ULF PERSSON

SKADA OCH VÄRDE

CWK GLEERUP · LUND

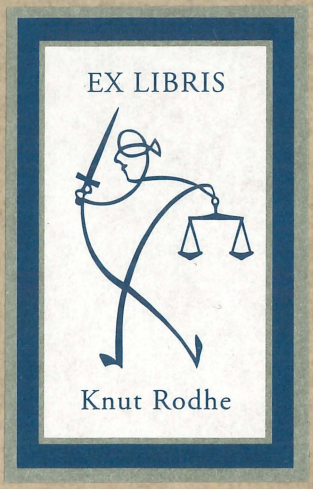
EX LIBRIS
Knut Rodhe

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f44c5

SKRIFTER

UTGIVNA AV

JURIDISKA FAKULTETEN

I LUND

XVI

ULF PERSSON

SKADA OCH VÄRDE

HANDELSHÖGSKOLAN I STOCKHOLM
BIBLIOTEKET
10 0078222 6

SKADA OCH VÄRDE

AV

ULF PERSSON

CWK GLEERUP · LUND

Anslag till detta arbete har erhållits ur den av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet förvaltade Gunnar Swenssons minnesfond, ur Brand- och Lifförsäkringsaktiebolaget Skånes jubileumsfond samt ur Emil Heijnes stiftelse för rättsvetenskaplig forskning.

LUND 1953
CARL BLOMS BOKTRYCKERI A.-B.

FÖRORD

Av professor Folke Schmidt har jag erhållit uppslaget att företaga denna undersökning. Han har jämväl under arbetets gång lämnat mig mycken betydelsefull hjälp. Sedermera har professor Fritjof Lejman med välvilja följt mig i arbetet och nedlagt stor möda vid genomgången av manuskriptet, varvid han givit mig värdefulla råd och anvisningar. Professor Per Nilsson-Stjernquist har i flera hänseenden gjort viktiga påpekanden och därmed i hög grad främjat undersökningen. Jag är dem alla tack skyldig för det bistånd de lämnat mig. Till alla övriga, vilkas stöd jag åtnjutit vid avhandlingens utarbetande, stannar jag i tacksam förbindelse.

Lund den 19 november 1953.

Ulf Persson

INNEHÅLL

Sid.

Litteratur XIII

Rättsfall XXI

Förkortningar XXIII

Inledning XXV

Kap. 1. Skada och värde 1

A. De olika grundrekvisiten 1

I. Inledande anmärkningar om skade- och värdetermerna, särskilt i skadestånds- och försäkringsrätt s. 1. — II. Skadebegreppet, det allmänna och det rättsliga s. 6. — III. Definitionsdata för skadebegreppet s. 12: 1. Avgränsande regler; 2. Preciserande regler; 3. Differensbegreppet; 4. Sammanfattning av de skilda momenten s. 17: å ena sidan skadebegreppets logiska struktur (differens); å andra sidan variablernas bestämning. Terminologiska anmärkningar s. 18.

B. Skadebegreppets struktur 19

I. Differensbestämningens tre jämförelseled: det hypotetiska, det faktiska och återanskaffningsledet s. 19. — II. Närmare om innebörden och giltigheten av differenstanken s. 22.

C. Skadan och värdet i differensschemat 32

I. Värderingsunderlaget och den rättsliga bedömningen därav s. 32. — II. Skadebestämningens huvudmoment; de preciserande reglerna — värderingsföreskrifterna s. 33. — III. Avgränsande regler s. 36: 1. Det skadegörande faktum s. 39; 2. Subjekt och objekt för skadan; sak- och allmän förmögenhetsskada s. 42; 3. Adekvans och kausalitet s. 44; behovet av särskild behandling av dessa kriterier s. 46.

D. Adekvansprincip och skadeuppskattning 47

I. Uppdelning i olika moment s. 47. — II. Adekvans och realskada i skadestånds- och försäkringsrätt s. 48. — III. Sam-

bandet mellan realskada och förlust s. 56. — IV. Adekvans och skadeuppskattning s. 62: 1. I skadeståndsrätten s. 63; 2. I försäkringrätten s. 67. — V. Sammanfattning s. 74.

E. Kausalitetskriteriets betydelse för skadans bestämning som differens 75

I. En fullständig skadesituation s. 75; inskränkande och utvidgande skadeuppskattning s. 76. — II. De olika huvudmomenten i skadesituationen ur synpunkten av differens s. 77. — III. Orsaksfrågornas plats i differensschemat s. 83.

F. Sammanfattning. Plan för den fortsatta framställningen 85

Kap. 2. Om skada såsom differens 92

A. Kausalitetskriteriet och differensbegreppet 93

I. Orsaksproblemets utgångspunkt i betingelsebegreppet s. 93; olika former av orsakskonkurrens: alternativa resp. självständigt verkande skadeorsaker s. 96. — II. Ämnets behandling i doktrinen s. 99: 1. Orsaksfrågans rättsliga insignifikans; 2. Rättsligt kausalitetskriterium; 3. Betingelsebegreppet; 4. Gemensamt kännetecken: betingelsekriteriets komplikation. — III. Om orsaksfrågans innebörd och relevans för juridiken s. 110. — IV. Orsakandets faktiska gestaltning i skadesituationen s. 117: 1. Det faktiska förloppet s. 118; 2. Det hypotetiska förloppet s. 121. — V. Sammanfattning av huvudfrågorna s. 130: problemet angår bestämningen av vad som är skadlig effekt.

B. Differensfrågan i belysning av förlustrekvisitets (och orsakskravets) grunder 135

I. Läget i doktrinen s. 135. — II. Den allmänna grunden för kausalitetskriteriet s. 143. — III. Förlustrekvisitetet och orsakskravet s. 152: 1. Reparation och prevention s. 155; 2. Särskilda omständigheter vid orsakskonkurrens s. 165; 3. Rättstekniska skäl s. 172; 4. Vissa skadetyper s. 174. — IV. Sammanfattande diskussion av lösningsalternativ vid orsakskonkurrens s. 177: 1. Ansvarsprincip s. 179; 2. Allmän värderingsprincip s. 180; 3. Huvudprincip om ansvarsfrihet s. 182; 4. Läget inom olika discipliner, särskilt försäkringsrätten s. 183; 5. Orsakskonkurrens—skadeuppskattning s. 187.

Kap. 3. Sambandet mellan realskada och förlust i belysning av differensbestämningen 188

A. Det inledande förloppet 190

I. Schema över samverkansfallen s. 190. — II. Precisering av skadefaktor, effekt och sambandet mellan dem s. 191. — III. Bestämning av delskada s. 200. — IV. Självständigt verkande skadeorsaker s. 203. — V. Gränsfall s. 204.

B. Sambandet mellan realskadan och skadeuppskattningens två jämförelseled 207

I. Gemensamma frågor s. 207. — II. Särskilda förhållanden på värderingsplanet s. 208.

C. Det hypotetiska jämförelseledet 210

Frågor att behandla s. 210. — I. Konkurrens mellan ansvarsgilla faktorer s. 211. — II. Alternativ orsak till vållad kostnad o.d. s. 213. — III. Faktisk verkan av konkurrerande skadeorsak s. 218: A. Delskada s. 218; B. Fara som skadefaktor s. 220; C. Självständigt verkande skadeorsaker s. 234. — IV. Övriga fall (alternativa skadeorsaker) s. 246. — V. Förhållandet till värderingen s. 251.

D. Sammanfattning över differensbegreppet 255

Kap. 4. Värderingens objekt 262

1. Saken, intresset, rättigheten s. 262. — II. Sak- och allmän förmögenhetsskada s. 268. Medelbara och omedelbara intressen; FAL 36 § s. 271. — III. Funktionellt samband mellan skilda objekt (Sachgemeinschaften) s. 276. — IV. Förhållandet mellan FAL 36 § samt 37 och 38 §§ s. 279; försäkringstekniska omständigheter, berikandeförbudet s. 280.

Kap. 5. Värdet och dess rättsliga bestämning 283

A. Värdebegreppet 283

I. Inledande anmärkningar s. 283; olika värdeteorier s. 284; problemets allmänna innebörd s. 287. — II. Värderelationen s. 290; härtill anslutande värdekonceptioner: 1. Värdering som emotionellt uttryck; 2. »Värdefull» relation; 3. Funktionsvärden; 4. Intersubjektivt värde; 5. Värdet som pekuniär storhet; resultatvärde; 6. Värde—kostnad. — III. Om den

pekuniära värderingens innebörd; samstämmighet mellan direktiv och resultat s. 298. — IV. Schematiskt över huvudmomenten av skadeuppskattningen—värderingen s. 299.

B. Värderingsförfarandets grunddrag 300

I. Objektets funktioner och däremot svarande värden s. 300. — II. Uppskattningsmetoder: återanskaffningskostnad, försäljningsvärde, avkastningsvärde s. 305. — III. Särskilt om återanskaffningskostnadsmetoden, såsom dragande övre och nedre gräns för ersättningen s. 308. — IV. Värdering som skälighetsprövning s. 310.

C. Om bevisningen vid värdets uppskattning 312

I. Särskilda förhållanden vid skadeuppskattning; RB 35:5 s. 312. — II. Lagrummets betydelse vid realskadans bestämmande s. 315; skadans omfång s. 317. — III. Betydelse för skadeuppskattningen s. 318. — IV. Särskilt om sannolikhetens relevans s. 318. — V. Skälighetsbedömning s. 327.

D. Den rättsliga normeringen av värderingen 328

I. Inledande anmärkningar s. 328. Moment i värderelationen: 1. Det yttre läget; objektiva—subjektiva värden s. 330; 2. Den värderande sidan; ekonomisk — icke ekonomisk skada s. 332. — II. Huvudfrågor för den fortsatta framställningen s. 335.

Kap. 6. Huvudprinciper för skadeersättnings bestämmande 337

A. Den allmänna kompensationsprincipen i skadeståndsrätten 337

I. SL 6:1 s. 337. Principen om full kompensation s. 340. Modifikationer s. 340.

B. Objektivt—subjektivt värde i försäkringsrätten .. 343

I. Det objektiva försäkringsvärdet i doktrin och lagstiftning s. 343. — II. FAL 36 § s. 346. — III. Jämförelse med FAL 37 och 38 §§ s. 352. — IV. Försäkringsmässiga grunder s. 356.

C. Kravet att skadan skall ha drabbat ett ekonomiskt värde (eller intresse) 362

I. Gängse bestämningar av begreppen ekonomisk skada — ekonomiskt värde s. 362. — II. Två huvudarter av ekonomisk

skada s. 368: 1. Pekuniär skada s. 370; 2. Konsumtionsskada s. 372. — III. Ekonomisk skada då reparation icke genomföres s. 381: 1. Reparation är möjlig men underlåtes s. 389; 2. Reparation kan icke ske s. 393.

Kap. 7. Värdering på grundval av återanskaffningskostnad 400

A. Metodens motivering 400

I. Värde och kostnad s. 400. — II. Kostnaden som övre och nedre gräns s. 403.

B. Om återanskaffningskostnadens beräknande 405

I. Alternativa kostnader s. 405. — II. Identitetskriteriet s. 408.

C. Om avdrag för värdeminskning 411

I. Innebörden av värdeminskning s. 411; två skilda frågor: 1. Det relevanta värdet s. 415; 2. Subtraktionen s. 419. — II. Olika typer av värdesänkande faktorer och deras rättsliga betydelse s. 424. Särskilt om försäkringsvärdet å byggnad s. 430. — III. Värdeminskningens objektiva respektive subjektiva verkan och kvalificering s. 433.

Kap. 8. Försäljningsvärdet såsom mått för ersättningen 445

A. Huvudprinciper 445

I. Saluvärdet contra kostnaden s. 445. Tillämplighet s. 446. — II. Olika värdekonceptioner s. 449: 1. Det subjektiva priset s. 450; 2. Normalvärde etc. s. 453; 3. Objektiverande saluvärde i FAL s. 456; 4. Värdet vid expropriation s. 457.

B. Saluvärdet i försäkringsrätten 459

I. Varor enl. FAL 38 § m.fl. stadganden s. 459. Olika fall: 1. Handlandes och grossists varulager s. 461; 2. Varor hos producent s. 468; 3. Särskilt om förlorad vinst s. 474; 4. Fabriksvarulager enligt försäkringsvillkor s. 479. — II. Objektivt—subjektivt saluvärde enligt FAL s. 480.

Kap. 9. Alternativa och supplerande uppskattningsmetoder i sammanfattande framställning 485

A. Allmänt om gränsfall mellan skilda former för värderingen 485

I. Sambandet med det föregående s. 485. — II. Kostnadsuppskattning—funktionell värdering s. 486. — III. Typfallen.

B. Objektiv eller »fiktiv» skada 491

I. Alternativa värden in casu s. 491. — II. Fall av obehörig vinst och liknande s. 495. — III. Förhållandena vid skadegörelse i reguljär mening s. 500.

C. Alternativa funktioner 505

I. Skilda värden av samma objekt, s. 505. — II. Försäkringsrättens behandling av frågan s. 510.

D. Restitutionsomöjlighet och närstående fall 513

I. Inledande ord s. 513. — II. Olika restitutionshinder s. 514: 1. Faktisk omöjlighet s. 515; 2. Ekonomiska hinder s. 519; 3. Identitetskriteriet s. 523.

LITTERATUR

(Här upptagas i huvudsak med förkortad titel citerade arbeten.)

Agge, I., Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag. H. 2. Sthm 1948.

Almén, T., Om köp och byte av lös egendom . . . I—II. 3:e uppl. ombesörjd av R. Eklund. Sthm 1934.

Andenæs, J., Konkurrerende skadeårsaker. (TfR 1941 s. 241.)

— Straffbar unnlatelse. Et bidrag til strafferettsdogmatikken. Oslo 1942.

Andersen, Kristen, Angrep og synspunkter i erstatningsretten. (TfR 1941 s. 299.)

— Norsk erstatningsrett i hovedtrekk. Oslo 1952.

— Små og store bølger i erstatningsretten. (TfR 1948 s. 99.)

Andersen, Svend, Om Sø- og anden Transportforsikring af Varer. Khvn 1949.

Arnould, On the law of marine insurance and average. 13 ed. Vol. 1—2. London 1950.

Ayer, A. J., Language, truth and logic. London 1951.

Bache, N. H., Brandforsikringsretten. I. Khvn & Kria 1905.

— Forelæsninger over de almindelige Brandforsikringsbetingelser for Løsøre. Khvn 1918.

Bennich, L., Bilansvarighetslagen. 2. uppl. Sthm 1945. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 2.)

Bentzon, A. Drachmann & Christensen, K., Lov om forsikringsaftaler. 2 udg. Khvn 1952.

Berchtold, W., Neuwertversicherungen. Ein Beitrag zur versicherungsrechtlichen Wertlehre. Glarus 1930.

Bergendal, R., [Anm. av] Strahl, Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten. Sthm 1948. (SvJT 1949 s. 40.)

Berndt, R., Der Ersatzwert in der Feuerversicherung. Weissenburg 1951. (Veröffentlichungen des Seminars für Versicherungslehre der Universität Köln. Bd 2.)

Bolding, P. O., Bevisbördan och den juridiska tekniken. Upps. 1951.

— Har försäkringsfallet inträffat? Några synpunkter på en bevisfråga. Sthm 1952. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 8.)

Bonbright, J. C., The valuation of property. A treatise on the appraisal of property for different legal purposes. I—II. New York & London 1937.

Bonnevie, C., Adekvanslæren og beslektede rettsfelter. Særlig med sikte på norsk rett. Oslo 1942.

Bowman, Chr., Brandskadens Opgørelse og Fordeling. Khvn 1931.

Bramsjö, S., Om avtals återgång. En studie över innehållet i återgångspåföljden. Lund 1950. (Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten i Lund. XI.)

Bruck, E., Das Privatversicherungsrecht. Mannh., Berl. und Lpz. 1930.

Bugge, N. L., Se: Lov om forsikringsavtaler.

Bull, E. Hagerup, Den økonomiske skade. (TfR 1920 s. 155.)

— Endnu nogen bemerkninger til aarsakslæren. (TfR 1936 s. 332.)

— Til Årsakslæren. (TfR 1932 s. 1.)

Cassel, G., Teoretisk socialekonomi. 2 uppl. Sthm 1938.

Cohnfelt, W., Lie Lehre vom Interesse nach römischen Recht. Lpz. 1865.

Commons, J. R., Value in law und economics. (Law. A century of progress. Vol. 2. New York 1937.)

Dahl, Dagfinn, Synspunkter i og utenfor erstatningsretten. Oslo 1939.

Dalberg, Å., Begreppet »intresse» i sakförsäkringen och den nyare lagstiftningen rörande brandförsäkringsavtalet. (NFT 1923 s. 360.)

Dewey, W., Theory of valuation. Chicago 1939. (International encyclopedia of unified science. Vol. 2. Nr 4.)

Durling, H., Kortfattad handbok i försäkringslära. 4. uppl. Sthm 1951. (Svenska försäkringsföreningens publikationsserie. N:r 9.)

Ehrenberg, V., Das Interesse im Versicherungsrecht. (Festgabe der Leipziger Juristenfakultät für Dr. Rudolph Sohm zum 8. Juli 1914. Münch. und Lpz. 1915.)

— Versicherungsrecht. I. Lpz. 1893. (Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft. 3: 4: 1.)

Ehrenzweig, A., Versicherungsvertragsrecht. I—II. Wien und Lpz. 1935.

Ehrenzweig, Albert A., Negligence without fault. Trends toward an enterprise liability for insurable loss. Berkeley and Los Angeles 1951.

Ek, C. H., Bidrag till läran om utomobligatoriskt skadeståndsansvar vid rättsenlig farlig verksamhet enligt Finlands gällande civilrätt. Hfors 1943. (Juridiska föreningens i Finland publikationsserie. 12.)

Ekelöf, P. O., Straffet, skadeståndet och vitet. En studie över de rättsliga sanktionernas verkningssätt. Upps. och Lpz. 1942. (Uppsala universitets årsskrift 1942: 8.)

Eklund, R., Lagen om försäkringsavtal. 2 uppl. ombesörjd av R. Eklund och W. Hemberg. Sthm 1946. (Cit. Eklund & Hemberg, Lagen om försäkringsavtal.)

Ekström, F. W., Privaträttens allmänna läror. Utg. av E. Cavonius. Hfors 1921—25.

Engströmer, Th., Om försäkringsgifvares förpliktelse på grund af försäkringsaftalet. I. Upps. 1908.

Enneccerus, L., Recht der Schuldverhältnisse. II. 12. Bearb. von H. Lehmann. (Enneccerus, L., Kipp, T. & Wolff, M., Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. — Cit. Enneccerus-Lehmann, Recht der Schuldverhältnisse.)

Ernberg, A., Expropriationsskada å återstod av fastighet. En studie i svensk expropriationsrätt. Lund 1938.

— Objekt och adjacent vid expropriation. (Skrifter tillägnade prof. Johan C. W. Thyrén, Lund 1926.)

Federspiel, H., Begrebet Interesse i Læren om Forsikring. Et bidrag til skadeserstatningslæren. Khvn 1901.

Flodin, J. & Wikander, H., Se: Järnvägstrafikstadgan.

Förslag till lag om försäkringsavtal m.m. avgivna av den därför tillsatta kommittén. Hfors 1925.

Förslag till lag om försäkringsavtal m.m. avgivna av därtill utsedda kommitterade. (SOU 1925: 21.)

Geller, L., Gesetz über den Versicherungsvertrag . . . Wien 1918.

Gerhard, S. & Hagen, O. [*m.fl.*], Kommentar zum Deutschen Reichsgesetz über den Versicherungsvertrag. Berlin 1908.

Gierke, J. von, Versicherungsrecht unter Ausschluss der Socialversicherung. 2. Hälfte. Stuttg. 1947.

Glarner, J., Die Schadensberechnung bei der Ersatzpflicht aus unerlaubter Handlung unter besonderer Berücksichtigung der Ansprüche des Geschädigten aus allfälligen Versicherungen. Bern 1935.

Godart, J. et Perraud-Charmantier, A., Code des assurances. . . 3 éd. Paris 1947.

Grundt, Th., Lærebok i norsk forsikringsrett. Forelesninger over forsikringsrettens alminnelige del. Oslo 1939.

Grönfors, K., Om trafikskadeansvar utanför kontraktsförhållanden. Studier över skadeståndsproblem vid trafik till lands, till sjöss och i luften. Sthm 1952.

[*Hagen, O.*, Versicherungsrecht. I—II.] Handbuch des gesamten Handelsrechts . . . hrsg. von V. Ehrenberg, 8 Bd, 1. Abt. Lpz. 1922. (Cit. Hagen, Versicherungsrecht.)

Hall, Mac, Om bilförsäkring. Sthm 1941. (Svenska försäkringsföreningens studiehandböcker. Nr 8.)

Hasselrot, Per, York-Antwerpen-reglerna 1924. En handbok om gemensamt haveri. Sthm 1928.

Heck, Ph., Grundriss des Schuldrechts. Tüb. 1929.

Hellner, J., Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden. Ett civilrättsligt problem i komparativ belysning. Upps. 1950.

Hoel, G. Astrup, Hovedårsaksprinsippet. Oslo 1938. (Norsk forsikringsjuridisk forenings publikasjoner. Nr 6.)

— Risiko og ansvar. Utviklingslinjer i forsikrings- og erstatningsret. Oslo 1929.

Holmgren, G., Försäkringsgivarens prestation vid brandförsäkring. (I Svenska försäkringsföreningens publikationsserie. Nr 7. Sthm 1932.)

Holmgren, G. & Lindbohm, E., Om brandförsäkring. Sthm 1939. (Svenska försäkringsföreningens studiehandböcker. 7.)

Hoppe, E., Versicherungswert und Ersatzwert in der Feuerversicherung. (Die Erfassung des wirtschaftlichen Interesses.) Lpz. 1939.

Hult, Ph., Bidrag till läran om försäkring av tredje mans intresse. Försäkring för annans räkning. Det objektiva kapitalintresset som försäkringsföremål. Sthm 1927.

— Föreläsningar över försäkringsavtalslagen. Sthm 1936.

— Juridisk debatt. Valda rättsvetenskapliga uppsatser. Upps. 1952.

— Till frågan om konkurrerande skadeorsaker. (I Festskrift tillägnad Thore Engströmer. Upps. & Lpz. 1943, ävensom i Juridisk debatt, jämte Efterskrift; cit. efter sistnämnda.)

Hurwitz, St., Den danske kriminalret. Almindelig del. H. 1—2. Khvn 1950—51.

Hägerström, A., Moralpsykologi. Sthm 1952.

Hägglund, A., Avbrottsförsäkring inom industri- och handelsföretag. Sthm 1946. (Affärsekonomis skriftserie. Nr 13.)

Jacobsson, E., Några problem i försäkringsavtalslagen, hämtade ur försäkringsbolagens erfarenheter. Sthm 1952. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 9.)

Jaeger, C., Se: Roelli, H., Kommentar zum schweizerischen Bundesgesetze . . .

Järnvägstrafikstadgan jämte viktigare författningar rörande järnvägsdriften . . . utg. av J. Flodin och H. Wikander. Sthm 1933.

Kahn-Freund, O., Remoteness of damage in German law. (50 L.Q.R. [1934] s. 512.)

Karlgren, Hj., Skadeståndsrätt. Sthm 1952. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. III.)

Keilhau, W., Die Wertungslehre. Versuch einer exakten Beschreibung der ökonomischen Grundbeziehungen. Jena 1923.

Kisch, W., Handbuch des Privatversicherungsrechtes. III. Die Lehre von dem Versicherungsinteresse. Münch. 1922.

Käser, H., Untersuchungen zum Begriff des Ersatzwertes in der Versicherungsvertrag. Bern 1941. (Abhandlungen zum schweizerischen Recht. Neue Folge. H. 130.)

Koenig, W., Der Gegenstand der Versicherung. Bern 1931. (Abhandlungen zum schweizerischen Recht. Neue Folge. H. 63.)

— Schweizerisches Privatversicherungsrecht. Bern 1951.

Lassen, J., Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del. 3 Udg. Khvn 1917—20.

Lawrance, D. H., May, H. G. & Rees, W. H., Modern methods of valuation of land, houses and buildings. London 1949.

Leflar, R. L. & Kantrowitz, B. E., Torts (28 N.Y.U.L. Rev. [1953] s. 701.)

Leonhard, Fr., Allgemeines Schuldrecht des BGB. Bd I. Münch. und Lpz. 1929. (Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft . . . begr. von K. Binding X: 2: 1.)

Ljungholm, C., Beräkning av expropriationsersättning. (SvJT 1944 s. 132.)

Lov om forsikringsavtaler av 6. juni 1930. Med motiver og anmerkninger utgitt av N. L. Bugge. Oslo 1930. (Cit. Bugge, Lov om forsikringsavtaler.)

Lundstedt, A. V., Bör den s.k. compensatio lucri cum damno betraktas som ett särskildt institut i svensk rätt? I. Lund 1912.

— Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten. 3: I—II: 1; 4: D I—II: Bd I—II: 1. Upps. 1929—30, 1935, 1944, 1948. (Cit. Lundstedt, Obligationsbegreppet I, II: 1; Lundstedt, Culparegeln; Lundstedt, Strikt ansvar I, II: 1.)

— Kritik av nordiska skadeståndsläror. (TfR 1923 s. 55.)

— Några anmärkningar om skadeståndsrättens systematisering och om kausalitetsfrågan i juridiken. (Festskrift til Henry Ussing. Khvn 1951.)

— Realitetssynpunkter i skadeståndsrätten. (NJSt 1926 s. 205.)

Løken, J., Forsikringskravet. Grenser og tapsregler. Oslo 1952.

Mac Gillivray, E. J., Insurance law relating to all risks other than marine . . . 3 ed. London 1947.

Malmœus, B., Svensk rättspraxis i skadeståndsmål. Register över skadeståndsmål med korta referat. Sthm 1945. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 6.)

Martin, J. & Estill, M., Valuation of property: economic and legal standards. (28 Kentucky Law Journal.)

Mataja, V., Das Recht des Schadenersatzes vom Standpunkte der Nationalökonomie. Lpz. 1888.

Mayne, Treatise on damages. 11 ed. by W. G. Earengey.

Mazeaud, H., Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle. II. 4 éd. Paris 1947—50.

Meyer, P., Erstatningsfastsættelse ved Ekspropriation. Khvn 1943.

Myrdal, G., Vetenskap och politik i nationalekonomien. Sthm 1930.

Möller, H., Summen- und Einzelschaden. Beiträge zur Erneuerung der Schadenslehre vom Wirtschaftsrecht aus. Hamburg 1937. (Hamburger Rechtsstudien. H. 30.)

Nehrman, D., Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem . . . Lund 1729.

Neuner, R., Interesse und Vermögensschaden. (ACP 133 [1931] s. 277.)

Nordengren, N., Om avbrottsförsäkring enligt svensk metod. 2 uppl. Sthm 1938. (Svenska försäkringsföreningens studiehandböcker. 1.)

Oertmann, P., Recht der Schuldverhältnisse. 3. und 4. umgearb. Aufl. Berlin 1910. (Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuche und seinen Nebengesetzen. I: 2.)

Oftinger, K., Schweizerisches Haftpflichtrecht. I—II. Zürich 1940.

Olivecrona, K., Bevisskyldigheten och den materiella rätten. Upps. 1930. — Penningenhetens problem. Lund 1953.

Oser, H. & Schönenberger, W., Das Obligationenrecht. Bd I. Zürich 1929. (Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch hrsg. von A. Egger u.a. Bd V.)

Patterson, E. W., Cases and materials on the law of insurance. 2 ed. Chicago 1947.

Peaslee, R. J., Multiple causation and damage. (47 Harv. L. Rev. [1933—34] s. 1127.)

Picard, M. P., Elements of insurance law . . . 2 ed. London 1939.

Pinœus, K., Haveri och dispasch. Gbg 1947. (Handelshögskolans i Göteborg skriftserie. Nr 2.)

Planck, G., Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch . . . II: 1. Recht der Schuldverhältnisse (Besonderer Teil). 4. Aufl. Berl. und Lpz. 1928.

Platou, O., Forelæsninger over udvalgte emner af privatrettens almindelige del. Kra 1914.

Popp-Madsen, C., Bod. Bidrag til læren om retshaandhævelsens midler. I. Khvn 1933.

Porter, J. B., The laws of insurance: fire, life, accident, and guarantee. 8 ed. London 1933.

Prange, O., Die Theorie des Versicherungswertes in der Feuerversicherung. I. Halle 1895.

Prosser, W., Handbook of the law of torts. St. Paul. 1941. (The Hornbook series.)

Prölss, E. R., Versicherungsvertragsgesetz. 5. Aufl. Münch. und Berl. 1948. (Becksche Kurz-Kommentare. 14.)

Raiser, R., Kommentar der allgemeinen Feuerversicherungsbedingungen. 2. Aufl. Berlin 1937.

Restatement of the law of torts as adopted and promulgated by the American Law Institute. II. St. Paul 1935.

Ross, A., Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. En Kritik af den teoretiske Retsvidenskabs Grundbegreber. Khvn 1934.

Rümelin, M., Die Verwendung der Causalbegriffe in Straf- und Civilrecht. (ACP 90 [1900] s. 171.)

Savatier, R., Traité de la responsabilité civile en droit français . . . II. 2. éd. Paris 1951.

Scheel, H., Om Erstatning for ikke økonomisk Skade. (TfR 1893 s. 432.)

Schibbye, G., Lærebok om maskinforsikring. Oslo 1950.

Schjødt, M., Norsk ekspropriasjonsrett. Oslo 1947.

Schmidt, F., Faran och försäkringsfallet. En försäkringsrättslig studie. Lund 1943. (Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten i Lund. IV.)

— Föreläsningar i sjörätt. Lund 1944.

— Om försäkring av tredje mans intresse. (SvJT 1940 s. 405.)

Sindballe, K., Dansk Forsikringsret. I. Khvn 1948.

Sjögren, W., Om rättsstridighetens former med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet. Upps. 1894.

Stang, Fr., Erstatningsansvar. Oslo 1927.

— Innledning til formueretten. 3 utg. Oslo 1935.

— Skade voldt av flere. Kra 1918. (Fra spredte retsfelter. II.)

Stebbing, L. S., A modern introduction to logic. 7 ed. London 1950.

Stjernberg, N., Den positiva straffrättens allmänna del. Bd 1. Sthm 1920.

Strahl, I., Fyra expropriationsrättsliga uppsatser. Upps. och Sthm 1926.

— Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område. (SOU 1950: 16.)

— Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten. Sthm 1948.

— Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten på det utomobligatoriska området. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag. II. Sthm 1934.)

Strömberg, H., Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare. Lund 1949. (Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten i Lund. X.)

Tengwall, L., Twistemålslagfarenheten . . . Lund 1794.

Tham, K., Handledning i värdering av fastigheter. Sthm 1948.

Thur-Siegwart, A. A., Allgemeiner Teil des schweizerischen Obligationenrechts. I. Zürich 1942.

Traeger, L., Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht. Marburg 1904.

Tybjerg, N., Dansk Søforsikrings-Konvention af 2. April 1934. 2 Udg. Khvn 1952.

Udkast til Lov om Forsikringsaftaler med tilhørende bemærkninger . . . Khvn 1925.

Ussing, H., Enkelte Kontrakter. Khvn 1946.

— Erstatningsret. Khvn 1937.

— Hvilke arter af Skade skal erstattes efter almindelige regler om Erstatning udenfor Kontraktsforhold? (SvJT 1941 s. 750.)

Utkast till lag om försäkringsavtal m.m. Sthm 1921.
Walin, G., [Anm. av] Hult, Juridisk debatt. (SvJT 1953, s. 98.)
Vance, W. R., Handbook on the law of insurance. 2 ed. St. Paul. Minn. 1930.
Welinder, C., Ekonomisk teori och politik. 2 uppl. Sthm 1953.
— Företaget och dess ekonomi. Sthm 1950.
— Skatterättens värderingsregler. Lund 1949.
Vinding Kruse, A., Adækvansproblemet i erstatningsretten. (TfR 1951 s. 438.)
Windscheid, B., Lehrbuch des Pandektenrechts. Bd 2. 5. Aufl. Frankfurt a.M. 1882.
Winroth, A. O., Strödda uppsatser. IV. Om skadestånd. 2 omarb. och tillökta uppl. Ups. 1907.
Øvergaard, J., Norsk erstatningsrett. 2 utg. Oslo 1951.

RÄTTSFALL

(ur NJA, SvJT och FFR)

NJA

1876 s. 6 496
1895 s. 370 281
1896 s. 7 496
1898 s. 290 397
1905 s. 76 496
1919 s. 1 ..... 397, 448
1922 s. 267 496
1923 s. 17 496
s. 330 266
1924 s. 106 496
s. 305 496
s. 538 170
A 445 ..... 54, 361
1925 s. 18 192
1926 s. 508 206
1927 s. 72 78
s. 448 251
1928 s. 65 ..... 236, 237, 240
s. 294 278
s. 486 251
1929 s. 618 266
1931 s. 126 198
1932 s. 150 381
s. 328 266
1933 s. 691 266
1934 s. 656 198
1935 s. 118 202
s. 148 .. 83, 166, 225, 226, 232, 247, 321
s. 303 380
1936 s. 106 380
s. 557 ..... 49, 79, 198
s. 560 ..... 236, 238, 240, 248
s. 693 ..... 413, 414, 417
1937 s. 662 .. 31, 45, 54, 69, 71, 80, 208, 276, 361, 423, 447
1938 s. 147 ..... 215, 407, 442
s. 223 ..... 197, 198
s. 273 442
s. 335 251
s. 606 442
1939 s. 70 313
s. 183 313
s. 196 446
s. 410 380
s. 481 ..... 371, 503
s. 483 503
1940 s. 109 251
s. 166 ..... 315, 316
s. 199 239
s. 719 ..... 417, 517
1941 s. 72 273
s. 209 266
s. 263 313
s. 334 ..... 313, 316
s. 547 313
s. 580 313
B 895 ..... 54, 361
1942 s. 229 ..... 254, 266
s. 473 193
1943 s. 80 313
s. 236 265
s. 319 ..... 54, 192, 361
s. 343 ..... 82, 219, 253, 317
s. 662 ..... 240, 255

1944 s. 164 ..... 193, 197
s. 206 380
s. 209 192
s. 494 239
s. 563 ..... 241, 245, 253
A 4 ..... 193, 318
A 44 396
B 105 442
B 107 380
1945 s. 55 ..... 193, 197
s. 210 266
s. 295 ..... 371, 503
s. 440 ..... 371, 395, 397, 398
A 66 380
B 1320 380
1946 s. 143 496
s. 185 313
s. 338 ..... 38, 63, 64
s. 758 ..... 226, 233, 254, 265
s. 763 ..... 226, 233, 254, 265
A 127 442
A 155 ..... 380, 396
B 477 380
1947 s. 31 198
s. 385 198
B 151 ..... 316, 361
B 873 380
1948 s. 104 ..... 49, 197
s. 170 380
s. 401 ..... 66, 227, 494, 507
s. 646 398
A 54 ..... 206, 239
1949 s. 72 ..... 380, 398
s. 231 201
s. 245 239
s. 693 380
1950 s. 409 .. 37, 65, 81, 83, 139, 209, 495
s. 650 .. 101, 102, 131, 241, 243, 245, 246, 248, 253, 500, 503, 507
s. 506 ..... 315, 316
1951 s. 79 381
s. 130 ..... 66, 446
s. 271 ..... 79, 108, 198, 317
s. 444 64
s. 765 ..... 72, 282, 361
1952 s. 547 398

SvJT

1921 rf. s. 70 ..... 397, 448
1942 rf. s. 38 371
1953 rf. s. 28 442

FFR

1938 nr 2 195
nr 8 197
1940 nr 138 200
1941 nr 185=NJA 1941 B 895
nr 203 380
1942 nr 250 396
1943 nr 282=NJA 1943 s. 319
1944 nr 324=NJA 1944 A 4
nr 328=NJA 1944 B 105
nr 329=NJA 1944 B 107
nr 340=NJA 1944 A 44
nr 387 380
nr 390 ..... 78, 79, 200, 317
1945 nr 407=NJA 1945 A 66
nr 412 ..... 193, 196, 197, 239
nr 473 197
1946 nr 476=NJA 1945 B 1320
nr 507=NJA 1946 B 477
nr 516=NJA 1946 A 127
nr 526=NJA 1946 A 155
1947 nr 593=NJA 1947 B 151
nr 627=NJA 1947 B 873
nr 657 380
1948 nr 675=NJA 1948 A 54
1950 nr 50 380
nr 51 398
nr 66 198

FÖRKORTNINGAR

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für das Kaiserthum Österreich (1811)
ACP	Archiv für die civilistische Praxis
AFAvbr	Allmänna försäkringsvillkor för avbrottsförsäkring
AFF	Allmänna försäkringsvillkor för företagsförsäkring
AFInbr	Allmänna försäkringsvillkor för inbrottsförsäkring
AGF	KF 1941 om arvs- och gåvoskatt
AllgUnfall VersBed	(Deutsche) Allgemeine Versicherungs-Bedingungen für Unfallversicherungen (1940)
ALR	Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten (1794)
ASD	Assurandør-Societetets Samling af Domme, Kendelser og Responsa vedrørende Forsikringsforhold (Khvn)
ASR	Assurandør-Societetets Samling af Responsa vedrørende Forsikringsforhold (Khvn)
Ass.Soc.	Assurandør-Societetet
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (1896)
CC	Code civil (1804)
DFAL	(Dansk) Lov om Forsikringsaftaler (1930)
AFB	(Deutsche) Allgemeine Feuerversicherungs-Bedingungen (1930)
DVVG	Deutsches Reichsgesetz über den Versicherungsvertrag (1908)
ExprL	Expropriationslagen
FAL	Försäkringsavtalslagen
FFAL	(Finsk) lag om försäkringsavtal (1933)
FFR	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling
FörmF	KF 1947 om statlig förmögenhetsskatt
Harv.L.Rev.	Harvard Law Review
HGB	Handelsgesetzbuch (1897)
JvgAnsvL	Lag 1886 ang. ansvarighet för skada i följd av järnvägs drift
L.Q.R.	Law Quarterly Review
ND	Nordiske Domme i Sjøfartsanliggender
NFAL	(Norsk) Lov om forsikringsavtaler (1930)
NFFP	Norsk forsikringsjuridisk forenings publikasjoner

NFT	Nordisk försäkringstidskrift
NJSt	Nordiska juriststämman
NRt	Norsk retstidende
N.Y.U.L.Rev.	New York University Law Review
SFFS	Svenska försäkringsföreningens studiehandböcker
SjöL	Sjölagen
Schw OR	(Schweizerisches) Obligationenrecht (1911)
SchwVVG	Schweizerisches Bundesgesetz über den Versicherungsvertrag (1908)
SFÅ	Svensk försäkrings-årsbok
SV	Skadeförsäkringens villkorsnämnd
TfR	Tidsskrift for rettsvitenskap
TSR	Trafikförsäkringsföreningens samling av rättsfall
UfR(B)	Ugeskrift for Retsvæsen (afd. B)
YAR	York-Antwerpenreglerna (1877, 1924, 1950)
ZfHR	Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht
ÖVB	(Österreichische) Allgemeine Versicherungs-Bedingungen für Feuerversicherungen
ÖVVG	(Österreichisches) Gesetz über den Versicherungsvertrag (1917)

INLEDNING

Frågor rörande egendomsvärdering uppkomma på snart sagt alla områden, som omfattas av rättsordningen. De förete otvivelaktigt många gemensamma drag, trots de olika sammanhang i vilka de aktualiseras — naturligt nog med hänsyn till arten av förfarandet i fråga. Härvid kan det erinras om att man inom detta arbetar med ett flertal metoder av starkt tekniskt inslag, vilka av värderingsexpertis anlitas på de skilda områdena (såsom vid reglering av försäkringsskador), metoder som karaktäriseras med termer som avkastningsvärde, försäljningsvärde, bruksvärde, ersättningsvärde etc. och vilka erbjuda ett även för den rättsliga bedömningen betydelsefullt material. I det hela kan värderingspraxis sägas i principfrågor kännetecknas av en avsevärd enhetlighet. Samtidigt är det tydligt, att olika numeriska resultat kunna uppkomma i avseende å ett och samma objekt, beroende på vilket tillvägagångssätt som vid uppskattningen brukats. Vilket som skall i det särskilda fallet användas och huru det skall närmare utformas, detta är givetvis, såvitt gäller fullföljandet av rättsliga ändamål, beroende av rättsligt bestämda överväganden och förefintliga direktiv, och det är naturligt, att därvid skilda och stundom konträrt motsatta synpunkter kunna hävdas och jämväl vunnit erkännande, allt efter de syften som uppskattningen skall eller förmenas skola tjäna. Det kunde antagas, att det — särskilt med hänsyn till behovet av en samlande systematisk översikt över det material, som finnes, och de dock ofta likartade frågeställningar som bli aktuella — skulle vara ändamålsenligt att häröver göra en bredare undersökning. Ett

sådant företag skulle emellertid vara alltför omfattande för att kunna rymmas inom ramen för en avhandling av förevarande art.

En begränsning skall därför göras. Detta är emellertid ej att fatta så, att undersökningen uppbäres av intresset att behandla egendomsvärderingen som sådan, och att begränsningen företages endast för ernåendet av ett rimligare omfång. Tvärtom ligger i de synpunkter, som bestämma avgränsningen, det självständiga syftet med arbetet. De överväganden, som äro avgörande för vad som med värdet av saken förstås, ha ju nämligen på skilda områden vissa inbördes gemensamma huvuddrag, så att man genom att samla dem kan erhålla ett antal mer homogena grupper; sålunda företer skatterätten som helhet härvidlag vissa kännetecken, som skilja sig från dem, som ha betydelse för straffrättens skadebegrepp eller för motsvarande figurer inom skilda delar av civilrätten. Inom den sistnämnda präglas vissa discipliner, såsom den allmänna skadeståndsrätten, expropriations- och försäkringsrätten, i ett väsentligt hänseende av ett gemensamt drag, nämligen med hänsyn till förhållandet mellan rättsfaktum och rättsföljd. Rättsfaktum utgöres nämligen av en händelse (eller eventuellt ett uteblivande därav), som medför skada för ett rättssubjekt, ett inkräktande på annans (i huvudsak) ekonomiska intresse för att begagna sedvanlig terminologi. De händelser, som leda till dylika effekter, förete stora skiftningar med hänsyn till det sätt, på vilket de inom olika discipliner rättsligen kvalificeras. Gemensamt för alla fallen är emellertid, att rättsfaktum karaktäriseras som skada respektive förlust och att rättsföljden framstår som ett utjämnande härav. Vare sig det gäller skadestånd, expropriationsvederlag eller försäkringsersättning är nämligen den grundläggande uppskattningsnormen denna, att det sökta beloppet skall tjäna till reparation av skadan. Enighet råder å andra sidan därom, att någon fullständig reparation icke kan av rättsordningen eftersträvas; dels befinnes det rättspolitiskt olämpligt, dels är det på grund av skadeverkningarnas poten-

tiellt obegränsade utsträckbarhet i tid och rum ofta omöjligt att fastställa en ersättning av sådan karaktär. Samtidigt inträda vid sidan av reparationssyftet andra rättsliga målsättningar, vilka kunna inverka på utformningen av skaderekvisitet, och som därför kräva uppmärksamhet; framför allt gäller detta den med skadeståndsinstitutet fullföljda preventionen. De olika inskränkningar och övriga modifikationer, som därför måste göras, präglas av de med de olika typerna av rättsfakta förbundna strävandena och det göres icke — eller i allmänhet icke — gällande, att resultatet skulle inom de skilda disciplinerna helt sammanfalla.

I angivna förhållanden tager arbetet sin utgångspunkt. Vad som skall undersökas är alltså frågan om innebörden därav att rättsfaktum karaktäriseras som skada, eller omvänt att det angripna intresset bestämmes såsom ett värde, samt spörsmålen om huru med hänsyn därtill uppskattningen skall företagas. Intresset inriktas framför allt på den angivna särskilda utformningen av reparationsprincipen och dess variation inom de olika områden, där uppskattningen är förbunden med det nämnda syftet. Någon fullständighet i avseende å särskilda värderingsspörsmål är icke avsedd. Det är huvudproblemen, som skola behandlas; och därvid medtages i den mån så finnes lämpligt för ändamålet även material från områden utanför de med undersökningen direkt åsyftade. Men omöjligt är naturligtvis att uttömmande redovisa allt material, i avseende å rättspraxis' ställningstaganden eller eljest, som kan ge belysning åt skade- och värdebegreppen såsom rekvisit i regler.

I ytterligare två hänseenden göres en avgränsning. Det är den allmänna utomobligatoriska skadeståndsrätten samt försäkringsrätten, som tilldraga sig det största intresset i de ifrågavarande spörsmålen — med hänsyn bl.a. till samspelet mellan preventiva och reparativa ändamål — och det är till detta centrala område framställningen skall koncentreras. Den kontraktliga skadeståndsrätten liksom expropriationsrätten lämnas i det hela utanför; där aktualiseras särskilda, delvis disparata

synpunkter. Vad särskilt den sist nämnda disciplinen angår, så kan också erinras om att vid expropriation, på grund av expropriantens i allmänhet betydande ekonomiska bärkraft samt ingreppets art, mindre anledning än eljest synes föreligga att antaga inskränkningar i reparationens genomförande; de vid denna typ av kompensation aktuella frågorna kunna som regel antagas vara av mer teknisk karaktär. Endast till belysning av det behandlade ämnet komma undantagsvis nämnda rättsområden att beröras. — Tilläggas bör även att skadeuppskattningen inom dessa discipliner f.n. är föremål för särskilda undersökningar.

Än vidare avser framställningen väsentligen egendomsvärdering. Denna särskilda avgränsning motiveras bl.a. därav att häremot svarande skadetyper äro av mer homogen karaktär än andra former av skada. Sakvärdena ägna sig därför i större utsträckning för sådan objektivering och därmed standardisering av uppskattningen, som med varierande styrka på olika områden brukar hävdas för deras del; i själva verket är det objektiveringen i dess olika schatteringar, som är det främsta föremålet för framställningen. — Samtidigt är naturligen att beakta, att för skadeersättning i gemen gälla vissa allmänna rekvisit, särskilt kravet på att skadan, för att vara ersättningsgill, skall vara av ekonomisk natur. Vid behandlingen av dylika huvudprinciper är det tydligen — som nyss antyddes — oundgängligt att i framställningen indraga även material från områden utanför sakskadan.

Kap. 1.

SKADA OCH VÄRDE.

A. DE OLIKA GRUNDREKVISITEN.

I. Lagregler om innebörden och uppskattningen av egendomsskada förekomma tämligen sparsamt och äro vanligen avfattade i summariska ordalag. I sin mest allmänna utformning äro de av två huvudtyper: antingen föreskrives att i fall av skadegörelse *skadan* skall ersättas eller stadgas att *värdet* av viss egendom respektive del därav skall utgivas. Den förstnämnda formuleringen finner man i den allmänna skadeståndsregeln i SL 6: 1; den senare i FAL 36 § och ExprL 7 §.[1] I den mån mer specificerade regler förekomma anknyta de oftast till ett allmänt begrepp av angivna art och kunna då uppfattas såsom angivande metoder för eller bevisningsregler rörande uppskattningsförfarandet eller såsom definitionsregler om hur

[1] I SL 6: 1 synes dock icke ligga någon särskild värderingsregel uttalad. Stadgandet avser att föreskriva en allmän ersättningsskyldighet för skadegörelse utan att frågan om ersättningens storlek speciellt uppmärksammas; i det avseendet torde en allmän förutsättning om fulla skadans ersättande vara att antaga och någon särskild problematik rörande själva uppskattningen har sannolikt icke varit aktuell, av stadgandets förarbeten att döma. Visserligen skiljes i de tidigare lagförslagen mellan »all skada» eller »fullt skadestånd» å ena sidan, förlorad »båtnad eller winst . . . (lucrum cessans)» å andra sidan, se Förslag till Allmän Civillag, Sthm 1826, Motiver s. 209 f., vilken distinktion försvann först i SL 6: 1, utan närmare motivering. Men därvid avsågs synbarligen blott att med hänsyn till vållandets karaktär skilja mellan två olika skadetyper, vilkas värdering i och för sig icke närmare diskuterades. — Annorlunda synes det förhålla sig med de två sistnämnda stadgandena; se nedan not 2 samt kap. 6.

det grundläggande begreppet på det förevarande området skall förstås.[2]

Båda termerna synas sålunda antingen förutsätta eller direkt referera till principer för bestämmandet av föreskriven ersättning. Lika litet som i det allmänna språkbruket äro de emellertid i sin rättsliga användning till sin innebörd identiska på det sätt, att de skulle vara negativa respektive positiva omskrivningar för samma förhållande. Först må erinras om att de ha olika omfång, i det att skaderekvisitet i avseende å det s.k. skyddsobjektet omfattar hela området av ersättningsrättsligt kvalificerade angrepp, medan värdetermen i juridiskt språkbruk till synes alltid — liksom vanligen också i allmänt språkbruk — refererar till egendom; det förstnämnda är sålunda det vidare begreppet. Utanför egendomsangreppen åter användes stundom intressebegreppet såsom en parallell till värdetermen, eller — kanske vanligare — såsom den positiva motsvarigheten till skadan överhuvud. Man får då följande formella indelning: å ena sidan *skadan,* å andra sidan *intresset,* detta bestående i antingen *sakintressen-värden* eller *allmänna förmögenhetsintressen.*[3] Det olika bruket av termerna kan ofta hänföras just till denna differens i avseende å omfånget; såtillvida saknar frågan större betydelse. Emellertid kan distinktionen icke utan vidare avfärdas som rent terminologisk. Medan visserligen skadebegreppet är det i den allmänna skadeståndsrätten domi-

---

[2] I motiven till FAL, vid 36 §, uttalas sålunda i anslutning till stadgandets föreskrift om att försäkringsvärdet in dubio avser värdet av själva godset: »Om beräknande av detta värde i olika fall lämnas föreskrifter i 37, 38, 75 och 90 §§»; SOU 1925:21 s. 117 (om förhållandet mellan 36 § och nämnda stadganden se närmare nedan kap. 6 B). — Se vidare SOU 1948:4 s. 85 f. om behovet av »klarare anvisningar» till principen om expropriationsersättnings bestämmande till »fulla värdet» av det exproprierade.

[3] Jfr Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 179 ff. och Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 175 ff. I avseende särskilt å intressebegreppet i försäkringsrätten se översikten hos Gierke, Versicherungsrecht II s. 177 ff.

nerande, så tjänstgör värdebegreppet i FAL 36 § och ExprL 7 § såsom ett rättsligt begrepp, innefattande måttstocken för hur ersättningen skall bestämmas; och det är icke utan vidare självklart att man kommer till samma resultat vid tolkningen därav som vid tolkningen av skadebegreppet i SL 6: 1.

Med hänsyn till att de nämnda begreppen referera till delvis samma faktiska situationer komma de emellertid också att användas jämsides med varandra inom respektive discipliner; formellt sett borde då det ena betraktas som sekundärt till det andra, så att t.ex. värdetermen inom den allmänna skadeståndsrätten hämtar sitt innehåll av det i lagspråket använda skadebegreppet. Och den risken kan naturligtvis föreligga, att man, då man från en disciplin överflyttar en där särskilt utbildad term för att använda den inom ett annat område jämsides med ett där i auktoritativ text nedlagt begrepp av ungefär motsvarande innehåll, lätt kan föranledas att låta den förstnämnda termen bibehålla sin ursprungliga betydelse, trots att detta kunde strida mot relevanta rättsliga skäl.[4] Sålunda hänvisas vid diskussion om skadeuppskattning för den utomobligatoriska skadeståndsrättens del stundom till FAL 37 och 38 §§ såsom ledande för värderingen.[5] Detta kunde vara vilseledande med hänsyn bl.a. därtill att nämnda stadganden ju tämligen allmänt antagas giva uttryck för ett objektivt värdebegrepp,

[4] Jfr Engströmer, Om försäkringsgifvares förpliktelse på grund af försäkringsaftalet s. 8 ff. samt Hult a.a. s. 179 f. och Föreläsningar s. 72, i kritisk riktning mot Federspiels försök att med utgångspunkt i intressebegreppet giva en enhetlig bestämning av »skyddsobjektet» i skadestånds- och försäkringsrätt; se Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring, särskilt s. 42 ff.

[5] Enligt Karlgren, Skadeståndsrätt s. 196 erhåller man »viss ledning» av nämnda stadganden. Härav och av uttalandet å s. 198 f. om att just ifråga om det s.k. tidsintresset (FAL 36 §) försäkringsrättens regler icke skulle kunna vinna »analog tillämpning» skulle man kunna frestas att antaga, att så eljest vore fallet. Vid den närmare diskussionen av olika värderingsspörsmål, s. 196 ff., anföras emellertid endast till skadeståndsinstitutet anknutna överväganden, varför den analogiska tillämpningen snarast blir formell på sätt ovan i texten antydes.

medan det motsatta förhållandet skulle råda ifråga om det allmänna skadebegreppet.[6] Visserligen behöver en sådan hänvisning icke betyda något annat än det i och för sig tämligen naturliga, att på grund av värderingssituationernas likhet uppskattningsmetoderna inom olika områden te sig tämligen likartade (ehuru de vid sin tillämpning kunna givas olika innehåll). Men stundom förekommer det dock att t.ex. den försäkringsmässiga uppfattningen och tillämpningen av ifrågavarande stadganden influera vid deras analogiska användning i skadesituationer, som icke inrymmas inom deras område; sålunda ligger det nära till hands och förekommer stundom också ifråga om skadevärdering vid ansvarighetsförsäkring.[7] Och i den allmännare frågan om värdetermens innebörd över huvud har en liknande tendens varit påtaglig, nämligen i fråga om förhållandet mellan det rättsliga värdebegreppet och nationalekonomiska teorier om värden.[8]

Bortsett härifrån kan det naturligtvis vara lämpligt med ett språkbruk, enligt vilket skade-, värde- och intressetermerna på antydda sätt användas jämsides; redan framställningsmässiga skäl göra det ofta nödvändigt. Såvitt gäller uppskattning av egendomsskada formuleras ju uppgiften också i stor utsträckning av domstolar och värderande instanser såsom avseende värdet av respektive objekt. Man skiljer vanligen mellan konstaterandet av den konkreta skadan och uppskattandet av det läderade värdet. Emellertid fattas det sistnämnda ofta såsom en kategori av mer teknisk anstrykning, vars bestämning när-

---

[6] Frågan om motsättningen verkligen kan upprätthållas och i så fall i vilken utsträckning, skall längre fram beröras.

[7] Särskilt i avseende å handelsvinst, som i regel icke ersättes i sakförsäkringen, förekommer detta. Jfr H. Durling, Kortfattad handbok i försäkringslära s. 15 f.; i samband med att det som en princip för all skadeförsäkring, inklusive ansvarighetsförsäkring, uttalas att högre belopp än värdet av förlusten icke skall utgå, betecknas principen i sjöförsäkringen, jfr FAL 75 §, om inkluderandet i ersättningen av 10 % handelsvinst som ett undantag härifrån (s. 15 not 1); om handelsvinsts ersättande se närmare nedan kap. 8 B.

[8] Se härom nedan s. 284 f.

mast skulle vara förbehållen ekonomisk expertis, utan tillräckligt beaktande av att när det som här är fallet utgör datum för bestämmande av en rättsföljd dess bestämning icke utan vidare kan göras oavhängig av förutsättningarna för rättsföljdens fastställande.[9] I alla de fall, vari ersättning ifrågakommer, kräves ju alltid att något som kan betecknas som skada föreligger och ersättningen framstår som en kompensation av denna skada, helt eller delvis. Endast om man fattade värdet såsom en egenskap hos objektet, vars fastställande vore en angelägenhet av empirisk natur, och tillika ansåge sig kunna antaga, att rättsordningen icke laborerade med därifrån avvikande speciella värdekategorier, vore frågan om egendomsvärderingen oavhängig av skadan, blott sådan i konkret mening konstaterats; men då vore ej heller spörsmålet överhuvud av rättslig karaktär. Värdebestämningen innefattar emellertid praktiskt sett, såsom längre fram skall utvecklas, en ekonomisk kalkyl, utgående från ett faktiskt läge (ehuruväl stundom ett tänkt sådant). Hur denna kalkyl närmare är beskaffad beror bl.a. av det ändamål, den skall tillgodose, sålunda av värderingsuppdragets natur. Då vidare det ifrågavarande läget, från vilket värderingen utgår, inom det här aktuella området utgöres av en såsom skadlig ifrågasatt situation, synes också den praktiska utgångspunkten för undersökningen vara att taga i beskrivningen av denna situation, alltså i skadebegreppet såsom i lagstadganden utsagt (SL 6: 1) eller implicerat (FAL 36 §, ExprL 7 §);[10] det må emellertid erinras om att ordet skada härvid användes neutralt och självfallet till sin närmare innebörd är beroende av de termers betydelse, som i respektive stadganden användas.[11]

[9] I ett grundläggande amerikanskt arbete, James C. Bonbright, The valuation of property, II s. 1181 ff., ägnas ett särskilt avsnitt under rubriken »Prevalent errors in the judicial treatment of problems of evidence», åt en kritik, som dock endast mer flyktigt berör den rättsliga problematiken.

[10] Jfr Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 179.

[11] »Analogier» mellan skada, värde och intresse torde ofta — såsom nyss berörts — vara av denna formella art och sålunda icke åsyfta att rekommendera analogisering i gängse mening.

II. Skadebegreppet ger sålunda utgångspunkten för diskussionen på området och redan härvid tager oenigheten sin början, i det att detsamma kan fattas i de — i varje fall skenbart — mest skiftande betydelser. I avsevärd utsträckning brukar man formulera saken så, att med skada förstås att en effekt inträtt (det må vara en förändring eller förhindrandet av en sådan)[12] vilken framstår som ogynnsam för det drabbade subjektet.[13] En sådan definition ger emellertid ingen precision utan sammanfaller i stort sett med den allmänna uppfattningen i handel och vandel, och den invändningen ligger därför nära tillhands att bestämningen är alltför vag för att vara användbar. Man söker därför en något högre grad av bestämbarhet genom att beteckna skadan som angrepp å ett (eventuellt på visst sätt kvalificerat) intresse,[14] å förmögenhet etc.[15] Uppgiften är ju därtill, kan det erinras, att bestämma skada som rättsligt begrepp, i det att den utgör rekvisit i rättsregler; i linje härmed förekomma bestämningar av skadan som en lädering av ett rättsligt skyddat intresse och liknande.[16]

De anförda definitionerna synas emellertid icke i och för sig utesluta varandra. Snarare uttrycka de dels en mycket allmän bestämning (ofördelaktig effekt), dels en kvalificering i två riktningar: å ena sidan en hänvisning till föremålet för skadan, å andra sidan en rättslig avgränsning därav. Dessa två sidor av saken böra skiljas från varandra. Innan *termens innehåll* närmare diskuteras skall därför först betraktas frågan om vad det för dess definiering betyder att den är ett *rättsligt begrepp.*

---

[12] Jfr Ussing, Erstatningsret s. 134.

[13] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 192; jfr vidare Strahl, Skada och vinning s. 8 f. och — senast — Grönfors, Om trafikskadeansvar s. 40.

[14] Intressebegreppet är som bekant, särskilt i tysk doktrin, ägnat en överflödande litteratur; se om begreppets användning i skadeståndS- och försäkringsrätt Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 37 ff. samt Gierke a. st.

[15] Se Stang, Erstatningsansvar s. 288 f.

[16] Jfr Ussing a. st.: »en Interesse, der værnes ved Erstatningsreglerne».

Det kunde synas som om, när på gängse sätt skada angives såsom förutsättning för skadestånd, en logisk cirkel uppkommer. Det har av Lundstedt påpekats, att skadebegreppet saknar självständig karaktär i förhållande till skadeståndsrätten; det skulle därför innefatta en petitio principii att tala om skada som rekvisit för skadestånd. Detta innebure strikt taget också att begreppet skada innefattade en fiktion. Ty om en person berövas viss egendom uppfattas detta som en skada, emedan egendomen såsom föremål för hans äganderätt ingår i hans förmögenhet; om ersättningsregler icke upprätthölles, skulle emellertid förmögenheten icke omfatta värdet av egendomen vid tillfälle av skadegörelse och någon förmögenhetsskada förelåge då icke heller.[17] Denna kritik [18] drabbar väl icke i och för sig skadebegreppet i dess nyss angivna definition som ogynnsam effekt; så synes heller icke vara avsett, utan invändningen avser skada i rättslig mening.[19] I utomrättsligt språkbruk eller eljest när termen användes utan att den avses som rekvisit i en regel refererar den snarast till en värderingsmässig attityd till viss effekt (hos den som använder termen och/eller annan, t.ex. den skadelidande). Härmed är naturligen icke sagt, att skada i allmänspråklig mening kan bestämmas utan hänsynstagande till rättsmaskineriet. Såsom Lundstedt [20] utvecklar kan just skadeståndsinstitutet medföra, att händelser som eljest icke eller endast på ett mer obestämt sätt skulle uppfattas som skadliga, erhålla en starkare kvalificering. Detta är ju bl.a. en natur-

[17] Strikt ansvar II: 1 s. 309 ff.; se vidare särskilt Culparegeln s. 116 ff. ävensom Obligationsbegreppet I s. 109 ff. och II: 1 s. 207 ff.

[18] Sammanfattningen ovan av Lundstedts uttalanden är schematisk och måhända missvisande; se närmare de ovan i not 17 anförda arbetena. På grunder som torde framgå av vad ovan i texten anföres kommer frågan i detta sammanhang icke att närmare utföras. Därför upptages heller icke till debatt förefintliga skadedefinitioner av den ifrågavarande cirkulära typen respektive utomrättsliga bestämningar av det rättsliga skadebegreppet, utan det hänvisas därvid till Lundstedts nyssnämnda framställningar.

[19] Se t.ex. Strikt ansvar II: 1 s. 310 och Culparegeln s. 118 f.

[20] Obligationsbegreppet I s. 109 ff.

lig konsekvens av det förhållandet, att många »fördelar» — alltså positiva motsvarigheter till skador — betingas av regelsystemet.[21]

Man synes därför med mening kunna tala om skada eller förlust, i betydelse av faktisk olägenhet, och dylik olägenhet kunde vara ett av de motiv, som driva fram behovet av en skadeståndsregel.[22] Däremot är det naturligen meningslöst att tänka sig skada i rättslig mening såsom något, som kunde definieras oberoende av skadeståndsregeln såsom något i och för sig givet, vartill skadeståndstvång anknytes. Därvid är det ju i och för sig likgiltigt vad som i övrigt betingar den negativa attityden, eller om sådan överhuvud föreligger. Det väsentliga är om skadeståndsregeln enligt sitt eget innehåll är tillämplig. Det är ofta vanskligt att avgöra i vad mån olika definitioner dölja eller eventuellt avse att uttrycka ett »självständigt» skadebegrepp,[23] även i fall då formuleringarna efter ordalagen leda till en dylik tolkning;[24] frågan skall här icke diskuteras. I rekonstruerat skick synes man fortfarande kunna använda skadebegreppet (i rättslig mening). En skadeståndsregel innehåller ju en hänvisning till situationer av viss beskaffenhet — om också i mycket allmän form, såsom helt enkelt i uttrycket

---

[21] Jfr Grönfors a.a. s. 40 not 2.

[22] Jfr Lundstedt, Strikt ansvar II:1 s. 287 ff. rörande grunder för immissionsansvaret. Med utgångspunkt från ägarepositionen har man bl.a. att beakta betydelsen för den allmänna produktionen av att fastigheter p.g.a. immission »bleve helt eller delvis oanvändbara för det syfte, vartill de apterats, eller i allt fall fölle i värde, med den betydelse detta finge med hänsyn till däri gjorda investeringar» (s. 291). Se också Culparegeln s. 104 ff.

[23] Jfr nedan s. 284 f., i spörsmålet rörande värdebegreppets innebörd.

[24] Bestämningen av skadan såsom ett angrepp på ett rättsligt skyddat intresse kan tydligen vila på det av Lundstedt påpekade metodfelet; se till jämförelse kritiken i Obligationsbegreppet I s. 88 ff. av Jherings definition av rättighetsbegreppet. — Eljest kan bestämningen i fråga — på sätt som anföres — vara tautologisk, eventuellt fullt avsiktligt; jfr sålunda Karlgren SvJT 1938 s. 361 om Ussings definition av Culparegeln i Erstatningsret s. 8.

skada — jämte en föreskrift om betalningstvång.[25] Att bestämma termen skada kunde innebära att man anger sådana väsentliga kännetecken hos de avsedda situationerna, som innehållas i regelns skadebegrepp eller antagas där innehållas. Förstått på detta sätt är skadebegreppet icke meningslöst; men väl är det såsom alla analytiska termer tautologiskt och följaktligen blir en definition innehållslös, om den blott tager formen av en enkel cirkel; ty i så fall säger den intet om »meningen».[26]

---

[25] Termen användes efter Lundstedt, Obligationsbegreppet I s. 55 not 1; se också Strikt ansvar II: 1 s. 311. Av framställningstekniska skäl, med hänsyn bl.a. till frågor om försäkringsvärden m.m., brukas också uttrycken ersättning, skadestånd m.fl., jfr Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet s. 10 f.

[26] Att sedan till undvikande av onödigt pedanteri i framställningen en förenkling i språkbruket motiveras i fall, där själva begreppsbestämningen icke behöver upprepas — såsom också Lundstedt påpekar, Strikt ansvar II: 1 s. 311. — är en annan sak. Detta synes icke ha beaktats av Ross i en polemik mot Lundstedt rörande just skadebegreppet; se Virkelighed og Gyldighed i Retslæren s. 238. Ross behandlar där Lundstedts bestämning av obligationen såsom utmärkt av ett hypotetiskt betalningstvång. I det sammanhanget förebrår Ross Lundstedt, att denne skulle ha en verklighetsfrämmande uppfattning om vad skada är, närmare bestämt så, att när Lundstedt säger betalningstvånget vara dubbelt betingat, dels därav att ett visst handlingssätt underlåtits (uppfyllelse av kontrakt), dels av att detta medfört skada, han skulle ha förutsatt, att skadan vore ett omedelbart givet faktum, självständigt i förhållande till handlingssättet. Synbarligen är en sådan tolkning — såsom av anförda uttalanden av Lundstedt framgår — icke befogad. Ej heller synes man kunna utläsa någon motsatsställning ur Ross utläggning: — »Sagen er i Virkeligheden den, at Skaden altid maa tænkes som Differencen mellem to Tilstande, af hvilke Subtrahenden er bestemt ved B:s (den skadelidandes) faktiske Formuestilstand, og Minuenden er bestemt ved et blot tænkt Forløb, bestemt i Overensstemmelse med visse principper», här den tänkta möjligheten, att kontraktet uppfyllts. Att skada må vara differens säger ju intet om dess bestämning i övrigt (att subtrahenden skulle vara helt bestämd genom ett *faktiskt* förmögenhetstillstånd är för övrigt icke helt korrekt, såsom av den fortsatta framställningen skall framgå — jfr bl.a. nedan s. 62 ff.).

Även om man principiellt kan skilja det rättsliga skadebegreppet från det utomrättsliga, är det dock — såsom de talrika definitionerna i litteraturen giva vid handen — vanskligt att bestämma det förstnämnda. Detta sammanhänger väl till stor del därmed, att gränsen i och för sig icke kan vara annat än vag (med åtföljande glidning) och att de olika fallen av skada svårligen kunna sammanföras i en kort formel; ett förhållande visserligen, som icke utmärker endast detta rättsområde, men som måhända där är särskilt påfallande. Det kunde därför synas vara ogörligt att giva en preliminär bestämning (utom i cirkeldefinitionens form); eller om icke omöjligt så likväl utan värde.[27] En sådan kunde lätt förläna den fortsatta framställningen en prägel av obehörig deduktion; den rätta metoden vore i stället den induktiva. Bortsett från att man likväl måste ha en term att röra sig med, är det emellertid icke praktiskt genomförbart att framställa materialet utan att fixera det ur någon relevant synpunkt. En inledande bestämning torde därför vara nödvändig. En sådan synes vara att finna i den i det föregående angivna — i och för sig triviala — definitionen av skada som ogynnsam effekt. Det kan icke häremot med fog anföras, att densamma är villkorlig och att den därmed eventuellt också är bestämd utomrättsligt. Ty hur man eljest må förstå definitionen, så synes den omsluta alla fall av skada: utmärkande för skadan är väl nämligen alltid att en yttre *effekt* föreligger och att den är *negativt kvalificerad*. Att definitionen är vag är väl snarast en förtjänst; det väsentliga är att

[27] Jfr Ussing, Erstatningsret s. 135. Ussing avvisar sökandet efter en allmän definition (utöver bestämningen »Interesse, der værnes værnes ved Erstatningsreglerne») med hänvisning till att det knappast skulle tjäna till att skapa ökad klarhet eller säkerhet i rättstillämpningen. Lundstedts ovan anförda kritik torde dock ha visat faran i att utgå från allmänna cirkeldefinitioner, som kunna inge den föreställningen (även då så icke avses), att rättsordningen utväljer utbildade intressen, vilka befunnits skyddsvärda; jfr ett nyare tyskt arbete, Möller, Summen- und Einzelschaden s. 14, där rättsvetenskapen anges hava ett dylikt urval som en av sina viktigaste uppgifter.

den åsyftar något reellt och att den har ett betydelseomfång tillräckligt vidsträckt för att inbegripa alla olika skadefall. Den lämpar sig därför som utgångspunkt för en ytterligare analys utan att man under diskussionens gång tvingas använda termer som förutsätta resultatet. Detta förfaringssätt är så mycket mer påkallat, som man inom skadeståndsrätten antager och inom vissa rättsordningar, såsom den svenska, finner direkt uttalad en regel av mycket allmän beskaffenhet, enligt vilken vid skadegörande handling »skadan» skall ersättas (SL 6: 1).[28] Mer specificerade regler saknas i stor utsträckning och de olika rättsliga avgöranden, som kunna införa definitionsdata, uppkomma — med hänsyn till den varierande frekvensen av olika konkreta tvistefrågor m.m. — tämligen slumpartat och äro därutöver till sin innebörd och tillämplighet ofta kontroversiella. Man är därför hänvisad till att med utgångspunkt i en vag begreppsbestämning söka upplösa begreppet i olika beståndsdelar med hänsyn till den verklighet det har potentiell tillämplighet på för att därefter söka fixera olika alternativ. Man kunde uttrycka detta så, att det gällde att söka bestämma *ett allmänt skadebegrepp* av nödvändigtvis vag karaktär. I hänseende sedan å de olika data, vartill i begreppet refereras, fixera de relevanta ställningstagandena *det rättsliga skadebegreppet,* i det att de ge hänvisning till vilka »skador,» som bliva rättsligen beaktade. Genom denna metod vinnes ytterligare två fördelar: dels behöva åsiktsmotsättningarna icke inträda redan i utgångspunkten, utan kunna förläggas till de olika skaderekvisiten; dels blir det möjligt att utan motsägelse bruka skadetermen i resonemang de lege ferenda eller överhuvud i anknytning till faktiska situationer om vilkas rättsliga relevans tvekan kan råda. — I det anförda ligger också en antydan om att avsikten icke är att till slut söka fastställa ett specificerat skadebegrepp, varifrån lösningar kunde deduceras i frågor, om viss effekt är att antaga som en under begreppet hänförlig

[28] Sambandet mellan detta i strafflagen intagna stadgande och den allmänna skadeståndsrätten belyses nedan s. 337 not 1.

skada. Det är väl icke möjligt att någorlunda fullständigt utföra en dylik uppgift, och även om mer begränsade anspråk ställas torde man erhålla definitioner, som äro alltför komplicerade för att vara användbara.

III. Den närmare *preciseringen* av vad som är att fatta som skada, måste tydligen anknyta till de *huvudmoment,* som föreligga i en »fullständig» skadesituation. Som definitionsdata böra därvid innehållet i rättsregler nyttjas. Detta aktualiserar följande spörsmål. Enligt allmänna definitioner tenderar skada att motsvara samtliga rättsfakta för skadestånd. Detta gäller såväl om man utgår från det obestämda »ogynnsam effekt» som då skyddsobjektet anges som ett »Interesse der værnes ved Erstatningsreglerne».[29] Innebörden därav beror ju bl.a. på hur pass allmänt eller inskränkt intresset tänkes; om man antager skadebegreppet helt såsom en reflex av skadeståndsinstitutet, står man dock inför behovet att avgränsa det mot dess attribut, att skilja mellan skada och adekvat skada, mellan ekonomisk skada och ideell skada. I rättslitteraturen utgår man i allmänhet från ett begrepp, som är enhetligt för ett större eller mindre område, däremot icke gemensamt för rättsordningen överhuvud, helt naturligt. Man identifierar ju icke utan vidare skadebegreppet inom straffrätten och inom civilrätten,[30] och än vidare tänker man sig differenser inom civilrättens olika delar,[31] respektive inom särskilda stadganden eller andra »rättskällor» inom ett visst komplex.[32] För den begreppsvariant, som inom respektive område antages, gäller åter, att den förses med ytterligare attribut. Denna precisering har emellertid olika stadier, som det kan vara systematiskt

---

[29] Ussing a. st.

[30] Se närmare Strahl, Skada och vinning s. 22 ff.

[31] Jfr Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 226 ff., rörande skillnaden i detta avseende mellan skadeståndsrätten och försäkringsrätten.

[32] I SvJT 1940 s. 405 ff. behandlar Schmidt FAL 36 och 54 §§ ur anförda synpunkt.

lämpligt att skilja åt, särskilt som de olika bestämningarna dels ofta äro vaga, dels ha en tendens att flyta över i varandra. — Man brukar ju särskilja å ena sidan skadan och dess bestämmande, å andra sidan de särskilda förutsättningarna för ersättningsansvar (för en given skada), och kring dessa spörsmål gruppera sig två olika komplex av regler, vilka bruka behandlas oavhängiga av varandra. Frågan om man kan göra en dylik distinktion mellan olika typer av regler är naturligtvis av avgörande betydelse för uppfattningen om skadebegreppet och uppskattningen.

I anslutning till det anförda skisseras nedan i skilda punkter de olika momenten i en typisk skadesituation och de olika normeringar, som anknyta till dessa.

1. Vissa regler utgå som nämnts från förutsättningen att en skada föreligger och angå icke dennas bestämning i och för sig utan kriterierna för att den skall vara ersättningsgill. De anknyta till följande moment i skadesituationen: arten av det *skadegörande faktum* med hänsyn till dess tillräknande till visst subjekt; det konkreta *objektet* för skadan; dess karaktär av *sakskada* eller *allmän förmögenhetsskada*; det drabbade *subjektet* för skadan; samt sambandet mellan skadegörelsen och effekten, uttryckt i krav på *kausalitet* och *adekvans*. De problem, som härvid aktualiseras, beröra tydligen förloppet från den inledande handlingen (underlåtenheten etc.) fram till själva den konkreta skadan. Härefter aktualiseras de (under 2 nedan angivna) regler, som angå uppskattningen. Alldeles klart är det emellertid icke att det är möjligt att draga en skarp gräns vid den punkt, där de två regeltyperna mötas, nämligen i skadefaktum. Detta förhållande skall senare utvecklas.[33] Den olikheten dem emellan föreligger emellertid, typiskt sett, att alla de nämnda kriterierna förutsätta ett huvudbegrepp, skada, och närmare avgränsa ansvarigheten därför. De komma i det följande att sammanfattas i termen *avgränsande regler*.

---

[33] Se nedan under C.

2. I avseende härefter å själva skadan och dess bestämmande brukar diskussionen röra sig kring skillnaden mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada, objektiva contra subjektiva värden, lagliga och olagliga intressen m.m. Kriterierna avse alla att utpeka i vilka hänseenden den timade effekten skall vara negativ för att vara ersättningsgill; till desamma fogas sedan speciella värderingsföreskrifter inom olika discipliner.[34] Om de sålunda kunna sägas fastställa olika typer inom huvudbegreppet skada (ogynnsam effekt) är det dock för dem gemensamt, att de tillsammantagna precisera i vilka avseenden en förändring skall vara ofördelaktig för att betraktas som skada i rättslig mening. I olikhet med de ovan under 1 nämnda reglerna ha dessa jämväl det kännetecknet att de ha — i stor utsträckning [35] — generell tillämplighet för alla fall av ersättningsgill skada och såtillvida ge hänvisning till ett enhetligt skadebegrepp. De kunna därför sägas vara av *preciserande* karaktär.

Den närmare preciseringen i rättslitteraturen av skadebegreppet anknyter också i allmänhet till skadan i under 2 ovan angivna mening; skadebegreppet bedömes alltså självständigt i förhållande till ansvarsreglerna i övrigt. De olika lösningarna kunna grovt sett sorteras under två olika typer: en som stundom kallas statisk och en genetisk.[36] Den första är mer generaliserande, svarande mot en mer vag allmänuppfattning, den senare mer specificerande.

Vad den förra beträffar förekomma bl.a. formuleringar av följande typ: det utmärkande för skada säges vara ett intresse

---

[34] Se FAL 35 § om ekonomiska och lagliga intressen, 36 § som antages avse det objektiva (sak)värdet samt 37 och 38 §§ med särskilda föreskrifter om dettas bestämmande.

[35] Att skadebegreppet i angivna hänseenden skulle vara alldeles enhetligt kan naturligtvis icke här hävdas. En viss motsättning föreligger sålunda mellan försäkringsrätten och skadeståndsrätten i avseende på frågan om objektiv eller subjektiv värdebestämning. I dessa frågor hänvisas till den följande framställningen.

[36] Hoel, Risiko og ansvar s. 111 not 1.

(eventuellt rättsligt skyddat intresse) angripits[37] eller att en nyttighet, ett Gut (eventuellt Rechtsgut) läderats[38] eller att förmögenheten minskats[39] eller att basen för behovstillfredsställelse sänkts.[40] Alla dessa termer äro tydligen oprecisa i den meningen, att frågan återstår vad som menas med förmögenhet, intresse o.s.v. Häremot är väl — såvitt det icke rör sig om rena cirkeldefinitioner — i och för sig intet att invända utan det ankommer härvidlag på den närmare bestämningen.[41] Vad man dock kunde invända är att de, därest de avse att närmare utlägga innebörden av en redan antagen allmän definition, såsom ogynnsam effekt,[42] icke representera någon specificering (att en händelse framstår som ofördelaktig just däri att den drabbat ett intresse är snarast en tautologisk sanning); eller att det vore ur terminologisk synpunkt mindre praktiskt att definiera skadan med blott ett av de kriterier, som anknytas till densamma (t.ex. såsom förmögenhetsangrepp). Någon större vikt synes detta dock icke ha,[43] ehuruväl mycken strid stått kring frågan om respektive definitioners berättigande.[44] Emel-

[37] Se sålunda Ussing a.st.; definitionen har berörts i det föregående ur andra synpunkter.

[38] Möller, Summen- und Einzelschaden s. 16; arbetet innehåller en redogörelse för de vanligare definitionerna.

[39] Stang, Erstatningsansvar s. 288 f.

[40] Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 162 ff., diskuterar denna formulering.

[41] Det bortses här från den kritik, som eventuellt kunde riktas mot dylika bestämningar ur synpunkten, att de äro utomrättsligt grundade. Se härom s. 7 ff. i det föregående.

[42] Jfr Karlgren, Skadeståndsrätt s. 192.

[43] I själva verket torde det ofta icke så mycket gälla en skillnad i sak som en fråga om man använder ett allmänt skadebegrepp, uppdelat i olika typer (såsom ekonomisk—icke ekonomisk skada m.fl.) *eller* nyttjar parallella begrepp (alltså på ett område identifierar skada med förmögenhetsskada, på ett annat med personskada etc.), jfr nedan kap. 5 rörande värdebegreppets uppdelning.

[44] Det är därför ofta vanskligt att avgöra om debatten rört en reell motsättning eller blott metoden för definitionen; se t.ex. nedan rörande differensläran.

lertid brukar det ur en annan synpunkt hävdas, att bestämningar av ifrågavarande typ icke träffa det väsentliga innehållet i begreppet ifråga och härmed aktualiseras ytterligare ett definitionsdatum för skadebegreppet.

3. Det framhålles nämligen, att det utmärkande för skadan är att den betecknar en *differens,* vilken framgår genom en jämförelse mellan två olika händelseled, nämligen det faktiska och det som skulle ha förelegat, om effekten ej inträffat, och utifrån denna synpunkt kritiseras ifrågavarande bestämningar och andra liknande.[45]

Vad i sådan riktning anföres behöver emellertid ej vara ett argument mot anförda definitioner. Om man nämligen hävdar, att skadan framkommer genom en dylik differensberäkning, så har man därmed ej besvarat frågan, vilka led i de olika förloppen, som äro relevanta, alltså betydelsen av de preciserande reglerna. Och det är å andra sidan tydligt, att när man betecknar skadan som ett angrepp på t.ex. ett förmögenhetsintresse, man har just dessa regler i tankarna, liksom man väl också mer eller mindre medvetet förutsätter någon jämförelse. I det ena fallet börjar man sålunda med det värderande momentet och är vid tillämpningen på det konkreta fallet tvungen att anlägga sin värdering just på differensen.[46] I det andra fallet utgår man från den faktiska differensen men måste vid uppskattningen fixera värderingar vid de olika leden i denna.[47] Det väsentliga syftet med den nämnda kritiken synes därför snarast vara det energiska inpräglandet av att skadebegreppet refererar till en jämförelse samt framförallt uppfattningen om denna jämförelses art; det skulle icke vara fråga om tillstånd (t.ex. förmögenhetslägen vid en fixerad tidpunkt) utan om

[45] Se Strahl a.a. s. 167 ff. samt Skada och vinning s. 14 ff.

[46] Ofta brukar man därvid också uttryckligen hänvisa till en jämförelse; se Stang a.a. s. 288 f.; jfr därtill Strahl, Skada och vinning s. 14 ff.

[47] Strahl, a.a. s. 21, anför, att differensmetoden skulle giva möjlighet till större fasthet i bedömningen.

skeenden (en ekonomisk utveckling i tiden).[48] Förtjänsten med den s.k. differensläran är tydligen den, att den explicit uttalar, vad som med avsevärt fog i princip kan förutsättas prägla skadeuppskattningen i gemen. Användandet av allmänna termer, såsom intresse o.d.,[49] kan ju, även om de ej skulle vara tautologiska eller odefinierade, vilket de för övrigt ofta äro, vara ägnat att draga uppmärksamheten från detta förhållande och därmed förhindra en effektiv analys av de olika momenten i jämförelsen.[50]

4. De olika bestämningar av skadebegreppet, som i det föregående anförts, synas följaktligen icke vara så oförenliga som man i första hand kunde förmoda, något som beror dels på den vaghet, varmed en allmän definition måste röra sig, dels därpå, att de ofta referera till skilda, var för sig relevanta data; i den mån det sistnämnda är fallet, äro de naturligen i motsvarande grad ofullständiga. Sammanfattningsvis må anföras, att enligt det föregående skada i meningen av ogynnsam effekt synes förutsätta, å ena sidan en *förändring* (*differens*), å andra sidan en negativ bestämning av denna. Differensläran uttrycker därvid *den logiska form,* som förutsättes vid denna effekt. I dess schema utgöra de olika leden och de i dessa inkluderade delarna *variabler,* vilka till sin rättsliga betydelse fixeras genom ogynnsamhetskriterierna (särskilt avsedda i de förutnämnda »statiska» teorierna).[51] I och för sig behövde ett allmänt (icke speciellt rättsligt kvalificerat) skadebegrepp till sin logiska

[48] Strahl, a.a. s. 14 ff. I och för sig beror motsättningen härutinnan på vad man förstår med »förmögenhetstillstånd»; Stang, mot vilken Strahl vänder sig, hänvisar uttryckligen till förlust av förvärvsförmåga, handelsvinst m.m., a.a. s. 289.

[49] En annan sak är att uttrycken ifråga kunna ingå i lagregler, såsom i avseende å försäkringsintresset i FAL 36 §.

[50] Ljungholm har i en SvJT 1944 s. 135 ff. intagen uppsats utifrån praktisk erfarenhet vitsordat, att uppskattningen av expropriationsskador tillgår väsentligen på det sätt Strahl med sin utformning av differensmetoden hävdat.

[51] Se skadeschemat nedan not 60.

struktur icke avvika från ett rättsligt specificerat; det vore blott variablerna, som eventuellt bestämts annorlunda. Och vidare synes det rättsliga skadebegreppet icke vara att förstå som annat än en sammanfattning och *precisering* av skadeståndsreglernas innehåll i avseende å vissa kännetecken i de situationer, som i stadgandenas handlingsbeskrivningar avses, och i den meningen angivande förutsättningen för att ersättning skall utgå. Samtidigt anknyter härtill en *avgränsning* genom övriga rekvisit för ansvar.

Om nu denna allmänna beskrivning är fullständig böra de direktiv som angå skadan och dess uppskattande kunna bestämmas vid dessa tre moment. I fortsättningen av detta kapitel skall undersökningen inriktas på dessa. Avsikten är därvid att närmare bestämma hur fastställandet och uppskattandet av skadan samt de direktiv, som därom gälla, förhålla sig till de ansvarsregler, vilka »omge» detta förfarande. Början synes därvid böra tagas i differenstanken. Denna torde nämligen ge ett uttryck för skadebegreppets logiska struktur.

Först emellertid en terminologisk anmärkning: Med *skada* avses i denna framställning, såsom förut har framhävts, den ogynnsamma effekten. Detta innebär sålunda, att skada icke identifieras med ett konkret faktum eller med en ekonomisk effekt utan refererar till båda dessa sidor av differensen. När denna utföres i penningar, kallas resultatet därav *förlust*. Ytterligare en beteckning är emellertid nödvändig. Att skada inträffat betyder ju, att ett visst faktum förelupit eller att det förhindrats, t. ex. en stöld respektive en vinstbringande affär. Härför reserveras i enlighet med den av Hoel lancerade terminologien uttrycket *realskada*. Detta uttryck avser alltså i första hand det inledande skadefaktum. Härunder inkluderas emellertid även de ytterligare »konkreta» följderna av skadegörelsen.[52] I den mån en särskild term för dessa behöves som mot-

[52] Att det kan vara vanskligt att göra en gränsdragning mellan följdskador och omständigheter som avse värderingen kommer senare att beröras; se nedan s. 58 ff.

sättning till det inledande skadefaktum användes termen *följdskada* eller liknande uttryck, såsom omedelbar respektive medelbar skada e.d. Ytterligare skiljes inom gruppen *skada* mellan *ekonomisk*[53] och *icke ekonomisk skada*. Blott där så är för sammanhanget behövligt påpekas särskilt genom användande av de sistnämnda termerna, att det är ekonomisk skada som avses, och överhuvud komma distinktionerna att framhävas blott där framställningen så påkallar.[54]

B. SKADEBEGREPPETS STRUKTUR.

I. Vare sig man accepterar eller avvisar differensläran såsom en teori om begreppet skada, är det likväl ostridigt, att den i allt fall representerar en ofta använd metod för skadeuppskattningen. Samtidigt råder emellertid en viss oklarhet i fråga om metodens närmare utformning. För att erhålla en fastare grundval för den fortsatta diskussionen skall här till en början schematiskt angivas de led, som äro — eller kunna vara — relevanta vid jämförelsen. Vanligen rör man sig med två olika led.[55]

[53] I avseende å denna skiljes också mellan sakskada och allmän förmögenhetsskada; se kap. 4.

[54] Beträffande terminologien i litteraturen må hänvisas till följande författare med av dem givna ytterligare hänvisningar: Karlgren, Skadeståndsrätt s. 192, Ussing, Erstatningsret s. 134, Hoel, Risiko og ansvar s. 139 samt Strahl, Skada och vinning s. 9. De förstå med skada i första hand den konkreta effekten; Hoel och i anslutning till honom Ussing använda termen realskada. Det penningbelopp, vartill skadan uppskattas, betecknas hos Ussing tab, hos Hoel vurdert skade respektive tab och hos Karlgren förlust; Strahl använder här termen ekonomisk skada. Någon motsvarighet till det här använda bruket av ordet *skada* återfinnes icke hos dessa författare. Anledningen till att det brukas på anfört sätt är behovet av ett överordnat begrepp, varunder de särskilda specificeringarna kunna sorteras; realskada och förlust innefatta ju attribut och förutsätta därför en överordnad term, något som för övrigt också är påkallat av framställningstekniska skäl och likaså naturligt ansluter sig till lagspråket; skada i SL 6: 1 kan icke fattas blott som konkret effekt utan som ogynnsam sådan.

[55] Strahl har utförligt utvecklat detta i Expropriationsrättsliga uppsatser, s. 167 ff. och 177 ff. samt i Skada och vinning s. 16 ff. Inom särskilt

Det första ledet är *det hypotetiska förloppet*. Detta vilar på sannolikhetsöverväganden rörande en tänkt utveckling, avseende vad som skulle ha skett, därest realskadan icke inträffat. Dock är därvid också aktuellt ett faktiskt skeende, nämligen det som förlöpt före skadans inträffande, ty redan inträffade data kunna, såsom av diskussionen av kausalitetsproblemen skall framgå,[56] ha betydelse i differensen; därjämte kunna de naturligtvis vara av vikt såsom indicier för beskaffenheten av den framtida hypotetiska utvecklingen. Endast om man hävdar det objektiva värdets princip i egentlig mening äro de i sistnämnda hänseende irrelevanta för resultatet, men i så fall har man överhuvud ingen anledning att laborera med ifrågavarande fingerade utveckling; värdet är ju då att fatta som en empiriskt fastställbar egenskap hos objektet. Och än vidare: i samma grad som man accepterar mer sekulariserade objektiva värdeteorier, i samma utsträckning förlorar differensmetoden en del av sin betydelse.[57]

Det motsatta ledet representeras av *det faktiska förloppet*; detta är likväl även det i viss mån fingerat, nämligen i den meningen, att det kan innesluta en kalkyl över ett framtida skeende, såsom vid uppskattning av restvärde. Givetvis är på samma sätt som nyss antytts förloppet före skadan relevant.

Differensmetoden skulle nu innebära, att sedan vederbörlig

---

tysk doktrin är differenstanken tämligen allmänt accepterad i olika former. I huvudsak kan emellertid hänvisas till Strahls framställningar. En redogörelse för de allmänna dragen i debatten kring differenstanken ges av Möller, a.a. s. 5 ff., vilken likväl ställer sig i viss mån kritisk; detsamma gäller i starkare grad Neuner i ACP 133 (1931); jfr Grönfors a.a. s. 39 not 1.

[56] T.ex. såsom redan utvecklade faror, vid den tidpunkt då realskadan inträffade; se nedan s. 220 ff.

[57] Den i den tyskspråkiga försäkringsrätten brukade termen gemeiner Wert i sin mest objektiverade form bestämmes sålunda icke genom en jämförelse mellan det hypotetiska och det faktiska förloppet; på sin höjd — nämligen när termen icke fattas »rent objektivt» — laborerar den med ett fiktivt skeende, i vilket insättes genomsnittsköpare o.d.; jfr Hoppe, Versicherungswert und Schadenersatz in der Feuerversicherung s. 4.

subtraktion skett, skadans storlek skulle vara given (med reservation för av rättsliga skäl förestavade jämkningar av respektive förlopp).

Emellertid synes denna beskrivning av skadeuppskattningens mekanik vara ofullständig. Man har att räkna med ett *tredje led,* vilket tager sikte på sättet vid och *kostnaden för återanskaffning* (eller reparation).[58] Stundom, t.ex. då en vara helt förstörts och dess försäljningspris utgjort värdemåttstock, blir detta led så att säga tomt. Men vid värdebestämning på grundval av återanskaffningskostnaden (helt eller såsom vid reparation partiellt) eller eljest vid referens till återanskaffning, vare sig såsom naturalrestitution eller som pekuniär ekvivalens, föreligger nödvändigheten av att undersöka priser å t.ex. nybyggnadsmaterial, tid för nybyggnads färdigställande o.d. Och det kan ju därvid ytterligare förhålla sig så, att medan värdet i det hypotetiska förloppet varit ett s.k. ekonomiskt värde, kostnaden för återanskaffning av objektet däremot icke ekvivalerar till den s.k. ekonomiska skadan, kanske därför att den framstår såsom oskäligt stor.[59]

Om det tills vidare bortses från att skadeuppskattningen icke utgår från dessa led i deras totalitet och intresset endast inriktas på det ömsesidiga förhållandet mellan desamma, finner man en given post och två alternativ. Den förstnämnda gives i det faktiska ledet, som eventuellt utvisar en avdragspost. Den positiva sidan åter utgöres av antingen det hypotetiska förloppet eller återanskaffningsledet. Om till en början försälj-

[58] Om man såsom stundom skett hävdar, att ersättningen utöver förlusten i övrigt skall täcka endast faktiskt gjorda utgifter, ingår kostnadsledet i det faktiska förloppet. — Nämnda led ligger eljest vid sidan av det faktiska. Jfr vidare FAL 37 §, enligt vilket stadgande kostnaden skall avse tidpunkten för realskadans inträffande, medan faktiska utgifter uppkomma först senare; eljest utgår man ju ofta från den sannolika framtida kostnaden, bestämd vid värderingstidpunkten.

[59] Stegrad kostnad p.g.a. varubrist kan representera ett sådant fall; se t.ex. E. Jacobsson, Några problem i försäkringsavtalslagen s. 13 ff.; se härom närmare nedan kap. 9 D.

ningsvärdet skall vara avgörande för ersättningen, är det förra ledet relevant, vid återanskaffning å andra sidan — såsom enligt FAL 37 § — det senare. Dessa två utesluta sålunda till synes varandra. Fullt ut gäller detta likväl icke, ty visserligen är kostnadsfrågan icke av betydelse (annat än eventuellt såsom bevisningsdatum) vid saluprisets bestämmande, men i det omvända fallet åter måste en jämförelse mellan de alternativa leden ske; ty ersättning med återanskaffningskostnad kan icke avse just det konkreta objektet utan ett mer eller mindre likartat substitut, varvid identitetsfrågan måste avgöras. Redan rent substantiellt måste en dylik supplerande jämförelse göras. Än vidare är det ju den ekonomiska skadan, som utgör föremål för ersättningen, och därför måste i princip värdet av det angripna objektet, sålunda bl.a. dess läge i det hypotetiska förloppet, bestämmas, för att det skall kunna avgöras i vad mån och på vad sätt kostnaden för reparation resp. återanskaffning skall läggas till grund vid uppskattningen; så är t.ex fallet vid avdrag för värdeminskning.

Vad slutligen beträffar *värdebegreppet* i detta schema är det tydligen att hänföra till det hypotetiska ledet samt vid partialskada dessutom till det faktiska, nämligen i den mån subtrahenden utgöres av restvärde. I det tredje ledet motsvaras det av kostnaden; denna uppträder emellertid också som värdemåttstock, enligt vad senare skall utvecklas.[60]

II. Differensmetoden har i det föregående antagits just såsom en metod, ett användbart tillvägagångssätt. Den principiella olikhet, som föreligger mellan formulerandet av läran i fråga

---

[60] Schematiskt kan det anförda angivas enligt nedan:

		Hypotetiskt förlopp	
Förlopp före skadan	skada	Faktiskt förlopp	Sannolikt förlopp (bl.a. restvärde)
	Real	Kostnad	

som en metod respektive en teori förbises stundom, med därav föranledd risk för oklarhet och missuppfattningar.[61] Hur lärans anhängare själva uppfatta saken är stundom tvivelaktigt. Stang menar synbarligen att den ger det väsentliga kännetecknet för skadebegreppet [62] och detsamma torde med någon reservation Strahl göra.[63] Härvid bör dock uppmärksammas, att motsättningen oftast överhuvud icke brukar aktualiseras eller uttryckligt anföras; i sådant fall har den icke behövt föranleda något ställningstagande.

Den diskussion, som förts och fortfarande föres i frågan, rör vidare ofta, utan nödig åtskillnad, två skilda moment, dels nämligen differenstanken som sådan, dels och framför allt jämförelsens objekt. Tidigare bestämde man sålunda ofta skillnaden såsom avseende förmögenhetstillstånd.[64] Häremot vänder sig Strahl under hävdande av att det icke vore fråga om lägen

---

[61] När det sålunda anföres, att den »dubbla inventering» av den skadelidandes förmögenhetsläge eller delar därav, som skulle göras vid jämförelsen, icke alltid eller endast undantagsvis företages — så bl.a. Ussing a.a. s. 170 och bland förespråkare för ståndpunkten bl.a. Strahl, Skada och vinning s. 16 samt Expropriationsrättsliga uppsatser s. 167 — kan detta icke rimligtvis uppfattas såsom ett argument mot metoden, då den ju likväl i avsevärd utsträckning är användbar. Snarare kunde det rikta sig mot differensläran som teori; Grönfors a.a. s. 38 ff. använder också denna formulering; jfr vidare Ussing a. st. Därvidlag bör emellertid erinras, att detta icke heller kan vara ett bärande argument mot teorien såsom ock Strahl framhåller, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 169 f. — lika litet som kausaliteten bestrides genom påvisandet av att sammanhanget stundom är så evident, att vållandet (i objektiv mening) framstår som självklart. För övrigt torde argumentet innebära någon överdrift. Inom brandförsäkringspraxis är sålunda metoden utförligt utarbetad; se t.ex. redogörelsen hos Bowman, Brandskadens Opgørelse og Fordeling s. 24 ff. samt Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 67 ff.

[62] Stang a.a. s. 288 f.

[63] Se Skada och vinning s. 21 ff.

[64] Se Stang a.a. s. 288 ff.; jfr Sjögren, Om rättsstridighetens former s. 144 ff., där förmögenhetsbegreppet diskuteras. Jfr vidare Strahls utförliga diskussion i Expropriationsrättsliga uppsatser s. 105 ff.

utan om förlopp.[65] Och frågan uppkommer också i kritisk form, såsom då det hävdas att man med »differensteoriernas hjälp» icke skulle kunna bemästra de spörsmål, som avse kravet på att skadan skall vara ekonomisk.[66] Det kunde ha tillagts, att man överhuvud ej på sådant sätt kan lösa de frågor, som avse värderingen av de särskilda data, som in casu uppträda inom respektive skadelinjer. I detta hänseende erbjuder läran som nämnts endast variabler; förutsättningen om att skadan å en sak skall vara ekonomisk hänför sig sålunda till det angripna värdet respektive restvärdet. Strahl framhåller också att de olika jämförelseleden icke helt motsvara det faktiskt konstaterade (eller med hänsyn till bevisregler antagna) läget, utan förete diverse av rättsliga skäl betingade justeringar, ehuruväl han därvid anger det som en modifikation av läran.[67]

Ifrågavarande kritiska invändningar avse sålunda en särskild sida i till skadebegreppet anknutna regelkomplex. Om såsom förut antagits [68] skada är ogynnsam effekt, synes ju detta kunna innebära, att en differens föreligger i vissa vagt antagna eller genom särskilda principer bestämda hänseenden. En diskussion om innebörden av sådana principer träffar icke differensfrågan i och för sig, vare sig negativt eller så, att läran ifråga skulle kunna ge några utslag i dylika värderingsspörsmål, såsom stundom hävdas.[69] [70] Det kan ifrågasättas, om ej systematiskt

---

[65] Strahl a.a. s. 165 ff. och Skada och vinning s. 14 ff. Även om denna motsättning är beroende av vad som avses med förmögenhet, vilket begrepp i och för sig ej behöver tolkas »statiskt» — jfr sålunda Stang a. st. — ger Strahls ingående utläggning av läran en större fasthet än eljest.

[66] Grönfors a.a. s. 39.

[67] Se Skada och Vinning a. st.

[68] Och av flera av de nyssnämnda författarna explicit uttalats; se härom ovan s. 6 not 13.

[69] Strahl anför sålunda, att utifrån differensbetraktelsens synvinkel skillnaden mellan direkt och indirekt skada skulle visa sig vara irrelevant, och ej heller skulle någon verklig motsättning råda mellan damnum emergens och lucrum cessans; Expropriationsrättsliga uppsatser s. 169 not 1 samt i det sistnämnda hänseendet även Skada och vinning s. 11. Likväl

sett det i differensläran i sådant hänseende antagna synsättet leder till en allmän konturlöshet, en större vaghet än som trots alla svårigheter att göra avgränsningar härutinnan är nödigt: *dels* på det sätt att de ovan anförda figurerna preciserande och avgränsande regler indragas — eller i varje fall tendera därtill — i bestämningen, varigenom distinktionen mellan begreppet skada och dess genom olika attribut bestämda arter utsuddas, och ytterligare även distinktioner mellan de respektive skadegrupperna inbördes upplösas;[71] *dels* vidare så att medan sålunda »ogynnsamhetskriteriet» ingående diskuteras, frågan om innebörden därav att en effekt skall föreligga icke tilldrager sig samma intresse, utom i specialsituationer, som bruka diskuteras i andra sammanhang.[72]

Det synes nämligen kunna antagas, att det icke är i de särskilda skadekriterierna utan i föreställningen om en *effekt,* som differensläran har sin grundläggande bestämning, till vilken därför argumenteringen i positivt eller negativt syfte har att anknyta.

Vad först beträffar *realskadan* så kan ju visserligen det faktiska skeendet konstateras utan att någon jämförelse utföres. Detta utesluter emellertid icke att i realiteten en förändring — om också en obetydlig sådan — sker, så snart en orsaksfaktor tillkommer. I denna mening är därför alltid en differens implicerad i talet om skada, och utgör en förutsättning för att rättstvist skall uppkomma. Om det visserligen må vara riktigt, att detta ofta är likgiltigt i enkla situationer,[73] så är dock differen-

---

äro dessa distinktioner, de lege lata, icke utan vikt, särskilt för försäkringsrätten.

[70] Därför kan anslutning ej heller givas till den av Grönfors, a.a. s. 38, givna karaktäriseringen av differensläran (eller -lärorna) såsom avseende ett subtraktionsförfarande, varigenom ersättningens storlek skulle kunna bestämmas »med matematisk precision».

[71] Såsom är fallet enligt den ovan not 69 anförda uppfattningen.

[72] Närmast i fall av konkurrerande skadeorsaker; se nedan kap. 2.

[73] Såsom i det av Strahl, Skada och vinning s. 16, angivna exemplet att någon förlorar en sedel, eller t.ex. vid kroppsskada, där förlusten begrän-

sen en fakticitet. Därutöver må det framhållas, att den känsla av skadans evidens som i okomplicerade fall kan uppträda måste grundas på en redan manifest uppfattning om att en förändring skett.

Ytterligare är det ju icke blott genom att effekten avviker, som den uppfattas som skadlig; en sådan förändring, som inbegripes i fall av specifikation, behöver ju ingalunda i och för sig betraktas såsom ofördelaktig.[74] Utan närmare argumentation torde man kunna påstå att tanken på skada logiskt sett förutsätter sin motsats, tydligen då en motsats till det vari det negativa förnimmes, såsom ett »*värde*» e.d. Än vidare torde det kunna göras gällande, att det härvidlag rör sig om relationer mellan å ena sidan realskadan respektive objektet, å andra sidan »attityder» därtill.[75] Redan vid angrepp på någons kroppsliga eller andliga integritet synes en sådan relation kunna skönjas, ehuru den av naturliga skäl i allmänhet icke tillägges någon relevans. Man motiverar ju t.ex. icke ansvaret för mord eller misshandel därmed, att genom angreppet subjektets möjlighet att via existensen erhålla behovstillfredsställelse o.d. förstörts eller minskats[76] (ehuru vid kroppsskada detta icke behöver vara i och för sig uteslutet). Men att själva tanken på skada t.ex. vid fysisk misshandel implicerar — logiskt och psykologisk sett — en motsats, torde vara obestridligt. Och såvitt gäller s.k. ekonomiska skador är detta förhållande tydligt. Skadegörelse å fysiska objekt uttömmer sig ej till sin betydelse endast i själva den substantiella förändringen; det är ju först

---

sar sig till föranledda utgifter; ja överhuvud, där de rent pekuniära data återfinnas endast i det faktiska förloppet. Att emellertid icke ens i dylika fall det hypotetiska ledet utan vidare kan lämnas utan avseende kommer att beröras senare; jfr även s. 22.

[74] Se Lundstedt, Strikt ansvar II: 1 s. 310.

[75] Detta utvecklas ytterligare vid behandlingen av värdebegreppet (kap. 5).

[76] Jfr emellertid den av hänsyn till sådan relation motiverade engelska skadetypen Loss of expectation of life; härom se Dagfinn Dahl, Synspunkter i og utenfor erstatningsretten s. 59 ff.

genom att ställas i samband med någon form av utnyttjande eller eljest behovstillfredsställelse, som objektet värderas, och det är därför också först därigenom att en dylik relation angripits, som skada föreligger, vare sig i allmänspråklig eller rättslig mening.[77] Endast en mycket ytlig psykologi kan givetvis nöja sig med en dylik generalisering. För de frågor, som här äro aktuella, räcker det emellertid att på detta mycket allmänna sätt fixera utgångsläget för den rättsliga bedömningen.

Däremot kan man icke utan vidare, med krav på instämmande, generellt göra gällande att jämförelsen i fråga skulle avse just det hypotetiska förloppet i mer exakt mening. Lika väl kunde den hänvisa till något fingerat, sålunda vid sakskada innefatta en hänvisning till en positiv motsats i vag mening, t.ex. disponerandet av ett liknande föremål; och psykologiskt förefaller det för övrigt föga troligt, att den av skadan drabbades attityd till densamma skulle vara resulterad av dels en värderingsattityd till objektet, dels en till denna ekvivalerande emotionell eller annan attityd till realskadan. Och än mindre har man anledning att generellt antaga att sådana föreställningar varit aktuella och avgörande för lagstiftare eller domstolar. Om man vill finna ett moment, som logiskt sett och med hänsyn till det vanliga språkbruket utmärker skadebegreppet, så kan man därför icke därom utsäga mer än det implicerar — på ett vagt sätt — någon sorts jämförelse med en positiv motsats. Och i denna allmänna utformning kan jämväl det rättsliga skadebegreppet sägas referera till en jämförelse. Detta framgår också av olika värderingsregler, därvid tillika denna jämförelse är i högre grad till sin innebörd preciserad.[78]

[77] Det anförda motiverar förf:s bruk av termen skada såsom täckande föreställningen om, resp. den rättsliga bestämningen av ogynnsam effekt in toto, utan att således reservera den för visst moment i situationen, t.ex. realskada; se de terminologiska anmärkningarna ovan s. 18 f.

[78] Sålunda ExprL 7 § och FAL 37 o. 38 §§; skadan förutsättes där motsvara objektets värde och värdet bestämmes i termer, som referera till ett hypotetiskt skeende, i sistnämnda stadgande beskrivet på det sätt, att varor av visst slag »skola uppskattas till det pris, som de kunna antagas

Enligt det anförda skulle sålunda differensläran innefatta det mest allmänna kännetecknet på skadebegreppet; varutöver sedan dettas uppspaltning vore att bestämma med hänsyn till i vilka avseenden det negativa momentet förelåge; differensläran vore sålunda en teori.[79]

Emellertid har Ussing[80] härutinnan framställt en viktig invändning. Han anför, att läran i fråga vore farlig, enär den lätt kunde missförstås därhän, att den förde till den felaktiga uppfattningen, att därest den skadelidande på annat, hypotetiskt sätt skulle ha lidit motsvarande förlust ansvaret skulle bortfalla.[81] Ett sådant missförstånd kunde naturligtvis uppkomma, då skadan allmänt bestämmes som skillnaden mellan tillstånden (eller förloppen) med och utan skadegörelsen.[82] För att anföra en parallell utanför området för den rättsliga skadeuppskattningen, så förhåller det sig ju så, att i affärsmässiga eller andra sammanhang en värderingsman, som har till uppgift att utröna t.ex. en fastighets saluvärde, icke utgår från en skadesituation eller överhuvud nödvändigtvis från någon faktiskt föreliggande situation eller såsom sannolik konstaterad utveckling, utan ofta från en eller flera hypotetiska möjligheter (likgiltigt om någon av dem förutsättes skola realiseras eller icke); förfarandet begränsas till det i värderingsuppdraget angivna ändamålet. Vid värdering för skadeersättnings bestämmande är läget delvis ett annat. Skada enbart räcker ju

---

hava bort inbringa, om han (försäkringstagaren) omedelbart före försäkringsfallet sålt dem till annan för försäljning i rörelse av samma slag». — Det må tilläggas, att det hypotetiska förloppet här tydligen får eller kan få en delvis fiktiv prägel.

[79] Differensläran innehåller därför icke i denna form något »aprioristiskt» element, såsom Grönfors anför som en allmän sammanfattning av sin kritik; a.a. s. 39.

[80] Ussing, Erstatningsret s. 170.

[81] Att det egentligen icke är adekvat att på anförda sätt tala om alternativa förluster kommer senare att utvecklas; se nedan s. 124.

[82] Tills vidare antages riktigheten av den i Ussings uttalande liggande förutsättningen, att i dylikt fall ersättningsskyldighet vore att statuera.

icke som rättsfaktum för skadestånd; härtill komma flera andra moment, tidigare anförda under komplexet av avgränsande regler. Rättsfaktum består ju ytterligare i bl.a. en »skadeinledande» faktor, av viss typ och hänförlig till visst subjekt, vilken faktor utlöst skadan, orsakat densamma. Naturligen har man vid jämförelsen att utgå från ett i överensstämmelse med vad som kan antagas vara gällande rätt bestämt (ibland konstruerat) orsakssamband. Och om det visserligen kan vara riktigt, att ett dylikt av Ussing angivet missförstånd kan uppkomma — och om det är ett missförstånd — är detta i så fall att hänföra till en otillfredsställande bestämning av differensens innebörd enligt rättsregler därom.

Detta kunde synas innebära, att kausalitetskravet vore inkluderat i skadebegreppet. Det kunde häremot med visst fog hävdas, att frågan om vållande (i objektiv mening) hade föga att göra med skadan såsom rättsfaktum; ersättningsföljd förutsatte visserligen sådant samband, men skadans fakticitet vore icke beroende av huru den uppkommit. Detta torde vara till en del riktigt. Om emellertid skada bestämmes såsom ogynnsam effekt, och effekt implicerar differens, *förutsätter begreppet* — om kausalitet överhuvud antages — en faktor, som är *orsak till differensen, ty det är endast då densamma kan klart uppfattas.* Eljest hade begreppet blott en vag, kringflytande mening utan tydlig adress till de faktiska rättslägen, där det har sin tillämpning. Man kan ju icke rimligtvis vid bestämmandet av skada i visst läge därunder indraga alla föreliggande ofördelaktiga moment som kunna iakttagas, även dem som gå tillbaka till helt andra förhållanden än dem som in casu äro aktuella. Det är ju icke fråga om en differens vilken som helst, utan det gäller två lägen, som äro förbundna med varandra. Detta synes ligga inneslutet i föreställningen om effekt eller förändring. Dessa termer hänföra sig ju — förutsatt orsaksuppfattningen överhuvud — därtill att man vid en viss punkt i sammanhanget fixerar iakttagelsen; vad därefter sker ställes

mot vad som skulle skett, om visst faktum icke inträffat vid den avsedda tidpunkten. Vid denna punkt kunna jämförelseleden sägas »dela sig:» en hypotetisk, alltså en fingerad utveckling som avbrutits; en faktisk utveckling. — Härmed är icke sagt att orsakssambandet är givet i själva skadebegreppet såsom ett attribut till detta — lika litet som termen följd på motsvarande sätt i allmänt språkbruk inkluderar orsaken. I stället torde skadebegreppet vara att förstå som ett relationsbegrepp, avseende till visst faktum hänförlig effekt.[83]

Detta betyder självfallet icke, att skadebegreppet är identiskt med uppskattningsresultatet, att man begreppsligt skulle sätta likhetstecken mellan skada och skadas storlek.[84] Att skada är en differens och att detta implicerar en skillnad mellan läget A och läget B, säger intet om skillnadens storlek. Men å andra sidan följer därav logiskt: om begreppet med fullständighet fixerades — fingerat att detta vore möjligt, något som naturligen icke är fallet — vore skadan därmed också möjlig att, med insättande av föreliggande data i respektive variabler, med något som liknade »matematisk precision»[85] bestämma. I den mån åter vagheten måste i större eller mindre grad bestå, i samma grad blir också resultatet osäkert. Men innanför de

[83] Till belysning härav kunde framhållas att »förlusten» av 100 kronor i och för sig icke behöver innefatta en skada; så eventuellt inte för en självplågare och heller inte för den som skänkt den till välgörande ändamål. Kan den åter hänföras till en stöld får den för normalt reagerande personer skadekvalitet (såvitt återigen icke den bestulne själv tillgripit beloppet).

[84] Detta särskilt i anslutning till Grönfors' anmärkning a.a. s. 39, att »tanken att skadan på en gång måste utgöra förutsättning för skadeståndsskyldighet och måttet på ersättningens storlek . . . bottnar i föreställningen, att det råder en begreppsligt nödvändig identitet mellan skadan och ersättningens storlek». Av sammanhanget att döma torde i den avslutande formuleringen avses storleken av skadan; eller förutsättas att ersättningen rättar sig efter skadans storlek. Ty att ersättningen begreppsligt skulle vara parallell till skadan kan knappast antagas av någon ifrågasättas, jfr not 86 nedan.

[85] Jfr Grönfors a.a. s. 38.

vaga termernas (maximala) betydelseomfång och med de in casu föreliggande omständigheterna bestämda vore resultatet givet.[86]

---

[86] I Expropriationsrättsliga uppsatser, s. 170, anger Strahl i en för differensläran modifierande riktning ett exempel, som skulle visa, att man icke som allmän regel kunde antaga, att ersättningens belopp motsvarade skadans belopp. Då här har hävdats differenslärans principiella berättigande och då Strahls modifikation har samband med differensen och därmed med orsaksfaktorn, torde saken böra beröras. Situationen är denna: »Antag, att en fabriksbyggnad brinner ned men att mycket av inventarierna räddas. Antag vidare, att fabriksägaren icke kan anskaffa erforderligt kapital för att återuppbygga fabriken och att han därför skulle bliva nödsakad att sälja de undan branden räddade maskinerna och råvarorna till underpris». Strahl hävdar nu, att om den genom branden lidna skadan (tydligen bestämd som det brunnas värde minskat med realisationspris å det räddade) skulle ersättas fullt ut, kunde fabriksägaren ev. bygga upp fabriken igen och därigenom skulle han kunna använda de räddade objekten för avsedda ändamål och alltså erhålla en vinst p.g.a. branden. Med anläggande av de i texten anförda synpunkterna skulle emellertid skadan icke komma att så bestämmas, utan enligt följande: Branden hade vållat en skada, bestående i skillnad mellan det hela och restvärdena. I det anförda fallet skulle fabriksägaren därför erhålla en ersättning som beräknades som kostnad för återanskaffning eller reparation; tanken vore sålunda att den skada, som orsakats, skulle »fyllas igen». Detta sker då så, att kostnaden för återuppförandet av den skadade fabriken utgår; i detta återupprättande inginge naturligen de delar som återstode med — icke sitt realisationspris — utan sitt »funktionsvärde». I så fall vore skadan=ersättningen, utan att någon vinst kunde konstateras. Det anförda utgör — må det erinras — icke någon konstruktion utan motsvarar en vanlig metod som tillika kan anses godkänd i 37 § FAL; sålunda bestämmas restvärden av byggnad efter brand olika, allteftersom de kunna användas för återuppbyggnad eller ej. Och i anslutning till det sistnämnda må anföras, att svårigheter av denna art försvinna vid närmare betraktande av, att i differensmetoden det icke är fråga om blott det *hypotetiska* och *faktiska förloppet* utan jämväl om *reparationsledet*. — Ytterligare kan samma resultat motiveras mer allmänt, med användande av Strahls kausalitetsresonemang (a.a. s. 169 not 1); ty orsakssammanhanget i det faktiska ledet innehåller ju just, att resterna vid reparationens genomförande få behållas vid sin funktion. — Jfr vidare NJA 1937 s. 662, refererat nedan s. 69 not 7.

C. SKADAN OCH VÄRDET I DIFFERENSSCHEMAT.

I. I skadebegreppet har man tydligen att skilja en empirisk och en värderingsmässig sida. I differensschemat ges två jämförelseled,[87] vilka såsom i föregående avsnitt avslutningsvis anfördes, gå tillbaka till det skadevållande faktum. Härmed erhålles sålunda ett faktiskt värderingsunderlag. Det är icke den föreliggande situationen, som företages till jämförelse, utan den på nämnda sätt fixerade. Denna kvalificeras sedan ytterligare genom regler. — Skadeuppskattningen fördelar sig därför på två huvudfrågor:[88]

a) Bestämningen av själva *värderingsunderlaget*. Det rör sig här om en utredning av vad som faktiskt har inträffat (resp. kan väntas komma att inträffa) på grund av skadegörelsen samt vad som skulle ha hänt, därest den uteblivit (ävensom vilka kostnader, som reparation skulle draga, m.fl. dylika faktorer). De rättsliga spörsmål som angå utredningen lämnas här åsido.[89] Emellertid berördes vid diskussionen av differenslären en invändning mot densamma enligt vilken den kunde leda till, att ersättning icke utginge »därest förlusten ändå skulle hava inträffat». Härmed synes antydas, att man ur värderingsunderlaget kunde till skadevållarens nackdel utesluta vissa data, som faktiskt kunna hänföras till det hypotetiska ledet. Häri ligger en erinran om att redan bestämmandet av fakta erbjuder rättsliga spörsmål utanför utredningsfrågorna — i varje fall om man bibehåller kravet på att den till ansvarighet utpekade skall ha orsakat skadan.

---

[87] Jämte ett supplementärt, kostnadsledet. Att detta i praktiken ofta ger de viktigaste värderingsdata, kommer att framgå av de senare avsnitten.

[88] Härmed är icke sagt, att de tidsmässigt eller eljest klart kunna skiljas åt i olika stadier. Tvärtom förekomma de olika uppskattningsfrågorna ofta på ett diffust sätt invävda i varandra, en omständighet, som ofta gör det svårt att avgöra, vilka principer som följts; jfr Bonbright, Valuation of property I s. 10 not 1, s. 113 ff. och II s. 1185 f.

[89] Se de korta antydningarna i kap. 5 C.

b) *Den rättsliga bedömningen* av värderingsunderlaget: fastställande av skada och mätandet av dess storlek.

I det följande komma dessa två sidor att skiljas från varandra. Först komma därför spörsmålen under b att behandlas; därvid förutsätts alltså att skadesituationen har (enl. a) isolerats från den omgivande verkligheten och det relevanta saksammanhanget följaktligen tillfullo bestämts. Härvid behandlas preciserande och avgränsande regler var för sig (II och III). Därefter upptagas särskilt (under D och E) adekvans- och kausalitetskriterierna, varpå en sammanfattning och plan för den fortsatta framställningen ges (under F). — Bevisningsfrågorna behandlas i korthet i kap. 5 (C).

II. Vi tänka oss ett normalt fall av sakskada, t.ex. en byggnads brand. Uppgiften säges nu vara att värdera skadan, t.ex. utifrån saluvärde eller anskaffningskostnad, med beaktande av eventuellt restvärde.[90] Fullt adekvat är emellertid icke detta uttryckssätt; det är — strikt taget — icke skadan som värderas. Mer korrekt vore att utgå från termen *skadeuppskattning* eller liknande och i avseende härå urskilja *tre moment*. I första hand anvisas (sedan culpa, adekvans etc. fastslagits) en viss skada till uppskattning. Därefter företages en värdering; denna avser icke skadan, d.v.s. differensen, utan de särskilda leden i skadeschemat. Värdet bildar därvid slutpunkten i respektive led såsom hypotetiskt värde (t.ex. saluvärde), som restvärde och som återanskaffningskostnad.[91] Själva skadan däremot värderas icke,[92] utan denna bestämmes i det tredje momentet

[90] Att detta blott är en metod bland andra möjliga lämnas här åsido; se närmare framställningen av värderingsförfarandet, kap. 5 B.

[91] Denna skenbara identifiering av kostnad och värde, vilken avviker från nationalekonomiska betraktelsesätt, beröres nedan s. 308 ff.

[92] Härvid bör dock någon reservation göras för vissa fall på gränsen mellan ekonomisk och icke-ekonomisk skada och möjligen också för vissa »konsumtionsskador»; se härom nedan s. 302 ff. och 372 ff. — Därtill är givetvis läget annorlunda vid icke-ekonomisk skada överhuvud.

genom ett subtraktionsförfarande, där de olika värdena uppträda som minuend och subtrahend.[93] De rättsliga problemen synas härvid gälla fixeringen av de särskilda leden; att därefter bestämma det slutliga resultatet, d.v.s. skadan, framstår till synes som en värderingsfri angelägenhet.[94]

Detta är väl också i huvudsak riktigt och följaktligen komma värderingsreglerna att ställas i förgrunden i denna undersökning. Att närmare beskriva dem hör till det följande. Här åter skall deras allmänna samband med skadan understrykas. Det må därvid framhållas, att det väsentligen icke rör sig om specialregler just för värdet, såsom redan antytts. Tvärtom synas de till stor del sammanfalla med de förut anförda preciserande bestämningarna. När det uppställes såsom kriterier, att skadan skall vara ekonomisk, subjektivt respektive objektivt kvalificerad etc., är det ju icke differensen i och för sig som därmed kvalificeras utan de skilda leden (alltså värden m.fl. poster). Enligt detta synes frågan om en effekt är att anse som skadlig icke vara att principiellt (d.v.s. med avseende på reglerna därom) att skilja från uppskattningen av dess omfattning. Om en skada avsett förmögenhetsvärdet och i vad mån den gjort det — alltså hur stor den är — detta avser två sidor av samma sak.[95] De särskilda värderingsföreskrifterna (t.ex. i FAL 37 och 38 §§) utgöra snarast specificeringar av dylika allmänna principer.[96] — Att sedan skadan respektive värdet icke enhetligt

---

[93] Att subtrahenden ofta är lika med noll skall icke förbises. Detta synes dock icke motivera någon principiell modifikation av det anförda, ty det är likafullt skillnaden mellan lägen, som begreppsligt konstituerar skada; jfr Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 169 f.

[94] I detta ords dubbla betydelse, som ekonomisk-teknisk term och såsom avseende värdeomdöme.

[95] Jfr det exempel, att en brunnen fastighet varit försedd med anordningar för tillfredsställande av ägarens från det gängse avvikande smak respektive föråldrad utsmyckning, ett vid reglering av försäkringsskador icke alldeles ovanligt fall; jfr Bonbright a.a. I s. 86.

[96] Jfr ur motiven till FAL vid 36 § ff.: »Syftet med försäkring å gods är att efter inträffat försäkringsfall återförsätta försäkringstagarens för-

preciseras för alla objekt och discipliner är obestridligt; härom utförligt i de senare avsnitten. Men just detta förhållande motiverar den metod efter vilken skadebegreppet förut bestämts, av innebörd att detta icke helt följer regelinnehållet, utan har mer allmän form, och därmed innesluter en glidande skala av skadearter [97] inom den givna ramen.[98]

Det nu anförda har en viss betydelse för frågan om vilket rättsligt material som är relevant för sakvärderingen. I samma mån nämligen som den ifrågavarande preciseringen har giltighet utanför området för sakskadan, eventuellt omfattar alla skadearter,[99] i motsvarande utsträckning kunna rättsliga avgöranden, som icke avse sakskador, få normerande betydelse.[1] Vid behandlingen av värderingsreglerna kommer därför belysande material att hämtas även från andra områden.

Medan fastställandet av skada samt dess uppskattning sålunda dirigeras genom dessa allmänna och speciella värderingsföreskrifter, är dock samtidigt i densamma — ofta på ett tämligen diffust sätt — indragna rättsprinciper och stadganden från kringliggande områden. För ett bestämmande av förfarandets struktur och dess plats i rättssystemet bör därför en av-

---

mögenhet, så vitt den bestod av ifrågavarande gods, i samma skick som före försäkringsfallet — varken sämre eller bättre»; ». . . försäkringen skall antagas avse endast sådant intresse, som är beroende av att värdet av själva godset icke minskas eller går förlorat. Om beräknande av detta värde i olika fall lämnas föreskrifter i 37, 38, 75 och 90 §§». Jfr härtill också uttalandet att 38 § icke innebär avsteg från den allmänna grundsatsen, att försäkringstagaren bör återförsättas i sin förutvarande situation. Se närmare SOU 1925: 21 s. 117 f.

[97] Denna uppdelning i skada och skadetyper bör icke förväxlas med den som enligt det följande bestämmes genom avgränsande regler. Den sistnämnda grundas nämligen ur synpunkten av subjektivt tillräknande m.fl. kriterier, och avser icke »skadans» art, innehållsmässigt sett.

[98] Jfr ovan s. 10 ff. rörande det allmänna och det rättsliga skadebegreppet.

[99] Detta gäller sålunda förutsättningen om att intresset skall vara lagligt.

[1] Den i FAL 35 § intagna begränsningen av försäkringsskyddet till lagliga och ekonomiska intressen — med dess motsvarighet inom den allmänna skadeståndsrätten — exemplifierar detta.

gränsning ske mellan det centrala komplexet av värderingsföreskrifter samt andra regler, vilka »omge» dessa; detta särskilt med hänsyn till frågan om ett närmare samband råder, och i vilka avseenden.

III. Den ifrågavarande gränsdragningen angår som nämnts de s.k. avgränsande reglerna, om vilka det har anförts att de avse förutsättningarna för att en viss skada skall vara förbunden med ersättningstvång. Det kunde väl sägas vara ett föga tillfredsställande uttryckssätt att först antaga en skada och därefter spörja om den är ersättningsgill. Denna skenbara oegentlighet har förut berörts;[2] meningen är den att den aktuella yttre förändringen har sådana kännetecken, att de under II angivna kriterierna äro tillämpliga. Man kan därför säga, att ansvarsregler (avgränsande) och värderingsregler (preciserande) sammanknytas i realskadan. Värderaren har att skilja mellan de förra, vilka anvisa skadan till uppskattning, och de senare som angå själva uppskattningen. Denna avgränsning kan visserligen synas vara villkorlig. Ty naturligtvis kan det icke bestridas att bland förutsättningarna för ersättningstvångets åläggande ingår den, att förmögenhetslädering skett. Omfattningen av denna åter är icke relevant för ansvarets statuerande, utan blott för dess omfång.[3] När nu tillika skadekriterierna dels kvalificera skadan till dess art, dels äro normerande för förfarandet, kan det sägas att de ur en synpunkt tillhöra komplexet av avgränsande regler, ur en annan de preciserande. Sålunda äro de både ansvars- och värderingsregler. Detta sammanhänger ju därmed, att det icke är det

[2] Se s. 9.

[3] Icke ens detta kan dock fullt ut vidhållas. I fråga om vissa skador, där det ekonomiska inslaget är ytterst svagt, är det icke uteslutet, att skadans »storlek» kan få relevans för ansvarsfrågan; se härom nedan s. 398 f. Det må också erinras, att inom vissa försäkringsbranscher försäkringstagaren får bära någon självrisk; så är ju f.n. fallet vid den allmänna ansvarighetsförsäkringen för privatperson enligt nyligen införda bestämmelser i allmänna försäkringsvillkor.

faktum i och för sig, att en sak på ett culpöst sätt förstörts, som betingar skadeståndssanktionen, utan därtill (och väsentligen) det, att därmed något för ägaren värdefullt undandragits.[4] De preciserande reglerna avse sålunda både en ansvarsförutsättning, avseende skaderekvisitets bestämning, och värderingen. — Ingen avgränsning är ju i och för sig given utan måste vara ändamålsbestämd och ändamålet är här att finna de olika moment som kvalificera skadan och därmed värdet.

Det påpekade förhållandet har emellertid därtill en viss betydelse för skadeuppskattningen. Ty även om som nämnts samma huvudprinciper äro tillämpliga både i avseende på skadans kvalificering som skada och dess omfång, är det icke givet, att de alltid ges samma tillämpning i dessa båda hänseenden. Det kan nämligen icke utan vidare anses uteslutet, att såsom skada någon gång ersättes även en del av effekten, vilken icke skulle ansetts vara av ekonomisk natur, om den uppträtt ensam.[5] Detta kunde i så fall sammanhänga därmed, att det är allvarligare att statuera ersättningsansvar än att utöka ersättningen med ett mindre belopp, varför ansvarskriteriet ställes strängare än vad som kunde vara påkallat i fråga om värderingen. För den sistnämnda torde nämligen av de särskilda grunderna för skadeståndsinstitutet reparationsfunktionen ha förhållandevis större betydelse.[6] — Det är väl för övrigt icke heller alldeles omöjligt, att någon gång läget blir det motsatta; att alltså som skada antages något som i normala fall icke skulle ha beaktats som delpost vid värderingen. Särskilt vid gränsfall mot icke-ekonomisk skada, där mer vaga ändamålsöverväganden förekomma, vore detta icke uteslutet. Där-

---

[4] Såsom i kap. 2 skall utvecklas, kan detta dock icke i så generell formulering genomgående hävdas. Jfr NJA 1950 s. 409, där denna fråga var aktuell; fallet diskuteras nedan kap. 9 B i samband med spörsmålet, om det s.k. objektiva värdet skall ersättas även då det subjektiva värdet varit lägre. — Se eljest till det i texten anförda Lundstedt, Culparegeln s. 119 ff.

[5] Jfr nedan s. 398 f.

[6] Jfr Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet s. 78, 106 f.

vid kan ju själva angreppets art medföra en känsla av det berättigade i en sanktion även för dylik skada; detta blir mindre aktuellt i fall, då en del av skadan likväl är ersättningsgill och sanktionsbehovet såtillvida ändå tillfredsställes.[7] [8]

Som regel tillmätas de särskilda ansvarsreglerna icke någon större vikt vid skadeuppskattningen. Skadan tillägges en hög grad av enhetlighet. Tendensen är att betrakta dess bestämning som ett utredningsspörsmål,[9] en tendens som stödes av rättvisekänslor om fulla skadans ersättande. I fråga om sakskador inverka väl också allmänna föreställningar om värden såsom egenskaper hos föremålen eller eljest av objektiv natur, för övrigt också understödda av mer preciserade värdedoktriner. Härtill kommer att även de lege lata skadeuppskattningen icke är mer ingående reglerad och enligt förefintliga regler ganska nära ansluter sig till de »faktiska» lägena. Tillägger man slutligen att utredningssvårigheter och ovisshet om gällande rätt på området i största utsträckning leder till att skadeuppskattningsfrågor bli ostridiga i tvister eller göras föremål till förlikning, framstår det som naturligt, att rättsliga problem om värden icke så ofta ställas på sin spets. Sålunda äro invändningar om bristande adekvans icke så vanliga i fråga om värderingsdata.[10] — Detta leder naturligen till en viss osäkerhet om vilka regler

[7] Jfr Hellner, Om obehörig vinst s. 246 f.; se vidare nedan kap. 9 B.

[8] Det må också — i båda frågorna — erinras att i värderingen ofta inverka tämligen vaga skälighetsavvägningar; överhuvud torde den vara mindre precis än vad vid ansvarsfrågans avgörande gäller. Se härtill RB 35: 5.

[9] I anglosaxisk rätt är bestämmandet av skadans storlek en juryfråga; samtidigt åligger det domaren att framställa de regler, som därvid böra leda juryn. Avgörandet om ett visst spörsmål är »a question of fact» eller »a question of law» bereder därvid ofta svårigheter, stundom aktualiserade i samband med problemet om »remoteness of damage»; se Mayne, On damages s. 630 ff. samt i det sistnämnda hänseendet även 13 Harv. L. Rev. (1950) s. 36 ff.

[10] I NJA 1946 s. 338, avseende garderobiärs ansvar för en inlämnad päls, värd 3.250 kronor, synes en dylik invändning något vagt hava varit åsyftad av svaranden, men lämnad utan beaktande.

som gälla; huruvida t.ex. adekvanskravet angår också själva värderingen är fortfarande föremål för viss tvekan;[11] och detsamma gäller — i högre grad — culpans betydelse därvidlag.[12] I den mån anförda förhållanden gå ut över värderingsreglerna, komma de senare att beröras. Här åter skall beröras frågan, om och i vad mån de avgränsande reglerna kunna isoleras från värderingen. Det är därvid icke avsikten — såsom av syftet med framställningen i detta avsnitt torde framgå — att undersöka ifrågavarande regler till deras närmare innehåll; meningen är endast att behandla sambandet mellan reglerna. I den mån de visas ha relevans för skadeuppskattningen komma de att återupptagas i respektive sammanhang, såsom nedan skall framhävas vid de särskilda punkterna.

En — visserligen summarisk — redovisning för de olika ansvarsreglerna bör kunna ge anvisning på i vad mån de ha den ifrågasatta betydelsen. Med utgångspunkt tagen i en »fullständig» skadesituation kunna dessa regler grupperas kring tre moment i förloppet: 1. Det skadeutlösande faktum (culpös skadegörelse, försäkringsfall etc.) — 2. Skadans karaktär med hänsyn till dess konkreta objekt, i detsamma intresserat subjekt samt typ av intresse (sak- eller allmän förmögenhetsskada). — 3. Sambandet mellan skadegörande faktum och realskada i fråga om orsaksbestämdhet och adekvans (direkthet och liknande).

1. Den rättsliga kvalificeringen av själva *skadehandlingen* (försäkringsfallet etc.) är synbarligen utan aktualitet för skadeuppskattningen; *dels* så att denna icke direkt påverkas av typen av faktum ifråga [13] (ansvar enligt culparegeln, företagaransvar etc.); *dels* så att det saknar relevans hur en skadehandling av viss typ in casu varit beskaffad.[14]

[11] Se A. Vinding Kruse, TfR 1951 s. 323.

[12] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 56 f.

[13] Att åter värderingsregler kunna vara särskilt utformade på olika områden (såsom enligt FAL 37, 38, 75 och 90 §§) angår icke den här berörda frågan.

[14] Att dock *ersättningens* storlek kan influeras härav skall icke förbises. I svensk rätt anses visserligen culpans grad icke vara av sådan relevans,

På ett mer indirekt sätt åter kunna de särskilda ansvarsreglerna bli relevanta för skadans bestämning, nämligen med hänsyn till deras rättspolitiska bakgrund och funktion.

Vad först beträffar själva ansvarsgrundlaget så anknytes ju inom den allmänna skadeståndsrätten i princip ersättningen icke till vissa typer av handlingar, utan sanktionen riktar sig snarare mot varje slags beteende, som är skadligt för andra, förutsatt att det på ett eller annat sätt kan tillräknas ett subjekt, som åstadkommit effekten, framför allt om det avser s.k. integritetskränkningar, d.v.s. sak- och personskador.[15] Huvudregeln är ju den att vederbörande skall ha handlat på ett förkastligt, culpöst sätt. På särskilda områden har genom lagstiftning och rättspraxis ansvaret för vissa typer av handlingar utsträckts. Bakom dylika utvidgningar ligga dels överväganden, som i huvudsak framstå som konsekvenser av grunderna för skadeståndsansvaret enligt den allmänna culparegeln, sålunda preventions- och reparationssyften, stundom med viss skärpning p.g.a. förhållandenas särart (så t.ex. vid »farlighetsansvar»), dels också syftemål, som huvudsakligen anknyta till de särskilda förhållandena på respektive ansvarsområde med hänsyn till lämpligheten av att överflytta skadan från det drabbade subjektet till annan, som står i visst samband med skadan, däremot mindre behovet av prevention (detta gäller sålunda ansvar för »rättsenligt» handlande).[16] Inom försäkringsrätten

---

utom då så är särskilt föreskrivet, men de lege ferenda har ju lämpligheten härav hävdats; jfr Strahl, SOU 1950: 16 s. 152 ff. Se härom i kritisk riktning mot en avvägning av ersättningen utifrån graden av vållande Lundstedt, NJSt 1926 s. 212 f. och vidare Ekelöf a.a. s. 103 ff. I övrigt hänvisas till framställningen hos Karlgren, Skadeståndsrätt s. 204 f.

[15] Se Karlgren s. 22 f., 97 ff.

[16] Se härtill Lundstedts framställning i Festskrift til Henry Ussing s. 328 ff. Följande må citeras, a.a. s. 334: »Enligt mitt sätt att se ha sålunda nu tre olika ansvarskategorier framträtt: 1) det *allmänna* ansvaret, omfattande dels det traditionella culpa-ansvaret, dels ock allt annat ansvar, där den tillämpade regeln — som över hela linjen kan kallas den allmänna regeln om ansvar för skada genom den egna handlingen — har klart

åter föreligga särskilda förhållanden, avseende tariffering, subjektiv risk m.m.

Det är ju tydligt, att dylika förhållanden kunna ha betydelse för skadeuppskattningen.[17] Dels kunna de ofta antagas ha inverkan vid uppställandet av värderingsregler eller eljest få relevans vid dessas tolkning och tillämpning. Så kan det ju till exempel framhållas, att det kan hävdas skäl till avvikelser i sådana situationer, där ersättningstvånget uppbyggts på synpunkter, liknande dem som föreligga inom försäkringsrätten, t.ex. i stordriften.[18] Dels äro de av motsvarande betydelse i avseende å de särskilda avgränsningar, som härefter komma att beröras (avseende objekt för skadan, intressent m.m.), vid sidan av de mer speciella ändamålsöverväganden som där ha aktualitet. Det har sålunda ofta anförts lämpligheten att bestämma adekvanskriteriet vid strikt ansvar på ett från den allmänna adekvanskonceptionen avvikande sätt.[19] Och i den mån dessa särskilda avgränsningar på sätt som nedan skall utvecklas få betydelse vid skadeuppskattningen, i samma mån införas på denna väg ändamålsöverväganden.

Det är sålunda härvidlag bl.a. fråga om i vad mån skada kan bestämmas enhetligt för alla de olika ersättningsinstituten, respektive i den särskilda disciplinen, eller varierar med

---

prevenerande funktion; 2) *farlighetsansvar* för den *egna* handlingen utanför det allmänna ansvaret; 3) *farlighetsansvar* som *företagare* d.v.s. för bl.a. *andras* handlingar». Några supplerande kategorier tilläggas i fortsättningen. Lundstedts systematik bygger huvudsakligen på frågan om och i vad mån hänsyn till skadeståndets preventiva och reparativa funktioner ligga bakom de olika ansvarsformerna. För skadevärderingens del få även andra moment betydelse, även sådana av mer teknisk art, t.ex. försäkringstekniken. Överhuvud torde för skadeföljdernas vidkommande preventionsmomentet ha förhållandevis mindre betydelse; jfr Ekelöf a.a. s. 78, 106 f.; se vidare nedan kap. 2 B III.

[17] Jfr ovan s. 34 f.

[18] Jfr reglerna om products liability i amerikansk rätt; se Prosser, Handbook on the law of torts s. 666 ff. och Ehrenzweig, Negligence without fault, passim.

[19] Se härom A. Vinding Kruse, TfR 1951 s. 422 ff.

hänsyn till de olika syftena med reglerna. Detta kommer att beröras i de särskilda sammanhang där det kan få betydelse. Här skall blott erinras om två omständigheter av mer allmän relevans, vilka angå frågan i dess helhet. För det första brukar ju — som nyss anförts — skaderekvisitet i väsentliga hänseenden uppfattas enhetligt; inom vilket område ersättning än kommer ifråga antages ju som en generell målsättning, att ersättningen skall täcka blott förlusten, icke mer — icke mindre, och att den skall avse blott ekonomiska värden.[20] Vid anläggande av ändamålssynpunkter på skadans bestämning enligt det föregående utgör tydligen även det nu anförda ett ändamål att beakta. — För det andra kan det på många områden förhålla sig så, att medan syftena med ansvarsregler äro av den största vikt i avseende å statuerandet av ansvaret i och för sig, de ha förhållandevis mindre vikt i hänseende å ansvarsomfånget.[21]

2. Vad härefter angår de särskilda avgränsningar, som anknyta till realskadan, så avse dessa icke skaderekvisitet i och för sig, utan specificeringar av särskilda arter inom detta, i det att ersättningen inskränkes till vissa former för skadegörelse. Detta betyder självfallet att värderingsförfarandet på motsvarande sätt inskränkes i avseende å vissa data.

I fråga om *subjektet* så är det ju i första hand, såvitt gäller sakskada, egendomens ägare som har anspråk på ersättning; undantagsvis och särskilt inom försäkrings- och expropriationsrätt åtnjuta vissa andra, väsentligen sakrättsligt kvalificerade intressenter, skydd. Under vilka förutsättningar detta gäller, har i och för sig icke intresse för värderingen.[22] Däremot är det naturligtvis av vikt att beakta de särskilda värderingsfrågor som uppkomma, när flera subjektsintressen föreligga och skola

---

[20] Se SOU 1925: 21 s. 117 och FAL 35 §, med uttryck för motsvarande huvudprinciper som de inom den allmänna skadeståndsrätten hävdade.

[21] Se i båda avseenden utförligare nedan kap. 2 B.

[22] Se härom Karlgren, Skadeståndsrätt s. 221 ff. samt i avseende å försäkringsintressets subjekt Schmidt, SvJT 1940 s. 422 ff.

beaktas vid värderingen:[23] antingen så att de enligt berörda regler ha anspråk på del i ersättningen eller, även om detta icke är fallet, en ägares intresse i egendom förminskas av annan persons rätt i avseende å densamma. Det gäller här emellertid mer speciella problem; i fortsättningen komma de att i huvudsak förbigås.[24]

Frågan åter om *objektet för skadan* angår närmare uppskattningen, i det att däri gives dennas utgångspunkt. Är denna att taga i sak, med uteslutande av andra förmögenhets- eller inkomstunderlag, inskränkes ju uppskattningen till vissa fakta. Det kan synas, som om en dylik avgränsning vore av rent »faktisk» natur, så att det vore en empirisk angelägenhet att avskilja relevanta data från de irrelevanta. Ofta är väl också detta förhållandet: redan i en referens till saken ligger då en uttömmande anvisning. Så enkel är dock icke alltid frågan och principiellt sett ligger det en komplikation i densamma. Ty det förefaller ju rimligt att antaga att det icke är det konkreta föremålet i sig som bär upp värdet, utan att det ekonomiska sammanhang vari det befinner sig ej kan lämnas utanför. Vid sådant förhållande beror värderingen bl.a. av huru detta sammanhang bestämmes, och självklart är ju icke att detta kan ske redan genom hänvisningen till saken (el. likn.) Värderaren måste i så fall tolka innebörden av den avgränsande regeln för att kunna rätta sitt handlande efter denna. Härvid uppkomma tvenne frågor, avseende innehållet i regeln i fråga samt förhållandet mellan denna och de särskilda värderingsföreskrifterna.

I det förstnämnda hänseendet äro svårigheterna icke av större betydelse så länge det gäller det *konkreta objektet för skadan.* I den allmänna skadeståndsrätten ersättas ju vid sakskador även i samband därmed stående skador av annan typ.[25]

---

[23] Se Stang, Erstatningsansvar s. 293 f., Karlgren a.a. s. 195 samt Schmidt a.a. s. 409 ff.

[24] Jfr emellertid nedan kap. 8 B I: 1 (försäkringsvärde å varor).

[25] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 99.

Inom försäkringsrätten, där avtalet utpekar det särskilda objektet, får problemet större räckvidd. Men såvitt gäller definitionen av det fysiska försäkringsföremålet, angår det icke värderingsförfarandet. Ur en annan synpunkt aktualiseras emellertid problemet. Om objektsbeskrivningen t.ex. omfattar eller eljest skadan avser sammansatta objekt [26] eller företagsmässiga enheter kan själva komplexiteten representera ett värdedatum. Träffar därvid skada en del, kan den påverka också återstodens värde. I sådant fall kan definitionen av skadans objekt bliva beroende av utanför de konkreta föremålen liggande faktorer. Detta åter står i samband med frågan om gränsen mellan *sakskador och allmänna förmögenhetsskador*. Om t.ex. endast den förstnämnda skadetypen beaktas, måste värderaren bortse från alla data, som angå den sistnämnda. Att avgöra huru denna gräns skall dragas kan bereda betydande svårigheter, såsom är fallet med föreskriften i FAL 36 § om att in dubio endast värdet av själva godset inkluderas i försäkringsintresset.

Det kunde — för det andra — eventuellt antagas, att denna tolkningsfråga vore att avgöra för sig såsom en inledning till värderingen, utan att vara beroende av de särskilda värderingsföreskrifterna. Vanligen brukar man också se saken på detta sätt. Tveksamt är dock om icke den närmare innebörden av termerna sakskada och sakvärde är direkt beroende just av de nämnda föreskrifternas innehåll. I sådant fall vore det icke blott så, att avgränsningen i fråga dirigerade skadeuppskattningen utan sambandet vore ömsesidigt: värderingsdirektiven vore avgörande (helt eller delvis) för själva gränsdragningen. Med hänsyn härtill kommer framställningen av värderingsförfarandet att föregås av en särskild diskussion rörande objektet för detsamma.

3. Härefter återstå bland de avgränsande reglerna de, vilka angå *sambandet mellan den skadebringande händelsen och*

[26] Se Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 183 not 2, där exempel anföras.

skadan. Dels fordras ju att detsamma skall hava varit kausalt, dels att det icke alltför mycket avvikit från vad som kan anses vara normalt eller typiskt. Båda dessa regeltyper ha betydelse icke blott för ansvarsfrågan utan även för bestämmandet av ersättningen. De kunde därför antagas mer omedelbart angå föremålet för undersökningen.

Vad först beträffar kravet att skadan skall stå i visst närmare samband med det skadegörande faktum, vara en *beräknelig* eller *adekvat* följd av detta, råder emellertid en principiell skillnad mellan denna ansvarsbegränsning och regler i övrigt om skadan och värdet. De sistnämnda avse ju att precisera effekten med hänsyn till dess art och storlek. I följd härav komma vissa »skador» att helt eller delvis uteslutas från ersättning på grund av sin typ, såsom anses vara fallet med lädering av affektionsintressen. Detta kunde också uttryckas så, att de uteslutna effekterna icke vore att anse såsom skador inom respektive rättsområden. Beräknelighetskriteriet åter innebär ju att vissa förändringar, vilka i och för sig satisfiera skaderekvisiten, såsom inadekvata lämnas utan beaktande.[27] Eftersom detsamma därför systematiskt icke ingår i komplexet av skadeuppskattningsregler, kunde det här i det hela förbigås.

Likväl är naturligen sambandet mellan de olika nämnda regeltyperna tämligen intimt. Adekvansproblem och värderingsfrågor förekomma ofta sammanvävda vid skadeuppskattningen och det är icke alltid lätt att skilja dem åt, vilket stundom ej heller tydligt sker;[28] detta torde delvis sammanhänga med följande omständigheter. — Först må erinras, att adekvansen i första hand avser ansvaret för inledande realskada och följdskador, medan värderingen rör de ekonomiska effekterna. Det

[27] Jfr Lundstedt, Strikt ansvar II: 1 s. 306 rörande skadeståndets, icke skadans, bestämmande efter skälighet vid immission.

[28] Bonbright, Valuation of property I s. 287 f., påpekar hur bestämningen av »the value of the property» influeras av både objektiva värdestandardiseringar och »the doctrine of proximate causation». Se vidare de under s. 69 not 7 berörda rättsfallen NJA 1937 s. 662, UfR 1946 s. 256 och NRt 1935 s. 986 samt s. 67 ff.

kan ifrågasättas, om icke dessa två olika sidor av bedömningen ha delvis samma bakgrund, ur synpunkten av reglernas funktion. Vore så fallet kunde det naturligen få betydelse för bestämmandet av adekvansprincipens giltighetsområde och för tolkningen av de skilda regeltyperna. Särskilt inom försäkringsrätten har detta aktualitet. Inom denna gå såväl begränsningen av ansvarsomfånget som värderingsreglerna till en del tillbaka på överväganden av försäkringsteknisk natur o. likn. I anslutning till det anförda är också värt att framhålla, att det rättstekniskt sett kan erbjuda vanskligheter att skilja mellan realskada och förlust och att följaktligen tillämpningsområdet för respektive regler redan på grund därav icke är klart avgränsat.

På grund av det nu sagda och då i undersökningens syfte ingår uppgiften att bestämma skadeuppskattningens plats i komplexet av skadeståndsregler samt dess närmare förhållande till de avgränsande reglerna skall i det följande (under D) adekvansfrågan behandlas, ehuru översiktligt. En något större utförlighet kräves dock än vad som varit behövligt i avseende å andra avgränsande regler; detta bl.a. med hänsyn till att delvis samma funktion möjligen kan tillskrivas regler om adekvans och skadeuppskattning. Däremot skall någon närmare analys av det särskilda innehållet i adekvansläran och närstående doktriner icke försökas.[29] I sådant hänseende angivas i korthet endast vissa huvuddrag, i den utsträckning så är av intresse för ämnet.

[29] Nyligen har ju en ingående undersökning i ämnet framlagts av A. Vinding Kruse; se hans avhandling Adækvansproblemet i erstatningsretten, TfR 1951 s. 321 ff; se även Sindballe, UfR 1948 B s. 253 ff. För den senare svenska doktrinens del hänvisas särskilt till Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 198 ff. samt Karlgren, Skadeståndsrätt s. 37 ff. och SvJT 1938 s. 358 ff. ävensom Agge, Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag, H. 2 s. 157 ff. — I mot den gängse adekvansläran kritisk riktning se Lundstedt, Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 113 ff. — Jfr också Grönfors, Om trafikskadeansvar s. 51 ff.; där gives även en redogörelse för läget i doktrinen.

I avseende åter å *kausalitetskravet* synes saken ställa sig något enklare. Givetvis är det av relevans för skadeuppskattningen, om ett faktiskt sammanhang kan konstateras mellan de data, som förefinnas eller kunna antagas i de olika jämförelseleden, och skadegörelsen. Att ett sådant samband skall föreligga framstår emellertid närmast som en självklar förutsättning för ersättningstvånget; fordran härpå erbjuder till synes icke några rättsliga problem utöver dem som höra till utredningen. Helt obestritt är dock icke detta. Frågan utvecklas under punkt E.

D. ADEKVANSPRINCIP OCH SKADEUPPSKATTNING.

I. Adekvansprincipen (härmed sammanfattas, då ej annat angives, de olika beräknelighetskriterierna) har som nämnts i första hand tillämpning på förloppet fram till realskadan, och särskilt aktualiseras den vid följdskadorna. Emellertid anses den gälla även för skadans uppskattning.[30] Det synes också vara en naturlig konsekvens av tanken bakom begränsningen, att så skall vara fallet. I sista hand är det ju icke den konkreta skadegörelsen enbart, som motiverar ersättningen, utan härjämte den därav betingade förlusten.[31] I avseende å

[30] Så Karlgren a.a. s. 206, Ussing, Erstatningsret s. 169 och Stang, Erstatningsansvar s. 84 f. Se närmare A. Vinding Kruse a.a. s. 323 och 404 ff.

[31] Härmed avses ej att ansluta till Stangs uttalande om att det icke är den konkreta utan den ekonomiska skadan (varmed Stang avser förlusten) som skall ersättas, i den utformning han ger denna sats (bl.a. i frågan om ansvar för framkallande av fara); se Stang a.a. s. 84 ff., 247 ff. och 349 ff. Det är ju dock icke varje (culpöst framkallad) förlust som ersättes utan blott sådan, som vållats i vissa former, framför allt såsom integritetskränkning; se Karlgren a.a. s. 22 f., 97 ff. Att å andra sidan lägga tyngdpunkten vid den konkreta skadan synes heller icke träffande. Visserligen kan det sägas, att preventionen riktar sig mot den skadliga effektens förekomst — se Karlgren a.a. s. 193 — men detta beror just därav att den är »skadlig», m.a.o. förlustbringande. Intetdera ledet kan väl framhävas på det andras bekostnad. — Se härtill Lundstedt, Culparegeln

behovet att inskränka omfånget av skadeståndsansvaret vore det därför föga ändamålsenligt att helt lämna uppskattningen av de ekonomiska följderna utanför. Det synes heller icke alltid kunna dragas en skarp gräns mot dessa, såsom redan anförts; endast i avseende å sakskador kan det med större framgång ske.[32] — Sammanhanget kan belysas i samband med en framställning över förhållandet mellan inledande realskada, följdskada och förlust. Därvid torde framgå i vilka situationer adekvanskravet blir aktuellt och i vad mån speciella omständigheter kunna få betydelse vid dess anläggande å skadeuppskattningen. I första hand behandlas *adekvansen och realskadan,* i anslutning vartill de olika beräknelighetskriterierna angivas (II); därefter utvecklas *sambandet mellan realskada och förlust* (III); slutligen redogöres mot denna bakgrund för förhållandet mellan *adekvans och värdering inom skadeståndsrätten respektive försäkringsrätten* (IV).

II. I avseende å realskadan angår beräkneligheten *förloppet från ansvarsfaktorn* (culpan, den farliga verksamheten etc.)

s. 121 ff. samt s. 124 not 1 rörande frågan om »skadestånd» för fara, som icke fört till förlust; jfr även nedan kap. 2. — Det får dock i avseende å preventionen medgivas, att det är troligt att vid skadegörelse själva objektet träder i förgrunden i folks attityder i gemen. Att detta också kan vara av vikt vid fall av s.k. orsakskonkurrens utvecklas nedan s. 164 ff.

[32] Det anförda torde vara av viss betydelse för förståelsen av de författare — särskilt i äldre doktrin — vilka hävda, att adekvansen icke avser skadeuppskattningen. Denna ståndpunkt intages av Traeger; se Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht s. 224 ff. Samtidigt anföres emellertid, s. 221 f., att man självfallet icke kan utsträcka ansvaret till alla följder. Resultatet blir därför snarast det, att visserligen hela den individuella skadan skall ersättas, men blott i den mån den står i samband med viss adekvat realskada. Och det blir därefter en särskild fråga, vilka av följderna som skola kvalificeras som realskador (när Traeger som ett exempel anför, att adekvansen icke angår det höjda värde en häst har såsom ingående i ett fyrspann, s. 224 f., är därmed icke sagt att detsamma skulle gälla förlusten p.g.a. att fyrspannet ej kunnat användas). Jfr Bonnevie, Adekvanslæren s. 27 f., där det generellt uttalas, att den av Traeger företrädda ståndpunkten innebär, att hela den individuella skadan skall ersättas. — Se om förhållandet mellan skada och förlust närmare i det följande.

fram *till den inledande realskadan* samt det vidare utvecklandet av *följdskador.*[33]

Inom *den allmänna skadeståndsrätten* gäller som bekant enligt adekvanskriteriet att skador, som äro atypiska etc. uteslutas. De olika bestämningar därav som bruka förekomma äro naturligen till viss grad obestämda,[34] och det må här lämnas osagt, huru stor avvikelse från det »normala» som tillåtes. Man synes kunna antaga ett tämligen vidsträckt ansvar.[35] Adekvanskravet torde också — i den mån så är möjligt — ha en tämligen enhetlig karaktär, i det att skilda bestämningar icke pläga uppställas på olika områden.[36]

I *försäkringsrätten* är läget annorlunda. Man bör härvid i första hand skilja på det *inledande förloppet* (t.ex. branden och dess förtärande av objektet) och de olika följderna. I det förstnämnda hänseendet får — har det påpekats — beräkneligheten sällan aktualitet för ansvaret, ty för realisationen av den fara,

[33] T.ex. branden, den därmed förbundna förstörelsen av fabriksbyggnader samt följder, bestående i nedsatt omsättning ävensom förstörelse av råvaror, vilka icke kunnat beredas. De nämnda skadeföljderna ersättas i allmänhet icke vid sakförsäkring. Genom särskilda klausuler uteslutas de såsom varande indirekta skador e.d.; se härom i det följande (särskilt under punkt IV 2.).

[34] Till en del synes Kristen Andersens kritiska granskning av adekvanslära i TfR 1941 s. 303 ff. avse just den allmänna obestämdheten av densamma, en vaghet som närmast skulle göra den innehållslös. Kritiken riktar sig i sådant hänseende särskilt mot Stangs utformning av läran i fråga, enligt vilken som måttstock för beräkneligheten väljes en norm, som i stort sett sammanfaller med culpaomdömet; jfr Karlgren a.a. s. 41 not 20. Kristen Andersen föredrager för sin del en »bred, konkret underbygget rimelighetsvurdering», a.a. s. 319; jfr härtill Karlgren a.a. s. 44 not 22.

[35] Se Karlgren a.a. s. 37 ff. och 45 f. ävensom Schmidt a.a. s. 215 i anslutning till NJA 1936 s. 557, avseende skador vid sprängningar i anslutning till arbetet med Södertunneln.

[36] Detta betingas väl också av dess nära sammanhang med culparegeln; se härtill Karlgren a.a. s. 55 och A. Vinding Kruse a.a. s. 372 ff., 394. Belysande härför är rättsfallet NJA 1948 s. 104 (oförsiktigt handhavande av maskin). — I avseende å möjligheten av skilda adekvansnormer se emellertid A. Vinding Kruse a.a. s. 422 ff., rörande »farlig verksamhet».

som utpekats i försäkringsbrevet, svarar försäkringsgivaren enligt avtalet, oavsett om förloppet varit mer eller mindre oberäkneligt.[37] Detsamma gäller som regel också den inledande skadan;[38] den står i allmänhet i omedelbar förbindelse med farans förverkligande.[39] Adekvansfrågan kommer därför att gälla särskilt *följdskadorna* (t.ex. genom vid branden uppkommen kortslutning föranledd skada å annat föremål, driftsavbrott m.m.). I avseende å dessa antages en allmän begränsning liksom inom skadeståndsrätten. Denna bestämmes emellertid

---

[37] Det föreligger en skillnad mellan vad Grundt kallat »farefeltet» och »skadefeltet»; se Grundt, Lærebok i norsk forsikringsrett s. 87 ff. och Schmidt a.a. s. 209 f. Vad som i avseende å faran kan erbjuda svårigheter är frågan om händelsen, t.ex. branden, tolkningsmässigt kan hänföras under den i försäkringsbrevet angivna risken; se t.ex. definitionen av brand i FAL 79—82 §§. — Helt undantagslöst gäller dock icke det anförda, ty stundom uteslutes ju ansvarigheten, därest skadan berott av eller stått i samband med särskilda omständigheter, t.ex. krigsfara. I dessa fall får en särskild avvägning göras i frågan om vilken faktor av två — t.ex. civil- resp. krigsfara — som skall vara den mest adekvata eller »närmaste» orsaken etc. — Se om olika typer av dylika klausuler Schmidt a.a. s. 223 ff. och Grundt a. st.

[38] En friskrivande klausul av den i not 37 ovan berörda typen (av krig etc. betingad skada) gäller tydligen både farefältet och skadefältet. Dels uteslutes sålunda brand etc., som uppkommit p.g.a. krigshändelser; dels också följdskador, vilka visserligen bero av en i och för sig ansvarsbärande fara men som till sin omfattning eller eljest inverkats av krigsfaran. Inom skadefältet kan klausulen eventuellt också bli tillämplig i avseende å skadeuppskattningen; se nedan s. 74 vid not 20.

[39] Jfr emellertid det nedan not 57 citerade fallet NJA 1943 s. 319, avseende p.g.a. ett åskslags indirekta verkningar dödade hästar. — Avgöranden i dylika fall formuleras ofta så att skadeorsaken förklaras vara — eller icke vara — av den i avtalet angivna typen; det säges sålunda icke att skada av utpekad art uppkommit, ehuru inadekvat, utan i stället förklaras orsaken på grund av inadekvansen icke vara den i försäkringen angivna. I det anförda fallet ansågs sålunda icke föreligga skada »genom åskslag»; detta är i och för sig oegentligt, ty orsakssambandet förnekades icke (»genom» är ju ett kausalt kvalificerat uttryck). Denna teknik användes också i FAL 79—82 §§, där begreppet brandskada definieras bl.a. utifrån det sätt, på vilket skadan står i samband med branden.

ofta annorlunda. Särskilt är att observera en möjlighet till variation med hänsyn till respektive försäkringsform, skadetyp m.m. Detta kan komma att få en särskild betydelse också för skadeuppskattningen.

Med hänvisning till omständigheter av försäkringsteknisk och liknande natur [40] hävdas det i stor utsträckning att ansvarsbegränsningen inom försäkringsrätten måste vara strängare än inom den allmänna skadeståndsrätten; därav sådana bestämningar som att skadan skall vara direkt,[41] omedelbar,[42], oundviklig [43] etc. eller att den i avtalet angivna risken skall ha varit causa proxima eller huvudorsak till skadan.[44] Det kan knappast undvikas att de olika bestämningarna bliva svåra att tolka. Som gemensamt kännetecken kan väl icke angivas stort mer än att mer extraordinära eller utdragna skadeförlopp icke anses böra medföra ersättningstvång.[45] Hur stor begränsning av för-

---

[40] Såsom nödvändigheten av att kunna beräkna risken, lämpligheten i att premiekostnaden för atypiska risker bäres av de särskilda grupper, som äro mer utsatta för desamma än försäkringstagare i gemen m.fl. omständigheter; se härom vidare nedan kap. 6 B.

[41] Så Bache, Brandforsikringsretten I s. 71 ff. ävensom Forelæsninger over de almindelige Brandforsikringsbetingelser for Løsøre s. 40 ff. Starkt kritisk ställer sig Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring, särskilt s. 141 ff. och 244 f.; mot honom Engströmer, Om försäkringsgifvares förpliktelse på grund af försäkringsaftalet s. 8 ff. — I praktisk försäkringsverksamhet hävdas principen tämligen allmänt; så Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 45 f.

[42] Jfr Hult, Föreläsningar s. 137 f. Denna begränsning förekommer vanligen icke som ett uttryckligt villkor. I ÖVVG § 73.2 angives ansvarsomfånget till »unmittelbaren und mittelbaren Einwirkung des Feuers»; se Geller, Gesetz über den Versicherungsvertrag s. 75 f. och Ehrenzweig, Versicherungsvertragsrecht II s. 500 ff.

[43] Se DVVG § 83: »die unvermeidliche Folge des Brandereignisses». Man brukar emellertid tolka detta så, att även adekvata följder omfattas av försäkringsskyddet; se Prölss, Versicherungsvertragsgesetz s. 214 och Bruck, Das Privatversicherungsrecht s. 406.

[44] Se — härtill och till det föregående — Schmidt a.a. s. 203 ff.

[45] I frågan om huru beräkneligheten etc. bestämmes föreligga vissa skillnader mellan de olika doktrinerna. Medan adekvanskravet närmast har

säkringsskyddet, som i dylika formuleringar eljest avses, är tveksamt. I allt fall synes principen att skadan skall vara en *direkt* följd, vilken i svensk försäkringspraxis har många förespråkare,[46] syfta mot en tämligen stark inskränkning av ansvarsomfånget. Eftersom ståndpunkten går tillbaka på försäkringstekniska grunder, kan det emellertid ifrågasättas, om icke för skilda typer av försäkringar respektive skador denna grundval har så olika sammansättning, att därav kunde motiveras en variation i avseende å ansvarsomfånget. Såtillvida har detta också skett som försäkringsvillkoren oftast tämligen ingående reglera frågan om vilka skador, som täckas av respektive uteslutas från försäkring, varjämte särskilda försäkringsmöjligheter för indirekta skador finnas.[47] Möjligheten att erhålla särskild försäkring för indirekta risker brukar också åberopas

karaktären av sannolikhetsbedömning eller eljest är frekvensbetonat — se A. Vinding Kruse a.a. s. 324 ff. — lägga andra kriterier ofta större vikt vid iakttagelsen av det konkreta, vid »närheten» mellan orsak och följd. Detta gäller till en del den i anglosaxisk rätt (i både skadeståndsrätten och försäkringsrätten tillämpade) doktrin, som uttryckes i satsen causa proxima non remota spectatur; se härom Prosser, Handbook on the law of torts s. 311 ff., Mayne, On damages s. 44 ff., Mac Gillivray, On insurance law s. 992 ff., och Arnould, On the law of marine insurance s. 703 ff.; jfr också A. Vinding Kruse a.a. s. 342 ff. Kriteriet har ursprungligen hänsyftat till ett visst närmare samband i tid och rum, men har — såsom framhålles av Schmidt a.a. s. 204 — så småningom utvecklats till att avse den »starkaste eller dominerande orsaken»; Prosser, a. st., ger en ingående framställning av olika definitioner utav principen och av dess tillämpning i olika typsituationer. En mer konkret karaktär kunna också begränsningar av ansvaret till direkta, omedelbara följder etc. hava. I avseende å värderingen — se i det följande — äro dylika bestämningar naturligen mindre användbara.

[46] Se Schmidt a.a. s. 203 f. ävensom not 41 ovan.

[47] Se Holmgren & Lindbohm a.a. s. 45 ff. samt å s. 229 ff. intagna allmänna försäkringsvillkor för olika branscher. Numera förekomma ofta tillägg till försäkringsavtal, enligt vilka eljest såsom uteslutna antagna indirekta skador jämlikt särskilda tariffer inneslutas i försäkringsskyddet. — Inom vissa branscher med varierande och svårbestämbar skadeintensitet torde det, även med hänsyn till försäkringstekniska skäl, icke vara behövligt med en annan allmän begränsning än den adekvanskravet erbjuder.

som skäl för det ordinära försäkringsskyddets inskränkning till direkta skador eller liknande. Argumentets räckvidd är beroende av i vilken omfattning sådant försäkringsskydd är möjligt att erhålla m.fl. omständigheter, som nu icke skola beröras.[48] Det är likväl icke praktikabelt att genomgående hålla sig blott till de vanligare typerna av skada,[49] såsom i allmänhet också medgives.[50] Vid sidan av de särskilda undantagsföreskrifterna i försäkringsvillkor är i vart fall en allmän princip nödvändig; för övrigt också med hänsyn till att även de ofta obestämda uttryck, som i undantagsföreskrifter förekomma, kräva en supplerande tolkningsregel av någorlunda enhetlig karaktär.[51]

I avseende å utformningen av en *allmän princip om ansvarsomfånget* är det naturligen av betydelse att mot mer speciella försäkringstekniska synpunkter väga försäkringstagarens trygghetsbehov, vilket enligt en utbredd uppfattning i doktrinen är den avgörande bestämningsgrunden.[52] Denna synpunkt synes

[48] Se om samma argument vid frågan om försäkringsvärdets bestämmande nedan s. 282.

[49] I Brucks stora arbete, Das Privatversicherungsrecht, avvisas som ohållbar uppfattningen om försäkringsskyddets principiella inskränkning till direkta skador; se s. 419.

[50] I den praktiska försäkringsverksamheten yppas icke sällan svårigheter i detta hänseende och man efterlyser möjligheten att skapa nya försäkringsformer för indirekta skador. Behovet är för övrigt till avsevärd grad tillgodosett; jfr Holmgren & Lindbohm a. st. Det uppgives härjämte ofta, att i många fall såsom uteslutna antagna indirekta skador beaktas via den i den s.k. kulansen inneslutna skälighetsbedömningen, en i och för sig vansklig nödfallsutväg. — Det kan ifrågasättas om icke dylika svårigheter stundom sammanhänga med en uppfattning, att försäkringsgivarens ansvar vore de lege lata på anförda sätt begränsat — eller rent av förutsätta en dylik uppfattning.

[51] I den mån försäkringsföretagen, såsom ifråga om stora grupper är fallet, ha gemensam riskberäkning och premietariffering, underlättas givetvis enhetligheten i avseende å regleringen av de olika typerna av skada; se Holmgren & Lindbohm a.a. s. 122 ff., 149 ff. Till ernående av en mer likformig bedömning medverka också institutioner, vilka avge utlåtanden över särskilda försäkringsfall, såsom Skadeförsäkringens villkorsnämnd.

[52] Det anföres stundom — se bl.a. Engströmer a.a. s. 10 ff. — att

också vara i den rättsliga bedömningen i avsevärd utsträckning tillgodosedd. Den uppfattningen, att försäkringsgivaren skall svara blott för direkta följder, vilken i ej ringa omfattning antages svara mot gällande rätt,[53] kan icke anses vara de lege lata godtagen.[54] De avtalsbestämmelser, enligt vilka blott direkta och liknande skador ersättas, tolkas av domstolarna i utvidgande riktning [55] och som in dubioregel torde närmast ett *adekvanskrav* eller liknande [56] antagas.[57] [58] Adekvansprincipen

kollektivet av försäkringstagare med normala risker icke bör belastas med den ökning i premiekostnaden, som ett hänsynstagande till atypiska skador skulle medföra. Härvid kan dock erinras att för många branscher premiekostnaden är tämligen obetydlig och kan bära den ökning, som ett ersättande av mindre typiska risker kunde föranleda; den fördelen skulle de ju samtidigt vinna, att de hade en trygghet däri, att de kunde i sin verksamhet kalkylera med att, därest en mer extraordinär skada inträffade, ersättning skulle utgå.

[53] Se ovan vid not 41 ff. — Någon allmän ansvarighetsbegränsning av denna typ brukar icke finnas intagen i försäkringsvillkor. Uppfattningen kan därför sägas bygga helt på särskilda ändamålsföreställningar, stödda av speciella avtalsvillkor.

[54] De nordiska försäkringsavtalslagarna innehålla icke något allmänt stadgande om ansvaret för följdskador; se emellertid för DFAL ett uttalande i dess motiv, att såsom brandskada skall ersättas vad som står i ett »adækvat, d.v.s. forudberegneligt Aarsagsforhold til Branden»; Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 123.

[55] Schmidt a.a. s. 210 f. under hänvisning till NJA 1924 A 445, 1937 s. 662 och 1941 B. 895.

[56] De särskilda förhållanden som råda vid vissa typer av friskrivande klausuler, bl.a. ifråga om samverkan mellan civilskada och krigsskada, lämnas här åsido; se härom Schmidt a.a. s. 223 ff.

[57] Se förutom i föregående not nämnda fall NJA 1943 s. 319 (ref. även i FFR 1943 nr 282): Skada å hästar i en hage som följd av åskslag, vidarebefordrat via belysningsledning, telefonledning, nedfallen telefonstolpe och taggtrådsstängsel, ansågs icke stå »i sådant samband med åskslaget» att förlusten vore ersättningsgill enligt försäkringsavtalet; i målet anfördes av försäkringsgivaren, att skadan icke varit direkt förorsakad, något varom emellertid villkor icke intagits i avtalet, såvitt av rättsfallsreferatet framgår. Rättsfallet är kommenterat av Hult, SvJT 1945 s. 515, som ur domen utläser en adekvansprincip; se också A. Vinding Kruse a.a. s. 409.

[58] Se Grundt a.a. s. 87 f., 93 ff. och Schmidt a.a. s. 205 ff. Även i tysk

är dock tämligen svårhanterlig, vilket naturligen medför särskilda komplikationer inom försäkringsrätten med dess mängd av skadefall.[59] I svensk doktrin har utvecklats en uppfattning, enligt vilken alla skador »som enligt gemene mans uppfattning ha *sin naturliga förklaring i det nödläge*» försäkringstagaren iråkat, böra ersättas.[60] Den närmare innebörden och räckvidden av denna bestämning kan här icke refereras. Det väsentliga ligger — framhålles det — i hänvisningen till att icke ett mer allmänt påräknelighetskriterium är tillfyllest, utan att bedömningen bör förankras i just det för försäkringsfallet utmärkande, att det innefattar en — tillspetsat uttryck — katastrofsituation; i detta läge berövas den drabbade möjligheten att skydda sig mot skador.[61] Det må tilläggas att man härigenom

---

doktrin är adekvansläran numera förhärskande; se Bruck a.a. s. 406 och Prölss a.a. s. 214. Jfr också Koenig, Schweizerisches Privatversicherungsrecht s. 261 f. — Om anglosaxisk uppfattning på området, med doctrine of proximate causation som huvudprincip, se ovan not 45 anförda författare. — I fransk rätt är ansvaret som regel begränsat till direkta skador enligt Loi des assurance (1930) art. 41; se Godart & Perraud-Charmantier s. 424 ff.

[59] Ussing anför, att det icke kan förutsättas, att adekvanskriteriet skall erhålla samma utformning inom försäkringsrätten som inom skadeståndsrätten; se Enkelte Kontrakter s. 229. Detta uttalas också av Ehrenzweig, Versicherungsvertragsrecht II s. 502 ff. och Berndt, Der Ersatswert in der Feuerversicherung s. 64 ff.; de hänvisa till »der Verkehrsüblichen Auffassung der Schutzaufgabe der betreffenden Versicherungen» resp. »der Technik der Versicherung». Adekvansprincipen, som av Ehrenzweig f.ö. ej synes tilläggas större vikt, blir under sådana förhållanden tämligen urholkad. — Ussing erinrar för övrigt, a.st., att försäkringsvillkor och särskilda avtal mestadels äro så detaljerade, att problemets praktiska betydelse icke är så stort. I försäkringspraxis anföres dock ofta en icke ringa frekvens av tvistiga fall (jfr not 50 ovan) och som i texten ovan erinras kräves i allt en tolkningsregel (jfr därtill not 55).

[60] Schmidt a.a. s. 219; se om den närmare motiveringen för och belysningen av denna sats a.a. s. 213 ff., särskilt s. 219 ff. Hult ställer sig positiv till lösningen; se Hults recension av Schmidts anförda arbete i SvJT 1944 s. 896 f.

[61] Schmidt a.a. s. 219 ff.

erhåller en naturlig referens också till en besläktad synpunkt, som kan giva ledning för gränsdragningen, nämligen möjligheten av en förhandsbedömning.[62] Härmed avses då icke förhållandena vid skadans inträffande, eller eljest vid någon bestämd tidpunkt, utan läget överhuvud då behovet av försäkringsskydd aktualiseras och därefter. Det väsentliga är ju icke endast att in casu den erforderliga ersättningen utgår, utan viktigare är väl att den allmänna trygghetskänsla, som består i vetskapen om försäkringsskyddet, kan uppehållas.[63] Och därvid är bl.a. att beakta vikten av att redan vid försäkringsavtalets ingående detta försäkringstagarens intresse kan tillgodoses, att han kan känna sig trygg mot oväntade förluster.

III. Medan man i skadeståndsrätten använder ett *allmänt adekvanskriterium* är sålunda läget inom försäkringsrätten mer varierat och delvis osäkert. Dels förekomma avgränsningar till *direkta skador* och liknande i diverse avtalsföreskrifter, dels har man vid sidan härav (och som tolkningsprinciper) *delvis överordnade kriterier om adekvans* e.d. enligt ovan; därtill har man att beakta den uppfattning, som faktiskt förekommer i *försäkringspraxis*.[64] Den allmänna adekvansprincipens använd-

[62] Schmidt anför visserligen, a.a. s. 215 f., mot de av särskilt Traeger och Rümelin utvecklade adekvansteorier, vilka hänvisa till en förhandsberäkning, att problemet i försäkringsrätten icke rör frågan om en viss skada var beräknelig; försäkringen avser ju snarare att skydda mot onormala eller extraordinära skador. Det ovan i texten anförda angår emellertid icke en bedömning av vad som vid realskadans (brandens) inträffande kunde framstå såsom mer eller mindre sannolika följder, utan läget innan skada inträffat, t.ex. vid den tidpunkt, då försäkringsbehovet aktualiseras. — Om den nyssnämnda typen av adekvanslära se de av Schmidt anförda uttalandena hos Rümelin, Die Verwendung der Causalbegriffe im Straf- und Civilrecht s. 189 f., 217 och Traeger, Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht s. 159.

[63] Se om betydelsen härav för den allmänna skadeståndsrättens del vad nedan s. 154 ff. i anslutning till Lundstedts undersökningar på området anföres.

[64] Eftersom endast undantagsvis försäkringstvister dragas inför domstol är den sist anförda omständigheten av stor praktisk betydelse.

ning i avseende å skadeuppskattningen är redan den till en viss grad svårbestämbar, och för försäkringsrättens del kan svårigheten med hänsyn till det anförda i vissa hänseenden bli större. Spörsmålen stå i sammanhang bl.a. med förhållandet mellan realskada, särskilt följdskada, och värdering. I avseende å realskadan avser ju adekvansfrågan härledandet av skadan till en ansvarig faktor och skall här — utöver vad därom redan anförts — i det hela förbigås.[65] Då nu emellertid beräknelighetskriteriet avser även förlusten skall sambandet mellan denna och realskadan inklusive skadeföljderna framställas ur synpunkten av möjligheten att göra en avgränsning. Med bortseende från mer speciella fall kunna realskadorna indelas i två huvudgrupper: *sakskada* och *allmän förmögenhetsskada.*[66] Den senare typen kan i sin tur uppdelas i *positiva och negativa förmögenhetsskador;*[67] exempel på de förra äro utgifter, ådragande av skuld, på de senare förlust av intäkt.[68]

[65] Se emellertid om förhållandena vid s.k. orsakskonkurrens kap. 2 nedan.

[66] Om skillnaden mellan dessa två skadetyper se närmare kap. 4.

[67] För denna gängse indelning se Karlgren a.a. s. 193 f.

[68] Realskada och förlust kunna schematiskt framställas enligt följande (se det följande i texten under 1—3).

A. Indelning med hänsyn till skadans föremål.
   1. Sakskada.
   2. Allmän förmögenhetsskada:
      a) positiv förmögenhetsskada (lucrum cessans);
      b) negativ förmögenhetsskada (damnum emergens).
   3. Mellanfall:
      a) förlorad vinst å sak eller uteblivit gynnsamt pris (1—2 a);
      b) värdeminskning å sak, förmedlad genom att annan sak skadats, t.ex. den ena av ett par inkörda hästar (1—2 b; annan parhäst måste köras in);
      c) värdesänkning å sak, icke förmedlad av delskada (t.ex. genom fara, se Karlgren a.a. s. 33).

B. Följdskada.
   1. Följd av sakskada:
      a) skada å annan sak (fabriksbrand→förruttnelse av råvaror);
      c) allmän förmögenhetsskada (fabriksbrand→förlust av handelsvinst å oskadade varor→utgift för transporter).

1. Det antages först, att realskadan icke drabbat sak utan har naturen av *allmän förmögenhetsskada.* Den avser då — något schematiskt uttryck — antingen tvungna utgifter (faktiskt förlopp) eller förlorade intäkter (hypotetiskt förlopp). I det förra fallet föranledes den för den skadegörande handlingen utsatte att — med den primära skadefaktorn (t.ex. risk för ras) som betingelse — via ett eller flera led göra en utbetalning (för skyddsåtgärder e.d.), ådraga sig en skuld etc. Alla föreliggande (icke betydelselösa)[69] data äro avgörande för kostnadens företagande och för dess storlek; om denna blir större eller mindre beror på huru fakta äro sammansatta och förlusten varierar alltså i takt med de olika data, som föreligga eller kunna antagas.[70] Detsamma gäller den positiva förmögenhetsskadan (förlust av handelsvinst, utebliven leverans m.m.). Även här konstitueras förlusten av ett antal (hypotetiska) fakta och varierar parallellt med dessa. Att principiellt skilja mellan bedömningen av realskadan och uppskattningen av förlusten kan härvid synas vanskligt. Avgränsningen måste bliva villkorlig,[71] såsom i detta exempel: En person berövas (för en tid)

---

2. Följd av allmän förmögenhetsskada (hinder att utnyttja ett företag→ förlust av vinst å inneliggande varor).

C. Förlust.

1. Vid sakskada:
   a) saluvärde (inkl. handelsvinst);
   b) anskaffningskostnad.
2. Vid allmän förmögenhetsskada, t.ex. hindrad försäljning:
   a) förlust av handelsvinst;
   b) kostnad för återvinnande av marknad.

[69] Avskiljandet av olika faktorer med hänsyn till deras relevans ur orsakssynpunkt behandlas nedan kap. 3, särskilt under A.

[70] Jfr A. Vinding Kruse a.a. s. 405.

[71] A. Vinding Kruse, a.a. s. 405 ff., skiljer mellan sådana realskador, som föra till samma förlust oavsett vem de drabba, och sådana, som leda till skilda förluster med hänsyn till den skadelidandes person. Vid de förra uppkommer intet särskilt spörsmål om adekvans ty är blott realskadan adekvat, gäller detta utan vidare också förlusten; som exempel anges förstörelse av en bil. Vid de senare realskadorna åter är läget annorlunda;

sin violin, och på grund därav måste han inställa ett flertal konserter, hindras att därefter sälja instrumentet för ett högt pris samt föranledes att köpa en ny fiol, som han senare icke har någon användning för. Det är naturligen i och för sig likgiltigt, hur man rubricerar situationen. Man kan skilja mellan *tre olika moment*: *den inledande realskadan,* därtill anknutna *skadeförlopp* samt *förlustbeloppet.* Inom det mellersta ledet kan man göra skillnad mellan olika effekter (inställandet av konserten, förlorad försäljningsmöjlighet samt anskaffning av nytt instrument); och naturligen kan man tänka sig en ytterligare uppdelning inom respektive effekter (t.ex. varje särskild inställd konsert). Enligt gängse terminologi hänför man termen realskada till den konkreta skadehändelsen (tillgreppet av fiolen).[72] Därest olika typeffekter uppkomma använder man emellertid uttrycket även för dessa; det konstateras då olika följdskador.[73] Förlustbegreppet reserveras antingen för skadeförloppet [74] (dess omfattning beror då av hur realskadan bestämmes) eller för själva beloppet av kostnaden eller (den uteblivna) intäkten.[75] Den allmänna frågan om adekvansens tillämplighetsområde blir med hänsyn härtill något vag. Att densamma skulle avse skadegörelsens pekuniära resultat synes icke vara att antaga.

---

samma personskada för till vitt skilda förluster beroende på subjektet för skadan. — I och för sig rör det sig här blott om en rubriceringsfråga. Närmare besett synes den nämnda distinktionen icke vara överordnad andra möjliga. Det är visserligen sant, att förlusten i den förra typen av skador varierar mindre, nämligen om man begränsar sig till sakskador. Men skillnaden blir då snarare den mellan sak (eller person)skada och annan förmögenhetsskada. Vid de senare förekomma oftare inadekvata förluster; jfr nedan s. 63 f. I ett anfört exempel, amputation av ett finger, rör det sig enligt gängse definitioner om dels en inledande realskada (personskadan) dels olika allmänna förmögenhetsskador; t.ex. inställande av konsert; utgifter för läkarvård etc.

[72] Så tydligt A. Vinding Kruse a. st.

[73] Se redogörelsen för olika typskador hos Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 291 ff.

[74] A. Vinding Kruse a. st.

[75] Denna definition användes av Karlgren a.a. s. 192 f.

Ty ett uttalande, att förlusten med hänsyn till beloppets storlek är inadekvat, kan icke gärna stödas på ett betraktande av summan i och för sig. Det är ju ingalunda ovanligt, att ytterst omfattande ersättningar utdömas vid enkla skadegörelser. Bedömningen måste i stället synbarligen gå tillbaka på det skadliga skeendet.[76] Skall det göras en avgränsning måste den ske någonstans inom skadeförloppen, antingen vid den inledande realskadan [77] eller vid dess olika typföljder; eljest icke alls, såsom enligt den gängse meningen.[78]

---

[76] Jfr emellertid uttalanden i delvis annan riktning av Kristen Andersen, TfR 1941 s. 317 ff., i en diskussion av domen i Rt 1878 s. 407. Fallet avsåg en postöppnare som av glömska brutit en försändelse tre veckor för sent, med resultat att en av avsändaren planerad försäkring av ett fartyg icke kom till stånd. Fartyget förliste, och förlusten uppgick till 3.400 kronor. Skadeståndstalan ogillades. Andersen uttalar om domen (som eljest här förbigås) att den bör så förstås, att det vore orättfärdigt att en person med postöppnarens tämligen svaga ekonomi p.g.a. en obetydlig försummelse skulle drabbas av ett så stort skadestånd. Kristen Andersen grundar emellertid detta på en allmän värdering av det inträffade, ej på adekvansresonemang. (Jfr ovan not 34). Det kan eljest anföras, att därest motsvarande förlust uppkommit genom en tämligen ringa culpös personskada, resultatet ej torde ha blivit detsamma. Beloppet i och för sig torde icke vara av relevans (formuleringen av domen leder icke heller till sådan slutsats; det talas om »et så eksorbitant og forut ganske uberegnelig ansvar som dette»).

[77] Detta synes hava varit Traegers mening, då han hänförde adekvanskriteriet till »die reale Wirkung». Däremot synes han icke ha avsett att frånskilja alla följdskador; se a.a. s. 224 ff.; jfr ovan not 32.

[78] Se ovan not 30 anförda författare; formuleringarna kunna visserligen också tyda på att även förlustbeloppet i och för sig omfattas av adekvansprovet, men någon skillnad i sak torde det på anförda grunder icke bliva fråga om. Så torde ej heller vara fallet i fråga om Hoels uppfattning, att adekvansen icke omfattar förlusten; se Risiko og ansvar s. 116 f. Bonnevie antager visserligen, Adekvanslæren s. 28, att Hoel härmed närmast ansluter sig till Traegers uppfattning (ovan not 32), att adekvansfrågan icke har med skadeuppskattningen att göra; Hoel skulle därigenom avvika från den eljest helt förhärskande uppfattningen i nordisk doktrin. Emellertid är Hoels ståndpunkt snarare den att förlusten såsom värdedifferens ligger utanför kausalitets- och adekvansfrågorna. Samtidigt använder han ter-

2. Härefter förutsättes en *sakskada* föreligga. Det förut anförda har tillämplighet även här; förlusten såsom det pekuniära resultatet bestämmes av de till realskadan anknutna jämförelseleden. Skillnaden är endast den, att det här systematiskt sett är lättare att göra en avgränsning mot förlusten. Samtidigt föreligga emellertid likheter med de under 1 anförda skadetyperna. Detta kan lämpligen betraktas utifrån de särskilda leden.

I *det hypotetiska förloppet* antages ett värde, som bestämmes av avkastning eller försäljningspris. Vi kunna vidare införa följande möjligheter:

a) normalpris respektive normal avkastning;
b) m.h.t. särskilda omständigheter för ägaren speciellt fördelaktigt pris respektive avkastning;
c) uppdelning mellan sakvärde och handelsvinst.

Enligt allmänna skadeståndsregler skall ersättningen som regel omfatta alla de tre posterna. De äro sålunda data för sakvärdet. Samtidigt förete fallen ingen markant principiell avvikelse från den nyss angivna typen av positiv allmän förmögenhetsskada, bestående i förlust av intäkt o.d. Allt efter hur definitionen göres skulle man i fallen under 1 kunna tala om realskada, i förevarande fall om förlust av värde. — Inom försäkringsrätten åter brukar en distinktion mellan *a, b* och *c*-posterna ofta göras. Eftersom där enligt en hävdad uppfattning endast det objektiva värdet skall beaktas, uteslutes ofta posten *b* från ersättning och detsamma kan gälla posten *c,* eventuellt med den särskilda motiveringen att den icke ingår i sakvärdet. I så fall får man här olika skadetyper, sakskada och allmän förmögenhetsskada.[79]

I *det faktiska förloppet* (ävensom anskaffningskostnadsledet)

men realskada i en vidare innebörd än den vanliga, i det att han låter den omfatta hela det förlopp, som ligger till grund för värderingen, »den faktiske begivenhedsgang». Skillnaden mot den vanliga uppfattningen blir därför obetydlig.

[79] Se härom närmare kap. 4.

uppkomma motsvarande situationer. Om det sålunda gäller ett restvärde, kan detta påverkas av normala eller mer speciella faktorer. Detsamma är fallet med utgivna reparations- eller återanskaffningskostnader för det skadade objektet. Härom är tillämpligt vad nyss anförts om gränsen mellan olika skadetyper.

3. Man har följaktligen att skilja mellan den inledande realskadan, dess (faktiska och hypotetiska) följder samt förlusten. Den sistnämnda är helt avhängig av karaktären av de olika jämförelseleden och adekvansfrågan gäller sålunda dessa. Distinktionen mellan realskada och förlust kan under sådana förhållanden framstå som obestämd. Detta beror väl delvis därpå, att i vardera termen ligger en referens till den motsatta: termen realskada implicerar det ogynnsamma resultatet (förlusten); förlustbegreppet förutsätter den faktiska effekten (realskada). Med hänsyn till denna *relation* kan man icke se dem oavhängiga av varandra; samtidigt är det naturligen möjligt att dela upp skadeförloppet i olika delar: *inledande realskada — följder — förlustbelopp.*[80] Om man i mellanledet antager särskilda följdskador, t.ex. allmänna förmögenhetsskador, beror av rättsreglernas innehåll. Detta sker t.ex. enligt ovan i försäkringsrätten, vilken omständighet som av det följande skall framgå icke är utan vikt för adekvansfrågan i dess samband med skadeuppskattningen.

IV. Enligt vad nu anförts föreligger vid adekvansprovets företagande ingen principiell skillnad i avseende å realskada och förlust, såvitt gäller det för bedömningen utsatta materialet; det gäller i båda fallen konkreta (ehuru ofta hypotetiskt an-

[80] Den motsättning mellan olika uppfattningar om det essentiella i skadebegreppet, vilken ovan not 31 berörts, upplöses enligt det anförda. Det visar till synes också att det är metodiskt felaktigt att bygga resonemang om adekvansens tillämplighetsområde på en allmän uppdelning mellan realskada och förlust (jfr Traeger a.st.) liksom man naturligen icke heller kan förfara på det motsatta sättet (jfr Kristen Andersen, TfR 1941 s. 315). Det sistnämnda belyses tydligt av den rättsliga behandlingen av fall med konkurrerande skadeorsaker, se kap. 2.

tagna) händelseförlopp. Adekvanskriteriet kunde därför — synes det — erhålla samma tillämpning vid skadeuppskattningen som vid ansvarsfrågans avgörande.[81] Detta är nu visserligen — även med accepterande av den allmänna satsen — en sanning med modifikation. Och modifikationen avser både kriteriets tillämpning överhuvud och dess särskilda förhållande till värderingsreglerna. Detta skall belysas nedan med hänsyn till läget dels i skadeståndsrätten, dels i försäkringsrätten.

1. Vad först angår *skadeståndsrätten* må till en början erinras om att själva uppfattningen om beräknelighet etc. naturligen icke blir den samma, när det gäller de mer obestämda och diffusa värdedata, som i fråga om mer påtagliga yttre faktorer,[82] och att *adekvansprovet* därför kan få annan karaktär. Särskilt torde detta gälla i den riktningen, att i avseende å ett objekts värde beräkneligheten får en vidare ram, inrymmer möjligheten av fler [83] beräkneliga alternativ. Därest en viss realskada är adekvat, befinna sig därför även de ekonomiska effekterna därav mestadels inom adekvansens ram. Det ligger följaktligen nära till hands att antaga, att kriteriet har mindre praktisk betydelse vid värderingen. I den mån problemet blir aktuellt är

---

[81] Så torde i huvudsak vara A. Vinding Kruses mening, a.a. s. 406 f.; så också uttryckligen Øvergard, Norsk erstatningsrett s. 288; jfr även Karlgren a.a. s. 206 och Ussing a.a. s. 169.

[82] Härtill kommer att redan kraven på utredning om skadans fakticitet kunna föra till att mer oberäkneliga följder uteslutas. Ty förlusten bestämmes ju enligt gängse mening förutom av redan föreliggande fakta jämväl av vad man vid bedömningstillfället antager med en viss sannolikhet komma att ske, respektive vad som vid skadans eliminering varit att förvänta; jfr Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 177 ff. samt Skada och vinning s. 112 ff.; i fråga om uppskattning av förlorad vinst se också närmare 64 Harv. L. Rev. (1950) s. 317 ff. I dessa hänseenden torde redan kravet på viss högre sannolikhet ofta medföra att adekvansfrågan icke blir aktuell. — Den i RB 35: 5 antagna principen om värdering efter skälighet i icke utredda fall kan naturligen ha en liknande normaliserande effekt.

[83] Jfr NJA 1946 s. 338 (garderobiärs ansvar för oväntat dyrbar päls) ävensom s. 69 not 6 anförda typfall ur försäkringspraxis.

det väl oftast i fråga om allmänna förmögenhetsskador.[84] Vid sakskador åter torde det mer sällan inträffa, att ersättningsansvar för en skadegörande handling uteslutes av den anledningen att skadan drabbat ett oväntat värdefullt objekt; närmast kunde det ske, då det var oberäkneligt att ett dylikt skulle befinna sig i riskzonen.[85] I den mån frågan därutöver blir aktuell sammanhänger den vid sakvärdering ofta med försvårad eller fördyrad nyanskaffning och liknande omständigheter; det rör sig här om fall, vilka förete likheter med situationer av allmän förmögenhetsskada.[86] — I ett hänseende föreligger emellertid en viktigare skillnad mot läget vid ansvarsfrågans avgörande. Medan bristande av adekvansen till den inledande realskadan utesluter ersättningstvång överhuvud är detta icke alltid — eller ens vanligen — fallet såvitt bristen i fråga gäller de förhållanden, som ligga till grund för skadeuppskattningen. Här föranleder nämligen inadekvans i avseende å ett visst faktum ofta nödvändigheten att *konstruera en annan händelsekedja,* inneslutande en »normalskada»: om det t.ex. skulle konstateras att en förstörd bil haft ett inadekvat högt värde, bör detta ju icke leda till att ersättning överhuvud ej utgår; utan i stället insättes i kalkylen ett mer »normalt» värde. Kriteriet kan på detta sätt komma att tjänstgöra som värderingsregel i det att det anvisar en viss uppskattningsmetod av flera möjliga.[87]

---

[84] Jfr NJA 1951 s. 444 (om förlust p.g.a. kursförändring).

[85] Winroth, Om skadestånd s. 32 f. anför det belysande exemplet att vid en livligare festlighet värden låter framsätta ytterst dyrbara glas. Som A. Vinding Kruse, a.a. s. 406, framhåller kan ersättningen i dylika fall ofta komma att begränsas (eller uteslutas) av den särskilda anledningen, att den skadelidande anses som medvållande till skadan. — I judikaturen äro dylika fall sällsynta; jfr det förut berörda NJA 1946 s. 338 (garderobiärs ansvar för en inlämnad päls).

[86] Jfr s. 67 ff. anförda fall.

[87] Så i det fall, att en bilskada kan värderas med hänsyn till två skilda kostnadsbelopp för reparation; det ena högre och samtidigt avseende en snabbare reparation (p.g.a. oväntad tidsutdräkt för anskaffande av billigare reservdelar); se NRt 1925 s. 248, berört nedan s. 71 not 8.

I avseende härefter å *adekvanskriteriets förhållande till de särskilda värderingsreglerna,* finner man en motsvarighet till detsamma i principer om *objektiverad värdering.* Den individuella skadan begränsas sålunda i två riktningar: dels enligt det föregående genom ett uteslutande av vissa följdskador etc., dels genom en viss tendens till ersättning blott för »normalvärden».[88] Det kunde härvid synas, som om man vid adekvanskriteriets utsträckning även till värderingen erhölle en dubblerad verkan av reglerna, svår att handhava och lätt föranledande till tolkningssvårigheter, på det sätt nämligen, att samma effekt utsättes för ett dubbelt typicitetsprov: genom adekvansbedömning och standardiserad värdering.

Problemet blir emellertid i skadeståndsrätten icke i högre grad aktuellt. Enligt numera [89] förhärskande uppfattning skall ju ersättningen bestämmas på grundval av den individuella skadan. Den objektivering som kvarstår angår dels frågan om gränsen mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada,[90] dels ett eventuellt avskiljande från värderingsunderlaget av vissa till den skadelidandes person hänförliga omständigheter, som inverkat eller kunnat inverka på skadan, t.ex. hans allmänna förmögenhetsställning, hans kapacitet m.m.;[91] därjämte accepteras vid alternativa värderingsmöjligheter ofta ett högre marknadsvärde (eller annat mer fördelaktigt alternativ), med eventuellt bortse-

[88] Dessa kunna endast i korthet beröras; utförligare behandlas de vid framställningen av värderingsförfarandet; se s. 329 ff. och jfr s. 453 ff.

[89] Så har ju under tidigare skeden icke varit fallet; se historiken hos Winroth, Om skadestånd s. 8 ff., s. 68 ff.

[90] I den mån rent pekuniära moment icke kunna läggas till grund för skadeuppskattningen, är man stundom hänvisad till att direkt taga ställning till värderingsattityder (varmed här åsyftas sådana, som icke givit utslag i priser m.m.). Därvid finnes skäl att kräva att värderingen för att beaktas skall ha en viss grad av objektivitet (intersubjektivitet); jfr Strahl, Skada och vinning s. 25 och se närmare nedan s. 380 f.

[91] Jfr rättsfallet NJA 1950 s. 409 (fråga om relevansen av subjektivt betydelselöst hinder att utöva nyttjanderätt); se härom nedan kap. 9 B III.

ende från det individuella läget.[92] Dylika normaliseringar bygga emellertid i allmänhet icke på den in casu förefintliga beräkneligheten, sannolikheten o.d. eller ha i övrigt samma grund som adekvanskriteriet. Någon kollision föreligger därför icke och adekvansen kan ha sin tillämpning vid sidan av nämnda principer.[93] Att det dock icke alltid praktiskt låter sig göras att följa en dylik systematik är en naturlig konsekvens av de ifrågavarande kriteriernas karaktär.

Däremot kan spörsmålet bliva mer problematiskt i fall, då enligt en *särskild värderingsbestämmelse* ersättning skall utgå blott för *normalt marknadsvärde* el. likn. Ett dylikt stadgande kan vara avsett att utgöra en värderingsnorm;[94] men det kan också uppfattas som en standardiserad bevisningsregel.[95] En viss osäkerhet om vilket som är det riktiga föreligger stundom.[96] Och stadganden av denna art kunna därjämte uppfattas

---

[92] Se NJA 1948 s. 401 (för bil, vars bruksvärde efter reparation återställts utdömdes ersättning p.g.a. minskning av försäljningsvärde); se härom — samt om nyss angivna fall — kap. 9.

[93] I avseende å nyssnämnda fall av icke typiskt ekonomisk skada torde dock likheten vara större. Adekvanskravet är där till en del praktiskt sett ersatt av ett objektivitetskriterium. Vid högre grad av hänsynstagande till subjektiva värderingar blir adekvansen naturligen oftare aktuell; jfr rörande affektionsvärde Stang a.a. s. 304 not 38 samt Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet s. 108.

[94] 85 § järnvägstrafikstadgan, enligt vilket stadgande ersättningen som regel skall grundas å godsets allmänna handelsvärde, har denna karaktär; se Flodin & Wikander, Järnvägstrafikstadgan s. 223 ff.

[95] Se sålunda KöpL 25 § samt Alméns kommentar till stadgandet, Om köp och byte av lös egendom I s. 350 ff; jfr om SjöL 120 § noten nedan.

[96] Se NJA 1951 s. 130: fråga bl.a. om innebörden av SjöL:s stadgande i 120 § att vid bortfraktares ansvar för skadat gods ersättningen skall beräknas på grundval av det värde godset i oskadat skick skulle ägt vid framkomsten. HD fann hänsyn böra tagas även till en skäligen beräknad handelsvinst. Rodhe anför i en otryckt framställning (rörande skadeståndsberäkning) att anförda stadgande syftar till en restriktiv tillämpning av adekvanskravet. Se närmare SOU 1936: 17 s. 149 ff., särskilt s. 152, där det uttalas, att bortfraktarens ersättningsskyldighet kan sträcka sig längre,

som mellanfall.[97] I samma utsträckning som man har att uppfatta föreskriften som en värderingsnorm, i samma utsträckning får adekvansprincipen mindre praktisk betydelse eller blir otillämplig.[98] För svensk rätts del äro regler av anförda typ tämligen ovanliga. På ett område få de emellertid stor praktisk betydelse, nämligen inom försäkringsrätten, enligt det följande.

2. Inom *försäkringsrätten* är den ifrågavarande objektiveringen synbarligen mer generellt antagen. Bestämmelser om försäkringsvärde förmenas giva uttryck härför, såsom senare skall mer ingående utvecklas, i det att de begränsa ersättningen till »värdet av själva godset».[99] Härmed avskiljas dels allmänna

---

därest han haft »kännedom om ett speciellt intresse, som knyter sig till godsets befordran». Fråga är om icke adekvansen här helt förlorar sin betydelse, på det sätt att ifråga om det »objektiva» intresset även i och för sig inadekvata prisfluktioner måste beaktas, medan ifråga om det subjektiva intresset antingen kännedom kräves eller eljest normalvinst beaktas. I sådant hänseende kommer stadgandet — vilket sammanfaller med den internationella lagstiftningen på området, se SOU 1936: 17 s. 150 — att bli parallellt till den i engelsk (särskilt inomkontraktlig) skadeståndsrätt brukade distinktionen mellan »primary and secondary profits»; se härom Mayne, On damages s. 72 ff.

[97] Jfr not 96 rörande SjöL 120 §. — I engelsk rätt antages i stor utsträckning marknadspriset såsom prima faciebevis för värdet; se Mayne a.a. s. 416 not c. Andra värden uteslutas, därest de icke äro »reasonably contemplated». Det har erinrats, att detta kan leda till dels en sträng begränsning till direkta förluster (m.a.o. sådana som ej bero av den skadelidandes individuella förhållanden), dels inom denna ram ett hänsynstagande till extraordinära konjunkturförhållanden; slutligen också med hänsyn till hänvisningen till normalvärde ett möjligt berikande av den skadelidande. Det anföres därvid, att osäkerhet råder i vad mån domstolarna acceptera en sådan konsekvens, men att tendensen är tydlig. Se härom Bonbright, Valuation of property I s. 290 f.

[98] Den alternativa formuleringen åsyftar det förhållandet, att det ju stundom kunde inträffa, att även ett allmänt marknadsvärde el. likn. vore — p.g.a. extraordinära prisfluktuationer etc. — inadekvat; jfr ovan not 96 och 97. Härmed är icke sagt att det därför icke skulle betraktas. I sådant hänseende får man först och främst gå till en undersökning av den särskilda regeln; jfr om frågans läge i försäkringsrätten det följande.

[99] FAL 36 §; se härtill Hult, Föreläsningar s. 72 ff. samt nedan kap. 6 B.

förmögenhetsskador (handelsvinst, avbräck i rörelse m.m.), dels de särskilda förluster, som bero av sakens speciella värde för ägaren, hans förmåga att utnyttja densamma etc.[1] Såvitt ej annat framgår av försäkringsavtalet erhåller därför ägaren icke ersättning för avbrottet i fabrikationen, sedan fabriksbyggnaderna brunnit; som regel icke heller för mistad handelsvinst å inneliggande varor, detta vare sig det gällt normal eller speciellt hög vinst.[2] *Följdskador* på grund av försäkringsfallet komma därför att *uteslutas* från ersättning *genom två typer av regler:* dels genom kravet på *direkt, adekvat skada* etc., dels via *föreskrifter om försäkringsvärdets bestämmande.*[3] Gränsdragningen mellan respektive regler innesluter vissa svårigheter.

a) Det är först att observera, att den i fråga om försäkringsvärdet antagna typiceringen delvis är av annan karaktär än den med det allmänna adekvanskriteriet avsedda. Ty samtidigt som den innefattar en begränsning av ansvaret för vissa följder har den även i mer begreppslig mening objektiv natur; det »egentliga» värdet säges ofta vara objektivt.[4] Därmed får standardiseringen också den innebörden, att den icke bygger på skadans beräknelighet i det särskilda fallet. Det är nu tydligt att härmed i avsevärd utsträckning uteslutas inadekvata för-

[1] Se de förut under III 2 förtecknade fallen (a—c): normalpris, handelsvinst, subjektivt pris.

[2] I den utsträckning försäljningspris, såsom likväl stundom är fallet, inkluderas i sakvärdet, anses det mestadels gälla blott det allmänna marknadsvärdet; se Hult a.a. s. 74 f. ävensom DFAL 38 §: »Salg paa almindelige Vilkaar».

[3] Jfr Schmidt a.a. s. 202.

[4] Särskilt tidigare ha dylika formuleringar varit vanliga; se hos Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 236 f. anförda lagstadganden och försäkringsvillkor. Jfr även Bache, Forelæsninger over de almindelige Brandforsikringsbetingelser for Løsøre s. 44 ff., i anslutning till danska försäkringsvillkoren för brand av år 1908, enligt vilka ersättningen skulle rättas efter »Genstandenes sande Værdi». Fortfarande förekomma emellertid dylika formuleringar, så i Allmänna brandförsäkringsvillkor av år 1950 för vissa risker (s.k. industribrandvillkor), § 18: ». . . den försäkrade egendomens verkliga värde».

luster. Stundom kunna emellertid även sådana komma att ingå i ersättningen; och därest den nämnda standardiseringen icke fullt ut genomföres, vilket synes motsvara det verkliga förhållandet, kunna dylika situationer oftare uppkomma. Vid sådant förhållande uppställer sig frågan om *adekvanskrav* och *värderingsprinciper* gälla var sin sida av skadan — *realskada* respektive *förlust* — eller om det förstnämnda kriteriet inträder jämväl som en supplering av föreskrifter om skadeuppskattning. — Som regel torde man kunna antaga, att en dylik supplering icke sker. I försäkringsbrevet utpekas å ena sidan, oftast tämligen ingående, vilka följder av försäkringsfallet som omfattas av avtalet; därjämte givas å andra sidan uttryckliga värderingsföreskrifter, i huvudsaklig anslutning till FAL:s stadganden. Någon allmän begränsning av ansvaret i stil med adekvanskravet föreskrives däremot som förut anförts i allmänhet icke. Bortsett från hur den objektiva värderingsprincipen tidigare motiverats respektive alltfort teoretiskt belägges, så vila värderingsbestämmelserna i policen, i den mån de avvika från allmänna skadeståndsrättsliga principer, på i huvudsak försäkringstekniska skäl.[5] Detsamma gäller som nämnts begränsningen av ansvaret för följdskador. Därest nu i ett visst fall en tolkning mot anförda bakgrund av respektive stadgande i avtalet leder till ett visst uppskattningsresultat, skulle det te sig förvånande om man däremot skulle kunna i andra hand åberopa en grundsats om skadors direkthet och liknande eller analogiskt tillämpa en särskild avtalsbestämmelse härom, vilken utifrån samma principiella försäkringstekniska bakgrund formulerats för en annan typ av skador.[6] [7]

[5] Se härom ovan s. 51 ff. ävensom nedan kap. 6 s. 356 ff.

[6] Att inom ett visserligen gediget men eljest icke extraordinärt bohag en skadad möbel visat sig besitta ett (även för ägaren oväntat) ytterst stort sällsynthetsvärde (i visst fall c:a 20.000 kr.) har i försäkringspraxis icke ansetts böra verka till minskning av ersättningsskyldigheten.

[7] Jfr NJA 1937 s. 662: Fråga om betydelsen för restvärdet av en brandskadad byggnad, att de återstående delarna p.g.a. nybyggnadsförbud ej kunde användas till återuppförande på samma plats. Försäkringsgivaren

b) Härtill böra emellertid påpekas vissa omständigheter, vilka kunna verka *modifierande* på det anförda. Det har ju av den tidigare framställningen framgått följande: För det första har enligt vad sist anförts begränsningskravet tagit sig direkt uttryck i *särskilda avtalsföreskrifter;* om dessa är som nämnts att antaga att de icke gälla andra än de speciella skadetyper som de utpeka. För det andra förekomma emellertid mer *överordnade principer*; dels såsom tolkningsregler, dels såsom allmänna begränsningar av ansvaret. För det tredje är *tillämplighetsområdet* för de olika reglerna svårbestämbart.

I det sistnämnda avseendet må till en början åter erinras om att gränsen mellan å ena sidan sakvärde och å andra sidan handelsvinst och andra mot medelbara intressen svarande förmögenhetsdelar icke är eller kan vara helt tydligt. Detta behövde väl i och för sig icke verka till förändring i det nyss sagda. Men det ligger nära till hands att vid bedömningen av

anförde i målet, att ifrågavarande del av skadan uppkommit p.g.a. »egendomliga omständigheter, som fölle helt utanför bolagets ansvarighet», och utgick därmed tydligen från en allmän princip om begränsning till direkta el. likn. följder. HD — som på andra grunder ogillade försäkringshavarens talan — fann emellertid risken i och för sig vara av sådant slag, att den kunde innefattas under brandförsäkring. Tydligen avsågs, att skadan vore av sådan art som anges i FAL 36 §, d.v.s. sakskada. — I liknande danska och norska fall har resultatet blivit detsamma; se UfR 1946 s. 256 och NRt 1935 s. 986; i det sistnämnda fallet kom emellertid rättsfrågan att avse spörsmålet om skadan var direkt eller indirekt. Om NJA 1937 s. 662 se Hult i SvJT 1939 s. 244, och Schmidt a.a. s. 211. — Efter nämnda HD-dom uteslöts i försäkringsvillkoren den ifrågavarande typen av värdeminskning från den ordinära försäkringen. I stället infördes en särskild s.k. restvärdeförsäkring; se Holmgren & Lindbohm a.a. s. 46 ff. Hult, a. st., ställer sig med fog starkt kritisk till denna anordning. — Det kan tilläggas, att utvecklingen varit densamma i Tyskland. Som skäl för att skadan i fråga ej borde beaktas har därvid anförts principer om ansvarsbegränsning till näraliggande skador; till att börja med ha de hävdats de lege lata men därefter — sedan domstolarna tagit försäkringshavarens parti — som lämplighetsgrunder. De ha kombinerats med andra försäkringsmässiga skäl (subjektiv risk, hänsyn till försäkringstagare vilka icke utsättas för denna typ av skada m.m.); se närmare Berndt, Der Ersatzwert in der Feuerversicherung s. 70 ff.

gränsfall göra analogier från båda de angränsande områdena. När därtill kommer att avtalsvillkor stundom äro så formulerade, att de delvis täcka samma område, blir problemet särskilt tillspetsat; så är fallet om viss förlust efter ordalagen kan hänföras under både sakskada och allmän förmögenhetsskada.[8] Enligt de tolkningsprinciper, som hävdas på området, borde därvid eventuell oklarhet gå ut över försäkringsgivaren;[9] varvid samtidigt tolkningen kunde influeras av det ifrågavarande försäkringsavtalets allmänna typ, så att vid sakförsäkring formuleringen av de särskilda värderingsföreskrifterna finge fälla utslaget.[10]

Det anförda angår nu visserligen närmast frågan om vilka typer av förmögenhetsskador, som omfattas av en sakförsäkring.[11] Om det emellertid i anförda hänseende ofta ställer sig svårt att göra en distinktion mellan å ena sidan realskada, å andra sidan de data, som bestämma förlusten, får tydligen på

[8] Se t.ex. en avtalsbestämmelse enligt vilken följande typ av skada uteslutes från ersättning: »skada å föremål genom att tillverkning, förvaring, användning eller försäljning av detsamma påverkats av brandskada å annat föremål (indirekt skada).»; Allmänna försäkringsvillkor av år 1950 för företagsförsäkring. — Jfr vidare det nyss berörda NJA 1937 s. 662, där HD:s dom avsett frågan om värdeminskningsfaktorn avsett sakvärdet enligt FAL 36 § eller varit en medelbar förmögenhetsskada. Se även till belysning SV 1948 nr 19: Om skadan enligt försäkringsvillkoren skall regleras antingen genom reparation eller nyanskaffning, men det förstnämnda kan ske tidigast inom fyra månader, har då försäkringstagaren rätt att erhålla ny bil (mot avdrag för restvärdet), därest samtidigt enligt villkoren förlust eller olägenhet till följd av att fordonet ej kunnat användas icke ersättes? I det ifrågavarande fallet ansågs försäkringshavaren icke berättigad till nyanskaffning. — Se även ett norskt fall, NRt 1925 s. 248: Reparation fördyrad, emedan färdiga reservdelar ej kunde anskaffas inom rimlig tid; den högre ersättningen utdömdes. Jfr ytterligare ett i NFT 1946 s. 221 refererat responsum, ASR 864. — Se vidare om ersättningen vid trafikförsäkring Mac Hall, Om bilförsäkring s. 81 ff. — Jfr kap. 9 D.

[9] Se härom Schmidt a.a. s. 158 ff.

[10] Se HD:s dom i NJA 1937 s. 662 och jfr avvikande mening av två diss. i avseende å värderingsföreskrifternas innehåll i det särskilda avtalet.

[11] Härom se nedan kap. 4.

detta gränsområde beräknelighetskriteriet en dubblerad verkan — eller kan få det. Därest vidare de i försäkringsavtalen brukade formuleringarna (direkt, omedelbar skada etc.) av domstolarna tolkas i utvidgande riktning utan starkare beaktande av den försäkringstekniska motivering, som av försäkringsgivare ofta åberopas,[12] kan tendensen bli starkare; detta särskilt om ett direkthetskriterium därvid ersättes med en adekvansbestämning. Och detsamma gäller om adekvanskriteriet generellt användes som in dubio-regel. Resultatet blir då lätt det, att detsamma, liksom inom den allmänna skadeståndsrätten, kommer att få gälla även skadeuppskattningen. I stället för eller vid sidan av de begränsningar i försäkringsskyddet, som angå dels följdskadorna, dels värderingen, skulle man erhålla en överordnad princip, in dubio tillämplig i både avseendena.

Emellertid är läget icke detsamma inom de båda disciplinerna. Ty även om naturligtvis adekvans och liknande principer kunna sägas syfta till en begränsning av försäkringsgivarens ansvar, så representera de samtidigt historiskt och rättspolitiskt sett till större delen en strävan att förbättra försäkringshavarens ställning. Och vid sådant förhållande vore de snarast att tillämpa (i den mån försäkringsavtalets ordalag så medgåve) på de fall, där eljest försäkringsskyddet skulle bliva mer inskränkt än som ansåges lämpligt; däremot icke i motsatt riktning. Likväl ligger det rättstekniskt sett nära till hands att giva principen en mer generell användning; i sådant hänseende kan en rent »dogmatisk» analogi spela in, enligt vilken adekvanskravet deduktivt kommer att överföras också till värderingssituationen. Och det kunde ju också synas konstlat att göra skillnad på fall, som till saken äro tämligen likartade (det är ju närmast gränsfallen mellan följdskada och förlust som här komma ifråga). — Ett försök att besvara frågan utifrån adekvanslärans synvinkel är med hänsyn till dess abstrakta natur vanskligt. Den till försäkringssituationen anknytande mer konkreta bestämning, som förut berörts (med utgångspunkt i nöd-

[12] Jfr NJA 1951 s. 765, berört nedan s. 282 not 60.

läget efter försäkringsfallet),[13] synes vara mer ägnad att här användas. Och den leder närmast därtill att vid sakskada värderingsreglerna få fälla utslaget utan att suppleras med adekvansprov o. likn. Till objektet knutna förluster framstå ju som särskilt svåra att motverka. Och redan det formaliserade draget hos värderingsreglerna giver — utöver det sist anförda — försäkringshavaren anledning utgå från att all skada inom ramen för desamma kommer att vid försäkringsfall ersättas.

Som regel genomföres heller icke — såvitt de fåtaliga fallen utvisa — någon supplering av värderingsregler med adekvanskrav eller liknande. Men i den mån förlusten på grund av sakskada företer likhet med allmänna förmögenhetsskador, liksom i avseende å försäkring som direkt avser medelbara intressen, förekomma uttalanden med sådan tendens.[14] Vilken ställning försäkringspraxis intager må i det hela lämnas öppet; att i viss utsträckning ställningstaganden förekomma, enligt vilka reglerna på nämnda sätt dubbleras, har påpekats.[15] I första hand blir problemets lösning naturligtvis beroende av en tolkning av det särskilda försäkringsavtalet.[16]

---

[13] Se ovan s. 55 f.

[14] Man finner sålunda en olikhet allt eftersom värdet beräknas på endera av följande två sätt: *Antingen* på grundval av försäljnings- eller eljest allmänt marknadsvärde, i vilket fall detsamma är mera fast knutet till objektet; *eller* utifrån nyanskaffnings- eller reparationskostnad, då utgifterna rent konkret framstå som följder av realskadan. I de förstnämnda fallen ersättas även exorbitanta förluster. I de senare situationerna åberopas stundom adekvansbrist eller liknande som skäl att begränsa ersättningen. Därvid är beräkneligheten ibland hopkopplad med frågan om gränsen mellan sakintresse och allmänt förmögenhetsintresse (FAL 36 §), så att just på grund av nämnda brist hela kostnaden icke ingår i värdebestämningen, utan delvis antages motsvara allmän förmögenhetsförlust. — Jfr i frågan om betydelsen av p.g.a. krisförhållanden stegrade kostnader o.d. Bennich, Bilansvarighetslagen s. 16 not 3 och Grette i NFT 1944 s. 399 ff; se vidare nedan kap. 9 D.

[15] Jfr ovan not 7 och 8.

[16] Jfr Hult, SvJT 1939 s. 299.

V. Det föregående må sammanfattas enligt nedan.

1. *Den allmänna skadeståndsrätten.* — Härvid hänvisas till vad som förut anförts (under IV: 1), enligt vilket *adekvanskravet* som regel gäller över hela linjen vid sidan av de särskilda värderingsföreskrifterna och -principerna; det blir emellertid icke så ofta aktuellt, av angivna skäl. Såtillvida kommer det att direkt påverka värderingsförfarandet som adekvansbrist oftast leder till nödvändigheten att *konstruera en annan händelsekedja*; därvid normerar kriteriet sålunda valet vid flera möjliga värderingsalternativ. Genom föreskrifter om uppskattning utifrån *normalvärden* o.d. — särskilt inom specialområden — kan slutligen dess tillämplighet komma att de lege lata helt eller delvis uteslutas.

2. *Försäkringsrätten.* — Farerealisationen eller *ingressen* [17] ävensom den inledande realskadan (t.ex. branden→byggnadsskadan→driftsavbrottet) ligga som regel vid sidan av adekvansspörsmålet. *Gränsen mellan sakskada och annan förmögenhetsskada* bestämmes för sig enligt avtalet och FAL:s föreskrifter;[18] därvid synes adekvanskriterier o. likn. ej böra användas, såsom stundom sker.[19] *Följdskada* å försäkrade objekt bedömes lämpligen utifrån sambandet med nödläget efter försäkringsfallets inträffande. *Värderingen* av de särskilda sakskadorna beror enbart av värderingsreglerna; dels så att analogier med föreskrifter om indirekta skador icke göras, dels någon överordnad princip om direkthet eller adekvans icke anlitas. Detta som huvudregel; modifikationer med hänsyn till det särskilda försäkringsavtalet eller eljest kunna icke anses uteslutna.[20]

---

[17] Schmidt a.a. s. 209 f.

[18] Det har tidigare — ovan s. 43 f. — anförts, att härvidlag en viss relation till värderingsföreskrifterna råder.

[19] Jfr argumentationen i ovan not 7 anförda fall ävensom not 14.

[20] Härvid må bl.a. hänvisas till de s.k. friskrivande händelseklausulerna; ovan s. 50 not 38. Dessa avse ofta icke blott faran och realskadan utan även dess omfattning. I det sistnämnda hänseendet kunna följdskadorna vara åsyftade men även värderingen kan vara hänförlig under klausulen.

Härutöver skall försök icke göras att undersöka adekvansproblemet. I den mån detsamma kan bliva aktuellt för de särskilda skadeuppskattningsfrågorna kommer detta att påpekas.[21]

E. KAUSALITETSKRITERIETS BETYDELSE FÖR SKADANS BESTÄMNING SOM DIFFERENS.

I. I det föregående har skadeuppskattningen i viss mån betraktats i isolering. Typiska skadesituationer ha framställts, med de relevanta momenten fixerade. Deras väsentliga kännetecken kunna angivas enligt följande: På grund av sprängningar vid gatuarbeten skadas en fastighet, dels genom sättningar i grunden, dels genom skador å byggnad. Det konstateras, att kommunen på grund av arbetsledningens culpa har att svara för sprängningarnas skadliga följder. Härvid uteslutes emellertid den effekten, att sedan vid sprängningen uppkommit kortslutning har via en serie oberäkneliga händelser brand uppkommit i ett bredvidliggande magasin och skadat ett varulager.[22] Därjämte avvisas anspråk från en person, som på grund av de nödvändiga reparationsarbetena förhindrats utföra arbete på tomten, varom han med ägaren avtalat, och därigenom gått miste om lön.[23] Härefter uppskattas skadorna å fastigheten, dels genom en kalkyl över kostnaderna för dess iståndsättande, dels genom en beräkning av bestående värdeminskning; denna framkommer bl.a. genom en jämförelse mellan saluvärde före och efter branden. Vid värderingen uteslutas från beaktande

[21] Se t.ex. nedan kap. 9 D.

[22] Detta antages hava varit försäkrat. Försäkringsgivaren kan i avseende å ingressen icke åberopa att förloppet varit inadekvat; se för ett liknande fall Grundt, Lærebok i norsk forsikringsrett s. 88. Vid regleringen av skadan avvisas emellertid anspråk på ersättning för den vinst, som skulle utgått enligt en planerad försäljning; jfr FAL 38 §.

[23] Jfr Svea HovR u. 12/4 1943, antecknat i Malmaeus, Svensk rättspraxis i skadeståndsmål s. 165: yrkande av chaufför om ersättning för förlorad arbetsförtjänst för tid, då arbetsgivarens bil efter trafikolycka icke kunnat användas, ogillat såsom utan laga grund.

vissa ytterst aparta prydnadsarrangemang på fastigheten;[24] ej heller tager man hänsyn till skador å inventarier, anpassade till en olaga spritutskänkning i källarlokalerna.[25] Slutligen bestämmes också ersättning för förlust av hyresintäkter under reparationstiden. — Sedan alla dessa avvägningar skett är det en tämligen enkel uppgift att bestämma differensen, d.v.s. skadans storlek.

Vore härmed de väsentliga frågorna i skadesituationen skisserade, så vore också innebörden av differenstanken principiellt bestämd och skadebegreppets kännetecken angivna (avgränsning: ansvarsgrundlag genom culpa, objekt och subjekt för skadan angivna, inadekvat förlust utesluten; precisering: värdering inom de olika skadeleden med hänsyn till lagliga och ekonomiska intressen; differensens uträknande). Man hade att utgå från en fixerad ansvarsfaktor, som framkallat en viss realskada; ett *faktiskt värderingsunderlag* vore givet i de jämförelseled, som utginge från den punkt, där skadegörelsen avbrutit det »normala» skeendet.[26] Den rättsliga bedömningen hade därefter naturen av en *precisering* och *avgränsning* av vissa moment i det utredda sammanhanget. Den kunde i huvudsak sägas vara av *inskränkande* karaktär: *skadevållarens ansvar bestämdes icke till hela den framkallade effekten* utan endast till viss relevant del av densamma.

Vid diskussionen av differensläran anfördes emellertid, att det kunde uppkomma vissa komplikationer med hänsyn till att skadan måste bestämmas utifrån ett kausalt samband med den skadegörande faktorn.[27] Det är i detta hänseende som den nyss framställda skadesituationen kan sägas ha betraktats isolerad. I denna var nämligen orsaken bestämd, effekten fixerad och

[24] »Stall mit Marmorkrippen, Schlösser wie diejenigen des Königs Ludwigs von Bayern»; Jaeger, Schadensversicherung s. 410.

[25] Jfr för fall av »unlawful insurances» Vance, Handbook of the law of insurance s. 255 ff.

[26] Det anförda återgives i schemat ovan s. 22 not 60.

[27] Se ovan s. 28 ff.

sammanhanget dem emellan postulerat. Samtidigt är det ju klart, att i förloppet måste antagas ha verkat en mängd andra faktorer än den till ansvar utpekade. Att urskilja dessa och att fastställa betydelsen av denna *samverkan mellan flera orsaker* kan väl vara vanskligt; men därmed är dock icke sagt att i detta förhållande kunna iakttagas några rättsliga komplikationer utöver de redan förut berörda. Ty det synes ju föreligga en principiell skillnad mellan den rättsliga värderingen och orsaksbestämningen; den sistnämnda framstår som en empirisk angelägenhet.[28]

Emellertid uppkomma situationer, för vilka denna bestämning av skadebedömningen såsom ett urskiljande av vissa av skadevållaren framkallade effekter icke är helt träffande. Det kan nämligen stundom — i varje fall vid ett mer ytligt bedömande — synas som om ansvaret utsträcktes utöver den gräns, som angives av det kausala sambandet, som om skadevållaren finge ersätta förluster, som icke betingades av hans handling, eller fiktiva förluster. Den rättsliga bedömningen skulle i sådant hänseende vara av *utvidgande* karaktär.

II. Med utgångspunkt i den allmänna satsen, att skadan innefattar en ändring i ett förutvarande läge,[29] kan det sist anförda lämpligen belysas i anslutning till de särskilda huvudmomenten i skadesituationen, sådan denna angivits i det inledningsvis framställda exemplet: skadegörande faktum (sprängningen)→ framkallade realskador (sättningar, förstörelse å byggnader etc.) →förlust=⟨→förlust av hyra m.m. (hypotetiskt förlopp) →kostnader etc. (faktiskt förlopp).

1. *Skadegörande faktum→realskada.* — För att den till ersättning utpekade skadan skall kunna isoleras från situationen i övrigt vid bedömningspunkten måste *ansvarsfaktorn*

[28] Se Lundstedt, Culparegeln s. 199 ff. ävensom i Festskrift til Henry Ussing s. 334 ff.

[29] Jfr det tidigare citerade uttalandet i motiven till FAL, SOU 1925: 21 s. 117: försäkringens syfte är att återställa försäkringstagarens förmögenhet i samma skick som före skadans inträffande (såvitt gäller det försäkrade intresset).

fixeras. I samband med sprängningarna ha t.ex. grävningar företagits, vilka framkallat en fara för ras och byggnadens instörtande. Fastighetsägaren kräver ersättning för att kunna vidtaga skyddsåtgärder.[30] Kommunen invänder, att denna särskilda fara närmast är att hänföra till medverkan av brister i byggnadsgrunden och att den därför i varje fall till en del skulle hava uppkommit också därest den största försiktighet iakttagits vid arbetet.[31] Om det nu befinnes, att faran till viss anpart berott av culpa hos arbetsledningen, skall då hela eller blott en del av kostnaden ersättas av kommunen; m.a.o. är det den culpösa verksamheten som sådan som betingar ansvaret eller är det det culpösa inslaget *uti* densamma?[32] Spörsmålet angår bestämningen av ansvarsfaktorn överhuvud (culpa, farlig verksamhet, brand etc.). Och det kunde naturligen med visst fog göras gällande, att i den mån skada skulle uppkommit även vid ett tillåtet handlande, ett ersättningstvång skulle gå utanför det enligt skadeståndsregeln förutsatta vållandet.

Det motsvarande gäller avgränsningen mot *övriga verkande faktorer* i förloppet. Om skadan sålunda delvis vore att hänföra till en annan, av sprängningen oberoende orsak, vore ersättningsskyldighet för denna del till synes utesluten.[33] Därvid hade man naturligen att särskilja *medverkan i samma skada* och orsakande av skilda *delskador*. Det är stundom svårt att avgöra i vad mån rättsliga avgöranden i dylika fall innefatta en uppdelning av effekten med hänsyn till olika orsaker eller en

---

[30] Se Stang, Erstatningsansvar s. 349.

[31] Se NJA 1927 s. 72, avseende sättningar i byggnadsgrund, föranledda av grundläggningsarbete å angränsande tomt.

[32] Härtill se Lundstedt, Strikt ansvar II: 1 s. 287 ff., särskilt s. 294 ff.

[33] FFR 1944 nr 390: ». . . det kunde icke anses uteslutet, att sprängningsarbeten, som av annan än (svaranden) utförts samtidigt med ifrågavarande arbeten eller under tiden därefter, medverkat till uppkomsten av skadorna eller förvärrat desamma.»; ersättningen jämkades på anförda grund. Det kan förvåna, att jämkningsgrund ansågs föreligga vid medverkan av annan faktor, såvitt man ej avsett något annat, nämligen vållande till skilda delar av skadan (obs. emellertid formuleringen »medverkat eller förvärrat»).

gradering av respektive faktors »andel» i en skada, som icke låter sig uppdelas i skilda effekter.[34] Spörsmålet aktualiseras ofta vid skadegörande immissioner, bl.a. i fråga om betydelsen av att fastigheten redan före den immitterande verksamhetens påbörjande varit behäftad med brist.[35]

2. *Realskada → förlust.* — Det är tydligt, att fastställandet av skadan och dess storlek kommer att bliva beroende av huru saksammanhanget mellan skadefaktor och realskada bestämmes. *Dels* är det ju avgörande för om och i vad mån en relevant realskada föreligger. Detta angår frågan om skadebegreppets innebörd, i det att en speciell rättslig konstruktion av det kausala sambandet skulle ge nämnda begrepp en särskild från det allmänspråkliga skadebegreppet avvikande innebörd. Som det emellertid härvid rör sig om den *konkreta skadan,* kommer det att i det hela här förbigås; se vidare i det följande. *Dels* är naturligen förhållandet av betydelse även för skadeuppskattningen. Ty allteftersom fixerandet av det inledande skadeförloppet sker i inskränkande eller utvidgande riktning kommer det faktiska värderingsunderlaget att skifta; som tidigare anförts bestämmes detta av huru den realskada är avgränsad, som anvisas till uppskattning. Angivna förhållande motiverar emellertid i och för sig icke annat än en erinran om att värderingsresultatet är *faktiskt beroende av ansvarsbestämningen*

[34] Jfr det i föregående not anförda FFR 1944 nr 390 och se ytterligare NJA 1951 s. 271: Läget i detta fall var i korthet det, att en skada E hade uppkommit i samband med två föreliggande händelser X och Y; därvid var det osäkert, vilken av orsakerna som frambringat E, vilket var för den skadelidande av avgörande betydelse, enär blott X var skadeståndsgill. HD fann — på grundval bl.a. av ett expertutlåtande — att E föranletts av antingen X eller Y eller av båda i förening, samt att i det förra fallet den andra faktorn icke varit utan betydelse för skadans omfattning. I avsaknad av närmare utredning antogos härefter X och Y hava i lika mån medverkat till E. HD:s formulering »i lika mån» kan här ha använts i dubbelmening, på sätt ovan i texten anföres: både såsom avseende en uppdelning av effekten och uttryckande en värdering av respektive faktors »andel» i hela effekten. Se om fallet Hult, Juridisk debatt s. 126.

[35] Se t.ex. NJA 1936 s. 557 (Södertunneln).

(vilka följder av immissionen som beaktas beror på hur immissionshandlingen kvalificeras med hänsyn till culpa m.m.; de rättsliga avgörandena härvidlag äro för värderaren faktiska förutsättningar i hans verksamhet).

3. Emellertid kan värderingen icke ses som ett från ansvarshärledningen artskilt förfarande; detta har tidigare utförts och motiverats.[36] Det är ju icke skadan=differensen som är vållad, utan vållandet hänför sig till jämförelseledens beskaffenhet. Det är därför att antaga, att motsvarande spörsmål som de under 1 berörda aktualiseras också vid uppskattningen. Detta skall nu betraktas i relation till å ena sidan de särskilda *jämförelseleden,* å andra sidan *differensen* som sådan. — Härvid förutsättes vid termen realskada även ansvarsfaktorn, då det i sista hand är sambandet med denna som är avgörande.

a. *Realskada→effekt i det faktiska förloppet* (kostnad, data för restvärdet etc.). — Värderaren kan icke utan vidare förutsätta, att de utgifter eller andra effekter som uppkomma efter skadegörelsen äro betingade av denna. I första hand är det en utredningsfråga, om t.ex. skadan å varulagret eller hindret att utföra avtalat arbete i det inledningsvis angivna exemplet verkligen berott av immissionsskadorna. Vid bedömning av dylika fall förekomma stundom uttalanden, vilka antyda den ståndpunkten, att därest andra utifrån kommande orsaker inverkat effekterna skola anses föranledda av dessa.[37] Å andra sidan händer det också, att vissa i det faktiska skeendet relevanta faktorer icke intagas i kalkylen, trots att de innefatta ett uteslutande eller minskande av förlusten. Detta kan sålunda inträffa vid användandet av »objektiva» värderingsmetoder (man toge t.ex. icke — i fall där den skadelidande tredje mannen hade

[36] Se s. 28 ff. ävensom s. 58 ff.

[37] Jfr det tidigare, s. 69 not 7, citerade fallet NJA 1937 s. 662. Där förelåg visserligen vanlig samverkan mellan branden och byggnadsförbudet ifråga om minskningen av restvärdet. Däremot kunde man eventuellt tala om delskada i avseende å förlusten i övrigt, om nämligen nämnda förbud finge antagas ha sänkt den oskadade byggnadens värde.

rätt till ersättning — hänsyn till att han kunnat erhålla eller erhållit annat arbete; eller man beaktade icke vid ett eventuellt ersättande för prydnadsarrangemangen, att de för ägaren helt eller delvis förlorat sitt subjektiva värde). Det synes vara uppenbart, att en *standardiserad värdering* måste betraktas även ur denna synvinkel. Eljest kan lätt ändamålet med värderingsföreskrifterna förbises. Uppfattningen om objektiva värdens förefintlighet (i renodlad mening) blir mot sådan bakgrund svårare att genomföra; frågan om en värderingsföreskrift innefattar en presumtion eller är orygglig blir därvid klarare belyst.[38] Problemet angår överhuvud den utvidgande skadeuppskattningen (i motsats till den inskränkande, preciserande) och framställningen av värderingsförfarandet kommer att ske mot denna bakgrund.

b. *Realskada → utebliven effekt i det hypotetiska förloppet* (förlust av vinst å varulager, värdeminskning å byggnad m.m.). — I avseende å de hypotetiska effekterna gäller detsamma som under *a* anförts; frågan om i avseende å varulagret, därest handelsvinst varit medförsäkrad (not 22), även en speciellt fördelaktig sådan skall beaktas är t.ex. att se ur synpunkten av sambandet med skadefaktorn. Detta kräver här inga ytterligare kommentarer.[39]

c. *Differensen.* — De anförda spörsmålen angå tydligen direkt differenstanken, i det att de kunna sägas innefatta möjligheten av modifikationer av densamma; nämligen i den utsträckning de lösas i objektiverande riktning. Då nu — må här upprepas — realskadan är »skada» just såsom medförande en differens i vissa hänseenden, äro ytterligare två synpunkter att anlägga på skadebegreppet (och därmed skadeuppskattningen).

Utöver det faktum, att realskadans bestämning påverkar uppskattningen, kan förhållandet på visst sätt betraktas ur den

[38] Jfr de i föregående avsnitt anförda järnvägstrafikstadgan 85 §, SjöL 120 §; se s. 66 f. not 94—98.

[39] Jfr NJA 1950 s. 409 (lädering av förment subjektivt värdelös nyttjanderätt).

motsatta synpunkten. Det är möjligen icke blott så, att det gives endast ett diskursivt led: skadehandling → realskada → förlust; utan det är också möjligt att sambandet är reciprokt: *realskada* ⟷ *förlust*. När det konkreta angreppet är att fatta såsom skadligt och i vilken utsträckning, de frågorna äro — eller kunna vara — beroende av förlustbegreppets innebörd enligt de ovan under *a* och *b* anförda synpunkterna. Härmed aktualiseras bl.a. problemet om betydelsen av fara för skada; i avseende härå ligger det sålunda nära till hands att anlägga motsvarande princip som de enligt vilka avdrag för värdeminskning bestämmas. Enligt dessa är faran relevant, därest den föranlett minskning av det hotade objektets försäljningsvärde (så kan vara fallet vid vårdlös grävning innebärande risk för ras). — Härvidlag rör det sig följaktligen därom, huruvida *differensen* genomgående avser *förlusten* eller eventuellt kunde begränsas till *den konkreta förändringen*.[40]

Härjämte beror som nämnts skadan icke blott av den utvecklade positiva förlusten (kostnaden etc.) och dess bestämning utan även av *jämförelsen med det hypotetiska ledet*. Det är därför av nöden att avgöra, vilken betydelse det skulle haft att »förlusten ändå skulle hava inträffat», helt eller delvis. De frågor, som härvid aktualiseras, angå hela det hypotetiska förloppet från en i detta redan föreliggande eventuell delskada, fara etc. till de särskilda värderingsposterna (skulle t.ex. skadan ändå hava inträffat p.g.a. en samtidigt utförd sprängning; hade fastigheten redan vissa brister; skulle i så fall dessa hava inverkat vid dess nyttjande etc.)[41] Generellt sett rör det sig här om

[40] Jfr debatten i fråga om förlustens betydelse såsom definitionsdatum för skadebegreppet. Därvid angives ju ofta alternativet så: är det den konkreta effekten, som ger det väsentliga innehållet i skadebegreppet eller är det förlusten? Se Karlgren a.a. s. 193, Stang a.a. s. 286 ff., Hoel, Risiko og ansvar s. 233 in finem, Bonnevie, Adekvanslæren s. 24; se vidare ovan s. 47 not 31.

[41] Även om en brist medverkat till den faktiska skadan, är det icke säkert att detta skall tillmätas betydelse, därest den »icke under vanliga förhållanden varit till större men för byggnaden»; NJA 1943 s. 343.

frågan, vilka faktiskt kausala data som eventuellt skola uteslutas respektive beaktas vid det hypotetiska förloppets konstruerande.[42]

III. Utifrån det sätt, varpå frågor av den ovan skisserade typen bruka behandlas, kunna de sägas angå en avgränsande bestämning, nämligen *kausalitetskravet*. Det är därvid i allmänhet förhållandet mellan ansvarsfaktorn och realskadan (berört ovan under II: 1) som uppmärksammas; stundom också fall då motsvarande skada som den faktiskt inträffade skulle ha utvecklat sig i det hypotetiska förloppet (jämför ovan II: 3 c). Problemens lösning brukar uttryckas i den formen att kausalitet till effekten anges föreligga eller saknas.[43] Och med hänsyn till vissa svårigheter finner man sig i största utsträckning nödgad att operera med från gängse föreställningar avvikande bestämningar av kausalitetskriteriet, med en »rättslig kausalitet».

Det kan ifrågasättas om det är tillfredsställande att på anfört sätt föra diskussionen i kausala formuleringar; den föregående framställningen implicerar motsatsen. Härom må emellertid hänvisas till det följande. Tills vidare användas uttryck av den angivna typen för att beteckna det komplex av rättsfrågor som har framställts. I avseende å dessa må upprepas, att det icke är fråga om spridda spörsmål utan inbördes systematiskt sammanhang. Den antagna problematiken i kausalitetskriteriet aktualiseras tvärtom vid alla de olika momenten i skadeförloppet, *från ingressen fram till uppskattningsresultatet*. Bestämningen av det sistnämnda vilar på det till skadegörelsen härledda värderingsunderlaget och problemet gäller huru denna härledning rättsligen genomföres. Under sådana förhållanden är det av

[42] Bl.a. frågor av denna typ uppkomma: Skall hänsyn tagas till att objektet hotades med förstörelse och därför var helt eller delvis värdelöst? Se NJA 1935 s. 148 (förrymd silverräv skjuten); jfr Karlgren a.a. s. 37 not 12 och Hult, Juridisk debatt s. 111 not 49. — Skulle ägaren icke ha utnyttjat viss förmån? Jfr NJA 1950 s. 409 (hinder att utöva nyttjanderätt); se Karlgren a.a. s. 198 och TfR 1951 s. 178 f.

[43] Jfr systematiken hos Karlgren a.a. kap. II och Ussing, Erstatningsret s. 7 f. samt § 19.

grundläggande betydelse för förståendet av skadebegreppet och skadeuppskattningen, att »kausalitetskriteriet» innehållsmässigt bestämmes.

Systematiskt sett är det därvid lämpligt att *föra orsaksfrågorna till en särskild grupp.* Visserligen sammanfalla de delvis med dem, vilka avses i de avgränsande och preciserande bestämningarna, i det att de röra liknande situationer.[44] Men dessa bedömas då ur en speciell synpunkt: medan de nyssnämnda kriterierna angå en inskränkande fixering ur olika synpunkter av jämförelseleden i differensschemat, riktar sig »kausalitetskriteriet» mot frågan om differenstankens innebörd i och för sig. Med hänsyn härtill kommer detsamma i det följande att upptagas såsom en särskild fråga. Vad som därvid intresserar är *den ekonomiska sidan av realskadan,* d.v.s. betydelsen av att förlust inträffat och vad som med förlust förstås. Det gäller sålunda vad under 3 ovan utförts: de särskilda jämförelseledens bestämning med hänsyn till deras faktiska samband med den skadebringande händelsen samt förhållandet mellan dessa led, uttryckt i differenstermen. — Relationen åter mellan ansvarsfaktor och realskada beröres endast i den mån så är för det angivna ämnet av intresse. Särskilt i ett hänseende kan denna relation få betydelse. Det har ju anförts att kausalitetsfrågorna debatterats framför allt med hänsyn till ansvarshärledningen, medan värderingsspörsmålen behandlats för sig. Man får sålunda en uppdelning av problemen allt eftersom de angå realskadan eller förlusten. Samtidigt har ovan sambandet mellan dessa framhävts. Och den möjligheten föreligger nu, att man

[44] Till belysning kan erinras om betydelsen för skadeuppskattningen utav den förmodade hänvisningen i *FAL 36 §* till ett objektivt värde. Detta är en *avgränsande regel,* varigenom visst förmögenhetsunderlag anvisas till värdering. Samtidigt kan däri också ligga en *preciserande bestämning,* enligt vilken helt individuella förluster uteslutas från beaktande. Slutligen anknyter därtill också frågan, om denna objektivering får genomföras till den skadelidandes förmån, på det sätt att man lämnar åsido vissa värdeminskande omständigheter, alternativa lägre värden etc.; det sistnämnda värderingsspörsmålet angår bl.a. och i sitt första led »*kausalitetskriteriet*». I detta hänseende se nedan s. 279 f.

erhåller *en dubblerad verkan av reglerna.* Det förhållandet att ansvarsfrågor och värderingsproblem behandlats isolerade, var för sig, kunde nämligen ha lett därtill att en viss effekt kommer att bedömas på olika sätt, beroende av om den ses ur synpunkten av vållande eller med hänsyn till dess uppskattning. Man skulle då *såsom tillämpliga på samma fall* få konstatera *till innehållet skilda regler.* Sålunda kunde det t.ex. inträffa, att ansvar ålades för fara såsom innefattande presumerad skada även i fall, då densamma enligt värderingsreglerna icke finge anses ha medfört realiserad värdeminskning.

Slutligen skall i avseende å ämnets behandling tilläggas att, sedan huvudfrågorna genomgåtts och problemen formulerats, diskussionen av särskilda uppskattningsfrågor kommer att i stor utsträckning kunna hänvisas till den därefter följande mer ingående framställningen av värderingsförfarandet.

F. SAMMANFATTNING. PLAN FÖR DEN FORTSATTA FRAMSTÄLLNINGEN.

Det hittills anförda är icke att fatta som ett försök till en »allmän del» av det rättsområde, som angår skadas bestämning till art och omfattning. Ändamålet har varit att söka i systematiskt sammanhang framställa de olika kriterier, enligt vilka man har att förstå vad som är skada och att företaga uppskattningen av densamma; detta med hänsyn till möjligheten att angiva en någorlunda enhetlig bestämning av skadebegreppet samt att genomföra en gränsdragning mellan de olika typer av regler etc., som äro eller kunna ifrågasättas vara relevanta för ämnet. Det tillvägagångssätt som härvid använts har inledningsvis (under A) till sin innebörd angivits och motiverats. Mot bakgrunden av vad därefter utvecklats kan följande sammanfattning göras (med hänvisningar till respektive underavdelningar i kap. 1); därvid komma även hållpunkter för den fortsatta framställningen att urskiljas.

Eftersom ersättningspåföljden avser skadegörelsens ogynn-

samma inverkan å det drabbade objektet, i hänseende å arten och omfattningen av denna inverkan,[45] kunde utgångspunkten på vanligt sätt tagas i värderingssituationen (se under A I), uti den där föreliggande uppgiften att fastställa det *värde,* som angripits; det är ju mot detta positiva som skadan avtecknar sig. Denna uppgift att uppskatta sakens värde innefattar likväl i och för sig icke någon upplysning om huru detta skall tillgå. Objektet har, något tillspetsat uttryck, lika många alternativa värden som antalet av möjliga eller föreställda sätt att utnyttja detsamma.[46] I avseende å den normering, som därför måste tillkomma, skilja sig den utomrättsliga och den rättsliga värderingen i väsentliga avseenden. Den förra är beroende av värderingsuppdragets innehåll och är — eller bör vara — till sin natur empirisk.[47] Den senare är som nämnts avhängig av förutsättningen därom att den skall ligga till grund för skadeersättningens bestämmande. Det är därför icke ett visst fastställt eller fastställbart pekuniärt utbyte, t.ex. resultatet av det företagsekonomiskt gynnsammaste utnyttjandet eller eljest något av de alternativ varmed man i den tekniskt ekonomiska värdeuppskattningen arbetar, som är i och för sig avgörande; utan det är »värdet» såsom svarande mot bestämningen av förändringens ogynnsamhet och detta värde endast i den mån det på grund av just den aktuella ansvarsfaktorn läderats. Det är visserligen sant, att någon skillnad icke alltid kan iakttagas eller i varje fall icke är påfallande; i mycket företer skadeuppskattningen otvivelaktigt likhet med den utomrättsliga värderingen. Detta motiverar emellertid icke ett försök att identifiera

---

[45] Jfr vad ovan s. 36 f. anförts om skadekriteriernas dubbla egenskap av att innefatta förutsättningar för skadeståndstvångs statuerande och föreskrifter om mätandet av skadan; se ytterligare om en mot denna uppfattning vänd kritik av differenstanken ovan s. 30 not 84.

[46] I vad här och i det följande anföres om värdebegreppet och värderingen förutsättes i viss utsträckning framställningen i kap. 5.

[47] Jfr Martin & Estill, Valuation of property: economic and legal standards s. 2.

»nationalekonomiska» och »rättsliga värden».[48] Ty likheten beror i princip av det faktiska förhållandet, att de vanliga värderingsmetoderna kunna tillgodose rättsliga ändamål och att deras användande därför är i imperativ form föreskrivet (se FAL 37 och 38 §§ ävensom ExprL 7 §) eller eljest godtaget.[49] I den mån en tendens till dylik identitet föreligger, äro desslikes de med uppskattningen förbundna svårigheterna i avsevärd grad förlagda till utredningens företagande och bedömningen av dess bevisvärde.[50] Det är i avvikelserna åter som de specifikt rättsliga problemen få särskild aktualitet; sålunda i frågan om skadekriteriernas innebörd.

På grund av det anförda har *skadebegreppet* först måst bestämmas, i den mån så varit möjligt. Därvid har skilts mellan ett rättsligt och ett allmänt skadebegrepp (A II) och en distinktion gjorts mellan å ena sidan skadebegreppets kännetecken av att vara *differens,* å andra sidan de särskilda regeltyper, som närmare utpeka *variablerna* i det logiska schema, som ges i differensen (A III). Sedan innebörden av differenstermen närmare utvecklats och bestämningen av skadebegreppet motiverats (under B) har i avseende å de nämnda reglerna närmare framställts en gränsdragning (under C) mellan dem, vilka angiva vad som är skada (*preciserande regler),* och sådana, som utvisa under vilka förutsättningar skadan — såsom konstaterad — är ersättningsgill (*avgränsande regler*).[51] I princip kunna de sistnämnda sägas anvisa en viss (t.ex. culpöst och adekvat

---

[48] Se om en tendens till dylik identifikation nedan s. 284 f.

[49] Jfr vad om analogi mellan värderingsprinciper i olika discipliner ovan s. 3 f. anföres.

[50] I avseende å de olika faktas bevisvärde kan anföras att detta ofta torde — i mer komplicerade fall — bedömas med större säkerhet av den tekniskt ekonomiska expertisen. Sådan anlitas genomgående i försäkringspraxis vid mer invecklade och svårutredda skaderegleringar. Avgörandet åter av huru stark bevisning som skall krävas är självfallet en rättslig angelägenhet. Emellertid är det ofta svårt att praktiskt skilja på dessa frågor; se härom nedan kap. 5 C.

[51] Om denna skenbara cirkel se s. 36.

framkallad) realskada till uppskattning. Härefter har man att utifrån ett faktiskt värderingsunderlag, härlett till det skadegörande ingreppet i det »normala» skeendet, bedöma förändringens ekonomiska resultat, såsom detta är att uppfatta enligt skadekriterierna och värderingsföreskrifterna (preciserande regler: ekonomiskt och lagligt intresse, subjektiva contra objektiva värden etc.). Tillvägagångssättet har schematiskt angivits (B I och C II).[52] *Uppskattningsförfarandet* behandlas sedan mer ingående i *kap. 5—9.*

I sammanhang härmed har gränsdragningen mellan de två nämnda regelkomplexen närmare utförts (C III). Därvid har understrukits vikten av att observera sambandet dem emellan och skisserats i vilka hänseenden detsamma får aktualitet. Ur särskilda två huvudsynpunkter har relationen till *de avgränsande reglerna* betraktats. — *Dels* måste de ändamålsöverväganden etc., som hänföra sig till ersättningspåföljden överhuvud ävensom till de särskilda avgränsande bestämningarna, antagas vara att beakta vid tolkning och tillämpning av preciserande regler. Detta förhållande medför bl.a. vissa komplikationer med hänsyn därtill att skadekriteriet i vidsträckt mening innefattar en mer generell och enhetlig förutsättning för ersättningstvånget inom olika rättsområden, medan nämnda tvång samtidigt inom de skilda områdena har en skiftande funktion.[53] Nu anförda omständigheter ha översiktligt berörts (C III) men ägna sig eljest icke för en isolerad behandling. I stället komma de att i den följande framställningen införas i de fall, då deras betydelse aktualiseras. Dock beröras i *kap. 2.* något mer ingående[54] *skadeståndets s.k. preventions- och reparationssyften.*[55] — *Dels* och för det andra bör jämväl *innehållet av de särskilda ansvarsreglerna* hållas i minnet vid behandlingen av värderings-

[52] Se schemat s. 22 not 60.

[53] I fall av samverkan mellan s.k. konkurrerande skadeorsaker o. likn. blir nämnda svårighet särskilt tillspetsad; härom vidare i kap. 2.

[54] Särskilt s. 148 ff. och 154 ff.

[55] Om dessa termer se s. 149 not 86.

förfarandet. Detta har särskilt utvecklats (C III 1—3), i anslutning till en indelning av desamma i tre grupper, avseende det skadeutlösande faktum (culpös skadegörelse, försäkringsfall etc.), skadegörelsens objekt [56] och sambandet mellan dessa två (adekvans, kausalitet).

Vad först angår *regler om skadehandlingen* ha de förts utanför ämnet; i den mån de undantagsvis få en mer direkt betydelse kommer detta att påpekas. — I fråga åter om *objektet för skadan* har det framhållits, att man icke klart kan skilja mellan realskada och förlust och att därför redan i utgångspunkten viss tvekan kan råda om huru värderingsobjektet skall bestämmas. Redogörelsen för värderingsförfarandet har därför ansetts böra föregås av ett särskilt avsnitt rörande föremålet för värderingen; så kommer att ske i *kap. 4*. — Vid sidan av inskränkningen av värderingen till för det särskilda objektet relevanta data sker emellertid också en insnävring av densamma genom *adekvanskravet* (och motsvarande kriterier), enligt vilket vissa oväntade effekter icke få intagas i kalkylen. Eftersom detta kriterium icke angår skadans bestämning utan ersättningens storlek har det ansetts i det hela böra lämnas utanför framställningen. Emellertid antyder det faktum, att kravet ifråga också har relevans vid bedömningen av de olika fakta i differensen (med hänsyn till deras typicitet) möjligheten av ett närmare samband med värderingsreglerna (vilka även de delvis ha ett standardiserat drag). Ovan har därför företagits en systematisk avgränsning mellan adekvans och värdering (under D); därvid har adekvansprincipens tillämpning vid skadeuppskattningen diskuterats med hänsyn till dels den allmänna skadeståndsrätten, dels försäkringsrätten. I den mån kriteriet härefter kan antagas få intresse för de särskilda uppskattningsspörsmålen blir det anledning att återkomma till detsamma.

Slutligen har i det närmast föregående avsnittet (under E) erinrats om att de olika reglerna om skadeersättning alla vila

[56] Frågan om skadans subjekt har i huvudsak förbigåtts; se s. 42 f.

på den förutsättningen att den, vars ersättningsskyldighet är ifråga, de facto vållat realskadan och förlusten. Ett okritiskt användande av i utomrättslig värderingspraxis utformade metoder kan innefatta ett brott mot denna huvudprincip. Samtidigt är det emellertid föremål för tvekan om vad den närmare har för innebörd. De olika reglerna om skada och dess uppskattning böra därför betraktas mot denna allmänna bakgrund, som *kausalitetskravet* — den mest generella av ansvarsförutsättningarna — ger. Ty skadeuppskattningen rör icke blott frågan om viss omständighet positivt eller negativt inverkat eller kan komma att inverka på värdet; utan även om denna inverkan är betingad av den till ansvar ifrågasatta handlingen. Den med kausalitetskravet förbundna bestämningen av värderingsunderlaget kan därför sägas giva den naturliga utgångspunkten för skadans fastställande. Såsom förut utvecklats är det nämligen för alla former av ersättningspåföljd gemensamt, att de anknyta till en differens och att de i det schema, som denna innesluter, i de olika variablerna införa värderingsdata (subjektivt pris, marknadsvärde, lagligt och ekonomiskt intresse etc.). Och — såsom närmare skall motiveras — differenstanken och kausalitetsföreställningen synas angå samma sak, nämligen förändring av läge, tillstånd etc.

Differensfrågan kommer därför att i kap. 2 inleda den efterföljande framställningen. Härefter följer som nämnts mot bakgrund därav i kap. 3 en diskussion av *de särskilda leden i skadeschemat* (inledande förlopp, faktiskt och hypotetiskt förlopp). I kap. 4 behandlas sedan *värderingens objekt*. Uppskattningsförfarandet undersökes närmare i kap. 5—9. Därvid framställes först, kap. 5, *värdet och dess rättsliga bestämning* i huvuddrag; därefter de allmänna *uppskattningsnormerna*, kap. 6, *återanskaffningskostnadsmetoden*, kap. 7 och *saluvärdesmetoden*, kap. 8, samt slutligen i kap. 9 uppskattningens företagande vid *alternativa värderingsmetoder*.

Med det anförda har, ehuru endast översiktligt och under hänvisning till förut utvecklade synpunkter, en motivering

givits för det använda tillvägagångssättet att bereda de regler, som här kallats avgränsande, ett större utrymme än vad som eljest är brukligt vid behandlingen av skadeuppskattningsfrågor. Värderingsförfarandet, som eljest behandlas mer fristående, har anslutits till skadeförloppet in toto: ingress → inledande realskada → skadeföljd ⟷ förlust. Ur praktisk synpunkt må därvid tilläggas, att i skadeuppskattningen sådan den faktiskt förekommer de rättsligt signifikanta svårigheterna i icke ringa utsträckning synas sammanhänga med den visserligen tämligen iögonenfallande men samtidigt diffusa relationen mellan skada och förlust. Särskilt på områden, där skadan regleras utan vanlig rättslig prövning, är det av stor vikt, att detta hålles för ögonen. I det föregående ha ett flertal exempel givits på betydelsen härav.[57]

[57] Se vid adekvans- och kausalitetsfrågorna, under D och E.

Kap. 2.

OM SKADA SÅSOM DIFFERENS.

Förutsättningarna för de frågor, som nu skola behandlas, ha angivits i det inledande kapitlet (under E). Det har utvecklats, hurusom skadeuppskattningen har sitt faktiska underlag givet i de två jämförelseled vilka (faktiskt och hypotetiskt) gå tillbaka till det skadegörande ingreppet. Genom utredningen härav erhålles en yttre ram för värderingen, och inom denna fixera sedan de olika skaderekvisiten en inre ram för den ersättningsgilla skadan. Framställningen härav hör till de följande avsnitten i detta arbete. Ytterligare ha emellertid försports vissa rättsliga svårigheter av icke utredningsmässig art angående även bestämningen av den yttre ramen. Det kunde till synes antagas, att det därvid vore fråga om undantagssituationer, utan större intresse för förevarande undersökning. Till en viss grad är väl ett sådant antagande befogat; ämnet har också i litteraturen behandlats som rörde det ett specialproblem. Vad som aktualiserat de nämnda svårigheterna är emellertid det förhållandet, att det generella villkoret för ersättningstvångs statuerande uppställes, att skadan skall i sin helhet hava orsakats av den till ansvarighet utpekade faktorn. Kravet ifråga förefaller närmast självklart; likväl avhänga de nämnda problem av en viss — befogad eller obefogad — osäkerhet rörande den närmare innebörden och räckvidden av detsamma. Betydelsen härav är icke begränsad till specialsituationer, ty orsakskriteriet utgör som nämnts den grundläggande och principiellt alla ersättningsformer omslutande ansvarsförutsättningen. Att detsamma därför

har relevans för ämnet och på vilket sätt har förut översiktligt påpekats och skall här icke upprepas; det hör till det följande att närmare belysa förhållandet. Det skall endast erinras, *att* kausalitetsfrågan angår den grundläggande bestämningen av skadan såsom differens; *att* den därmed anknyter också till skadeuppskattningen, d.v.s. konstruktionen av de särskilda jämförelseleden (ävensom indirekt subtraktionens genomförande [1]); *samt att* värderingsfrågorna, såsom avseende den ekonomiska sidan av skadegörelsen, därför måste betraktas utifrån orsakskravet och för detsamma relevanta ändamålsöverväganden.[2] Härvid äro naturligtvis de primära frågorna dessa: vilken innebörd har kausalitetskriteriet och vilka äro dess grunder? Häråt skall i detta kapitel uppmärksamheten ägnas. Först (under A) diskuteras problemställningen; avslutningsvis angives i vilka särskilda hänseenden orsaksfrågan får intresse för differensbestämningen. Därefter (under B) framställas de olika ståndpunkter rörande rättsfrågornas praktiska lösning som i litteraturen hävdas, samt de ändamålsöverväganden som därvid bliva aktuella. Mot bakgrunden härav behandlas sedan i det följande kap. 3 mer ingående de olika jämförelseledens bestämning såvitt angår orsakskravet.

A. KAUSALITETSKRITERIET OCH DIFFERENSBEGREPPET.

I. I vanliga fall vållar i rättsliga sammanhang kausalitetsfrågan icke andra än utredningsmässiga svårigheter; man kor-

---

[1] Den numeriska bestämningen av skadan, sedan respektive jämförelseled fixerats, innefattar dock icke rättsliga komplikationer; jfr ovan s. 33 f.

[2] Medan utomrättslig värdering oftast avser endast en (sannolikhets-) bedömning av framtida utveckling utifrån ett visst villkorligt valt alternativ, är skadeuppskattningen därutöver också bakåtblickande, anknytande till ansvarsfaktorn; därigenom uteslutas skilda, eljest möjliga värderingsalternativ (och återanskaffningskostnaden får särskild betydelse som uppskattningsdatum).

relerar — som Hult framhåller[3] — utan vidare en onormal effekt med en avvikande handling eller annan händelse i samma miljö. Om en användbar formulering av orsaksföreställningen sökes, kräves dock någon precisering. Historiskt synes det därvid förhålla sig så att man — såsom överhuvud i avseende å rättsliga grundbegrepp så ofta varit fallet — sökt en utomrättslig bestämning. Den förklaring som tidigare antagits har givits i den s.k. *betingelseteorien,* och en filosofisk legitimering av denna har sökts hos John Stuart Mill;[4] andra kausalitetsläror synes ha haft mindre inflytande.[5] Den gängse definitionen av orsaksbegreppet enligt nämnda teori har angivits på följande sätt: ». . . kausalitet mellan ett faktum och en skadebringande händelse är för handen, därest händelsen skulle uteblivit, om faktum i fråga icke förelegat, d.v.s. så snart det faktum, som åsyftas, varit en nödvändig betingelse, conditio sine qua non, för den inträffade händelsen».[6] Denna bestämning av

[3] Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 90.

[4] Se härom Stang, Skade voldt av flere s. 8 ff. ävensom Erstatningsansvar s. 67 f. I de flesta framställningar gives denna härledning till Mill; se t.ex. Hult a.a. s. 90 och Ussing, Erstatningsret s. 143 f. Anledningen till att betingelseläran så allmänt accepterats lämnas här åsido; man kunde erinra om, att Mill publicerade sin System of logic år 1843 och att dess inflytande föregår och sannolikt delvis sammanfaller med aktualiserandet i juridiken av de förevarande problemen; dessutom har ju läran en mot vardagliga föreställningar i ämnet svarande form. Om den ingående kritik, som riktats mot Mills framställning, se L. S. Stebbing, A modern introduction to logic, 7th ed., Lond. 1950 s. 277 ff. ävensom Hagerup Bull, Til Årsakslæren, TfR 1932 s. 1 ff.; se även samme författare i TfR 1936 s. 332 ff.; jfr Andenæs, Straffbar unnlatelse s. 150 not 1.

[5] Senare ha dock som bekant J. von Kries' arbeten rönt stor uppmärksamhet i den rättsliga diskussionen; de ha av Hoel lagts till grund för dennes framställning av orsaksfrågorna i Risiko og ansvar, se s. 31 not 3; jfr vidare Hult a.a. s. 95. Se närmare von Kries ofta citerade arbete Ueber den Begriff der objectiven Möglichkeit und einige Anwendungen desselben, Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie, Leipzig 1888, s. 179 ff., 287 ff., 393 ff.

[6] Hult a.a. s. 90 f.; jfr Stang a.a. s. 66, Karlgren, Skadeståndsrätt s. 31 f. och Ussing a.a. s. 144.

orsakskriteriet fyller i reguljära fall utmärkt väl sitt ändamål. Dock förefaller den lida av en grundläggande brist. Ty då rättsliga komplikationer inställa sig och man därför söker klargöra sammanhangen och formulera resultaten med användning av betingelselärans hypotetiska prov, i samma ögonblick drages man in i den cirkel, som så påtagligt illustreras av följande exempel, ofta åberopat som ett argument mot betingelseläran: två personer avlossa samtidigt var sitt skott med påföljd, att en häst skrämmes i sken och därunder vållar skador; antagas kan, att vilket som helst av skotten ensamt skulle haft samma effekt.[7] Det har i allmänhet synts självklart att skadorna finge anses ha orsakats av båda skyttarna i förening, och de hade följaktligen måst solidariskt svara för ersättning. Samtidigt har det förefallit som om betingelsekriteriet enligt ovan (A är orsak till B, om med A:s eliminering följer B:s upphävande) här skulle föra till det resultatet att brist förelåge i orsakandet. Eftersom nu bland förutsättningarna för ersättningsansvar anses ingå ett orsakskrav, ha svårigheter försports i avseende å ansvarets grund.

Diskussionen i ämnet har rört varierande situationer av den anförda typen och det kan vara vanskligt att avgöra i vilket systematiskt förhållande de olika fallen ansetts stå till varandra; därför kan också oklarhet råda rörande räckvidden av olika hävdade ställningstaganden. Med den metod, som i detta arbete använts, anknytes frågan lämpligen till *differensbestämningen*. Det nyss berörda exemplet kan därvid varieras så, att antingen båda skotten avlossats, eller blott en person skjutit men att därest så ej skett den andre skulle ha gjort det, med samma effekt. I det förra fallet föreligga två faktorer, alltså vad kan kallas samverkan (i det faktiska förloppet); i det senare fallet har man en faktiskt verkande och en alternativ orsak (den senare i det hypotetiska förloppet). Utifrån denna distinktion grupperas här, under den gängse sambeteckningen

[7] Ussing a.a. s. 144.

konkurrerande skadeorsaker, de skilda typfallen — visserligen schematiskt men i huvudsak fullständigt.

1. Alternativa skadeorsaker:
   Här föreligga två skadelinjer, dels den faktiska utvecklingen, där faktorn X utlöser effekten E, dels det hypotetiska skeendet, där faktorn Y antages ha verkat mot samma effekt E; om X uteblivit skulle likväl E ha inträffat på grund av Y. Ex.: En person placerar i ett fartyg en helvetesmaskin (Y), som beräknas komma att träda i funktion inom 24 timmar; fartyget lägger ut, men lider före den kalkylerade tidpunkten skeppsbrott av annan orsak (X).[8]
2. Samverkande skadeorsaker:
   I det faktiska förloppet medverka flera faktorer:
   a) Båda äro nödvändiga[9] för resultatet. Ex.: Av ett gift, varav 5 gr. är dödlig dos, intager A 6 gr.; därav har X och Y givit 3 gr. vardera.[10]
   b) Blott en är nödvändig. Anförda exempel förändras så, att 15 gr. intagits, varav X givit 4 gr. och Y 8 gr.[10]
   c) Blott en är nödvändig och den andra är »oväsentlig». Ex.: I en damm, som tål blott 1.000 m³, släpper Y in 1.100 m³ och X 1 m³.[11]
   d) Ingen av faktorerna är nödvändig, men vardera är tillräcklig. Ex.: Två bussar (X och Y) köra ut på en bro, som icke ens kan bära tyngden av en, varför den störtar in.[12]

[8] Stang, Erstatningsansvar s. 70.

[9] Termen nödvändig betecknar här — i enlighet med det vanliga uttryckssättet vid förevarande frågors behandling — att vid faktorns elimination skada ej skulle ha inträtt. Med uttrycket tillräcklig avses, att orsaken i fråga ensam (d.v.s. utan medverkan av den andra utpekade faktorn) skulle förmått framkalla skadan. I detta arbete komma termerna icke att givas någon särskild terminologisk precisering; tvärtom förmenas de här vara mindre användbara och stundom vilseledande; se emellertid nedan s. 114 f.

[10] Se för dessa exempel Hult a.a. s. 103 ff.

[11] Se Andenaes, Konkurrerende skadeårsaker s. 270.

[12] Se Stang, Skade voldt av flere s. 54.

e) Flera faktorer ha samverkat till resultatet men det är eventuellt möjligt att dela upp effekterna på de skilda orsakerna. Ex.: vid immission (X) har en del av skadan utlösts av brist å fastigheten (Y).[13]

I det följande kommer på anfört sätt att skiljas, inom huvudgruppen av *konkurrerande* skadeorsaker, mellan *alternativa* och *samverkande;* för fallet 2 d (och stundom också b och c) plägar användas termen *självständigt verkande orsaker.*[14] Vidare brukas, då så för framställningens förenkling eller förkortning finnes lämpligt, beteckningarna *X* och *Y*; X åsyftar därvid den i det faktiska förloppet verkande faktor, som utpekas såsom ansvarig, Y den alternativa eller samverkande.

Med hänvisning till anförda och parallella fall har den förutnämnda svårigheten med betingelselärans orsaksbestämning påstått leda till att densamma icke kunde finna tillämpning — i varje fall icke utan avsevärd inskränkning — i juridiken. Den skulle nämligen föranleda att i fallen 1 (helvetesmaskin — skeppsbrott) samt 2 b, c och d (förgiftning, översvämning, broras) X-faktorn icke skulle vara att anse som orsak till effekten och förty det bakomstående subjektet icke heller kunna åläggas att utgiva ersättning. Ty i intetdera fallen har X varit en nödvändig betingelse, eftersom även vid dess uteblivande skadan skulle ha inträffat: fartyget skulle ha sprungit i luften, förgiftning skulle ha inträtt etc. I fallet 2 d (broras) skulle det anförda gälla både X- och Y-faktorn; ty vilken av dem som än elimineras skulle dock den andra ha varit tillräcklig för fulla effektens inträde. Endast i exemplen 2 a (giftfall) och e (i avseende

[13] Jfr ovan s. 78.

[14] Se Stang, Erstatningsansvar s. 68. — I tysk rätt förekommer för särskilt denna typ ofta den belysande termen kumulativ kausalitet; se Oertmann, Recht der Schuldverhältnisse s. 35 och jfr Andenæs a.a. s. 246. Uttrycket alternativ kausalitet åter användes ofta för fall, då ovisshet råder om vilken av flera, som är orsak, Oertmann a.st. Jfr emellertid Heck, Grundriss des Schuldrechts s. 47, som i och för sig föredrager den här använda terminologien.

å respektive delskada)[15] skulle orsakskriteriet vara uppfyllt och ansvar alltså indicerat. I 2 c (översvämning), med brist i orsakandet, förelåge å andra sidan heller intet skäl för ansvar. I återstående fall av orsaksbrist åter (1, 2 b och d) skulle ansvarsfrihet enligt vanlig åskådning strida mot den gällande rättens innehåll eller mot vad som eljest vore ändamålsenligt.[16]

Situationen kan nu sammanfattas så: I stor utsträckning är man ense om att X-faktorn har att svara i samtliga de sistnämnda fallen (ävensom i vissa av dem Y-faktorn); *orsakskonkurrens motiverar sålunda icke ansvarsfrihet.* Likaså motsvarar *i huvudsak betingelseläran* med sitt hypotetiska prov den gängse uppfattningen om kausalitetsbegreppets innebörd.[17] I just de ifrågavarande exemplen (och liknande) anses den emellertid slå fel; och uppgiften blir då att finna en bättre bestämning av *det rättsliga orsakskravet,* respektive ange de fall då förutsättningen om orsakligt samband frånfalles.[18] — När ämnet i det följande behandlas får frågan om ansvarsfrihet i de anförda fallen vore eller icke vore motiverad tills vidare anstå; intresset koncentreras till en början på själva problemställningen, alltså på kausalitetskriteriets bestämning under förutsättning att ansvarspostulatet accepteras. Men det får tilläggas, att redogörelsen för de olika uppfattningarna i rättslitteraturen kommer att vara knapphändig och väsentligen syfta till att fixera problemet och framhäva de stundom skiljaktiga ståndpunkts-

---

[15] Även vid delskada uppkomma dock liknande problem; dessa skola senare beröras; se nedan kap. 3.

[16] Se närmare framställningen hos Hult a.a. s. 96 ff. I det följande avsnittet (B) gives en redogörelse för de huvudsakliga ståndpunkterna i litteraturen.

[17] Se sålunda bl.a. Hult a.a. s. 92 ff. och Karlgren a.a. s. 31 f.; jfr Andenæs a.a. s. 243 f., Ussing a.a. s. 143 f. — Även Lundstedt som eljest ställer sig avvisande till själva uppläggningen av diskussionen såsom avseende ett spörsmål om kausalitet — se nedan — antager denna allmänna kausalitetsbeskrivning såsom normalt betecknande orsaksföreställningen; se Festskrift til Henry Ussing s. 340 f. och jfr Hult a.a. s. 124.

[18] Se Lundstedt a.a. s. 336, 340 ff.

taganden, som i detta arbete vedervågas. Större utförlighet synes icke heller vara av nöden, då ämnet under senare tid gjorts till föremål för tämligen ingående behandling;[19] på grund härav lämnas också tidigare doktrin i huvudsak åsido.[20]

II. Utgångspunkten tages alltså i negeringen av betingelselärans utomrättsliga orsaksbegrepp och det nämnda därav föranledda önskemålet om ett rättsligen bestämt kriterium. Tre olika möjligheter synas i sådant hänseende föreligga. Antingen tages steget fullt ut och hänvisas frågan till *det rättsligt värderingsmässiga planet;* eller sökes ett från den allmänna definitionen *avvikande orsakskriterium* i juridiken; eller slutligen prövas en *precisering av det allmänna orsaksbegreppet* för att ur en rekonstruerad bestämning hämta ledning. Med reservation för vissa varianser torde dessa alternativ kunna sägas motsvara uppfattningarna i rättslitteraturen.[21] Men det bör, när nu alter-

[19] Se framställningen hos Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 90 ff. — I ämnet må särskilt hänvisas till de senaste viktigare inläggen i debatten, för svensk rätt förutom Hults nyssnämnda avhandling Lundstedt, Några anmärkningar om skadeståndsrättens systematisering och om kausalitetsfrågan i juridiken, i Festskrift til Henry Ussing s. 328 ff., Karlgren, Skadeståndsrätt s. 31 ff. och — i avseende å vissa specialfrågor som senare skola beröras — Walin i en recension av Hults förutnämnda avhandling, SvJT 1953 s. 98 ff. ävensom Agge, Den svenska straffrättens allmänna del, H. 2 s. 150 ff. Se vidare tidigare arbeten av Lundstedt, Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 150 ff. och Culparegeln s. 199 ff. — Vidare må av den senare litteraturen i övrigt angivas Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker, TfR 1941 s. 241 ff. och Straffbar unnlatelse s. 142 ff.; Kristen Andersen, Norsk erstatningsrett i hovedtrekk s. 10 ff. samt uppsatser i TfR 1941 s. 299 ff. och 1943 s. 309 ff.; Hagerup Bull, TfR 1932 s. 1 ff.; Ek, Utomobligatoriskt skadeståndsansvar s. 199 ff.; Hoel, Risiko og ansvar s. 80 ff., 199 ff. samt Hovedårsaksprinsippet, NFFP nr 6; Stang, Erstatningsansvar s. 64 ff., 338 ff. samt Skade voldt av flere s. 7 ff.; Ussing, Erstatningsret s. 142 ff.; Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 22 ff.; se ytterligare i det följande citerade framställningar.

[20] En översikt av ämnet ges av Hurwitz, Den danske Kriminalret, Alm. Del, H. 2 s. 232 ff.

[21] Se härom Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 338 ff. och Hult a.a. s. 90 ff. ävensom Hurwitz a.st.

nativen skisseras i avgiven ordning, observeras att de i allmänhet icke förekomma renodlade.

1. I första hand kunde det synas, som om det icke vore en uppgift för juridiken att föra dispyter om innebörden av orsaksbegreppet och om frågan huruvida i ett visst fall orsakssammanhang mellan viss handling och viss effekt vore för handen. Det har påpekats att spörsmålet därför bör avföras ur debatten;[22] det skulle helt saknas anledning att taga ställning till den ena eller andra definitionen vare sig i negativ eller positiv riktning; det avgörande vore de *överväganden av rent samhällsmässig art,* som kunde motivera eller tala emot rättsligt ingripande på det ifrågavarande området. Denna uppfattning synes ha så mycket mer fog för sig, som den filosofiska och allmänvetenskapliga diskussionen i frågan visserligen givit ett flertal definitioner men enighet saknas och till yttermera visso lösningen av de flesta författare hänvisas till en oviss och avlägsen framtid [23] — ett argument visserligen som väl icke är relevant för anförda ståndpunkt.

Även om det principiellt medgåves att det gällde en fråga om rättsliga överväganden, kunde eventuellt erinras — och har erinrats — att vållande och synonyma termer ingå i rättsreglers handlingsbeskrivningar, varför man måste tolka dessa lagord; och detta kunde då anses nödvändiggöra en analys av orsaksbegreppet.[24] Och det vore därvid tänkbart, att anförda förhållande finge motivera icke blott en sådan analys utan även en motsatsställning till den ståndpunkt, vilken frånkänner diskussionen i kausalitetsfrågan värde eller intresse.[25] — Härvid möter

[22] Lundstedt har som bekant med skärpa understrukit detta; se Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 98 ff., Culparegeln s. 199 ff. samt — senast — nyss anförda framställning i Festskrift til Henry Ussing, s. 334 ff. Uppfattningen har efter honom i avsevärd utsträckning kommit att accepteras, se Hult a.a. s. 91 f.; men synbarligen icke helt ut, varom närmare i det följande.

[23] Se närmare under III nedan.

[24] Så Hult a.a. s. 125.

[25] Se Hult a.a. s. 122 ff. Hult hänvisar därvid till Lundstedts uppfattning,

emellertid det hindret, att ur lagstadganden (även med beaktande av deras motiv) upplysningar som regel icke stå att finna. Någon utformad eller implicerad uppfattning om kausalitetens »natur» torde icke ha inverkat eller ens varit aktuell vid lagstiftningsarbetet. Det kan väl blott såsom sannolikt antagas att »lagstiftaren» i likhet med gemene man haft en allmän »kausalitetskänsla», vilken ungefärligen kunde uttryckas i betingelselärans form.[26] Men knappast har den haft sådan aktualitet, att man i tveksamma fall kan bygga några avgöranden därpå i annan form än att man accepterar den vaga kausalitetsföreställningen som huvudregel. Och i avseende å denna liksom i eventuella fall, där trots allt ett mer preciserat orsaks-

---

enligt Hult av den innebörd, att man icke skulle kunna erhålla hållpunkter för rättstillämpningen genom en analys av lagens orsaksbegrepp, utan att det rörde sig om en social värderingsfråga. Vad Lundstedt egentligen avser är väl snarare att kunskap om *filosofiska* kausalitetsläror vore irrelevant; han drar ju från det vanliga orsaksbegreppet (i lagen) vissa slutsatser a fortiori (a.a. s. 340 ff.). Det avgörande är emellertid, att i tveksamma fall en värderingsfråga föreligger (inkluderande hänsyn till lagens formulering, jfr Lundstedt a.a. s. 338). När Hult åter framhåller, att man vid beaktandet av lagbudets särskilda syfte just har att undersöka om resp. faktor »satisfierar orsaksrekvisitet i skadeståndsregeln», a.a. s. 125, postuleras det att detta vore tolkningsmässigt bestämbart, medan ju problemet vilar på den motsatta förutsättningen. — En annan sak är att frågan kunde förskjutas därhän, att en motsättning — i det fingerade fall att orsaksbegreppet i lagregeln vore till sin innebörd ostridigt — rådde mellan tillämpning de lege lata och de lege ferenda. Och naturligen kunde därvid liksom eljest vid tillämpningen hävdas, att alltför stor avvikelse icke borde ske från lagens, mot det allmänna språkbruket svarande orsaksbegreppet; jfr i sådant hänseende NJA 1950 s. 650 och Hults kritiska diskussion därav, a.a. s. 127 ff. särskilt s. 130; jfr vidare nedan s. 241 ff.

[26] Jfr Lundstedt a.a. s. 340 f. Se emellertid för ett särskilt fall av våda en mer detaljerad formulering i Lagberedningens Förslag till Handels-Balk och Utsöknings-Balk 1850, 15 kap. 7 §: ». . . . ware han från skadestånd fri, i den mån han gitter wisa, det skadan skett af sådan olyckshändelse eller tillfällighet, att skäligen antagas må, det den hade inträffat äfven om det skadade då hade warit i dens wård eller besittning, som skadestånd fordrar . . .»

kriterium kunde ur rättsligt auktoritativa källor utletas,[27] ingår naturligen detta som moment i den rättsliga värderingen; någon motsättning i denna fråga behövde därför icke antagas.[28]

Kunde det sålunda anses i det hela befogat att ifrågasätta, att insikter om vad kausalitet må innebära göra juristen mer skickad att lösa förelagda frågor, så bli dock de rättsliga spörsmål, som under rubriken kausalitet diskuteras, därför icke mindre betydelsefulla.[29] Och på sakens nuvarande ståndpunkt kunde det likväl vara anledning att icke helt ignorera kausalitetsfrågan, sådan den vanligen uppfattas och behandlas. Att överhuvud argumentera i ämnet förutsätter självfallet en viss formell behandling av de kausalitetsspörsmål, om vilkas intresselöshet man eventuellt vore övertygad. Det läge som råder i diskussion och judikatur, synes därtill just på grund av att den allmänna frågan icke bragts till någon lösning, ens i terminologiskt hänseende, medföra vissa svårigheter.[30] Visserligen kan ytligt sett den berörda kritiken förefalla ha accepterats, på det sätt att man mestadels undviker att uppställa någon utarbetad teori om kausalitetens »natur». Men det gemensamma draget

---

[27] Det är självfallet att beakta, att det är i rättspraxis, som de särskilda frågorna om orsakskonkurrens aktualiseras och att man sålunda i HD:s domar finner den officiella »rättsliga kausaliteten». Stundom synes man ur dessa kunna utläsa en explicit formulering av vilka orsaksformer, som äro relevanta; måhända är det icke heller alldeles uteslutet, att man kunde finna en tendens mot ett kausalitetsbegrepp i »rättslig mening»; se vidare nedan kap. 3 A.

[28] Jfr ovan not 25 anförda uttalanden av Lundstedt.

[29] Såsom också av Lundstedt framhålles, a.a. s. 338.

[30] Se t.ex. till belysning ett skiljaktigt utlåtande i NJA 1950 s. 650; sedan det konstaterats, att två verkande orsaker, nämligen handskada och sjukdom, var för sig varit av beskaffenhet att medföra viss arbetsoförmåga (jfr 2 d i schemat ovan s. 96) uttalas, att med hänsyn bl.a. härtill måste det ». . . vara skäligt, att arbetsoförmåga under ifrågakomna tid anses vara orsakad av såväl olyckan som sjukdomen». Jfr annan dissidens i samma mål, där frågan ställdes så, att avgörande vore om sambandet mellan den till handskada ledande olyckan samt förlusten »kunnat anses till fyllest»; se om rättsfallet närmare nedan s. 241 ff.

uppvisa i allmänhet de olika resonemangen, att de utgå från kausalitet som något betydelsefullt i sammanhanget, som en förutsättning för skadeståndstvång.[31]

2. Det sist anförda föranleder, att man inför ett eller flera särskilda orsaksrekvisit. Ty så mycket av kausaliteten vill man som nämnts behålla, som erfordras för att ett samband mellan den utpekade handlingen och effekten skall kunna antagas.[32] Eftersom nu betingelseläran förmenas slå fel, måste densamma ersättas med en annan bestämning. Vanligt är därvid att man av orsaken icke kräver, att den skall ha varit nödvändig, utan nöjer sig med att den varit *medverkande*.[33] Om detta villkor

[31] Lundstedt har emellertid avvikande mening; i de fall, då det vanliga orsaksbegreppet icke vore tillfyllest, men ansvar likväl statuerades eller hävdades, finge man finna sig i att konstatera ansvar utan orsakande; se a.a. s. 336, 342.

[32] Jfr Andenaes, Konkurrerende skadeårsaker s. 242 ff.

[33] Se Ussing a.a. s. 143 ff.; Ussing antager det vara utan praktisk betydelse att taga ställning till »den filosofiske Aarsagslære»; därvid hänvisar han till och kritiserar betingelseläran samt hävdar i anslutning därtill det »almindelige Kriterium, om Kendsgerningen faktisk har medvirket . . .» Huruvida han därmed vill definiera orsaksbegreppet eller blott angiva en minimigräns för ansvar kan synas tveksamt. Eftersom han icke eljest uppställer någon särskild kvalifikation av orsakskravet får man väl antaga den tolkningen, att medverkan är tillfyllest, därest övriga ansvarsförutsättningar (enligt avgränsande regler) äro uppfyllda. Detta synes också antydas av anmärkningen s. 144 om att medverkande faktorer kunna uteslutas från ansvar p.g.a. ofarlighet, bristande beräknelighet o.d. — Om medverkan som ansvarskriterium se också Hagerup Bull, TfR 1936 s. 347 samt av Lundstedt a.a. not 12 (s. 346) anfört ställe från Hoel, Risiko og ansvar s. 96 f. Hoels uppfattning i övrigt är tämligen svårbestämbar; se a.a. s. 90 ff. och jfr Hovedårsaksprinsippet s. 11, där som kriterium angives att respektive faktor »övet en viss *inflyttelse* på begivenhetsgangen». I övrigt menar Hoel orsaksfrågan vara utan nämnvärt intresse, vilket illustreras med några komplicerade skadesituationer, vilka han säger sig faktiskt beskriva utan att göra bruk av den enligt hans mening korrumperade orsaksterminologien, a.a. s. 7 f.; naturligen kan han därvid icke undgå att bruka andra uttryck för kausala relationer (»hvorfor», »for å» etc.) varför skillnaden snarast blir formell. — I övrigt hänvisas till Hult a.a. s. 91 ff. och Lundstedt a.a., särskilt s. 338.

sedan är uppfyllt, detta är — säges det — »et rent faktisk Spørgsmaal».[34] Denna princip synes i allt väsentligt motsvara den dominerande uppfattningen.[35] Om medverkan åter utgör maximikrav eller om därtill kräves en ytterligare kvalificering är tveksamt.[36] Stundom anföres — oftast med utgångspunkt i medverkan såsom minimikrav — att den faktor som varit »starkast, dominerande» etc. skall betraktas som den väsentliga; antingen så att den uppfattas såsom den egentliga orsaken eller så att den i vart fall ensam får bära ansvaret.[37] Särskilt gör denna lära tjänst i fall, då en faktors inverkan framstår såsom ytterst obetydlig (se översvämningsfallet i schemat ovan, 2 c).[38] Denna *huvudorsakslära* förekommer framförallt inom sjöförsäkringen.[39] Även i den allmänna skadeståndsrätten hävdas den stundom mer generellt [40] men anföres där eljest som en synpunkt bland andra [41] hos författare, som icke anse det möjligt eller lämpligt att ge en allmän beskrivning av orsakskravet,

[34] Ussing a.a. s. 143.

[35] Hult a.a. s. 91 f.

[36] Ussing synes närmast antaga medverkan som maximikrav (naturligen med tillägg att adekvansbrist o.d. beaktas); se ovan not 33, varav emellertid också framgår, att vid en faktors ofarlighet ansvar kunde uteslutas; närmast synes avses »oväsentlig» medverkan.

[37] Se Andenaes a.a. s. 244.

[38] Andenaes a.a. s. 270.

[39] Se härtill Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 229 ff.

[40] Se Hoel, Hovedårsaksprinsippet, särskilt s. 4 ff.; Hoel använder emellertid bestämningen på sådant sätt, att den snarast kommer att framstå som en allmän värderingsprincip, i enlighet med det ovan anförda; se a.a. s. 12.

[41] Huvudorsakslärans elasticitet är påfallande. Den nyttjas sålunda *dels* som ett till adekvanskravet parallellt rekvisit; så Hoel, Risiko og ansvar s. 210 ff.; *dels* såsom en avgränsningspunkt i fall, då det är tvivelaktigt vem av två försäkringsgivare som skall ersätta en skada som efter ordalydelsen av respektive försäkringsvillkor täckes av båda försäkringarna; se Schmidt, Faran och försäkringsfallet a.st.; *dels* som rekvisit vid orsakskonkurrens; se Hoel, Hovedårsaksprinsippet s. 9 ff.; *dels* slutligen på ett mera vagt sätt som generell princip vid avgörandet av orsaksfrågan överhuvud; se Hoel a.a. särskilt s. 2 ff. och s. 12.

utan förmena att de konkreta situationernas särskilda kännetecken böra beaktas i någon sorts *allmän avvägning.*[42] [43] Resultatet överhuvud av de under denna punkt anförda principerna och bestämningarna synes bliva, att man antager en gradering av kausaliteten utifrån skiftande värderingar.[44]

3. Den anförda metoden innesluter vissa risker, alltför uppenbara för att behöva utvecklas närmare.[45] I svensk doktrin har den icke slagit igenom.[46] Tvärtom ha i avseende å betingelseläran, som eljest av de flesta synes ha övergivits,[47] försök gjorts att genom en närmare *precisering av betingelsebegreppet* finna en användbar bestämning. Det anföres sålunda att det i konkurrenssituationen icke vore så, att med X-faktorns eliminering samma effekt skulle ha inträtt, utan det rörde sig i själva

---

[42] Se särskilt Hoel a.a. s. 12 ävensom Risiko og ansvar s. 80 ff., 199 ff. Jfr också Kristen Andersen, TfR 1941 s. 299 ff. samt Norsk erstatningsrett i hovedtrekk s. 17 ff.; Andenæs, a.a. s. 297, ansluter sig till denna grundsyn.

[43] Om de olika anförda varianterna se närmare Hults citerade framställning samt Andenaes, Konkurrerende skadeårsaker s. 243 ff.

[44] Så i Andenæs' för en utbredd uppfattning representativa sammanfattande formulering: »Undersøkelsen har først og fremst bekreftet riktigheten av den oppfatning, som i nordisk teori er hevdet med størst styrke av *Astrup Hoel,* at der gis forskjellige grader og former av forårsakelse, og at spørsmålet om *hvor meget* som skal kreves for at rettslig relevant årsaksforhold skal foreligge, ikke kan avgjøres ved *logisk slutning,* men bare ved *alogisk vurdering.* Og det har vist seg at prinsippene for vurderingen ofte er tvilsomme, slik at der med grunn kan være dissens om resultatet i det konkrete tilfelle»; se Konkurrerende skadeårsaker s. 297. Vidare må hänvisas till ovan i not 42 anförda författare.

[45] Jfr Karlgren, Skadeståndsrätt s. 44 not 22.

[46] För norsk rätts del hävdar Øvergaard, a.a. s. 28 ff., betingelsekriteriets giltighet; dock kräves också enligt hans mening viss komplettering av detsamma vid fall av konkurrens mellan självständigt verkande skadeorsaker, a.a. s. 30 ff.

[47] Andenaes' uttalande, Konkurrerende skadeårsaker s. 243, att betingelseläran vunnit tillslutning av de flesta, synes numera icke motsvara det rätta förhållandet, såvitt gäller den nordiska rättslitteraturen. Se ovan under 2 och jfr Hult a.a. s. 91 f.

verket om skilda effekter, i det att med förändring av en orsaksfaktor också någon variation — om också endast obetydlig — i avseende å följderna måste antagas. Betingelseläran vore därför fullt ut tillämplig. Detta skulle innebära ansvar i alla de i det inledningsvis angivna schemat antecknade tvistiga fallen. Samtidigt förekomma emellertid situationer, i vilka ett dylikt resonemang kunde medföra olämpliga resultat. För dessa hävdas, att ansvar kunde frånfallas på den grunden, att praktiskt sett och för en juridisk bedömning effekterna vid närvaro av X-faktorn och utan framstode som så lika, att de kunde sägas vara identiska (så i fallet 2 c: översvämningsskada). I dylika fall kunde det vara befogat att anse kausalitet icke föreligga i fråga om X-faktorn.[48] Huru stor identiteten skall vara och i vilka avseenden likheten skall vara väsentlig angives icke

[48] Den anförda uppfattningen har utvecklats av Hult, a.a. s. 94 ff., 117 ff. Hult utgår från att det visserligen vid kausalitetsspörsmål vore fråga om samband mellan visst faktum och »en särskild konkret händelse», men att »begreppet kausalitet» ej fattas så exakt och icke heller rimligtvis kan så fattas, när det kommer till praktisk juridisk användning; i stället vore det en viss »allmänföreställning» man utsatte för kausalitetsprovet. Detta åter skulle ha till följd att man finge ett gränsområde, där tvekan rådde. Och om därvid modifikationerna vid ändrade betingelser vore mycket ringa innebure detta, att den prövade faktorn icke vore kausal. Med hänsyn härtill skulle man icke kunna uppdraga någon skarp gräns mellan fall av kausalitet och icke-kausalitet. Huruvida här avses att erinra om de praktiska svårigheterna att konstatera orsakssammanhang, eller syftet är att bestämma innebörden i ett — eventuellt rättsligt — kausalitetsbegrepp, är något osäkert. Av vad i andra sammanhang anföres, dels vid självständigt verkande orsaker (s. 110), dels vid alternativ konkurrens (s. 117), synas emellertid ändrade betingelser antagas *alltid* inkludera ändrad effekt. Vid sådant förhållande synes det dock icke vara påkallat att ge kausalitetsbegreppet en flytande innebörd i juridiken. Väl är det riktigt, att man ofta rör sig med en allmänföreställning; men detta medför väl då, antingen att man i gränsfallen icke kan uttala sig i kausalitetsfrågan, just emedan det ej är fixerat vilken effekt, som skulle vara kauserad, eller att det vore likgiltigt att mindre detaljer ändrades. Betydelsen av detta beror på vad det är man önskar ha reda på, såvitt gäller praktiska sammanhang; i juridiken åter rör det sig om den rättsligt värderingsmässiga betydelsen av mindre nyanser. Härom se närmare nedan s. 121.

närmare, bortsett från den riktpunkt som kunde ligga däri, att erforderlig identitet endast mycket sällan kunde antagas föreligga.[49]

I denna utformning erhålles en egenartad kausalitetsbestämning, vilken dels utgår från vederbörande orsaks faktiska inverkan, dels negerar kausalitet i vissa fall, där likväl sådan inverkan föreligger. Bestämningen synes därmed också innebära att betingelsekriteriet delvis bortfallit. Ty därest visst faktum inverkat och därför enligt den primära orsakskonceptionen är kausalt kvalificerat, kan detta förhållande icke rimligtvis förändras därigenom, att en annan orsak skulle utlöst »praktiskt taget»[50] samma effekt.[51] I detta hänseende har därför en vär-

[49] Ett studium av ett efter Stang återgivet fall kunde måhända ge vissa hållpunkter: »En vara skall i krigstid sändas från ett land till ett annat med fartyget A, som går i konvoj. I stället sändes den med fartyget B, som ingår i samma konvoj. Hela konvojen går till botten, i det att alla fartygen torpederas eller komma ut i en orkan. Åtminstone om fartyget B icke är sämre än fartyget A, synas skiljaktigheterna mellan vad som faktiskt inträffat och vad som vid riktigt försändande skulle hava inträffat så obetydliga, att de kunna lämnas därhän, varför något ansvar för det orderstridiga försändandet icke bör inträda. Annorlunda synes saken däremot böra bedömas, om varan sändes med B i stället för A flera dagar senare, än A avgick, eller om den sändes med järnväg och förolyckades under järnvägstransporten o.s.v.»; se Hult a.a. s. 117 f. — I fall av konkurrens mellan självständigt verkande orsaker åter (se schemat ovan 2 d), där dock identiteten blir så fullständig som möjligt är, antages orsakskravet för båda faktorernas del vara uppfyllt; se s. 99 ff.

[50] Hult a.a. s. 117.

[51] Lundstedt har emot Hult invänt, a.a. s. 346 not 11, att denne i realiteten övergivit det »traditionella kausalitetsbegreppet», varmed han eljest arbetar (Hult a.a. s. 118). Därvid synes Lundstedt närmast avse Hults tillämpning av sitt orsaksbegrepp å fall av självständig orsakskonkurrens, i vilka ansvar för båda faktorerna motiveras med att under vad som kunde synas som samma effekt i själva verket alltid föreligger någon variation och följaktligen skilda effekter. Hult anför i en i anslutning till förenämnda avhandling i Juridisk debatt intagen Efterskrift s. 122 ff., att denna invändning icke är riktig, utan att resultatet beror av en analys och tillämpning av skadeståndsregelns orsaksbegrepp, som tydligen skulle ha just anförda innehåll (se särskilt s. 125). Det kan väl för övrigt med visst fog hävdas,

dering tillgripits, låt vara att den stundom kunde motsvara vardagens mer obestämda orsaksföreställning. Det har härvid påpekats, att avsikten varit att se saken ur rättslig synpunkt; därvid har termen »kausalitet i juridisk mening» införts;[52] en formulering som även eljest är tämligen vanlig.[53] I detta uttryck *rättslig kausalitet* synes emellertid ligga en viss dubbeltydighet. Eventuellt kunde det avse att utsäga, att det gåves någon sorts speciellt rättsligt orsakande, som anginge samma objekt som ett allmänt kausalitetsbegrepp, men bestämdes på ett annat sätt.[54] Därvid kunde till synes icke åsyftas något annat än ett empiriskt uttalande om verkligheten; i så fall bleve emellertid konceptionen antingen meningslös eller logiskt omöjlig, och man får därför antaga att i själva verket något annat vore avsett. Detta skulle närmast motsvara den andra möjliga tydningen, vad som kallas »ett rättsligt bedömande av kausaliteten».[55] Detta åter kan väl icke angå något annat än ett an-

att när avgörandet här grundas å nämnda variation i effekterna detta står i samklang med den anförda allmänna bestämningen av det traditionella kausalitetsbegreppet, om också en legitimering av detta sökts i rättsregler. — I avseende åter å den i texten ovan anförda uppfattningen att en viss identitet i fråga om effekterna kunde utesluta kausalitet, är det tydligt att nämnda allmänna orsaksbegrepp övergivits.

[52] Se Hult a.a. s. 108 och 126 f.

[53] Vanligen brukar dock denna och liknande termer användas som uttryck för adekvanskrav och dylika inskränkningar av ansvarsomfånget; jfr Karlgren, Skadeståndsrätt s. 38; se å andra sidan påpekandet av Lundstedt a.a. s. 338 ff.

[54] Jfr Hult a.a. s. 108. Det anföres här att vid orsakande av ekonomisk i motsats till fysisk skada (varom vidare nedan s. 121 ff.) även psykiska led ingå i orsakskedjan och detta utföres vidare så: »Vad man än må antaga angående möjligheten av psykisk kausalitet i egentlig mening, torde man nämligen icke böra bestrida, att människorna kunna psykiskt påverkas med *så pass stor lagmässighet,* som kan krävas för fastställande av kausalitet i *juridisk* mening.» Och det erinras därvid att av det juridiska kausalitetsbegreppet — liksom av nationalekonomiens motsvarande begrepp — det icke kan krävas, att det skall satisfiera logikens orsaksbegrepp; se även s. 95 f.

[55] Hult a.a. s. 126. — I NJA 1951 s. 271 har enligt Hult, a.st., en dylik

givande av mot vilka former av vållande rättsordningen inskrider (eller enligt vederbörandes mening bör inskrida). Den bedömning av kausaliteten det i så fall kan vara fråga om vore då principiellt likartad med den som antages i medverkanslärorm.fl. mot betingelseteorien kritiskt inställda riktningar. Därmed är dock icke sagt, att den skulle leda till samma resultat. De ändamålsöverväganden, som i sådant hänseende kunna vara relevanta, förbigås tills vidare.

4. Ett *gemensamt drag* präglar de olika ståndpunkter för vilka här redogjorts, huru de än i övrigt må skilja sig från

---

»rättslig bedömning» företagits. Läget var i korthet det, att en effekt E uppkommit i miljösamband med faktorerna X och Y; därvid rådde osäkerhet om vilken av dem som frambringat E, vilket var betydelsefullt enär blott X var ansvarsbärande. HD fann — på grundval bl.a. av ett expertutlåtande — att E föranletts av antingen X eller Y eller eventuellt av båda i förening, samt att i förra fallet den andra faktorn icke varit utan betydelse för skadans omfattning. I avsaknad av närmare utredning antogos X och Y hava »i lika mån medverkat» till E. I första hand betyder väl detta endast, att med hänsyn till den visserligen ofullständiga utredningen det antogs, att tekniskt kausalsammanhang förelåg i fråga om både X och Y, till synes en vanlig bevisningsfråga. Den alternativa orsaksbeskrivningen åter är dubbeltydig; å ena sidan har eventuellt båda orsakat skadan, å andra sidan blott den ena, varvid den andra skulle hava inverkat på skadans omfattning. Om detta innebure, att X och Y orsakat var sin del av effekten, innefattar resultatet blott en i brist på utredning antagen presumtion. Avses åter att båda verkat till hela effekten, men att denna skulle blivit mindre om den ena faktorn eliminerats, föreligger antingen en värdering av sammanhanget med hänsyn till ansvarsfördelningen, ehuru klädd i orsakstermer, eller representerar fallet ett hänsynstagande till alternativ konkurrens, i avseende å en del av skadan; jfr härom nedan s. 197 ff. »Rättslig kausalitetsbedömning» skulle då föreligga i meningen av en uppfattning om vilka medverkande handlingar, som äro rättsligen relevanta. Men att detta skulle röra en kausalitetsfråga i teoretisk mening synes icke kunna hävdas; ty sedan sakläget antagits vara på visst sätt bekräftat, återstår endast en vanlig juridisk bedömning, principiellt sett på intet sätt skild från andra sådana; låt vara sedan att den formulerats såsom avseende grader av vållande. — M.a.o. om man ersätter det kritiserade uttrycket med den formuleringen, att vad som bedömes är saksammanhanget (icke den bedrägliga kausaliteten) avlägsnas det egenartade i spörsmålet.

varandra; nämligen det att de utgå från ett visst orsaksbegrepp eller en viss orsaksföreställning, vanligen betingelselärans. Sedan denna konstaterats vara otydlig eller onöjaktig, anföres nödvändigheten av andra kriterier. Frågeställningen kan synas vara tämligen klar. Dess närmare innebörd är emellertid beroende av frågan om innehållet av betingelseteorien och därvid inställa sig vissa tvivel om själva uppläggningen av problemet. Dessa tvivel gå tillbaka på spörsmålet om kausalitetslärornas signifikans överhuvud, och det kan antagas vara ändamålsenligt att anknyta till detta samband. Ty det är att förmoda, att den enda — visserligen högst ovissa — möjligheten att ernå en upplösning av åsiktsmotsättningarna går över kausaliteten som första led. Och skulle denna för juridiken visa sig vara enkel, kunde en del av motsättningarna vara konstlade [56] (såvitt icke gäller ändamålsöverväganden). I det följande kommer därför uppmärksamheten att riktas mot denna utgångspunkt för oenigheten.

III. Till en början må anföras, att det icke torde vara fullt adekvat att angiva de påstådda konsekvenserna av betingelsekriteriet som logiskt förbundna med särskilt Mills orsakslära.[57] Denna utgår från en uppfattning av kausaliteten, enligt vilken varje faktum har en orsak och en viss orsak alltid följes av samma effekt. Orsak till en händelse definieras i anslutning härtill som summan av betingelserna för dess inträde.[58] Bestämningar av

---

[56] Jfr för en i viss mån liknande metodisk inställning Hults anförda avhandling, där en lösning sökes i en rekonstruktion av den »traditionella kausalitetsuppfattningen» s. 94; resultatet enligt vilket en del av motsättningarna skulle bero av bristfällig analys, sammanfattas i korthet s. 122 f.

[57] Andenaes, Straffbar unnlatelse s. 145 antyder ett allmänt tvivel på det berättigade i att härleda betingelseläran till Mill.

[58] A system of logic, Book III, Chap. V, § 2; The Law of Causation bestämmes så: »For every event there exists some combination of objects or events, some given concurrence of circumstances, positive and negative, the occurrence of which is always followed by that phenomenon». Orsak definieras i § 3 enligt följande: »The Cause, then, philosophically speaking, is the sum total of the conditions positive and negative taken together».

denna typ äro — och voro naturligen även vid tidpunkten för Mills behandling av ämnet [59] — vanliga; i olika former söka de definiera detta primära allmänna föreställningssätt. Just på grund av denna sin karaktär markera de ingen väsentlig avvikelse från eller ens en i högre grad vidgad förståelse än de gängse vardagliga föreställningarna om kausalitet.[60] Mills anförda bestämning av kausaliteten är tydligen av formell art, postulerande det centrala i tanken: det nödvändiga i förloppet, upprepningens ofrånkomlighet. Hans orsaksbegrepp åter är synbarligen av analytisk natur, logiskt följande ur grundförutsättningen, och hans framställning i övrigt av kausaliteten rör metoderna för dess fastställande, bland dem det hypotetiska provet.[61] — På anförda sätt synes överhuvud de olika kausalitetsspörsmålen systematiskt förhålla sig till varandra. — Man har ju i detta sammanhang att skilja mellan bl.a. följande frågor:[62]

a) *Kausalitetens »natur»*. — Föreställningen om det nödvändiga sambandet postuleras; eventuellt rättfärdigas den genom tron på »nödvändigheten»; eller en mer »primitiv» uppfattning om att orsaken »producerar» effekten hävdas etc. I detta ämne har som bekant och av naturliga skäl några nämnvärda posi-

---

Formuleringarna variera, men grundtanken synes vara densamma; se L. S. Stebbing, A modern introduction to logic, 7th ed., Lond. 1950 s. 277 ff.

[59] Mill betecknar själv — Book III, Chap. V, § 2 — den allmänna bestämningen såsom »a familiar trouth». — Se vidare Stebbing a.a. s. 277: »Probably no logician today would contend that Mills treatment of causation is satisfactory. Nevertheless, the inquiry as to what exactly Mills theory was and in what respects it was unsatisfactory will throw light upon the conception of cause since his theory resulted from an attempt to refine the common-sense notion».

[60] Det torde vara endast i denna mening, som man kan tala om »orsaksbegreppet» i SL 6:1; jfr ovan s. 100 ff.

[61] Stebbing a.a. s. 331 ff.

[62] Jfr Moritz Schlick, Causality in everyday life and in recent science i Samlingsverket Readings in philosophical analysis, ed. by H. Feigl and W. Sellars, New York 1949, s. 515 ff. Se vidare L. S. Stebbing a.st. — Jfr även framställningen hos Andenaes, Straffbar unnlatelse s. 147 ff.

tiva resultat icke nåtts;[63] och försök i sådan riktning göras väl i allmänhet icke heller numera.

b) *Kausalitetens begrepp.* — Detta innefattar en formell analytisk beskrivning av vår (eventuellt a postulerande) uppfattning om kausalsammanhang. Av denna typ är Mills bestämning; och detsamma kan gälla en definition av kausaliteten såsom frekvens.

c) *Metoder för konstaterande av kausalsammanhang.* — Enligt frekvensteorier uppfatta vi yttre relationer som kausalsammanhang på grund av mer eller mindre medvetet iakttagande av upprepning; i vetenskaplig form uppträder detta som sannolikhetskalkyl. Under denna rubrik faller också det hypotetiska provet, sådant det t.ex. i naturvetenskapligt experimenterande verksamhet förekommer.[64] [65]

Om man nu vill hänvisa till kausalitetsläror vid diskussion av rättsliga spörsmål, är det av uppenbara skäl lönlöst att vända sig till a-gruppen; diskussionen på detta område synes ha posi-

[63] Jfr emellertid nedan not 65 om frågans behandling i kritiskt hänseende.

[64] Det historiska eller eljest kronologiska sambandet mellan angivna tre moment (a, b, c) är väl snarare det motsatta (alltså c → b → a), såsom kan illustreras med en bild från Bertrand Russell, Human knowledge, Lond. 1948 s. 183: »First comes the repeated experience of dogs barking, then comes the habit of expecting a bark, then, by giving verbal expression to the habit, comes belief in the general proposition 'dogs bark'. Last comes the logician, who asks, not 'why do I believe this'? but 'what reason is there for supposing this true'?»

[65] Olika teorier ha ofta refererat till skilda moment enligt ovan (eller ytterligare andra), varför de ej nödvändigtvis äro motstridiga. Produktionstanken (a) uteslutes ej i och för sig av betingelseläran (b), liksom denna ej oundgängligen behöver strida mot frekvensteorier (c). Därvid förbises dock icke, att de i sin utformning kunna ha och ofta ha motsatt innebörd, så att t.ex. frekvensteorier bestrida de övriga eller i vart fall betrakta dem såsom meningslösa, då de förutsätta något som icke är verifierbart. Och det kan såsom allmänt kännetecken på utvecklingen av diskussionen i ämnet anföras, att densamma fortskridit från mer innehållsmässiga, obevisade (eller kanske obevisbara) bestämningar mot en allt högre grad av formalisering (i form av frekvenstermer etc.); se i ämnet vidare Moritz Schlick a.a.

tivt utvecklats i huvudsakligen kritiskt hänseende. Den enda möjligheten, utom att helt förbigå frågan, synes vara att nöja sig med den formella orsaksdefinitionen enligt b, att alltså resignera med den postulerade kausaliteten [66] eller att bestämma den såsom frekvens. Den i allmänspråkligt ävensom i rättsligt sammanhang gängse uppfattningen svarar som nyss anförts snarast mot en definition av Mills typ. Och denna innebär, att varje än så obetydlig förändring i betingelserna också medför en ändrad effekt; varje från den utgångspunkten emanerande uttalande om kausalitet avser sålunda tillvarons faktiska sammanhang. — Vad så beträffar det hypotetiska provet, så hör det till c-gruppen, d.v.s. utgör *en* metod (bland andra möjliga) för att utreda kausalitet. Den vanliga beskrivningen av betingelseläran, enligt vilken ett faktum är orsak därest vid dess eliminering också effekten försvinner, därest sålunda detsamma är en »nödvändig betingelse»,[67] har dylik innebörd. I den citerade formuleringen döljer sig emellertid en viss dubbeltydighet. Om man utger den för att uttrycka ett moment i Mills kausalitetsteori, d.v.s. snarast en definition av orsaksbegreppet, blir den en meningslöshet eller annorlunda uttryckt en tautologi; ty orsak utmärkes enligt sagda teori just av egenskapen att vara nödvändig, en betingelse är just som betingelse nödvändig. Om man åter uppfattar satsen såsom avseende en metod blir det genast bättre. Vid tvekan om orsakssammanhanget antages då visshet kunna vinnas genom det ifrågavarande negativa förfarandet; men fortfarande är naturligen talet om »nödvändig» betingelse tautologiskt.[68]

Vad Mills framställning avsåg synes icke heller hava varit

---

[66] Eller om så vill den a-prioriska orsaksföreställningen. Det synes vara det parallella förhållandet för differenslärans del, som föranlett Grönfors att i densamma se »aprioristiska» element; se Trafikskadeansvar s. 39 och jfr ovan s. 28 not 79.

[67] Stang a.a. s. 66, Hult a.a. s. 90.

[68] Jfr emellertid nedan s. 120 om en särskild rättslig (och till Mills eller någon annans orsaksfilosofi icke härledbar) innebörd av formuleringen.

enbart eller ens övervägande dessa allmänna frågor; han kan snarare antagas ha sett sin insats på området i framställningen av olika former för orsakande och skilda metoder för utredande av orsakssammanhang, med hänsyn till det — visserligen förut iakttagna — förhållandet, att orsaksrelationerna i stor utsträckning äro komplementära och alternativa.[69] Det är i sådant sammanhang det till nöds kan sägas vara meningsfullt att tala om nödvändiga, respektive tillräckliga orsaker (jfr förteckningen i det föregående, s. 96 f.). Men därvid är det icke längre fråga om det faktiska sammanhanget i dess totalitet, ty i avseende å detta äro som nämnts — på den allmänvetenskapliga frågans nuvarande stadium — alla orsaker just som sådana att anse som nödvändiga; att följderna åter ur någon synpunkt till viss del kunna anses vara irrelevanta är något utanför själva orsaksfrågan liggande. Samtidigt har det betydelse för den nämnda distinktionen mellan olika orsakstyper (tillräckliga, nödvändiga etc.). Ty konstaterandet av en effekt såsom oväsentlig förutsätter att man isolerar ett visst väsentligt saksammanhang från situationen i övrigt. Och vid en dylik isolering iakttager man ju *dels* att samma (typiska och relevanta) effekt ofta kan framkallas av skilda faktorer,[70] *dels* att i vad som faktiskt skett alltid mer än en faktor medverkat.[71] Att en orsak är *tillräcklig*

---

[69] Se L. S. Stebbing a.a. s. 331 f. — Därutinnan begränsade sig Mill naturligen icke till det enklare s.k. hypotetiska provet utan angav fyra olika induktiva metoder; se vidare anförda arbete s. 333 ff.

[70] Se t.ex. det ovan s. 108 not 55 berörda rättsfallet, NJA 1951 s. 271, där den »rättsliga bedömningen av kausaliteten» avsåg — icke frågan om huru det i texten ovan angivna fallet borde bedömas — utan spörsmålet huruvida två dylika »självständiga» faktorer de facto inverkat i skeendet (det bortses nu från graderingen av de olika faktorernas respektive inverkan).

[71] Om icke annat så måste det ju föreligga ett objekt i miljön (ditfört i ett annat förlopp) för att skada skall uppkomma. Har vidare detta av ägaren culpöst utsatts för faran, anses ju culpa ha medverkat till skadan; detsamma är naturligtvis — ur orsakssynpunkt — fallet, även om ägarens förfarande in casu icke varit vårdslöst; jfr emellertid nedan s. 170 not 46.

betyder då, att den »ensam» kan framkalla effekten (ensamt helt tillräcklig kan den naturligen icke vara, utan några bidragande omständigheter måste föreligga); samtidigt är möjligheten öppen att även annan hypotetisk orsak kunnat göra det, varför en eliminering icke behöver leda till effektens uteblivande. Att den är *nödvändig* betyder att ingen sådan alternativ faktor finnes; vid eliminering uteblir i detta fall effekten.[72] Det är som bekant i avseende å dylika frågor, som det hypotetiska provet utgör en metod, men då endast en bland flera. Dess praktiska betydelse hänför sig ju till det notoriska förhållandet, att kausaliteten — d.v.s. det faktiska sammanhanget — ofta kan vara svår att utreda, varvid bl.a. en serie uteslutningar, såsom i naturvetenskapligt experimenterande verksamhet, kunna ge lösningen. Men därvid brukas dessa vanligen i kombination med statistiska beräkningar, liksom frekvensbestämningar och andra metoder förekomma utan att stöda (eller stödas av) nämnda typ av eliminering.[73]

I *juridiken* åter sakna anförda metoder intresse för den »materiella» rättsfrågan.[74] Ty då kausalitetsproblemet föres in i debatten förutsättes det faktiska sammanhanget vara givet: antingen så att det antages utrett, att en viss samverkan skett eller en viss alternativ faktor skulle ha verkat i det hypotetiska förloppet; eller så att respektive faktor kan med en viss sanno-

---

[72] Jfr till det anförda Marc-Wogau, Modern logik, Sthlm 1950 s. 172 ff.

[73] Se Marc-Wogau a.a. s. 196 ff.

[74] Därmed bestrides icke möjligheten av att kunskaper i dessa frågor kunde — i andra avseenden — vara för juristen relevanta. Så t.ex. lärer insikter i sannolikhetsfrågor med särskild hänsyn till frekvensteorier kunna möjliggöra en säkrare bedömning av bevisningsspörsmål och en ökad förståelse av bevisbörderegler och presumtioner. Se i ämnet Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken, särskilt s. 55 ff., där framställningen delvis grundas å ett på frekvensteoretisk bas uppbyggt sannolikhetsbegrepp; och jfr för en tillämpning i några vanskliga bevisfrågor samma förf:s skrift, Har försäkringsfallet inträffat? Några synpunkter på en bevisfråga, Sthlm 1952 (Försäkringsjuridiska föreningens publikation n:r 8). — Se vidare om utredningsfrågor vid skadeuppskattningen nedan kap. 5 C.

likhet antagas (varvid det spörsmålet tillkommer om denna sannolikhet är tillräckligt stark, alltså en angelägenhet för bevisuppskattningen).[75] Frågan blir därför ej den: vad skulle hava inträffat om i avseende å E faktorn X ej förelegat? utan denna: Hur skall den situationen rättsligen bedömas, då — såvitt utrett — om X uteblivit E likväl skulle hava inträffat på grund av Y? I det förra fallet rör spörsmålet förhandenvaron av *teknisk kausalitet*;[76] i det senare angår det en *rättslig värdering*. — Det anförda synes leda till att den fråga, i vilken debatten i juridiken tagit sin utgångspunkt (nämligen i det allmänna orsaksbegreppets onöjaktighet) icke är ställd på ett adekvat sätt. Ty i intet av de tvistiga fallen (schemat ovan s. 96 f.) föreligger det någon tekniskt kausal brist. Betingelsebegreppet kvarstår därför oanfäktat av kritiken. Ej heller kräves någon precisering eller rekonstruktion av detsamma i rättslig riktning för att orsaksproblemen skola kunna lösas, lika litet som en medverkansteori eller en allmänt värderande bedömning leder till målet. Att gradera kausaliteten är heller icke genomförbart. Den slutsatsen synes också befogad, att därest i de ifrågavarande fallen X-faktorn ålades ersättningsskyldighet, det likväl icke vore påkallat att beteckna detta som ett ansvar trots bristande kausalitet, i varje fall så länge sambandet mellan X och den konkreta förändringen avsåges.[77] I den mån de olika anförda orsakskriterierna verkligen åsyfta kausaliteten, vilket i

---

[75] Hult, a.a. s. 96, synes mena att det är för (den civilrättsliga) kausalitetsfrågan väsentligt huru stark denna sannolikhet är. Eljest vore man snarast böjd att antaga, att denna omständighet visserligen vore — på ett annat plan — helt avgörande för om orsaksfrågan överhuvud skall bli aktuell, men däremot irrelevant för lösningen av densamma. En annan sak är att faran stundom kan hava mera medelbar betydelse vid bl.a. orsakskonkurrens; det gäller emellertid då fara såsom faktisk eller presumerad skada o.d.; se härom i det följande.

[76] I det följande komma denna och liknande formuleringar att användas vid referenser till det faktiska sammanhanget.

[77] Att läget blir ett annat i avseende å orsakandet av förlust utvecklas under IV 2 nedan.

huvudsak synes vara meningen,[78] är följaktligen antingen oenigheten i huvudsak obefogad och bestämningarna vilseledande; eller äro de sistnämnda innehållsmässigt omöjliga att acceptera, nämligen försåvitt de förmenas skola värderingsmässigt angiva orsaksförhållandet.[79] Värderingen träder i stället till, sedan kausalitetsfrågan (=saksammanhangets bestämning) i realiteten är avgjord. Och den fråga som då blir aktuell, och som är den centrala i det s.k. orsaksproblemet, angår objektet för denna värdering; och härtill övergår nu framställningen.

IV. Vad det sist anförda beträffar vore det naturligt att antaga, att de i det föregående berörda bestämningarna (medverkan, nödvändig betingelse etc.) uttrycka väsentliga principer. En framställning härav bör ske mot bakgrunden av de praktiska synpunkter som motiverat eller kunna motivera desamma.[80] Dessförinnan är det emellertid påkallat att granska *orsakandets typiska gestaltning i skadesituationer*. Därmed avses — bör kanske förutskickas — icke ännu ett försök till alla andra som gjorts att undersöka orsaksbegreppet och än mindre att spekulera över kausalitetens natur. Utan ändamålet är att söka finna, om på det förevarande området kunna urskiljas typiska drag, vilka äro för detsamma speciella och kunna vara av relevans för det praktiska ställningstagandet. Detta kommer att ske i anslutning till respektive jämförelseled; och härvid komma också betingelse- och medverkanskriterierna m.fl. att beröras med hänsyn till deras eventuella rättsliga betydelse. Det erinras härvid också om vad tidigare anförts därom, att kausaliteten i de olika leden angår hela skadeförloppet (skadefaktor → slutlig förlust), och att den såtillvida sammanfaller med *differensbestämningen*.[81]

---

[78] Härom hänvisas till den föregående framställningen under II, särskilt s. 103 ff.

[79] Se särskilt ovan s. 105.

[80] Jfr Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 338 f. och Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 125.

[81] För det närmare utförandet av frågorna hänvisas till kap. 3.

1. *Det faktiska förloppet.* — Vad som i detta är relevant är naturligtvis icke den mer obestämda förändring, som i ett allmänt betraktande av läget vid bedömningstidpunkten kunde skönjas. Ersättningsskyldigheten avser ju icke hela effekten, utan blott de enligt de avgränsande och preciserande reglerna rättsligt kvalificerade delar av densamma, vilka stå i samband med en bestämd ansvarsfaktor. I envar skadesituation föreligger därför en *renodling av orsakssammanhanget,* i vilken blott vissa fakta tilläggas relevans. I den vardagliga föreställningen anknyter väl oftast detta utskiljande av vissa omständigheter som orsaker därtill, att de framstå som avvikelser från det ordinära förloppet; mer normala samverkande fakta i förloppet, naturligen även de kausala, ses mestadels icke ur orsakssynpunkt.[82] I rättsligt avseende åter får som regel blott den del av saksammanhanget betydelse, som ingår i *orsakskedjan* mellan ett *faktum av viss typ* (t.ex. av försäkring omfattad brand) och en *ur vissa synpunkter preciserad effekt* (t.ex. ekonomisk sakskada) varjämte nämnda samband skall ha en viss fasthet (adekvans eller liknande). — Det anförda gäller icke blott det inledande skeendet, utan jämväl till *förlustsidan av det faktiska*

---

[82] Jfr Cassels framställning i Teoretisk socialekonomi, 2 uppl., Sthlm 1938 s. 23 ff. av orsaksbestämningen i den ekonomiska forskningen. Det anföres, att formellt alla samverkande faktorer intaga samma ställning som orsaker, men att en distinktion praktiskt sett måste göras. I ett ekonomiskt förlopp bestämmas därför principiellt såsom orsaker till hela verkningen de faktorer, vilka det är möjligt behärska och dirigera i motsats till »objektiva» eller stabila faktorer. — Stundom uttryckes åter saken så, att en kausal följd är en sådan »die durch eine allgemeine Regel hinreichend aufgeklärt wird, eine *generell erklärte* Folge»; se Leonhard, Allgemeines Schuldrecht des BGB, I s. 162; Andenaes, Konkurrerende Skadeårsaker s. 250 not 1 åberopar denna bestämning. — Dessa och andra formuleringar utesluta icke varandra; utgångspunkten är ju det orsakliga sammanhanget och uttryckssätten måste variera med hänsyn till vad det är i detta, som intresserar, och varför; jfr Marc-Wogau a.a. s. 174. Det synes därför sakna mening att ge den ena eller andra av de olika omskrivande formuleringarna företräde.

förloppet hänförliga följder, alltså det ena jämförelseledet vid skadeuppskattningen.[83]

Kausalitetsfrågan i avseende å det faktiska förloppet synes därför vara tämligen oproblematisk, såsom avseende bestämmandet av ett faktiskt sammanhang. Den rättsliga bedömningen innefattar en värdering därav med hänsyn till adekvans o.d. ävensom i fråga om förlustsidan en preciserande skadeuppskattning. De olika förut angivna *kausalitetskriterierna* åter ha här icke större intresse. Sålunda till att börja med icke för frågan om *orsakandets faktiska bestämning*. Betingelseläran kan omskriva det förhållandet, att en viss faktor varit kausal (vilket då redan är utrett) och/eller att två var för sig tillräckliga faktorer förelegat (varom gäller det nyssnämnda). Härutinnan sker icke heller någon förändring genom antagandet av en medverkanslära. Uttrycket medverkan innefattar ju endast en annan formulering av orsakstermen. Just såsom medverkan är den en »nödvändig» betingelse, d.v.s. vilar på förutsättningen om det nödvändiga sammanhanget, och den står icke i motsats till det kritiserade betingelsebegreppet. Anförda förhållande, att i orsaksbegreppet ligger tanken på en nödvändig förändring, om också ibland blott i mindre detaljer, andrages visserligen stundom som försvar för betingelseläran.[84] Men vare sig man härvid ser spörsmålet ur opponentens synpunkt eller den motsatta blir frågeställningen (fortfarande i avseende å det tekniska sammanhanget) icke relevant med hänsyn till den isolering, som innefattas i varje skadebedömning.[85] Vad andra orsaks-

[83] Se nedan s. 207 ff.; jfr s. 128 f.

[84] Hult a.a. s. 99, 117 f. Se ovan s. 105 f.

[85] Ussing, a.a. s. 145, gör i korthet ett uttalande, enligt vilket »praktiskt talt» varje förändring i betingelserna medför en varians i verkningarna. Samtidigt tillägger han emellertid, att icke heller med hänsyn härtill betingelsekriteriet kan fasthållas fullt ut. Härvid kan dock invändas, att någon motsättning icke synes kunna spåras. Ty Ussing anger det ju, a.a. s. 143, som ett »rent faktisk Spørgsmaal», om medverkan föreligger. Detsamma gäller i här berörda sammanhang betingelsekriteriet, och båda bestämningarna leda enligt det i texten anförda till samma resultat. — Åsyftar

bestämningar såsom huvudorsakläran angår äro motsvarande synpunkter tillämpliga; detta torde icke behöva ytterligare utvecklas. — Om det icke med mening kan hävdas, att orsakslärorna i sin användning i juridiken ha betydelse vare sig såsom bestämningar av kausalitet eller såsom metoder, ligger den förmodan nära till hands att de *enbart* äro *omskrivningar för rättsprinciper eller rättsliga värderingar*. Men ej heller i sådant hänseende synas de nyssnämnda kriterierna erbjuda någon nämnvärd ledning. Ty det minimikravet får man antaga, att den utpekade faktorn verkat i det faktiska skeendet. Det tillägget skulle betingelseläran dock kunna tänkas innefatta, att medverkan skall ha varit nödvändig, conditio sina qua non, för effekten. Denna sats har emellertid två betydelsevarianter. Dels kunde den avse det fall, att därest X icke verkat Y i stället skulle hava inträtt; detta rör emellertid det hypotetiska förloppet och skall behandlas nedan under 2. Dels kan åsyftas möjligheten att i det faktiska förloppet en överskottsverkan förelegat, så att vid eliminering effekten ändå skulle ha uppkommit (fall av självständigt verkande orsaker o. likn.). Därvid skulle betingelsekriteriet enligt den förut refererade uppfattningen leda till att vållande icke förelåge för den eliminerade faktorn; d.v.s. korrekt uttryckt, att vållandet icke vore ansvarsgillt (ty i själva verket kan ju orsakandet icke borteskamoteras genom en definition). Att betingelseläran skulle innefatta en dylik konsekvens, kan dock icke styrkas och följer icke av dess formulering. Ty det avgörande är att ett faktiskt orsakssamband föreligger. Att flera personer tillsammans skadat en sak eller person med var för sig tillräckliga åtgärder, antages väl av få utesluta orsakandet till den konkreta skadan för någon av gärningsmännen.[86]

åter Ussing nämnda kriterium som en rättslig begränsning blir motsättningen skev, i det att den avser en teknisk orsaksterm och en rättsprincip. Överensstämmande med Ussing är Hagerup Bull i TfR 1936 s. 343 f.

[86] Jfr emellertid Oftinger, Schweizerisches Haftpflichtrecht I s. 66, som generellt hävdar, att vid samverkan mellan flera orsaker enligt logikens regler vardera orsaken vållat sin del av skadan; tankegången synes helt formell (Ursachenkomplex: Teilursachen — Schaden — Schadensteile).

— En annan sak är åter, att det om en viss faktor kunde sägas, att den varit oväsentlig för skadan. Föreställningen härom förutsätter likväl, att den varit i det faktiska förloppet verksam, ty eljest skulle problemet icke ha uppkommit. Oväsentligheten kommer då snarast att bestå däri, att skadan endast obetydligt varierats, att en viss faktor blott i mindre detaljer förändrat händelseförloppet, t.ex. framskjutit ett dödsfall med någon minut, obetydligt ökat lidandet etc. (jfr det ovan s. 96 f. anförda schemat, 2 c: översvämning). — Innebörden härav synes vara den att problemet kommer att röra *preciseringen av ansvarsfaktorn och effekten,* däremot icke orsakssambandet, vilket tvärtom sedan dessa båda moment fixerats ger sig självt.[87] Och vare sig man inför kriterierna medverkan eller betingelse sker härigenom ingen ändring.

2. *Det hypotetiska jämförelseledet.* — Om det sålunda vore konstaterat att ansvarsfaktorn haft ett tekniskt-kausalt samband med den kvalificerade effekten skulle synbarligen frågan om skadas förhandenvaro och omfattning vara principiellt löst såvitt angår orsaksfrågorna. Därefter gäller det ju blott att utreda det ekonomiska resultatet, att värdera det ifrågavarande objektet. Emellertid är det ju icke det faktum i och för sig, att substansinverkan e.d. skett, som motiverar ansvaret, utan denna inverkan måste tillika vara in casu skadlig; om t.ex. ett värdelöst objekt förstörts, utgår icke ersättning. Värdet åter är icke ett i själva objektet konstaterbart faktum utan har till förutsättning, att saken kan utnyttjas för något ändamål;[88] och för utfinnandet härav är man hänvisad till det hypotetiska förloppet. Det gives icke något i det faktiska förloppet efter skadegörelsen iakttagbart, till vilket det läderade värdet kan hänföras;[89] vad man där finner är frånvaron av ett objekt

[87] Se närmare kap. 3, s. 191 ff.

[88] Härom se närmare vid framställningen av värdebegreppet, kap. 5.

[89] En annan sak är att detta kan innehålla eventuella restvärden. Såsom avseende avdragsposter sakna dessa aktualitet i detta sammanhang; de motsvara ju tvärtom den icke läderade delen av värdet.

respektive dylik brist.[90] Tydligast framstår detta vid total sakskada. Efter dennas inträffande är ju det faktiska ledet »tomt» (såvitt angår saken) och det föreligger intet moment, vartill ett orsakskrav kan anknytas.[91]

Om man sålunda i det faktiska förloppet kan upptäcka endast data, som få sin betydelse genom att vara negativa, och detta betyder en skillnad mot något positivt,[92] synes orsakandet av skada icke kunna bestämmas på vanligt sätt. I stället kan till orsaksfaktorn sägas anknyta två effekter: dels *positivt vållande till realskada,* dels ett *genom den positiva handlingen förmedlat förhindrande av ett visst skeende.* Det sistnämnda (hypotetiska) förloppet är sammansatt av två olika typer av data: å ena sidan själva objektet, å andra sidan till dess utnyttjande härledbara fakta, vilka ge det dess värde, såsom försäljningspriser, avkastning m.m. Skadan består därför i att detta förlopp avbrutits och en differens i den skadelidandes ekonomiska läge uppkommit,[93] till sin storlek beroende av skillnaden mellan det hypotetiska värdet av objektet, å ena sidan, och vad därav kunnat räddas eller eljest kvarstående fördelar, å andra sidan.[94]

---

[90] Jfr framställningen hos Hult a.a. s. 108 f.

[91] Därest skadegörelsen föranlett kostnader (eller vid personskada kroppsliga eller själsliga lidanden etc.) kunde möjligen förhållandet uppfattas annorlunda; se härom strax härefter s. 128 f.

[92] Att skadebegreppet (=differens) har denna innebörd har tidigare mer ingående utvecklats; se ovan s. 22 ff.

[93] Jfr Lundstedt i samband med frågan om grunderna för immissionsansvaret, Strikt ansvar II: 1 s. 293: »På liknande sätt som den exproprierade får ersättning för värdet av den fastighet, som han måst lämna, kan ägaren av en fastighet nu bli tilldömd ett belopp, motsvarande högst värdet av de möjligheter att utnyttja fastigheten, som måste upphöra genom immissionerna, resp. av den kostnad, som han måst nedlägga på arrangemang för att . . . neutralisera immissionernas menliga inflytande på hans bruk av fastigheten»; beträffande det sist anförda jfr ovan s. 21 f. om anskaffningskostnadsledet som alternativ till det hypotetiska ledet.

[94] Det rör sig här om en särskild form av »negativ» kausalitet, ej identisk med den s.k. underlåtenhetens kausalitet. Den sistnämnda utgör stundom ansvarsgrund i avseende å den inledande realskadan vid sidan av

Det är av vikt att fasthålla detta, att vid skadegörelse *orsakandet* icke kan bestämmas i ett led, utan har en *dubblerad innebörd*.[95] Det synes vara härutinnan som en del av svårigheterna i diskussionen av orsaksfrågorna ha sin uppkomst. Ty det kan ju icke utan vidare antagas, att det är den omständigheten att flera faktorer verkat i ett visst förlopp, som föranleder den tanken att en av dem såsom irrelevant skulle anses vara icke kausal; nota bene i det fall att den faktiskt inverkat.[96] I straffrättsliga sammanhang torde överhuvud en dylik tanke icke ifrågasättas,[97] utom i en del undantagsfall, där faktorns inverkan avsett endast en mindre förändring i avseende å tidpunkten för effektens inträde m.m.[98] Det synes (i skadeståndsvanlig positiv skadegörelse, på det sätt att det måste föreligga »ett visst orsakssammanhang — ett visst *faktiskt* sådant mellan utförd *positiv* handling och skadlig effekt eller ett visst *tänkt* sådant mellan *underlåten positiv* handling och nyttig effekt»; Lundstedt, Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 150 ff; jfr Lundstedt i Festskrift til Henry Ussing s. 342: ». . . underlåtelse att orsaka skadegörelsens förebyggande . . .» Med andra ord, underlåtenhetens kausalitet är ett alternativ till positivt vållande, och båda ingå under huvudrubriken orsakande av skada. Det sistnämnda fördelar sig sedan på den angivna dubblerade verkan, och detta vare sig den inledande skadefaktorn är av underlåtenhets natur eller icke. De båda formerna av »negativ» kausalitet ha det gemensamt, att de icke innefatta kausalitet i teknisk mening. De skilja sig däri, att den här avsedda formen, såsom anknuten till ett ansvarsgillt vållande, icke kräver särskild ansvarsgrund, såsom hävdas i fråga om kausalitet genom underlåtenhet.

[95] Hult, a.a. s. 108, anger innebörden av orsak till förlust på ett sätt som synes i viss mån implicera det anförda; jfr emellertid nedan s. 127 under c.

[96] En annan sak är, att i litteraturen kausalitetsfrågan i allmänhet anknytes till blott realskadan eller att det eljest icke kräves negativ kausalitet; jfr t.ex. Bonnevie, Adekvanslæren s. 55 i anslutning till de båda faktorerna vid självständig orsakskonkurrens: »Skadevirkningen i tilfelle som dette er en generell påregnelig følge av handlingen, selv om ikke handlingen var et sine qua non for resultatet».

[97] Se Lundstedt a.a. s. 337 f. om det socialt skadliga i en sådan strafflagstillämpning.

[98] Frågan gäller emellertid där mindre kausaliteten än *preciseringen av effekten såsom brott*; se vad nyss under 1 avslutningsvis anfördes i detta

rätten) i stället vara det faktum, att någon reell försämring av förmögenhetsläge i dylika fall stundom icke — t.ex. vid alternativa skadeorsaker — kan iakttagas, som i realiteten motiverar tanken på ansvarsfrihet.[99] — Av det nu anförda kunna följande konsekvenser härledas.

a. För det första är i fall, då alternativ skadeorsak föreligger, *benämningen orsakskonkurrens icke adekvat* och kan därtill vara vilseledande. När det sålunda någon gång anföres, att frågan gäller huru man har att bedöma X-faktorns ansvar i det fall att »förlusten ändå skulle hava uppkommit»,[1] förutsättes logiskt två jämförelseled, som vardera innehålla en förlust. Förlusten kan emellertid icke konstitueras på detta sätt. Den ligger icke inom någondera ledet, vare sig det hypotetiska eller faktiska, utan svarar mot skillnaden mellan desamma.[2] Och enligt det ovan anförda består orsakandet genom skadehandlingen just däri, att det hypotetiska skeendet avbrutits. Om detta avbrott innebär skada (=differens, förlust) beror av nämnda skeendes karaktär. Vid förhindrandet av ett objekts utnyttjande blir

spörsmål. — I ämnet se vidare Andenaes a.a. särskilt s. 254 ff., 277 f. och 280 f. med hänvisningar.

[99] Vid brott, i vilka förmögenhetsskada utgör ett rekvisit, kunde likväl spörsmålet bliva aktuellt, ehuruväl det mestadels besvaras i riktning mot ansvar; se härom Strahl, Skada och vinning s. 105 ff.

[1] Se Ussing, Erstatningsret s. 147 och Andenaes a.a. s. 274 f., 282; Øvergaard motiverar på anförda sätt sin uppfattning, att i avsevärd utsträckning bör beaktas, att andra verkande faktorer skulle ha utlöst samma skada; se Norsk erstatningsrett s. 30 ff., särskilt s. 31. Jfr även Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 165 in finem; se å andra sidan a.a. s. 166.

[2] Se om förlustbegreppets bestämning såsom resultat av en subtraktion, d.v.s. differens, ovan s. 33 f. Detta i sak; terminologiskt sett är det en lämplighetsfråga, om man vill bruka termen i en mer allmän eller obestämd mening, eventuellt hänföra den till de särskilda posterna i jämförelseleden (t.ex. i en del fall parallellt med uttryck som kostnad etc.); jfr s. 58 ff. i det föregående. Av olika, språkliga m.fl. skäl kan det kanske vara lämpligt att visserligen tillägga termen en mer preciserad innebörd enligt ovan, men tillåta sig ett mer obestämt bruk av densamma, då precisering icke är i det aktuella sammanhanget påkallad.

svaret jakande; vid läderandet av ett redan »dömt» objekt nekande.[3] Följaktligen innefattar förstörelsen av ett objekt, som ändå skulle hava läderats, icke någon förlust i annat avseende än å *tidsskillnaden* [4] mellan X:s faktiska verkan och Y:s hypotetiska. Detta belyses ytterligare, om X-faktorn sättes i samband med de olika uppskattningsdata, enligt det följande.

b. Om alternativkonkurrens tydligen innebär, att (helt eller delvis) samma realskada som den in casu föreliggande återfinnes i det hypotetiska förloppet, ingår den konkurrerande orsaken (Y-faktorn) i *samma led som övriga för skadeuppskattningen relevanta faktorer,* såsom försäljningspriser, värdesänkande omständigheter etc. Kausalitetsfrågan får därvid samma karaktär över hela linjen, från den hypotetiska realskadan till värderingsresultatet. Följande förteckning över de olika nämnda momenten visar, hur »konkurrensfrågan» här uppträder i skilda men överglidande former.

a) Konkurrens i gängse mening: därest X icke utlöst branden skulle Y ha gjort det; bedömningen avser den konkreta förändringen.
b) Mellanfall:
   1. konkurrens enligt a, men bedömd som om med realskadan också ett värde nödvändigt läderats (»objektivt» värde);
   2. konkurrens enligt a, granskad direkt ur synpunkten av att X-faktorn visserligen angripit ett objekt, men icke läderat ett värde (»funktionellt» värde, beroende av den faktiska möjligheten att utnyttja objektet).
c) Oegentlig konkurrens; realskada skulle visserligen icke ha skett vid förändrade betingelser, men objektet saknade värde eller dess värde var i allt fall negativt påverkat av onormala

[3] Se i avseende å orsaker, som båda verkat, Øvergaard a.st. och Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 165, jfr s. 171 f. I liknande riktning se Planck's Kommentar II: 1 s. 76 f.; jfr emellertid för härskande åskådning Enneccerus-Lehmann, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts II s. 71 f.

[4] Se Øvergaard a.a. s. 31. Jfr Planck a.st.

inflytanden i dess funktion, t.ex. konjunkturnedgång, förändrad sträckning av kommunikationsleder etc.

d) Förhandenvaron av reguljära värderingsdata; slitage, gammalmodighet, priser, avkastning etc.

Därest nu efter en skadegörelse befinnes, att den konkreta skadan ändå skulle ha uppkommit, kan detta förhållande naturligtvis på vanligt sätt ses ur konkurrenssynpunkt. Man fäster sig då i första hand vid realskadan (a) och det faller sig ju naturligt att säga sig, att den alternativa Y-faktorn saknar all relevans, eftersom X de facto åstadkommit nämnda skada.[5] Synpunkten drives också så, att X genom förstörelse av saken läderat även dess värde (b 1);[6] eventuellt utföres detta på det sätt, att värdet föres tillbaka till objektets egenskaper, t.ex. dess avkastningsförmåga.[7] Frågan om i vad mån dessa och liknande lösningar förekomma och om deras praktiska berättigande, skall icke här beröras.[8] Närmast synas de innefatta den ståndpunkten att förlusten är konsumerad i realskadan. — Om det å andra sidan — vilket synes rimligt [9] — kan sägas att *värdet* bestämmes av *relationen objekt—miljö,*[10] kan en skada drabba likaväl i det ena som det andra avseendet, utan att det ekonomiska resultatet blir ett annat. Det är med hänsyn därtill som det blir oegentligt att använda termen konkurrens. Ty det är icke två sidor, som skola vägas mot varandra (eftersom ur värdesynpunkt det faktiska efter sakskadan antages tomt) utan vad som kauserats är detta — och endast detta — att visst förlopp avbrutits, och ansvaret angår då frågan om vilka för-

[5] Så med utförlighet Hoel, Risiko og ansvar s. 230 ff.; se särskilt principuttalandet s. 233 (in finem).

[6] Jfr Stang a.a. s. 353.

[7] Se Andenæs a.a. s. 262; jfr i samma riktning Planck's Kommentar II: 1 s. 77.

[8] Se härom följande avsnitt (B I samt kap. 3); här intresserar endast problemställningen.

[9] I viss utsträckning impliceras detta väl också i nyss berörda alternativ för frågans lösning; jfr Planck a.st.

[10] Se närmare kap. 5.

delar som sålunda uteslutits. Och därvid får Y-faktorn betydelse, icke mer isolerat som en konkurrerande realskada, utan som ett av de fakta, vilka tillsammans bilda det skeende, som av X avbrutits. När man i förevarande situation talar om konkurrens innebär det därför i grunden, att det avbrutna ledet i själva verket icke skulle varit så gynnsamt som antagits och att därför skada i så måtto icke är orsakad. I detta hänseende äro sålunda alla nyss under a—d anförda faktorer likställda. Och härav följer så, att konkurrensfrågan ur orsakssynpunkt (vilket ju är den synpunkt ur vilken den brukar behandlas) principiellt icke skiljer sig från skadeuppskattningen.

c. I frågan om innebörden av att förlust vållats ha emellertid åsikter framförts, vilka synas negera det anförda. Om det sålunda med fog kunde vidhållas att skadan (=förlusten) vore att anse såsom orsakad i vanlig positiv mening skulle frågan komma i ett annat läge, ty i så fall skulle det icke vara anledning att beakta Y-faktorn; man hade ju ett fullständigt vållande redan i det faktiska förloppet. I denna omtvistade fråga [11] kan

[11] Stang hävdar, a.a. s. 341 ff., att det väsentliga momentet i skadegörelsen är orsakandet av den ekonomiska skadan (varmed Stang avser förlusten). Därvid synes han i det hela mena att det vore fråga om ett positivt vållande; se sålunda s. 353 f. I liknande riktning se Andenæs a.st. Gentemot Stang anför Hoel, s. 228 ff., att det vore orimligt att i avseende å förlusten överhuvud påstå kausalitet; detta grundas å uppfattningen, att förlusten bestämmes genom en alogisk värdering och att den just av denna anledning icke kan utsättas för det slags »realbetragtninger» som orsaksbedömningen avser; jfr s. 108 f., 116 f. Om Hoel åsyftat värderingen hos den som företager skadeuppskattningen, har en givetvis rätt i en mer trivial mening. Eljest synes argumentet emellertid mindre träffande; då det bygger på frågan om värderingens innebörd får hänvisas till framställningen härom (kap. 5 särskilt s. 285 f.). Se eljest vad i texten anföres. — Hult, a.a. s. 107 f., hävdar gentemot Hoel, att det i själva verket vore fråga om »psykisk kausalitet», bestående däri, att enär objektets värde är avhängigt av andra människors attityder, en fysisk förändring av objektet medför en motsvarande påverkan på omgivningen, en attitydförändring. Följden härav är att värdet sänkes, respektive vid förstörelse bortfaller. Detta antyder väl snarast, att förlusten vore positivt orsakad. Därtill kunde dock erinras, att attitydförändringen snarast inriktas å subtrahenden, d.v.s.

i det hela hänvisas till det föregående. I ett hänseende kunde likväl den ifrågasatta uppfattningen ha fog för sig, nämligen då förlusten konstitueras framför allt av data i det faktiska förloppet, enkannerligen då den av realskadan träffade ådragits *kostnader*. Dessa äro ju ovedersägligen orsakade i vanlig mening, och vid sådant förhållande kunde frågan om vållande av förlust ligga enklare till. Och detsamma kunde antagas gälla de fall, då visserligen kostnad ännu icke föranletts, men situationen efter skadegörelsen kommer att tvinga till kostnads utgivande (för reparation, återanskaffning etc.) eller i vart fall gör sådan befogad.[12] Det har följdriktigt hävdats, att ett vanligt vållande här förelåge.[13] Likväl synes i realiteten någon avgörande skillnad mot övriga berörda fall (i förevarande hänse-

restvärdet. I avseende å minuenden åter vore det mindre fog att åberopa anförda omständighet. Ty avgörande synes icke vara någon attityd till skadegörelsen utan på sin höjd det faktum, att densamma s.a.s. hindrat ägaren att (t.ex. via försäljning) utnyttja andras köpattityder. Slutligen är det väl överhuvud irrelevant om andra personer påverkats (eller ens äro medvetna om) skadegörelsen. Förändringen angår vanligen objektet i det eljest såsom oförändrat tänkta hypotetiska förloppet. Detta negerande moment i skadegörelsen synes i viss mån vara implicerat i Hults framställning, ehuru efter ordalagen i fråga om just omgivningens eventuella attityder; se sålunda s. 109 överst ». . . den som berövat ägaren objektet har orsakat, att denna efterfrågan för hans del bortfallit».

[12] Det kräves ju som regel icke för rätt till ersättning, att återanskaffning o.d. redan företagits (eller kommer att företagas); se närmare nedan s. 265 f.

[13] Se sålunda Hult a.a. s. 109 not 45; genom stöld av 100 kronor orsakas en brist på beloppet; samma sorts skada uppkommer om ett trädgårdsstängsel skadas, så att det måste repareras för 100 kronors kostnad. — Detta vållande till »brist» är tydligen det dubblerade vållandet i här antagna mening; vad man de facto positivt orsakat är t.ex. nedbrytandet av stängslet. Vad särskilt det förstnämnda exemplet angår, så skall det ingalunda bestridas att i och med stölden också förlusten är given; men rörde det en ur bruk varande sedel, vore det nödvändigt att söka utröna dess eventuella samlarvärde och därvid finge stundom ett hypotetiskt skeende antagas. Hade t.ex. ett avtal om försäljning av sedeln träffats vore ersättningen eventuellt att bestämma på grundval därav eller på annat sätt, i varje fall ej utifrån det faktiska skadeförloppet. I det anförda fallet beror det i och för sig riktiga påpekandets sanning därpå, att värdet var evident och

ende) icke kunna noteras. Ty såsom förändring av förmögenhetsläge får även här principiellt sett ingreppet och dess följder sin skadekvalitet mot bakgrunden av en jämförelse med en positiv motsvarighet. Om sålunda kostnadsberäkning användes såsom uppskattningsmetod, måste den kompletteras med en bedömning av det ostörda läget. Ty ersättning med kostnaden förutsätter, att objektet före skadegörelsen haft det värde, som med reparation skall återställas, respektive det efter vilket återanskaffningskostnaden beräknats; eljest måste en reduktion ske, något som ju blir fallet vid företagande av värdeminskningsavdrag.[14] Därest motsvarande realskada ändå skulle hava inträffat och föranlett samma (eller delvis samma) kostnad, föreligger därför även här det tidigare berörda problemet; följaktligen äro också motsvarande synpunkter tillämpliga.[15]

d. Vad slutligen angår de särskilda formuleringarna av orsaksrekvisitet i juridiken, så giva dessa icke upplysning om hur anförda situationer skola bedömas. Bestämningarna *nödvändig betingelse* och *medverkan* äro snarast dubbeltydiga. I och för sig kunde de avse vållande (i negativ mening) till förlusten. Vore innebörden denna så förelåge i de berörda fallen en brist i avseende å orsaksrekvisitet. Och detta gäller båda termerna; om en faktor icke utgjort nödvändig betingelse till förlusten, har den heller icke medverkat till densamma, eftersom förlusten är avhängig av det genom realskadan avbrutna hypotetiska förloppet. Det är å andra sidan — såsom senare skall närmare utvecklas — allmänt antaget att ersättning som regel skall utgå i dessa fall.[16]

»objektivt»; men likväl kan man icke med mening säga, att tjuven orsakat något annat än det faktiskt skedda, d.v.s. 100-kronorssedelns undandragande från ägarens disposition; om detta ekonomiskt sett är en brist, beror av det hypotetiska skeendet.

[14] Se FAL 37 §; jfr vidare ovan s. 22.

[15] Det må tilläggas, att i anförda fall omständigheter kunna föreligga, vilka göra det mer än eljest befogat att till lindring eller uteslutande av ersättningstvång beakta den hypotetiska faktorn; se härom nedan s. 213 ff.

[16] Se t.ex. Hult a.a. s. 105 ff., 116 ff., Karlgren, Skadeståndsrätt s. 36 f. samt Ussing, Erstatningsret s. 169, 170.

Under sådana förhållanden synas båda kriterierna innebära, att det är tillfyllest med ett kausalt samband mellan X-faktorn och realskadan; icke heller i sådant hänseende hade de då olika innebörd.

Vad sålunda i det föregående (under a—d) anförts innebär vid närmare betraktande, att här (liksom i fråga om realskadan, 1 ovan) det i själva verket *icke* är *kausalitetsfrågan,* som erbjuder problematiken, *utan frågan om effektens precisering.* Är blott denna bestämd ger sig kausalsambandet (såsom föreliggande eller bristande) självt. Problemet rör därför icke *vad* som orsakats eller *om* viss effekt vållats; det angår i stället betydelsen av *att* visst faktum orsakats av ett utpekat subjekt. Huru åter den ifrågavarande preciseringen sker, detta hör till den efterföljande framställningen.

V. Vad hittills i detta kapitel anförts kan sammanfattas och med sikte på de följande avsnitten utvecklas under följande tre punkter.

1:o. *Kausalitetsfrågan har icke specifik rättslig signifikans.* — Härvid är emellertid att märka, att påståendet icke kan såsom vanligen sker stödas på kritiken av betingelseläran, i det att läran ifråga icke här har intresse annat än såsom en hänvisning till orsakspostulatet. I den mån så göres föreligger, trots allt principiellt avvisande av utomrättslig spekulation, likväl en inadekvat teori i just den utomrättsliga frågan, följd av en ogrundad slutsats om konsekvenserna därav för den rättsliga bedömningen. Ej heller synes satsen kunna grundas därpå, att man endast har att göra med rättsliga värderingsspörsmål.[17] Ty i likhet med vad i avseende å andra allmänvetenskapliga problem varit fallet,[18] kunde även kausalitetsfrågan få intresse

[17] Skulle så ha antagits vara fallet förefaller det ägnat att förvåna, att Hoel, en av gängse kausalitetslärors mest energiska kritiker, har ägnat större delen av sin produktion åt att innehållsmässigt diskutera den allmänna kausalitetsfrågan i relation till den »rättsliga»; jfr Lundstedt a.a. s. 346 not 12 och Hult a.a. s. 92 not 10.

[18] Härvidlag kan hänvisas till debatten om värdeutsagans natur och dess betydelse för rättsvetenskapliga frågeställningar.

för rättsliga spörsmål;[19] i vart fall så länge den är kontroversiell. Att detta gäller i terminologiska och liknande sammanhang är tämligen naturligt;[20] men även i viktigare avseenden kunde detta vara förhållandet. Så i kritisk riktning, liksom också i rättspolitiskt avsende, t.ex. om en motsatsställning rådde mellan kausalitetsföreställningar e.d. inom olika grupper.[21] Uppfattningen att den allmänna kausalitetsfrågan skulle sakna särskilt intresse för juridiken torde snarast vara att grunda i vad som anförts därom, att de frågor som äro orsakligt problematiska angå det faktiska sambandet, och att de därför icke vid närmare betraktande i denna sin egenskap erbjuda svårigheter för den rättsliga bedömningen (vid sidan av utredningen); ty denna bedömning förutsätter sambandet såsom givet. Därmed är också den här inledningsvis anförda satsen att förstå, *icke så* att kausalitetsspörsmål vore helt utan relevans för juridiken; tvärtom ha de intresse ur ovan angivna synpunkter och tydligt är också, att ett krav på orsakande mellan skadehandling och effekt är att antaga, ehuruväl samtidigt detta krav såsom helt

[19] Jfr för övrigt ovan s. 115 not 74 rörande frekvensteoriers behandling inom bevisningsrätten.

[20] Sålunda bereder tolkning av domar stundom svårigheter, emedan det visar sig vara vanskligt att få fram innebörden av ord som orsak, vållande etc.; jfr ovan s. 102 not 30 anförda formuleringar ur NJA 1950 s. 650. Att av anförda grunder det icke lätt låter sig göra att skilja mellan betingelse och medverkan är också naturligt; jfr till belysning härav de av Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 247 f., anförda stadgandena ur den italienska strafflagen av år 1930, med allmänna regler om orsakssammanhangets bestämning.

[21] En rättstillämpning, enligt vilken vållande statuerades i fall, där enligt normal uppfattning orsakssamband uppenbart saknades — och vice versa — skulle naturligen kunna ha menliga följder för skadeståndsinstitutets funktion; jfr Lundstedt a.a. s. 337 f. i avseende å självständigt verkande orsaker till brott. Jämför härtill de stundom aktuella fall då skada tillfogas person eller egendom för förhindrande av svårare skada eller lidande. De hänvisningar till rättskänslan, som stundom göras, torde delvis avse just behovet att taga hänsyn till allmänföreställningar om bl.a. skuld=orsak; se Lundstedt, Kritik av nordiska skadeståndsläror s. 150 ff. och Culparegeln s. 200 f. Se vidare nedan s. 146 ff.

avseende saksammanhang ur »materiellt-rättslig» synpunkt icke erbjuder nämnvärda svårigheter. *Utan så att detta orsakskriterium icke kräver avvikande rättslig bestämning.*

2:o. *De rättsligt utformade kausalitetskriterierna avse icke orsakssambandet utan ansvarsfaktorns och effektens precisering.* — Om den under 1:o anförda satsen accepteras, följer därav att det rubricerade ämnet icke angår orsakssambandet i vanlig mening, utan i stället koncentrerar sig på preciseringen av de två led, mellan vilka nämnda samband skall föreligga. Därest med erforderlig tydlighet fixerades, vilken faktor som skall bära det ifrågavarande ansvaret och vilken effekt detta skall avse, vore det att antaga att orsaksfrågan löste sig själv. I så fall finnes det till synes icke heller någon anledning att laborera med fall, i vilka ersättning utdömes trots bristande kausalitet.[22] [23]

3:o. *Effektens precisering angår såväl ansvarstillskrivningen för skadegörelse som dennas bestämning såsom just skada.* — De olika frågorna avse som nämnts två skilda sidor av skade-

[22] Vad den s.k. underlåtenhetens kausalitet beträffar synes den angå en rubriceringsfråga: svarar man för den skada man tillfogat annan eller för att man icke handlat på visst föreskrivet sätt? Se härom Lundstedt, Till frågan om rätten och samhället s. 59 ff.; ytterligare må hänvisas till Tegen, I filosofiska frågor, Upps. 1927 s. 162 ff. — Jfr ovan s. 122 not 94.

[23] Det kan för övrigt till nöds medgivas, att problemen delvis kunna sägas angå en rubriceringsfråga. I de fall, då den här berörda »falska» orsakskonkurrensen (p.g.a. Y-faktor) icke beaktas eller anses icke böra beaktas, kan saken uttryckas på ettdera av följande tre sätt: antingen så att för ansvar räcker ett orsakande av *realskadan,* eller så att *enligt ett rättsligt orsakskriterium hela skadan* (även förlusten) vållats, eller så att *ansvar utan vållande antagits* (jfr Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 336, 342). I det mellersta alternativet föreligger tydligen en fiktion. De två övriga synas i viss mån komplettera varandra: det sistnämnda anger att, på grund av en enligt den första formuleringen vållad skada, ersättning utgår för även icke orsakad följd. Men därvid måste tilläggas, att orsaksbristen går längre än så; det är icke fråga om blott brist till viss del av skadan, utan det föreligger i strikt mening icke alls någon skada (=förlust). Den formuleringen är därför här mest adekvat, att man svarar för orsakad realskada jämte fiktiv förlust.

situationen. *För det första* är att märka förutsättningen om *teknisk kausalitet*. Om innebörden härav, såsom den i förevarande framställning fattas, hänvisas till det föregående; det har där också påpekats, att nämnda förutsättning mer eller mindre självklart hävdas, och härtill återkommer framställningen nedan (B). *För det andra* är den praktiska betydelsen av nämnda förutsättning beroende av på vilka utpekade faktorer den skall appliceras; detta i sin tur är avhängigt av kvalificeringen utav rekvisiten *ansvarsgill faktor* och *skadlig effekt*.[24]

Härmed komma spörsmålen att sammanfalla med dem, vilka ingå i *differensbestämningen:* nämligen i vad rör avgörandet av vad som är skada och hur den bör uppskattas. Här som eljest rör det naturligen ansvarsfrågor. Ty hela tiden gäller det statuerandet av betalningstvång, och detta både såvitt gäller en förelupen realskada och i frågan om huru viss följd av denna, t.ex. förhindrandet av en behovstillfredsställelse, skall ersättas. En distinktion är emellertid behövlig; och denna göres lämpligast utifrån en skillnad mellan olika regler om förutsättningar för ersättningsskyldighet. *Å ena sidan* avskiljes härvid det inledande förloppet fram till realskadan. De rättsregler, som här aktualiseras, angå ansvaret för den konkreta effekten och falla principiellt utanför ämnet. De kunna sägas *anvisa realskadan till uppskattning*. — *Å andra sidan* anknytas härtill de särskilda jämförelseleden, vilka giva realskadans ekonomiska resultat. Härom gälla olika regler om *arten av skadan och dess storlek* (ekonomisk skada etc.). — Samtidigt föreligger emellertid ett visst *samband* mellan dessa två komplex. *Dels* gäller ju det allmänna kausalitetskravet i båda hänseendena. För särskilt förlustsidan är härvid av intresse om och i vad mån de olika data

[24] Jfr det parallella förhållandet i fråga om brottsbeskrivningen vid vissa förmögenhetsbrott. För att straffansvar för förskingring skall kunna ådömas kräves icke att handlingen lett till slutlig förlust; se härom Strahl, Skada och vinning s. 105 ff. Men naturligen måste kausalitet mellan förskingringshandlingen och den fordrade minimieffekten styrkas.

i respektive jämförelseled skola insättas i sådant samband med realskadan. *Dels* innebär detta en erinran därom att den konkreta förändringens relevans beror just av dess ekonomiska betydelse och att man icke kan lösa ansvarsfrågan för sig oberoende av den ekonomiska bedömningen.

De olika spörsmål, som med hänsyn till det anförda i fortsättningen komma att behandlas, äro följande.

1. *Det inledande förloppet,* från skadegörande handling till realskada, diskuteras först i syfte att företaga en avgränsning mellan ansvarsfrågan och skadebedömningen. Härvid observeras sambandet med de under 2 och 3 nedan avsedda momenten.

2. Orsakandets samband med *värderingsförfarandet* (i de olika jämförelseleden) utföres i korthet. Den närmare innebörden av de särskilda värderingsföreskrifterna behandlas icke i förevarande sammanhang. Avsikten är blott att i korthet belysa dem mot angivna bakgrund. De särskilda härtill anknutna tillämpningsfrågorna införas på sin respektive plats i den senare framställningen. — Det nyss nämnda sambandet med realskadan (enligt 1) understrykes.

3. Det *hypotetiska förloppet* behandlas därefter mer ingående ur följande synpunkter:

a) dels bestämmes det i princip kausalt;
b) dels förekomma ibland undantag därifrån, så att vissa värderingsdata antagas, trots orsaksbrist (jfr 2);
c) dels slutligen föreligga i sistnämnda hänseende särskilda problem i fall av alternativ konkurrens; därvid märkas dessutom de speciella fall, då Y-faktorn verkat jämväl i det faktiska förloppet (se 1), samt frågan om värderingsreglers betydelse för lösningen.

Innan differensbestämningen sålunda mer detaljerat diskuteras i det följande *kap. 3,* skall emellertid i ett särskilt avsnitt (B) i korthet redogöras för dess beroende av kausalitetskriteriet med hänsyn särskilt till de skilda lämplighetsgrunder, som

kunna för den ena eller andra lösningen hävdas. Denna framställning inledes med att i korthet angives frågans läge i den aktuella debatten. I huvudsak kommer den att uppläggas mot bakgrunden av orsakskonkurrens; härmed vinnes anslutning till ämnets utformning i rättslitteraturen. Men detta utesluter icke, att den har en mer allmän relevans utöver detta område. Ty utgångspunkten tages ju i det faktiska vållandet och utförandet av ämnet avser de grunder, enligt vilka med hänsyn till ersättningspåföljdens syfte ansvar för följderna (helt eller delvis) lämpligen kan vara befogat.

En formell omständighet skall slutligen anföras. Att orsakskonkurrens här betecknats såsom en i strikt mening felaktig rubrik å avsedda frågor, förhindrar icke, att termens användande av framställningstekniska skäl kan bliva påkallat; på grund härav och med hänsyn till läget i rättslitteraturen är ett fullständigt brott mot den gängse terminologien alldeles icke nödvändigt.

B. DIFFERENSFRÅGAN I BELYSNING AV FÖRLUSTREKVISITETS (OCH ORSAKSKRAVETS) GRUNDER.

I. Det har redan i det föregående påpekats, att alternativ orsak till realskada (respektive självständigt verkande, samtidigt potentiell alternativ orsak) i allmänhet icke får ingå i differensbestämningen;[25] såväl för nordisk rätt som eljest är detta huvudregeln.[26] Utgångspunkten för frågans behandling

[25] Se härtill och för det följande ovan under A I—II.

[26] Kausalitetsfrågan aktualiserades som ett rättsvetenskapligt problem först under senare hälften av 1800-talet; jfr ovan s. 94 not 4 och 5. Andenæs påpekar, Konkurrerende skadeårsaker s. 242 f., att medan i Tyskland en omfattande litteratur ägnats ämnet har det icke i samma utsträckning uppmärksammats i fransk och anglosaxisk jurisprudens. Detta synes gälla särskilt engelsk rätt. — Hänvisas må till ett amerikanskt huvudarbete på ämnesområdet Prosser, Handbook on the law of torts s. 311 ff.; se även Restatement of the law of torts II §§ 430—462 ävensom Peaslee, Multiple causation and damage, 47 Harv. L. Rev. (1933—34) s. 1127. Vidare må anföras Mazeaud, Traité de la responsabilité civile II §§ 1417—1468 och Savatier,

brukar tagas i en allmän orsaksbestämning, vanligen betingelsebegreppet [27] och på grund av förmenta svårigheter med detsamma [28] företagas en omtolkning; såsom speciellt rättsbe-

---

Traité de la responsabilité civile II §§ 455—507; Enneccerus-Lehmann, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts II § 15 s. 64 ff.; Leonhard, Allgemeines Schuldrecht des BGB I s. 142 ff.; Oertmann, Recht der Schuldverhältnisse s. 30 ff.; samt Planck's Kommentar II: 1 s. 71 ff.; märk även Kahn-Freund, Remoteness of damage in German law, 50 L.Q.R. (1934) s. 512. Se ytterligare von Thur-Siegwart, Allgemeiner Teil des schweizerischen Obligationenrechts I s. 82 ff., Oser-Schönenberger, Das Obligationenrecht I s. 298 ff., 354 ff. och Oftinger, Schweizerisches Haftpflichtrecht I s. 65 ff.

[27] Se t.ex. Enneccerus-Lehmann a.a. s. 66, Prosser a.a. s. 323 f., Restatement of the law of torts II § 432. Bestämningen är även i övrigt den gängse, se ovan anförd litteratur ävensom Andenæs a.a. s. 243. — Vid sidan av den vanliga — något tvivelaktiga, se ovan s. 110 ff. — härledningen av nämnda begrepp till Mill brukar i tysk och schweizisk jurisprudens v. Buri med sin s.k. ekvivalensteori få äran av konceptionen, se Beiträge zur Theorie des Strafrechts und zum Strafgesetzbuche (1894); det anföres att nämnda teori utarbetats oberoende av Mill, se Mezger, Strafrecht (1931) s. 113, vilket förefaller troligt vid bl.a. det förhållandet att orsaker definieras som krafter; det väsentliga definitionsdatum är likväl även här conditio sine qua non.

[28] Den i betingelsekriteriet antagna svårigheten framställes så gott som alltid mot bakgrund av här ifrågavarande fall av orsakskonkurrens, varvid felet med kriteriet skulle vara att det obehörigen friar från ansvar; se ovan anförda arbeten och jämför framställningen i föregående avsnitt. — Därutöver anmärkes å andra sidan ofta att det skulle leda till alltför omfattande ansvar, i följd varav särskilda rättsliga »orsaksteorier» om adekvans etc. måste uppställas; se t.ex. Ek, Utomobligatoriskt skadeståndsansvar s. 203 ff., jfr Grönfors, Om trafikskadeansvar s. 51, 53 f. I och för sig ha naturligen dylika spörsmål icke med orsaksbestämning att göra, och de bruka numera särhållas; se nedan s. 196 f. Annorlunda är läget i engelsk jurisprudens, där båda nu anförda huvudfrågor (om »legal cause» och »proximate cause», se Leflar & Kantrowitz, 28 N.Y.U.L. Rev. (1953) s. 701 f.) behandlas under rubriken »remoteness of damage», och det därför är svårt, stundom omöjligt, att avgöra vilket spörsmål, som åsyftats; jfr Mayne, On damages, s. 44 ff. och ovan not 26 anförda framställning av Kahn-Freund. Prosser skisserar, a.a. s. 320, de olika frågor, som döljas under formeln (ehuruväl därvid distinktionen mellan oförutsebarhet och verkan av »intervening causes» är vansklig; i §§ 435 och 440 ff. av Restatements of the law of torts II är uppdelningen än mer komplicerad och delvis kasuistisk).

grepp [29] förses det därvid med modifikationer eller ersättes med ett eller flera [30] andra orsakskriterier. Sedan det härefter konstaterats, att orsakande i avsedd mening föreligger, följer (med övriga ansvarsvillkor uppfyllda) som en tämligen självfallen slutsats, att ersättningsansvar skall åläggas.[31] Såvitt man bestämmer orsakskriteriet såsom avseende realskadan [32] är resultatet också tämligen naturligt; om det åter vore förlusten som avsåges [33] vore en motsatt lösning [34] mer närliggande.[35] — Särskilt Stang — det kan vara lämpligt att inledningsvis skissera Stangs uppfattning, enär den tämligen fullständigt innefattar de viktigare momenten — har sålunda med eftertryck hävdat, att i den ekonomiska skadan (varmed Stang avser förlusten)[36]

[29] Legal cause etc.; jfr föregående not. Hos Ek a.a. är den i dylika termer implicerade inställningen särskilt utpräglad, se s. 199 ff.

[30] Så kan vara fallet, då orsakandet angives skola bestämmas genom »alogisk vurdering»; se Andenæs a.a. s. 297 och jfr föregående avsnitt ovan (A II 2).

[31] Prosser tager, a.a. s. 321 ff., principiellt avstånd från — i anglosaxisk rätt icke ovanliga — metoder att lösa ansvarsfrågan i orsakskategorier; likväl synes hans egen framställning i viss mån bunden till en dylik metod, i det att han bedömer konkurrensproblemen i orsaksformer s. 323 ff. (med not 63, 68), s. 333 f.

[32] Så Hoel, Risiko og ansvar s. 228 ff.; se vidare Traeger, Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht s. 40 ff., jfr s. 224 ff. (se även ovan s. 48 not 32) samt Leonhard a.a. s. 142 f. Liknande resonemangsmetoder synas användas i anglosaxisk litteratur; se Prosser a.st., men jfr å andra sidan not 34 nedan.

[33] Jfr Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 105 ff.

[34] Planck's Kommentar s. 76 f. ävensom Peaslee a.a. s. 1129 ff. och Kahn-Freund a.a. s. 523 ff. Se vidare Heck, Grundriss des Schuldrechts s. 48 f.

[35] En mellanväg tages genom att å ena sidan konstatera ersättningsplikt för skadan, men å andra sidan förlägga skadans (och pliktens) omfång »in dem Vorzeitigen Eintritt des Erfolges», Planck's Kommentar s. 77. Se härtill Andenæs a.a. s. 282. Ifrågavarande »plikt» kommer då att stundom sakna innehåll; jfr Neuner, ACP 133 (1931) s. 286 f. — I anförd riktning även Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 30 f., 33 f.

[36] Stang, Erstatningsansvar s. 286 f.; med nämnda term avses eljest — och ändamålsenligare — realskadans karaktär av att ha drabbat ett ekonomiskt

gives det väsentliga momentet i skadebegreppet, varför det vore vållandet till dylik, som grundade ansvaret.[37] Än vidare uttalar Stang i orsaksfrågan, att om skadan även under ändrade betingelser skulle hava uppkommit föreligger icke kausalitet;[38] synbarligen borde därför (enligt ovan s. 122 f.: dubblerad kausalitet = differens) ersättningsansvar vara uteslutet vid konkurrens i det hypotetiska skeendet. Till undvikande härav tillägges emellertid, att man icke helt kan bortse från den konkreta skadan. I avseende å självständiga eller alternativa skadeorsaker anföres i konsekvens härmed, att därest de verkat samtidigt äro båda att anse som orsaker till skadan, medan om den ena verkat tidigare denna enbart varit kausal. Samtidigt införes, till alltför stor stränghets undgående, såsom orsakskriterium det villkoret, att skadan icke vid förändrade betingelser skulle ha inträffat på väsentligt samma sätt.[39] I följd av dessa bestämningar antages ansvarsfrihet vid konkurrens endast i det nämnda undantagsfallet av tendens mot identitet. Därutöver andrages visserligen, att därest Y-faktorn representerat värdeminskande fara av viss intensitet, X:s ansvar skulle i motsvarande mån lindras; men detta motiveras då med att faran inkluderat skada och något undantag är det alltså icke fråga om.[40] Någon ingående motivering utifrån ändamålsöverväganden gives icke; det anföres att den hypotetiska faktorn icke fått tillfälle att verka, varför den andra framkallat hela skadan å

(i motsats till ett ideellt) intresse; se Hoel, Risiko og ansvar s. 111 f. och jfr de terminologiska anmärkningarna ovan s. 18 f.

[37] Stang a.a. s. 70 ff., 286 ff.

[38] Stang a.a. s. 66, 352.

[39] Stang a.a. s. 352 f.; en liknande formulering användes av Lassen, Haandbog i Obligationsretten, Alm. Del, 3 Udg. (1917—20) s. 251 f. Stang uttrycker på annan plats, a.a. s. 70, kriteriet något annorlunda, nämligen så, att skadan vid förändrade betingelser skulle ha inträffat i väsentligen annan konkret gestalt eller ha ditförts genom en annan orsakskedja. Jfr Ussing, Erstatningsret s. 147.

[40] Stang a.a. s. 349 ff.; se härom kap. 3 nedan.

det drabbade objektet och därmed också vållat förlusten;[41] objektets värde hade nämligen i skadegörelsen gått till spillo.[42]

Stangs allmänna uppfattning sammanfaller till stor del med den övriga nordiska doktrinen, såvitt angår resultatet[43] av bedömningen,[44] och svarar tämligen väl emot dominerande åskådning överhuvud.[45] — Vad särskilt beträffar svensk doktrin — som dock icke i så stor utsträckning ägnat ämnet uppmärksamhet — hävdar Hult, som mer ingående undersökt frågan, en tämligen restriktiv ståndpunkt; undantag från ansvar medgives som tidigare erinrats (förutom vid fara av en viss intensitet[46]) endast därest avvikelserna mellan de faktiska och hypotetiska förloppen varit så ringa att de respektive effekterna närmast framstå såsom identiska.[47] — Karlgren åter antager även möjligheten av ansvarsfrihet, därest en casuell händelse av självständigt verkande orsaks natur inträf-

[41] Se emellertid Stang a.a. s. 353 not 20, där det erinras om vanskligheterna med regelns användning, under hänvisning till NRt 1881 s. 33 (krav på ersättning för orättmätigt avverkningsförbud; invändning att timmer ändå icke skulle ha kunnat utvinnas p.g.a. svårt snöfall; det statuerades, att omständigheten vore att beakta i skadeuppskattningen); jfr Andenæs a.a. s. 285 f. Se vidare det snarlika NJA 1950 s. 409 (hinder att utöva viss nyttjanderätt var ersättningsgillt, oavsett att subjektiv underlåtenhet att utnyttja densamma ändå varit att antaga); fallet behandlas utförligare nedan kap. 9 B.

[42] Stang a.a. s. 70, 341 f., 353.

[43] Se Hult a.a. s. 105 ff., 116 f., 120 ff.; Karlgren, Skadeståndsrätt s. 31 ff.; Ussing a.a. s. 143 f., 147 f.; Hoel a.a. s. 230 ff. Se även Andenæs a.a. s. 297 f.

[44] Om olika metoder för dess motivering se ovan s. 99 ff. samt i det följande.

[45] Så synes den i allt väsentligt sammanfalla med nordamerikansk rätt, enligt Prosser a.a. s. 323 f., 337 f. samt Restatement of the law of torts II §§ 431, 432. — I samma riktning Enneccerus-Lehmann a.a. s. 70 ff., Leonhard a.a. s. 171, Oser-Schönenberger a.a. s. 302, von Tuhr-Siegwart a.a. s. 82 ff. — Jfr emellertid nedan not 49.

[46] Hult a.a. s. 109 ff.; se nedan kap. 3.

[47] Hult a.a. s. 116 ff.; se ovan s. 105 ff.

fat samtidigt eller något så när samtidigt med skadevållarens handling.[48] [49]

De olika ställningstagandena i ämnet grundas som nämnts i stor utsträckning i bestämningar av kausalitetskriteriet, ofta av analytisk art; däremot icke i mer ingående rättsligt-praktiska

[48] Karlgren a.a. s. 36; häremot Hult a.a. s. 120 f. Jfr även Walin, SvJT 1953 s. 98 ff. — Också Ussing ifrågasätter ett dylikt undantag, då självständiga orsaker samverkat i effekten; a.a. s. 148 under hänvisning till UfR 1925 s. 769 (elektrisk chock, medförande viss tids arbetsoförmåga, efter några dagar följd av annan sjukdom; den senare skadan ansågs utesluta ersättningsskyldighet för den förra, i avseende å förlorad arbetsförtjänst). — Se med liknande uppfattning Andenæs a.a. s. 274 ff., 297 f. samt Øvergaard a.a. s. 30 f., 33 f.; Øvergaard vill medgiva ansvarsfrihet även vid senare, ehuru före domstidpunkten *inträffad* alternativ skadeorsak, s. 34. — Sistnämnda grund för ansvarighet antages även av Federspiel för den situation, att först en partialskada uppkommer och därefter objektet eller det större parti, vari det ingår, totalförstöres; se Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 165 ff. Motiveringen går tillbaka på Federspiels intressebegrepp: ». . . først naar et Individ som Følge af et saadant Fænomen (partialskadan) føler sig krænket i sin Formuesfære eller anderledes udtrykt: først naar en Formueinteresse knytter sig til den skadegørende Begivenheds Ikke-Indtræden, er en Skade i retlig Forstand til Stede»; se a.a. s. 166. Det torde avses, att det objektiva faktum, att totalskadan följt efter partialskadan från början utesluter intresserelationen, ehuru den växlande objektiva och subjektiva formuleringen av principen kunde giva anledning till tvekan (även i praktiskt hänseende; jfr nedan s. 213 ff. om konkurrens i avseende å orsakade utgifter). Tanken är visserligen utformad som en allmän princip (citatet ovan), men gives icke generell tillämpning. Förutom att framställningen huvudsakligen avser partialskada-totalskada (redan i sin rubrik, s. 161 f.), så förutsättes till synes också, att objektet icke skall hava förflyttats ur det tidigare riskfältet; s. 164 samt exemplen s. 170 ff., särskilt s. 172. Jfr härtill Hoel a.a. s. 238 f. — Det må tilläggas, att Federspiel till stöd för sin på intresselärans (a.a. s. 44—56, jfr ovan s. 3 not 4) grundade uppfattning kan åberopa sig på äldre tysk jurisprudens; se s. 163 f. och nedan not 49.

[49] Heck, a.a. s. 48, talar för ansvarsfrihet, därest en alternativ faktor betingar förlusten. Möjligheten härav ifrågasättes även eljest; se Enneccerus-Lehmann a.a. s. 71 (überholende Kausalität). Jfr vidare mer oreserverat Planck's Kommentar s. 76 samt, i fråga om Y-faktor som fara (jfr nedan s. 222 not 98), Peaslee a.a. s. 1129 ff. och Kahn-Freund a.a. s. 523 ff. — I tidigare tysk doktrin har, på intresselärans grund (se ovan not 48),

motiveringar.[50] Det sistnämnda sammanhänger väl delvis därmed att behovet av dylikt stöd framträder mindre starkt, därest man lyckats formulera en orsaksbestämning, som antages vara motsägelsefri samt adekvat till lagens allmänna orsakspostulat.[51] Vid sådant förhållande kunna invändningar om hypotetisk realskada tämligen summariskt avvisas,[52] respektive — då stundom endast eller huvudsakligen reparationssidan av skadeståndet beaktas[53] — såsom logiskt nödvändiga etc. utan starkare betänkligheter godtagas.[54]

För en uppfattning åter, som i orsaksfrågan ser ett värderingsspörsmål,[55] finnes det större anledning att mer direkt och utförligare söka stöd i ändamålsöverväganden. I sådant hänseende anföres å ena sidan önskemålet, att käranden icke skall berikas, stundom också rättskänslans utslag; å andra sidan penala och liknande synpunkter, däribland — även här — rättskänslans reaktion, ytterligare — vid sakskada — hänvisning till att sakvärdet läderats,[56] och än vidare process- och

hänsyn i högre grad tagits till den hypotetiska utvecklingen; se Cohnfelt, Die Lehre vom Interesse s. 136 ff. och Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts II s. 38 ff.; jfr Oertmann a.a. s. 36.

[50] Jfr Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 336 ff.

[51] Jfr Hult a.a. s. 125 och Øvergaard a.a. s. 28 ff.

[52] Jfr Ussing a.a. s. 147 f.; det vore knappast möjligt att finna en »real Grund» för den ifrågasatta ansvarsfriheten. Jfr även Hult a.a. s. 116 ff., på grundval av en analys av orsaksbegreppet. — Se vidare Prosser a.a. s. 323 f., von Tuhr-Siegwart a.a. s. 82 ff., Neuner, ACP 133 (1931) s. 286 f. och Lindenmaier, ZfHR 113 (1950) s. 266 f., 274.

[53] Kahn-Freund a.a. s. 524: »It is not for the Civil law to do justice against criminal».

[54] Peaslee a.a. s. 1130 anför, att »neither moral justification nor logic» i de ifrågavarande fallen (d.v.s. vid viss fara p.g.a. Y; ovan not 49) talar för ansvar.

[55] Se ovan s. 104 f.

[56] På grund härav komma lösningarna att — trots likheten ur reparationssynpunkt — bliva olika allt eftersom den alternativa faktorn hotat med sakskada eller allmän förmögenhetsskada; se Andenæs a.a. dels s. 284 ff., dels s. 290 f. (jfr s. 288 och s. 289 not 4). Jfr Neuner a.st. ävensom Traeger a.a. s. 40 f., 224 ff. och ovan s. 48 not 32, s. 60 vid not 77.

eljest rättstekniska m.fl. argument.[57] Den mer principiella argumentationen synes huvudsakligen innefatta en preciserande rekonstruktion av vardagliga föreställningar om kausalitet[58] respektive hypoteser om dylika föreställningar, delvis tolkade utifrån det allmänna rättsmedvetandets förmenta inriktning[59] och kompletterade med en värderande bestämning (av — det bör observeras — orsaksförbindelsens fakticitet eller motsatsen).[60] Frågan om förlust skett och vad ett nekande svar härpå kunde betyda för ställningstagandet beröres endast i förbigående.[61]

De ändamålsöverväganden som sålunda förekomma skola i det följande beröras allt efter som de spörsmål aktualiseras för vilka desamma äro relevanta. Däremot ha de icke kunnat i förevarande refererande sammanhang mer allmängiltigt behandlas. Utmärkande för argumentationen är nämligen, att i allmänhet de mer specificerade argumenten vid de särskilda fallens bedömning återkomma sida vid sida, utan nämnvärd inbördes avvägning och åtskillnad, något som i följd av de faktiska situationernas skiftande beskaffenhet i och för sig icke är orimligt[62] men dock medför avsevärd olägenhet med hänsyn till behovet att

---

[57] Hänvisas må här till Andenæs, som mer ingående behandlat ämnet, a.a. särskilt s. 248 ff., 274 ff. 282 f.

[58] Se Andenæs a.a. s. 249 ff. (not 1 s. 250 observeras) och jfr Straffbar unnlatelse s. 159 f.; till det sist anförda arbetet se även Kristen Andersens kommentarer i TfR 1943 s. 318 f. — Jfr Restatements of the law of torts II § 431 s. 1160: »substantial factor», »lead reasonable men to regard it as a cause»; se härtill Prosser a.a. s. 323 f.

[59] Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 250, ehuru med understrykande av risken för villkorlighet, jfr Kristen Andersen a.st.

[60] Särskilt starkt hävdat av Kristen Andersen a.st. samt Norsk erstatningsrett i hovedtrekk s. 17 ff. — Se vidare Hoel, Hovedårsaksprinsippet s. 12 samt Risiko og ansvar s. 238 ävensom Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 297; jfr härtill Bonnevie, Adekvanslæren s. 51 ff. — Se även Leonhard a.a. s. 142 f.

[61] Andenæs a.a. s. 275, 282; se emellertid även Federspiel a.st. — Jfr vidare Heck a.st. och Peaslee a.st.

[62] Jfr sålunda Andenæs a.a. s. 275 f., 283.

erhålla någorlunda fasta riktlinjer.[63] Det hävdas nu visserligen att det vore vanskligt och/eller olämpligt att lita till generella synpunkter, detta på grund av variationsrikedomen av problemen och deras invecklade beskaffenhet; i stället vore ett fritt värderande, av logikens fordringar obundet övervägande att rekommendera.[64] Häri kan måhända ligga en beaktansvärd synpunkt. Men att klarare och därmed också generaliserande bestämningar icke helt kunna umbäras, indiceras bl.a. av den i tvistiga fall ofta återkommande hänvisningen till rättskänslans krav.

II. I första hand intresserar här spörsmålet om man för ersättningsskyldighet överhuvud har att antaga en generell fordran på (tekniskt) orsakligt samband mellan ansvarsfaktorn och effekten och i så fall på vilka grunder; de under I avslutningsvis antecknade synpunkterna antyda lämpligheten av att betrakta frågan något närmare. I det föregående har ett dylikt kriterium förutsatts; det ifrågasättes vanligen icke heller utan betraktas som tämligen självklart[65] och är väl också de lege

---

[63] Klarare blir läget hos de författare, som grunda framställningen på mer generella — och formella — principer, såsom Stang och Hult; se härom i det föregående.

[64] Jfr Andenæs a.st. samt Hoel a.a. s. 239; se vidare senast Kristen Andersen, Norsk erstatningsrett i hovedtrekk s. 17 ff.; se även avsnitt A under II 2.

[65] Så Stang, Erstatningsansvar s. 73. Stang anför dock att undantagsvis nämnda krav kunde frånfallas, nämligen då det skulle vara praktiskt olämpligt eller »vilde føles som altfor subtil»; se även Skade voldt av flere s. 33 ff., där ett antal exempel angivas (bl.a. att vid timmerdrift skada sker å flodbädden; varje timmerstycke finge anses ha orsakat sin skada, som skulle bäras av respektive ägare; förhållandet är emellertid i detta fall reglerat så att solidariskt ansvar föreskrives; jfr lag om flottning i allmän flottled § 8). I liknande riktning för vissa specialfall, avseende medverkan till brott, uttalar sig Loft i UfR 1918 B s. 159 ff. Mot dessa ståndpunktstaganden vänder sig principiellt bl.a. Ekström, Privaträttens allmänna läror s. 840 f. Se vidare Ussing, Erstatningsret s. 148 och UfR 1918 B s. 188 ff.; hän hänvisar frågan till bevisningen. Jfr vidare Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 248 och Hartmann rörande Bevismangel som ansvarsgrunn,

lata obestridligt.[66] [67] I följd härav har naturligt nog frågan på vilka grunder man upprätthåller detta krav föga uppmärksammats i rättslitteraturen.[68] När den någon gång aktualiseras anmäler sig gärna en viss tvekan; det anföres att det ställer sig svårt att finna en bärande motivering.[69] Sålunda framhålles, att det är vanskligt att finna avgörande skäl, varför en person som culpöst framkallat påräknelig fara för en skada, som senare inträder av andra orsaker, skall gå fri från ansvar. Härvid hänvisas så till att fordran på orsaksförbindelse bidrager till att skapa trygghet genom att skydda personer, som handla försvarligt, mot att bliva förolämpade med ersättningskrav; därjämte skulle det förebygga felaktiga domar, i det att när handlingen faktiskt icke medverkat till skadan ett av de väsentligaste reella bevisen saknas för att den framkallat en sådan fara, att den var oförsvarlig.[70] — Det skall icke bestridas att de anförda skälen kunna vara av vikt; skadeståndsrätten är som bekant redan i sin nuvarande utformning behäftad med ett tillräckligt mått av osäkerhet i fråga om gränsen mellan det förbjudna och det tillåtna beteendet. Emellertid torde deras

---

TfR 1950 s. 232 ff. Dessa specialfrågor lämnas här åsido; se dock för vissa i föregående diskussion icke berörda typer nedan s. 204 ff.

[66] S: L 6: 1 använder uttrycket vållande, vilket svårligen kan förstås på annat sätt än såsom (på visst förkastligt sätt) orsakande; jfr Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 340 f. ävensom Andenæs, Straffbar unnlatelse s. 142 f., 153.

[67] Det kan tilläggas, att kausalitetskravet icke i och för sig avser ett samband mellan skadan och den, som ålägges att betala ersättningen; det räcker att det kan knytas till viss utpekad faktor, även om denna i sin tur ej alltid kan kausalt hänföras till den ansvarige. När ett kontraktsenligt åtagande att svara för skada (såsom vid försäkringsavtal) föreligger, är detta självklart. Men även härutöver är så stundom fallet, sålunda ofta vid strikt ansvar; jfr rörande halkningsskador p.g.a. bristfällig sandning m.m. Karlgren a.a. s. 167 f.

[68] Se Ussing a.a. s. 143 och Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 248.

[69] Ussing a.st., Andenæs a.a. s. 249.

[70] Ussing a.st.

betydelse vara relativt begränsad.[71] Osäkerheten, som den i exemplet utvecklats, beror ju snarast på vagheten i själva ansvarsgrundvalen, »oförsvarligheten», och är såtillvida potentiell inom rättsområdet överhuvud.[72] [73]

---

[71] Ussing, a.st., efterlyser även andra grunder. — Dock synes risken för chikanösa rättegångar och liknande angrepp mot den enskilde — såsom Lundstedt tidigare utvecklat, Culparegeln s. 120 f. — vara i högre grad beaktansvärd. Jfr även Andenæs a.a. s. 249.

[72] De båda argumenten synas ju gå tillbaka på obestämdheten i rekvisitet oförsvarligt framkallad fara; *dels* på det sätt att just vagheten kan föranleda obefogade ersättningsanspråk, *dels* så att samma vaghet gör det svårt för domstolarna att fixera ansvarsgränsen, i avsaknad av konkreta data. Självfallet äro dessa synpunkter av betydelse. Om det emellertid enligt förutsättningen för resonemanget förhåller sig så, att det ur eljest betydelsefulla synpunkter ansåges befogat att statuera ansvar, ha de ifrågavarande omständigheterna, som äro av mer teknisk natur, icke allmän relevans. Snarare vore deras tillämplighet att bedöma med hänsyn till olika typer av farliga handlingar på liknande sätt som i straffrätten sker vid de olika brottstypernas utgestaltning. Såvitt åter särskilt gäller det allmänna culpaansvaret må det erinras om, att också detta innefattar en bedömning av huruvida det skall anses vara försvarligt att handla i ett visst riskläge, alltså vid en fara av viss intensitet; och frågan om dylik ansvarsgrund föreligger påverkas ej i och för sig av om skada uppkommit eller icke, ty culpan skall ju bedömas utifrån omständigheterna vid handlingsögonblicket, då man icke känner resultatet. I båda fallen måste man därför bestämma faran utifrån kännedom om föreliggande fakta, bedömda på grundval av antaganden om kausala sammanhang samt sannolikhetsberäkningar. Meningen är väl visserligen, att den skillnaden föreligger, att man vid utebliven effekt saknar ett bevis för att faran var av den erforderliga intensiteten (eller eventuellt att fara överhuvud förelåg). Argumentet innebär tydligen att fakticiteten av skadan skulle utgöra ett särskilt betydelsefullt indicium på farans storlek. Hur stor vikt, som kan tillmätas en sådan uppfattning, är vanskligt att avgöra; det sammanhänger med det allmänna spörsmålet om innebörden av och grunderna för våra sannolikhetsomdömen, och kan icke här mer utförligt diskuteras (något som ej heller är av nöden såvitt den följande framställningen har fog för sig). Ett starkt tvivel inställer sig dock: att skadan verkligen inträffat är visserligen ett bevis för faran men då blott i den meningen att handlingen med nödvändighet måst föra till skada; eljest vilar synbarligen — som ovan anförts — fareomdömet på att en viss sannolikhet för skada förelegat, vilket just

Det hänvisas emellertid ytterligare till århundradens tradition och tillvänjning och ifrågasättes om icke den ursprungliga grunden kan ligga i förhållandena under en primitiv rättsordning, innan culparegeln vann insteg; vållande (i objektiv mening) skulle ha varit den ansvarsgrund som först »bød sig frem for Tanken».[74] Härtill kunde dock erinras, att levnadsbetingelserna under ett primitivare skede väl kunna göra förståelig den omständigheten, att redan själva vållandet utan större inskränkningar (i subjektivt avseende) var ansvarsgrundande;[75] [76] men därmed gives icke någon särskilt för primitiv

förutsätter att kunskap saknas om alla relevanta data och/eller kausallagar och sannolikhetsvärden. — Det kan emellertid ytterligare tilläggas, att därest man ansåge ansvar böra statueras, det vore svårt att inskränka sig till fall, då tillfälligtvis en annan faktor framkallat effekten. Men vid sådant förhållande skulle en mängd handlingar som nu äro »tillåtna» kunna mötas med rättslig reaktion, något som kunde vara till skada för rättssäkerheten och produktionen. Skälet mot ansvarighet vore då icke i och för sig osäkerheten ifråga om kriterierna för densamma utan snarare *dess alltför stora utsträckning*. Detta angår — liksom det förut anförda — närmast den icke reparativa sidan av spörsmålet. I avseende å den sistnämnda åter synes *ersättningsansvar* vara uteslutet, på i texten anförda grunder.

[73] Möjligen avser Ussing att ifrågasätta kausalitetskravet endast i den speciella situation, då faran var av den art, att effekten nödvändigt skulle ha inträtt, därest den andra faktorn uteblivit. Härpå tyder dock icke den givna frågeställningen och ej heller det efterföljande uttalandet om det objektiva vållandekravets grund i rättstraditionen (se ovan i texten). Därutöver ger detta i realiteten icke någon tillräcklig begränsning av frågan, i det att det i stor utsträckning motsvarar den allmänna innebörden av ordet fara överhuvud. Se om farans betydelse vidare nedan s. 220.

[74] Ussing a.st.

[75] Tyngdpunkten i uttalandet är sålunda förlagd till frånvaron av krav på subjektiv täckning och ej till minimifordran om orsaksförbindelse.

[76] Bl.a. kunde anföras, å ena sidan att det okränkta egendomsinnehavet bör hava varit av särskild vikt under bistrare tider, å andra sidan, att mindre böjelse torde hava förefunnits att visa motsvarande hänsyn mot skadevållaren (bl.a. må erinras att självtäkt varit den ursprungliga sanktionen). F.ö. har väl risken att oförskyllt skada annan till kropp eller egendom varit mindre, och nu ifrågavarande situationer därför ej av större

rätt giltig förklaring till att man fordrade just (och åtminstone) orsakssammanhang. Snarare ville man då med Andenaes [77] hänvisa till en allmän (intellektuell och etisk) inställning i samhället.[78] Tillvaron betraktas med andra ord tämligen genomgående — i varje fall i praktiska angelägenheter — medvetet eller omedvetet i orsakskategorier,[79] och handlandet rättar sig därefter; orsaksföreställningen kan sägas göra tjänst som en grundläggande handlingsprincip; härtill anknyta de moraliserande o.d. ställningstagandena.[80] Överfört till rättsliga angelägenheter innebär detta en referens till de rättsliga sanktio-

---

frekvens, och förty ej i högre grad ägnade att göra frågan aktuell. — Det må dock tilläggas, att i äldre rätt kravet på kausalt samband ofta har varit mindre strängt; jfr t.ex. VgL I R 11 om husbondes ansvar för skada av träl (Holmbäck & Wessén, Svenska landskapslagar, Ser. 5 s. 112).

[77] Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 249 f. — Vad särskilt beträffar den etiska kvalificeringen synes denna vara av mindre betydelse, annat än möjligen i en del fall, där frågan om fakticiteten av kausalitet är problematisk. Jfr vidare Kristen Andersen i TfR 1943 s. 319; det »populære årsaksbegrep» tillägges ett inslag av moralisk värdering.

[78] Det må därvid — i anslutning till Andenæs a.st. — också erinras om att lika väl som andra rättsregler under utvecklingens gång på grund av nya behov och värderingar fått vika för nya former, så skulle väl detsamma också ha inträffat — eller i varje fall ifrågasatts — med kravet på orsakssammanhang, om icke bakom detta legat grunder, som lika väl nu som tidigare varit betydelsefulla. I själva verket har ju kausalitetskravet aldrig på allvar ifrågasatts men väl det rena vållandeansvaret delvis ersatts med ansvar för ett i subjektivt avseende kvalificerat beteende.

[79] Jfr ovan s. 100, 118.

[80] Därmed är icke sagt, att det är orsaksföreställningen, som moraliskt kvalificeras — utom i eventuella undantagsfall, se ovan not 77 — utan den moraliska värderingen torde snarare förutsätta att effekten orsakats av den, mot vilken attityden intages. Förutsättningen i fråga synes, som ovan antytts, normalt framstå som alltför självklar för att få emotionell färgning. Andenæs' uttalande, a.a. s. 250 (jfr å andra sidan Straffbar unnlatelse s. 159), att ifrågavarande krav »bygger mer på den ureflekterte rettsbevissthets krav enn på bevisste nyttehensyn», synes därför innefatta någon överdrift; även om det nu till viss del kan förefalla sannolikt, att orsakstanken — tilldels just p.g.a. sin evidens — är implicit. Här som eljest vid allmänna hänvisningar till rättsmedvetandet synes det vara mindre

nernas funktioner, vari väl grunden till kausalitetskravet [81] bör sökas, och därvid också lösningen synes giva sig tämligen självfallet.

Om det nämligen som utgångspunkt antages, att beteendet varit av den art, att det bör motverkas (vilket är förutsättningen för resonemanget) är därmed ej klart, på vilket sätt detta lämpligen må ske. I det avseendet föreligger en dubbelhet i den inledningsvis anförda frågeställningen; man kunde ifrågasätta om icke det eventuella ingripandet borde givas straffrättslig, ej skadeståndsrättslig form.[82] Om så skedde innebure detta icke att kausalitetskravet släpptes; i stället hade det anknutits till ett annat led i skeendet, nämligen faran.[83] Frågan är sålunda — i analogi med vad om orsakandet av förlust tidigare [84] anförts — icke den: skall kausalitet krävas? utan denna: vid vilken punkt i händelseförloppet ingriper rättsordningen? Det berörda problemet gäller därför generellt frågan, mot vilka faror rättsordningen enligt den ena eller andra meningsriktningen bör reagera, och om därvid straff eller skadestånd (eller eventuellt annat ingripande) framstår som det lämpligaste medlet härför. Vad därvid särskilt gäller tanken att med skadestånd skulle

---

ändamålsenligt att underskatta förmågan av medvetenhet och reflexion hos rättsreglernas destinatärer.

[81] Andenæs, a.a. s. 250, hänvisar ytterligare till vedergällningsprincipen och detta faller sig naturligt för en historisk förklaring (nota bene ifråga om ansvaret, mindre i fråga om kausalitetskravet i och för sig, då det är främst till handlingens kvalificering, som hämndkänslan refererar); i själva verket visar detta, att problemet ej är av speciell art, utan rör sanktionernas motivering överhuvud och deras tillämpning på särskilda fall.

[82] Även i sådant fall — och framför allt där — äro naturligtvis de förut berörda rättstekniska och liknande skälen emot ansvar att beakta; jfr not 72 ovan.

[83] Jfr SL 19 kap. 7 och 8 §§ om straff för uppsåtligt respektive culpöst spridande av kreaturssmitta, fall som korrespondera med det inledningsvis angivna. Det torde knappast kunna antagas, att det på allvar skulle ifrågasättas att ålägga smittospridaren ersättningsskyldighet för kreatur, som dött av annan anledning än den ifrågasatta sjukdomen.

[84] Se ovan s. 130.

sanktioneras mot culpöst framkallande av fara med viss intensitet [85] eller eljest mot ett beteende, i vilket alla skadeståndskriterier förefinnas utom just det, att skada skett, anmäla sig avsevärda betänkligheter.

Det är till en början tydligt, att med hänsyn enbart till påföljdens prevenerande funktion [86] ersättningsansvar visser-

[85] Givetvis förutsättes det, att icke redan i själva faran låg skada, t.ex. värdesänkning eller tvungna utgifter för att åstadkomma skydd; Ussing påpekar ju, i nära anslutning till det här aktuella spörsmålet (a.a. s. 135), att faran kan innefatta skada, men det är icke, såvitt av framställningen framgår, det fallet han i förevarande sammanhang avser. — Att faran stundom anses antingen ha inkluderat skada eller i konkurrenssituationer enligt en hävdad mening kan utesluta ansvar för annan skadegörare, kommer senare att beröras; se nedan s. 220 ff.

[86] De ifrågavarande formuleringarna komma att — omväxlande med uttryck såsom skadeståndets syfte och liknande — i fortsättningen användas. Härvid bör emellertid observeras Karlgrens uttalanden, Skadeståndsrätt s. 15 ff., särskilt not 3, där han — visserligen i förbigående — diskuterar spörsmålen om skadeståndets definition och om dess syfte. Karlgren anför därvid, att man måste hålla isär frågan vad skadeståndet är från frågan om dess syfte. Det vore meningslöst att — såsom ofta sker — påstå skadeståndet ha ett restitutionssyfte; det *är* nämligen restitution och det återstår att ange *ändamålet,* syftet därmed. — Emellertid synes det förhålla sig så, att visserligen skadeståndet har sagda kännetecken (restitution) men att begreppet icke är därmed definierat — det finns ju andra typer av restitution — lika litet som straffet är definierat genom utsagan, att det är ett avsiktligt tillfogat lidande, Karlgren a.st. I båda fallen synes därutöver — om en helt täckande definition eftersträvas — krävas en referens till syftet med åtgärden. Språkligt sett innehåller termen skadestånd dels en hänsyftning å en pekuniär faktor, dels en referens till skada (t.ex. i denna formulering »den som gör skada, skall betala ersättning därför, s.k. skadestånd»). Därvid innesluter ordet sålunda en relation mellan de båda leden, och sambandet är synbarligen av final karaktär (tydligare i denna sats: »A skall betala B ersättning *för att* gottgöra honom för skada»). Att för anförda förhållande använda termen *skadeståndets syfte* synes icke blott vara logiskt tillfredsställande, utan tillika praktiskt sett oumbärligt (jfr Karlgren a.a. s. 17). — Till sin effekt in casu medför ju vidare utgivandet av ersättningen ej blott ett plus för den ena parten utan också ett minus för den andra. I ett fingerat språkbruk kunde därför finaliteten vara omvänd; det kunde anses vara tämligen irrelevant, att gott-

ligen kunde ha någon effekt,[87] men att samtidigt betydande olägenheter skulle vara förbundna därmed, avseende framför allt rörelsefriheten i samhället.[88] Utifrån den reparativa funktionen åter synes grund för ansvar i anförda fall överhuvud icke kunna hävdas. Att ställa frågan om ersättningsskyldighet redan för (culpöst framkallad) fara får logiskt sett den innebörden, att man ifrågasätter, icke om man skall svara för detta sitt förfarande enbart, utan om man skall ansvara (eventuellt medansvara) för en effekt, framkallad av en annan orsak, även om man de facto icke inverkat å effekten; eventuellt också om ej heller den andra faktorn inverkat och följaktligen skada alls

---

görelse skedde; det väsentliga vore belastningen. I uttrycket skadeståndets syfte kunde därför redan begreppsligt ligga denna eller den motsatta ståndpunkten och svaret att syftet vore restitution skulle då innebära ett avgörande i denna fråga. Vanligen torde emellertid dylikt (eller motsatt) ställningstagande vara ändamålsstyrt; begreppsligt kan det i så fall knappast strikt logiskt hänföras på skadeståndet, sådant detta ovan definierats; lämpligare vore uttrycket *skadeståndsinstitutets syfte,* närmast då såsom avseende dess av olika personer, institutioner, lagstiftare etc. avsedda verkningar; och det är givetvis sant att man också och kanske oftast i sådan mening talar om skadeståndets syfte (jfr t.ex. nedan s. 160 not 20). — Slutligen kan man avse, icke ifrågavarande syften, utan de faktiska effekterna i samhället av skadeståndsinstitutets genomförande, enligt en ofta använd term *skadeståndsinstitutets funktion.* Se till det sist anförda Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet s. 77; Ekelöf synes eljest godtaga Karlgrens invändning. Jfr också Grönfors, Trafikskadeansvar s. 90 not 8. Med beaktande av det anförda komma nämnda termer att i fortsättningen brukas utan närmare förklaringar. Precisering sker endast därest saken skulle så påkalla.

[87] Se härtill Lundstedt, Culparegeln s. 120 f.

[88] Tolkad ur frekvenssynpunkt — vilket synes vara den enda möjligheten — innebär faran, att i ett visst antal fall skada inträffar i en del av fallen. Antages den enligt en ifrågasatt rättsregel erforderliga faregraden till 3 fall av 10, innebär detta att antalet åtkomliga handlingar skulle mer än tredubblas. Denna stegring av risken att iråka ersättningsskyldighet skulle troligen ha en starkare tillbakahållande verkan på handlandet. Det kan dock ifrågasättas om icke toleranspunkten snart nåddes till följd varav skadeståndssanktionen skulle komma att motverka sitt syfte. Härtill kan så jämföras det avsevärt mer restriktiva användandet av straff för försök till brottslig handling.

icke inträffat.[89] I så fall föreligger antingen icke skada — i det sistnämnda läget — varvid ersättningen skulle berika motparten;[90] eller har skada inträffat, ehuru i ett annat skeende. Fareframkallarens ansvar skulle då till omfånget[91] bliva bestämt på grundval av omständigheter, till vilka hans handling saknade samband; situationen bleve sedan ytterligare komplicerad med hänsyn till om den skadeutlösande faktorn varit av ansvarsbärande karaktär eller icke.[92] Även reparationssyftet med skadeståndet talar därför mot ersättning i fall av den förevarande typen liksom det överhuvud som huvudprincip kan hävdas, att skadestånd är en olämplig sanktion därest sagda syfte ej kan genomföras. Och detta icke blott därför att det delvis är meningslöst, och sålunda åsamkar den ansvarige en onödig börda och motparten en »obehörig vinst», utan också emedan det just därigenom kan motverka institutets allmänpreventiva syfte;[93] nämligen genom att framkalla en

[89] Detta bör väl strängt taget icke hava upphävande verkan för fareframkallarens ansvar, som ju avser en annan risk och sålunda ett annat realskadeförlopp.

[90] För övrigt skulle därvid grundval för ersättningens bestämmande helt saknas.

[91] Man kunde icke hänföra en del av skadan och en del av ersättningen till faran såsom orsak till deleffekt; det är icke det läget som här åsyftas. — I själva verket bleve det fråga om en ny sorts sanktion liknande den gamla boten; att bestämma den på vanliga ersättningsrättsliga grunder och utdöma den till den skadelidande åter skulle strida mot det ovan anförda. — Härmed vare icke i och för sig något sagt om lämpligheten eller olämpligheten av införandet utav en bot i sanktionssystemet; se härom bl.a. Strahl, Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område s. 152.

[92] I och för sig kunde naturligtvis en del av de rättsligt-tekniska svårigheterna undanröjas; även eljest föreligger ju i skadeståndsrätten nödvändigheten att undvika berikande av en för skada utsatt person och att vid samverkan o.d. fördela ansvaret; här äro emellertid dessa svårigheter generellt förbundna med den ifrågasatta ansvarsgrundvalen.

[93] Den preventiva funktionen skulle alltså på två vägar kunna rubbas; dels enligt ovan, dels p.g.a. stegringen av risken för att hamna i en skadeståndssituation, not 88 ovan.

känsla av orättvisa och en eventuell likgiltighet inför rättsordningen.[94]

De nu anförda allmänna synpunkterna synas kunna ge stöd för ett påstående, att kausalitetsförutsättningen har sin grund given i och sitt innehåll bestämt av skadeståndsinstitutets funktion; den reella innebörden härav blir att skadestånd förutsätter, icke kausalitet helt allmänt, utan förlust (såsom orsakad). Mot bakgrund härav böra bedömas de frågor vilka angå skadans begrepp ävensom dess uppskattning. Detta gäller sålunda bl.a. den standardisering och objektivering av värderingen som mer ingående kommer att längre fram undersökas. De mer detaljerade överväganden, vilka kunna anknytas till det här anförda, lämnas därför också tills vidare åsido. Dock kommer frågan att ytterligare ur mer principiella synpunkter belysas i det följande avsnittet, avseende fall, där visserligen realskada orsakats, men till synes icke förlust. Särskilt avses alternativ konkurrens i realskada (inklusive självständig orsakssamverkan). I de ståndpunkter, som därvid bruka hävdas, äro nämligen motsättningen mellan penala och reparativa moment särskilt påfallande och därmed också belysande.

III. I avsevärd utsträckning hävdas nämligen i konkurrenssituationen X-faktorns orsakskvalitet på sådant sätt, att det kommer att få — eller tendera mot — generell tillämplighet. Någon genomförd skillnad mellan straffrätten och skadeståndsrätten göres då icke, såvitt angår innebörden av att kausalitet föreligger;[95] en annan sak är att avvikelser i frågan om ansvars-

[94] Tilläggas må ifråga om den preventiva sidan, att straff i situationer av denna typ eventuellt kunde anses olämpligt av den grunden, att det verkar infamerande eller kunde tänkas ha sådan effekt, något som stundom skulle vara mindre önskvärt, samt att skadeståndssanktioner torde i en del fall ha större preventionskraft.

[95] Lundstedts kritiska sammanfattning av diskussionen på området, Festskrift til Henry Ussing s. 338 ff., ger vid handen att debatten omväxlande och ofta utan explicit åtskillnad rör sig om brottsliga och icke brottsliga handlingar. Se vidare motsvarande framställningar hos Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 99 ff. och Karlgren a.a. s. 33 f. Detta föranleder

bestämningen förekomma.[96] Med en resonemangsmetod, som huvudsakligen arbetar i orsakskategorier, är förhållandet en naturlig konsekvens, i det att man såvitt möjligt gärna vill fatta orsaksbestämningen enhetligt. Det kan ju dock med fog göras gällande — såsom i avseende å ineffektiv fara nyss erinrats — att motiveringarna för ansvar inom respektive discipliner icke kunna sammanfalla. Att straffrättsligt bedöma konkurrenssituationen är i allmänhet icke ur här aktuella synpunkter en problematisk uppgift.[97] Det är ju mot den farliga gärningen straffhotet riktas, och det förkastliga i beteendet minskas ej därav, att risker för angrepp kommit från flera håll; snarare kan detta föranleda att ingripande med straff framstår som särskilt indicerat. I skadeståndsrätten åter är läget ett annat; konkurrenssituationen företer där viss likhet med ovan berörda farefall. Detta kan formuleras så, att i båda fallen verkat en fara för realskada och förlust på grund därav, och att i det ena faran nått något längre, nämligen till mellanledet realskada. I intetdera har likväl inträffat den slutliga — och ur

---

visserligen icke i och för sig ett antagande, att orsaksfrågan bedömes enhetligt; Hult a.st. avskiljer sålunda från sin framställning den straffrättsliga frågan. Men därest man, även vid diskussion av orsakandet till förlust, medger X ansvarslindring i huvudsak endast vid redan realiserad delskada, och sålunda eljest bygger på det faktiska (positiva) sambandet, så blir skillnaden icke alltför stor; detta särskilt om det hävdas, att orsakssambandet mellan skadehandling och förlust är att bedöma på principiellt samma sätt som ifråga om den konkreta skadan; se Hult a.a. s. 105 f. och jfr Karlgren a.a. s. 33 (Karlgren ställer sig dock mer positiv vid självständig orsakskonkurrens). — Se vidare Stang, Erstatningsansvar s. 341. Jfr ytterligare Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 252; jfr s. 277, 280 f. Det framgår, att Andenæs finner orsaksfrågan i huvudsak böra avgöras enligt samma grunder inom respektive straff- och skadeståndsrätt, ehuruväl utrymme för avvikelser i enskildheter lämnas. — Jfr även ovan under I och II.

[96] Jfr Andenæs a.st. samt ovan not 95.

[97] Dock kan så vara fallet i fråga om ansvar för skadegörelse och förmögenhetsbrott; jfr Andenæs a.a. s. 280 och se i sistnämnda avseende närmare Strahl, Skada och vinning s. 105 ff.

synpunkten av skadeståndets »specifika, gottgörande syfte»[98] relevanta — effekten, nämligen förmögenhetsläderingen.[99]

Med hänsyn härtill föreligger till synes desto mindre skäl att se huvudprincipen om konkurrensens irrelevans som en tämligen självklar regel, vars åsidosättande kräver alldeles speciella skäl, som i själva verket antagandet av nämnda huvudregel behöver motiveras. Det är dock icke alldeles evident, att en lindrigt culpös skadevållare skall betala kanske exorbitant skadestånd till en person, som ändå icke kunnat undgå förlusten, ja som kanske t.o.m. kalkylerat med den. Och det är härvid rimligt att antaga, att förut i avseende å farefallet anförda förhållanden till en del kunna ha tillämplighet för denna bedömning. Liksom där var fallet har man då att i första hand att beakta de allmänna verkningar av skadeståndsinstitutet, vilka inneslutas i preventions- och reparationsfunktionerna. Emellertid är det på grund av bristen å upplysande material vanskligt att närmare uttala sig om betydelsen av dessa, såväl i avseende å deras respektive andelar i den samlade effekten av skadeståndsreglerna och deras användning som med hänsyn till de möjliga praktiska följderna av skilda lösningar; ett visst mått av spekulation måste alltid befaras. Utifrån denna allmänna reservation skall frågan i det följande översiktligt beröras, med anlitande av i huvudsak kända fakta och i avsevärd utsträckning tämligen allmänt godtagna synpunkter. I första hand betraktas den i förbindelse med nyssnämnda allmänna funktioner av skadeståndsinstitutet (1). Mot bakgrunden härav införas särskilda till de ifrågavarande skadetyperna anknutna moment, avseende bl.a. de gängse hänvisningarna till rättsmedvetandets inställning ävensom omständigheter av rättsteknisk och liknande relevans (2—4). Därefter sammanfattas det sålunda

[98] Karlgren a.a. s. 17.

[99] Här liksom i det följande bortses från den till eventuell tidsskillnad mellan X-faktorn och Y-faktorn hänförliga partiella förlusten; skulle Y-faktorn blott föranlett delskada gäller detsamma om det motsvarande överskottet.

utvecklade i vissa huvudpunkter (IV) under beaktande av å ena sidan betydelsen av särskilda förhållanden inom olika discipliner, å andra sidan behovet av enhetliga regler.

1. I första hand ifrågakommer spörsmålet om ersättningsansvar här skulle innebära ett realiserande av skadeståndets specifika *reparativa syfte*; ty även om den preventiva funktionen kunde anses vara den viktigare är det, såsom härefter skall utvecklas, för verkningen av densamma en betydelsefull omständighet, om medlet därför samtidigt är av kompensatorisk karaktär. Ur reparationssynpunkt är problemet icke alltför komplicerat. Det är självfallet här som eljest ett samhälleligt intresse såväl att skadlig inverkan in casu utjämnas som — framför allt — att tryggheten i egendomsbesittningen understödjes genom att ägare i gemen kunna utgå från att ersättning gives vid skadegörelse.[1] [2] Med hänsyn blott därtill vore det därför motiverat att ersätta alla uppkomna skador, ehuruväl naturligen ett så utpräglat skydd icke kan genomföras.[3] Och ju flera faror som hota egendomen desto större blir ägarens allmänna skyddsbehov. Orsakskonkurrens motiverar därför ingalunda nödvändigtvis ansvarslindring för endera faktorn; tvärtom skulle ett mer allmänt beaktande därav kunna beröva ägaren skyddet i de situationer, där han hade störst behov av detsamma. Det bör emellertid observeras, att nämnda skyddsbehov icke behöver i förevarande fall avse faran från X-faktorn, utan

---

[1] Se Lundstedt, Culparegeln s. 108 ävensom Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 54, särskilt s. 108 f. och Obligationsbegreppet I s. 121 f.; se även Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet s. 75 f., 108.

[2] Denna »rättighetsuppbyggande» verkan, jfr Karlgren, Skadeståndsrätt s. 16, bör naturligtvis skiljas från den förstärkning av egendomsbesittningens säkerhet, som beror av att sanktionshotet kan leda till minskad skadegörelse; den sistnämnda av preventionen beroende effekten kan i förevarande fall ha relevans även därest reparationsfunktionen här icke behövde tilläggas betydelse, sålunda i fall, där enligt det nedan under 2 anförda skadeståndstvång statueras.

[3] Härom se Strahl, Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område, passim.

stundom blott den från Y-faktorn emanerande. Tänka vi oss, att egendomen försäkrats mot brand och att den därefter genom en culpös handling skadats på annat sätt, har visserligen ägaren kommit i ett sämre läge och detta även om brand senare skulle hava inträffat; ty garantin mot denna kalkylerade risk kan nu icke realiseras. Att culpanten i sådant fall bör åläggas att utgiva ersättning synes därför klart.[4] Hade emellertid försäkring icke förelegat kan det för ägaren sägas vara likgiltigt (bortsett från av tidsskillnad betingad förlust) att skadan inträffade något tidigare än som eljest skulle hava skett. Och erhåller han likväl ersättning har han strikt taget blivit berikad på grund av skadegörelsen;[5] ty hade denna icke inträffat skulle hans samlade tillgångar (efter Y-faktorns inträde) ha varit färre. Detta behöver väl i och för sig icke vara någon nackdel. Men å andra sidan kan ur synpunkten av kompensation något stöd icke anföras för att låta en annan, d.v.s. culpanten, lida en mot berikandet svarande förlust. Det visserligen olämpliga handlingssättet anses ju icke ensamt räcka som motivering för ersättningsskyldighet ens i reguljära fall av vållande till förlust,[6] och det kan därför än mindre åberopas vid de förevarande frågorna. — Det kunde häremot måhända invändas, att en viss otrygghet i egendomsbesittningen vore att befara, därest skadestånd vägrades i konkurrensfallen; ägare etc. av nyttighet skulle icke kunna i sin verksamhet utgå från att han vid dess förstörelse genom annans vållande hölles skadelös. I och för sig behövde väl en sådan effekt icke uppkomma av en regel, enligt vilken endast försämring i förmögenhetsläge vore relevant.[7] Men detta förutsätter strängt taget att skadegörelsens praktiska irrelevans vore ostridig. Härvidlag kunna emellertid

[4] Se närmare nedan s. 211 ff.; i det följande förutsättes, att Y-faktorn icke är en potentiellt ansvarsgill händelse.

[5] Jfr Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 275, 282.

[6] Lundstedt, Culparegeln s. 120; jfr Ekelöf a.a. s. 76.

[7] Jfr Lundstedt a.st. i avseende å ifrågasatt ersättningsansvar för framkallandet av beräknelig fara, som emellertid icke lett till skada; se vidare ovan s. 149 ff.

särskilda omständigheter — vid sidan av de för reparationen direkt relevanta — av rättsteknisk och annan beskaffenhet möjligen inverka i motsatt riktning. Härtill återkommer framställningen i det följande (under 2). Tills vidare konstateras blott att — under nyssnämnda förutsättning — reparationsmomentet ensamt icke kan för här aktuella fall motivera en regel om ersättning utan tvärtom talar för den motsatta lösningen.

Under sådana förhållanden synes grunden för det ifrågasatta ansvaret vara att söka helt i skadeståndets *preventiva funktion*. Det kan härvidlag hävdas, att såväl ur synpunkten av avskräckning som för framkallande och understödjande av normhörsamhet det är av vikt att farliga angrepp motverkas, även för de särskilda fall då en motsvarande realskada ändå varit oundviklig. Det brukar ju antagas, att därest den preventiva verkningen överhuvudtaget har någon, icke alltför obetydlig omfattning, det är denna sida av skadeståndets funktion som är den ojämförligt viktigaste. Det väsentliga — vid sidan av den allmänna normhörsamhetens understödjande i stort [8] — är, understrykes det, att minska det samhällsekonomiska minus, som skadegörelser innebära, medan det är förhållandevis mindre viktigt att ersättning utgår i de undantagsfall, då skada inträffar, eller å vem de ekonomiska följderna av skadan slutligen komma att vila, skadegöraren eller den skadelidande.[9] Vad en avvägning in casu beträffar så medför ju ersättningens genomförande icke heller något botande av den nackdelen, att sakvärden förstörts.[10] — Preventionsmomentet synes emellertid

[8] Verkan i sådant hänseende av en viss regeltillämpning behöver som bekant icke vara begränsad till regelns eget giltighetsområde; jfr i det följande (under 2) om den negativa betydelsen för norminställningen av en inkonsekvent rättstillämpning etc.; och se för visst fall av orsakskonkurrens Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 338.

[9] Se Lundstedt, Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 54 särskilt s. 104 ff., Culparegeln s. 107 ff. ävensom Obligationsbegreppet I s. 121 f., Strikt ansvar I s. 20 ff. och II: 1 s. 117; vidare Ekelöf a.a. s. 76 f.

[10] Någon gång antydes visserligen, att det samhällsekonomiskt sett skulle vara fördelaktigare att lägga bördan på skadevållare, enär dessa

ha sin väsentliga betydelse utifrån den konsekventa tillämpningen, mindre för dragandet av gränsen mellan tillåtet och förbjudet beteende[11] eller eljest för skilda ersättningsfrågors bedömning.[12] Det får antagas vara den samlade effekten av det regelbundna och konsekventa utdömandet av relativt kännbara skadestånd, som här är avgörande. Att denna effekt skulle nämnvärt förstärkas av en ansvarsprincip respektive skadeståndsdom i förevarande tvistiga fall — vilka för övrigt icke ha större frekvens — synes icke kunna antagas. Och vad särskilt angår den mer direkta psykiska inverkan i fall, då skadeståndshotet aktualiseras, avser densamma tidpunkten innan handlingen utlöses; sanktionen anknyter till frågan om skadas beräknelighet etc. Eftersom enligt denna förutsättning följderna ännu icke äro kända,[13] kan en regel om ersättning för reell, icke blott »fiktiv» skada beräknas få ungefär samma

generellt sett skulle vara mindre samhällsnyttiga; av olika skäl kunna ställningstaganden icke grundas å en dylik uppfattning, alldeles bortsett från dess allmänna löslighet. — Jfr, utan analogi i övrigt, om en klassificering av försäkringstagare Løken, Forsikringskravet s. 29 ff.

[11] Härvid bortses från att sannolikheten för om en ifrågasatt regel praktiskt skall kunna hävdas naturligen är av betydelse för om den bör statueras eller icke; jfr ovan s. 150 not 88 om överskridande av toleranspunkten vid fareansvar.

[12] Se Ekelöf a.a. s. 78; att det emellertid med hänsyn till trygghetskänslan är av vikt, att ersättningen ekvivalerar till skadan är tydligt; se Lundstedt, Kritik av nordiska skadeståndsläror, TfR 1923 s. 131, Realitetssynpunkter i skadeståndsrätten, NJSt 1926 s. 212 f. och Culparegeln s. 108; jfr ytterligare Ekelöf a.a. s. 104 ff. — Det kan tilläggas, att just det förhållandet, att ersättning anpassas efter skadans storlek också kan understödja preventionen, nämligen genom den association till »rättvis» ersättning, som därigenom skapas; jfr Ekelöf a.a. s. 95 f. och se nedan not 28. Beräknades ersättning icke på detta sätt kunde också preventionseffekten taga skada; jfr nedan s. 163 f.

[13] Undantag finge eventuellt göras för uppsåtliga fall (el. likn.), i vilka medvetandet om det alternativa hotet i kombination med kännedom om ansvarsfrihet kunde föranleda till chikanös eller av vinningssyfte motiverad skadegörelse. I viss utsträckning kunde väl straffsanktionen motverka en dylik tendens. Därtill torde reservationen icke vara av alltför stor praktisk relevans; se vidare nedan s. 174 f.

preventionseffekt som den motsatta regeln; ty vid tidpunkten för eventuell handling måste i båda fallen skadas sannolikhet =handlingens farlighet ligga ovan miniminivån enligt regeln.[14] — Visserligen vore det möjligt, att vid ansvarsfrihet en viss exempelfara kunde uppkomma. Detta har emellertid — på sätt vid reparationsmomentet nyss antyddes — samband huvudsakligen med till konkurrenssituationen anknytande speciella förhållanden, såsom strax skall uppmärksammas. Bortsett tillsvidare därifrån så skall det väl icke hållas för uteslutet, att en viss, obetydligt ökad effekt kunde tillföras preventionen genom en regel om ansvar i förevarande fall. Enbart preventiva grunder av denna icke alltför starka praktiska relevans kunna dock näppeligen förslå som motivering, vid det förhållandet att förlustrekvisitet brister.[15] I allt fall måste vid den motsatta lösningen i motiveringen ingå grunder för ett slopande av det reparativa momentet i skadeståndet; med hänsyn framför allt till det härefter följande bör denna fråga icke helt förbigås.

Uppfattningen, att skadeståndsinstitutet icke bör ses ur uteslutande preventiv och därmed närmast *penal synpunkt,* torde också i stort sett motsvara de allmänna tendenserna i rättspraxis och eljest i stadgad åskådning. Såvitt man ville stödja ett ståndpunktstagande i eventuella *syften* bakom reglerna, hos lagstiftare och domare, kunde i enlighet med vad ofta hävdas snarast antagas, att preventionen spelat en ganska underordnad roll. Som belägg härför har anförts att skadeståndsföljden helt utformats såsom reparation,[16] på sätt — bl.a.[17] — att ersätt-

[14] Den anförda omständigheten har understrukits av Lundstedt, Culparegeln s. 120, i avseende å ifrågasatt ansvar för framkallandet av beräknelig fara. I förevarande fall synes den ha än större relevans; ty vid ansvar redan för fara kunde preventionseffekten likväl förstärkas av att vederbörande inte ens skulle ha råd att taga risken för skada resp. räkna med dess uteblivande, vilket förhållande i konkurrensfallen saknar aktualitet (det minimum kräves ju, att realskada inträffat). Se ytterligare ovan s. 149 ff.

[15] Jfr Lundstedt a.st. Även må hänvisas till vad om fara såsom skadeståndsgrund förut anförts.

[16] Karlgren, Skadeståndsrätt s. 17; jfr samme författare i SvJT 1938

ningen bestämmes enbart med hänsyn till skadans storlek.[18] Såtillvida underbygges tydligen ytterligare den ovan antydda uppfattningen. Samtidigt påpekas emellertid, att, därest — såsom synes vara fallet — skadeståndet fyller sin samhällsordnande uppgift framför allt som preventionsmedel, det kunde ifrågasättas att inom skadeståndsrätten i större utsträckning än hittills beakta penala synpunkter, detta även ifråga om skadeståndets utformning.[19] Den motsättning mellan anförda syften och skadeståndsinstitutets faktiska effekt, som härmed antages, ävensom det ställningstagande, som härav kunde motiveras, är av ett visst intresse i förevarande sammanhang. Om också uppgiften att närmare undersöka frågan väsentligen faller utanför detta arbetes ram, bör den därför konfronteras med här aktuella spörsmål.

Någon tvekan om den nämnda motsättningens generella berättigande inställer sig redan vid betraktande av de omständigheter, å vilka anförda karaktäristik vilar. Sålunda kan hävdas, att den omständigheten att skadeståndet utformats som gottgörelse, icke i och för sig inkluderar anförda parallella förhållande: att preventionen förbisetts eller spelat en helt underordnad roll.[20] Det kunde erinras om att den allmänna culparegeln, såsom den allmänt uppfattas, uttrycker ett ogillande, och att skadeståndsrätten överhuvud till stor del karaktäriseras av

s. 357 ff.; se även Stjernberg, Den positiva straffrättens allmänna del I s. 30 och Agge, Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag I s. 21 f. Jfr Ekelöf a.a. s. 77 f.

[17] Det tillägges, att det icke influerar på skadeståndsfrågan om straff samtidigt utdömes samt att motsvarighet till bötesförvandling saknas; se Karlgren a.st.

[18] Jfr ovan not 12.

[19] Karlgren a.st. Starkt avvisande ställer sig Stang, Erstatningsansvar s. 8 ff., 55 ff. Se i sådan riktning också Ekelöf a.a. s. 103 ff. och Ussing, Erstatningsret s. 6, 178.

[20] Härmed avses de bakomliggande »syftena»; att man därifrån har att skilja skadeståndets faktiska samhälleliga verkningar, dess funktion, och att därvid preventionen anses avgörande är en annan sak; se Karlgren a.st., Ekelöf a.st. och Agge a.st.

viss moralisk o. likn. värdering. Att detta sedan icke lett till att påföljden utformats i penal riktning kan ha andra skäl, bl.a. att straff har — eller kan ha — för den dömde nedsättande innebörd; framför allt avgörande får väl antagas vara ett samhälleligt behov av en dylik civil påföljd, verkande på delvis andra vägar än straffet.[21] Att söka förklaringen låter sig här inte göras. Överhuvud är frågan om lagstiftares och domares syften något diffus. Den skadeståndsrätt vi nu ha är i väsentliga hänseenden utbildad innan den angivna problematiken erhållit den nuvarande aktualiteten. Det har därför tidigare icke funnits samma anledning att närmare aktualisera de olika syftena med eller effekterna av skadeståndet. Därtill kommer, att den mer nyanserade bild av läget, som numera framträder, icke så mycket är frukten av studier utav attityder och beteenden i samhället, utan mer framstår som resultat av en spekulativ analys av verkligheten. De överväganden och föreställningar, som därvid framdragas, behöva därför icke vara nya annat än som mer explicita och preciserade uttryck för delvis även tidigare — liksom också i rådande allmänföreställningar — förefintliga ehuru icke aktualiserade motivationer. Huru och till vilken grad kan vara tveksamt; men — såsom i fråga om culpaansvar är skönjbart — spår av penalt betonade betraktelsesätt äro som bekant talrika och äldre skeden av rättsutvecklingen ge tydliga uttryck härför.[22] Att sedan detta icke kan preciseras i preventionstermer sammanhänger väl också därmed

[21] Se härom Lundstedt, Culparegeln s. 122 ff.; jfr vidare i det följande.

[22] Se t.ex. Strahl i Minnesskrift ägnad 1734 års lag s. 877 ff. I vissa tidiga lagställen finnes för övrigt en genomförd skillnad mellan bot samt reparation i trängre mening. Så är fallet redan i Gulatingslovi, Nordens äldsta lagprodukt; se GulL 185, varest stadgas att den som sårat annan skall dels gälda böter — enligt en angiven taxa — dels svara för läkelön och hålla den sjuke med mat; stadgandet anföres efter Gulatingslovi, 2 utg., Oslo 1952 (Norrøne bokverk, 33, Gulatingslovi). I den anglosaxiska skadeståndsrätten finnas kvarlevor härav i påföljden punitive or exemplary damages; se Prosser a.a. s. 11 ff. och Mayne, On damages s. 39 ff. — Se vidare Ekelöf a.a. s. 122 och Popp-Madsen, Bod, passim.

att ej heller straffets ändamål i tidigare föreställningssätt alltid varit medvetet differentierade.[23] Härtill kommer emellertid framförallt, att preventionsfunktionen är tillgodosedd redan genom ersättningstvånget i och för sig och att det därför har mindre aktualitet att draga in hänsynen till densamma vid de särskilda ersättningsfrågornas avgörande.[24] — Denna rådande utformning av skadeståndet synes därför i det hela — både mot historisk och mot aktuell bakgrund — kunna motiveras även enligt en uppfattning av preventionen såsom dess bärande grund. Det är sålunda i hög grad tveksamt, om det vore en ändamålsenlig anordning att helt eller i större utsträckning avkoppla ersättningsidéen och i motsvarande mån låta penala överväganden fälla avgörandet. Redan i avseende å reguljära skadegörelser är sådan tveksamhet befogad.[25] Och än mer blir så fallet i konkurrenssituationen, där en dylik lösning icke skulle innebära en lindring av den ekonomiska bördan av ersättningstvånget[26] utan en utvidgning av ansvaret utöver vad av kom-

[23] Motsättningen synes därför historiskt sett icke böra bestämmas som reparation contra prevention, utan snarare som reparativa respektive penala syften, i vilket sistnämnda alla de viktigare ändamålen med de rättsliga sanktionerna äro inneslutna; vid sidan av preventionen bl.a. — särskilt för äldre skeden — vedergällningen. Och det kunde betonas, att om också vedergällning antages som den egentliga drivkraften, häri impliceras även preventionen, icke blott som faktisk effekt utan sannolikt också ofta med hänsyn till syftet; jfr Lundstedt, Culparegeln s. 122 f., om det mindre sannolika i en på realitetstrogna grunder genomförd skillnad mellan straff- och skadeståndsrätt.

[24] Se Ekelöf s. 103 ff. Jfr vidare ovan s. 158; se emellertid även vid not 28 nedan.

[25] Se närmare Lundstedt, Realitetssynpunkter i skadeståndsrätten, NJSt 1926 s. 212 f. och Ekelöf a.st.

[26] Jfr i sådan riktning Karlgren a.st. En modifiering i större utsträckning av skadeståndets kompensatoriska karaktär kräver särskilda överväganden och den möjligheten skall icke bestridas, att så kunde vara befogat i en del hänseenden. Det är dock först genom försäkringsväsendets utveckling, som ämnet blivit mer aktuellt, och detta grundar sig då icke framför allt i preventionssyftet, utan snarare därå att kompensation kan ske på andra vägar, varför skadeståndsinstitutet i motsvarande grad blir

pensationssyftet betingas.[27] Därvid är att beakta bl.a., att ersättningspåföljden som sådan icke är något särskilt tjänligt medel för prevention, enär densamma varierar så starkt på grund av omständigheter, som icke äro relevanta för nämnda ändamål.[28] Olägenheterna härav bli särskilt påfallande vid förevarande fiktiva förluster. Ty enligt gängse åskådning skulle ersättning komma att utgå vid alla former av (med hänsyn till övriga förutsättningar ansvarsbärande) skadehandlingar, från uppsåtliga till ringa culpösa, från strikta ansvarsfall av »rättsstridig» art till »rättsenliga» skadegörelser. Och trots den i huvudsak penala bakgrunden skulle påföljden komma att utformas helt oberoende av handlingens beskaffenhet; ringa culpa kunde

obehövligt. Behovet att särskilt betona det penala momentet kommer därvid att bli en följd av att den förut förefintliga preventionen genom en sådan utveckling till sin verkningskraft eventuellt skulle inskränkas. Jfr till det sistnämnda Lundstedt, Culparegeln s. 125 ff. och Strikt ansvar II: 1 s. 6 f. samt Ekelöf a.a. s. 87 f. och Strahl a.a. passim.

[27] Att i sådant hänseende utforma skadeståndet i riktning mot straffet kan icke utan vidare antagas som en lämplig konsekvens av ett starkare beaktande av preventionen. Den sistnämnda torde snarare motivera införandet av en direkt straffrättslig sanktion. Och därvid är det en kriminalpolitisk fråga, som här får lämnas åsido, hur långt man vill gå; man observerar den relativa försiktigheten härvidlag i SL 24 kap., där straff stadgas endast för uppsåtlig skadegörelse. Och det kan anföras, att liksom ett alltför utsträckt straffbeläggande av vanliga beteenden efter all erfarenhet kan ogynnsamt påverka den allmänna attityden till såväl de ifrågavarande straffen som rättsordningen i sin helhet, så kan — det bör icke förbises — ett delvis penalt utformat skadestånd ha liknande effekt; den åtföljande osäkerheten kan därutöver verka hämmande på företagsamheten och öka vantrivseln i samhället; jfr till det sistnämnda Lundstedt, Culparegeln s. 121 och se ovan s. 149 ff. Och det vore icke alldeles sannolikt, att detta kunde modifieras genom upplysning om den mer subtila distinktionen, att om också skadeståndet i vissa — och därtill relevanta hänseenden — liknade straffet det dock icke vore ett straff.

[28] Det förbises icke, att denna varians i vanliga skadefall kan verka stärkande å preventionen. Om nämligen genom sanktionens genomförande vissa handlingars otillåtlighet understrykes eller i vart fall föreställningen om att med deras företagande är förbundet visst ersättningstvång inpräglas, så torde effekten härav stödas av den mer bestämda

komma att föranleda exorbitant ersättning, grov culpa endast obetydligt sådan. I den mån enbart penala eller eljest preventiva moment hade tillräcklig relevans, vore därför den rättspolitiskt lämpliga utvägen i stället att anlita straffsanktioner. Och vid betraktande härav faller det i ögonen, att man i strafflagstiftningen endast med varsamhet ingriper mot skadegörelse; det område, där enligt dess stadganden här ifrågavarande beteenden äro sanktionerade, omfattar väsentligen uppsåtliga skadegörelser.[29] Klyftan mellan straff och skadestånd skulle följaktligen — trots att det i båda fallen vore fråga om preventivt motiverad påföljd — bliva avsevärd redan med hänsyn till deliktets art; och än mer vidgades den genom nyss berörda, för sanktionssyftet irrelevanta varianser i påföljdens utformning.

Enligt de anförda är det *icke* möjligt att ur skadeståndets funktion extrahera omständigheter, vilka med någon mer betydande tyngd tala för att ersättningsskyldighet i de ur förlustsynpunkt irrelevanta konkurrensfallen skulle *positivt understödja* skadeståndsinstitutets effekt. Lösningen har närmast blivit, att en så inriktad rättstillämpning icke skulle lägga mycket till nämnda effekt; möjligen kunde den ibland motverka densamma [30] och stundom kunde denna möjlighet vara beaktansvärd.[31] Härmed tangerar emellertid framställningen den omvända sidan av det diskuterade problemet, avseende den risk för *negativa effekter* å preventionen, vilken kunde uppkomma av den ena eller andra lösningen, sålunda även av en rättstillämpning enligt vilken ansvarsfrihet antoges. Denna fara sammanhänger bl.a. med vissa för konkurrensfallen speciella omständigheter.

association till »rättvis» utjämning, som kan skapas genom tvångets anknytande till den konkreta situationen och ersättningens mätande på grundval av hela förlusten; därjämte ökas naturligen tryggheten i egendomsbesittningen, om ersättningen syftar till att möjliggöra ett återställande av det angripna läget; jfr ovan s. 155.

[29] Se SOU 1944: 69 s. 393.

[30] Jfr not 27 i det föregående.

[31] Jfr Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 275.

2. En avsevärd anledning till tvekan inför det anförda inställer sig nämligen osökt. Ty om det skulle vara så föga skäl att i de förevarande fallen medgiva ersättningsansvar, har man skäl att förvåna sig över att likväl den motsatta ståndpunkten dominerar. Frågan om grunderna för nämnda uppfattning kan här icke förbigås. I första hand erfordras en förklaring utifrån dess egna förutsättningar av den mer renodlade uppfattningen, som här ser förlustrekvisitet uppfyllt.[32] Därefter uppkommer frågan om häri också inneslutas omständigheter, vilka motverka de tidigare antecknade.

Sålunda har den förut uttalade tveksamheten inför en allmän ansvarsprincip sin bakgrund i en bestämning av skadan, som icke svarar mot den gängse eller mot allmänna föreställningar i ämnet. I vanliga fall förbindes förlusten mer direkt med realskadan. Det synes nämligen kunna antagas, att förlusten i stor utsträckning bedömes objektivt på det sätt, att med realskadan också värdet anses läderat. Ser man t.ex. värdet såsom en egenskap hos objektet [33] aktualiseras icke problemet; detsamma kan vara fallet, därest värdet är objektiverat på det sätt, att det uppfattas såsom en resultant av objektets nyttiga egenskaper.[34] Och även vid ett mer »funktionellt» betraktelsesätt kommer tyngdpunkten tämligen naturligt att läggas vid objektet;[35] dess förstö-

[32] Hult ger, a.a. s. 116 f., vissa exempel där det för ett objektiverande betraktande förefaller särskilt evident, att X-faktorn medfört full och slutlig skada.

[33] Se närmare kap. 5.

[34] Se t.ex. Käser, Untersuchungen über den Begriff des Ersatzwertes in der Versicherung s. 5; det tillägges emellertid: »Es handelt sich dabei aber mehr um eine 'technische Wertkategorie', um eine Fähigkeit, die dem Gegenstande innewohnt.» Jfr Gerhard-Hagen, Kommentar zum Deutschen Reichsgesetz über den Versicherungs-Vertrag s. 228; i avseende å »der gemeine Wert» tages hänsyn blott till »die objektive Beschaffenheit der Sache». Se också nästföljande not.

[35] Stang synes bestämma värdeminskningen som ett genom själva skadegörelsen utlöst faktum; se Erstatningsansvar s. 347, jfr s. 353. Detta är också konsekvent till hans orsakskriterium; trots att det är sambandet till förlusten, som saken gäller, får man likväl just vid alternativ konkur-

relse representerar värdets eliminerande på ett mer påtagligt och definitivt sätt än inverkan av icke-substantiella faktorer (t.ex. konjunkturförändringar). Värdet kommer härigenom att associeras till objektet mer än till dess utnyttjande (i det hypotetiska förloppet). Detta tar sig uttryck på skilda sätt: förutom i konkurrensfallen också i åsikter om och principer för värderingens rätta företagande, bl.a. i en restriktiv tendens i avseende å avdrag för icke substantiell värdeminskning [36] och överhuvud en viss standardisering av uppskattningsnormerna.[37] På anförda

---

rens icke se bort från realskadan; se ovan s. 138. — Se vidare Andenæs a.a. s. 260 ff. Andenæs anför såsom ett fall, där skadan p.g.a. X-faktorn redan är definitiv, detta exempel: Om ett husdjur har dödligt sårats av A och därefter avlivats av B, är det A som skall betala ersättning, emedan han genom sin handling berövat djuret det som gett det värde, nämligen bl.a. prestationsförmågan. Likväl är det ju blott för en objektiv värdelära, som värdet så kan knytas till själva objektet; om man i stället antoge, att djuret skulle av A hava slaktats för förhindrande av dess smittande med och spridande av en epizooti (som här utgör konkurrensfaktorn) blir lösningen genast mindre självklar. Det kunde visserligen hävdas, att ansvarsfrihet här vore att grunda på en brist i det subjektiva rekvisitet, jfr Ussing a.a. s. 144. Men det förhindrar icke, att även orsakskravet kunde anses brista; jfr NJA 1935 s. 148, där ett liknande synsätt antagits, ehuru grundat på att fara för skada sänkt visst värde; se vidare nedan s. 225 not 9. — Se för en dylik tendens till objektivering av värdet vidare Andenæs a.a. s. 296 f.; jfr s. 288 och 289 not 4. Samtidigt hävdas, s. 275 f., vid fall av självständigt verkande skadeorsaker ansvarsfrihet som en lämplig huvudregel. Där skulle samtidigheten vara relevant, emedan någon förändring ej skett genom X-faktorn. Avsåges även här de ekonomiska följderna vore det svårt att förstå den principiella skillnaden mot det fall att Y-faktorn verkar något senare; snarast synes det vara fråga om dels ett ekonomiskt resonemang, dels stundom — obestämt när och varför — en »alogisk vurdering», jfr s. 297. Än vidare se Hult a.a. s. 105 ff., 116 ff., Karlgren a.a. s. 33 f. och Ussing a.a. s. 147.

[36] Denna fråga utgör tvisteämnet i en stor del av försäkringsbolagens skadefall; jfr Bonbright, Valuation of property II s. 1184 och se kap. 7 i detta arbete.

[37] Jfr ovan s. 65 ff. — Dock bör observeras det förhållandet, att »objektiva» värden icke alltid äro konträra till »subjektiva» intressen; se härom kap. 9.

sätt kommer förlusten att framstå såsom inkluderad i substansskadan. I följd härav och då vållandet av den sistnämnda är ostridigt ha i varje fall formellt de normala rekvisiten för skadestånd uppfyllts och ersättningsansvar ger sig som en naturlig konsekvens.[38] Härtill kommer att realskadan är det i skadesituationen mest iögonfallande momentet samt att faktiska följder av skadegörelsen, såsom föranledda kostnader eller befogade och förväntade utgifter för återanskaffning, aktualiseras i de flesta skadefall. Det ter sig därför även ur denna synpunkt naturligt att lägga tyngdpunkten vid det faktiska (positiva) vållandet av skadan.[39] — Redan för det juridiska betraktelsesättet framstår enligt det anförda ett sådant synsätt som naturligt. Och det kan ifrågasättas om icke den rättsliga utformningen av ståndpunkten innefattar en preciserande rekonstruktion av det vardagliga föreställningssättet; detta antydes av förda kausalitetsresonemang [40] och indiceras också av den ofta förekommande hänvisningen till rättskänslans krav.[41] Och det kan väl därvid utan närmare argumentation antagas, att det utomrättsliga föreställningssättet i avsevärd

[38] Jfr Ussing a.a. s. 147 f.

[39] Till belysning av en dylik hypotetiskt antagen, till synes möjliga och jämväl rimliga tankevana må erinras om — se ovan s. 124 — att i de fall då konkurrensfrågan överhuvud sättes i samband med förlusten frågan också ställes i anförda form: Vilken betydelse skall tilläggas det förhållandet, att den av X vållade förlusten alternativt skulle ha orsakats av Y? Se Andenæs a.a. s. 275 och Ussing a.a. s. 147.

[40] Jfr sålunda redogörelsen ovan under A II: 3 för preciseringen av betingelsekriteriet; och se Hult a.a. s. 74, där lösningen av konkurrensfrågorna sökes i en rekonstruktion av den »traditionella kausalitetsuppfattningen»; resultatet, enligt vilken en del av motsättningarna skulle grunda sig å en bristfällig analys av de olika situationernas enligt betingelsekriteriet relevanta kännetecken, sammanfattas i korthet s. 122 f. — Se i övrigt under I i förevarande avsnitt.

[41] Se t.ex. Andenæs a.a. s. 275 och 282; vid fall av konkurrens mellan självständigt verkande skadeorsaker antages det allmänna rättsmedvetandet ge ett utslag för ansvarsfrihet emot den motsatta synpunkten, att det faktiska vållandet av realskada såsom indicerande oförsvarlighet talar för ansvar; jfr ovan s. 144 f. och nedan vid not 44.

utsträckning kännetecknas av den objektivering av värdet och den associering till substansskadan som nyss tillskrevs den rättsliga bedömningen.

Nu berörda förhållanden kunna ge en *förklaring* till att i gemen — både för det rättsliga och för det utomrättsliga betraktelsesättet — ersättningsansvar vid alternativkonkurrens tämligen självklart framstår som befogat.[42] Och därmed kan det till viss grad också tjäna som närmare *motivering*. Ty utifrån en dylik känsla av självklarhet och en däri implicerad föreställning om skadegörelsens innebörd kunde ett ogillande av ersättningsyrkandet in casu uppfattas som inkonsekvent i förhållande till avgöranden i reguljära skadeståndssituationer, vilka — ehuru visserligen i ekonomiskt hänseende avvikande — till det yttre (d.v.s. i avseende å substansskadan) förete i allt väsentligt identiska kännetecken. Om t.ex. två cyklar stulits från en förvaringsplats skulle det kanske för de flesta förefalla orimligt att medgiva ägaren till den ena ersättning men icke den andre ägaren, enär det visats att hans cykel något senare skulle ha förstörts på annat sätt. På grund av ifrågavarande allmänna inställning av rättskänslan kunde det tänkas verka ofördelaktigt på den samlade preventiva effekten av skadeståndsreglers användande att i konkurrensfall vägra ersättning, och detta i två hänseenden. — *För det första* torde det förhållandet, att en rättstillämpning uppfattas såsom inkonsekvent och därmed väl (oftast) också orättvis, inverka starkare på attityder till rättsordningen än skadeståndsdomar eljest göra. Ty av naturliga skäl kan ett fall av *negativ verkan å allmänpreventionen* (inklusive och framför allt å den positiva norminställningen) uppväga ett avsevärt större antal positiva fall.[43] Det bör härvid påpekas,

---

[42] Härmed blir uttrycket orsakskonkurrens också skenbart mer adekvat; ty tankegången innefattar ju föreställningen om två parallella, fullständiga skadeförlopp (ehuru det ena hypotetiskt).

[43] Erfarenheter från bl.a. kristidslagstiftning och dess tillämpning torde — med beaktande av att analogien haltar — erbjuda belägg för det anförda påståendet, liksom eljest mer uppmärksammade domar i kontroversiella fall.

att det väl är just på grund av detta förbindande av rättskänslan till regelsystemet, som ett åberopande av densamma får en någorlunda bestämbar mening. Ty förhållandet är ju här detta, att en skenbar inkonsekvens antages ha skett vid tillämpningen av de regler, vilka bidraga till att dirigera rättsmedvetandet och giva det dess innehåll. Alltför allmänna hänvisningar till rättskänslan bliva alltför uttunnade och kunna verka vilseledande; nämligen därigenom, att de icke i den mån så möjligt är ge referens till nämnda känslas betingelser och därmed icke heller till den möjliga variationen i attityderna.[44] I följd härav kan förbises den eventualiteten, att dessa giva motsatt utslag i konkurrenssituationer, där det är mer evident att förlust icke uppkommit och i vilka därför i stället ansvars åläggande kunde uppfattas såsom principvidrigt; se härom strax i det följande. — *För det andra* kunde en rättstillämpning av anförda art föranleda en risk för *exempelfara*. Ty det kan antagas vara möjligt att, genom att vid skadegörelser associationen framför allt knytes till substansskadan eller eljest det konkreta angreppet, ett visst samband etableras mellan norminställningen och detta mer iögonfallande moment i skadesituationen. Skenbara avsteg från den vanliga rättstillämpningen kunde i anledning av bl.a. ifrågavarande samband göra allmänpreventionen mindre effektiv; detta alldeles bortsett från om avgörandena eljest — enligt det nyss förda resonemanget — framstode som inkonsekventa eller orättvisa. Ty en sak är att man eventuellt argumenteringsvis kan övertyga om att ersättningsansvar motiveras endast vid förlust; det avgörande härvidlag är att preventionseffekter i största utsträckning uppkomma via andra funktioner än de förståndsmässiga.

[44] Att därför som moment att väga mot varandra ställa å ena sidan praktiska hänsyn bakom orsakskravet och därur utvecklade ändamålsöverväganden, å andra sidan det oreflekterade rättsmedvetandets »forestillinger med dypere emosjonell forankring» synes därför — med reservation för skilda tolkningar av satsen ifråga — innefatta framskapandet av en delvis falsk motsättning; se Andenæs a.a. s. 275, angående samverkan av självständiga skadeorsaker.

Anförda synpunkter kunna emellertid — mutatis mutandis — även åberopas som grunder för *ansvarsfrihet*. Därvid åsyftas möjligheten av en bristande överensstämmelse mellan regel och rättskänsla i fråga om själva huvudprincipen om ersättningsansvar. Den rättsliga utformningen av densamma är nämligen ofta preciserad och generaliserad med hänsyn till behovet av klara och tillräckligt omfattande regler.[45] Rättskänslan åter är mer nyanserad. Medan resultatet för denna ofta kan antagas framstå som självklart — särskilt om vållandet är grovt,[46] X-faktorn är av mer betydande omfattning eller tidsskillnaden ej är alltför obetydlig etc.[47] — så kan detsamma förändras med situationernas variation för att slutligen kanske övergå till en känsla av evidens i alldeles motsatt riktning.[48] Och även härom

[45] Hult medger sålunda i huvudsak undantag endast för fall av fara, som är så fixerad, att den i realiteten antages innefatta definitiv skada; a.a. s. 108 ff.

[46] Gärningens grad av förkastlighet hävdas stundom såsom ett särskilt skäl att beakta vid kausalitetsfrågans avgörande. Se Hoel, Hovedårsaksprinsippet s. 12. Jfr Andenæs a.a. s. 260, 276; det vore i och för sig intet att invända häremot, men med hänsyn till behovet av enhetlighet finge den motsatta huvudregeln antagas. Andenæs hänvisar här till Leonhard, Allgemeines Schuldrecht des BGB I s. 143; det påpekas emellertid att synpunkten avvisats i tysk rättspraxis; se Andenæs a.a. s. 260 not 1.

[47] Vid vållande till annans död skulle man väl icke gärna vilja hävda, att förlust på grund av utgift för begravning icke vore i strikt mening orsakad av deliktet; se NJA 1924 s. 538. Jfr Ekström, Privaträttens allmänna läror, s. 840 f., med anförande av ovissheten om den hypotetiska utvecklingen som skäl. Det är dock icke troligt, att sådan omständighet skulle tilläggas relevans; jfr Stang, Erstatningsansvar s. 73 och Ussing, Erstatningsret s. 147.

[48] Detta kan belysas med en glidande skala av konkurrens, därvid X av obetydlig vårdslöshet antages ha slagit sönder en fönsterruta i en byggnad, medan Y varieras enligt följande: Y-faktorn är nästan samtidig och grovt culpös; den utgöres av en storm, som spräcker alla rutor i fastigheten; den är en förhärjande eldsvåda; eller den utvecklar sig i ett ödeläggande bombanfall. I intet av fallen är det faktiska vållandet av X till skadan å rutan förändrat; likväl stiger med Y-faktorns ökande styrka känslan av det mindre rimliga — eller minskas i vart fall självklarheten — i att ålägga skadeståndsansvar. Om åter den nämnda faran för storm täckts av en

gäller — ehuru nu i motsatt riktning — vad förut andragits om den skadliga inverkan av normhörsamhet m.m. av såsom inkonsekventa, oriktiga eller eljest orättvisa uppfattade domar, och dessas förmåga att motverka den vanliga frekventa rättstillämpningen.

I vad mån dessa eventuella följder av respektive lösning äro beaktansvärda, vilkendera som skulle ha den starkaste negativa effekten och huru avvägningen med hänsyn härtill kunde utfalla, härom kunna några säkrare uttalanden icke göras. Strängt taget är det icke möjligt att väga dem mot varandra, ty vilken lösning man än väljer, så kommer den ena effekten att vara en fakticitet, den andra blott hypotetisk; såsom data för bedömandet av konkurrenssituationer utgöra de så att säga själva alternativa skadeorsaker. Här skola desamma icke ses isolerat; i sammanfattningen nedan (IV) återkomma de, bedömda mot övriga moment. Mer generellt kan dock här anföras en allmän möjlighet, att den negativa reaktion som hänför sig till alternativet bifall till ersättningstalan hade större intensitet eller eljest vore mer beaktansvärd; dels med hänsyn till grundsatsen hellre fria än fälla och vad därmed står i sammanhang; dels och framför allt på grund av att den rättskänslan dirigerande reparationsgrundsatsen frånfallits. Tar man nu hänsyn härtill och beaktar att frekvensen icke är mer betydande av sådana skadefall [49] — eller, försiktigtvis, prövade tvister — som innesluta alternativt verkande skadeorsaker, så synes ett visst fog för ansvarsfrihet för X-faktorn föreligga. För mer kvalificerade fall åter, i vilka rättsmedvetandet skulle reagera motsatt, och med hänsyn därtill och eljest ett ingripande påkal-

---

glasförsäkring, tenderar uppfattningen tillbaka mot utgångsläget, ty att ålägga försäkringsgivaren ansvar, trots att stormen de facto icke spräckt rutan i fråga är uteslutet, om försäkringsvillkoren icke äro alltför extravaganta; och då återstår blott X-faktorn såsom tänkbar ansvarig. I övriga anförda fall åter kan med större eller mindre styrka rättskänslan reagera mot ersättningsansvar.

[49] Jfr emellertid nedan kap. 3 A (s. 194, 204 ff.).

lades, har man ju som förut åberopats i viss utsträckning tillgång till straffbestämmelser.

Slutligen skall tilläggas, att härvid diskuterade frågor delvis måst renodlas. Vad som särskilt är värt att observera är, att i de situationer i vilka enligt ovan utslag ibland erhålles mot ansvar, ibland för ansvar, Y-faktorns evidens är underkastad varierande sannolikhetsgrader. Och det är väl troligt att dessa delvis också kunna avläsas i de skilda attityderna. Ett dylikt hänsynstagande till skadans högre eller lägre grad av visshet vid värdeuppskattningen är fullt rimligt och bör beaktas; frågan upptages i samband med vissa andra rättstekniska omständigheter nedan under 3.

3. Till stöd för uppfattningen att konkurrens icke bör fria den faktiskt verkande faktorn från ansvar anföres, att härmed vinnas fördelar i processuellt avseende och liknande. Sålunda påpekas, att det kunde ställa sig svårt att få utrett, om icke ägaren till skadad sak skulle avhänt sig densamma innan den alternativa faktorn hunnit verka; anförda lösning avskär möjlighet till tvist härom. Därjämte skulle man, därest invändning om alternativkonkurrens avvisades, överhuvud slippa i processen draga in frågan hur händelsen eljest skulle hava utvecklat sig.[50] Dessa synpunkter äro säkerligen beaktansvärda. De synas

[50] Se Andenæs a.a. s. 282 f.; jfr Stang a.a. s. 311, 346 f. och Øvergaard a.a. s. 33 f. Andenæs framhåller också den fördelen, att man slipper taga hänsyn till omständigheter, som inträffa efter domen i första instans, samt tillägger att om skadevållaren genast hade betalt, likmätigt sin plikt, hade den skadelidande definitivt »hatt sine penge»; han bör icke erhålla gynnsammare behandling därför att han dragit ut på tiden. — Vad det förstnämnda argumentet beträffar hänvisas till vad ovan i texten anföres; det kan erinras, att det sammanhänger med frågan i vilken utsträckning ny bevisning får åberopas i senare instans. Att tvisten till slut måste avgöras är klart; någon resningsmöjlighet för fall då den alternativa orsaken senare uppdagas torde icke föreligga; se Walin, SvJT 1953 s. 100. Men detta är intet skäl, varför icke omständigheten dessförinnan skulle få beaktas, därest det eljest ansåges befogat och icke stode i strid med processuella regler; jfr härtill också Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 169 f. Nyss anförda förhållanden beröras också av Andenæs a.a.

emellertid huvudsakligen ha giltighet för mer speciella situationer och äro såtillvida av begränsad betydelse. I den utsträckning de användas som argument mot resultat, vilka ur andra synpunkter kunde vara sakligt motiverade, äro de heller icke helt övertygande, i det att dylika skäl så att säga äro alltför användbara; särskilt är detta påfallande, när de vägas mot principen, att ena parten icke skall tjäna å skadegörelsen, och mot reparationsmomentet överhuvud. Och i anslutning härtill må påpekas, att svårigheter av denna — eller åtminstone liknande — typ ändå icke skulle kunna mer än delvis undanröjas. Ty såvitt gäller skadeuppskattningen i övrigt föreligga motsvarande problem i avseende å den hypotetiska utvecklingen och hava avsevärd frekvens, bl.a. vid värdeminskningsspörsmålen. — Dock skall icke förbises, att ju längre tidsavståndet är mellan X-faktorns inträde och Y-faktorns, desto mer kunna de ifrågavarande betänkligheterna växa i styrka.[51] Betydelsen härav går emellertid delvis tillbaka på frågan vilka krav i bevisningshänseende, som kunna för de ifrågavarande fallen antagas. I sådant avseende kan hävdas, att det finnes allt skäl att vid invändning om alternativ skadeorsak lägga en stark bevisbörda å svaranden. Principen i RB 35: 5 om uppskattning efter skälighet i vissa fall avser efter orden icke denna situation.[52] Redan på grund av bevisningssvårigheter torde därför en del — kanske de flesta — fall av alternativkonkurrens komma att avföras;

s. 289 not 3. — Argumentet åter därom att skadevållaren icke får vinna på att draga ut på tiden synes förutsätta det resultat det avser att styrka; ty frågan är just vad närmare menas med att den skadelidande skall ha »sina pengar». Skadevållarens plikt att genast betala är väl i själva verket fiktiv. Om den berodde just av det aktuella spörsmålet, vore det ju icke obefogat att han något avvaktade utvecklingen; och på något stadgande om motsatsen synes den andragna plikten icke grundas. Möjligt är givetvis, att eventualiteten av en alternativ Y-faktor kan föranleda dröjsmål och att det måhända kunde vara ändamålsenligt att ingripa häremot; frågan undandrager sig dock närmare bedömande.

[51] Detta understrykes av Andenæs a.st.; jfr Karlgren, Skadeståndsrätt s. 36 och Hult a.a. s. 116 f.

[52] Se härom nedan kap. 5 C.

och troligen gäller detta särskilt sådana, vilkas beaktande eljest kunde förefalla speciellt orimligt.[53]

Med det anförda vare dock icke sagt, att en regel om att den konkurrerande orsaken skulle lämnas utanför skadeuppskattningen icke skulle kunna ur anförda och liknande synpunkter vara lämplig. Även om hänvisningar till svårigheter i bevisningshänseende eller eljest i avseende å processens genomförande icke tillmätas alltför stor betydelse, böra de dock icke helt lämnas utan beaktande. Framför allt kunde det ur praktiska synpunkter vara ändamålsenligt med en princip som avskure nämnda svårigheter, så att process överhuvud icke skulle behöva föras och andra fördelar av enhetlighet i regelsystemenet skulle vinnas. Men det bör därvid beaktas, att frekvensen av tvister av denna natur icke är alltför stor, såvitt tillgängliga rättsfallsredogörelser utvisa. I och för sig kan det väl heller icke vara befogat att för en viss lösning åberopa enbart lämpligheten av att förhindra tvister. Men därest på ett visst område svårigheterna att utifrån viss regel komma till en praktisk lösning äro för området typiska, kan naturligen ett klarare eller förenklande regelalternativ vara att föredraga, om eljest vissa skäl för detsamma föreligga.

4. Utöver nu redovisade hänsynstaganden bör observeras den fara för rättssäkerheten, som kunde föranledas av att en princip om ansvarsfrihet vid alternativ konkurrens utnyttjades i illojala syften. Denna risk har möjligen här en viss relevans. Ty även om det tidigare anförda (1—2), om den positiva och negativa verkan å allmänpreventionen och risken för ökade skadegörelser i allmänhet, icke tillades större vikt, kunde dock hävdas att vid principiell ansvarsfrihet skadegörelser skulle komma att öka just i konkurrenssituationer. Det är sålunda icke uteslutet, att i ett visst fall vetskapen om den alternativa faktorns mer eller mindre sannolika inträffande kunde stimulera

[53] Jfr ovan not 47 rörande begravningskostnader.

till skadegörelse. Närmast skulle detta gälla uppsåtlig [54] skadegörelse, för vinnings skull eller av chikan o. likn., vars utförande motiverades av Y-faktorn, i kombination med en förhoppning att den hypotetiska fakticiteten av den alternativa skadan skulle komma att anses vara styrkt. Även om man — ur ekonomisk synpunkt — kunde finna dylika förfaranden tämligen oväsentliga, så är det naturligen icke önskvärt att uppmuntra dem. Därtill kommer möjligheten att de medföra exempelfara även på andra områden samt risken för att skadegörarens kalkyler varit felaktiga, så att verklig ekonomisk förlust från och till uppstode. Det är dock svårt att antaga någon större frekvens av dylika fall och med hänsyn bl.a. därtill är det mindre rimligt att låta invändningen gå ut över så att säga mer lojala skadevållare.[55] — Härutöver torde som regel den anförda invändningen motvägas — och övervägas — av en omkastad tillämpning av densamma. Ty den risken är väl mer praktisk — ehuru naturligen även den icke alltför betydande — att ersättningsmöjlighet för »fiktiv» skada kan leda till en utökning av antalet skadeståndstvister och/eller »obefogade» processer (obefogade i den meningen att kontroverser stimuleras, utan motsvarande fördel ur allmännare synpunkt); och detta kan än vidare ha den spridningseffekten, att uppmuntran sker att framställa anspråk även för sådan »fiktiv» skada, som faller utanför det ersättningsgilla området;[56] risken för chikanös ersättningstalan förefinnes väl också.

Erforderligt material för bedömande av de berörda farorna finnes icke tillgängligt. Det synes dock givas fog för att — som en på vardaglig erfarenhet grundad hypotes — antaga, att de icke ha större betydelse. Möjligen skulle de på mer speciella

---

[54] Risk för sänkt aktsamhet i avseende å det hotade objektet från potentiella skadevållares sida synas icke behöva beaktas.

[55] Ytterligare må erinras om den — för ämnet överhuvud aktuella — omständigheten, att tillgång finnes till straffsanktion; se härtill ovan s. 164.

[56] Under alla förhållanden måste ju gränsen bliva flytande mellan den ersättningsgilla och den icke ersättningsgilla objektiva skadan.

områden kunna få utökad frekvens och framkalla ett behov av åtgärder.[57] Eljest torde i det hela kunna sägas, att de — vid nuvarande kunskap — icke böra få inverka å konkurrensfrågans lösning, i allt fall icke i riktning mot en princip om ersättningsskyldighet.[58]

Vad nu under 1—4 anförts har blott erbjudit vissa — och tämligen allmänna — huvudsynpunkter för lösningen av konkurrensfrågorna. Det är svårt, kanske icke möjligt, att med erforderlig precision avväga deras respektive betydelse, liksom det redan i fråga om de faktorer, som i avseende å reguljära skadefall medverka vid skadeståndsinstitutets funktionerande, är ytterst vanskligt att uppskatta varderas andel i det slutliga resultatet. Ej ens om detta resultats närmare beskaffenhet är mer ingående kunskap med tillgängligt material möjlig. Med hänsyn härtill kan det synas vara ogenomförbart att giva en tillfredsställande motiverad mer generaliserande lösning för eller mot ansvar. Härvid kan dock anföras, att frekvensen av fall, i vilka konkurrens mellan alternativa skadeorsaker blir aktuell, icke — såvitt bekant — är alltför stor. Det är därför sannolikt, att eventuell olägenhet av en den ena eller andra lösningen icke blir särdeles betydande. Med hänsyn härtill och då det icke rimligtvis kan hävdas, att skäl helt saknas för ansvarsfrihet, synes en viss bevisning kunna krävas för ändamålsenligheten av den motsatta ståndpunkten. Vid uteblivande härav har en tillämpning, som är konsekvent till skadeståndsinstitutets principiella utformning visst fog för sig. — Härmed är dock endast en allmän princip antydd. Att motsatt lösning likväl — även med accepterande av den ifrågasatta huvudståndpunkten — kunde i skilda lägen vara motiverad,

---

[57] Vid expropriationsföretag, vattenregleringar o.d. uppkomma dock enligt allmän erfarenhet ej sällan missförhållanden i anfört hänseende. — I avseende å gränsdragningen mellan ekonomiska och icke-ekonomiska skador föreligga liknande problem, delvis hänförliga till samma kontrovers i grundfrågan; se härom nedan s. 398 f.

[58] Jfr dock nedan not 82 rörande frågans läge i försäkringsrätten.

skall icke bestridas. Mången gång skulle det säkerligen framstå som orimligt eller stötande att vägra skadestånd; så i fall av begravningskostnader. Ett närmare utförande av ämnet kommer för vissa viktigare frågor att ske i kap. 3. I det följande skall endast i korthet en sammanfattande diskussion föras, med beaktande av vissa särskilda moment, som icke ägnat sig för isolerad behandling i det föregående.

IV. Utgångspunkten tages lämpligen i det för alla de ifrågavarande skadefallen, hur de än eljest skifta, gemensamma kännetecknet, att det hypotetiska förloppet innehåller en Y-faktor och att därför strikt taget den faktiskt verkande X orsakat realskada men icke förlust. Tydligen föreligga tre alternativ för lösningen; *antingen* statueras generellt ansvar för X (1); *eller* går man en medelväg och beaktar endast vissa fall av orsakskonkurrens (2); *eller* slutligen medgives över hela linjen ansvarsfrihet (3). Redan i den nämnda huvudegenskapen hos dessa skador, och enbart i denna, kunde (naturligtvis lämpligen utifrån bakomliggande ändamålsöverväganden) ett allmängiltigt kriterium antagas; endera såsom förutsättning om förlust, varvid det tredje alternativet blir tillämpligt; eller med realskada som maximikrav, enligt det första alternativet. Eljest, och nödvändigtvis vid den mellanliggande lösningen, måste stöd sökas i de särskilda — ur strikt reparationssynpunkt oväsentliga — kännetecknen av de olika skadetyperna (eller enligt en outrerat värderingsmässig synpunkt de enskilda skadefallen [59]). Den sistnämnda metoden synes också trots allt svara

[59] Se Hoel, Hovedårsaksprinsippet s. 12: »Det avgjörende synspunkt er, overalt hvor en begivenhetsgang skall undergis rettslig bedömmelse, å ta hensyn til den enkelte faktors större eller mindre innflytelse på begivenhetsutviklingen, den måte hvorpå den har ytret sig, dens mer eller mindre direkte og umiddelbare forhold til den inntrådte skade etc., og sluttelig å anstille et samlet skjönn over disse forskjellige og efter omstendighetene innbyrdes motstridende momenters rettslige betydning»; jfr Risiko og ansvar s. 239. Andenæs, a.a. s. 297, ansluter sig principiellt till Hoels uppfattning; därvid bör dock erinras, att densamma på skilda ställen givits varierande uttryck, och att Andenæs väsentligen synes avse det kännetecknet hos

mot det faktiska rättstillståndet.[60] I anslutning till denna för rättssäkerheten till synes vanskliga lösning bör emellertid en särskild, tidigare icke diskuterad huvudpunkt framhävas: nämligen den, att förlustrekvisitet har generell giltighet, såväl för skadeståndsrätten och försäkringsrätten som eljest.[61] Det är naturligen i och för sig — d.v.s. därest starka skäl icke tala därför — mindre lämpligt att tillägga detta kriterium en variabel innebörd. Visserligen är såsom senare skall utföras kriteriet delvis obestämt; men denna vaghet angår de allmänna yttergränserna för detsamma och kan enligt sakens natur icke hävas.[62] En helt annan — och ur rättssäkerhetssynpunkt vanskligare — form av obestämdhet erhålles, därest väsentligen likadana situationer i visst hänseende behandlas olika. Samtidigt kan likväl detta vara motiverat utifrån de särskilda grunder som för ansvar eller dess motsats kunna åberopas. I sådant hänseende är ytterligare den nämnda betydelseskiftningen uppdelbar i två skilda arter: *dels* kan variansen avse olika typfall av skada med bibehållen enhetlighet inom respektive grupp;[63] detta beröras i det närmast följande; *dels* kan den hänföras till olika discipliner eller institut inom en disciplin; frågan härom behandlas avslutningsvis i detta kapitel.

---

uppfattningen i fråga, att kausaliteten angives skola bestämmas genom en alogisk värdering. — Metoden belyses i lösningen av ett skolexempel: A har vållat skada i en ångbåtssalong; en timme efteråt sjunker fartyget. Med viss tvekan medger Hoel här ansvarsfrihet för A; lösningen — som motiveras med att skadan ligger innanför visst riskområde — karakteriseras enligt följande, Hoel, Risiko og ansvar s. 238: »Det fineste juridiske resultat tør derfor være her at frikjende A. Men dette resultat kan i saafald kun forsvares som en skjønsmæssig foretat nuansering».

[60] Se nedan och närmare kap. 3.

[61] Se FAL 35 § och jfr ovan s. 42 samt i det följande (under 4).

[62] Bestämmandet av en skada som ekonomisk kan som känt är icke ske på grundval uteslutande av rent pekuniära data; det något vanryktade spörsmålet om behovstillfredsställelsens art och gradering kan därför icke helt undvikas, med nämnda konsekvens för begreppets bestämbarhet; ämnet behandlas i kap. 6 C.

[63] Enligt den i not 59 ovan angivna uppfattningen blir variansen generell och förutsebarheten av domen principiellt utplånad.

1. Det skall icke hävdas, att den mest extrema ståndpunkten, *Y-faktorns* praktiskt taget fullständiga *irrelevans,* är helt orimlig. Men naturligen kan den icke motiveras med anlitande blott av ett på visst sätt bestämt kausalitetskriterium utan endast med ändamålsöverväganden (eventuellt av den förut skisserade typen). Problemet kommer därvid att angå preciseringen av effekten, och resultatet blir att skadebegreppet på denna punkt erhåller ändrat innehåll, nämligen så att själva realskadan får innefatta ogynnsamhetskriteriet. Den närmare innebörden av ett sådant skadebegrepp beror av vilka grunder för ansvar som komma i blickpunkten. Otvivelaktigt inverkar stundom ett penalt betraktelsesätt; med hänsyn till betoningen av rättskänslans krav förekommer väl därvid en färgning av vedergällning. Även om detta överhuvud kan sägas gälla ersättningssanktionen, i vart fall i avseende å »förkastliga» handlingar, blir tendensen här mer utpräglad. Härvid kan icke heller uteslutas ett möjligt inslag av ersättning för ideell skada, i det att en viss påverkan av själva den konkreta skadegörelsens karaktär av kränkning kan tänkas inverka på ställningstagandet.[64] Samtidigt föreligger också ett mer omedelbart praktiskt moment, nämligen — det får understrykas, att det gäller en hypotes respektive ett sakligt sett möjligt alternativ — en av rättstekniska skäl antagen presumtion om skada, eventuellt kombinerad med en till skadans objektivering anknuten föreställning om reparation av förlust. — Det synes i klarhetens intresse vara av vikt att observera antydda bakomliggande överväganden och föreställningar, av vilka i realiteten någon eller några måste motivera ansvaret; bl.a. indicerar oenhetligheten av dessa skilda moment en möjlighet till upplösning av en allmän ansvarsprincip. Ty de olika omständigheter, för vilka förut redogjorts, synas icke kunna helt ut motivera ett så vidsträckt ersättningstvång.[65]

[64] Jfr hävdandet av culpagradens betydelse för kausalitetsbedömningen, not 46 ovan. Jfr vidare nedan s. 182 f. om förhållandet vid vissa särskilda fall av »fiktiv» skada. — Se vidare Ekelöf a.a. s. 113 ff.

[65] I fall, då tidsavståndet mellan X- och Y-faktor icke är mer betydande, och då det bräckliga stöd för huvudregeln, som innehålles i en hänvisning till rättsmedvetandet, brister, blir det även för den anförda uppfattningens

Detta gäller särskilt fall av självständigt verkande skadeorsaker, där såväl till preventionen anknutna omständigheter som rättstekniska och liknande skäl äro i mindre utsträckning än eljest tillämpliga, såsom härefter skall utvecklas.

2. Åtminstone såtillvida synes det nämligen vara indicerat att göra avsteg från en generell ansvarsprincip, att sistnämnda konkurrenssituationer föras till en särskild grupp. De allmänpreventiva skälen för ersättning äro här mindre bärkraftiga. Det har redan anförts, att preventionens positiva effekt troligen icke nämnvärt ökas genom fällande skadeståndsdomar i konkurrensfallen. Någon mer betydande negativ inverkan å nämnda funktion av ansvarsfrihet vid *samverkan av självständigt verkande orsaker* torde som regel heller icke vara att befara, vid det förhållandet att X-faktorns irrelevans här framstår såsom särskilt påtaglig. Särskilt kan framhävas, att eftersom båda orsakerna utlöst realskadan det låter sig väl göra — även vid en objektiverande bestämning av värdet — att hänföra förlusten på Y. Än vidare äro förut anförda rättstekniska omständigheter, avseende bevisningsspörsmål och andra till processen hänförliga

---

anhängare svårt att uppehålla skadefiktionen. I en del situationer medges också undantag, i synnerhet sådana av mer trivial beskaffenhet eller med stark avvikelse mellan den obetydliga X-faktorn och den dominerande Y-faktorn, i avseende å våldsamhet, omfattning etc. Hoel, Risiko og ansvar s. 237 ff., skiljer sålunda på följande fall (med förslag till lösning, här angiven inom parentes): a) konsumtion av varor i lagerrummet å ett fartyg, vilket strax därpå förliser (ansvar); b) stöld av värdesaker, vilka gömmas i hytten, varefter fartyget går under (icke ansvar); c) skadegörelse i skeppssalongen kort före katastrofen (tveksamt, men lämpligast icke ansvar); d) förstörelse av glasruta kort innan huset förstöres av jordskred (utan tvekan ansvar). — Samtidigt är det naturligen vanskligt att, sedan man ruckat på huvudprincipen, åstadkomma någon motiverad gränsdragning. Och detta kan möjligen ge en del av förklaringen till uppställandet av de mer formella bestämningar, som förekomma i de undantagsfall, då likväl alternativkonkurrensen anses böra till skadegörarens förmån beaktas; dels och särskilt i svensk rättslitteratur likheten mellan de alternativa effekterna, se Hult a.a. s. 116 ff., dels — såsom Andenæs a.a. s. 284 ff., särskilt s. 290 f. — distinktionen mellan sakskada och allmän förmögenhetsskada.

moment, här mindre relevanta eftersom båda faktorerna enligt problemets förutsättning hava verkat samtidigt och i samma förlopp. Vad som snarare kunde tilläggas betydelse i motsatt riktning hänför sig till ändamålsenligheten av en allmän presumtionsregel, enligt vilken värdet alltid — av praktiska skäl, avseende bl.a. behovet av en enhetlig princip — skulle anses läderat genom den konkreta skadegörelsen.[66] Eftersom emellertid realskadan är betingad även av Y-faktorn och då eljest vägande skäl — såvitt bekant — icke tala för ansvar, torde även denna omständighet kunna lämnas utan beaktande.[67] Något allvarligare avsteg från en dylik skadepresumerande princip sker ju icke härigenom, eftersom de självständiga skadeorsakerna just på grund av nyss anförda särskilda kännetecken kunna avskiljas från övriga fall,[68] för vilka presumtionen ifråga kunde behålla sin giltighet. — Tilläggas kan slutligen, att i den mån stöd söktes i rättskänslan, det troligen skulle vara en reaktion emot ansvar, som bleve relevant.[69]

Ytterligare är emellertid tveksamt, om det är befogat att för de *återstående konkurrensfallen* vidhålla en allmän regel om ansvar på den grunden, att en dylik presumtion om förlust — eller eljest en skadefiktion — vore ändamålsenlig. Svårigheten med problemet är bl.a. den, att de till skadeståndets funktion hänförliga omständigheter, vilka förut berörts, ge olika utslag i skilda situationer, samt att det är svårt

---

[66] Se ovan s. 172 ff.

[67] Det har — ovan s. 174 — anförts, att strävan till enhetliga regler icke ensam, utan stöd av andra omständigheter, kan motivera ett val mellan de skilda möjligheterna. En dylik omständighet synes dock vara att finna i ovan ifrågasatta lösning, med hänsyn till de avsedda fallens särskilda kännetecken.

[68] Jfr dock nedan s. 204 ff.

[69] Andenæs, a.a. s. 275 f., åberopar rättsmedvetandets motvilja mot ett ansvar »uten betingelseforhold»; se härom i det föregående under III 2. Vad angår det argument, som hypotetiskt ställes häremot men avvisas, nämligen beteendets farlighet, se not 41 ovan samt under II i det föregående.

att uppställa en princip med hänsyn till enbart enhetligheten. Därest man icke finner stöd för en generell ansvarsregel och å andra sidan ej heller genomgående vill medgiva ansvarsfrihet, synes man vara hänvisad till en *allmän värderingsprincip* (i formell analogi — låt vara en haltande sådan — med culparegeln och liknande rättsliga standardprinciper). Det är tydligt att de skiftande ändamålsöverväganden, som förut berörts, kunna indicera en sådan möjlighet. Under sådana förhållanden får frågans vidare behandling hänskjutas till det följande kap. 3, där de olika momenten i det hypotetiska förloppet systematiskt genomgås med beaktande av den visserligen sparsamma judikaturen på området.

3. Det tredje huvudalternativet för konkurrensfrågans lösning, innebärande total *ansvarsfrihet för X-faktorn,* synes — vid det aktuella läget i judikatur och doktrin — representera endast en akademisk möjlighet. Med hänsyn till det under punkt 2 anslutningsvis anförda får även denna fråga i det hela hänvisas till det följande. I förevarande sammanhang skall blott erinras om att möjligheten av detta alternativ är beroende bl.a. av huru strängt bevisningskravet ställes i avseende å invändning om alternativ skadeorsak. Därest full bevisning erfordras — vilket synes rimligt [70] — komma en del av de Y-faktorer att avskiljas, beträffande vilka det skulle framstå som särskilt orimligt att antaga ansvarsbefriande verkan.[71] Även med hänsyn härtill torde det visserligen icke vara lämpligt att fullt ut genomföra detta lösningsalternativ. Åtskilliga fall skulle troligen kvarstå, vilka icke äro ägnade att föra under rubriken ansvarsfrihet; detta med hänsyn bl.a. till rättviseföreställningar och andra i och för sig kanske irrationella grunder; stundom skulle det väl också kunna giva intryck av ett utmanande pedanteri.[72] Likväl synes det vara berättigat att icke utesluta möjligheten av denna

[70] Se kap. 5 under C.

[71] Sålunda oftast i avseende å begravningskostnader; jfr ovan not 47.

[72] Jfr Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing, s. 338 (överst) ävensom Stang, Erstatningsansvar s. 73.

huvudprincip, i modifierad form; på det sätt nämligen att — förutsatt att en tämligen vidsträckt ansvarsfrihet antages — man erhåller en huvudregel av klar innebörd, utifrån vilken möjliga undantag kunna med viss precision och med markering av deras undantagsställning angivas; detta synes innebära en fördel framför det under 2 angivna alternativet, vilket mer generellt hänför frågan under en allmän värderingsprincip.

4. Den tendens till upplösning av skaderekvisitets enhet, som ovan antytts, har visserligen i och för sig olägenheter, men är dock till en del försvarbar på den grunden, att det är till en viss grad möjligt att bestämma de olika varianserna enhetligt inom särskilda grupper av skador (t.ex. av självständig orsakssamverkan utlösta) med gemensamma kännetecken. Eftersom för avgörandet äro betydelsefulla skilda funktionella synpunkter på ersättningsföljden, blir läget ett annat vid jämförelse mellan *olika rättsområden*. Redan inom den allmänna skadeståndsrätten äro ju för vissa former av ansvar andra syften relevanta än de inom culparegelns räjong hävdade. Vad gäller det strikta ansvaret och särskilt ersättningsskyldighet för »rättsenligt» handlande, ha sålunda de preventiva hänsynen icke samma vikt som eljest,[73] och avvikelser från förut antydda lösningar kunde på den grunden vara motiverade.[74] En så långt-

[73] Jfr Lundstedt, Festskrift til Henry Ussing s. 328 ff. och Strikt ansvar II: 1 passim samt Ekelöf a.a. s. 89 ff. 97 ff.

[74] Inom den kontraktliga skadeståndsrätten förekommer sålunda ett betydande hänsynstagande till alternativa skadeorsaker, såsom enligt lärorna om casus mixtus och perpetuatio obligationis; se Hult, Juridisk debatt s. 137 ff. — Se även Arnholm, TfR 1941 s. 508 f. och i samma riktning Rodhe i tidigare citerade otryckta framställning om skadeståndets storlek. — Hänvisas må även till SjöL 205 §, enligt vilket stadgande ersättning såsom för gemensamt haveri icke gives, därest det skadade objektet ändå skulle hava förlorats i ett senare inträffat enskilt haveri. SjöL:s bestämmelser om gemensamt haveri äro emellertid i realiteten ersatta genom York-Antwerpenreglerna; se Schmidt, Föreläsningar i sjörätt s. 133. I dessa återfinnes icke stadgandet. Regel XVI i YAR 1950 föreskriver emellertid, liksom samma regel i YAR 1924, att ersättningen skall beräknas på grundval av marknadsvärdet vid resans slut. En tolkning i riktning mot

gående villkorlighet i det allmänna skadekriteriets bestämning har dock såvitt bekant icke hävdats och uppenbara skäl tala emot lämpligheten därav.[75]

Såvitt härefter angår situationen inom skilda discipliner är utrymmet för generella praktiska överväganden än mindre.[76] *Försäkringsrätten* synes sålunda i huvudsak ha endast reparationssyftet gemensamt med skadeståndsrätten. Såtillvida kan i anförda konkurrensfall ersättningsskyldighet för försäkringsgivaren (den försäkrade risken antages som X-faktor) synas vara opåkallad. Som en lämplig huvudregel skulle man här kunna ifrågasätta en princip, enligt vilken förlustrekvisitet brister i motsvarande utsträckning som inom den allmänna skadeståndsrätten. Motsatsen skulle nämligen innebära att frågan om skadlig verkan av en viss konkret förändring skulle bliva bedömd helt annorlunda allteftersom den aktualiserades i ett försäkringsmål eller i ett skadeståndsmål. I och för sig kan en dylik varians icke anses önskvärd; särskilt påfallande skulle den framstå om tvisten i det särskilda fallet också komme under bedömning i båda hänseendena.[77] Härvid kan det till en början

SjöL 205 § är väl inte utesluten och anföres av Kaj Pinæus, Haveri och dispasch, Gbg 1947 s. 11 (Handelshögskolans i Göteborg skriftserie n:r 2); jfr om ersättningsvärdet i YAR 1877 Regel XII: ». . . the value which the owner would have received if such goods had not been sacrificed», se Hasselrot, York-Antwerpen-reglerna 1924 s. 166. Se även Andenæs a.a. s. 283.

[75] Därest problemet behandlas såsom en kausalitetsfråga och prövningen av denna sker genom en »alogisk värdering» är dock möjligheten öppen för en tillämpning av anförda typ; jfr ovan not 59.

[76] För den inomkontraktliga skadeståndsrätten jfr föregående not. Vad angår motsvarande spörsmål inom expropriationsrätten uttalar Ernberg att »hypotetisk kausalitet» bör beaktas därest praktisk visshet om densamma föreligger; de skadefall som därvid beröras angå dock icke konkurrerande realskada i sak utan närmast hinder för utnyttjande o.d.; se Objekt och adjacent vid expropriation ur Skrifter tillägnade professor Johan C. W. Thyrén s. 474, 498 ff., ävensom Expropriationsskada å återstod av fastighet s. 22 f., 105 ff. Se vidare i denna fråga Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 214 ff.

[77] Så kunde bliva fallet om domstol ställdes inför uppgiften att bedöma

konstateras, att en skiljaktig behandling skulle framstå som stridande mot den allmänna förutsättningen om ekonomisk skada[78] i det att denna i försäkringsrätten — enligt FAL 35 §[79] — är likalydande med motsvarande skadeståndsprincip och även antages hava samma innebörd. Det kan visserligen invändas, att en avvikelse endast formellt sett förelåge, eftersom det obestämda rekvisitet i sig inrymmer skiftande tolkningsmöjligheter. Detta rubbar dock icke det anförda i vad det avser, att tolkningen bör vara enhetlig inom principens giltighetsområde. Viktigare är väl en invändning, att densamma icke är formulerad med sikte på (bl.a.) konkurrenssituationerna.[80] Detta är ovedersägligen riktigt. Dock ger den uttryck för den grundläggande reparationsprincipen; i sådant hänseende kompletterar den det för skadeförsäkringen överhuvud gällande berikandeförbudet.[81] I anslutning till det sistnämnda må också erinras om den subjektiva risk, som kan föranledas av en regel om ersättningsskyldighet i förevarande fall.[82]

De anförda skälen torde ge visst fog för att i försäkringsrätten använda samma bedömningsgrunder som eljest bliva brukade. Vid accepterandet härav kunde dessutom eventuella

dels försäkringsgivares ansvarighet, dels dennes regressrätt mot skadevållaren.

[78] Jfr Ussing, SvJT 1941 s. 750 (in finem); det bör dock tilläggas, att de av Ussing här diskuterade frågorna närmast angå pekuniära contra icke pekuniära skador; jfr nedan kap. 6 C.

[79] FAL 35 §: försäkring får ske endast för (lagligt och) ekonomiskt intresse.

[80] Jfr föregående not.

[81] FAL 39 §: »Ej vare försäkringsgivaren pliktig att såsom ersättning för inträffad skada utgiva större belopp än som erfordras för förlustens täckande.» Jfr Bentzon & Christensen, Lov om forsikringsaftaler s. 210 ff., där sambandet mellan 35 och 39 §§ DFAL utvecklas.

[82] Anförda risk kan stundom här vara starkare än i de vanliga fall, då den eljest åberopas. Ty i ordinära fall av uppsåtligt framkallande av försäkringsfallet utgöres den åsyftade vinsten av ett övervärde eller erhållandet av kontanter; i konkurrenssituationen åter skulle man tjäna in hela värdet av försäkringsobjektet genom att inför en hotande olyckshändelse medvetet utsätta det för den i försäkringen avsedda faran.

betänkligheter delvis hävas genom ett mycket strängt beviskrav i avseende å invändning om Y-faktor.[83] Därjämte utgör överhuvud det utpräglade sambandet i det faktiska rättslivet mellan skadestånd och försäkring ett skäl för en såvitt möjlig enhetlig bedömning. Och tilläggas skall, slutligen, att behovet av en dylik enhetlighet kan göra sig starkt gällande ur den synpunkten, att försäkringstagaren har befogat anspråk på kännedom om vilka risker han är garanterad mot och för vilka han måste utöka sitt försäkringsskydd;[84] detta har betydelse med hänsyn även därtill, att frekvensen av konkurrensfall på försäkringsområdet kan antagas vara starkare än eljest [85] (en omständighet för övrigt som överhuvud skärper behovet av klar rättslig reglering).

Det nu anförda har närmast avsett en eventuell huvudprincip. Att inom försäkringsrätten särskilda omständigheter kunna motivera undantag bestrides icke. Mer generellt kan ju anföras, att det ur skilda synpunkter kan vara ändamålsenligt att här mindre än eljest låta hänsynen till den potentiellt ansvarige fälla avgörandet, på grund bl.a. av dennes avtalsbestäm-

[83] Frågan om man på detta område — utan särskilt stadgande eller försäkringsvillkor — kan genomföra ett strängare beviskrav än eljest lämnas här åsido; det må blott framhållas, att det förhållandet att ett kontraktligt åtagande att svara för skada här föreligger kunde spela in, särskilt då parterna icke äro »likvärdiga». Se i ämnet vidare Bolding, Har försäkringsfallet inträffat, passim.

[84] Federspiel påpekar, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 175 f., att större rederier ofta icke teckna försäkring mot alla aktuella risker utan föredraga att i avseende å vissa av dem själva löpa faran; omständigheten anföres nu visserligen av Federspiel som ett skäl för att den alternativa konkurrensen icke skall beaktas.

[85] I takt med försäkringsväsendets utveckling komma allt fler områden att täckas dels av försäkringsansvar, dels av parallella »naturhändelser». I avseende å samverkan mellan av skilda försäkringar täckta risker är på vissa områden rättsfallsmaterialet betydande, särskilt beträffande samverkan mellan krigs- och civilrisker; se Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 239 ff.

mande och ekonomiska överlägsenhet.[86] Och denna omständighet kan väl också hos gruppen av försäkringstagare vara ägnad att framkalla en reaktion mot uteblivandet av ersättning. Hänsyn till dylika omständigheter böra visserligen inte drivas för långt. Närmast äro de väl av vikt som företagsekonomiska realiteter.[87] Dessa och andra möjliga synpunkter av försäkringsteknisk och liknande karaktär kunna tydligen föranleda avvikelser.[88] Detta utesluter likväl icke att önskemålet om en i möjligaste mån enhetlig bestämning av skadekriteriet beaktas. Med bibehållande av detta kunna nämligen de särskilda omständigheter, som inom försäkringsrätten äro relevanta och som eventuellt föranleda en avvikande behandling, tillgodoses på det sättet, att lagregler [89] och avtalsföreskrifter uppställas eller eljest mer preciserade principer antagas, grundade icke på allmänna bestämningar av förlustbegreppet o.d. utan på omedelbara rätts- och speciellt försäkringstekniska hänsyn. En sådan metod är ju vanlig vid utformningen av försäkringsvillkor och vid användning av densamma behöver något brott på enhetligheten i avseende å det allmänna skadekriteriet icke ske på grund av ifrågavarande praktikabilitetshänsyn.

5. Slutligen skall erinras om att ehuru framställningen ovan närmast avsett konkurrens med hotande realskada av casus' natur, så har den i viss utsträckning principiell tillämplighet å alla de olika data i de särskilda jämförelseleden, i fall då fråga uppkommer, huruvida viss faktiskt verkande omständighet skall beaktas. Det följande avsnittet kommer att belysa detta.

---

[86] Visserligen kan ersättningen i sista hand komma att gå ut över försäkringstagarna i gemen, via höjda premier, men detta torde här icke vara av större praktisk betydelse.

[87] Se Federspiel a.st.

[88] Federspiel a.st.

[89] Se sålunda den tyska HGB § 844: »Die Verpflichtung des Versicherers, einen Schaden zu ersetzen, wird dadurch nicht wieder aufgehoben oder geändert, dass später infolge einer Gefahr, die der Versicherer nicht zu tragen hat, ein neuer Schaden und selbst ein Totalverlust eintritt.»

Kap. 3.

SAMBANDET MELLAN REALSKADA OCH FÖRLUST I BELYSNING AV DIFFERENSBESTÄMNINGEN.

Skadebegreppet har här framställts så, att det refererar till en differens mellan två lägen eller skeenden. Denna differenstanke har utförts på det sätt, att jämförelsens objekt angivits avse den ekonomiska förlusten, och detta har antagits innebära, att vid skadegörelsen är relevant en dubblerad inverkan: dels orsakandet av vissa faktiska effekter, dels det härigenom förmedlade förhindrandet av ett gynnsamt skeende. Det är mot bakgrunden av det sistnämnda som beteendet framstår som skadebringande. Tidigare har redogjorts för de skäl, som motivera, att skadebestämningen på anförda sätt kausalt hänföres till culpantens ingrepp i skeendet och hur detta ingrepp principiellt gestaltar sig (kap. 2 A, särskilt under IV). Därefter har utvecklats, enligt vilka huvudprinciper de rättsliga spörsmål, som angå denna kausala härledning, bruka avgöras och vilka överväganden som därvid hävdas eller eljest kunna antagas vara relevanta (kap. 2 B). Det har understrukits, att de rättsliga problemen, mestadels klädda i orsaksterminologi, angå frågan om hur det skall avgöras om en viss, till ansvarsfaktorn hänförlig *skadlig effekt* föreligger, och detta spörsmål har i anslutning till differensschemat ansetts böra uppdelas i tre huvudfrågor (kap. 2 A V).

a) I första hand har man att bedöma »kausalitetsfrågan» i *det inledande förloppet* (skadehandling → realskada). För er-

hållande av en avgränsning mot skadeuppskattningen är det som anförts (kap. 2 A IV 1) lämpligt att beröra de principer, enligt vilka en realskada konstateras och anvisas till uppskattning, särskilt med hänsyn därtill, att vissa faktorer kunna inverka såväl i det faktiska som i det hypotetiska förloppet; detta behandlas — i korthet — *under A* nedan.

b) Härefter kommer, *under B,* att översiktligt antydas, hurusom motsvarande spörsmål, avseende de kausala sambandet, uppkomma inom de skilda, till det inledande förloppets slutpunkt i realskadan anknutna *jämförelseleden* för skadeuppskattningen; härvid beaktas, att det är genom dessa som realskadan blir att betrakta som skadlig.

c) Det under b angivna förfarandet avser att utreda skadans pekuniära resultat, dels genom en uppskattning av restvärde, respektive kostnader, dels genom fastställandet av en ekonomisk ekvivalent till det hypotetiska ledet, såvitt gäller värdet. Accepteras den redan tidigare berörda förutsättningen, att objektets värde är hänförligt till relationen mellan objektet och dess miljö eller funktion,[1] är en inverkan däri lika väsentlig — ekonomiskt sett — vare sig den riktas mot substansen eller till utnyttjandet anknutna data.[2] Ur sådan synvinkel kan den s.k. orsakskonkurrensen betraktas; *alternativ realskada* ingår som ett bland andra moment i det ifrågavarande ledet, såsom förut skisserats.[3] Följaktligen har den ifrågavarande konkurrensen i realiteten antagits innebära, ej konkurrens i skada, utan icke-förhandenvaro av skada (=förlust). I det följande, *under C,* behandlas ur denna synpunkt *de olika momenten i det hypotetiska förloppet*: från vid skadegörelsen genom X-faktorn redan föreliggande skada på grund av Y-faktorn — över andra alternativa faktorer — till för det ifrågavarande objektet relevanta värde-

[1] Se närmare om värdebegreppet kap. 5.

[2] Ovan s. 125 f. har sambandet mellan realskada och värdedata schematiskt angivits.

[3] Jfr distinktionen i FAL 37 § mellan substantiell och icke substantiell värdeminskning; se vidare nedan kap. 7 under C.

data. Frågan ses — i anslutning till det om värderelationen nyss anförda — från två sidor; dels frågas efter betydelsen för X-faktorn, att *objektet* hotades med förstörelse, dels beröres vilken relevans det enligt värderingsföreskrifter haft för objektets *värde,* att nämnda hot förekommit.

Under D sammanfattas framställningen.

A. DET INLEDANDE FÖRLOPPET.

I. Till skillnad från fall av alternativa orsaker rör det sig vid samverkan till realskadan om ett saksammanhang, i vilket visserligen flera orsaker kunna »konkurrera» men alla dock verkat i det föreliggande skeendet och samtliga såtillvida äro kausala till den av realskadan betingade förlusten. Detta är som förut erinrats läget i varje skadesituation, i det att en mängd omständigheter i mer eller mindre väsentliga hänseenden inverka i förloppet. Samtidigt äro stundom en eller flera faktorer av den art, att de vid förändrade betingelser i andra delar av förloppet hade utvecklat sig till samma [4] eller liknande konkreta effekt. — De olika momenten kunna särskiljas enligt följande schema.

A. *Vanlig samverkan.* —Vissa faktorer i miljön kunna helt uteslutas såsom icke kausala, andra äro oväsentliga, en tredje grupp har omedelbar rättslig relevans.

1) Icke kausala faktorer: Utöver de omgivande faktorer som överhuvudtaget icke verkat i det aktuella skeendet eller i varje fall icke fram till effekten,[5] avskiljas vissa, vilka visserligen haft inverkan, men icke i de delar, som ha rättslig betydelse; de ha icke betytt något för den preciserade effekten (de kunna t.ex. vid sakskada ha medfört icke ersättningsgillt psykiskt lidande;

---

[4] Helt identisk kunde som förut anförts effekten icke ha blivit; jfr Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 117.

[5] Se ovan kap. 2 B II om framkallande av fara, som icke lett till skada; jfr Ussing, Erstatningsret s. 143.

eller de ha — vid sakförsäkring — utlöst medelbara förmögenhetsförluster).

2) Ordinära kausala faktorer: Helt »normala» moment (t.ex. fullt adekvata mellanled mellan skadehandling och realskada) äro för rättsfrågan likgiltiga.

3) Kvalificerade medverkande faktorer (t.ex. culpösa handlingar; eller medverkande naturhändelse, såsom oberäkneligt ökad omfattning av brand i följd av orkanliknande blåst). Dessa bedömas ur två huvudsynpunkter:

a. med hänsyn till eventuell ansvarsfördelning och liknande rättslig värdering (flera ansvariga, adekvansbrist etc.);

b. utifrån möjligheten av en uppdelning av deras respektive inverkan (delskada, fara).

B. *Självständigt verkande orsaker.* — Dessa ha sin väsentliga betydelse såsom samtidigt alternativa skadeorsaker; de beröras avslutningsvis i detta avsnitt.

C. *Gränsfall.* — Avgränsningen mellan skilda konkurrensformer är till en del villkorlig, varför gränsfall uppkomma mellan delskada, samverkan (av typ A eller B) och alternativ konkurrens. Detta skisseras i anslutning till B-fallen.

I det följande behandlas först fall av vanlig samverkan.

II. Vad man i *samverkansfallen* har att bedöma är ett visst utrett eller ostridigt saksammanhang. Någon anledning att operera med »rättslig kausalitet» föreligger därför icke, såsom redan anförts;[6] termer som medverkan, nödvändig betingelse, huvudorsak eller liknande kunna ej lägga något till eller draga något ifrån det faktum, att ett tekniskt kausalssammanhang föreligger. Att åter saksammanhanget utsättes för en värderande bedömning är tydligt; det är i avseende å detta ansvarsfrågan skall avgöras. Den ifrågavarande bedömningen avser tre olika huvudspörsmål, anknytande till skadehandlingen, effekten samt sambandet mellan dessa med hänsyn till andra faktorers medverkan. De två förstnämnda momenten intressera

[6] Se ovan kap. 2 A IV 1.

här närmast med hänsyn till deras relation till orsaksfrågorna i den gängse diskussionen. Ty visserligen är det odisputabelt, att faktorer som icke inverkat i skadeförloppet (A 1 ovan) skola lämnas utan beaktande; men avgörandet av huru därmed förhåller sig beror bl.a. av hur anförda två moment bestämmas.

1. Först och främst gäller naturligtvis, att skadan skall hänföra sig till ett i en rättsligt relevant handlings- eller händelsebeskrivning angivet faktum, en *ansvarsgill faktor*. Denna fråga har en viss komplikation, i det att dess lösning beror av dels definieringen av faktorn i och för sig, dels betydelsen av att också andra relevanta omständigheter medverkat.[7] Spörsmålet angår eljest t.ex. inom den allmänna skadeståndsrätten bestämningen av begrepp som culpa m.fl., i speciella discipliner en tolkning av särskilda, mer preciserade uttryck; sålunda inom försäkringsrätten farebeskrivningen.[8] Därest en skada icke kan (tekniskt) kausalt hänföras till den sålunda bestämda orsaken, bör den tydligen icke vara ersättningsgill.

Någon gång kan emellertid den ifrågavarande preciseringen erbjuda större svårigheter. Ty på samma sätt, som man stundom kan uppdela skadeeffekten i av olika faktorer orsakade delar, kan man också ibland ifrågasätta en uppdelning av en orsaksfaktor i skilda moment. Hur man än eljest bedömer orsaksfrågorna, så ligger det i vart fall nära till hands att antaga,

[7] Jfr NJA 1925 s. 18 och 1944 s. 209, i vilka fall frågan gällde om sjöolycka inträffat p.g.a. gång genom is (innefattat i en friskrivande händelseklausul) samt NJA 1943 s. 319, avseende skada genom åskslag (ansvarsbärande händelseklausul). I dessa och liknande fall blir det icke fråga om en renodlad bedömning av ansvarsfaktorn i och för sig utan snarare av densamma i dess samband med övriga faktorer. Frågan kommer att avse huruvida orsakssammanhanget är adekvat o. likn. respektive vilken orsak, som varit »dominerande»; resultatet kommer emellertid stundom att formuleras som om det gällt att avgöra om den ena faktorn varit orsak eller icke; se det sist anförda rättsfallet och jfr ovan s. 50 not 39. — Se i frågan närmare Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 198, 223.

[8] Ibland förekomma i lagtext närmare definitioner av skadefaktorn (delvis av i föregående not berörda blandade karaktär); se t.ex. begreppet brandskada i FAL §§ 79—82.

att därest vid X:s uteblivande samma förlopp ändå skulle hava inträffat, utan att likväl något nytt orsaksmoment tillkommit, så vore ersättningstvång icke indicerat.[9] Om detta berodde på att faktorn icke varit kausal i det faktiska förloppet är det självklart. I annat fall kan man svårligen antaga den alternativa effektens inträde vid uteblivandet av X-faktorn, utan att denna suppleras av en annan skadegörande omständighet.[10] Någon gång föreligger dock en dylik situation: nämligen om man i en ansvarsbetingande handling eliminerar de särskilda moment, som gjort den obehörig, t.ex. culpan, och samma skada helt eller delvis ändå skulle ha uppkommit. Om därför handlingen i och för sig varit kausal till skadan, men ett uteslutande av vårdslösheten i densamma skulle utvisa samma resultat, synes det ligga nära till hands att antaga ansvarsfrihet;[11] ty den skada man haft »rätt» att framkalla får rimligtvis antagas vara irrelevant.[12] Teoretiskt sett förefaller detta vara tämligen opro-

[9] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 32.

[10] Jfr Prosser, Handbook on the law of torts s. 324. — Det förutsättes här, att självständig orsakskonkurrens icke förelegat.

[11] Jfr Stang, Erstatningsansvar s. 71 och Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 294; se även Prosser a.a. s. 334. — I denna mening skulle det sålunda krävas, att den skadliga effekten legat inom ramen för den handlandes culpa; jfr Karlgren a.a. s. 56, där det framhålles, att man icke kan kräva att hela effekten är omfattad av culpan.

[12] Jfr t.ex. vid immissionsfall denna formulering i HD:s dom i NJA 1942 s. 473: »Med hänsyn till arbetenas art samt den med desamma förbundna risken har byggherren att bära skadan även till den del den icke beror på bristande omsorg vid arbetenas utförande»; se även FFR 1944 nr 324, i vilket fall ansvar statuerades, enär det icke utretts, att skadorna skulle hava uppkommit vid icke culpös grundläggning. Om skadestånd vid immission se närmare Lundstedt, Strikt ansvar II: 1 s. 261 ff., 299 ff., 308 f.; det utvecklas där, att det vore ändamålsenligare med en regel, enligt vilken vid denna sorts skador antingen ersättning för hela skadan utginge eller också icke alls ålades. — Se vidare de nedan not 25 berörda fallen NJA 1944 s. 164 och 1945 s. 45, i vilka en tolkning av ovan angivna innebörd är möjligt; vidare FFR 1945 nr 412, avseende ansvarsfrihet för felaktig order att kasta övningsgranat, med påföljande skador, vid det förhållandet att skadan ansetts bero på materialfel (diss. i bl.a. culpabedömningen).

blematiskt; praktiskt sett kunde det förhålla sig annorlunda. Frågan om culpa (liksom adekvans) avser ju bland annat en bedömning av huru stor risk för skada man i sitt handlande har rätt att taga. Därest i ett visst läge culpa antagits föreligga, nöjer man sig väl vanligen med detta samt med bestämmandet av de faktiska följderna; mer sällan torde någon jämförelse företagas med ett alternativ av »tillåten vårdslöshet».[13]

2. Vad så angår *effektens precisering* kan det under 1 inledningsvis anförda — mutatis mutandis — tillämpas. Avgörande är bl.a. om skadan är av sådan (ekonomisk etc.) natur, som i preciserande regler förutsättes, och om den träffat det eventuella intresse och det objekt, vartill ansvaret enligt t.ex. försäkringspolicen är begränsat.[14] Kausalitetskravet åter synes icke heller här innesluta några problem av rättslig betydelse.

Även om sålunda regeln är den, att alla faktiskt verkande faktorer anses kausala och att de därför, därest övriga allmänna förutsättningar äro för handen, skola svara för skadan, påstås dock stundom undantag för fall, då inverkan varit »oväsentlig»; så t.ex. därest X av ett giftigt ämne, varav 50 gr. är dödande, givit en person 1 gram, medan Y givit 100.[15] Om det nu bortses från att den ena dosen skulle förmått ensam frambringa effekten och därmed också eventuell ekonomisk skada,[16] är tydligen kausalitetsfrågan i och för sig icke problematisk; och orsaken

[13] Vid handläggningen av trafikskador ställes sålunda denna fråga — som dock kunde antagas icke vara av enbart akademiskt intresse — mindre ofta på sin spets. Härtill medverkar möjligen en tendens att vid brottsliga handlingar, särskilt ordningsförseelser och andra mindre grava beteenden, utan alltför ingående bevisning antaga samband mellan beteendet och effekten, särskilt såvitt gäller en av flera samverkande gärningsmän; i det sistnämnda hänseendet se vidare nedan not 30. Jfr emellertid även de nedan not 25 kommenterade fallen, med avböjande svar på frågan om »sådant orsakssammanhang» förelegat, att ansvar kunde statueras; se härtill även not 12 ovan.

[14] Se närmare kap. 4, om skadeuppskattningens objekt.

[15] Har Y givit 49 gr. är naturligtvis X:s handling icke oväsentlig, om än — i mer verklighetstrogna fall — adekvansbrist väl oftast vore att antaga; se Andenæs a.a. s. 270 not 1.

[16] Se om dylika fall (alternativ orsakskonkurrens) nedan under C.

är (eller presumeras vara) i det faktiska skeendet såväl medverkande som nödvändigt betingande. Det antages för dylika fall under åberopande av huvudorsakläran eller eljest med hänvisning till missförhållandet mellan de båda orsakerna, att X-faktorn bör gå fri från ansvar;[17] och det tillägges, att det därvid rör sig om en värderande bestämning av kausaliteten.[18] Det kan häremot invändas, att ståndpunktstagandet innefattar en gradering av kausaliteten, och det har också ur sådan synpunkt kritiserats; det vore icke möjligt att mäta flera orsakers inbördes andel i samma effekt.[19] Påpekandet är väl befogat; emellertid synes — som redan antytts [20] — problemet i realiteten röra just effektens kvalificering; och därvid kunde det andragas, att vad som ur lämplighetssynpunkt motiverar tanken på ansvarsfrihet torde vara det förhållandet, att skadan, d.v.s. livets förlust, endast i mindre grad — t.ex. tidsmässigt — varierats av X-faktorn.[21] Uttryckt i orsakskategorier innebär detta, icke att huvudorsaken eftersökes, utan att den relevanta effekten bestämmes på sådant sätt att X-faktorn icke varit kausal till densamma. Fall av sådan natur torde icke vara alltför ovanliga.[22] Naturligen innebär det alltfort en värdering att i anförda

---

[17] Se närmare Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 268 ff. — Se vidare Karlgren a.a. s. 35. — I amerikansk rätt uppställes kravet på att den åberopade orsaken skall ha varit en »substantial factor»; se Prosser a.a. s. 324 och Restatements of the law of torts II § 431.

[18] Andenæs a.a. s. 269.

[19] Se sålunda Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 104 f.; se vidare nedan s. 201 f. om samma förhållande vid delskada.

[20] Ovan s. 121.

[21] Se Karlgren a.st. och Andenæs a.st.; jfr Seavey, 56 Harv. L. Rev. (1942—43) s. 90.

[22] Till belysning se FFR 1938 n:r 2. En kvinna, som påkörts av bil erhöll skador, för vilka hon vårdades på lasarett. Hon avled där i lunginflammation, varvid inverkade, förutom möjligen skadan, det förhållandet att hon var i grossess m.fl. omständigheter. Det ansågs icke visat, att dödsfallet orsakats av kroppsskada. Det är med hänsyn till utredningen i målet möjligt att skadan visserligen inverkat på sjukdomens förlopp och tidpunkten för dödsfallet, men att den eljest var irrelevant. Jfr sakkunnigutlåtande i målet med uttalande, att det vore möjligt, att kroppsskadan »i någon mån

riktning kvalificera effekten (ehuru icke en värdering av kausaliteten [23]); frågan åter om grunderna för dylika avgöranden skall icke beröras.[24]

3. Vad så angår *sambandet mellan skadehandling och effekt* (bestämda enligt punkt 1 och 2 ovan), så kunna de olika kausalitetskriterierna icke användas som ledande principer. Vad saken gäller är en bedömning av huruvida den ena faktorn med hänsyn till förhandenvaron av den andra skall svara för skadan samt, därest båda skola ansvara, om och i så fall huru densamma bör fördelas mellan dem.

Det förstnämnda spörsmålet angår den allmänna ansvarsförutsättningen om *adekvans* (resp. culparegeln). Den därmed förbundna avvägningen är emellertid icke av intresse för ämnet, i det att den avser en rättslig värdering av de olika faktorerna med hänsyn till ansvaret för en i och för sig given skada, liksom också det kausala sambandet måste förutsättas vara givet för att denna bedömningsfråga skall bli aktuell. Stundom förekomma visserligen härutinnan uttalanden, vilka kunde tyda på att orsaksfrågan icke hålles isär från adekvansvärderingen och såtillvida kunde möjligen antagas föreligga ett uttryck för en »rättslig kausalitet». Dock torde dylika avgöranden i allmänhet böra uppfattas som en annan formulering för beräknelig-

---

medverkat till uppkomsten och förloppet av den sjukdom, som orsakat hennes död, men att det icke kunde anses sannolikt, att nämnda kroppsskada haft någon mera väsentlig betydelse i angivna avseenden.» Se vidare nedan not 27 under c anförda fall. — Det är visserligen sant, att man i dylika fall på det faktiska materialet gör ett hypotetiskt prov; detta synes emellertid blott kunna åsyfta att giva en föreställning om vilken effekt, som av den prövade faktorn vållats. Bedömningen åter av effektens relevans är icke någon orsaksfråga. — Jfr även FFR 1945 nr 412 (not 12 ovan).

[23] Andenæs a.st.

[24] Jfr Hult a.st., som diskuterar det anförda förgiftningsfallet ur synpunkten av kausalitet och tillägger, att man vid ett juridiskt bedömande kunde bortse från X-faktorn, enär den i regel vore inadekvat. — Dock kräves någon annan grund för de fall, då adekvansbrist icke föreligger.

hetskriteriet och motsvarande avgränsningar (enligt 1 och 2 ovan).[25]

Vad angår *ansvarsfördelningen mellan flera skadeorsaker* finner man ofta i rättspraxis uttalanden om i vad mån respektive faktor haft del i skadan eller eljest formuleringar, som antyda en »gradering» av kausaliteten. Därvid inställer sig den naturliga — nyss anförda — reflexionen, att andelen av de

[25] Se sålunda NJA 1944 s. 164. I fallet hade en banvakt dödats p.g.a. att han sprungit vid sidan av det igångvarande tåget för att mottaga gods, snavat och fallit under vagnarna. Å vederbörande stationsmästare yrkades ansvar för vållande, enär han givit avgångssignal i förtid. Försummelse härutinnan konstaterades men ansågs av HD icke »stå i sådant orsakssammanhang» till olyckan att vållande förelegat. Det kunde möjligen antagas att HD därvid använt ett »rättsligt kausalitetsbegrepp» utifrån vilket orsakssammanhanget skulle brista (jfr sålunda Karlgren a.a. s. 115). Formuleringen antyder emellertid snarare, att orsakssammanhanget varit mer eller mindre oberäkneligt, varför rekvisitet vållande icke uppfyllts; så RR och HovR. Domen är dock något svårtolkad: å ena sidan konstateras culpa i avseende å en faktor, å andra sidan anses sambandet med olyckan icke ha varit sådant, att vållande förelegat, varmed måste avses subjektivt vållande, som ju är ansvarsgrund enligt JvgAnsvL 2 §. Har HD ansett olyckan icke ha legat inom culpans ram, hade det varit naturligare att använda en liknande formulering som RR: »icke bort taga i beräkning . . .» Möjligen kunde antagas, att HD konstaterat culpa i avseende å en faktor, men förnekat adekvans i avseende å effekten; detta skulle emellertid e contrario kunna betyda, att culpa icke krävdes i förhållande till skadeeffekten blott culpa förelåg i en inledande faktor; jfr Karlgren s. 56 f. Sannolikare är måhända, att det ansetts vara — allmänt sett — vårdslöst och därmed innefattande en förseelse i tjänsten att blåsa avgångssignal i förtid, men att detta icke haft kausal inverkan; jfr ovan s. 193 vid not 12; vid sådant förhållande saknar det dock anledning att tala om »sådant» samband. Möjligen har det faktiska sambandet varit något ovisst, eventuellt både i avseende å fakticitet och beräknelighet, i vilket fall formuleringen täcker flera möjligheter; man jämföre formuleringarna i rubrikerna i NJA i fall av denna typ; se nedanstående fall. Någon säkrare tolkning synes ifrågavarande dom icke tillåta. — Jfr det likartade NJA 1945 s. 55; se vidare för liknande formuleringar NJA 1938 s. 223 (»ej sådant orsakssammanhang»), NJA 1948 s. 104 (»erforderligt kausalsammanhang»), FFR 1938 n:r 8 (»icke orsakats» resp. »sådant sammanhang»), FFR 1945 n:r 412 (»icke orsakad») samt FFR 1945 n:r 473 (»sådant orsakssammanhang»). — Om NJA 1948 s. 104 jfr Strahl, SvJT 1953 s. 553.

särskilda orsakerna i viss effekt icke gärna kan mätas; såtillvida antages oftast orsaksförhållandet vara enhetligt. Ur dylika synpunkter kritiseras också domar av den angivna arten.[26] Emellertid synas dylika formuleringar icke utesluta skilda tolkningsmöjligheter. I princip kan man skilja på domar vilka i teknisk mening *gradera kausaliteten* och sådana som *värdera orsakssammanhanget* med hänsyn till lämpligheten att ålägga respektive faktor ansvar. Den förstnämnda bedömningen angår skadeeffektens uppdelning i självständiga delar och rör mer direkt skadebegreppet; detta skall strax utföras. Den senare frågan åter anknyter — liksom vid adekvansprovet är fallet — till ansvaret för i och för sig given skada och faller helt utanför ämnet. Det skall blott erinras, att man vid medverkan av flera faktorer, utöver adekvanskravet enligt vilket ansvarsfrihet kan statueras, företager en fördelning av skadan icke blott mellan flera ansvariga faktorer utan även eljest; härvid brukas skilda metoder inom den allmänna skadeståndsrätten[27]

[26] Se Hult a.a. s. 104 f., ävensom, i anslutning till NJA 1951 s. 271 (ras i lagringskällare), s. 126 f. Nämnda rättsfall har berörts ovan s. 108 not 55.

[27] De skilda tolkningsmässigt möjliga metoder, enligt vilka förhållandet mellan en ansvarsbärande X-faktor och en neutral Y-faktor, vilka båda medverkat, bedömes, äro bl.a. följande: a) Kausalitetsbrist o.d. statueras; i realiteten torde bristande beräknelighet eller oväsentlighet antagas (se ovan not 7, 22, 25). — b) Culpa respektive adekvans befinnes icke föreligga (ovan not 12, 25). — c) Ansvaret hänföres till den dominerande orsaken; huvudorsaksläran är såtillvida till någon grad använd i den allmänna skadeståndsrätten. Detta förekommer sålunda vid skador p.g.a. immissioner o.d., där brist å den skadade fastigheten medverkat till skadan; se t.ex. NJA 1931 s. 126 (immissionen har varit den »huvudsakliga anledningen» till skadorna) och 1934 s. 656 (skadan har »i viss mån orsakats» av skakningar, men skulle ej ha uppkommit om grunden varit stadig); jfr också NJA 1938 s. 223 (arbetsoförmåga har »huvudsakligen förorsakats» av viss omständighet; NRev). — d) Jämkning sker p.g.a. Y-faktorns inverkan. Se för liknande fall som de nyss anförda, rörande medverkan av brist i det skadade objektet, NJA 1947 s. 31 (bristen har »i avsevärd mån» medverkat; HovR), och 1947 s. 385 (bristen har »medverkat»). Jfr också NJA 1936 s. 557 (Skador vid arbete med Södertunneln; yrkande om jämkning ogillas, enär medverkan ej visats) och FFR 1950 n:r 66 (efter benbrott har

och försäkringsrätten.[28] Och det har härvid ett visst indirekt intresse, nämligen för frågan om huru kausaliteten uppfattas, att man stundom synes förutsätta en möjlighet att uppdela flera faktorers andel i samma effekt.[29] Ibland antages också gemensamt ansvar, ehuru en uppdelning varit möjlig, eller i vart fall det icke visats, att vardera faktorn ej i själva verket frambragt var sin effekt; i sådant fall kunde det — detta anföres blott hypotetiskt — i realiteten röra sig om olika skador.[30]

p.g.a. sockersjuka amputation måst ske; sjukdomens medverkan har emellertid ej varit så dominerande, att jämkning ansetts böra företagas); jfr Hult a.a. s. 96 f.

[28] Se närmare framställningen hos Schmidt a.a. s. 198 ff. ävensom ovan s. 49 ff. — Fördelning utifrån en gradering av kausaliteten sker icke i svensk rätt. I tysk försäkringsrätt hävdas en analogisk tillämpning av BGB § 254, med gradering av kausaliteten; uttryckligen är sådan föreskriven i AllgUnfallVersBed. § 7 Nr 1: ersättning avkortas »im Verhältnis des auf diese Mitwirkung entfallenden Anteils»; se Prölss, Versicherungsvertragsgesetz s. 146, 546.

[29] Detta torde förekomma vid fördelning flera skadegörare emellan, respektive mellan skadevållare och medvållande skadelidande; jfr Karlgren a.a. s. 210 f., 217 och Grönfors, Om trafikskadeansvar s. 242 ff. En liknande värdering präglar metoder, enligt vilka huvudorsaken etc. skall bära skadan (se ovan not 27). — I Norsk sjøforsikringsplan av 1930 § 34. 2 är en fördelningsprincip upptagen för fall, då skadan beror av faror, av vilka en del falla utanför försäkringsavtalet. Enligt denna princip skulle man statuera olika kvottal efter en allmän värdering av respektive faktorers inverkan på skadan; se härom Grundt, Lærebok i norsk forsikringsrett s. 103 ff. I kritisk riktning häremot se Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 235 ff.

[30] Se Karlgren a.a. s. 210 om solidariskt ansvar för flera skadevållare i fall, då det är ovisst om icke olika delskador föreligga. Vid ovisshet om en casuell händelse till någon del inverkat, är det naturligen mer tveksamt om nämnda princip bör tillämpas. Karlgren, a.st. not 2, ifrågasätter jämkning i analogi med SL 6: 1 andra punkten. Resultatet blir en intressant kombination av olika regler. Å ena sidan har man en presumtion om skada i fall då utredningen icke räcker enligt vanliga principer, å andra sidan en jämkningsregel, vilken avser utredda situationer. Den hårdhet mot skadevållaren, som kunde följa av den förra principen, motverkas genom en utsträckt användning av den senare. I fall då tvekan föreligger om hela skadan möjligen framkallats av annan faktor torde ifrågavarande tillämp-

Det sistnämnda stode i så fall i viss motsättning till den allmänna principen, att man icke har att svara för skador, som ligga vid sidan av det egna vållandet.[31]

III. Det påpekades nyss att man i de fall, då skadan uppdelas mellan flera faktorer, har att skilja på två skilda former: å ena sidan en värderande bedömning av situationen med hänsyn till adekvans, skadehandlingarnas art och deras ansvarsgrundval (t.ex. culpa contra ansvar p.g.a. omkastad bevisbörda), relationer mellan ansvarsbärande och friskrivande händelseklausuler i försäkringsavtal m.m.; å andra sidan en tekniskt kausal uppdelning av effekten på olika orsaker. Vad angår det sistnämnda fallet av *delskador* i egentlig mening bör det kunna antagas, att en uppdelning alltid skall ske; ty huru man än ville bedöma ansvarsfrågan i avseende å förlusten, så synes en minimiförutsättning för ersättningsskyldighet vara att man icke har att svara för realskada i större utsträckning än man vållat densamma.[32] Innebörden och räckvidden härav är dock något oviss, i det att fördelningen vid partiell skada icke alltid sker i teknisk-kausal form; bl.a. bör man skilja på de fall, i vilka båda faktorerna verka endast i det faktiska skeendet, och andra då endera faktorn skulle utlösts också i det hypotetiska ledet.

---

ning dock icke vara möjlig. Eljest, d.v.s. vid delskador, synes en analogisk användning av RB 35:5 ligga närmare till hands, om också bestämmelsen snarast avser uppskattningen av en styrkt skada. — En med Karlgrens, enligt ovan anförda möjligheter, analog metod har möjligen använts av RR i FFR 1940 n:r 138: Skadorna vid en dikeskörning antogos ha ökats p.g.a. att skyddsvärn icke varit uppsatt; efter att ha konstaterat medverkan fann RR:n med hänvisning till jämkningsregeln i 2 § 2 stycket bilansvarighetslagen $^2/_3$ av skadan skäligen böra bäras av bilen. Se också FFR 1944 n:r 390: Jämkning av ersättning för sprängningsskada har skett, enär det icke kunnat anses uteslutet, att andra sprängningsarbeten »medverkat till uppkomsten av skadorna eller förvärrat desamma». — I TfR 1950 s. 232 ff. ha förevarande spörsmål berörts i en uppsats av Henrik Hartmann, Bevismangel som ansvarsgrunn.

[31] Se Karlgren a.a. s. 37, 209; se vidare nedan under III.

[32] Så Karlgren a.st., Hult a.a. s. 110 f. — Jfr Prosser a.a. s. 327, 332. — Om anförda förutsättning se kap. 2 B II; se även not 30 ovan.

1. I avseende å bedömningen av *delskador i det faktiska förloppet* böra först dessa olika situationer åtskiljas.

a) Skadorna ha uppkommit i två parallella skeenden, utan inbördes beroende av varandra;
b) den ena skadan föreligger fullt utvecklad, då den andra inträffar;
c) två faktorer ha medverkat i samma skada, men samtidigt har den ena redan dessförinnan utlöst en del av skadan respektive efteråt ökat dess omfattning (eller föreligger eventuellt en kombination av dessa alternativ).

Att i fallet under a respektive faktorer få bära envar sin skada torde icke behöva närmare utvecklas.[33] — Detsamma synes också böra gälla i fallet b, i varje fall såvitt angår den senare faktorn.[34] Vad beträffar den orsak, som framtvingat den tidigare effekten, kunde det motsvarande synes böra antagas och alltså blott ifrågavarande del av skadan hänföras till densamma.[35] Detta resultat är självfallet, därest den icke haft någon inverkan i det senare skeendet, därest alltså ett »avbrott i kausaliteten» förelegat.[36] Har åter den tidigare orsaken utan att »direkt» inverka i den efterföljande skadan likväl haft tekniskt samband med denna, föreligger i sådant hänseende kausalitet för dess del. I själva verket är det ju det i skadefall

[33] Att med hänsyn till den stundom föreliggande svårigheten att avskilja skadorna från varandra, resultatet i praktiken ofta kan bliva ett annat, anföres nedan s. 204 ff.

[34] Se NJA 1949 s. 231: Under transport av gods uppkom brandskada; järnvägen ålades ersättningsskyldighet för den del av skadan som uppkommit efter brandtillfället, vilken delskada berott av järnvägens försummelse.

[35] Se i sådan riktning Karlgren a.st.

[36] Jfr Traeger, Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht s. 177 ff. och i anslutning härtill A. Vinding Kruse, TfR 1951 s. 339 f. Att uttrycket i fråga icke är lyckligt valt understrykes av Traeger a.a. s. 178; han ersätter det med »Unterbrechung der Fortsetzung der Kausalreihe», alltså en viss — ehuru obetydlig — förbättring (det är väl orsaksterminologien, som gör bestämningarna mindre tillfredsställande).

reguljära, att flera faktorer medverka och den tidigare faktorns ansvar påverkas i och för sig icke av att man formellt sett kan tala om olika delskador. Endast vid adekvansbrist och liknande[37] vore ansvarsfrihet för nämnda faktor befogad.[38] Överhuvud synes i avseende å den gemensamma delen det under II anförda vara tillämpligt. — Det motsvarande torde gälla även i avseende å det under c anförda exemplet och överhuvud synes huvudregeln vara den att för tidigare skada svarar den särskilda orsaken, för senare båda (förutsatt adekvat kausalitet och andra kriterier)[39]

Vad åter beträffar eventuell fördelning av den gemensamma (del)skadan är saken i viss mån problematisk. Om man i de anförda fallen statuerar gemensamt ansvar betyder det att båda faktorerna orsakat hela skadan (i angivna del). Vid sådant förhållande saknas anledning att använda termen delskada i avseende härå; att t.ex. uttala sig om varderas andel i skadan, synes innefatta en obehörig gradering av kausaliteten. Dock kan icke uteslutas möjligheten, att man härvid opererar med ett hypotetiskt prov och tänker sig en fördelning av förlusten. Det är emellertid att observera att i de fall, som här förutsatts — d.v.s. medverkan endast i det faktiska förloppet — en dylik operation är oegentlig och saknar fog utom naturligtvis i fall, där ansvarsfördelning enligt särskild regel därom skall ske.[40]

2. Helt annat är som nämnts läget i sådana fall, då den ena

[37] Stundom åtskiljes icke tydligt adekvansfrågan från »avbrott i kausaliteten»; se A. Vinding Kruse a.a. s. 340 med hänvisning till bl.a. Bonnevie, Adekvanslæren s. 29, där efter orden de båda frågorna identifieras.

[38] Detta synes också vara Karlgrens mening; se a.a. s. 209.

[39] Jfr NJA 1935 s. 118: En av automobil påkörd person ansågs ensam vållande, men enär skadornas omfattning ökats p.g.a. bristfällighet å bromsen ansågs även bilföraren vållande till skadorna. Det framgår icke, om man ansett det gemensamma vållandet omfatta hela skadan, eller om man tänkt sig den påkörde ensamt vållande till en del och antagit gemensamt vållande till återstoden med en eventuell uppdelning inom denna. — Jfr not 30 ovan.

[40] Jfr i föregående not anförda NJA 1935 s. 118. Se även Karlgren a.a. s. 37.

faktorn även i det *hypotetiska förloppet* skulle hava utlöst en del av skadan. Ty medan under 1 avsetts endast faktiskt verkande faktorer, vilka gemensamt framkallat förlusten, kan i här avsedda situation en uppdelning av skadan i skilda delar motiveras därmed, att endera orsaken kauserat en del av förlusten (eller kan den andra faktorns ansvarsfrihet motiveras på detta sätt). Detta spörsmål hör emellertid till följande avsnitt, avseende bl.a. självständiga skadeorsaker (under C), ty förhandenvaro av delskada företer i förevarande form intet särtecken, som motiverar någon principiell avvikelse från där eljest berörda fall.

3. Tilläggas skall, att en särskild typ av delskada kan sägas föreligga i det förut anförda fall, i vilket en uppdelning ifrågasatts av ansvarsfaktorn i ansvarsgilla och neutrala moment; sålunda i fråga om partiell culpös immission. I avseende härå hänvisas till det föregående (II: 1). — Att även fara stundom kan inkludera delskada har förut berörts; se närmare under C i det följande.

IV. Vad så till slut angår samverkan mellan *självständigt verkande skadeorsaker* har redan tidigare anförts, att båda faktorerna äro att anse som i vanlig mening kausala i det faktiska förloppet (förutsatt erforderlig utredning). Någon speciell orsaksfråga, föranledande till uppställandet av ett rättsligt orsakskriterium, förefinnes därför icke här och ej heller någon tvekan om ansvaret i avseende å den konkreta (positiva) effekten (jfr fleras samverkan i rån).[41] Vad som komplicerar fallet är förhandenvaron av en hypotetisk effekt av en dylik faktor. Denna komplikation beror emellertid fortfarande icke av den alternativa realskadans evidens i och för sig, utan därav att närvaron av en självständigt verkande orsak som regel[42]

[41] Det har förut, s. 152 f., erinrats om att det befogade i att ingripa med straff mot visst förkastligt handlingssätt i och för sig icke minskas — utan snarare kan ökas — vid närvaron av flera angripare, något som belyser den stora skillnaden mellan respektive discipliners orsaksproblematik.

[42] Undantaget avser den möjligheten att båda orsakerna äro (eljest) ansvarsgilla; se närmare i det följande (under C I).

innebär att den andra faktorn icke orsakat förlust (däremot icke att konkurrens i avseende å förlusten föreligger).[43] Härtill anknytande spörsmål hänskjutas alltså till behandlingen av alternativkonkurrens (C nedan).

V. Emellertid måste först en *avgränsningsfråga* beröras. Den nyssnämnda typen av orsakskonkurrens brukar anföras som ett belägg för satsen om betingelselärans onöjaktighet, i det att denna här skulle föra till ansvarsfrihet för båda de verkande faktorerna.[44] Häremot har invänts, att det — ur kausal synpunkt — icke vore befogat att antaga någon dylik konsekvens och att problemet berodde av effektens typicering.[45] Härav synes vidare följa, att det på gränsområdet blir en villkorlig bedömningsfråga — beroende av hur den rättsliga kvalificeringen av skadan sker — om ett visst orsaksförhållande skall rubriceras på det anförda sättet eller falla på ena sidan därav såsom ett vanligt samverkansfall, ev. delskada, eller på den andra sidan såsom alternativkonkurrens eller stundom slutligen uppfattas såsom ett fall av kausalitetsbrist. Frågan är icke utan betydelse för domstolarnas ställningstaganden[46] eller för tolkningen av dessa. Och den är av intresse jämväl ur den synpunkten, att viss tvekan stundom kan uppkomma om två faktorer, som till synes varit självständigt verkande, rätteligen förtjäna en sådan rubricering.

a) För det första torde man i dylika fall i realiteten ofta kunna antaga, att den ena faktorn överhuvud icke inverkat; om — för att använda ett vanligt skolexempel — två skyttar med gevärsskott skrämt en häst i sken, förefaller det troligt eller t.o.m. sannolikt, att blott det ena skottet haft inverkan, ty att ljudvågorna absolut samtidigt skulle nått fram är mindre antagligt. Möjligheten behöver icke vara av enbart akademiskt intresse. Sålunda torde man vid bilkollisioner, vid vilka culpa

---

[43] Se ovan s. 124 ff.

[44] Se kap. 2 A I och B I.

[45] Kap. 2 A III, IV.

[46] Se not 49 härefter ävensom s. 237 f., 241 ff.

hos båda förarna förelegat, ofta utan närmare prövning utgå från att båda varit kausala till inträffande skador.[47] Därest i dylikt fall *kausalitetsbrist* förelegat för endera faktorns vidkommande bör naturligen ersättning icke utdömas för densamma.

b) Ytterligare kunna de olika faktorerna ha ömsesidigt avlöst varandra, så att de i ett skadeförlopp verkat fullt ut, utan något kausalt överskott; det nyss anförda exemplet med den dubbla skottlossningen kunde varieras i sådan riktning (hästens framfart ökas p.g.a. den sammanlagda effekten). Vid dylik *samverkan* är på gängse grunder ersättningsansvar motiverat.

c) Faktorerna kanske återigen ha följt efter varandra och vardera utlöst en bestämd del av effekten; nyssnämnda exempel kunde med en lätt förändring tilläggas också denna innebörd. I sådant fall föreligga olika *delskador* och vardera faktorn bör sålunda bära sin anpart av ersättningen. Om de båda faktorerna verkat samtidigt torde dock ofta någon *uppdelning icke* vara *praktiskt möjlig* (eller betraktas som *rimlig*)[48] och i sådant fall blir gemensamt ansvar naturligt.

d) Slutligen bör anföras, att i fall av självständigt verkande skadeorsaker det visserligen kan vara så, att vid den enas eliminering den andra faktorn i och för sig *kunde* ha orsakat samma skada (om den uppträtt i förloppet); men därmed är ju icke sagt, att den de facto skulle ha inträffat vid förändrade betingelser. Anförda mot betingelseläran äro även ur denna synpunkt dylika exempel mindre adekvata. Och det synes vara tydligt, att distinktionen är av vikt. Om man sålunda grundar ett avgörande på, att Y-faktorn ensam kunde åstadkomma skadan, bör väl även krävas, att den de facto skulle så gjort vid X:s uteblivande.

De anförda exemplen synas antyda möjligheten, att man vid

---

[47] Jfr ovan s. 194 vid not 13.

[48] Se Stang, Skade voldt av flere s. 33 ff. och jfr ovan s. 143 not 65.

s.k. konkurrens mellan självständigt verkande skadeorsaker i realiteten ofta har att antaga antingen kausalitetsbrist, delskador eller vanlig »nödvändig» samverkan, och ansvarsfrågorna kunna då lösas i vanlig ordning. Därvid bör likväl som nämnts observeras, att det delvis blir en *villkorlig avgränsningsfråga* hur ett visst fall kommer att rubriceras. Dels kommer man antagligen att röra sig med fingerad kausalitet; dels torde endast tydligt avskiljbara delskador tilläggas betydelse såsom skäl för ansvarsdelning, dels slutligen blir det för frågan om självständigt verkande orsaker föreligga avgörande, huru starkt effekten typiceras eller preciseras.[49] Såvitt gäller ansvaret för realskadan torde detta icke behöva närmare utvecklas; frågan hör såtillvida till ansvarshärledningen inom det faktiska förloppet. Åberopas åter den hypotetiska verkan av endera faktorn synes detta lämpligast böra ske ur synpunkten av förlust.[50]

---

[49] Jfr till det anförda nedan s. 239 not 46 anförda fall av översvämningsskada p.g.a. otillfredsställande avloppsförhållanden. I FFR 1948 nr 675, där bristen ifråga förelåg även i förhållande till normal nederbörd kunde det sålunda antagas, att under den successivt stigande belastningen på en punkt i skeendet denna gräns för det normala uppnåtts. Orsaksförhållandet skulle då haft tre stadier: a) vattenflöde inom ramen för de faktiska avloppsmöjligheterna; b) d:o från den punkt där dessa ej räckt till intill den gräns, där icke ens normalt erforderligt avlopp skulle varit tillräckligt; c) den exceptionellt stigande avrinningen. Kan man under sådana förhållanden finna, att kausaliteten för någon faktor brister eller kan man urskilja tydliga delskador, har man naturligen att rätta sig därefter. Eljest blir det snarast en villkorlig avgränsningsfråga hur de olika flödena böra bedömas, såvitt gäller realskadan. — Ett annat fall av anförda typ förelåg i NJA 1926 s. 508. Vatten rann genom en ventil in i ett fartyg i docka; därvid skadades en propslast. Så småningom vattenfylldes fartyget och sjönk till dockans botten. HD fann att visserligen försäkringsfall p.g.a. strandning förelåg men att »densamma dock varit utan betydelse för uppkomsten av skadan å propslasten». Hade fartyget i stället under storm på en gång vattenfyllts och sjunkit torde resultatet ha blivit annorlunda, ehuruväl det kausala förloppet eljest kunnat vara detsamma.

[50] Att realskadan ändå skulle ha inträtt är ju — vid det förhållandet att den de facto vållats i det faktiska förloppet — av relevans blott därigenom att därmed negeras X:s orsakande av förlust (se kap. 2 A IV 2).

B. SAMBANDET MELLAN REALSKADAN OCH SKADEUPPSKATTNINGENS TVÅ JÄMFÖRELSELED.

I. Vad nu om det inledande förloppet anförts synes i princip vara tillämpligt även för det här rubricerade ämnet. Dock föreligga härutinnan vissa modifikationer, varjämte i vissa hänseenden (se under II) bedömningen avviker. Vad först beträffar det gemensamma området må erinras om vad redan tidigare i fråga om adekvanskriteriet anförts därom,[51] att det i och för sig ställer sig svårt att draga en gräns mellan realskada och förlustdata; det kan sägas råda ett obrutet orsaksled (positivt och negativt)[52] från den skadegörande händelsen fram till de slutliga data som definitivt bestämma förlustens storlek. Det har också påpekats, att de principer som angå orsakssambandet ha principiell tillämplighet (ehuru de praktiskt sett mindre ofta bli aktuella) jämväl å skadeuppskattningen; sålunda i skadeståndsrätten adekvanskravet[53] och i försäkringsrätten där antagna mindre enhetliga kriterier.[54] Samtidigt har det framhållits att inom försäkringsrätten särskilda modifikationer härvidlag kunna förekomma vid uppskattning särskilt av sakskada.[55] Under anförda förhållanden kan det här lika litet som i fråga om realskadan vara befogat att låta huvudorsakläran eller någon annan kausalitetsbestämning bliva avgörande för frågan om orsakligt samband är förhanden. Om en viss extraordinär kostnadshöjning inträffar först efter skadegörelsen,[56] är den därtill hänförliga större utgiften likafullt betingad av realskadan. Detsamma gäller beträffande av den inledande realskadan oskadade delar av objektet, vilka på grund av sitt ut-

[51] Se s. 58 ff.

[52] S. 122 ff. ovan.

[53] Se s. 62 ff.

[54] Se Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 198 ff., särskilt s. 219 ff., ävensom ovan s. 49 ff., 67 ff.

[55] Se s. 70 ff.

[56] Jfr för detta fall Karlgren, Skadeståndsrätt, s. 199 not 6, ävensom nedan kap. 9 D.

satta läge förstöras av regn, eller som stjälas,[57] rörande legala hinder för utnyttjande av återstoden etc.[58] De inskränkningar i ansvaret, som i avseende å mer extraordinära skadeföljder av det anförda slaget kunna göras, avse därför icke orsaksfrågan, utan dels och framför allt adekvansbrist och liknande, dels friskrivningar i försäkringsavtal för vissa skadetyper,[59] särskilt följdskador. — Härjämte undantagas naturligen följder, som icke äro (tekniskt) kausalt beroende av realskadan, i den mån dylika undantagsvis förekomma. Särskilt är därvid att beakta, att det på detta stadium av skadeförloppet mera sällan torde bli aktuellt att statuera en uppdelning av viss effekt utifrån olika faktorers respektive andelar i densamma. Däremot kan naturligtvis i avsevärd utsträckning emot skadeståndsskyldighet anföras att käranden försummat att begränsa skadan.[60]

Det anförda har i huvudsak refererat till skador i det faktiska förloppet. Det synes icke behöva särskilt utvecklas, att det motsvarande har tillämplighet även å återanskaffningsledet och det hypotetiska skeendet.[61]

II. Härjämte dirigeras ju skadeuppskattningen av särskilda föreskrifter och principer, som icke ha hänsyftning å den konkreta skadan, utan enbart å värdet av objektet etc. Därvid före-

---

[57] Se t.ex. FAL 82 §, som under försäkringsskyddet innefattar dylik skada.

[58] Jfr NJA 1937 s. 662, med bejakande av frågan om risken enligt försäkringsavtal omfattade den värdeminskning, som undan brand bärgade delar av byggnad undergå därigenom att de p.g.a. byggnadsförbud icke få utnyttjas till återuppförande på samma plats.

[59] Såsom är fallet med den i nyssnämnda NJA 1937 s. 662 angivna skadetypen, vilken undantagits från den allmänna brandförsäkringen och överförts till särskild s.k. restvärdeförsäkring; se Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 46 ff.; jfr ovan s. 69 not 7.

[60] Jfr FAL 52 § om skyldighet för försäkringstagaren att efter förmåga verka till avvärjande och minskning av skada samt 53 § om rätt till ersättning för därav föranledda skäliga utgifter.

[61] Jfr yttrande av brandförsäkringsanstalternas direktörsmöte i NJA 1937 s. 662, avseende återuppbyggnadsförbuds värdesänkande inverkan å byggnaden redan före branden.

kommer en viss objektivering eller normering av förfarandet. Denna är delvis parallell med nyssnämnda inskränkningar till adekvata o. likn. följder, men till en del fyller den särskilda ändamål. Dels innefattar den en *inskränkning* av ersättningsskyldigheten till den ersättningsskyldiges förmån. Dels medför den emellertid också möjligheten av en *utvidgning* till hans nackdel, utöver den av orsakssambandet uppdragna ramen.[62] Därigenom kommer alltså kausalitetskravet, vilket eljest — och i avseende å det inledande förloppet praktiskt taget generellt [63] — upprätthålles, att frånfallas; detta betyder m.a.o. att i så måtto ansvar statueras redan för själva angreppet, oberoende av förlust in casu.[64]

I det föregående kapitlet (kap. 2 B) ha mer allmänna ändamålssynpunkter diskuterats, vilka ha potentiell betydelse för frågan om vad som är att betrakta som skada, och jämväl för skadeuppskattningen. Dessa synas vara tillämpliga jämväl å nyssberörda spörsmål. Den närmare undersökningen härav hör emellertid till de efterföljande delarna av detta arbete och förty får en allmän hänvisning till desamma här göras. Det skall blott erinras, att ifrågavarande regler ha betydelse jämväl för i föregående avsnitt berörda spörsmål rörande ansvaret för realskadan (A), i det att det i sista hand är förmögenhetsläderingen som gör skadan till vad den är. Om en viss partiell förändring av objektet är att anse som delskada och förty bör frånräknas vid föreläggandet för den, som därefter vållat realskada, att utgiva ersättning, detta är i sista hand ett värderingsspörsmål; det vore ju icke uteslutet, att nämnda partialskada saknade betydelse med hänsyn till objektets funktion som t.ex. bruks-

---

[62] Se ovan kap. 1 E.

[63] Jfr ovan s. 194 vid not 13, 199, 204 ff.

[64] Jfr sålunda NJA 1950 s. 409, avseende »fiktiv» förlust p.g.a. hinder att utöva viss nyttjanderätt. Se Karlgren, TfR 1951 s. 178 f., där möjlighet av ersättning för »objektiv» skada i anslutning till nämnda fall beröres, ävensom Skadeståndsrätt s. 198; och se ytterligare nedan kap. 9 B, där rättsfallet närmare diskuteras.

föremål. Anförda bedömning angår emellertid den reguljära skadeuppskattningen, i det att denna regelmässigt avser en ekonomisk bedömning av å ena sidan objektet, å andra sidan dess rester; den förbigås därför här av nyss anförda skäl.

I ett särskilt hänseende skall emellertid denna relation mellan objekt och värde utföras närmare, nämligen i avseende å frågan om det hypotetiska förloppets bestämning med hänsyn till alternativ konkurrens o. likn. Detta behandlas i det härefter följande avsnittet. Avsikten är därvid att med hänsyn särskilt till kausalitetskriteriet i systematisk ordning genomgå de olika momenten i nämnda jämförelseled.

C. DET HYPOTETISKA JÄMFÖRELSELEDET.

I enlighet med vad i detta kapitel inledningsvis angivits kommer i det följande det rubricerade jämförelseledet för skadeuppskattningen att granskas med hänsyn till innebörden av det allmänna förlustrekvisitet. De frågor som därvid intressera anknyta till förhandenvaron av alternativa skadeorsaker och spörsmålet är: kräves för statuerande av ersättningstvång ett vållande av förlust och, i den mån så är fallet, hur bestämmes innebörden därav? Ämnet behandlas utifrån nedanstående indelning av de olika potentiella data i det hypotetiska förloppet.

I. Först avskiljas de fall, i vilka båda de aktuella faktorerna varit ersättningsgilla; förlustrekvisitet får nämligen där en speciell innebörd.

II. Därjämte kräves en särskild behandling av de situationer, i vilka skadegörelsen lett till kostnad eller liknande effekt i det faktiska förloppet efter skadegörelsen; även här inverka speciella förhållanden vid förlustens bestämmande.

III. Härefter diskuteras de konkurrenslägen, som kännetecknas av att Y-faktorn jämväl de facto inträffat vid eller i samband med skadegörelsen på grund av X: Y har utlöst en del av skadan (A) eller innefattat fara för skada (B) eller slutligen verkat parallellt med X (C). För en ståndpunkt, enligt vilken

alternativ skadeorsak i princip är irrelevant, blir nämligen ifrågavarande verkan av Y av särskild betydelse.

IV. Mot bakgrunden härav införas så alternativa orsaker, vilka icke varit på anfört sätt verksamma.

V. Diskussionen av ovan anförda fall kommer att ske med hänsyn även till frågan om och i vad mån respektive orsak jämlikt föreliggande värderingsprinciper innefattat lädering av värde. I en sammanfattande framställning utföres denna sida av saken ytterligare.

I. *Konkurrens mellan ansvarsgilla faktorer.* — Emot det lämpliga i att vid orsakskonkurrens medgiva ansvarsfrihet anföres stundom, att för Y-faktorns del kunde användas motsvarande resonemang som i fråga om X-faktorn.[65] Resultatet därav skulle bliva att den av skadan drabbade bleve helt utan ersättning; om t.ex. tvenne personer var för sig beslutat att skada ett objekt bör då den, som är kriminellt mest välutrustad och därför kommer först, gå fri från skadeståndsansvar?[66] Självfallet icke, vill man påstå. Och likväl synes det utifrån förut anförda grunder svårt att förneka, att ur kausal synpunkt handlingen var skäligen likgiltig för den slutliga förlustens uppkomst, att den därvidlag gjort varken till eller från.

Vid närmare betraktande gives dock en utväg ur svårigheten att förena påstådd logisk konsekvens med hänsyn till det ändamålsenliga. I själva verket har nämligen *X-faktorn* i det angivna fallet *icke* varit *irrelevant*. Om i stället Y-faktorn ostörd fått verka, hade en förlust uppkommit och för denna hade den skadelidande erhållit en ersättningsmöjlighet.[67] När nu X av-

[65] Se t.ex. von Tuhr-Siegwart, Allgemeiner Teil des schweizerischen Obligationenrechts I s. 86 och Prosser, Handbook on the law of torts s. 323; jfr Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 98 ff.

[66] Argumentet användes särskilt i fall, då båda faktorerna verkat samtidigt, mot betingelseläran; se Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 253. Se härom kap. 2 A III samt framställningen ovan.

[67] I tidigare doktrin har anförts, att X förstört en den skadelidandes skadeståndsrätt mot Y respektive förhindrat uppkomsten av en dylik rättig-

bryter denna utveckling uppkommer aldrig någon ersättningsfråga i det hypotetiska förloppet; skulle även X gå fri befunne sig därför ägaren i sämre läge än eljest, och detta är en ur synpunkten av förlust fullt tillräcklig motivering.[68] [69] — Det kunde väl synas som om detta liknade en konstruktion över en mindre komplicerad verklighet, och något kan väl ligga i en sådan invändning. Dock vidhålles, att den direkt ansluter sig till verkligheten och just därför är adekvat. Det framstår visserligen i de flesta fall som självklart, att X-faktorn här har att utgiva ersättning; men denna självklarhet synes kunna bottna just däri, att den faktiska situationen är den beskrivna; eventuellt även i sådana mer känslomässiga associationer till rättsmedvetandet, vedergällningsinstinkten m.m., vilka förut berörts.[70]

Vad nu andragits synes vara tillämpligt vare sig faktorerna utgjordes av två *skadeståndsrättsliga delikt* eller av ett sådant jämte ett *försäkringsfall* eller på vilken grund de överhuvud varit ansvarsgilla.[71] Med hänsyn till det anförda kan denna typ

---

het, se Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 192 f., eller att X-faktorns skadeståndsplikt icke kan förstöras av senare inträffade händelser, Platou, Privatrettens Alm. Del s. 567; jfr till det sistnämnda Andenæs a.a. s. 281.

[68] Visserligen behöva dessa alternativa anspråk icke vara likvärdiga med hänsyn till möjligheten för deras realiserande; denna osäkerhet vidlåder emellertid skadeståndsanspråk överhuvud och är icke av speciell betydelse för den förevarande frågan; jfr Peaslee, 47 Harv. L. Rev. (1933—34) s. 1138.

[69] I avseende å självständig samverkan jfr Andenæs a.a. s. 253 f. och Planck's Kommentar II: 1 s. 78.

[70] Ovan kap. 2 B II och III (se s. 168 ff.). — Eftersom här det eventuella huvudskälet för ansvarsfrihet, nämligen reparationsgrundens otillämplighet, saknar aktualitet behöver preventionsmomentets relevans icke särskilt utvecklas.

[71] Här förbigås det särskilda fallet, då den eljest ersättningsgilla Y-faktorn på imputabilitetsgrunder går fri från ansvar. Andenæs, a.a. s. 277, hävdar att lösningen bör vara densamma som vid andra deliktuella Y-orsaker; som skäl anföras rättskänslans krav och hänsynen till att den skadelidande eljest i process mot X skulle bliva tvungen att visa att betingelserna för Y:s ersättningsskyldighet förelåge. Det sistnämnda är väl

av konkurrens i huvudsak lämnas utanför framställningen. Dock skall observeras, att speciella problem uppkomma i de fall, då båda orsakerna faktiskt uppträtt i det relevanta skeendet och i följd därav en utskiftning mellan dem av ansvaret kan ifrågakomma; härvid inverka särskilda ändamålsöverväganden, såsom kommer att i respektive sammanhang framhållas.[72] — Det må tilläggas, att det nu anförda har särskild betydelse endast därest icke ersättningsansvar ändå skulle inträda enligt den förut berörda, i allmänhet omfattade huvudprincipen om konkurrensens irrelevans.[73]

II. *Alternativ orsak till vållad kostnad* o.d. — Det har påpekats, att man vid differensbestämningen lämpligen kan skilja mellan två huvudformer av skada: dels den som föreligger, då förlusten helt beror av att ett gynnsamt skeende avbrutits (t.ex. ett värde läderats); dels den då kostnad o.d. kauserats i det faktiska förloppet.[74] I det förra fallet har förlusten icke positivt vållats. Så har däremot till synes skett i det senare, och kausalitetskravet kunde så tillvida sägas vara i vanlig mening satisfierat. Likväl är även här en jämförelse med det hypotetiska ledet erforderlig. Om kostnaden skall helt eller delvis ersättas beror ju bl.a. av det skadade eller förstörda objektets värde.[75] Och därest samma

---

dock icke någon nödvändig slutsats, se ovan s. 173 f.; och rättskänslan är ett tveeggat vapen, jfr i det föregående s. 169 ff.

[72] Särskilt s. 229 ff., om fara som skadefaktor; se vidare under III C, rörande självständigt verkande orsaker.

[73] I den mån — mer generellt eller undantagsvis — frihet från ersättningstvång medgives vid konkurrens, brukar den ifrågavarande begränsningen anföras; se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 36, Ussing, Erstatningsret s. 148, Andenæs a.st., Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 31. Däremot synes icke någon skillnad göras av Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 120 ff. eller Stang, Erstatningsansvar s. 348. Se i sistnämnda riktning också Prosser a.a. s. 323 (med not 63); motsatt Peaslee a.a. s. 1129 f. Se vidare Enneccerus-Lehmann, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts II s. 71 f. och Planck's Kommentar II: 1 s. 78. — Jfr ovan s. 152 not 95.

[74] Se ovan s. 57 och s. 127 ff.

[75] Detta har framhållits i det föregående vid framställningen av skadebegreppet; se s. 22.

kostnad ändå (på grund av en hypotetisk faktor) skulle hava uppkommit, måste betydelsen härav avgöras enligt de för alternativ konkurrens eljest gällande grunderna.[76] — Om alltså någon principiell skillnad i anfört avseende icke synes kunna iakttagas, så föreligga likväl vid denna skadetyp särskilda omständigheter, vilka enligt nedan kunde tänkas inverka å differensbestämningen, och detta även om den alternativa orsaken enligt huvudregeln eljest icke vore relevant. De fall, som härvid ifrågakomma, avse läget då Y-faktorn faktiskt utvecklar sig och drabbar det på grund av X redan skadade objektet.

Det erinras först, att det icke kräves kausalitet i den meningen, att förlusten på grund av skadegörelsen skall vara helt konsumerad. Tvärtom förhåller det sig ju så, att den skadelidande icke nödvändigtvis måste hava företagit utgiften, t.ex. genom täckningsköp, för att ersättning skall utgå; stundom kan det räcka att han försatts i ett läge, där det är nödvändigt eller befogat att göra en utgift. Och vad beträffar förstörelse av sak är självfallet huvudregeln den, att skadeståndsskyldigheten grundlägges redan genom värdeläderingen.[77] Ibland är det för övrigt — särskilt vid mer omfattande skada — icke möjligt för den skadelidande att själv uppbringa erforderliga medel.[78] Vi skilja därför på anförda två situationer.

1. Om skadegörelsen (på grund av X-faktorn) lett till att en viss *kostnad redan uppkommit* för den skadelidande synes ersättningsskyldighet enligt huvudregeln indicerad även i fall av orsakskonkurrens. Särskilt är detta tydligt vid kroppsskada; det behöver ju knappast påpekas att det, även om man kunde

[76] Se om orsakandets utformning i skadesituationen ovan kap. 2 A IV 2.

[77] Se kap. 4 s. 265 f.

[78] Visserligen heter det, att var och en har att svara för sin solvens; men detta innebär, att man icke kan såsom en särskild omständighet åberopa ett ekonomiskt nödläge, när ett visst avgörande eljest är stött på »gällande» regler; se kap. 7 C III: 1 b och 2. I förevarande fall åter gäller det — i varje fall som huvudregel — att redan värdeförstörelsen är tillfyllest för ersättningsansvar; se vidare för vissa specialfall nedan s. 393 ff. vid framställningen av rekvisitet ekonomisk skada.

förvänta att inom kort ånyo bliva skadad, naturligtvis likväl alltid är befogat att undergå läkarvård för den tidigare skadan. Även mer generellt gäller emellertid detta, ty meningen med ersättningen är enligt gängse uppfattning att det läderade tillståndet skall kunna återupprättas. Alldeles bortsett från konkurrensspörsmålet kunde därför ersättning här vara motiverad. För att belysa detta antaga vi, att även Y-faktorn utvecklar sig till fullo och drabbar det ifrågavarande objektet. Om det vidare tänkes, att med utgiften det tidigare tillståndet återställts, kommer detta att ånyo utsättas för skada; ett typexempel är det, att ett hus skadas och repareras samt därpå ett bergras går fram över platsen.[79] Har nu en kostnad faktiskt företagits innan Y-faktorn inträffat, kommer ersättning härför att utdömas. Aktualiseras ersättningsanspråket innan Y-faktorn kommit till synes, motiveras detta av allmänna skadeståndsprinciper, och detsamma bör väl gälla om anspråket framställes därefter; ty har utgiften gjorts och reparation skett samt skadan därefter upprepats, är ju i själva verket dubbel förlust uppkommen på grund av de båda realskadorna. Endast i det fall, att faran från Y var skönjbar,[80] kunde motsatsen antagas. Det är nämligen då anledning att ifrågasätta, om det med hänsyn till sagda risk varit ekonomiskt befogat att företaga utgiften. Därest en reparation skulle resultera i förlust utan något motsvarande vinning för den skadelidande, var den sakligt sett obefogad och samhällsekonomiskt olämplig.[81] Det kunde under anförda förhål-

[79] Detta exempel åberopas av Hoel, Risiko og ansvar s. 230 f., som ett fall, där skadan är att hänföra till X-faktorn (d.v.s. branden); Hoel avser därvid dock icke förevarande situation.

[80] Det bör måhända påpekas, att härmed icke åsyftas fall av s.k. fixerade farelägen; se Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 109 ff. Dessa angå ju fara såsom postulerad skada före X-faktorns inträde. Men det kan dock anföras, att när dylik fara anses böra medföra ansvarslindring för nämnda faktor, samma synsätt vore befogat i förevarande fall, där frågan gäller skadans upprepande. Om farefallen se eljest i det följande.

[81] Man jämföre uppfattningen om att den skadelidande anses skyldig att begränsa skadan; jfr NJA 1938 s. 147 samt vidare ovan not 78.

landen hävdas, att det olämpliga eller orimliga i utgiftens företagande föranledde, att också ett statuerande av ersättningstvång vore orimligt; ty ersättningen skulle då tjäna till att kompensera ägaren för hans olämpliga och förlustbringande förfarande. Detta är i första hand tillämpligt om skadan på grund av Y-faktorn varit viss. Var den blott till en viss grad sannolik, borde under angivna förutsättning den skadelidandes rätt till ersättning för faktiskt företagna utgifter vara avhängig av, å ena sidan graden av sannolikhet för förnyad skada, å andra sidan intresset av reparation;[82] och därvid synes botandet av kroppsskada intaga en särställning.[83]

2. Har åter någon *utgift ännu icke företagits,* torde detta — som nyss antytts — icke tillmätas någon betydelse, om blott läget är det, att reparation är befogad. Och härå är tillämpligt, därest Y-faktorn ännu icke lett till skada, det under 1 anförda. Är däremot den senare skadan definitiv och hade reparation på grund av den tidigare ännu icke skett, kommer saken i ett annat läge. Någon pekuniärt minus föreligger då icke för ägaren och ur den synpunkten ej heller behov av ersättning. Nyss antogs, att därest faran varit till en viss grad skönjbar, hade det varit ekonomiskt obefogat att reparera X-skadan; och detta anfördes som ett skäl mot ersättnings utdömande. Har nu visserligen faran icke varit på detta sätt skönjbar men har å andra sidan reparation ej heller skett, är läget förändrat endast såtillvida, som den oekonomiska utgiften undvikits. Att man först i efterhand kan konstatera, att reparation skulle varit olämplig, förändrar dock icke läget i sak, när likväl reparation underlåtits. Om man antager, att skadeståndet har det reparativa syftet att återställa det läderade tillståndet, förlorar det här sin motivering, eftersom sådant varit meningslöst.[84] Det är visser-

[82] Om härvid aktualiserade skälighetsöverväganden se nedan s. 380 f. (i samband med diskussionen av rekvisitet ekonomisk skada).

[83] I denna fråga se den i föregående not anförda hänvisningen; jfr vidare s. 241 ff. nedan.

[84] Om skadestånd redan utdömts, trots att det enligt det anförda vid tillräcklig kunskap om läget varit omotiverat, behöver den här ifrågasatta

ligen sant, att den skadelidande som regel [85] icke behöver använda ersättningen på anförda sätt. Men att densamma så att säga avindividualiserats betyder dock icke, att ej i reguljära fall en reparation, nämligen av förmögenhetsläge etc., sker. Med hänsyn härtill och då förmögenheten konstitueras av bl.a. den konkreta egendomen, vilken i den här aktuella situationen varit värdelös, behåller det anförda sin giltighet,[86] i den mån sådan kunnat tilläggas detsamma.

3. I vissa av ovannämnda fall (under 1) föreligger tydligen definitiv förlust redan på grund av X-faktorn och konkurrensfrågan blir därför icke aktuell. Eljest vore ansvarsfrihet motiverad med hänsyn därtill att reparation varit sakligt obefogad. Skillnaden mot övriga former av alternativkonkurrens är tydligen den att medan i dessa ersättningens utgivande skulle leda till — visserligen vinning — men därjämte bestående reparation, så skulle i här berörda fall ersättningen med hänsyn redan till

---

ståndpunkten icke betyda, att beloppet skall återställas eller att resning skall beviljas, något som stundom anföres som ett generellt argument mot ansvarsbefrielse vid alternativkonkurrens; se Andenæs a.a. s. 283, 289 not 3. Ty självfallet måste ett definitivt avgörande någon gång fällas; se Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 169 f. samt Walin, SvJT 1953 s. 100 ävensom ovan s. 172 not 50.

[85] Jfr Ussing, SvJT 1941 s. 752, rörande kostnader p.g.a. personskada, avseende operation m.m.; därest vederbörande icke underkastar sig operationen och alltså sparar kostnaden kan han icke heller erhålla ersättning. Denna synpunkt på en speciellt individualiserad typ av skadeersättning kunde enligt ovan erhålla en mer vidsträckt tillämpning; se vidare nedan s. 392 vid not 74. — Se även FAL 37 § om försäkringsvärdets beräkning i avseende å byggnad, som återuppföres.

[86] Det har för situationer av liknande art stundom — på andra grunder än här anförda — som undantag från huvudregeln medgivits ansvarsfrihet; dels har avsetts fall, då X-faktorn endast orsakat en delskada, medan Y-faktorn lett till totalskada; vidare har den inskränkningen brukat göras, att X-faktorn skall ha drabbat inom Y-faktorns riskområde, på ungefär samma sätt o.d. Som det emellertid gällt specialfall och motiveringarna icke varit mer utförliga är det svårt att bedöma betydelsen av nämnda undantag i förhållande till huvudprinciperna. Se Hoel a.a. s. 237 ff. och Federspiel a.a. s. 165 ff. ävensom ovan s. 139 not 48.

sin reparations*effekt* vara mindre motiverad: antingen borde kostnaden icke ha företagits; eller — därest så icke skett — vore det på grund av den hotande Y-faktorn utan mening att företaga den; eller slutligen skulle det i vart fall ha varit i sak obefogat, därest reparation genast efter skadan företagits. På denna särskilda grund kunde det vara fog för att vid dessa fall av alternativkonkurrens vägra ersättning. Och grunden har tillämplighet i alla de fall, då utgift skett eller kan komma att ske, och samtidigt Y-faktorn drabbat eller kommer att drabba på samma område som X-faktorn.

Om åter anförda speciella omständigheter icke tillerkännas särskild relevans, så är naturligen likväl vad i det följande om övriga konkurrensfall anföres potentiellt tillämpligt också här. Och eftersom till problemet överhuvud är anknuten en allmän värderingsprincip av obstämd natur,[87] så kunde de särskilda kännetecknen i förevarande fall influera vid företagandet av den ifrågavarande värderande avvägningen.

III. *Faktisk verkan av Y-faktorn.* — Enligt den huvudståndpunkt, som negerar betydelsen av alternativ skada, erhålla varken i det föregående angivna eller andra konkurrensfall relevans. Avgörande och helt avgörande blir det påtagliga faktum, att X-faktorn vållat realskada. De enda undantag som kunna medgivas äro principiellt sådana, i vilka skadan delvis redan förelåg vid X:s inträffande. En viss uppmjukning av ståndpunkten sker därvid i fall av från Y hotande fara ävensom — ehuru i förhållande till utgångspunkten till synes inkonsekvent — vid samverkan av självständiga skadeorsaker. Början tages här med det mer okomplicerade fallet av delskada (A); därefter behandlas faran (B) och sist nämnda samverkansfall (C).

A. *Delskada.* — Det är närmast självklart, att en skadevållare icke har att svara för sådan skada, som redan förelåg vid den av honom förorsakade skadegörelsen, liksom han överhuvud

[87] Se härom ovan s. 181 f. ävensom nedan under IV.

icke är ansvarig för den del av skadan, som orsakats av annan omständighet än hans handlande. Detta ämne hör till bedömningen av det inledande förloppet [88] och skall här icke återupptagas. I vissa hänseenden har emellertid delskadan ett mer direkt intresse i förevarande sammanhang.

1. Först må erinras om att *gränsen* mellan fall av delskada och orsakssamverkan delvis är *flytande* och att redan på grund härav den inledningsvis anförda huvudregeln (om irrelevansen av alternativ skada) kan vara svår att upprätthålla; härom hänvisas till det föregående.[89]

2. Härefter bör det framhävas, att det förhållandet i och för sig, att objektet till viss del redan var till sin substans skadat, icke är nog för att X:s ersättningsskyldighet skall i motsvarande mån minskas. Vid sakvärdering föreligger ju i allmänhet visst slitage etc. å objektet och hänsyn måste naturligtvis på vanligt sätt tagas till den ekonomiska betydelsen härav, dess *värdesänkande inverkan*. I sådant hänseende finns det icke någon anledning att göra skillnad mellan normalt slitage och annan, av casus förorsakad substansskada.[90] Den i och för sig självklara satsen om delskadans relevans uttrycker därför blott en annan sida av uppskattningen och det är värderingsföreskrifterna, som närmare komma att angiva om och i vad mån partiella substansskador ha nämnda relevans. Stundom kan det inträffa, att delskadan icke tillägges någon betydelse, enär den icke inverkat i objektets funktion.[91] Eller tillägges den endast begränsad (mot dess andel i den fysiska skadan å objektet icke svarande) betydelse; om sålunda en konkret förändring å saken (på grund av Y) sänkt dess saluvärde, men icke dess bruks-

---

[88] Se ovan s. 200 ff.

[89] Se ovan s. 204 ff.

[90] Jfr Bentzon & Christensen, Lov om forsikringsaftaler s. 224.

[91] Se härtill NJA 1943 s. 343; vid ersättning för skada p.g.a. grävningsarbete beaktades icke medverkan av viss brist i byggnadsgrunden före immissionen, enär den »icke under vanliga förhållanden varit till större men för byggnaden».

värde, bör X giva full ersättning för det sistnämnda; däremot icke för saluvärdet, även om detta eljest (trots att det gällt ett bruksföremål) varit ersättningsgillt.[92] Än vidare kan det inträffa att, därest ett objekt till lika delar förstörts av två oberoende faktorer, skadan likväl icke skall delas lika. Den till tiden första partialskadan kan ju ha läderat mer än hälften av värdet.[93] Och det kan ej heller hållas för utslutet, att en delskada som ägaren såvitt kan antagas skulle ha motverkat, i motsvarande grad saknar relevans — i ersättningsminskande riktning — för X-faktorns ansvar.[94] — Dessa spörsmål skola icke ytterligare utvecklas, utan härvidlag må hänvisas till de följande kapitlen om skadevärderingen.

3. I avseende å delskada bör slutligen skiljas på två frågor. En sak är att X-faktorns ansvar minskas med det belopp vartill delskadan enligt ovan uppskattas. En annan sak är att den sistnämnda *hypotetiskt* kunde ha *utvecklat sig till totalskada* och på den grund helt fria X-faktorn. Det sistnämnda spörsmålet hör till den följande framställningen.

B. *Faran som skadefaktor.* — Såsom tidigare antytts är det icke alltid klart vad som skall förstås med skadlig effekt. Visserligen brukar det som regel — vid sakskada — förutsättas, att själva objektet angripits; samtidigt förekomma dock fall, i vilka så icke skett men likväl risken därför varit så utpräglad, att skada framstår som mer eller mindre viss, och det förty kunde finnas visst fog för att ingripa med skadestånd redan innan densamma blivit definitiv. Som ett självständigt pro-

---

[92] Se härom nedan kap. 9 C.

[93] I avsende å ett sammansatt objekt, t.ex. en möbelgrupp, där en del av värdet beror av sambandet, brytes ju detta och läderas det däremot svarande värdetillskottet redan genom att en del av enheten skadas; i frågan se närmare nedan kap. 4.

[94] Den som vållat nämnda delskada kunde ju mot ersättningsanspråk invända, att förlusten berott av ägaren, som icke gjort vad i hans makt stått för att avvärja densamma; jfr ovan s. 215 vid not 81.

blem är ämnet föga uppmärksammat.[95] Större intresse har det tilldragit sig i konkurrenssituationen. För en uppfattning, som icke medger ansvarslindring på grund av förhandenvaron av alternativ orsak till realskada, kommer faran att bilda gränspunkten mellan relevant och icke relevant konkurrens och den erbjuder därvid speciella svårigheter. Eftersom enligt nämnda huvuduppfattning Y-faktorn redan måste ha åstadkommit skada för att kunna föranleda ansvarslindring för X, har diskussionen kommit att röra sig kring detta problem: när har Y:s inverkan fortskridit så långt mot skada, att X:s ansvar i följd härav kan helt eller delvis upphävas? Med en gemensam utgångspunkt däri, att det icke obetingat kräves definitiv realskada, har ansvarskriteriet bestämts på varierande sätt. Stang, som mer utförligt diskuterat frågan, förklarar det vara svårt redan att skilja mellan fara och realskada och identifierar i princip fara och ekonomisk skada (förlust);[96] dock med det tillägget att faran skall ha varit så stor att man i det praktiska livet räknar med den.[97] Tillämpad i konkurrenssituationen får

---

[95] Se Ussing, Erstatningsret s. 135; endast i mycket ringa utsträckning vill Ussing medgiva ersättning för fareframkallaren, huvudsakligen endast därest faran i realiteten inkluderat färdig skada. — Denna fråga bör icke förväxlas med den, a.a. s. 143, diskuterade, avseende eventuellt (ehuru avböjt) ansvar för den som framkallat fara, som aldrig lett till skada; se härom ovan kap. 2 B II.

[96] Stang, Erstatningsansvar s. 297 ff.; motsättningen vore blott ett sken: »fare for økonomisk skade er nemlig en økonomisk skade» (s. 298). — Ussing ställer sig allmänt avvisande härtill; se a.a. s. 135.

[97] A.a. s. 298. — Härmed synes emellertid en viss motsättning i tankegången framträda. *Å ena sidan* säges faran såsom sådan vara skada. Denna bestämning är emellertid alltför uttunnad för att vara användbar; skadorna skulle ju som faror kunna föras hur långt tillbaka som helst och konkurrensfrågan bleve olösbar (eftersom Y-faktorn skulle kunna åberopa X-faktorn och vice versa); jfr Hoel, Risiko og ansvar s. 227. *Å andra sidan* måste därför en begränsning införas, och denna åter avser farans inverkan på andra människors attityder. Tydligen åtskiljas icke här klart två olika ting; dels fara såsom nödvändig, ehuru ännu icke inträffad effekt å visst objekt, dels denna faras inverkan å värdet med hänsyn till attityder hos

detta följande resultat: Om Y i ett fartyg lägger in en helvetesmaskin, som kommer att spränga fartyget i luften inom 24 timmar, har han redan därigenom läderat värdet och blir ersättningsskyldig, även om fartyget före nämnda tidsrymds utgång skulle kollidera med en annan båt och sänkas.[98] Att emellertid här ansvaret skulle härledas till Y- och icke X-faktorn (helvetesmaskinen resp. kollisionen) har synts minst sagt tveksamt och strängare krav på faran har — till synes med fog — uppställts.[99] Bl.a. har det kriteriet anförts, att det skall ha förelegat en »fixering av fareläget», bestämd bl.a. av sådana omständigheter som att kostnadskrävande åtgärder måste vidtagas för farans undanröjande eller att densamma vore att betrakta som viss, så att det icke stode i »mänsklig makt» att hejda den.[1 2] Detta krav kunde visserligen i anförda fall vara tillämpligt å Y-faktorn (om dess realisation vore absolut determinerad) men därmed sluppe icke X fri; i stället förelåge då ett fall av självständiga skadeorsaker och båda vore förty ansvarsgilla.[3]

Vid avsaknad av ledande rättspraxis i ämnet är det i det hela blott möjligt — därest bestämda lösningar sökas — att konstatera att fara av viss intensitet kan vara ansvarsgill; huru stark

---

andra, bestämda av deras uppfattning om sannolikheten för farans realiserande i skada; jfr t.ex. det s. 297 in finem anförda exemplet och se i framställningen ovan.

[98] A.a. s. 349; jfr s. 70 med motsatt resultat i det fall, då en person sätter eld på ett fartyg, strax innan det skall gå till sjöss; han erhåller icke ansvarsbefrielse, om han visar att båten omedelbart skulle blivit torpederad. Ytterligare andra fall, alla innefattande fara=skada p.g.a. Y:s inverkan, anföras och diskuteras s. 349 ff.; de behandlas även av Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 106 ff.; jfr även för dessa och liknande fall Hoel a.a. s. 218 ff.

[99] Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 308 f., Andenæs, Konkurrerende skadeårsaker s. 260 ff.

[1] Hult a.a. s. 110 ff.

[2] Jfr Peaslee, 47 Harv. L. Rev. (1933—34) s. 1134: »a force in active operation . . . and of sufficient imminence to make the result certain»; se i samma riktning Prosser, Handbook on the law of torts s. 337 f.

[3] Hult a.a. s. 113 ff.

intensiteten skall vara är ovisst.[4] Ej heller lämna anförda ändamålsöverväganden någon nämnvärd ledning.[5] Möjligen skulle likväl något större klarhet kunna erhållas genom en uppdelning av frågan med hänsyn till de olika situationer vari den blir aktuell. Till större delen har diskussionen nämligen rört sig kring en konkurrenssituation med två var för sig ansvariga faktorer, och problemet har gällt, huruvida X skulle bliva fri från ansvar i följd av att Y vållat skada (helt eller delvis).[6] Fareomständigheter av ifrågavarande typ bli emellertid, som bekant, betydelsefulla även i andra sammanhang: sålunda är det en särskild fråga när i normalfall, utan konkurrens, fara är rättsfaktum (1); det är icke givet att svaret här blir detsamma som i konkurrenssituationer, liksom även i dessa variation är tänkbar med hänsyn till om konkurrensen gällt delikt — delikt eller delikt — naturhändelse (2); slutligen återstår den möjligheten, att fara finge relevans som konkurrensfaktor även om den ej inkluderat ersättningsgill skada (3).

1. Först och främst ifrågakommer faran som eventuell ansvarsgrund i *enkla skadefall,* i vilka någon definitiv realskada ännu icke inträffat. När man här talar om fara såsom (helt eller delvis) realiserad skada, kan det föreligga en viss dubbeltydighet, avseende dels faregraden, dels farans objekt. I det förstnämnda hänseendet bör observeras, att på skalan mellan fullständig irrelevans samt visshet faran mestadels får betydelse

---

[4] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 33; jfr s. 195, där kostnader för avvärjande av en fara angivas såsom ersättningsgilla; här är det emellertid icke faran i och för sig saken gäller utan realskada, bestående i utgifts företagande. Om åter skadan är ersättningsgill beror av om faran varit »rättsstridig»; jfr nedan s. 228. — Se vidare Ussing a.a. s. 135 f., UfR 1920 s. 228 f.

[5] I allmänhet åberopas endast, att X vållat skada men icke Y; jfr ovan anförda författare. Andenæs a.a. s. 261 f. anför, att rättskänslan skulle reagera mot ansvar för endast fara; undantag medges dock för vissa fall av varaktiga farelägen och liknande värdesänkning.

[6] Se Stang a.a. s. 350, Hult a.a. s. 110, Karlgren a.a. s. 33.

först när det nått en mycket hög grad av sannolikhet.[7] Samtidigt kan härutinnan antagas en varians alltefter farans verkningssätt; i det sistnämnda avseendet kan man lämpligen skilja på tre olika huvudtyper av potentiellt relevanta skadeeffekter på grund av fara.

a) Presumerad realskada: hotet mot objektet föranleder, att realskada å detsamma presumeras redan hava uppkommit.

b) Värdeminskning: fara leder till (icke i yttre data realiserad; se under c) värdeminskning av det hotade objektet.

c) Realiserad realskada i annat hänseende: risken för en skadegörelse (å objektet) leder till annan realskada (t.ex. ogynnsam försäljning, kostnaders utgivande etc.).

Frågan om vilka faror, som skola föreligga för att ersättningstvång skall statueras, rör en ansvarsförutsättning och faller följaktligen i det hela utanför ämnet. Av nyss anförda skäl kunna ej heller några mer bestämda uttalanden göras. Spörsmålet skall endast i korthet belysas mot bakgrunden av de allmänna principer, som eljest hävdas inom förevarande rättsområde; vad som särskilt intresserar är icke mot vilka farebringande handlingstyper ingripande på den eller den grunden

---

[7] Någon precisering av begreppet skall ej försökas; det får beteckna det förhållandet, att en eller flera handlingar antagas kunna leda fram till en viss ofördelaktig effekt, ehuru osäkerhet därom råder. I övrigt kräves här ingen noggrannare definition; att precisera begreppet innebär blott att anbringa det på olika situationer, och bestämningarna framstå därvid icke som mer ingående definitioner utan som beskrivningar av den miljö som avses och de samband däri, om vilkas isolering fråga är. Jfr Grönfors, Trafikskadeansvar s. 130 ff., där olika — till synes väsentligen sammanfallande — i litteraturen givna definitioner anföras och ytterligare precisering sökes. — Ville man vara pedantisk borde man referera faran till *aktualiserad* sannolikhet; verkligheten brukar antagas vara lagbunden och det är blott vid tvekan — d.v.s. då handlandet måste basera sig på bristande kunskap — som sannolikhet får betydelse. — Slutligen får tilläggas att farebegreppet ofta användes i mer speciell mening, avseende (praktiskt taget) visshet; se ovan not 97 samt kap. 2 B II.

borde ske, utan vilka krav som rimligtvis kunna ställas på farans storlek och liknande.[8]

a) Såvitt gäller *presumerad realskada* får man i första hand skilja på *nödvändig* och endast *sannolik* sådan. — Om visserligen den slutliga skadan icke inträffat, men objektet satts i sådant läge, att det redan funktionellt sett är läderat, föreligga samma skäl för ansvar som vid ordinär skadegörelse; av rättspraxis torde möjligen motsättningsvis kunna dragas en slutsats av sådan innebörd.[9] Realskada innebär lädering av den värdefulla relationen och det synes vara likgiltigt, om detta sker på det ena eller andra sättet (om sålunda den värdefulla guldklockan sänkts i havets djup eller placerats på en otillgänglig bergstopp). — Härutöver, då alltså skadan visserligen med visshet kan beräknas inträffa men ännu icke drabbat objektet, vare sig på det ena eller andra sättet, torde problemet mer sällan bliva aktuellt. Ty när det som här gäller frågan, om på grund av vissa kända fakta en skadlig utveckling är att befara, samt vidare faran så småningom kommer att resultera i full visshet, synes mindre anledning föreligga att postulera definitiv realskada. Alternativen synas — praktiskt sett — vara dessa: antingen kan vid lägre grad av sannolikhet frågan ställas på framtiden eller kan vid sannolikhet som närmar sig visshet

[8] Jfr Stangs exemplifiering a.a. s. 297 ff.; där angivas olika sorts faror, för vilkas respektive relevans delvis skilda motiveringar kunna anföras: dels fara, som kan eller icke kan leda till viss skada (t.ex. risk för oförmånligt pris), dels fara, som kommer att leda till viss skada, osäkert huru stor (t.ex. förlorad framtida arbetsförtjänst), dels »fara» för skada i meningen av nödvändig och känd effekt (t.ex. grundskada som orsakar husras).

[9] Se NJA 1935 s. 148. Förlusten på grund av att en förrymd silverräv skjutits av jakträttsinnehavaren har »med hänsyn till den risk, som, sedan räven en gång kommit i frihet, förelåg att den icke skulle kunna av ägarna återfås levande» skäligen uppskattats till ett lägre belopp än det normala värdet (400 respektive 1.000 kr.). Även om någon säker slutsats av mer generell betydelse icke kan dragas från detta fall, synes det dock befogat antaga, att den metod för beräkning av värdeminskning, som använts, i och för sig är tillämplig på varje fall av fara. Se nedan vid not 12.

definitiv skada antagas. I det här tänkta läget — där konkurrens förutsättes icke föreligga — synas skälen för ansvar därför icke vara så starka eller i allt fall icke så ofta bliva aktuella. Även om det, vilket torde vara mer ovanligt, vore möjligt att bestämma effekten såsom oundviklig, så föreligger ur reparationssynpunkt mindre behov av ersättning; en viss möjlighet till misstag kan heller icke alldeles uteslutas; även önskvärdheten av att undvika onödiga processer är värd beaktande.[10] — Det nu anförda förutsätter emellertid att icke redan faran innefattat någon relevant olägenhet för det hotade objektets ägare. Skulle på grund av den förväntade skadan redan nu åstadkommas ett ingrepp är det icke uteslutet, att ägaren finge anses berättigad att — även vid en lägre grad av sannolikhet — handla som om skadan redan uppkommit; att sålunda realisera ett hotat föremål etc.[11] Som regel torde emellertid kunna antagas, att faran mer sällan föranleder ansvar såsom för (presumerad eller fingerad) realskada.

b) Däremot kan i fall, då skadan icke enligt ovan haft tillräcklig hög grad av sannolikhet, likväl ersättningstvång komma att statueras för en av faran föranledd värdeminskning.

I sådant hänseende må i första hand hänvisas till de principer, som gälla i fråga om relevansen av värdeminskande faktorer; dessa synas nämligen här böra på vanligt sätt tillämpas.[12] Ifrågavarande grund för ersättning på grund av fara hävdas så-

---

[10] Än vidare kan påpekas att ersättnings »förtidiga» utgivande kunde medföra en extra fördel för mottagaren och motsvarande nackdel för andra parten. — För den motsatta lösningen kunde anföras en möjlighet för farebringaren att göra sig insolvent eller eljest minska värdet av ett ersättningsanspråk; synpunkten har dock störst vikt då tidsrymden mellan fara och skada är avsevärd, men vid denna situation ha å andra sidan skälen mot ansvar också större tyngd.

[11] Se i sådan riktning NJA 1946 s. 758 och 763 (skada å silverrävshonor p.g.a. flygbuller); jfr om dessa fall nedan s. 265.

[12] Se för en mer ovanlig metod, avseende procentuell värdeminskning p.g.a. fara, det ovan not 9 berörda NJA 1935 s. 148 (förrymd silverräv skjuten); se härom närmare kap. 5 C s. 321 ff.

lunda stundom vid immissioner och liknande varaktiga farelägen. Det bör emellertid observeras, att man här som eljest har att skilja skada respektive förhandsantagande om skada å ena sidan och fara å den andra. Vid immissioner, såsom rök och buller, är ju skadan evident redan genom obehagets förhandenvaro; vid fara för framtida realskada är det fråga om förhandsbedömning. Enligt under a anförda principer skulle den sistnämnda icke vara relevant. Emellertid kan man härvidlag finna en viss avvikelse med hänsyn till värdets bestämmande. I den mån detta sker objektivt kan faran beaktas på det sätt, att vid ett visst tänkt utnyttjande värdet antages minskas; antingen så, att redan nu utnyttjandet anses inkräktat, eller så, att framtida värdemöjligheter bliva relevanta, även om det i och för sig icke är utrett — eller ens kanske behöver utredas — att de någonsin komma att bliva aktuella.[13] Skada föreligger t.ex. på den grund, att en fastighet, om den skulle komma att säljas, skulle betinga visst lägre pris p.g.a. miljöinflytandet eller fara för framtida skada å densamma. Dessa spörsmål, som röra själva värdesättningen, skola senare mer utförligt behandlas.[14] Att frågan om och i vad

---

[13] Sålunda kan ju minskning av försäljningsvärde å bil beaktas, även om bilen aldrig skulle komma att säljas eller bytas under tid, då den »värdesänkande» faktorn skulle varit relevant; jfr NJA 1948 s. 401; se vidare nedan kap. 9 B och C.

[14] I fråga om farans betydelse som värdesänkande faktor brukar man som nämnts ofta skilja mellan kortvariga och långvariga faror. Distinktionen vilar i viss mån på praktisk grund, i det att de förstnämnda mera sällan förorsaka skada; jfr Ussing s. 135 och ovan s. 223 not 6. Emellertid är ju förutsättningen den, att den hotande realskadan ännu icke uppkommit, och med hänsyn härtill synes distinktionen i och för sig icke vara avgörande för frågan om ansvar. Skillnaden avser snarare den olika ekonomiska betydelsen av kortvariga respektive långvariga faror. Det räcker ju icke för ansvar att endast fara föreligger. De kortvariga farorna ha betydelse blott under den tid de verka och fråga är om den därunder orsakade skadan såsom t.ex. olägenhet för brukaren eller förhindrande av möjlighet till viss gynnsam försäljning. Detta är naturligen — förutsatt ansvarsförutsättningarna i övrigt äro uppfyllda — grund för skadestånd. Detta kommer emellertid vid konkurrens ej X-faktorn vid; dess ansvar är

mån faran sänkt objektets värde bör behandlas enligt samma principer, som eljest för skadeuppskattning gälla, synes vara en nödvändig konsekvens av reparationsprincipen. Ett annat spörsmål är om ansvar skall åläggas för denna *värdeskada.* Eftersom det här icke rör sig om en integritetskränkning i egentlig mening, är det till en viss grad osäkert, i vad mån framkallande att fara är, med hänsyn till själva beteendet, »*rättsstridigt*».

c) Vad slutligen angår de fall där faran *lett till annan skada* än den direkt hotande [15] är problemet mindre omfattande. Det rör sig ju där i princip om faktisk ekonomisk skada. Sin egenart få emellertid dessa fall därigenom att förlusten icke beror av ett faktiskt angrepp utan endast av en fara därför och att därför *risk för en skada* kan åstadkomma *definitiv skada i annat avseende,* just på grund av fareläget. Stundom kan skadan bestå i ofördelaktiga dispositioner, såsom framtvingade försäljningar, utgifter för skydd mot faran, ökade brandförsäkringspremier o.d. Emellertid synes därutöver anses — med speciell syftning på konkurrenssituationer — att dispositionen de facto icke behöver hava uppkommit för att faran skall vara relevant. Detta mer speciella avvägningsspörsmål, om utgifter

---

att bestämma på grundval av läget vid tidpunkten för realskadan och eventuella förluster dessförinnan sakna här intresse. Har emellertid faran fortsatt eller rättare skulle den ha fortsatt efter skadegörelsen och därtill i det hypotetiska förloppet hava vållat en förlust, kunde ansvarslindring för X ifrågasättas. Härutinnan föreligger ingen principiell skillnad mot läget vid varaktiga faror. Värdet av ett objekt beror ju alltid av köpares attityder, inverkan i det faktiska nyttjandet o.s.v. I faktiskt ekonomiskt hänseende är emellertid skillnaden den, att de varaktiga farornas betydelse är mer ägnad att objektiveras. Därför händer, att de beaktas med hänsyn till eventuell framtida aktuell värdesänkning, i det att man företar en kapitalisering till nutiden av framtida olägenhet, och detta ofta utan säkerhet om att olägenheten verkligen kommer att uppträda; jfr ovan i texten. Vid kortvariga faror åter torde snarare krävas bevisning om deras faktiska (eller hypotetiska) inverkan.

[15] T.ex. om risk för ras förhindrar en fastighets försäljning eller föranleder kostsamma skyddsåtgärder.

eller förluster i övrigt måste vara definitiva vid ersättningsfrågans bedömande, skall här icke utvecklas närmare. Så mycket är ju klart, att vid integritetskränkningar [16] i allmänhet detta icke kräves; tvärtom måste man ju ofta kalkylera med framtida förluster och utgifter.[17] När skadan åter icke består i integritetsangrepp blir frågan mer tveksam; det avgörande därvid är ju dels vad som med sakskada skall förstås, dels i vad mån regler kunna antagas om ansvar för s.k. allmänna förmögenhetsskador.[18]

Sammanfattande må ifråga om fara såsom rättsfaktum för ersättning anföras, att man har att skilja mellan de fall, då faran redan orsakat skada i vanlig mening (och i annat avseende än den hotande risken avser) samt de, i vilka någon skada ännu icke uppkommit. Dessa sistnämnda bestå väsentligen av dels presumerad realskada, dels värdeminskning, som icke tagit sig yttre uttryck (t.ex. vid försäljning). I avseende å de förra torde endast sällan skadestånd komma i fråga. Vad de senare slutligen angår böra, såvitt rör värdesänkningens storlek, eljest gällande värderingsprinciper tillämpas. Och för dessa fall tillkommer sedan det särskilda spörsmålet om faror i detta hänseende — såsom medförande icke-integritetskränkning — kunna utgöra rättsfakta för skadestånd.

2. Härefter återstår att se, om det ovan rörande faran anförda kan överföras till konkurrensfallen, såsom vanligen synes förutsättas.[19] Liksom skadeståndsskyldighet i förutnämnda situatio-

---

[16] Här sålunda i främsta rummet egendomsskador; se Karlgren s. 22 f.

[17] Jfr ovan s. 214.

[18] Situationerna äro alltför varierande för att utan en specialundersökning kunna mer ingående diskuteras. Det gäller *dels* omständigheter, som sänka värdet av egendom, där ibland skadan består i en mer allmän värdeförlust; om egendomen t.ex. skulle komma att försäljas i framtiden — vilket i och för sig vore osäkert — skulle priset p.g.a. miljöfaran bli lägre; jfr Andenæs s. 261 om »varige farer» samt ovan s. 224. *Dels* avses också i framtiden nödiga eller befarade utgifter o.d.; jfr Karlgren a.a. s. 195: »kostnader som nedläggas för att avvärja en fara».

[19] Jfr Stang a.a. s. 350.

ner motiveras därmed att läget kräver genomförandet av reparation, så kan här det minskade ansvaret för X-faktorn grundas på motsvarande sätt; i den mån skada redan föreligger, tillkommer icke något ytterligare reparationsbehov för den skadelidande (i avseende å samma skada). Visserligen är motiveringen icke exakt denna; snarare hävdas att då skadan genom faran redan delvis uppkommit (ehuru icke definitivt) något vållande i den delen icke kan härledas till X-faktorn.[20] Tankegången har vissa svårigheter. Ty i viss mån synes den innefatta ett brott på principen om alternativ skadeorsaks irrelevans. Medan man i avseende å den sistnämnda konstruerar ett hypotetiskt led för värderingen med uteslutande av den alternativa realskadan, förutsätter beaktandet av ännu icke till skada utvecklad fara, att man tager hänsyn till den framtida händelsen (realskadan). Det kan ju i avseende å varje Y-faktor sägas, att den förelåg som fara redan tidigare. Såtillvida synes det vara anledning att giva Stang rätt: varför skulle ersättning för fartygskollision utgivas, såvitt gäller skador å fartyg, som ändå skulle gått under (och eventuellt också gör det)?[21] Att fareläget eventuellt icke varit tillräckligt fixerat synes icke i för sig utgöra ett övertygande argument. Om man i princip bestrider betydelsen för X-faktorns del av framtida skada, kan det synas vanskligt att finna grunder för varför »fara för skada», d.v.s. i själva verket den hypotetiska nödvändigheten av framtida skada, skall ha motsatt effekt;[22] i intetdera fallet har dock faran realiserats.

---

[20] Se Stang a.a. s. 350; jfr Hult a.a. s. 110, Karlgren a.a. s. 33.

[21] Stang a.a. s. 349 f. — Härmed accepteras icke Stangs slutsats, att i stället sabotören, som smugglat in helvetesmaskinen, skulle svara för skadan.

[22] Andenæs erinrar om att fara innebär, att det föreligger en större eller mindre grad av möjlighet för viss effekt inträffande. När det nu visar sig att effekten likväl icke inträdde, så har förhandsberäkningen varit felaktig och detta vare sig felslåendet berott på att gynnsamma omständigheter trätt in eller att en annan orsak frambringat det befarade resultatet. Det kan därför icke bliva tal om att hänföra skadan till faran; blott när denna verkligen lett till skada, såsom utgifter för farans avvärjande, kunde ansvar

I första hand synes själva utgångspunkten i spörsmålet om den möjliga betydelsen av faran icke vara tillräckligt nyanserad. En sak är frågan om faran såsom sådan skall vara *ansvarsgrundande* (a). Den andra sidan av fareproblemet åter rör det motsatta problemet, nämligen om faran skall *befria X-faktorn* från ansvar (b). De olika ståndpunkter, som ovan berörts, skilja icke på dessa två olika sidor av problemet. Man ställer nämligen i första hand frågan, när fara skall anses hava orsakat skada, och efter att han bestämt denna punkt tillämpar man resultatet direkt i konkurrenssituationen.[23] Den förra frågan är emellertid oftast mindre komplicerad utanför det nämnda läget; den avser fall, där visserligen den slutliga skadan icke uppkommit, men denna likväl kan postuleras och därför frågan om tidpunkten för ansvars åläggande delvis är en mer teknisk-praktisk fråga. I konkurrenssituationerna åter har denna postulerande förutsättning slagit fel, vilket förskjuter det rättspolitiska läget, i varje fall i den meningen, att särskild argumentering är erforderlig för att samma princip här skulle antagas.

a) Med hänvisning till vad förut anförts[24] må först ifrågasättas, om icke vid konkurrens mellan *flera deliktuella faktorer* X-faktorn i princip alltid skulle svara trots konkurrensen. Om emellertid läget är det, att ansvar även för Y-faktorn vore i och för sig indicerat kunde en jämkning av denna ståndpunkt antagas. Om man först ser saken ur X-faktorns synvinkel, så torde ansvaret anknyta till det rubbade läget omedelbart före realskadans inträffande och ansvar för tidigare skada icke kunna åläggas. Den allmänna satsen om farans betydelse därvidlag har emellertid icke kunnat antagas, ty all skada kan

---

därför ifrågakomma. Det må nu visserligen vara riktigt, såvitt gäller ansvaret för den som framkallat faran. Men eljest består väl effekten av X-faktorn just däri, att den avbrutit det skeende, vari nämnda fara skulle hava realiserats.

[23] Se Stang a.a. s. 350 och Hult a.a. s. 110; jfr också Andenæs a.a. s. 258 ff.

[24] Ovan under I.

kausalt föras tillbaka till tidpunkten före skadegörelsen. Faran bör därför hava utvecklat sig så långt, att den konstituerar ersättningstvång för Y-faktorn. Med hänsyn till behovet av enhetlighet kunde det synas vara mest ändamålsenligt att bestämma Y:s ansvar enligt samma principer som utanför konkurrens och låta detta resultat sedan bliva prejudicerande för X:s del. Har sålunda realskada redan uppkommit gäller det sagda;[25] så också då faran lett till skada i annat avseende, i allt fall om också den slutliga förlusten skett. Har en fysisk förändring skett, som nödvändiggör förlusten, eller en varaktig miljöförändring med samma resultat inträffat, torde sålunda något undantag icke vara indicerat. Om åter den ekonomiska olägenheten ännu icke inträtt, t.ex. då utgifter icke gjorts eller värdet icke i realiteten ändrats genom faktiska dispositioner eller hindrande av sådana, kunde större tveksamhet inställa sig. Om slutligen effekten endast var sannolik (utan att vara »tillräckligt» sannolik), uppstå än större svårigheter. Anföras kan i sådant hänseende det tidigare berörda NJA 1935 s. 148;[26] värdet av en förrymd silverräv, som blivit skjuten, beräknades med hänsyn till risken för att den icke skulle kunna återfås, till lägre belopp än dess avelsvärde. Redan i normala fall är antagandet om värdeminskning här till sitt praktiska berättigande icke alldeles självklart befogat, och i så fall vore det till synes än mindre indicerat att så förfara i konkurrenssituationer. Det torde emellertid icke kunna antagas att HD avsett att uppställa en särregel, utan principen kan ha mer generell tillämplighet.[27] Och om det redan i reguljära situationer på anfört sätt antages en viss värdeminskning, talar önskvärdheten av enhetlighet för den skedda tillämpningen. Därvid torde emellertid redan i grundmotiveringen en viss tvekan vara befogad, ty i vanliga

[25] Se emellertid under III A ovan om delskadans värdesänkande betydelse.

[26] Se ovan not 9 och 12; jfr kap. 5 C.

[27] I varje fall stödes detta av formuleringen i domen, då det säges att räven med hänsyn till den ifrågavarande risken sjunkit i värde.

fall blir säkerligen frågan sällan aktuell;[28] antingen är sannolikheten för låg för att ansvar för dylik värdeminskning överhuvud skall ifrågakomma, eller är den så hög att definitiv skada presumeras, eller slutligen ligger den mittemellan. I sistnämnda situation avvaktar man troligen utvecklingen; efter någon tid har endera definitiv visshet vunnits, eller kan man vara befogad att i sina dispositioner utgå därifrån, en omständighet, som i rättspraxis lagts till grund för ersättningstvång.[29] I själva verket är det därför egentligen blott i konkurrensfall, vilka dessutom icke i denna form kunna antagas vara av större frekvens, som problemet kan antagas bli mer aktuellt. Redan sällsyntheten av dylika fall talar därför i viss mån emot en ansvarsfördelning i här ifrågavarande situationer och en sådan synes desto mindre motiverad vid det förhållandet, att ansvaret kommer att delvis överföras från en faktor, vars resultat är ostridigt, till en annan, om vars effekt dock viss tvekan föreligger. Härtill kommer, att det i den reguljära situationen, om värdeminskningsregeln tillämpas, men objektet sedan återfunnits, finnes ett restvärde som kunde tillgodogöras den ersättningsskyldige.[30]

b) I det nu anförda har som nämnts deliktskonkurrens förutsatts. Är åter *blott den ena faktorn ansvarsbärande* lärer även där fara, som i enlighet med det föregående utvecklats till skada, vara på samma sätt som eljest relevant. Detta torde icke kräva särskilda kommentarer.

3) Däremot bör observeras den möjligheten, att Y-faktorn i denna situation — med *blott X som deliktuell orsak* — kunde erhålla större relevans i ansvarslindrande riktning, även för det fall att den varit mindre kvalificerad än vad i det föregående

---

[28] Judikaturen synes innehålla blott anförda dom i tvister av denna art.

[29] Se sålunda NJA 1946 s. 758 och 763; flygbuller har gjort silverrävshonor nervösa så att risk för framtida kastning uppkommit; ägaren har ansetts berättigad till ersättning för deras värde, då det m.h.t. sagda risk varit befogat att utgallra dem.

[30] Försäkringsgivare pläga förbehålla sig dylika restvärden; se sålunda för en liknande situation AFInbr. § 25.

antagits.[31] Denna fråga skiljer sig emellertid i princip icke från reguljära fall av alternativkonkurrens och kommer därför att upptagas i sådant sammanhang (under IV).

C. *Självständigt verkande skadeorsaker.* — I förevarande fall förutsättes liksom i de föregående att båda skadeorsakerna verkat. Skillnaden är den, att varderas inverkan icke kan uppdelas i kausalt hänseende samt att de samtidigt äro var för sig tillräckliga, så att även vid den enas eliminering skadan skulle hava uppkommit. Därmed avgränsas situationen från å ena sidan vanlig (nödvändig) samverkan, å andra sidan fall av delskada eller relevant fara. Ett skolexempel har förut anförts: två bussar köra ut och mötas på en bro, som är för svag för att bära någon av dem, i följd varav bron rasar.[32] Särskilt fall av denna typ ha såsom förut påpekats ansetts medföra specifika svårigheter. Trots att det faktiska sammanhanget förutsättes utrett, har ju det vanliga betingelsekriteriet ansetts leda till ansvarsfrihet för båda faktorerna och lösningen har därför sökts i en precisering och rekonstruktion av nämnda begrepp eller ett annat kausalitetskriterium (t.ex. medverkan). Att det emellertid här icke rör kausalitetsfrågor, utan att lösningen måste grundas på den rättsliga kvalificeringen av de olika faktorerna och deras effekter har förut utvecklats. Det kan för övrigt tilläggas, att i dessa fall en oproblematisk kausalitet i vanlig mening till den typiska effekten ofta kunde vid närmare undersökning konstateras, t.ex. så att faktorerna verkat ömsesidigt avlösande varandra eller i realiteten följt efter varandra, eller slutligen att en faktor i realiteten varit utan inverkan.[33] Som regel torde emellertid dylika spörsmål icke bliva aktuella, och i varje fall finnes det kvar ett område, där det enda som

---

[31] Att just det förhållandet att den representerat ett — om också mindre fixerat — fareläge kan få relevans, kommer att i anförda sammanhang påpekas.

[32] Se ovan s. 96.

[33] Se härom närmare ovan s. 204 ff.

kan konstateras är nämnda dubbelverkan, medan det är obekant hur den närmare utvecklat sig.

I avseende å dessa fall kan det vara lämpligt att skilja mellan två olika huvudsituationer: antingen ha båda orsakerna verkat samtidigt och någon uppdelning av skadan i tekniskt-kausal mening är då icke möjlig; eller har den ena faktorn redan utlöst en del av skadan innan den parallella verkningen inträder. Distinktionen tillägges i doktrinen betydelse och även judikaturen kan indelas på detta sätt.

1. *Samtidig verkan.* — Att därest båda faktorerna äro ansvarsgilla någon fördelning av ansvaret med hänsyn till alternativkonkurrensen icke är lämplig har tidigare påpekats; därigenom skulle nämligen den skadelidande försättas i sämre ställning.[34] Däremot kan stundom en fördelning de ansvariga emellan förekomma utifrån en värdering av varderas beteenden etc., men detta vidkommer icke den här aktuella frågan.[35] Om åter Y-faktorn är casuell, är ansvarsfrihet för X enligt förut anförda grunder motiverad, och i detta fall antages stundom möjligheten av ett undantag från principen om den konkurrerande Y-faktorns irrelevans.[36] Till stöd härför kan utöver vad tidigare (under B) anförts åberopas särskilda omständigheter. Även om i preventions- och reparationshänseende samma huvudsynpunkter som eljest fortfarande äro aktuella, få här de omständigheter vilka minska behovet av ett hänsynstagande till preventionen ökad styrka. Önskemålet om att bedömningen bör stå i harmoni med de allmänna skadeståndsprinciperna i övrigt, så att bl.a. icke ett avgörande framstår som inkonsekvent, orimligt eller meningslöst, skulle här kunna lättare tillgodoses även vid av-

---

[34] Se ovan s. 211 ff.

[35] Jfr bilansvarighetslagen 5 §; se vidare ovan s. 197 ff.

[36] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 36 och Andenæs a.a. s. 275 f. ävensom mer oreserverat Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 30 f.; se även Ussing, Erstatningsret s. 147, 148. I motsatt riktning Stang, Erstatningsansvar s. 353 och Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 98 ff., 111 f., 120 f. liksom i huvudsak Hoel, Risiko og ansvar s. 231, 235. Om doktrinen i övrigt se kap. 2 B I.

böjande av ersättningsansvar. Det är ju här särskilt klart, att X-faktorn är utan betydelse för den skadelidandes ekonomiska läge, när redan den inträffade casus var tillräcklig för effektens inträde. Och de särskilda motargument av processteknisk och liknande karaktär, som förut berörts,[37] ha här mindre bärkraft, eftersom den konkurrerande Y-faktorn redan inträffat. För övrigt kunde erinras om det nyss anförda enligt vilket det icke sällan kan vara tveksamt, om icke någon av faktorerna redan före den parellella verkningen helt eller delvis utlöst skadan; en omständighet som ytterligare — ehuru icke i alltför hög grad — talar till X-faktorns förmån.[38]

Det är möjligt, att omständigheter av anförda typ i doktrinen tilläggas en viss relevans; mestadels anföres emellertid icke någon praktisk motivering.[39] Stundom hävdas, att den alternativa skadeorsaken skall beaktas endast när den inneburit fara av viss intensitet redan före realskadans inträffande; härom hänvisas till vad ovan om faran anförts. Vad rättspraxis angår, synas vissa avgöranden icke utesluta en tolkning, enligt vilken casus uteslöte ansvar för den eljest ansvarsgilla handlingen. I sådant hänseende kunna anföras NJA 1928 s. 65 och 1936 s. 560.

---

[37] Se ovan s. 172 ff.

[38] Se ovan s. 204 ff.

[39] Se hänvisningarna not 36 ovan. — Andenæs, a.a. s. 275 ff., anför hypotetiskt Ussings argument, att farans utveckling till skada kunde vara ett bevis på handlingens oförsvarlighet, och att därför ansvar vore indicerat (argumentet synes dock icke av Ussing vara avsett för den här aktuella situationen); häremot ställer Andenæs bl.a. rättskänslans krav, som han finner böra tillerkännas det avgörande utslaget i för skadegöraren friande riktning. Dock synes en allmän hänvisning till rättskänslan icke säga allt för mycket; stundom anföres den för det motsatta resultatet, särskilt vid alternativ konkurrens. Det synes vara först i samband med reparations- och preventionsspörsmålen, som den får något större konsistens och vikt; se härom ovan s. 168 ff. Vad som särskilt frapperar är, att när positiva skäl skola anföras, man så ofta återfaller dels på formella kausalitetsresonemang, dels just på en hänvisning till rättsmedvetandet; jfr Hoel a.a. s. 231 ff.; se även i kritisk riktning mot argumentation av anförda typ Øvergaard a.a. s. 28.

I det förstnämnda fallet hade timmer i alltför stor mängd utlagts på istäcket å en flottled i följd varav skada vid högvatten vore viss; och ansvarsskyldighet för detta förfarande vore i och för sig ostridig. Emellertid inträffade extraordinärt kraftig vårflod, vilken ökade skadans omfattning, och för ökningen utdömdes icke ersättning. Att ersättningsskyldigheten för timmerutläggningen icke borde omfatta den sistnämnda delen är väl självklart.[40] Viktigare är frågan om avgörandet innefattar ett ställningstagande till möjligheten, att hela skadan skulle på grund av vårfloden ha inträtt även om timmer icke utlagts på ett olämpligt sätt. Härvidlag är emellertid innebörden av HD:s dom icke alldeles klar. Det konstateras att timmeruppläggningen vållat fördämning och därigenom »i väsentlig mån bidragit» till att ras inträffat och till att vårfloden brutit sig in över vissa ägor. Däremot antydes icke eller aktualiseras eljest tydligt i fallet frågan om huru effekten skulle sett ut därest det obehöriga förfarandet ej förekommit. Tydligt är i sådant hänseende endast, att HD icke ansett någon tvekan föreligga om att det olämpliga förfarandet i teknisk mening inverkat i förloppet. När nu problemet ställts som en kausalitetsfråga kan det ha gällt en av dessa två möjligheter: *antingen* har den tekniska medverkan av timmerutläggningen ifrågasatts vara obefintlig eller alltför obetydlig; *eller* har den i den meningen varit oväsentlig att skadan likväl i sin helhet skulle hava uppkommit ehuru eventuellt icke på samma sätt. Det är såsom tidigare påpekats icke ovanligt att en mot huvudorsakläran svarande princip anlitas vid obetydlig medverkan.[41] Och det ligger nära till hands att antaga, att frågan i rättsfallet ställts på det förra sättet.[42] I det senare fallet åter vore det en fråga om alternativ-

[40] Karlgren a.a. s. 37 anger fallet som ett exempel å skilda (del) skador.

[41] Se ovan s. 194 ff.

[42] Jfr HR:s dom, enligt vilken översvämningen icke förorsakats av flottgodsets upplåggande; och se å andra sidan HD:s dom, där det konstateras, att omständigheten ifråga i väsentlig mån bidragit till det inträffade. Det observeras att det talas om kausalitet, icke till skadan, utan till översvämningen.

konkurrens — i avseende å antingen realskadan eller förlusten — och detta synes icke hava varit aktuellt. I det hela torde man kunna antaga att fallet icke ger stöd för annat än den negativa slutsatsen, att därest en omständighet endast i mer oväsentliga hänseenden påverkar utformningen av en händelse den kunde betraktas som icke »kausal». Däremot synes icke det omvända antagandet kunna göras, att alternativkonkurrens i övrigt vore irrelevant.[43] Ty det faktiska förhållandet att timmerutläggningen väsentligen inverkat utsäger ingenting därom huruvida resultatet (vare sig i fråga om realskadan eller förlusten) skulle eller icke skulle blivit detsamma, därest den varit borta. I detta avseende torde för övrigt utredningen i målet icke ha givit stöd för några säkrare slutsatser.[44]

En jämförelse med NJA 1936 s. 560 synes giva något större säkerhet i sistnämnda hänseende. I detta fall hade en väg skadats genom ras, föranlett dels av starkt vattenflöde, dels av slarv i fråga om skötseln av en närbelägen damm. Dammägaren förklarades pliktig ersätta skadan endast i den mån den ökats på grund av hans oaktsamhet. Därvid åberopades, att skadan i övrigt skulle hava inträffat även om nämnda culpa från dammägarens sida icke förekommit. I detta fall är det tydligt att närvaron av casusfaktorn till den gemensamma delen uteslutit ansvar,[45] och avgörandet kunde därför ses som en bekräftelse på

[43] Hult, a.a. s. 122, uttalar denna mening, såtillvida som han menar att förhandenvaron av självständigt konkurrerande Y-orsak icke föranleder ansvarsfrihet för X; hans argumentation rör emellertid konkurrens i avseende å realskada och icke förlusten, vilken sistnämnda här betraktats såsom det väsentliga.

[44] Hult anför, a.st., att det överhuvud ej funnits anledning att jämka ersättningen, därest dylik ovisshet rått. Därtill kan dock anföras att osäkerhet i avseende å den hypotetiska effekten icke behöver innebära ovisshet i fråga om kausaliteten i det faktiska förloppet; och det är ju den i detta konstaterade överskottsverkan som utgör jämknings- eller snarare delningsgrund.

[45] Hult, a.a. s. 121, anför att i detta fall medverkan till en och samma skadeeffekt förelegat och att på grund därav båda faktorerna borde betraktas som orsak till raset och dammägaren följaktligen göras ansvarig för

den uppfattning om betydelsen av orsakskonkurrens, som i det föregående utvecklats.[46] Därvid måste likväl observeras, att det är troligt att frågan även här rört sig kring kausaliteten till realskadan,[47] icke till förlusten.

hela skadan. Att å ena sidan under alla förhållanden kausalitet till *raset* förelegat för båda faktorerna är klart (även om en avsevärd tidsskillnad mellan dem hade förelegat, i vilket fall Hult antager motsatsen); men därav följer icke att detsamma gäller *skadan* (förlusten).

[46] Jfr för liknande fall, avseende ansvar för skada i följd av att avloppsledningar o.d. ej förmått avlasta nederbörd, bl.a. NJA 1949 s. 245 och 1948 A 54 (FFR 1948 nr 675). I det förstnämnda fallet anfördes av HR, vars dom lämnades utan ändring, att visserligen nederbörden varit exceptionell, men att viss rimlig aktsamhet från stadens sida skulle förebyggt densamma, varför staden ålades ersättningsskyldighet; därjämte hade konstaterats, att stadens anordningar varit otillräckliga även för mindre omfattande nederbörd. I det andra fallet yrkades ansvar för grävning i gata utan tillräckligt skydd mot vattenflöde in på närgränsande tomt; även där var nederbörden extraordinär. HD ålades ansvar för vållande »enär erforderliga åtgärder för att förhindra vattenflöde» ej vidtagits samt med hänvisning i övrigt till HR:s domskäl, där bl.a. antagandet av culpöst vållande stöddes på att åtgärder ej vidtagits för att förhindra ens ett normalt vattenflöde. Även om dessa fall gäller att det icke i domslutet talas om hur vattenflödet hypotetiskt skulle hava gestaltat sig, och att med hänsyn till utredningen denna fråga kan antagas ha varit oviss. Se vidare NJA 1940 s. 199 och 1944 s. 494 och jfr H. Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare s. 225. — Jfr ytterligare FFR 1945 nr 412 (ovan s. 193 not 12).

[47] Se ur HD:s dom: . . . »men då å andra sidan av utredningen får anses framgå, att ras å vägen skulle hava inträffat även om ej dylik underlåtenhet förelegat, kan bolaget icke anses pliktigt att ersätta skadan i vidare mån än som motsvarar nämnda ökning» (p.g.a. dammägarens försummelse); samtidigt användes emellertid den formuleringen att det osedvanligt starka vattenflödet »väsentligen förorsakat» raset. Jfr å andra sidan diss.: ». . . och även om naturligtvis den starka floden medverkat till den omfattning detta (raset) fått, giver vad i målet förekommit icke anledning antaga, att bolagets berörda försummelse icke skulle varit samverkande orsak till någon särskild del av skadan». I det sistnämnda uttalandet rör frågan tydligen endast den tekniska kausaliteten, och den enda möjligheten till ansvarsfrihet ligger enligt detta synsätt antingen i konstaterandet av delskada eller i att samverkan varit inadekvat (diss.: icke »rent oberäknelig händelse»).

För några mer generella slutsatser ägna sig de anförda fallen naturligen icke. Man får antaga en viss, kanske avsevärd, möjlighet att självständigt konkurrerande Y-faktor utesluter ansvar för X, men hålla öppet om icke särskilda omständigheter (i avseende å tidsskillnad,[48] naturen av respektive orsak etc.)[49] kunna föranleda motsatta avgöranden. Det har sålunda anförts att det i dessa fall rört sig om fixerade farelägen, i det att skada i följd av den hotande naturhändelsen respektive timmeruppläggningen varit viss.[50] Kunde detta antagas, innefattade avgörandena icke något nytt i förhållande till vad om farans relevans redan gällde och någon alternativ konkurrens vore det icke fråga om. Härom må hänvisas till det föregående.[51] Att grunden i de anförda avgörandena varit denna kan dock icke av domsformuleringarna utläsas.[52] Otvivelaktigt har i NJA 1936 s. 560 faran för översvämning på grund av vårflod m.m. varit extraordinär. Men ingenting tyder på att domsresultatet skulle blivit ett annat därest översvämningen i stället kommit överraskande[53] eller den eljest icke inneburit en fixerad fara[54]

2. *Icke samtidig verkan.* — Om en orsak redan börjat sin

---

[48] Jfr Hult a.a. s. 117.

[49] Se vidare nedan s. 250.

[50] Hult a.a. s. 121 f.

[51] Ovan s. 220 ff.

[52] Visserligen uttalar HD i NJA 1928 s. 65 att förfarandet med flottgodset inneburit »synnerlig fara» men därmed synes snarast avses detsammas kvalificering som rättsstridigt. Av annan mening är dock Hult a.st.

[53] Utom naturligen i den riktningen, att ersättningsyrkande eventuellt kunnat helt ogillas på grund av adekvansbrist (se diss. i NJA 1936 s. 560, citerad ovan not 47); detta angår emellertid icke det förevarande spörsmålet.

[54] Jfr NJA 1943 s. 662: Kronan hade rekvirerat ett fartyg, avsett för England med gods; skadestånd yrkades, enär betalning för varor p.g.a. rekvisitionen icke kunnat erhållas. Denna talan ogillades av HD, enär sjöfarten till England redan var spärrad vid rekvisitionen. — Det förefaller föga sannolikt, att resultatet skulle blivit annorlunda, därest sjöfarten senare spärrats, blott transport till England av sådan orsak faktiskt förhindrats.

inverkan och även i fortsättningen är kausal till hela skadan, men därjämte för den senare delen av skadeförloppet ännu en faktor inträder, som även den har (potentiell) förmåga att utlösa skadan (i avseende å den gemensamma tiden), synes det vara naturligt att lägga ansvaret helt å den tidigare orsaken även såvitt angår den del av skadan, där parallell samverkan förelegat.[55] Så har hävdats i fall där fareläget redan varit så fixerat, att hela skadan kunde postuleras; i den mån åter fara av dylik intensitet icke förelegat skulle båda faktorerna anses ha tillsammans ha orsakat hela skadan och förty ha att gemensamt svara för ersättningen.[56] Situationen synes emellertid icke så väsentligt avvika från den under 1 ovan angivna, att den borde bedömas på annat sätt (vare sig t.ex. den av dammägarens försummelse vållade ökningen av skadan inträtt i början av förloppet eller i slutet av detsamma eller endast kunnat genom ett hypotetiskt prov avskiljas, synes resultatet i sak böra bliva detsamma.

Ledande avgöranden i rättspraxis föreligga såvitt bekant blott i avseende å personskada; och det kan icke hållas för uteslutet, att särskilda synpunkter — bl.a. av preventiv eller penal observans — där inverka. Två fall tilldraga sig ett särskilt intresse, nämligen NJA 1944 s. 563 och 1950 s. 650.[57] I det förra fallet gällde tvisten huruvida en person, som först drabbats av ersättningsgill ryggskada och därefter angripits av ryggsvaghet, skulle ha ersättning för den tid då skadorna verkade parallellt. HD fann att ryggsvagheten »väsentligen» varit att hänföra till en sjukdom, av vilken den skadelidande redan före olycksfallet lidit, och utdömde därför ersättning endast för tid, varmed olycksfallet påskyndat sjukdomsutbrottet. — I NJA 1950 s. 650 var situationen denna: En posttjänsteman påkördes av en bil,

[55] Att den tidigare orsaken har att svara för delskadan synes självklart.

[56] Detta synes vara Hults mening; se a.a. s. 114 not 34, 127 f. och 135.

[57] Fallen äro kommenterade av Hult a.a. s. 127 ff. I avseende å det senare fallet se också justitierådet Walin, vars votum kom att läggas till grund för domen, i en recension av Hults citerade arbete, SvJT 1953 s. 98 ff.

skadades och blev för viss tid arbetsoförmögen. Kort därpå drabbades han av en sjukdom, som i och för sig var av beskaffenhet att för en del av samma tid medföra motsvarande effekt. Frågan gällde nu huruvida generalpoststyrelsen, som utgivit full lön till den skadade, skulle tillerkännas ersättning av Trafikförsäkringsföreningen, som hade att svara för olycksfallet, för den del av lönen, som belöpte på den tid, då vederbörande varit arbetsoförmögen på grund av olycksfallet. I detta mål förelågo i HD tre olika meningar. En ledamot biföll till viss del generalpoststyrelsens talan och med hänsyn till omröstningsreglerna kom detta votum att läggas till grund för domen. Härvid spelade emellertid särskilda omständigheter in, som föranleda att någon generell princip icke kan intolkas i densamma.[58] Två ledamöter funno att båda faktorerna, vilka var för sig varit av beskaffenhet att medföra skadan under nämnda period, och också — vid enderas eliminering — skulle hava gjort det, i lika mån finge tillskrivas skadan. Ytterligare två ledamöter funno talan böra ogillas, enär skadan ändå skulle hava uppkommit. — Sålunda föreligga dessa olika alternativ: därest den tidigare faktorn redan inkluderar skadan får den bära ansvaret; i motsatt fall åter antages antingen en gemensam ansvarighet med eventuell uppdelning mellan orsakerna eller befrias den tidigare faktorn, enär skadan ändå skulle hava uppkommit på grund av den senare. Resultaten uttryckas i kausala kategorier. Någon mer ingående diskussion av de båda rättsfallen skall icke företagas.[59] Men då olika möjligheter till lösning av huvudproblemet om betydelsen, vid egendomsskada, av delskada plus samverkan nedan skisseras skola fallen beröras. I första hand torde man härvid böra göra en skillnad allt efter de olika faktorernas karaktär av att vara ansvarsgilla eller icke, såsom tidigare anförts.

a. Antages först att *båda varit ansvarsgilla* synes det överhuvud icke böra beaktas, att den ena faktorn eventuellt också

[58] Se härom Hult a.a. s. 131 ff. och Walin a.a. s. 101.

[59] Se närmare Hult a.st. och Walin a.st.

skulle hava verkat ensam. Under sådana förhållanden böra båda tillsammans svara för skadan. Härför kräves icke någon annan motivering än den att de faktiskt medverkat till densamma. Detta resultat motsvarar också en av ståndpunkterna i NJA 1950 s. 650: skadan har »i lika mån» tillskrivits olyckshändelsen och sjukdomen.[60]

Från denna huvudprincip vore undantag motiverat — förutom vid kausalitetsbrist i teknisk mening, något som torde vara vanligare än man brukar antaga [61] — endast därest

[60] Hult kritiserar denna domsformulering ur synpunkten av att den skulle innefatta en gradering av kausaliteten, a.a. s. 129. Det kan — som så ofta i dylika fall, jfr ovan s. 197 ff., vara tveksamt om avsikten varit denna; eventuellt är det blott en annan formulering för det förhållandet, att båda orsakerna verkat och att det av rättsligt värderingsmässiga skäl icke ansetts lämpligt att låta endera faktorn bära större del av ansvaret. Uttrycken eljest i utlåtandet äro allför obestämda för att någon mer precis uppfattning om meningen skall kunna erhållas; så säges det t.ex. att m.h.t. omständigheterna »måste det vara skäligt, att arbetsoförmågan under ifrågakomna tid anses vara orsakad av såväl olyckan som sjukdomen»; ett försök till analys härav synes sakna mening. — Hult anför här ytterligare att ett sådant ståndpunktstagande visserligen skulle vara — om också icke riktigt — så likväl förståeligt såvitt gäller samverkan till samma effekt; då åter två orsaker som här verka parallellt vore det helt obefogat. Dock ligger det nära till hands att invända att vid dylik parallell verkan två möjligheter föreligga: antingen är det fråga om en samverkan och då blir skillnaden ingen; eller äro icke båda faktorerna kausala och då brister det grundläggande ansvarsrekvisitet helt; se härom not 61 nedan. — Tydligt är, att det ifrågavarande skiljaktiga utlåtandet icke innefattar något förlustresonemang; det är kausaliteten till arbetsoförmågan som diskuteras; jfr även i avseende härå följande not.

[61] I det här aktuella fallet synes sålunda förhandenvaron av teknisk kausalitet för båda faktorernas del icke vara utan vidare evident. Låt oss antaga, att A efter X-skadan erhåller ett läkarintyg, vilket sändes till arbetsgivaren. Detta har den negativa effekten, att lön (eller viss del därav) icke utgives; m.a.o. ett gynnsamt hypotetiskt skeende har förhindrats. Sedan detta någon tid fortgått blir X ånyo skadad, nu i en annan lem. Detta medför icke någon ytterligare effekt i det faktiska förloppet förutom viss läkarvård. Såvitt gäller den ekonomiska skadan i övrigt består denna sålunda i utevaron av ett gynnsamt skeende, vilket emellertid redan är förhindrat. Det faktiska förloppet efter Y:s inträde utgöres av

hela förlusten finge anses uppkommen redan p.g.a. den tidigare orsaken. I sådant hänseende kan hänvisas till vad anförts om betydelsen av delskada och fara på grund av Y-faktorn. Det har där påpekats att därest ett objekt placerats eller eljest befunnit sig i ett sådant läge, att det icke längre kan tillfullo utnyttjas och därför helt eller delvis förlorat sitt värde, skadan därmed redan är — i motsvarande utsträckning — konsumerad och en

---

frånvaron från arbetet, alltså en förlängning av skeendet efter X; det hypotetiska förloppet åter är för Y:s del icke avlönat arbete, utan också det frånvaro från arbetet. Att säga att förlusten likväl är förorsakad »successivt» av båda faktorerna synes föga träffande (jfr Andenæs a.a. s. 263 och Hult a.a. s. 128 f.) ty densamma konstitueras just av sagda jämförelse. Detta kan nu synas vara ett villkorligt resonemang, grundat på spekulationer över kausalitet. Men om man först ser till det ostridiga kravet att teknisk kausalitet måste föreligga, så föreligger sådan i benskadan och läkarvården. Något tekniskt kausalsammanhang mellan Y-faktorn och bortovaron är svårare att konstatera, ty den skadade är redan sjukskriven; anledningen till att han är hemma är en till fullo utvecklad orsak, varför någon ytterligare motivation sannolikt ej sker (annat än möjligen på ett psykiskt plan utan ytterligare följder). Med hänsyn härtill låter det svårligen säga sig att ur *kausal* synpunkt Y-faktorn skulle medverkat i en successiv förlust av arbetsförtjänst. Detta vore endast fallet, om man antoge, att jämväl på grund av den senare sjukdomen ett sjukintyg sändes till arbetsgivaren och att detta också erhölle handlingsbestämmande verkan, något som i och för sig vore vanskligt att utreda och i vart fall ej synes böra tillerkännas någon betydelse. Detta såvitt man bestämmer kausaliteten till den ekonomiska förlusten. — Om det åter gällde att fastställa orsakssambandet till avsaknaden av arbetsförmåga, kunde man här till nöds tala om kausalitet för båda faktorernas räkning, och om därtill förlusten avsåges positivt kauserad av detta hinder, vore naturligen solidariskt ansvar befogat. Vid sådant förhållande skulle någon skillnad mot övriga fall av konkurrens mellan självständigt verkande orsaker icke föreligga. Men även ett dylikt kausalitetsresonemang är närmare sett fiktivt. En sak är nämligen den fysiologiska skadan, en annan den däremot svarande förlusten av arbetsförmåga. Vållandet till det sistnämnda förutsätter, eftersom det är av negativ karaktär, en positiv motsats, vilken emellertid här saknas. — Så länge det antages, att det är förlusten som motiverar ersättningen (vid sidan av preventiva och eventuellt andra skäl), och tillika det faktiska läget är av ovan angiven karaktär, är det motiverat att lägga hela ansvaret på X-faktorn.

senare händelses potentiella verkan betydelselös; redan värderingsreglerna leda ju till sådant resultat.[62] På en motsvarande synpunkt synes det andra ovan citerade rättsfallet, NJA 1944 s. 563, utgöra ett exempel.[63] [64]

b. Läget blir emellertid ett annat därest *endast en av orsakerna varit ansvarsgill.* I denna situation blir av betydelse vad redan i det föregående om samverkan mellan självständiga orsaker anförts (under 1 ovan): de allmänna skäl som tala för alternativkonkurrensens beaktande, kompletterade med det ytterligare stöd, som beror av att Y-faktorn även verkat i det

[62] Jfr härom ovan s. 225. Stundom kan det ju t.o.m. vara positivt nyttigt att efter den ursprungliga skadegörelsen definitivt förstöra egendomen, t.ex. för annat användande av mark, där den är belägen.

[63] I och för sig kunde här föreligga en »gradering av kausaliteten»; jfr Hult a.a. s. 134. Dock synes en annan tolkning möjlig. Ty det får väl antagas, att domstolen förutsätter, att olyckfallet så till vida var irrelevant, att ryggsvagheten under alla förhållanden skulle hava inträtt. Och med denna uppfattning synes domen icke behöva tolkas såsom ett uttryck för en gradering av kausaliteten, utan endast som ett konstaterande av att ryggsvagheten i ungefär samma form skulle hava uppkommit även vid olycksfallets uteblivande. Det är sedan en särskild fråga, om därutöver fareläget skall hava varit fixerat; jfr Hult a.a. s. 135. I grunden är det naturligen icke fråga om fara utan om nödvändig utveckling, och beaktandet av denna måste rimligtvis vila på eller rättare sagt implicera antagandet av samma effekt i det hypotetiska förloppet. I vad mån härtill kräves att denna fara eller nödvändiga utveckling skall hava varit på visst sätt kvalificerad, därom lämnar domen icke något besked. Vad som kan konstateras är att faran svarade mot en normal utveckling av läget före olycksfallet och var hänförlig till den skadades person. Och bortsett från hur man eljest bedömer kausalitetsfrågorna, så är det ju en huvudregel att man alltid har att betrakta det angripnas egenskaper i värdesänkande riktning och detsamma torde ofta gälla vid personskada. — Även i fallet NJA 1950 s. 650 kunde eventuellt samma resultat vara motiverat med hänsyn till möjligheten att sjukdomen — magsår och ledsjukdom — redan förelåg, ehuru mindre utvecklad, vid tidpunkten för olyckshändelsen. Walin, a.a. s. 101, antyder emellertid att säkerhet i denna fråga icke förelåg »med hänsyn till det sätt på vilket processen fördes».

[64] Utöver tidigare diskuterade allmänna synpunkter anföres mot ansvarsfrihet för X-faktorn även mer speciella argument. Bl.a. hävdas, att rätts-

faktiska förloppet. Vid närmare betraktande härav synes den ståndpunkt, som företrädes av två dissidenter i det ovannämnda NJA 1950 s. 650, nämligen statuerande av ansvarsfrihet för X-faktorn (olyckshändelsen), icke så svårförståelig.[65]

IV. *Övriga fall.* —Ovan ha behandlats situationer, i vilka starkare skäl än eljest kunde tala för att X-faktorn fritages från ersättningsskyldighet: förutom de särskilda fall, då kostnad föranletts och närstående (II), ävensom naturligtvis partiell realskada (III A), ha diskuterats farans betydelse såsom presumerad skada (III B) samt självständigt verkande orsaker (III C). Det har — bl.a. med hänsyn till rättspraxis[66] — varit möjligt att erhålla vissa om också icke alltför fasta hållpunkter. Eljest ter detta sig svårare. I den mån man icke såsom vanligt är intager av helt avvisande hållning,[67] eller

känslan stundom skulle reagera häremot, vilket särskilt skulle vara fallet, därest X-faktorn innefattade en mer omfattande eller varaktig skada, t.ex. invaliditet. I stället ifrågasättes en fördelning efter rimlighet; men det tillägges därvid, att det skulle vara ur rättsteknisk synpunkt vanskligt att genomföra en regel av så vag innebörd; se Andenæs a.a. 263 ff. Det synes nu också befogat att ställa sig tveksam till en sådan princip. Att X-faktorn på grund av omfattningen av sitt vållande skulle få ökad skadeståndsskyldighet, trots att den sistnämnda just av anförda skäl ändå är ytterst betungande, låter sig svårligen motiveras. — Resonemanget användes även i omvänd riktning.

[65] Jfr Hult a.a. s. 130. Visserligen kunde det, som Hult påpekar, för den skadelidande te sig förvånande, att han skulle gå miste om ersättning (eller del därav) därför att han haft dubbel otur. Argumentet kan dock omkastas: det kunde för skadevållaren vara svårt att förstå, varför han skulle betala ersättning för en förlust, som skulle hava uppkommit under alla förhållanden. En annan sak är att särskilda förut refererade omständigheter, såsom hänsyn till preventionsbehovet, rättskänslan, behovet av praktiska regler etc. eventuellt kunde åberopas; men då icke med generell giltighet. Och det bör observeras att enligt den ifrågavarande ståndpunkten i det aktuella målet möjligheter för en varierande tillämpning finnas; den reservationen göres nämligen, att ansvarsfrihet för X-faktorn »som regel» skall inträda.

[66] Jfr nedan not 73.

[67] Härom hänvisas till den kortfattade redogörelsen för doktrinen i kap. 2 B I.

tvärtom mer generellt pläderar för den i detta arbete ifrågasatta lösningen,[68] synes på gränsområdena en *allmän värderingsprincip* vara att antaga.[69] Svårigheten härmed är givetvis den, att avgöranden lätt komma att grundas på obestämda billighetsöverväganden utan klargörande av om eller i vad mån reella skäl ligga bakom; och denna omständighet kan för övrigt vara en anledning till den mer restriktiva hållningen.[70] — Rättspraxis ger föga ledning utöver vad tidigare utvecklats. Man kan om denna endast säga att den i viss utsträckning beaktar orsakskonkurrens i farelägen [71] och vid självständigt verkande

[68] Se i sådan riktning Øvergaard a.a. s. 30 ff. Se vidare Walin, SvJT 1953 s. 99; »inom vissa gränser» skulle även konkurrerande skadeorsaker böra beaktas. De s. 99 f. anförda exemplen avse i huvudsak fall av självständig samverkan mellan deliktuella faktorer. I ett fall (s. 100 slutet) anges emellertid ett exempel av mer generell räckvidd; om en skadad person ändå — t.ex. p.g.a. generalstrejk — skulle blivit arbetslös, torde, uttalas det, domstol icke kunna undgå att taga hänsyn därtill i skadeståndsfrågan. Det observeras emellertid, att Y-faktorn här är av normalare beskaffenhet och dessutom ej innefattar konkurrens i den inledande realskadan; jfr i sådant hänseende vidare nedan under V. Dessutom skiljes synbarligen mellan skadas ekonomiska betydelse och följderna av skadan; se s. 99 och jfr s. 100 under 5. I avseende häråt jfr ovan s. 58 ff. I Walins nämnda framställning synes en allmän skälighetsprincip vara implicerad och delvis utsagd.

[69] Jfr föregående not och se Andenæs s. 264, 275 och 282, samt under uttryckligt hävdande av att det gäller en »praktisk formålsbestemt vurdering» Kristen Andersen, Norsk erstatningsrett s. 10 ff.; jfr höiesterettsdommer Grette i NFT 1944 s. 399 ff., där det — med hänsyftning särskilt på adekvanskravet — anföres, att detta hade karaktären av en elastisk princip, att tillämpa under »en samlet vurdering av ansvarsgrunnlaget og hele den foreliggende situasjon» (s. 405); Andersen, a.a. s. 19, refererar till detta som en för orsaksfrågan överhuvud avgörande och tillräcklig bestämning. Se häremot Karlgren s. 44. I övrigt se ovan s. 142 f., 178, 181 ff.

[70] Sålunda Ussing a.a. s. 148. — Osäkerheten kan naturligen i och för sig likaväl vara ett skäl (bland andra) för den motsatta lösningen; ty vad svårigheten såtillvida gäller är nackdelen av att icke hava en mer generell regel, medan den icke ensam har relevans för frågan om en sådan regels innehåll.

[71] Se NJA 1935 s. 148, berört ovan s. 225 vid not 9.

orsaker [72] samt att den därjämte innesluter en möjlig tendens till ett vidsträcktare hänsynstagande därtill.[73]

Med hänsyn till anförda förhållanden skola återstående fall av alternativkonkurrens här icke mer ingående behandlas; det faller också utom ramen för framställningen. Helt kort skall blott vissa möjligheter förtecknas, och därjämte skall (under V) förhållandet till värderingsprinciperna diskuteras. I övrigt får hänvisas till de i kap. 2 anförda övervägandena.[74]

1. Först må erinras, att — såsom av det föregående torde ha framgått — gränsen mellan delskada, fara och andra konkurrenssituationer är flytande. Detta förhållande implicerar möjligheten, att Y-faktorn blir relevant även därest den icke lett till egentlig delskada eller »fixerad» fara. Delvis är det därför en rubriceringsfråga, om ett visst avgörande skall karaktäriseras som ett belägg för uppfattningen om att Y-faktorn är betydelselös annat än som inträffad skada (resp. viss fara), eller som ett uttryck för ett mer utvidgat hänsynstagande till alternativkonkurrens. För den förra ståndpunkten komma under typen delskada etc. att insorteras fall, i vilka någon skadegörelse de facto icke kunnat iakttagas.[75] Eljest — och så har i det föregående skett — kunna avgöranden i anförda riktning uppfattas som belägg för att Y-faktorn stundom beaktats just såsom konkurrensfaktor; så i fall av självständigt verkande skadeorsaker.

2. Bortsett härifrån är det — med hänsyn bl.a. i detta sam-

---

[72] Se särskilt NJA 1936 s. 560 ävensom övriga under III C anförda avgöranden.

[73] Se sålunda formuleringarna i NJA 1936 s. 560, och 1950 s. 650, ovan under III C. Jfr även Walin a.st. — Norsk rättspraxis tager i betydande utsträckning hänsyn till alternativkonkurrens, särskilt utanför sakskadornas område; se framställningen hos Øvergaard a.a. s. 28 ff. ävensom Andenæs a.a. s. 284 ff.; se även Ussing a.a. s. 148.

[74] Se kap. 2 under B II—IV, särskilt den sammanfattande framställningen under IV.

[75] Se ovan s. 226, 227 rörande farans betydelse ävensom s. 243 f. angående samverkan av självständiga orsaker.

manhang till betydelsen av hänvisningar till rättskänsla, rimlighet etc.[76] — möjligt att även mer utsträckt sådana omständigheter kunna i rättspraxis komma att inverka, som att viss, om också icke alltför stor men skönjbar fara förelegat på grund av Y;[77] att tidsskillnaden eller eljest olikheten mellan X:s faktiska ochY:s hypotetiska inverkan varit mindre betydande [78] etc. För dylika fall ligger en analogi med de tidigare (under III) anförda situationerna nära till hands.

3. I det sistnämnda hänseendet är också att observera sambandet med hävdade kausalitetsuppfattningar. Åskådningen, att alternativkonkurrensen icke är att beakta, utgår ju från en viss bestämning av kausalitetskriteriet; i allmänhet koncentrerar den sig kring spörsmålet om en faktor åstadkommit en väsentlig avvikelse i skeendet, såvitt angår det konkreta objektet. Härav följer, att Y-faktorn kan få betydelse icke blott, då den åstadkommit delskada eller fixerad fara, utan jämväl, då avvikelsen på grund av Y-faktorn framstår som mindre betydande.[79] Allt efter tidsskillnadens omfattning och den större eller mindre likheten i de skilda förloppens gestaltning kan en viss faktor enligt ifrågavarande kausalitetskriterium vara att betrakta som icke kausal och ansvarsfrihet för densamma därför indicerad.

---

[76] Jfr Andenæs a.a. s. 261, 275, 283.

[77] Jfr Hult s. 110 ff. med kritik mot vissa av Stang anförda farefall. Problemet rör för båda författarna frågan om faran skall anses ha medfört skada, medan däremot dess beaktande såsom just fara icke aktualiseras.

[78] Jfr vad ovan s. 204 ff. anförts om gränsen mellan bl.a. självständig samverkan och alternativ orsakskonkurrens. — Se vidare om tidsskillnad Hult a.a. s. 117, Karlgren a.a. s. 36, Walin a.a. s. 100; jfr Prosser a.a. s. 337 f. och Peaslee, 47 Harv. L. Rev. (1933—34) s. 1134 ff.; de två sistnämnda grunda sin uppfattning på att endast näraliggande Y-faktor har värdesänkande inverkan.

[79] Se Hult a.a. s. 95 f., 117 f., Stang a.a. s. 70, 353 och Lassen, Haandbog i Obligationsretten, Alm. Del (1917—20) s. 251 f.; jfr Ussing a.a. s. 147 och se ytterligare ovan s. 138 ff.

Behovet av enhetlighet [80] kommer därvid att bliva ytterligare ett skäl för ett mer vidgat beaktande av alternativkonkurrensen.

4. De olika möjligheter, som ovan skisserats, äro tydligen till en viss grad irrationella, i det att de icke utgå från en någorlunda precis bestämning av skade- (eller förlust-)rekvisitet. Vid sådant förhållande kan man naturligen icke utesluta möjligheten, att diverse i och för sig icke jämförbara omständigheter kunna inverka vid avgörandet.[81] Så kan vara fallet, därest X-faktorn innefattar endast en ringa skadegörelse, medan Y-faktorn haft eller skulle haft omfattande förstörelse i släptåg, om de båda orsakerna utvecklas i samma miljö etc.[82] Detta skall icke närmare utvecklas. I den mån rättspraxis ej ger någon vägledning är det icke möjligt att draga upp några mer bestämda linjer. Ty i samma mån som redan utgångspunkten är tagen i delvis irrationella eller obestämda moment, är dess närmare utförande just härför villkorligt. — Samtidigt bör erinras om förut berörda rättstekniska skäl för ett uteslutande av mer avlägsna Y-faktorer;[83] härtill återkommer framställningen i den avslutande framställningen nedan (under D).

5. Det skall emellertid tilläggas ett särskilt alternativ. Det har tidigare erinrats, att bland relevanta föreställningar på området man har att iakttaga en viss värdeobjektivering, enligt vilken värdet mer eller mindre utpräglat i egenskaplig mening hänföres till objektet. Som en konsekvens härav kan — såsom också har skett [84] — ifrågasättas den möjligheten att Y-faktorn

---

[80] Bl.a. med hänsyn till svårigheten att skilja självständig orsakssamverkan från andra situationer, se ovan s. 204 ff., samt närstående hänsyn; jfr Karlgren a.a. s. 36 (»samtidigt eller något så när samtidigt»).

[81] Jfr Walin a.st.

[82] Jfr Hoel, Risiko og ansvar s. 238; se även Federspiel a.a. s. 166 ff.; jfr även under II ovan.

[83] Se ovan s. 172 ff.

[84] Se Andenæs a.a. s. 262 f., 289 not 4, 290; jfr vidare ovan s. 165 f. Att i norsk rättspraxis en dylik tendens förefinnes synes framgå av Andenæs framställning a.a. s. 284 ff.; se vidare Øvergaards redogörelse, a.a. s. 28 ff. För svensk praxis jfr vissa — visserligen icke för analogisk tillämpning

i högre grad bleve beaktad i fall av allmän förmögenhetsskada än i fråga om sakskada, en i och för sig irrationell gränsdragning.

6. Slutligen skall framhållas den skillnad som föreligger mellan det fall, att Y-faktorn representerat en olyckshändelse och mer normala fall av konkurrens.[85] Detta diskuteras lämpligen i det följande avsnittet, avseende sambandet mellan ansvarsfråga och värdering.

V. *Förhållandet till värderingen.* — Som i flera andra sammanhang understrukits [86] kan det ur ägarens synpunkt sägas vara likgiltigt om en försämring av hans förmögenhetsställning, såvitt gäller visst objekt, sker på det sätt att objektet skadas eller genom att dess värde på annat sätt läderas. Att denna skillnad åter rättsligt sett är av avsevärd betydelse har i det föregående utvecklats. I realskadan föreligga därför två olika sidor att var för sig bedöma; dels *ansvaret för realskadan,* dels dess *uppskattning.* Av vikt är att härvid fixera den punkt, där en viss skada genom ansvarsregler etc. (avgränsande regler) anvisas till uppskattning. Samtidigt kan emellertid framhållas den möjligheten att föreskrifter eller principer om värdering kunna inverka även i ansvarsfrågan. De fakta som i värderingen utsättas för bedömning angå ju dels objektets substans, dels dess miljö eller annorlunda uttryckt dess funktion.[87] I det förra fallet äro aktuella bl.a. brist, olämplig utformning, slitage och

---

å här berörda fall direkt lämpade — avgöranden, NJA 1927 s. 172 (felaktigt utlämnande av värdepost, konkurrerande med posttjänstemans förskingring), 1927 s. 448 (försummelse att utlämna växel; växelgäldenären insolvent), 1928 s. 486 (fråga om intecknings värde); jfr även 1938 s. 335 och 1940 s. 109.

[85] Jfr i föregående not anförda fall.

[86] Se ovan kap. 2 A under IV 2.

[87] Se FAL 37 §: »ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet»; formuleringen täcker som synes varje värdesänkande faktor, och eventuella inskränkningar i avseende å giltighetsområdet bli därför beroende av huru man innehållsligt bestämmer det värde, som skall av anförda grunder hava sänkts.

andra omständigheter, vilka föranleda värdeminskningsavdrag. I fråga om den andra typen av data kan det röra sig om sjunkande konjunkturer, svårighet att nyttiggöra saken, olägenheter från omgivningen av immitterande natur. Det synes tydligt, att någon bestämd gräns icke kan dragas mellan situationer, vilka bruka behandlas såsom konkurrensfall — för övrigt betraktade som undantagsförseelser — och sådana som äro reguljära värderingsspörsmål. Den glidning som sålunda kan iakttagas är av möjlig betydelse för belysningen av de föregående frågorna. I ett hänseende kunde likväl en distinktion synas vara påkallad. Ty konkurrensfrågan avser ju realskadan, och sambandet mellan denna och värderingen angår därför snarast substantiella värderingsfaktorer o.d.; andra värdedata åter kunde föras åt sidan. Dock har tidigare anförts, att man i avseende å farans inverkan har att skilja på den allmänna betydelsen av att realskada hotar och det faktum att detta hot i särskilt avseende, t.ex. i fråga om försäljningsvärdet, inverkar värdeminskande.

Det är klart, att spörsmålet i vad mån värderingsreglerna i detta sammanhang bli av intresse beror av dessas närmare innehåll. Detta hör till den senare framställningen och resultaten därav få därför, i den mån så är möjligt, ligga till grund för lösningen av den framlagda uppgiften. I korthet skall emellertid här — med postulerande av nämnda resultat — angivas vissa väsentliga moment av det ifrågavarande sambandet mellan orsakskonkurrensen och värderingen.

1. I första hand uppmärksammas Y-faktorn såsom å ena sidan innebärande definitiv eller hotande realskada, å andra sidan utgörande värdedatum. Har densamma redan frambragt *delskada,* är detta givetvis av betydelse för ersättningsskyldigheten och dess storlek. Men det är å andra sidan tydligt, att delskadan även ur ekonomisk synpunkt skall ha varit relevant. I fall av slitage o.d. beror ju bedömningen av denna bl.a. av om den skulle haft inverkan å värdet, det må nu gälla bruksvärdet, försäljningsvärdet eller något annat. Och det är att

antaga, att en ansvarig icke kan till ersättningslindring åberopa en skada å objektet, vare sig av normal eller casuell natur, i annan mån än den varit på sådant sätt relevant.[88] Har åter någon substansskada icke inträffat så synes likväl minskning av ersättningen kunna ske, därest värdet påverkats. Härmed aktualiseras frågan om *faran* såsom konkurrensfaktor. I sådant hänseende må i första hand hänvisas till det föregående (III B), enligt vilket man har att skilja mellan å ena sidan fara såsom innefattande definitiv realskada,[89] å andra sidan faran såsom eljest värdesänkande faktor. I båda avseendena kan den vara relevant; antingen anser man att saken redan faktiskt sett är att anse som förlorad eller finner man att risken medfört att dess värde sjunkit. Och det torde ha framgått (III C) att motsvarande frågor aktualiseras vid samspel mellan *självständigt verkande skadeorsaker*.[90] Ur värderingssynpunkt synes det i berörda fall icke vara fog för att begränsa sig till s.k. fixerade farelägen. Ty visserligen är det sant, att om faran redan var tydligt skönjbar och utvecklad vid X-faktorns inträde, detta med särskild styrka kan sägas böra inverka till minskning av ersättningsskyldigheten. Å andra sidan bör ur värderingssynpunkt två omständigheter beaktas.

a) Därest faran likväl *icke skulle ha inverkat*[91] i det hypotetiska förloppet är det mindre skäl att taga hänsyn till densamma vid värderingen. Att den t.ex. skulle sänkt försäljningsvärdet är ju av mindre betydelse, därest bruksvärdet lämnats orubbat samt försäljning icke skulle hava skett. Lika litet

[88] Se t.ex. det ovan s. 219 not 91 berörda NJA 1943 s. 343 (grävningsskada).

[89] Härvid må anföras även NJA 1944 s. 563 (ryggsjukdom — olycksfall) och 1950 s. 650 (kollisionsskada — sjukdom), berörda ovan under III C. Parallellt — ehuru med haltande analogi — till fall av partiell substansskada kunde här viss skada sägas redan vara uppkommen eller i allt fall viss »värdeminskning» föreligga; se i sådant hänseende Oftinger, Schweizerisches Haftpflichtrecht I s. 71 ff. om »konstitutionelle Prädisposition». — I avseende å det sist nämnda fallet se emellertid ovan not 63 in finem.

[90] Jfr i föregående not anförda rättsfall.

[91] Se vid delskada ovan s. 219 f. och i avseende å faran s. 225 ff.

behövde detta här vara av betydelse som i motsvarande situation i det faktiska förloppet. Därest t.ex. rester hotades av viss förstörelse bör väl denna följdskada ersättas endast om den icke kunnat eliminerats genom skyddsåtgärder eller genom att resterna likväl kunnat försäljas till högre värde.

b) Å andra sidan äro för värdets storlek av betydelse *omständigheter som icke voro skönjbara vid tidpunkten för realskadan* (eller i vart fall ej inneburit fixerad fara) men vilka värderaren senare kan konstatera såsom faktiskt föreliggande.

2. I det sistnämnda hänseendet bör observeras, att man vid värderingen i stor utsträckning måste arbeta med *förhållanden, vilka icke varit kända eller aktuella vid skadegörelsen.* I vilken utsträckning man får taga hänsyn till senare inträffade händelser är ett särskilt problem, som förut har berörts; obestridligen får detta i avsevärd utsträckning ske.[92] Tydligt är i varje fall, att lösningen härav kan ha relevans för frågan om ansvaret vid fall av alternativkonkurrens.

3. Härefter tillkommer det särskilda spörsmålet om man i förevarande hänseende har att skilja mellan *extraordinära och normala värdedata.* I det föregående har Y-faktorn som regel behandlats under förutsättningen att den utgjorts av en casuell händelse. Och den har ansetts hava betydelse som delskada, i farefall samt vid självständig orsakskonkurrens. Detta är som förut anförts motiverat redan av värderingsreglerna och i största utsträckning endast såvitt de inrymma ett dylikt hänsynstagande. I övriga fall föranleda emellertid nämnda regler också att man gör avdrag för fall av mer normal casus. Nämnas må t.ex. den risk för skada å känsliga pälsdjur, som kan uppkomma genom att en farm är belägen nära en trafikerad landsväg.[93]

---

[92] Jfr i adekvansfrågan s. 58 ff. ävensom förevarande kapitel under avd. B.

[93] Jfr förut åberopade NJA 1946 s. 758 o. 763, avseende skada på silverrävshonor p.g.a. flygbuller. Antager man nu — jfr i sådant hänseende det likartade NJA 1942 s. 229, särskilt diss. i HD — en skillnad mellan tillåten och otillåten flygverksamhet över respektive rävfarm, och förut-

Än vidare kunna vara av betydelse ingrepp, vilka emanera från ägarens egen sfär, t.ex. rivning eller planerad omläggning av verksamheten.

Det är tydligt, att därest Y-faktorn icke skall beaktas det blir fråga om en gränsdragning mellan vissa extraordinära skador, vilka föras helt till ansvarssidan, och »normal casus» eller eljest mer normala omständigheter, vilka inrymmas i värderingsförfarandet. Att gränsdragningen måste bliva villkorlig är tydligt.

4. Vad så angår data, vilka icke röra *objektets* substans utan dess *funktion* uppkomma motsvarande spörsmål.[94] Att man därvid har att taga hänsyn till även ovannämnda omständigheter är obestridligt; det gäller sålunda oväntade konjunkturförsämringar m.m.[95] Detta rör icke direkt konkurrensfrågan. Men det bör erinras om att farans betydelse är att se ur just denna funktionella synpunkt.[96]

D. SAMMANFATTNING ÖVER DIFFERENSBEGREPPET.

Avslutningsvis skall här sammanfattas vad i avseende å differensbestämningen i det föregående anförts, delvis också med innefattande av den hittillsvarande framställningen i det hela; en reservation fogas härtill, avseende den schematisering, som kan föranledas av satsernas med nödvändighet generaliserande formulering.

Först må erinras om *distinktionen mellan avgränsande och preciserande regler*; de förra angå de ansvarsförutsättningar som anknyta till realskadan, under postulerandet av dess karaktär som skadlig, de senare avse bestämningen av sistnämnda

sättes tillika att nämnda skada uppkommer, ehuru i olika omfattning, vid båda formerna: då är det vid ersättningsansvar för otillåten flygning motiverat att göra avdrag för den inverkan, som skulle uppkommit redan vid den icke rättsstridiga skadegörelsen; jfr ovan s. 193 f. och se om nämnda gränsdragning Grönfors, Om trafikskadeansvar s. 331 ff.

[94] Jfr det ovan s. 240 not 54 anförda NJA 1943 s. 662.

[95] Jfr Wallin a.a. s. 100 om arbetslöshetskonjunktur.

[96] Se ovan s. 225 ff.

kännetecken. Det har understrukits, att de preciserande reglerna, samtidigt som de angiva hur skadeståndspåföljden skall utformas, därmed också innefatta förutsättningar för densammas inträde; förhållandet beror av det notoriska faktum, att påföljden i det hela utgör en positiv reflex av angreppet (reparation, compensation, indemnity, Ersatz). Tillika har framhävts det samband i mer inskränkt — ehuru därför icke oviktig — rättsteknisk mening, som råder mellan de två regeltyperna, i det att då de avgränsande reglerna bl.a angiva vilka skadearter som falla inom det ersättningsgilla området, samma uppgift till en del fullföljes jämväl av preciserande regler om skadeuppskattning; i det följande kapitlet utvecklas detta närmare under rubriken värderingens objekt.

Ytterligare får ifråga om *strukturen av det ifrågavarande skadebegreppet,* med hänvisning till vad därom förut anförts, framför allt framhävas distinktionen mellan å ena sidan nämnda begrepp såsom i sin logiska struktur refererande till en *differens,* å andra sidan de ovan angivna direktiven för huru *variablerna* inom denna differens skola inom de olika jämförelseleden fixeras. Härvid bör särskilt framhävas den skillnad, som föreligger mellan ifrågavarande inskränkande, preciserande bedömning och den som angår den kausala härledningen till det skadegörande beteendet.

I avseende å nämnda härledning har anförts, att den delvis framstår som en utvidgande, en utöver den av *orsakssambandet* dragna ramen gående bedömning. Förutsättningen för detta synsätt synes ligga däri att man på visst allmängiltigt sätt definierar den effekt (förmögenhetsförlust, intressekränkning etc.), vilken skall av skadeståndet täckas eller kompenseras, och att därefter — i andra sammanhang — observeras, att ansvar såsom för dylik effekt stundom statuerats eller enligt viss värdering anses böra statueras, ehuru ett orsakligt samband till densamma icke kunnat konstateras. Resultatet har blivit, antingen att man sökt ett preciserat orsaksbegrepp eller att fordran på kausalt samband bestämts i form av en särskild »juridisk

kausalitet» eller slutligen — och med fog — att ansvar för skada ansetts kunna åläggas i trots av att nämnda fordran icke varit uppfylld. I avseende å detta spörsmål har här — i viss anslutning till den sistnämnda uppfattningen — hävdats, att detsamma snarast gäller frågan huru det utpekade skadegörande faktum och den föreliggande effekten rättsligen kvalificeras och definieras. Kausaliteten åter har förmenats sakna problematik, i det att berörda komplikationer till sin förutsättning haft, att saksammanhanget (här likställt med det kausala sambandet) varit utrett eller enligt bevisregler konstruerat. I denna mening kunde om den ytterst omfattande litteratur, som ägnats kausalitetsproblemet, användas den låt vara något tillspetsade formuleringen, att i huvudsak debatten — i bästa fall — angått något annat än sitt rubricerade ämne; nämligen såsom nyss antytts frågan om huru det ansvarsgilla beteendet eller faktum bör beskrivas samt framför allt hur *definieringen av* vad som i rättslig mening är *skadlig effekt* skall ske. Förstådd på detta sätt blir också den ofta hävdade satsen, att frågan om förhandenvaron av orsakssammanhang bestämmes genom en »alogisk» värdering, något mindre okonventionell.

Det anförda innebär naturligen — bör det tilläggas — att frågan om saksammanhangets bedömning med hänsyn till adekvans o. likn. icke angår kausalitetsproblemet; i allmänhet brukar detta ju också numera behandlas fristående därifrån — ehuru glidningar kunna noteras och tydligare undantag förekomma; orsaksterminologien föranleder stundom att formuleringar i litteratur och domstolsavgöranden bli till sin innebörd svårbestämbara.

Vad så närmare angår nämnda precisering har behandlingen därav i förevarande kapitel — mot bakgrunden av framställningen i kap. 2 — uppdelats i *tre olika moment*, avseende dels *det inledande förloppet* fram till realskadan, dels *de skilda jämförelseleden* samt dels — och särskilt — *det hypotetiska jämförelseledet*. Det förstnämnda momentet har i huvudsak innefattat bedömningen av det skadegörande beteendet, det ade-

kvata etc. sambandet mellan detta och realskadan samt en viss precisering av den sistnämnda; slutligen också uppdelningen av ersättningsansvaret mellan flera orsaker utifrån för det första en värdering av respektive delikt och för det andra en tekniskt kausal uppdelning av effekten. Detta har sålunda direkt angått realskadans begrepp samt ansvaret för denna. Härefter ha de olika jämförelseleden betraktats ur synvinkeln av deras samband med skadefaktum. Därvid har det erinrats om att de olika föreskrifterna om uppskattningen böra ses mot bakgrunden av sambandet ifråga, varvid möjligheten av att värdet bestämmes objektivt eller »fiktivt» understrukits men frågan eljest hänvisats till den fortsatta framställningen; därjämte har påmints om det i och för sig naturliga förhållandet att nämnda föreskrifter bliva av betydelse för frågan om en viss realskada, bestämd i enlighet med det rörande det inledande förloppet utvecklade, är skada (förlust) i rättslig mening.

Ur sistnämnda synpunkt har slutligen *det hypotetiska ledet,* med hänsyn särskilt till orsakskonkurrens, granskats. Problemet har därvid varit detta: inverkar det å ersättningsskyldigheten för visst skadegörande beteende, att samma realskada kunnat framkallas av en annan faktor? Enligt den här utvecklade uppfattningen om skadegörelsens utformning i den typiska skadesituationen innebär ifrågavarande »konkurrens», att någon förlust (bortsett från av tidsskillnad eventuellt betingad) överhuvud icke uppkommit på grund av realskadan. Från denna utgångspunkt ha därefter diskuterats olika lösningar enligt doktrin och rättspraxis. Resultatet har — ehuru avsevärd tveksamhet och delvis obestämdhet icke kunnat undvikas — antagits bliva ungefärligen det följande.

1. *Delskada* på grund av Y-faktorn har — naturligen — i motsvarande mån uteslutit ersättningstvång för X.

2. Redan *fara* på grund av Y för skada har kunnat ha sådan inverkan. Härvidlag har emellertid skilts på olika fall: a) *Ansvar* i och för sig för framkallande av fara har antagits vara indicerat vid dels presumerad realskada å det hotade objektet, dels

av hotet föranledd annan realskada (t.ex. ogynnsam försäljning, kostnad), dels värdeminskning. Bortsett sålunda från de två förstnämnda fallen — vilka i realiteten avse färdig skada — har frågan om farans betydelse varit att hänföra till värderingen; dock har det tillagts, att härtill komma de särskilda rekvisit, som kunna krävas för att faran skall anses vara »rättsstridigt» framkallad. — b) För fall av *konkurrens* ha gjorts motsvarande antaganden som under a; men det har ifrågasatts om icke större krav på farans intensitet därvid borde ställas; detta har framför allt gällt konkurrens *delikt — delikt*. — c) I avseende å *konkurrens delikt — naturhändelse* åter har det visserligen förmenats, att under a och b berörda överväganden kunna vara tillämpliga, men det har tillika hävdats, att man kunde gå längre i ansvarslindring för X-faktorn. Dels har det sålunda antagits, att värderingsreglerna här vore att fullt ut tillämpa, dels har möjligheten antagits av Y-faktorns beaktande överhuvud som konkurrensfaktor; detta angår den allmänna frågan om alternativkonkurrens under 4.

3. Vidare ha vid samverkan mellan *självständiga skadeorsaker* motsvarande moment anförts: å ena sidan värderingsreglernas relevans, å andra sidan beaktandet i och för sig av den alternativa konkurrensen i denna samverkan. I sistnämnda hänseende ha särskilt starka skäl ansetts tala för sådant resultat.

4. Vad så angår *alternativkonkurrensen* i det hela (m.a.o. bedömningen av de olika momenten i det hypotetiska jämförelseledet) har konkurrens delikt — delikt ansetts böra bedömas ur andra synpunkter än eljest aktuella; detsamma har till en viss grad — givetvis i andra hänseenden — antagits gälla vållande av utgift i det faktiska förloppet, konkurrerande med alternativ orsak till realskada. I övrigt kan framställningen i anförda fråga sammanfattas i följande punkter.

a) Olika till skadeståndets preventiva respektive reparativa funktioner anknutna överväganden ha framställt och ha befunnits i avsevärd utsträckning tala för X:s ansvarsbefrielse.

b) Det har hävdats, att frågan till viss del vore att lösa via

värderingsföreskrifterna. Dessa ha anknutits till de olika formerna av Y-faktorer och ansetts tillämpliga å alla icke-extraordinära faror för realskada, liksom andra till sakvärdet anknytande data. Därjämte ha i avseende å alternativ skadeorsak av farekaraktär (jämför om »fixerat» fareläge) en värdeminskande verkan antagits.

c) För det kvarstående området av alternativkonkurrens — d.v.s. vid sidan av delskada, fara, självständig orsakssamverkan och eljest värderingsfall — ha olika möjligheter förtecknats. Hänsynen till ersättningens reparationssyfte har, även med beaktande av preventionsfunktionen, i viss mån antagits böra leda till ansvarsbefrielse för X-faktorn. I följd härav och med hänsyn till viss rättspraxis har icke kunnat såsom ändamålsenlig antagas en allmän regel om alternativkonkurrensens irrelevans. I stället har anförts, att en allmän värderingsprincip synes vara tämligen allmänt antagen i litteraturen, att rättspraxis visar visst spår därav samt att en sådan därför kunde antagas såsom en hypotetisk princip, en möjlighet som man bör kalkylera med. Obestämdheten härav är dock i och för sig oläglig. Av hänsyn till behovet av en enhetligare och mer förståelig regel samt med hänvisning till anförda ändamålsöverväganden har därför ifrågasatts lämpligheten av en huvudregel om ansvarsbefrielse för X-faktorn, kombinerad med ett mycket strängt bevisningskrav i avseende å invändning i sådant hänseende (vilket torde kunna utesluta de flesta av de mer kontroversiella fallen) samt med en reservation för undantag i fall av mer extraordinär eller ur rättskänslans synpunkt vansklig natur. En sådan princip skulle icke alltför mycket avvika från ett närstående alternativ, enligt vilken av praktiska, processförhindrande etc. skäl en legalpresumtion om skada antoges (icke grundad på fiktiva förlustresonemang eller kausalitetsbestämningar); och den skulle ge något större utrymme för reparationsmomentet i skadeståndet utan att såvitt kan hypotetiskt antagas — med reservation för den osäkerhet, som måste vidlåda uttalanden om skadeståndets preventiva verkningar —

i högre grad hämma skadeståndets preventionsfunktion (varjämte i undantagets form hänsyn till sådan möjlighet kunde för typfall tagas).

d) Slutligen har ifrågasatts — härvid är stor tvekan påkallad — om icke en sådan princip kunde användas också inom försäkringsrätten såsom in dubio-regel; av hänsyn till företagsekonomiska behov, önskemålet att skydda försäkringstagaren m.fl. skäl motiverade avvikelser borde vid sådant förhållande utformas i särskilda stadganden eller avtalsvillkor, såsom också i någon utsträckning har skett.

I den följande framställningen blir det tillfälle att återkomma till de sålunda sammanfattade synpunkterna; för varje situation av s.k. objektiv värdering ha de potentiell aktualitet.

Kap. 4.

VÄRDERINGENS OBJEKT.

I. Två grundläggande frågor för värderingen äro dessa: *Vad* skall värderas och *huru* skall värderingen företagas? Den förstnämnda frågan kan nu visserligen — vid egendomsskada — fullt adekvat besvaras med att det är *saken* som skall till sitt värde uppskattas.[1] Om emellertid den tanken icke kan upprätthållas, att värdet är i bokstavlig mening en egenskap hos objektet förutsätter värderingen ett angivande av *ändamålet* med densamma, avseende vilken värderelation, som är aktuell, vilket utnyttjande av objektet, som skall beaktas. Detta är avhängigt av ersättningens ändamål och måste därför ses mot bakgrunden av skadebegreppet. Det har ovan anförts att det därvid rör sig om två olika huvudfrågor: skada såsom i logisk mening en differens samt skada såsom innefattande de kriterier, enligt vilka differensens storlek bestämmes.[2] I det förstnämnda hänseendet beteckna termerna värde och skada icke varandras motpoler, såvitt gäller betydelseomfånget, utan värdet utgör så att säga slutpunkten i de olika jämförelseleden, och i ett typiskt fall kan därför skadeuppskattningen innesluta tre olika värderingar, som ställas mot varandra.[3]

[1] Se Berndt, Der Ersatzwert in der Feuerversicherung s. 39.

[2] Se ovan s. 17 f.

[3] Strängt taget bör man därför icke tala om objektet för värderingen såsom något i ett skadefall enhetligt bestämbart; det är ju icke skadan som värderas, utan i ett typiskt fall, där ingendera ledet är »tomt», sker en värdering i varje led, med *olika objekt*: i det hypotetiska ledet den oskadade saken, i det faktiska ett eventuellt restvärde och i kostnadsledet

Vid den andra bestämningen åter, avseende skadekriterierna, kommer man in på frågan *huru* värderingen skall företagas. Av det nyss anförda framgår, att varje mer preciserat uttalande om värderingsobjektet, som går utanför en hänvisning till den föreliggande realskadan, samtidigt innefattar en *normering,* i allmän form angiven i de skilda definitionerna av skadebegreppet: förmögenhetsskada, angrepp på intresse, förstörelse av nyttighet etc. Den diskussion, som förts kring dessa olika begreppsbestämningar, har ofta präglats därav att desamma kunnat innesluta från varandra skilda frågor, varför det varit oklart vilket omfång och innehåll de haft.[4] *Å ena sidan* har sålunda avsetts vad ovan kallats avgränsande regler: det har då gällt, dels om förmögenheten i sin helhet varit skadeståndsrättsligt skyddad mot angrepp eller blott vissa delar av densamma, väsentligen fasta och lösa saker, dels vilka typer av subjektsrelationer eller intressen i sådana som skyddas, ägares, panthavares eller nyttjares etc., samt om intresset därvid skall ha »rättighets» karaktär. *Å andra sidan* har man haft att avgöra, om ersättningen skolat avse själva saken eller dess ekonomiska funktion, samt i det sistnämnda fallet att fixera innebörden härav. De förstnämnda frågorna avse sålunda vilka skadearter, som äro ersättningsgilla, de senare hur respektive skador skola uppskattas. Att de äro avhängiga av varandra har redan förut framhållits. Med bortseende tills vidare härifrån skall den nyss nämnda frågan behandlas, avseende vad det är som skall ersättas och följaktligen också utgör objekt för värderingen. Utgångspunkt tages i det stundom debatterade spörsmålet om värderingen avser *saken, intresset* eller *rättigheten* till saken.

Det har — särskilt tidigare — varit omtvistat, om tyngpunkten i skadebegreppet ligger i skadan å *saken* eller i förlusten. Sålunda synes Stang förmena, att skadetermen väsentligen

---

ett med det förstnämnda mer eller mindre identiskt substitut. Detta förhållande förutsättes, när det i fortsättningen talas om skadevärdering o.d.; i allmänhet avses också det oskadade objektet.

[4] Jfr kap. I A III samt B.

avser den ekonomiska skadan [5] (varmed Stang avser förlusten) medan andra åter häri se en överbetoning av reparationseffekten av skadeståndet.[6] Som förut utvecklats kan man svårligen på detta sätt lägga tyngdpunkten på vare sig den ena eller andra sidan, eftersom det i begreppet förutsättes en relation mellan konkret skadegörelse och förlust.[7] Det rör sig i stället om spörsmål sådana som det, om realskada skall hava konkret inträffat eller blott hava hotat för att ersättning skall utgå, om ekonomisk förlust måste styrkas etc. I sådant hänseende får i huvudsak hänvisas till det föregående, avseende förlustrekvisitets bestämmande med hänsyn till kausalitetskriteriet. — Distinktionen mellan sakskada respektive intresseskada har emellertid en annan sida, uttryckt i spörsmålet om rättsföljden inriktas på ett återställande av det faktiska tillståndet eller på dettas substituerande med det ekonomiska värdet, intresset i detsamma. Därmed avses här icke frågan, om naturalrestitution [8] kan åläggas skadevållaren respektive om denne har rätt att så prestera,[9] utan om skadeståndet såsom ersättning har till syfte att

[5] Stang, Erstatningsansvar s. 286 ff.

[6] Karlgren, Skadeståndsrätt s. 193.

[7] Jfr ovan s. 47 not 31.

[8] Karlgren, a.st., erinrar mot Stangs uppfattning, att denna ej ger utrymme för sagda rättsföljd.

[9] Se härom i nekande riktning Lundstedt, Compensatio lucri cum damno s. 29 ff.; vidare Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet s. 80 ff., vilken ställer sig mer positiv därtill. Ekelöf framhåller, hurusom i flera fall det vore en fördel för den skadelidande att erhålla naturalrestitution, bl.a. med hänsyn till behovet att undvika dröjsmål och möjligheten att erhålla reparation för eljest icke ersättningsgilla skador, såsom obehag, läderat affektionsintresse m.m. Det kan tilläggas, att därigenom stundom kunde undanröjas värderings- och bevisningssvårigheter. Dylika ändamålsöverväganden motverkas å andra sidan av att naturalrestitution kunde för skadevållaren ställa sig ogynsammare. Om därvid en dylik prestation t.ex. motiverades med att den återupprättade basen för affektionsintresset gäller ju å andra sidan också att just detta intresse eljest icke skall beaktas, icke är ersättningsgillt. Motiveringen därvidlag har därför giltighet blott om fördelen för ena parten ej motverkas av en nackdel för den andre; och mest konsekvent vore väl därför att under denna förutsättning medge båda

vara ett likvärdigt, ehuru mera praktiskt sätt att åstadkomma en dylik restitution i den meningen bl.a., att skedd återanskaffning eller reparation vore av relevans för rätten till ersättning eller för dess omfång, samt än vidare det vore en förutsättning för ansvar att substansskada skett. Som regel är det icke nödvändigt för rätt till ersättning, helt eller delvis, att konkret substitution sker.[10] Än vidare ge värderingsregler, såsom senare skall visas, uttryck för den allmänna principen, att ersättningen icke avser substansskadan såsom sådan utan den därigenom förmedlade förlusten, vilket visar sig i stadganden om värdeminskning på grund av icke fysiska faktorer.[11] Därjämte synes full ersättning kunna utgå, även om objektet icke definitivt förstörts, blott kostnaderna för dess återställande icke understiga värdet, eller om det eljest anses befogat att inrätta sig som om slutlig skada inträffat.[12] Det kan nu visserligen icke sägas

---

parter sagda rätt. Tydligt är emellertid, att avvägningssvårigheterna skulle bliva väsentliga, bl.a. i frågan om när en fördel respektive nackdel vore beaktansvärd och hur stor divergens som skulle få föreligga mellan en större fördel för en part och mindre nackdel för den andre; möjligen vore vid tveksamhet den principen att antaga, att sådan rätt för skadevållaren icke finge antagas till den skadelidandes nackdel; se Karlgren s. 204. — Inom försäkringsrätten åter är i avsevärd utsträckning i försäkringsvillkor statuerad en skyldighet för försäkringstagaren att mottaga naturaersättning, nämligen såsom reparation av skadad sak; jfr Engströmer, Om försäkringsgifvares förpliktelse på grund af försäkringsaftalet s. 35 ff. och s. 45 not 1 ävensom not 10 nedan.

[10] Se nedan kap. 6 C; jfr dock FAL 37 §, enligt vilket stadgande ersättning för byggnad bestämmes olika allt eftersom återuppbyggnad sker eller icke. Detta grundas emellertid enligt motiven på särskilda omständigheter: behovet av en garanti mot eventuella misstag vid uppskattningen av ickefysisk värdeminskning; skydd för inteckningshavare; det allmänna intresset av att byggnad återuppföres; se SOU 1925: 21 s. 118.

[11] Jfr NJA 1943 s. 236, avseende bl.a. s.k. skickvärdering å byggnad.

[12] Se härom ovan s. 220 ff. rörande faran som skadefaktor. Jfr NJA 1946 s. 758 och 763, avseende skada på grund av flygbuller å bl.a. silverrävshonor, avsedda för avel; ersättning gavs för honor, som med hänsyn till risken att behålla dem som avelsdjur efter störningen utgallrats, under hänvisning till »den uppfattning, som vid ifrågavarande tid rådde bland

mer än att detta är en allmän princip; i vad mån den undantagslöst är att tillämpa är tveksamt, med hänsyn till att frågan sällan blir aktuell och att därför rättsliga avgöranden härutinnan äro fåtaliga.[13] Tydligt är emellertid, att som huvudregel tyngdpunkten vid sakskada ligger i dess ekonomiska följder och att såsom sakskador stundom kunna antagas fall, i vilka icke objektets substans angripits.

På grund härav kan den åsikten ha fog för sig, att saken

pälsdjursuppfödare» om faran för kastning m.m. Se vidare i samma riktning NJA 1942 s. 229 och 1945 s. 210.

[13] Inom sjöförsäkringen har av ålder den principen tillämpats, att även om realskadan blott är partiell, ersättning såsom för totalförlust, s.k. konstruktiv totalförlust, gives i vissa fall, där skadan ur ekonomisk synpunkt är att anse såsom total; bestämmelser härom upptogos tidigare i SjL 257 § (256 § behandlade verklig totalförlust) mot vilket stadgande svara 64 och 66 §§ i Allmän svensk sjöförsäkringsplan. Numera återfinnes en dylik bestämmelse i FAL 70 §, avseende såväl fartyg som varor; därest återställande av det tidigare tillståndet icke för »rimlig kostnad» kan ske, utgår ersättning såsom för total förlust. Stadgandet är emellertid icke tvingande och stundom begränsa försäkringsgivare ansvarigheten till reell totalförlust; enligt ett uttalande av Svenska försäkringsföreningens sakkunnignämnd, referat i NJA 1941 s. 209, gäller detta dock endast ett mindre antal smärre sjöförsäkringsföretag. Det är emellertid att observera, att även då en dylik begränsning i försäkringsavtalet skett, totalförlust likväl har ansetts föreligga, därest kostnaden för återställandet överstigit värdet av det i skadat skick återställda objektet. Se sålunda nyssnämnda NJA 1941 s. 209, där vid försäkring mot reell totalförlust kostnaderna för bärgning av ett sjunket fartyg mångdubbelt överstigit det bärgades värde (c:a 17.800 kr. contra 225 kr.); på denna grund och med hänsyn till andra omständigheter fann majoriteten i HD fartyget vara att anse som totalt förlorat (tre ledamöter voro av motsatt mening, men två av dessa ville dock under åberopande av FAL 34 § ålägga försäkringsgivaren ansvar). I målet åberopade försäkringsgivaren, som enligt villkoren hade att svara för bärgningskostnaden, att han genom utgivandet av denna skulle besparat sig en utgift på cirka 20.000 kronor. Det synes emellertid ur ekonomisk synpunkt föga rimligt att på detta sätt å återställandet av nyttigheten utgiva en kostnad som med nästan det 'dubbla' överstege värdet av densamma (fartyget hade ett inköpsvärde av 30.000 kr., medan ett återställande i samma skick skulle dragit en kostnad av närmare 50.000 kr.). — Se om fallet Hult, SvJT 1943 s. 16; och jfr NJA 1923 s. 330, 1929 s. 618, 1932 s. 328 samt 1933 s. 691.

icke kan betecknas såsom värderingens föremål, utan att det avgörande är dess inkomstgivande eller eljest behovstillfredsställande utnyttjande, eller med ett annat uttryck *intresset*; det vore icke objektets existens i och för sig som konstituerade värdet, utan ägarens intresse i detsamma. Emellertid kunde man likaväl vända på resonemanget och säga, att ägarens intresse konstituerades av objektet; vartdera momentet är lika viktigt, och så till vida kan frågan stundom gälla blott en strid om ord. — Motsättningen mellan de två bestämningarna är dock med det anförda icke eliminerad. Fortfarande är det ett särskilt spörsmål, om värderingen har till ändamål att bestämma det belopp, som bereder möjlighet för den skadelidande att vid en nyanskaffning upprätta samma värderelation som tidigare, eller om den avser att direkt bestämma intressets värde, t.ex. i form av kapitaliserad avkastning. Att dessa olika poster icke behöva sammanfalla synes klart. Bortsett från den allmänna reflexionen, att ägaren ofta kan antagas ha avsett att vid den ursprungliga anskaffningen förskaffa sig ett (subjektivt) värdetillskott,[14] så leder ju icke sällan värderingen efter den ena eller andra metoden till skilda resultat. Visserligen kunde ju intresset i rättslig mening bestämmas just till det lägre beloppet. Men det torde framgå, att intressetermen antingen överhuvud icke utsäger något om värdebestämningen eller i själva verket implicerar en värderingsnorm, som ej kan direkt utläsas ur densamma;[15] den ifrågavarande normeringen sammanfaller tydligen med innehållet av värderingsprinciperna.

[14] Varje dylik generalisering riskerar naturligtvis att träffas av Myrdals och andras kritik mot gränsnytteläran, såsom betingad av en schematiserad hedonistisk psykologi; jfr Myrdal, Vetenskap och politik i nationalekonomien s. 131 ff. I konkreta situationer — vilka ha större intresse för juridiken än för ekonomien — kunna i vart fall dylika motivationer stundom konstateras, och detta kan också ha en praktisk betydelse för den rättsliga bedömningen; jfr härom nedan s. 302 ff.

[15] Jfr Ussing, Enkelte Kontrakter s. 245; se även Koenig, Der Gegenstand der Versicherung s. 15 ff. och Käser, Untersuchungen über den Begriff des Ersatzwertes in der Versicherung s. 33 ff.

Om vidare hänsyn kan vara att taga till de olika intressena i respektive egendomen, så brukar man å andra sidan stundom hävda, att de för att vara relevanta skola ha formen av *rättigheter* till godset, eventuellt då mer kvalificerade rättigheter, i motsats till sådana relationer till ett objekt, som ha endast ekonomisk betydelse. Det är ofta oklart vad som härmed kunde avses; det är ju bl.a. just på grund av skadeståndsrätten, som »rättigheter» kunna antagas. Vad som emellertid i realiteten avses synes vara något annat, kortfattat uttryck relationens plats i det förmögenhetsrättsliga systemet. I allmänhet förhåller det sig ju så, att ersättning blott utgår till ägaren av skadad sak, medan för beaktande av andras intressen kräves särskilda skäl.[16] Försäkringsrätten åter känner undantag bl.a. däri att vid sakförsäkring även andra intressenter i godset äro skyddade; det diskuteras i avseende härå huruvida dessa måste ha viss rättighet till godset, om också icke uppgående till äganderättens styrka.[17] Härtill kommer spörsmålet om vid värdering av det med en viss sålunda konstaterad rättighet belastade godset hänsyn får tagas till omständigheter, som icke eljest äro rättsligt kvalificerade, något som ju i regel är fallet.[18]

Frågan om vilka subjekt, vars intressen tillvaratagas med skadeståndstvång, lämnas i det hela utanför framställningen.[19] Däremot skall i fortsättningen i korthet angivas, hur en avgränsning sker genom regler om vilka ekonomiska intressen i sak som skyddas genom skadeersättningen. Avsikten är blott att belysa hur värderingen bestämmes genom denna avgränsning, däremot icke att särskilt behandla de skilda skadearterna.

II. Det antages som bekant såsom en allmän huvudregel, att vid skadegörelse i utomobligatoriska förhållanden endast s.k.

---

[16] Se Karlgren a.a. s. 221 ff.

[17] Se Schmidt, SvJT 1940 s. 405 ff. med där anförd litteratur.

[18] Att sålunda vinstintresset för att kunna ersättas skall vara grundat å avtal kräves ju ingalunda; se Karlgren a.a. s. 195. — Om delvis avvikande förhållanden i försäkringsrätten se nedan kap. 8 B.

[19] Se ovan s. 42 f.

integritetskränkningar d.v.s. *sak- och personskador,* grunda skadeståndstvång, däremot icke *allmänna förmögenhetsskador,* såvitt de ej äro följder av en integritetskränkning.[20]

Gränsdragningen mellan dessa skadetyper har för den allmänna skadeståndsrättens del mindre intresse i detta sammanhang med hänsyn till principen, att därest en sakskada faktiskt uppkommit, alla (adekvata) följder därav skola ersättas, även de av allmän förmögenhetskaraktär. Inom expropriationsrätten åter skiljer man ju mellan skador, bestående i värdeförlust i avseende å den exproprierade egendomen, samt andra skador; som emellertid båda skola ersättas spelar det för den skadelidande ej så stor roll, huru de olika intressena rubriceras. Men dock måste det beaktas att såväl här som inom den allmänna skadeståndsrätten luckor mellan de olika posterna kunna uppstå om begreppen ej tillräckligt noggrant fixeras, vilket bl.a. har betydelse för inteckningshavare.[21] Och i den mån själva skadegörelsen icke har formen av ett substansangrepp eller om relationen till ett skadat objekt icke är av sakrättslig karaktär, blir spörsmålet aktuellt även för den allmänna skadeståndsrätten.

Distinktionen ifråga och dess närmare utformning har emellertid en särskild betydelse inom *försäkringsrätten,* med dess uppdelning i olika intressetyper. Innebörden av intressebegreppet, som det vanligen uppfattas, framgår av denna definition:

---

[20] Jfr Karlgren a.a. s. 22 f., 97 ff.; vidare Winroth, Om skadestånd, s. 75 ff. En viss antydan mot en begränsning av ifrågavarande art synes ligga redan i de SL 6: 1 föregående lagförslagens begränsning av ersättningen till den förlust, någon »lidit å det, han redan ägde eller innehade», när skadan ej skett genom uppsåt eller grovt vållande, då åter även ersättning för »winst eller båtnad, som honom frångått» skulle utgå; se Förslag till Allmän Civillag, Sthm 1826, H.B. 15: 6 och Motiver s. 209 f. Då den allmänna skadeståndsbestämmelsen intogs i SL 6: 1, avseende skada genom brott, utgick denna begränsning, varemot dock reservationer framställdes av vissa av lagförfattarna; se Motiver till Förslag till Straffbalk, Sthm 1844 s. 13 f., 123, 163, 178.

[21] Jfr Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 157 f.

en relation till ett objekt, i kraft varav någon genom visst faktums inträffande kan lida en förmögenhetsskada;[22] härmed avses att uttrycka, att det icke är godset såsom sådant utan intresset i detta, som utgör avtalets objekt, och att alltså diverse olika relationer till detsamma, såsom ägares, panthavares, nyttjares m.fl., kunna inbegripas under försäkring; intresseläran ger sedan en närmare beskrivning och systematisering av dessa olika typer av relationer.[23] Ifrågavarande bestämning av intressebegreppet inbegriper i och för sig alla tänkbara ekonomiska möjligheter med avseende å förfogandet över en sak, och försäkringsskyddet kunde därför tänkas omfatta alla dessa olika alternativ. Ersättningen kunde då bestämmas efter samma principer som inom den allmänna skadeståndsrätten och för

---

[22] Se Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 176, med en från Ehrenberg, Interesse s. 5, hämtad formulering. I litteraturen på området förekomma ett flertal olika definitioner; se översikten hos Gierke, Versicherungsrecht II s. 175 ff. och Berndt, Der Ersatzwert in der Feuerversicherung s. 33 ff. och se ytterligare Kischs omfångsrika framställning av ämnet, Handbuch des Privatversicherungsrechtes III, passim. — Skiljaktigheterna lämnas åsido, då de sakna betydelse för här aktuella spörsmål.

[23] Hult a.a. s. 174 ff. — Utvecklingen från den konkreta uppfattningen av försäkringsföremålet till intresseläran är parallell med tillkomsten av nya försäkringsformer. Sålunda utgjordes i Tyskland tidigare föremålet för försäkringsskyddet av gemeiner Wert (»Der Nutzen, welchem die Sache einem jeden Besitzer gewähren kann», ALR I 2 § 112), och det var förbjudet att försäkra andra intressen; se Berndt a.a. s. 18 ff. Det är en särskild uppgift att undersöka i vad mån den rättsliga diskussionen påverkat den faktiska utvecklingen av försäkringsväsendet. Med hänsyn till doktrinens auktoritet på kontinenten under vissa skeden av 1800-talet och försäkringsväsendets snabba utveckling med åtföljande osäkerhet i allmänna principer har en sådan inverkan av avsevärd styrka av allt att döma förekommit. Särskilt torde den tyska försäkringsavtalslagen av år 1908, vilken är utformad i nära överensstämmelse med av doktrinen utvecklade läror (särskilt har Ehrenberg haft avgörande inflytande) ha verkat mönstergivande på allmänna försäkringsvillkor, liksom i Sverige FAL haft stor betydelse i samma hänseende. Se beträffande den historiska utvecklingen Prange, Die Theorie des Versicherungswertes in der Feuerversicherung, I, Halle 1895 passim ävensom Berndt a.a. s. 15 ff.

övrigt sträcka sig än längre, då här någon »rättsstridighet» i skadan icke förutsättes. Av 35 § FAL framgår också, att de enda begränsningar som göras äro de, att intresset skall vara lagligt och ekonomiskt. Om alltså icke något hinder finnes för försäkring av varje sorts intresse — med nämnda inskränkningar — förhåller det sig ju i realiteten så, att försäkringsskyddet är vida mer begränsat. Speciella försäkringsmässiga skäl förmenas nödvändiggöra en avsevärd inskränkning i försäkringsgivarens ansvar. Förutom att detta tagit sig uttryck i en särskild objektiv bestämning av försäkringsvärdet [24] och en stark begränsning av ansvaret för följdskador [25] visar det sig också i bestämningen av försäkringsintresset. Den reguljära sakförsäkringen avser blott sakskada; för försäkring av andra förmögenhetsintressen hänvisas till särskilda försäkringsformer eller också uteslutas desamma helt (i den mån försäkringsväsendet icke utvecklat lämpliga försäkringstyper). Huvudbestämmelsen härom återfinnes i 36 § FAL, där det stadgas att, om ej annat avtalats, försäkringen skall antagas avse »sådant intresse, som är beroende av att själva värdet av godset icke minskas eller går förlorat» i motsats till annat intresse i gods »såsom att hinder icke möter för dess användning under viss tid eller på beräknat sätt»;[26] stadgandet skiljer sålunda på vad man brukar kalla *omedelbara* respektive *medelbara intressen*.[27] Vanligen erbjuder det inga större svårigheter att avgöra till

---

[24] Se nedan kap. 5 B.

[25] Se Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 198 ff. samt ovan s. 49 ff.

[26] Bestämmelsen återfinnes i övriga nordiska försäkringsavtalslagar och återkommer i olika utformning i främmande lagstiftning på området; se DVVG § 52 och ÖVVG § 51 (Wert der Sache) samt Schw VVG Art 49 (dasjenige Interesse . . . das ein Eigentümer der Sache an deren Erhaltung hat). Motsvarande skillnad förekommer i anglosaxisk rätt. Se Picard, Elements of insurance law s. 81 samt s. 164 f. intagna försäkringspolice; vidare Bonbright, Valuation of property I s. 370 ff. och Vance, Handbook on the law of insurance s. 706 ff., 953.

[27] Terminologien är Hults; se a.a. s. 183.

vilken typ ett aktuellt intresse är att hänföra.[28] Stundom uppkomma emellertid vanskligare avgränsningsfrågor; ett exempel härpå ger brandförsäkring av en fabrik, kombinerad med försäkring för avbrott i rörelsen; dessa båda skador, som dock skola avse olika intressen, sammanfalla stundom delvis, nämligen såvitt gäller den del av värdet å varulager, som motsvaras av beräknad vinst.[29]

Tydligen utgår distinktionen från det förhållandet, att man kan skilja på sakens värde såsom en del av förmögenheten samt de olika kontinuerliga fördelar i form av avkastning etc., som dispositionen över saken medför.[30] När man tidigare antagit ett objektivt värdebegrepp, vanligen bestämt såsom gemeiner Wert, intrinsic value, det sanna eller verkliga värdet etc.,[31] har svårigheten att företaga avgränsningen icke framträtt med samma styrka som för en senare uppfattning, vilken relativiserat konceptionen. Då det står klart, att det just är genom sin kapacitet att tillfredsställa olika behov etc., som objektet uppfattas såsom värdefullt, blir distinktionen mer kontroversiell, och det anförda förhållandet har stundom lett till den motsatta ytterligheten att densamma förkastats; intresset säges vara subjektivt till sin karaktär och ersättningen måste därför konse-

---

[28] I motiven till FAL angives ett typexempel; »Ägaren av en violin kan däråt taga försäkring för att, om instrumentet skadas, få skadan ersatt, men han kan också taga försäkring å violinen i syfte att, om inträffad skada däråt föranleder inställandet av en konsert, erhålla gottgörelse för den inkomst, som han i så fall går miste om». Se SOU 1925: 21 s. 117.

[29] Se Svenska försäkringsföreningens publikationsserie, n:r 7 s. 75 samt Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 62 ff.

[30] Se sålunda den ingående behandlingen hos Hult a.a. s. 176 ff.; jfr även Engströmer, Om försäkringsgifvares förpliktelse på grund af försäkringsaftalet s. 55 ff.

[31] De varierande formuleringarna — såsom »sakens värde», »sakens fulla värde», »det verkliga värdet», »det sanna värdet» etc. — synas i allmänhet gå tillbaka till samma grundläggande konception, det objektiva värdet; jfr bl.a. Hult a.a. s. 236 ff.

kvent avse den individuella förlusten.[32] Att detta icke svarar mot det faktiska rättstillståndet är numera ostridigt,[33] och resonemanget utmärkes av ett motsvarande fel som den renodlade objektiva värdeläran: begreppet bestämmes utan erforderlig hänsyn till dess rättsliga sammanhang, oftast utomrättsligt, och får sedan angiva lösningen.[34]

Svårigheten ligger väl däri, att fördelarna av objektet ha betydelse både såsom konstituerande värdet, varför detta blir beroende av bl.a. godsets användning, och som särskilda härigenom förmedlade förmåner.[35] Vid sådant förhållande synes det relevanta momentet ligga i innebörden av uttrycket »värdet av själva godset» i FAL 36 §; det senare ledet av stadgandet kunde anses överflödigt, enär å ena sidan redan genom bestämmandet av värdet den erforderliga avgränsningen sker, och å andra sidan utanför fallande intressen självfallet äro försäkringsbara,[36] blott de uppfylla 35 §:s krav på att vara lagliga och ekonomiska. Att utfinna innebörden av termen »värdet av själva godset» synes emellertid icke möjligt med stöd av lag-

[32] Se i sådan riktning bl.a. Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring särskilt s. 57 ff. och 190 ff. Jfr kap. 6 B nedan.

[33] Se i mot Federspiel kritisk riktning bl.a. Engströmer a.a. s. 8 ff. samt Hult a.a. s. 179 f. och Föreläsningar s. 72 f.

[34] Federspiel utgår visserligen från ett rättsligt historiskt bestämt intressebegrepp, men motiverar icke varför — i strid mot gällande regler — detta skulle vara relevant. Därvid hänvisar han emellertid till att intresset är »i sit Væsen et Begreb af økonomisk Natur, intet Retsbegreb»; se a.a. s. 87. Dylika argument ha naturligtvis mindre relevans för den hävdade lösningen. Vissa ändamålsöverväganden av bl.a. försäkringsmässig art anföras också med energi av Federspiel, ehuru icke med mer generell betydelse för den här aktuella huvudfrågan.

[35] Jfr å ett annat rättsområde NJA 1941 s. 72 (Testamentsmedel, vilkas avkastning tillkommer viss person under dennes livstid, ha placerats i förlagsbevis till parikurs. Sedan dessa inlösts till högre kurs yrkar förmånstagaren utbetalning av värdetillskottet, såsom utgörande avkastning. Yrkandet ogillas.).

[36] I NFAL uteslöts också det senare ledet i den definitiva texten, enär det ansågs vara överflödigt och vilseledande; se Bugge, Lov om forsikringsavtaler s. 108.

texten och dess förarbeten; i själva verket blir man hänvisad till de särskilda värderingsreglerna i FAL 37, 38, 75 och 90 §§. *FAL 36 §* kunde därför sägas vara *av formell art,* såtillvida som den rent allmänt uttalar sakförsäkringens allmänna huvudprincip utan att giva någon anvisning om dess närmare syftning. Detta är visserligen i och för sig icke någon egendomlighet; det framhålles här med hänsyn till att det anförda och liknande stadganden i litteraturen stundom utifrån ordalagen i desamma givas en mer preciserad innebörd.[37] Eftersom lösningen sålunda är avhängig av värderingsreglernas innehåll kan den här icke mer än preliminärt bestämmas, varvid den senare framställningen delvis måste föregripas.

Utan särskild precisering antages då att värdet bestämmes av sakens utnyttjande, dess funktion.[38] Vid uppskattningen anlitas allmänt brukade värderingsmetoder, med vilkas hjälp man bestämmer vissa konventionella värden, i pekuniär form betecknande en del av vederbörandes förmögenhet. För en omsättningsartikel motsvarar värdet sålunda stundom försäljningspriset, för ett producerande objekt, t.ex. en maskin, den kapitaliserade avkastningen, för en konsumtionsartikel eventuellt behovstillfredsställelsen, indirekt mätt såsom kostnad, eljest direkt kostnaden. I det ersättningsrättsliga systemet, där skadan bestämmes av den orsakade förlusten, ange sådana värden den principiella måttstocken. Härtill kommer vidare, att kostnaden utgör ett särskilt värdedatum, genom att dess utgivande kan möjliggöra ett återupprättande av funktionen. I de typiska fallen kan därför värdet bestämmas vid sidan av de särskilda fördelarna och de sistnämnda framstå därefter som en särskild grupp av intressen. Det är i allmänhet detta man menar, när man talar om saken såsom en del av förmögenheten, och i princip svarar det ju mot skillnaden mellan ett kapitalbelopp och ränta därå. Att distinktionen kan göras beror tyd-

[37] Nämligen såsom avseende ett objektivt värde; se utförligare nedan kap. 6 B.

[38] Se närmare kap. 5.

ligen på att de faktiska moment — ty sådana måste det ju alltid gälla — som bestämma funktionen icke sammanfalla med dem som grunda de särskilda medelbara intressena, respektive, då värdet uppskattas utifrån kostnaden, att värderingen icke avser att bestämma det ekonomiska resultatet av utnyttjandet.

Stundom sammanfalla emellertid dessa olika moment och då kräver distinktionen införandet av andra kriterier. Därvid kan lämpligen skiljas mellan objekt för avsalu och bruksföremål i vidsträckt mening. Vad beträffar de förstnämnda, sammanfattningsvis benämnda *varor,*[39] så bestämmes ju värdet antingen såsom reproduktions- eller återanskaffningskostnad o.d., eller av priset. Skillnaden,[40] d.v.s. handelsvinsten, är avhängig just av varans användning »på beräknat sätt», samtidigt som den enligt en värderingsmetod utifrån försäljningsvärdet[41] inkluderas i »värdet av själva godset». 36 § ger därför här icke någon ledning, utan man får gå till de särskilda värderingsreglerna, enkannerligen 38 §,[42] respektive vid sjöförsäkring 75 §. Än tydligare blir detta, om försäkringstagaren på grund av varans läderande förhindrats fullgöra ett kontrakt, i vilket han tillförsäkrats ett särskilt gynnsamt pris, respektive om i sådant fall en del av varorna förstörts och han därigenom går miste om visst högre pris jämväl å återstoden; detta sistnämnda fall

---

[39] Resonemanget är principiellt tillämpligt på alla fall, där försäljning åsyftas.

[40] För framställningens förenkling bortses från försäljningskostnader m.fl. liknande minusposter; se FAL 38 § och jfr UfR 1928 s. 1130: i försäkrad varas ersättningsvärde ha inräknats även sådana allmänna omkostnader, som icke beröra varans framställning, såsom löner till kontorspersonal, utgifter för reklam och andra generella handelsomkostnader; försäkringsgivaren hade gjort gällande, att dylika kostnader vore ersättningsgilla endast under försäkring för driftsförlust; se även ASR 281.

[41] Se DFAL och NFAL 38 §.

[42] Just ifråga om behandlingen av förlorad handelsvinst och närstående poster har osäkerhet om gränsdragningen rått; se härom nedan kap. 8 B.

kompliceras emellertid ytterligare därigenom, att själva realskadan icke drabbat den återstod, som sjunkit i värde.[43]

När det så gäller *bruksföremål* ger i allmänhet anskaffningskostnaden den erforderliga måttstocken. Om emellertid funktionen av objektet uttömmer sig just i det användningssätt eller för den användningstid (36 §:s formulering), som förhindrats genom skadan å saken, kunna dessa moment också utgöra värdemåttstock.[44] En dylik situation vore extraordinär och fallet därför opraktiskt. Men den principiella innebörden härav måste för tolkningen av 36 § fasthållas; man kunde t.ex. tänka sig ett helt individualiserat (och alltså icke återskaffningsbart) objekt, som endast en gång kunde användas vid en offentlig föreställning; dess värde vore då beroende av den särskilda inkomsten vid tillfället.[45] Mer praktiskt blir genast fallet, om man tänker sig att skadan visserligen icke helt hindrat objektets användning, men förhindrat ett gynnsammare användningssätt. Och liknande situationer uppkomma ofta i brandförsäkringsfall, när resterna av byggnad på grund av återuppbyggnadsförbud blott ha skrotvärde, ehuru de eljest kunnat användas vid återuppbyggnad. Skador av denna typ ha behandlats utifrån frågan, om de avsett omedelbara intressen, och för det sistnämnda fallet besvarats jakande.[46]

III. Stundom — såsom i det sistnämnda fallet — tillkommer emellertid en omständighet av särskilt intresse, nämligen ett visst *samband mellan den förstörda och den återstående delen.* Brytandet av detta samband är avgörande för förlustens storlek. Principiellt förhåller det sig på det sätt, att de medelbara för-

[43] Om det sistnämnda fallet se vidare nedan under III.

[44] Se ett s. 58 f. ovan anfört exempel (stulen violin); jfr SOU 1925: 21 s. 117.

[45] Vid tvist härom kunde i vart fall erinras, att saluvärdet kunde tendera mot nämnda avkastning, förutsatt ett alternativt subjekt, som kunde utnyttja objektet på liknande sätt. Om relevansen härav se kap. 9 B och C.

[46] Se sålunda NJA 1937 s. 662, i vilket fall den ifrågavarande värdeskillnaden ansågs kunna motsvara ett omedelbart intresse. Jfr med samma domsresultat ehuru delvis andra motiveringar NRt 1935 s. 986 och UfR 1946 s. 256; se vidare ovan s. 69 not 7.

mögenhetsskadorna [47] just utmärkas av att det skadade objektet står i sådant sammanhang med den skadelidandes läge i övrigt, att brytandet av denna relation föranleder en särskild skada; brand av ett varulager leder t.ex. till minskad omsättning och därigenom till eventuell förlust av kunder och ytterligare följdskador med allt svagare anknytning till objektet.[48] Ibland har också det skadade objektet en sammansatt gestalt, varav dess värde är beroende; så t.ex. om det utgöres av en dyrbarare porslinsservis, en möbelgrupp i viss stilart, en specialiserad frimärkssamling etc. Vid fullständig förstörelse av ett sålunda sammansatt komplex ger återanskaffningskostnaden eller eventuellt marknadsvärdet måttet för ersättningen; egendomen värderas i sin helhet och det blir icke aktuellt, att värdet till en del beror av att respektive delar stå i ett funktionellt förhållande till varandra. Detsamma kan ju något tillspetsat sägas vara fallet, när ett helt företag förstöres genom brand, och varulager, maskiner, inventarier etc. var för sig uppskattas; de få delvis sitt värde genom det företagsekonomiska sambandet, men genom återuppbyggnad o.d. har ett liknande samband återskapats.

Därest åter blott en del av egendomen skadas, blir läget ett annat. Att brand i en del av företaget kan verka värdesänkande å andra delar saknar vid den reguljära brandförsäkringen betydelse. Däremot kan det få relevans vid de förstnämnda typerna av sammansatta objekt, så att man som minuend sätter värdet av det hela i oskadat skick och som subtrahend det genom sambandets brytande sänkta restvärdet, trots att det därvid synbarligen rör sig om ett intresse av den medelbara typen samtidigt som det är fråga om värdet av själva godset. Att så sker vid delskada å ett »enkelt» objekt har ovan angivits,

[47] I vidsträckt mening kan ju detta förhållande sägas karaktärisera förmögenheten överhuvud; jfr Mataja, Das Recht des Schadenersatzes vom Standpunkte der Nationalökonomie (1888) s. 135 ff.

[48] Den förlorade vinst det här kan bli fråga om är tydligen av annan art än den till de särskilda objekten knutna.

i fråga om brandrester efter byggnad; och samma resultat synes befogat vid vissa sammansatta enheter. Tydligen har man emellertid här en glidande skala från ett enkelt, ehuru av flera delar sammanfogat objekt, över nyssnämnda fall av sakligt funktionella enheter till mindre fasta relationer av företagsekonomisk eller annan typ.[49] Några ledande avgöranden i rättspraxis föreligga icke.[50] Man torde inom försäkringsrätten som allmän regel kunna antaga ett endast begränsat beaktande av dessa intressen,[51] då det ju dock är saken som skyddas genom försäkringen och skadan därför bör kunna hänföras till något som någorlunda adekvat kan antagas såsom *ett,* visserligen sammansatt, objekt.[52] Huru nu bedömningen i de särskilda fallen än må

---

[49] Som exempel kunde angivas det icke ovanliga fallet, att efter en fabriksbrand vissa maskiner sjunka i värde därigenom att de såsom föråldrade icke kunna användas i det återuppbyggda företaget; jfr Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 170 och ovan s. 31 not 86.

[50] Se dock NJA 1928 s. 294, i avseende å värdering av brandskada å vetenskapliga tidskrifter (ej huvudfrågan i målet), HD:s dom: ». . . då vid beräkningen av den skada, som tillskyndats föreningen därigenom att de för åren 1915 t.o.m. 1921 utkomna årgångar delvis gått förlorade, med avseende å ifrågavarande tidskrifters ändamål hänsyn måste tagas för kostnaderna för omtryckning av vissa av dessa årgångar eller delar av dem i omfattning, som för tillgodoseendet av berörda ändamål finnes erforderlig . . .» — I ett av Svea Hovrätt den 10 april 1945 avgjort mål yrkade en person ersättning av en tvättinrättning dels för skada, som uppkommit genom att tyget till en soffa vid kemisk tvättning fläckats och omklädsel därför måst ske, dels för den förlust som åsamkats honom genom att även två fåtöljer, vilka tillsammans med soffan bildade en möbelgrupp, måst omklädas i samma tyg. Käranden kunde enligt hovrättens dom »icke anses berättigad» att utfå ersättning i sistnämnda hänseende. Skälen till avgörandet kunna icke angivas; det är möjligt, att bruksvärdet av fåtöljerna i *ekonomisk* mening icke ansetts sänkt; se vidare nedan s. 380 f. om begreppet ekonomisk skada.

[51] Det uppgives, att i försäkringspraxis anförda typ av medelbar skada ofta brukar beaktas.

[52] Jfr Bruck, Privatversicherungsrecht s. 432: »Wenn von mehreren eine Einheit bildenden Teilen, von denen nach allgemeiner Verkehrsauffassung ein Teil nicht ohne Zerstörung der Einheit weggedacht werden kann, ein

utfalla är det emellertid tydligt, att utmärkande för den här berörda typen av medelbara intressen är icke blott att de stå i endast indirekt samband med det skadade godset, utan framför allt att deras uteslutande från ersättning stundom kan motiveras därmed, att realskadan icke drabbat dem.[53]

IV. FAL 36 § ger med hänsyn till det anförda icke någon säker ledning för den ifrågavarande avgränsningen. För ordinära fall innefattar stadgandet blott en formell hänvisning till värderingsreglerna. I två hänseenden föreligga härvidlag svårigheter. *För det första* kan det förhålla sig så att ej heller värderingsreglerna äro uttömmande. Därvid uppkommer en egenartad cirkel; 36 § ger en allmän formel för försäkringsvärdet och för den närmare bestämningen hänvisas man till bl.a. 37 och 38 §§; dessa vägra emellertid ibland att stå till tjänst[54] och man återförvisas då till 36 §:s bestämning: värdet

Teil beschädigt oder vernichtet wird»; i samma riktning bl.a. Hoppe, Versicherungswert s. 16 och Berndt a.a. s. 66 f.

[53] Det antages såsom givet, att vid sjöförsäkring ersättning icke kan enligt FAL:s regler givas för förlust å varor genom prisfall, beroende av att varorna på grund av händelse, som omfattas av försäkringen, kommit för sent fram till bestämmelseorten. Vid FAL:s tillkomst yrkades från representanter för sjöförsäkringsintressen, att ett stadgande av sådan innebörd skulle upptagas i lagen, men detta ansågs onödigt, enär önskemålet i fråga redan skulle vara tillgodosett i 36 §; se SOU 1925:21 s. 117. Det kan anföras, att visserligen synes senare ledet av stadgandet vara tillämpligt å fallet, men härom gäller detsamma som vad förut anförts om varuvärdering överhuvud, att därest priset sjunkit eller vinst uteslutits också värdet av själva godset påverkats. Skillnaden är därför snarare den, att någon skada å varornas substans här icke skett, såsom t.ex. vid brandförsäkring är en förutsättning för att försäkringsfall skall anses ha inträffat. Härvid är emellertid att observera, att sjöförsäkring ej är bestämd till viss eller vissa typer av skador, utan omfattar »varje slag av fara, för vilken det försäkrade intresset utsättes» (FAL 60 §); och då risken för dröjsmål är en försäkringsbar fara (avsedd i s.k. frustrationsförsäkring) samt 36 § enligt sina ordalag icke kan sägas utesluta nämnda intresse från ersättning, synes önskemålet om nämnda precisering icke ha varit obefogat. — Jfr Svend Andersen, om Sø- og anden Transportforsikring af Varer s. 41 ff. och s. 88 f.

[54] Jfr UfR 1944 s. 845 (whisky omöjlig att återanskaffa till fastställt

av själva godset. *För det andra* går stundom det aktuella fallet in under båda leden i 36 §; ibland kan därvid stöd sökas i värderingsregler eller försäkringsvillkor (såsom i fråga om handelsvinst); eljest är det en öppen fråga hur tvisten skall lösas.[55]

Avslutningsvis skall erinras om vissa praktiska komplikationer, som föranledas av oklarheten av ifrågavarande gränsdragning eller som eljest äro förbundna med densamma.

Då det är möjligt att utanför den rena sakförsäkringen också taga särskild s.k. intresseförsäkring, kan nämnda förhållande leda till att ett intresse, som sålunda kommer att ligga på gränsen, blir täckt av två olika försäkringar. Sålunda kan det, som nyss erinrades, inträffa att i den mån man innesluter vinst i försäkringsvärdet, en försäkringstagare kan framställa krav på att få förlorad vinst ersatt dels på grund av avbrottsförsäkring, dels ytterligare en gång på grund av brandförsäkring.[56] Visserligen föreligger möjligheten att häremot åberopa berikandeförbudet i FAL 39 §, men det är tveksamt om detta förbud här är — i varje fall direkt — tillämpligt.[57] Ytterligare är det ofta

maximipris; hänsyn togs till utskänkningsvärdet); se i denna fråga vidare kap. 9 D.

[55] Se närmare kap. 9.

[56] Som ovan anförts — se s. 272 vid not 29 — har den vaghet som utmärker gränsdragningen ansetts medföra nödvändigheten av en dylik dubblering. Dock synes risken härför vid en skarpare precisering överdriven, ty reguljärt bör det icke bereda några svårigheter att skilja mellan förlusten å av försäkringsskadan omfattade varor och minskad ersättning i övrigt; jfr SOU 1925: 21 s. 120 och se nedan kap. 9 B vid not 85.

[57] Enligt FAL 39 § första stycket är försäkringsgivaren icke pliktig att utgiva större ersättning än som svarar mot förlusten, även om försäkringssumman är högre. Det tillägges i andra stycket, att därest taxerad polis föreligger eller avtalet innehåller särskilda värderingsregler, försäkringsgivaren är bunden härav, såvitt han icke förmår visa, att ersättningen med tillämpning härav skulle bliva väsentligt högre än omfattningen av förlusten (NFAL och FFAL innehålla motsvarande bestämmelse, medan DFAL icke upptager något krav på väsentlighet). I motiven till FAL uttalas, att en dylik invändning från försäkringsgivarens sida icke kan beaktas, därest försäkringsersättningen bestämmes i enlighet med de i FAL:s värderingsregler angivna grunderna; detta skulle framgå av lagtextens redigering; se SOU 1925: 21 s. 124. Såvitt man stöder sig blott på det sistnämnda argu-

synnerligen olägligt ur andra, affärsmässiga synpunkter att framföra en dylik invändning. Och den komplikationen kvar-

mentet, synes dock uttalandet icke vara avgörande. Andra stycket framstår ju som ett undantag från första styckets allmänna berikandeförbud. Det sistnämnda kunde nu visserligen uppfattas som en allmän erinran om att försäkringsbeloppet (bortsett från särskilda förhållanden vid underförsäkring, 40 §) saknar betydelse för ersättningens bestämmande, men motiven ge synbarligen stadgandet en större räckvidd, innefattande en kodifikation av en redan förut tillämpad princip om förlusten såsom det enda måttet för ersättningen; se sålunda SOU 1925: 21 s. 122 och det där åberopade fallet NJA 1895 s. 370. Det tillägges att slutet av första stycket innefattar blott en erinran om att förhandenvaron av visst högre försäkringsbelopp i avtalet icke utesluter tillämpningen av nämnda allmänna princip. — Ordalagen giva därför icke något stöd för det nämnda uttalandet och kommentarerna i motiven synas motstridande. Härmed bestrides icke att särskilda skäl för ståndpunkten kunde anföras. Bortsett från att förlust är ett relativt begrepp, till sin närmare *rättsliga* innebörd bestämt genom diverse regler, så kan det ju anföras, att då 37 § m.fl. värderingsstadganden ha en standardiserad karaktär, och detta kan föranleda att försäkringstagarens individuella förlust ej täckes, det kunde framstå som stötande, om försäkringsgivaren avveke från samma principer, när nackdelen fölle honom till last. — Det sagda har främst tillämplighet å fall, där värderingsreglerna giva någorlunda klart utslag; och det synes svårligen kunna bestridas, att en motsättning mot 39 § första stycket vid sådan tillämpning kan uppkomma. Emellertid finnes, även vid accepterandet av den i motiven angivna huvudprincipen, i ett par hänseenden anledning att göra modifikationer. *Dels* förekomma fall, där 37 och 38 §§ icke kunna enligt sitt innehåll tillämpas, t.ex. då återanskaffning över huvud ej kan ske; man har då endast att falla tillbaka på 36 §:s hänvisning till värdet av själva godset, något som emellertid som ovan anförts icke ger någon nämnvärd ledning. *Dels* äro sagda regler icke precisa. Både vid därav föranledda värderingssvårigheter liksom i det förstnämnda fallet har man att ifrågasätta andra överväganden. Och ett viktigt sådant angives i motiven till 37 §, när det säges att syftet med försäkringen å gods är att reparera förmögenhetsläget, såvitt angår saken, »varken bättre eller sämre»; se SOU 1925: 21 s. 117. Synbarligen motsvarar detta i sin ena sida berikandeförbudet, som alltså genom en bakväg återkommer. Vad så särskilt angår det ovan i texten angivna fallet, så avses detta synbarligen icke med 39 §, eftersom här föreligger konkurrens mellan två olika försäkringar och förlustposten i fråga förutsättes i och för sig falla under var och en av dessa. Men att — med beaktande jämväl av det ovan anförda — en analogisk tillämpning är befogad, synes kunna hävdas. Jfr not 58 nedan.

står, att försäkringstagaren betalt premier för båda försäkringarna.[58]

Än vidare anföres stundom till stöd för att medelbara intressen in dubio böra falla utanför ersättningen, att försäkringstagaren visserligen härigenom ej får hela sitt intresse täckt, men att han har möjlighet att teckna särskild försäkring för detta speciella intresse. Detta är också i avsevärd utsträckning fallet. Men bortsett från den omgång, som härav föranledes, och som stundom kan vara olämplig av praktiska skäl, och från att försäkringstagaren ofta ej har denna möjlighet aktuell eller ens har anledning att ha det, så är det vidare ofta så, att ingen försäkringstyp finnes, inom vilken detta överskott kan placeras.[59] I den mån så är fallet, kan angivna argument icke åberopas till stöd för en restriktiv skadevärdering; och vid tolkningen böra angivna omständigheter föranleda en viss försiktighet i accepterandet av försäkringsmässiga hänsyn av den vanligen hävdade typen, avseende behovet av tillförlitlig riskbedömning o.d.[60]

[58] Det anförda kan vidare belysas genom ett utlåtande av Skadeförsäkringens villkorsnämnd — 1947 nr 12 — som avsåg denna fråga: Får på den ersättning för förlorade hyresinkomster, som skall utgå på grund av hushyreförsäkring, avdrag göras för den ränta försäkringstagaren må kunna tillgodoräkna sig å utbetalat brandskadeersättningsbelopp? Sådant avdrag befanns ej kunna göras trots den extra vinst försäkringstagaren härigenom ansågs göra på grund av branden.

[59] Såvitt gäller det minus, som kan uppkomma på grund av en objektiv värdering, saknas i största utsträckning möjlighet till alternativt försäkringsskydd. Beträffande det ovan anförda se vidare kap. 6 B IV.

[60] Jfr också härtill NJA 1951 s. 765, avseende frågan om viss ansvarighetsförsäkring omfattade också försäkringstagarens utomobligatoriska skadeståndsansvar. I HovR:ns dom göres ett uttalande om att den omständigheten att premien ej bestämts med tillbörlig hänsyn till risken icke kunde föranleda till att försäkringsavtalet icke skulle tolkas efter vad dess lydelse gav vid handen. I HD:s dom anföres att visst förbehåll i avtalet icke, eller i varje fall icke med erforderlig tydlighet, kunde anses giva vid handen, att ansvarsfrihet avsetts för de ifrågavarande skadorna. — Se i frågan om principerna för tolkning av bl.a. försäkringsvillkor Schmidt a.a. s. 176 ff.

Kap. 5.

VÄRDET OCH DESS RÄTTSLIGA BESTÄMNING.

A. VÄRDEBEGREPPET.

I. Värdets principiella betydelse vid ersättningens bestämmande är den, att detsamma — såsom av spridda lagstadganden, t.ex. FAL 36 § och ExprL 7 §, framgår — utgör *måttet för uppskattningen*; denna avser att angiva värdet av visst gods.[1] Innebörden härav är ingalunda klar, enär termen användes i de till synes mest skiftande betydelser, detta även om man begränsar sig till blott s.k. ekonomiska värden.[2] För juridiken har termen emellertid det generella kännetecknet, att den vid sakskada betecknar en motsvarighet till förlusten, och bestämmandet av ersättningen förutsätter då ett antagande om dess innebörd. Detta är en fråga om dels termens allmänna rättsliga mening, dels de olika värdetyper, som avses i regler eller principer om att skadan skall vara ekonomisk, laglig, subjektiv respektive objektiv etc., med andra ord i *de preciserande reglerna*; de nämnda attributen förutsätta emellertid huvudbegrep-

[1] Att det därvid rör sig om en uppskattning *inom respektive jämförelseled* har tidigare berörts; se kap. 1 C; jfr ovan s. 262 not 3.

[2] I en uppsats i samlingsverket Law. A century of progress, New York 1937, Vol. 2, s. 332 ff., om Value in law and economics av John R. Commons, angives det aktningsvärda antalet av trettiotvå olika varianter. Dylika konstateranden utlösa ofta en viss pessimism inför uppgiften att behandla värdeproblemen, synbarligen delvis beroende på ett förbiseende av att det rör sig, icke helt om olika värdebegrepp, utan om olika »värden» inom klassbegreppet värde; se vidare i det följande.

pet. Med hänsyn härtill kräver den fortsatta framställningen en bestämning av värdetermen.

Det är självfallet som rättsligt begrepp värdet har intresse i detta sammanhang och det är här som eljest nödvändigt att skilja på allmänspråkliga och rättsliga element i konceptionen i fråga. Som bekant förhåller det sig emellertid med rättsliga termer ofta så, att den allmänna betydelsen av orden som ram för förståelsen också är bibehållen i den juridiska användningen, om än i tveksamma fall till viss grad preciserad.[3] I avseende å värdebegreppet kompliceras förhållandet därav att detsamma är ett centralt begrepp inom ett flertal vetenskaper och verksamhetsområden, och att det där fått olika utformningar, vilka kunna påverka och möjligen också påverkat den rättsliga uppfattningen, utan att detta i och för sig behövde föranledas av rättsligt relevanta skäl, eller i vart fall utan att sådana alltid ansetts behöva åberopas.[4]

Man kan som känt är i den här aktuella debatten urskilja två grundläggande, oförenliga ståndpunkter; den ena innebär att värdet tillskrives det värderande föremålet såsom en egenskap, den andra ser i värdeutsagan ett uttryck för ett emotionellt eller eljest värderingsmässigt ställningstagande.[5] Vad den förstnämnda beträffar, så säger den i och för sig intet om ordets innebörd. Tydligen måste man emellertid om man hävdar en dylik uppfattning mena, att värdet kan i princip empiriskt bestämmas, och i sådant fall saknas anledning till ändamålsbestämda — här särskilt rättsliga — överväganden (en annan sak är, att det även med denna utgångspunkt icke är givet att vid skada ersättning för (hela) värdet skall utgå).

[3] Jfr härtill vad ovan s. 10 ff. rörande skadebegreppet anföres.

[4] Jfr sålunda om dylik inverkan av utomrättsliga bestämningar, å ena sidan hävdandet av nationalekonomiska värde- och förmögenhetskonceptioner (nedan i texten och s. 364 i det följande) å andra sidan Hoels speciella värdealogism, nedan s. 285 f.

[5] Det bortses i det följande från subjektiva värdeläror, som i värderingar se teoretiska satser om talarens känslor, liksom andra objektiverande teorier. Se emellertid under III nedan om den praktiska slutledningen.

Angivandet av hur man sedan skall gå tillväga vid bestämmandet av värdet erbjuder vissa svårigheter. Man kan bortse från detta spörsmål, såsom varande en rent empirisk angelägenhet och sålunda en utredningsfråga, eller eventuellt rent allmänt hänvisa till erfarenhetens rön. Vanligare torde vara att man uttryckligen angiver de källor, ur vilka kunskapen skall hämtas; det har därvid ofta hänvisats till den nationalekonomiska vetenskapen.[6] Detta måste tidigare, då den ifrågavarande värdekonceptionen explicit utbildades inom juridiken, ha varit helt naturligt, i det att problemet då stod i centrum för den ekonomiska debatten. Något svårare ter det sig nu, då nationalekonomien torde ha misströstat om möjligheten att utföra uppgiften, eller rättare ser den som ett skenproblem, i den utformning frågan ställts.[7]

Här skall icke utvecklas, hur den fackfilosofiska kritiken upplöst denna inställning till värdeproblemet. Det skall endast påpekas, att nämnda kritik satt endast ringa spår i behandlingen av det ekonomiska värdet som skadeståndsrättsligt begrepp. Härvidlag må först hänvisas till Hoel,[8] som inom nordisk doktrin tidigt tog upp frågan till behandling. Han gör gällande, att utsagor om värden äro av »alogisk» karaktär, även såvitt gäller ekonomiska sådana; värden kunna därför ej uppfattas som fakta, som egenskaper hos det värderade. Däremot kan man,

[6] Sålunda Sjögren, Om rättsstridighetens former s. 150 ff., Hagerup Bull, Den økonomiske skade (TfR 1920 s. 155). Det bör emellertid observeras, att dessa författare icke obetingat lita till den ekonomiska vetenskapen, utan tänka sig möjligheten till korrektioner däri av rättsliga skäl; särskilt Sjögren samt också, ehuru mer i förbigående, Hagerup Bull; den senare anser det vara i princip möjligt att mäta ut en *riktig* ersättning. Andra författare ställa sig avvisande till en dylik metod; så Ussing, Erstatningsret s. 139, Hoel, Risiko og ansvar s. 105 f. — Uppenbarligen behöver hänvisningen till nationalekonomien ej nödvändigt bygga på en uppfattning om värdet som en egenskap; denna speciella åskådning har ej explicit accepterats i nordisk rättslitteratur.

[7] Jfr härtill Myrdal, Vetenskap och politik i nationalekonomien, särskilt s. 93 ff.

[8] Hoel a.a. s. 105 ff.

framhåller han, konstatera, att människor faktiskt värdera på visst sätt, och i den meningen rationellt uttala sig om värdet av objekt. Men även i dessa tillfällen befunne sig värdeutsagan på ett annat plan än beskrivningen av de bakomliggande förhållandena. Vare sig värdet framkomme som resultatet av en subjektiv värdering eller det konstaterades som ett psykologiskt faktum, hade det intet att göra med »den genetiske og lovmæssige utvikling av de begivenhetsforløp hvorved vurderingsgrundlaget ændres».[9] — Även om man nu vill instämma i att man icke kan hos det aktuella föremålet konstatera en egenskap värde, synes därmed emellertid icke vara visat, att ett uttalande om dess värde nödvändigtvis vore av »alogisk» natur. Resonemanget förutsätter den betydelse av termen, som får motivera karaktäriserandet av värdeutsagan såsom alogisk.[10]

---

[9] Hoel a.a. s. 108 f.

[10] Hoels framställning innehåller vissa glidningar, som göra det svårt att förstå vart han syftar — han karaktäriserar den för övrigt själv som »foreløbig orientering», Värdeutsagan säges vara en »følelsemæssig dom», alltid av alogisk karaktär; samtidigt uttalas, att det är objektets relation till mänskliga behov etc., som i denna form bestämmes (s. 106). Härmed synes Hoel emellertid icke mena att värdetermen är ett relationsbegrepp utan snarare, att relationen kauserar det emotionella värdeuttrycket. Visserligen anför han, att man kan tala med mening om värde, när man avser att angiva andras värderingar (s. 108), men det synes då icke vara relationen som avses, utan alltid blott värderingarna. Glidningen mellan de olika formuleringarna behövde icke betyda så mycket, men av sin ståndpunkt drager Hoel den mer betänkliga slutsatsen, att värdesatser överhuvud intet ha att göra med det kausala förlopp, som utgör värderingsgrundlaget, ehuru det utifrån hans egen framställning borde varit naturligare att i värdeutsagan se en hänvisning till just detta förlopp; och på detta ståndpunktstagande grundar han ytterligare vissa praktiska lösningar. Bl.a. hävdar han, som förut berörts (ovan s. 126 f.) att enär förlusten (värdeförlusten) icke kan kauseras, så är vid orsakskonkurrens den som först frambragt realskadan i princip att antaga som ansvarig; a.a. s. 236 ff. Inställningen leder helt naturligt till vissa svårigheter vid karaktäriserandet av värderingsakten. Denna definieras som en psykologisk vägning via en penningenhet, »d.v.s. i sidste instans en viss mængde guld» (s. 107). Synbarligen föreligger här — bl.a. — en sammanblandning av värderingen

Den ovan berörda motsättningen grundar sig synbarligen på utomrättsliga resonemang, med i Hoels fall en tydlig ehuru icke preciserad bakgrund i senare tids filosofiska debatt. Denna avser emellertid värdet såsom uttryck för en värdering i vanlig mening, och i denna kunskapsteoretiska fråga är ju numera, såvitt särskilt gäller den skandinaviska rättsvetenskapliga doktrinen, i allmänhet den senare, mer kritiska uppfattningen direkt eller indirekt accepterad. Samtidigt synes den stundom, såsom av det nyss anförda torde framgå, med hänsyn till de konsekvenser vartill den antages leda rymma en viss missuppfattning av frågans innebörd eller en förenkling av densamma. Liksom den nationalekonomiska värdeläran har en formell sida, avseende det ekonomiska värdet såsom begrepp, så har den också en materiell sida rörande objektet för värdeutsagorna;[11] däri inrymmes ju en empirisk del, avseende de orsakssammanhang, som rubriceras i värdets form, och detta torde väl utgöra dess väsentliga vetenskapliga innehåll.[12] Jämväl för juridiken är en liknande nyansering påkallad. Att värderingar i gängse mening där äro vanliga, är icke något för värdet i skadeståndsläran särskilt utmärkande. I sistnämnda och närstående discipliner uppträder emellertid värdebegreppet också såsom inneslutande *direktiv för skadeuppskattningen med referenser till faktiska värderingslägen* (så i FAL 37 § ff.). Underlåtenhet att beakta det anförda leder lätt till förbiseenden.[13]

som känslointryck och som teknik. — Jfr i det sistnämnda hänseendet närmare Olivecrona, Penningenhetens problem, särskilt s. 169 ff.

[11] Se härtill Hägerström, Moralpsykologi, särskilt s. 15 ff., rörande skillnaden mellan moralens innehåll och dess formella begrepp.

[12] Jfr Hägerström a.a. s. 84 ff. Se vidare Myrdal a.a. kap. 2, särskilt s. 59 ff.

[13] Jfr Hoels på värdekritiken byggda praktiska lösningar, ovan not 10. Att Hoel å andra sidan till en viss grad ger uttryck för en differentiering, ehuru osäkert är vilken betydelse han tillägger den, framgår av framställningen ovan. — Se vidare kritiken av metoden att bestämma värdet ur nationalekonomisk synpunkt, vilken kritik — visserligen i det hela befogad — stundom förbiser, att ståndpunkten ifråga ofta, om också något vagt, implicerar en rättslig-praktisk motivering, i det att den beaktar

Härtill ansluta spörsmålen om de olika kriterier, som uttryckas i termer såsom sakvärde, ekonomiskt värde, objektivt värde etc. Värdebegreppets betydelse därvidlag är att bedöma mot bakgrunden av skadan såsom ett rättsfaktum för ersättningen. Därvid måste emellertid *två olika moment* särskiljas. I första hand har frågan anknytning till den förut berörda uppdelningen i *olika skadetyper*. Det grundläggande kännetecknet för dem alla är att i konkret hänseende en differens, vid sakskada en substantiell brist, uppkommit och att därigenom något som uppfattas såsom värdefullt inverkats eller dess motsats inträtt. Vare sig det gäller sakskada eller allmän förmögenhetsskada utmärkes det negativa momentet i stort sett därav, att en förmögenhetsdel eller en inkomstmöjlighet läderats respektive att en utgift förorsakats samt/eller av att en behovstillfredsställelse uteblivit eller eljest en »uppoffring» vållats. Vid egendomsskada inskjutes här emellertid ytterligare ett moment, nämligen värdet. I och för sig behöver detta icke vara av annat än terminologiskt intresse;[14] å ena sidan realskadan, substantiell eller icke-substantiell, å andra sidan förlusten, svarande mot bl.a. värde eller inkomst (både inkluderade i termen intresse).[15] Till denna avgränsning knytes så *preciserandet* av i vilket hänseende respektive skada skall hava verkat. — Med beaktande av det ovan antydda om hur skadan verkar kunde man antaga, att för respektive disciplin denna precisering vore att bestämma enhetligt. Så är emellertid icke alltid fallet enligt lagstadganden och hävdade åsikter. Värdet med dess anknytning till en konkret och för mer generell användning ägnad nyttighet lånar sig vida lättare till en *objektivering* än andra ekonomiska relationer;

---

möjligheten av rättsligt betingade avvikelser från huvudsynpunkten; se ovan not 6 och nedan s. 364 f.

[14] Jfr emellertid, utöver vad i fortsättningen anföres, skiljandet mellan å ena sidan sakskada och annan skada vid orsakskonkurrens, ovan s. 250, å andra sidan objektivt sakintresse contra subjektivt, medelbart intresse, ovan s. 271 ff.

[15] Jfr ovan s. 2.

därjämte associerar det mer direkt till ekonomiska kategorier, speciellt till nationalekonomiens värdelära. Detta har sin motsvarighet i det förhållandet,[16] att redan i själva begreppet värde ofta antagits en normering av uppskattningen; dels har man däri som nämnts inläst en viss ekonomisk bestämning, stundom hämtad från nationalekonomien; dels har man i värdet sett en objektiv kategori. Sakskadan har alltså redan till sitt begrepp fått en precisering, som icke förekommit eller varit så tydlig vid annan skada, trots det gemensamma med hänsyn till realskadans verkningssätt. Historiskt har detta tagit sig uttryck i en begränsning av ersättningsskyldigheten;[17] och även för gällande rätt har föreställningen aktualitet.[18] Dessutom åberopas, utan att objektiveringen i och för sig behöver ha begreppsligt antagits i värdet, möjligheten av densamma som ett argument för en hävdad åsikt om värderingens rätta företagande.[19] Ifrågavarande omständigheter kunna således komma att giva värdebegreppet sådan innebörd, att värdet redan med hänsyn till sitt begrepp eller eljest normerar ersättningen och att därvid normeringen kan avvika från den som eljest gäller vid skadas uppskattning; rekvisiten ekonomisk-icke ekonomisk och sub-

[16] I vad mån det rör sig om ett orsakligt samband är vanskligt att utreda, ehuru det icke torde vara för djärvt att antaga ett sådant. Jfr det ovan s. 164 ff. rörande den objektiva eller »fiktiva» skadan anförda.

[17] Jfr ovan s. 269 not 20 om behandlingen av damnum emergens resp. lucrum cessans i det tidigare 1800-talets lagförslag; se vidare begränsningen av försäkringsintresset till gemeiner Wert, varom ovan s. 270 not 23.

[18] Såsom senare skall utvecklas, kap. 6 B, föranleder formuleringen i FAL 36 § och motsvarande bestämmelser i andra försäkringsavtalslagar oftast den tolkningen, att in dubio blott ett objektivt värde vore försäkringsbart.

[19] Se Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 184, 219 ff.; begreppet objektivt intresse läte sig appliceras endast å de omedelbara intressena, och tredje-mans-försäkring vore därför och med hänsyn särskilt till försäkringsgivarens behov av att kunna beräkna sin risk m.fl. omständigheter i princip endast lämplig i fråga om nämnda intressekategorier. Se häremot med delvis avvikande mening Schmidt, SvJT 1940 s. 405 ff., särskilt s. 409 ff.

jektiv-objektiv skada kunde med andra ord få olika betydelse vid skilda skador, även inom samma disciplin.

Med hänsyn bl.a. till det anförda om värdets allmänna begrepp och i detsamma inskjutna normeringar bör behandlingen av de olika preciserande bestämningarna föregås av ett försök att något mer ingående belysa värdebegreppet och de olika moment, till vilka det refererar. De gängse rättskällorna innehålla icke tillräckligt material för en direkt bestämning av begreppet i rättslig mening och framställningen måste därför taga en mer allmän form; men endast sådana moment, som kunna antagas vara relevanta ur rättslig synpunkt beaktas därvid, i den mån sådan inskränkning är möjlig.

II. I en värderingssituation — avseende egendom — föreligga dels ett *objekt*, dels en *miljö i vilket detsamma fungerar*, genom att användas i avkastningsgivande syfte, för tillfredsställande av behov etc. Detta är den yttre, empiriskt fastställbara värderingsgrundvalen. Användandet av värdebegreppet i samband därmed kan ske på olika sätt med olika betydelser; systematiskt — och för här aktuellt ändamål någorlunda uttömmande — kunna de olika användningssätten bestämmas i följande sex punkter.

1. Värderingens innebörd brukar som nämnts angivas på två principiellt skilda sätt. En eminent objektiv värdelära uppfattar den som teoretisk och värderingen innebär då, att man konstaterar ett värde hos subjektet såsom en egenskap, vanligen sui generis. Vid avvisandet av objektiva värdeläror hävdas bl.a. att värdet icke betecknar någon egenskap i den betydelsen, att objektet har värde i samma mening som det har färg, form etc.; i stället antages termen på ett eller annat sätt svara mot en *emotionell attityd* hos det värderande subjektet.[20] Härom äro nu de flesta ense; samtidigt är det, så allmänt uttryckt, oklart vad därmed skall förstås. Ett schematiskt beskrivande av värdeutsagan som

[20] Att även subjektiva värdeläror ofta i värdebestämningen se en teoretisk uppgift förbises dock icke; se härtill Hagerup Bull, TfR 1920 s. 194 ff., enligt vilken »enhver økonomisk værdi kan ansættes i penge».

uttryck för en emotion framstår som en förenkling av det psykologiska förloppet och har kritiserats såsom endera innehållslös eller felaktig.[21] Detta är emellertid en fråga för psykologien som här icke kan — och, synes det, ej heller behöver — närmare beröras; det väsentliga är att framställa skillnaden mellan värdeutsagan såsom en värdering och som en teoretiskt meningsfull sats. Härvid fattas värderingsattityden såsom emotionell, och det antages kunna kausalt konstateras, att den betingas av en föreställd *relation* mellan å ena sidan objektet, å andra sidan ett visst utnyttjande av detta, respektive ett redan förhandenvarande utnyttjande. Något schematiskt kan detta nyttjande sägas avse tillfredsställandet av ett behov. En värdering i icke-teoretisk mening förutsättes ofta i rättslig bedömning såsom ett grundläggande rekvisit. Ersättningsreglerna utgå sålunda från skaderekvisitet, innebärande ett förhindrande av föremålets utnyttjande för behovstillfredsställelse eller i övrigt efter sin funktion, och uppfattandet av ingreppet

[21] Jfr t.ex. kritiken hos Dewey, Theory of valuation, Chicago 1939 (International Encyclopedia of Unified Science, Vol. II, Nr 4) s. 6 ff. Utifrån ett exempel med ett spädbarns skrik och en analys av innebörden av denna situation uttalas (s. 9) om det befogade att ge en förklaring genom hänvisning till känslouttryck bl.a. följande: »The word 'feelings' is accordingly either a strictly behavioral term, a name for the total organic state of which the cry or gesture is a part, or it is a word which is introduced entirely gratuitously. The phenomena in question are events in the course of the life of an organic being, not differing from taking food or gaining weight. But just as a gain in weight may be taken as a sign or evidence of proper feeding, so the cry may be taken as a sign or evidence of some special occurrence in organic life». Inställningen, som är representativ, har naturligtvis sitt principiella berättigande; men dess relevans beror på i vilket sammanhang nämnda definition användes. Och för det i en rättsvetenskaplig framställning av denna art avsedda ändamålet är det referensen till de psykologiska (eller fysiologiska) förhållandena, som avses, ej ett försök att beskriva och analysera dessa i och för sig. — Se härtill ovan not 11 och 12 anförda hänvisningar till distinktionerna i Hägerströms Moralpsykologi.

som skadligt förutsätter ett icke teoretiskt ställningstagande hos den skadelidande, en — i vag mening — emotionell attityd.[22] — Om sålunda värdeutsagan innefattar ett känslouttryck, så synes *värdet* såsom använt av den värderande vara endast *en — vanligen objektiverad — form för denna expression* och saknar då helt teoretisk mening.

2. Inom juridiken användes emellertid värdebegreppet vanligen på ett annat sätt, nämligen för att utmärka den närmare karaktären av de olika leden i den relation, som bestämmer värderingens emotionella innebörd. Det gäller då icke uttryckandet av en värdering utan *konstaterandet av en »värdefull» relation.*

Om man såsom här skett tar utgångspunkten i värderingen, kan värdet betecknas såsom ett därav avlett begrepp. Detta synes vara att närmare bestämma så, att det (i denna användning) är ett relationsbegrepp, refererande både till objektet *och* föreställningen om dess utnyttjande etc. Vid preciseringen av dessa olika led måste emellertid både utnyttjandet och objektet närmare bestämmas, varvid man dock icke kan se vardera isolerat. Förhållandet synes vara det, att när man står inför ett visst moment i en potentiell värderingssituation användandet av värdetermen ofta innebär att man relaterar densamma till den övriga delen. Om man sålunda talar om ett objekts värde, förutsättes därvid utnyttjandet och den därtill knutna emotionen; talar man om t.ex. skönhetsvärden avses i första hand den estetiska behovstillfredsställelsen-emotionen men förutsättes implicit ett objekt. Denna språkvana är så utbredd och tillika nästan oumbärlig, att den här kommer att användas. En indelning i olika värden kan då ske med hänsyn till olika typer av utnyttjanden, och man kan tala om skönhetsvärden, affek-

[22] Härmed avses givetvis icke att uttala, att den skadelidande skulle styrka förhandenvaron av privata emotioner; men väl att en viss värdering (oftast av intersubjektiv beskaffenhet) stundom är avgörande för frågan om ansvar, såsom t.ex. i avseende å förhållandet mellan kostnad och nytta av viss återanskaffning; se vidare nedan s. 378 ff.

tionsvärden, konsumtionsvärden, ekonomiska värden. — Det skall emellertid observeras, att en sådan indelning grundar sig på *olika typer av behovstillfredsställelser* och sålunda går tillbaka på de motivationer, som driva människor att skaffa sig de olika objekten. Om man sålunda här inför termen ekonomiskt värde, så sker det i en annan mening än den gängse i juridiken. Distinktionen kan klargöras med det exemplet, att värdet för en person av viss egendom i ett visst fall i och för sig icke är beroende av den behovstillfredsställelse föremålet kan erbjuda honom, utan därav att han för objektet kan erhålla penningar. Då den här avsedda indelningen vilar på de motiv som ligga bakom bytesprocessen överhuvud och sålunda äro förutsatta för att man skall kunna tala om ekonomiska värden i betydelsen av pekuniära sådana (priser, avkastning) är den sistnämnda kategorien icke sidoordnad. I *denna* indelning måste därför med ekonomiska värden menas sådana, som bero på det (emotionella) behovet att äga penningar, sålunda girighet, maktkänslans tillfredsställande o.s.v., önskan att förskaffa sig viss konsumtion etc.[23]

Att ett värde i denna mening föreligger förutsätter dels behovstillfredsställelsen i fråga, dels ett objekt med sådana egenskaper, att ifrågavarande relation kan uppkomma. Man kunde därför också — för att införa andra i dessa sammanhang ofta brukade termer — säga att värdet bestämmes av *objektets kapacitet eller funktion,* realiserad eller potentiell. Detta värde förutsätter därför *icke ett aktuellt värderande subjekt,* lika väl som, om ett sådant antages, detta kan värdera (i emotionell mening) respektive genom en värdeutsaga konstatera kapaciteten ifråga.

---

[23] Skillnaden har — såsom senare skall visas — en viss betydelse. Medan motivationerna hos den skadelidande ofta bedömas ur den här angivna synpunkten av behovstillfredsställelse, är det icke säkert, att desamma ha betydelse, blott det yttre faktum kan iakttagas, att ett s.k. pekuniärt värde föreligger; jfr om olika sorters affektionsintressen nedan s. 377 ff.

Att så är fallet beror givetvis — som ju ovan anförts — på att emotioner föreligga, men betecknar icke dessa emotioner.[24]

3. Det har sagts att det är värdekänslor som sätta igång den ekonomiska processen, i det att denna ytterst vilar på önskan om behovstillfredsställelse. Om nu sådan vore fullt tillgänglig behövdes ingen ytterligare kvalificering av värdebegreppet, såvitt angår den nu diskuterade frågan. Knappheten behöver i och för sig icke hava någon betydelse för denna systematisering i annan mån än att den kan vara med som motivation för behovet, så att detta uppkommer eller skärpes just på grund av knappheten.[25] Man måste tydligen med hänsyn därtill skilja mellan *kvalitativa* och *kvantitativa värden.* De förra kunna ej till sin storlek bestämmas, då de blott vila på den systematiska indelningen av olika behovstyper. De senare åter kunna numeriskt bestämmas. Vi övergå nu till dessa.

Medan den tidigare indelningen utgick från objekten och den möjliga behovstillfredsställelsen av dessa, tillkommer alltså ett ytterligare moment, nämligen knappheten. Värdetermen, såsom den allmänt användes, förutsätter därför också, att en viss uppoffring måste göras för erhållandet av det värdefulla objektet. Denna observation har ju tidigare lett till den numera övergivna ståndpunkten, att värdet grundas på kostnaden. Att värdet stundom mätes utifrån kostnaden är en sak, en annan

[24] Av det anförda synes också följa, att Hoels uttalande, a.a. s. 108 f., att värdeutsagorna icke ingå i det händelseförlopp, som bildar grundval för värderingen, går på sidan av saken. Ifrågavarande grundval måste givetvis utgöras av den föreliggande verkligheten. I denna verklighet ingå dels vissa »konkreta» effekter, dels värderingar och värdeutsagor; de sistnämnda äro fakta och kunna såsom led i orsaksförloppet giva upphov till nya fakta. Det förekommer ju stundom att det just är en värdeutsaga, som utgör deliktet i ett skadeståndsmål (t.ex. vid ärekränkning, resulterande i minskad goodwill för den ärekränktes företag). — Hoels ståndpunkt är därför antingen felaktig med hänsyn till det bruk han gör av den eller också ett uttryck för det självklara förhållandet, att den aktuella värdeutsagan icke kan ingå i den verklighet, som den själv refererar till.

[25] Utifrån en sådan utgångspunkt har ju ofta identifikationen av value och use kritiserats, jfr Bonbright, Valuation of property I s. 16 ff.

sak är att det skulle vara identiskt med denna, något som visar sig ej vara fallet i den vanliga användningen av termen.[26] Värdetermen som kvantitativ storhet kan icke användas utan att sättas i samband med den ekonomiska process, som vilar på värden i förut (under 1—2) anförda allmänna innebörd, med andra ord kvalitativa värden. En bestämning av densamma måste göras utifrån de data, som den refererar till. På dessa vilar den indelning av olika värden som brukar göras med hänsyn till på vilket *stadium av den ekonomiska processen* objektet befinner sig: å ena sidan har man sålunda *konsumtionsvärde* i meningen av kapacitet för behovstillfredsställelse, å andra sidan värdetermer, som ansluta sig till de faktorer som förutsättas för att leda objektet fram till denna funktion, såsom *försäljningsvärde* och *avkastningsvärde*.

Värdebegreppet i denna mening användes därför för att beteckna — icke typen av behovstillfredsställelse — utan *objektets funktion* i en annan betydelse än den förut angivna, nämligen dess plats på vägen till det ekonomiska handlandets mål, behovstillfredsställelsen. Ur terminologisk synpunkt är det här vidare ändamålsenligt att skilja på *konsumtionsvärde* å ena sidan och *pekuniärt värde* (försäljningsvärde, avkastningsvärde) å andra sidan.[27] Såsom i det följande skall utvecklas genomgår denna distinktion värderingsspörsmålen, ehuruväl den icke uttalas i värderingsregler.[28] Det *ekonomiska värdet* slutligen omfattar båda dessa grupper.

4. I det föregående har värdetermen använts såsom uttryck för de kännetecken i värderelationen, som avgöra dess art och storlek, och de olika värdetyper, som därvid framkommit, kunna betecknas såsom underarter av det allmänna begreppet värde.[29] Men det bör observeras, att värdet därmed icke bestäm-

[26] Se motiven till FAL 38 §, SOU 1925: 21 s. 120 f.

[27] Jfr Keilhau, Die Wertungslehre (1923) s. 29 ff.

[28] Jfr ovan not 22 och 23.

[29] Det förekommer ofta en strid om terminologiska frågor rörande värden, betingad av termens användande i så många olika sammanhang. Det

mes såsom en egenskap hos objektet, utan att det refererar till de olika moment i relationen som äro av betydelse vid densammas uppfattande såsom värdefull. Och som förut anförts synes relationstanken alltid vara implicerad i föreställningen, även om det ena ledet skjutes i bakgrunden till förmån för det andra.[30] Å andra sidan blir genom det anförda en egenskapsuppfattning förståelig och avser vissa realiteter, nämligen att objektets fysiska egenskaper ha betydelse för värderingsattityden. Och om man förutsätter en homogen psykisk inställning inom en viss grupp, kommer ett givet föremål att få »samma värde» för de olika subjekten inom gruppen, alltså ett *intersubjektivt värde*.[31] En dylik förutsättning är givetvis i renodlad form verklighetsfrämmande men kan dock inom vissa gränser, när avvikelserna icke äro alltför stora, såsom ofta vid försäljningsvärden, giva någorlunda tillfredsställande resultat; och den har för skadeersättningens utformning avsevärd betydelse.[32]

5. Med det sist anförda är man emellertid framme vid ett annat spörsmål, avseende *värdet såsom pekuniär storhet*. Såvitt gäller ekonomiska värden, varom här är tal, torde som regel en föreställning om värdet såsom kvantitativt vara förutsatt även vid termens användning i de förut angivna »funktionella» sammanhangen; här som eljest är det en fråga om vilket sär-

---

kan emellertid därvid ofta röra sig om skillnad mellan termen som sådan och dess attribut, och det hela beror då på hur systematiken göres. Man kan om man så vill säga att skönhetsvärde är ett annat värdebegrepp än affektionsvärde, liksom en ardennerhäst är en annan häst än en av Norrlandsras, men vanligen torde det — enligt det språkbruk som i sådana lokutioner förutsättes — vara fråga om en skillnad icke i begreppen utan i attributen. I samma grad som de olika typerna kunna föras tillbaka till ett allmänt begrepp, är det blott attributen som skilja ut de olika arterna.

[30] Se i det föregående under 2.

[31] Någon grad av intersubjektivitet förutsättes väl för övrigt i själva begreppet. Om ytterst aparta värden använder man ju uttryck som fantasivärden o.d., vilket egentligen innefattar en negation av värdet.

[32] Jfr nedan kap. 6 C om rekvisitet ekonomisk skada.

skilt spörsmål som vid tillfället är aktuellt. Denna tanke på värdet såsom en kvantitativ storhet är något som speciellt utmärker de ekonomiska värdena i motsats till andra och som därför ger problemet dess särskilda karaktär.[33] — Vad därvid angår ett uttalande att ett objekt har visst penningvärde, så är innebörden därav svårbestämbar. Man kunde vara böjd för att antaga att därmed avsåges, att t.ex. ägaren ekonomiskt sett skulle befinna sig i samma situation, vare sig han innehade objektet eller beloppet ifråga.[34] Därmed kunde avses att objektet på grund av sina egenskaper och den miljö vari det befinner sig m.m., sammanfattningsvis genom sin funktion, konstituerar vissa fördelar, vilka sedan ekvivaleras i penningar, och värdet uttrycker då resultatet i funktionen. Samtidigt bör observeras, att värdet i funktionell mening icke alltid kan bestämmas numeriskt, nämligen icke vid konsumtionsobjekt. I detta hänseende, liksom även eljest, har kostnaden en avsevärd betydelse för värderingen. Än vidare behöver ett uttalande om objektets penningvärde icke gå tillbaka på dylika uppskattningar, utan kan vara på de mest skiftande sätt motiverat (jfr nedan B IV). Innehållsmässigt synes det därför icke kunna bestämmas utan referens till dess bakgrund in casu. Endast *formellt* kan därför en enhetlig bestämning här göras, nämligen på det sätt att man inför beteckningen *resultatvärde* [35] el. likn. Innebörden härav kan då bestämmas på två sätt: *antingen* såsom det — konstaterade eller kalkylerade — resultatet av viss funktion (3 ovan); *eller* som slutpunkten av ett pekuniärt värderingsförfarande (nedan III).

[33] Detta förbises stundom, då man — såsom Hoel — i värdeutsagan generellt ser ett känslouttryck; vid de pekuniära värdena föreligger säkerligen ofta en till värdet knuten emotion men det torde snarast höra till undantagen, att därvid värdeutsagan inkluderar eller t.o.m. är ett känslouttryck.

[34] Jfr Bonbright a.a. s. 67 f.

[35] Det är möjligen något sådant som avses av Bonbright då han, a.a. s. 12, bestämmer värderingen i vidsträckt mening som »any monetary statement about property».

6. Vad i det föregående anförts har åsyftat värdet såsom ett uttryck för objektets funktionerande. Samtidigt brukar som nämnts detsamma hänföras till den aktuella *kostnaden* för objektets återanskaffning, och ett sålunda bestämt värde sammanfaller icke alltid eller ens vanligen med funktionsvärdet. Denna fråga kommer att vidare utvecklas i det följande avsnittet om värderingsförfarandet.

III. På grundval av det nu under 1—6 anförda bör bedömas spörsmålet hur värdet kan pekuniärt bestämmas. Man måste härvid i första hand skilja på *den »privata» värderingen,* t.ex. ägarens, av sådan beskaffenhet att den inkluderar en föreställning om objektet såsom värdefullt för vederbörande själv; och *den »objektiva» värderingen* av en »ointresserad» värderare, här *den rättsliga värderingen.* Om i det första fallet värderingen sker för att ligga till grund för ett ståndpunktstagande, t.ex. ett köp eller byte, synes den avse en jämförelse av den föreliggande fördelen, maktpositionen,[36] med en annan. Detsamma kan vara fallet efter en skadegörelse, ehuru den skadelidandes kalkyl i regel icke torde vara så nyanserad som då det gäller handlingsalternativ. Vid den rättsliga skadeuppskattningen åter är värderingen beroende av regler om skadeersättningens storlek. — Det anförda har tillämpning på det ofta uppkommande spörsmålet om ett värde av viss ordning kan sägas vara riktigt, sant e.d. Dels kan därvid konkret avses frågan om det föreligger parallellitet mellan de faktiska fördelarna av objektet och de av det uppskattade beloppet beroende, i den mån värderingen avsett en dylik jämförelse. Dels — vilket är viktigare — är det ett spörsmål om värderingsförfarandet är riktigt med hänsyn till de regler, som normera detsamma. Om regeln i fråga föreskriver en jämförelse av nyssnämnda konkreta natur, sammanfalla frågorna praktiskt, ehuru icke principiellt. Och om också någon sådan genomförd jämförelse sällan eller aldrig är föreskriven, tendera vissa regler och ännu mer hävdade ståndpunkter däremot; alltså mot ett sammanfallande av funktionsvärdet och det uppskattade värdet. Ett uttalande om att ett

[36] Se Olivecrona, Penningenhetens problem, särskilt s. 188 f.

visst angivet pekuniärt värde är riktigt, att det motsvarar det verkliga värdet etc., kan tydligen under angivna förutsättningar vara teoretiskt meningsfullt. Principiellt sett kan måhända värdeutsagor överhuvud konstrueras i sådan riktning.[37] För förevarande ämne är av intresse att konstatera att, som nämnts, ett uttalande av den anförda typen kan åsyfta, att *samstämmighet* föreligger mellan det påstådda värdet och antingen visst subjekts (ägare, spekulants, domares) värdering eller värderingsdirektivens innehåll; i sistnämnda hänseende får samstämmigheten den innebörden, att värderingen har skett i enlighet med handlingsmönstren i nämnda direktiv.[38] — I den mån formuleringar av ifrågavarande typ i det följande förekomma äro de avsedda att förstås på angivna sätt.

IV. Med hänsynstagande till det föregående kunna huvudmomenten i värderingen schematiskt framställas på följande sätt (siffrorna inom parentes referera till de olika värdebestämningarna under II).

a) Syftemålet med förfarandet är att fastställa ett pekuniärt värde och värdetermen betecknar på detta sätt resultatet av *uppskattningsförfarandet* (värde 5). Dess storlek beror av objektets utnyttjande, och det kan sålunda betecknas som ett funk-

[37] Se Ayer, Language, truth and logic (1951) s. 20 ff. Jfr not 38 nedan.

[38] Det bör understrykas, att värdeutsagan här icke tillägges teoretisk mening i annat fall än då den på anfört sätt refererar till en utanför subjektets egen värdering liggande standard. Det kunde visserligen ligga nära till hands att utvidga resonemanget så, att värdeomdömen i vanlig mening, uttryckande den talandes egen emotionella attityd, teoretiskt legitimerades genom att hänföras till ett visst värderingskomplex; detta kunde eventuellt överföras också till de s.k. praktiska slutledningarna, jfr Gihl, SvJT 1953 s. 356 ff. Så är emellertid icke avsikten; och icke heller har denna allmänna fråga specifik aktualitet för det föreliggande ämnet, även om den gemensamma värdeterminologien kunde giva sådant sken åt densamma. Det kontroversiella problemet förbigås därför; hänvisas må till den belysning av detsamma som nyligen givits av Örjan Lindberger, De litterära värderingarnas funktion och innebörd, i skriften Nordisk sommeruniversitet 1952, Menneske og miljö, Khvn 1953 s. 243 ff. (Moderne videnskab. Orientering og debatt. 11).

tionsvärde (värde 3). Förfarandets utformning är i allmänhet av denna funktionella karaktär. I sådant hänseende bör särskilt observeras funktionsvärdets beroende av kapaciteten att tillfredsställa behov etc. (värde 2); det är härvidlag dessutom möjligt att värderingen innesluter en kvalitativ gradering av motivationerna med hänsyn till deras typ, och helt kan icke uteslutas, att ägarens individuella attityd (värde 1) kan tilläggas relevans, i allt fall där den tillika har en viss intersubjektivitet (värde 4). Anförda frågor, om den tekniska utformningen av uppskattningen, behandlas översiktligt under B nedan.

b) I anslutning härtill förekommer anledning att beröra frågan om utredningens företagande med hänsyn till fordran på *bevisning* om värdets respektive skadans storlek; härom under C.

c) Såvitt värderingsfrågorna begränsades till det under a och b angivna, anginge de endast en empirisk bestämning av värderelationen, kompletterad med regler, enligt vilka densamma kunde konstrueras även vid viss brist å faktiskt material. Härtill kommer emellertid som det i detta sammanhang avgörande den rättsliga normeringen av förfarandet, avseende *preciseringen* av vilka värderelationer som äro relevanta och i vilka hänseenden. Under D angivas huvudpunkterna härav.

B. VÄRDERINGSFÖRFARANDETS GRUNDDRAG.

I. Värderingen, tagen i mer teknisk mening, karaktäriseras ofta av en viss tillrättaläggning av det faktiska värderingsunderlaget, en standardisering. Värderarens uppgift säges ofta — även såvitt angår uppskattning för rättsliga ändamål — vara att bestämma objektets »fair market value» el. likn.[39] Uppfattad

[39] Se sålunda ett ledande engelskt arbete rörande egendomsvärdering, Lawrance, May & Rees, Modern methods of valuation of land, houses and buildings (1949) s. 1; jfr Martin & Estill, Valuation of property: economic and legal standards s. 1 f. Kritisk till denna tendens ställer sig Bonbright, Valuation of property (1938) I s. 22 ff.; det bör emellertid observeras, att — såsom Bonbright närmare utvecklar — även domstolarna i avsevärd utsträckning anlita en dylik värdemåttstock.

som en sammanfattande beskrivning av den typiska utomrättsliga värderingen torde formuleringen vara tämligen adekvat. Samtidigt strider den dock i någon mån mot uppfattningen av värderingen som ett empiriskt förfarande,[40] med hänsyn till den normering som stundom döljes i attribut som »fair» o.d.[41] I den mån en tillrättaläggning härigenom sker, bör direktivet därom förläggas utanför själva värderingen, närmare bestämt i värderingsuppdraget. Såvitt därvid särskilt angår uppskattning för skadeersättnings bestämmande, har man naturligen att beakta tillämpliga värderingsföreskrifter (de preciserande reglerna); och dessa kunna icke sägas motsvara den anförda karaktäristiken. Hur de närmare äro beskaffade kommer senare att beröras (se under D). Här skola först de olika metoderna för värdebestämning skisseras; valet åter mellan dem blir beroende av nämnda föreskrifter. Praktisk utgångspunkt tages i en postulerad — ehuruväl icke helt giltig — förutsättning om det individuella värdets fulla ersättande; härigenom erhålles en fullständigare och klarare bakgrund för de särskilda rättsliga inskränkningar som senare skola förtecknas. — I konsekvens härmed antages det vara funktionsvärdet som skall uppskattas. Anslutande till objektets väg från producent till konsument kunna *funktionerna* — på i nationalekonomien gängse sätt,[42] ehuru med en viss förenkling med hänsyn till de särskilda förhållandena vid värdering [43] — schematiskt förtecknas på följande sätt.

1. Produktionsmedel; med bortseende från arbete och jord, som i detta sammanhang sakna intresse, avses här realkapital, fördelat i följande grupper:

a) kapitalvaror, som stadigvarande användas för produktion

---

[40] Martin & Estill a.st.

[41] Jfr Bonbright a.st.

[42] Se t.ex. Welinder, Ekonomisk teori och politik s. 18 ff.

[43] Jfr det i FAL 37 och 38 §§ förutsatta schemat: producent, grosshandlare, detaljhandlare, konsument; se SOU 1925: 21 s. 117 ff.

av nyttigheter, såsom byggnader, maskiner och annat anläggningskapital;

b) råvaror och halvfabrikat; hit skulle egentligen på vanligt sätt också föras lager av färdiga konsumtionsvaror hos detaljister, grossister och producenter, men med hänsyn till deras särskilda ställning vid värderingen placeras de under följande rubrik.

2. Lager av varor i produktionsledet eller omsättningsledet:

a) hos producent;

b) i omsättningen.

3. Konsumtionsvaror m.m. hos konsument. Med hänsyn till typen av konsumtion skiljes mellan:

a) konsumtionskapital, såsom bostadsbyggnader;

b) eljest varaktiga konsumtionsvaror, såsom kläder, möbler etc.;

c) varor för omedelbar konsumtion.

Man finner, att det här rör sig om två ur värderingssynpunkt skilda typer av objekt. Medan de under 3 nämnda eftersträvas på grund av sin förmåga att — i vidsträckt mening — tillfredsställa behov och därför vid en eminent subjektiv värdering, som avsåge att i möjligaste mån täcka skadan, borde värderas utifrån denna synpunkt, så erhålla de övriga objekten för ägaren värde genom sin kapacitet att kunna inbringa penningar. För ersättningsfrågorna, vilka avse konkreta situationer, får därför den privatekonomiska indelningen av nyttigheterna i *förvärvskapital* och *konsumtionskapital* större betydelse än som eljest brukar tilläggas densamma.[44] Frågan huru värderingen sker eller kunde ske kan icke besvaras enhetligt, utan skiljer sig principiellt med hänsyn till dessa två olika typer av nyttigheter.

Vad först beträffar *konsumtionsobjekten,* så kunde möjligen den metoden användas, att man mätte styrkan i behovstillfredsställelsen ur psykologisk synpunkt.[45] Särskilt i amerikansk

[44] Se Welinder a.a. s. 21.

[45] Jfr Hagerup Bull, TfR 1920 s. 196, med hävdande av möjligheten att

värderingspraxis och -litteratur har — uppgives det [46] — teorier om »psychic income» såsom det grundläggande elementet vid värderingen haft avsevärt inflytande. Numera torde en dylik uppfattning vara mindre vanlig; den mötes bl.a. av den kritiken, att den vilar på en förenklad psykologi och därför icke ger någon tillfyllestgörande förklaring av de ekonomiska förloppen; därjämte skulle den vara praktiskt sett oanvändbar, i det att pekuniär värdering på sådana grunder icke kunde utföras.[47] Den nämnda kritiken må ha sin principiella giltighet, men man behöver därav icke draga den slutsatsen, att »behovstillfredsställelsen» såsom värdedatum skulle vara rättsligen helt irrelevant, ty bortsett från hur enligt den ekonomiska deskriptionen förloppen äro sammansatta, så är det tydligt, att varorna i konsumentens hand faktiskt tjäna eller äro avsedda till behovstillfredsställelse; och det är icke givet, att detta ej kunde få betydelse i ersättningsfrågan. — En annan invändning mot en dylik metod kan emellertid anföras. Även om man bortsåge från vanskligheten i att göra en direkt mätning av värdet ur nämnda synpunkt, så vore ett dylikt förfarande likväl icke påkallat, emedan redan ersättning på grundval av kostnaden för anskaffning av ett liknande föremål återställer värderelationen eller ger möjlighet därtill; ett särskilt hänsynstagande till behovstillfredsställelsen vore följaktligen onödigt.[48] Det råder heller icke något tvivel om att som regel de här avsedda objekten värderas med hänsyn till kostnaden för återanskaffning.[49] Frågan är emellertid ytterligare hur denna princip motiveras. Om ersättningens syfte säges vara att det läderade tillståndet skall

genom en direkt mätning i penningar genomföra ersättningens uppgift »at opveje tapet av den tilfredsstillelse tingen gav».

[46] Se sålunda Bonbright a.a. I s. 218 ff.

[47] Jfr Bonbright a.st.; se vidare Myrdals kritik av gränsnytteläran i Vetenskap och politik i nationalekonomien s. 131 ff.

[48] Se Bonbright a.a. I s. 156 f.

[49] Se FAL 37 §, som i detta hänseende kan antagas giva uttryck för en allmän princip; jfr t.ex. uttalanden i motiven till lagrummet, SOU 1925: 21 s. 117 f.

repareras,[50] så föreligger därvid någon oklarhet; ty det är ostridigt att nämnda syfte icke avser förändringen i dess helhet. Vanligen skall ju reparationen omfatta den ekonomiska skadan, och det ekonomiska värdet blir sålunda uppskattningens föremål. I dessa fall, där det hypotetiska förloppet icke kan bestämmas i ett resultatvärde av pekuniär art, utan objektet så att säga nått sitt mål i konsumtionsstadiet, finnes ur synpunkten av funktionsvärde intet annat mått än behovstillfredsställelsen. Med hänsyn härtill kan återanskaffningskostnadsprincipen motiveras på två olika sätt: *antingen* representerar den en metod för mätandet av värdet i angivna subjektiva mening och ersättningen ger då ett — möjligen inadekvat — uttryck för detta värde; *eller* utgör den en »oäkta» värdekonception i det att den innefattar en objektiv norm för värdet: värdet är identiskt med nämnda kostnad. Vid betraktande av ersättningsregler och eljest tillgängligt material förefaller det sistnämnda troligast och torde också motsvara den gängse uppfattningen.[51]

I själva verket synes emellertid ett hänsynstagande till icke pekuniära moment vara möjligt och ibland befogat vid värdering, som angår konsumtionsföremål. I princip kan man ju icke någonsin beräkna anskaffningskostnaden för ett med det skadade identiskt objekt; i allmänhet föreligger åtminstone någon form av värdeminskning å det förra. Denna skall enligt vad motiven till FAL 37 § synas antyda bedömas med viss hänsyn till den skadelidandes personliga förhållanden, även sådana av icke pekuniär natur, enär försäkringstagaren annars skulle komma i sämre läge än före försäkringsfallet.[52] Det kan ifrågasättas, om icke denna princip borde tilläggas större räckvidd, så att om det kunde konstateras att det nämnda subjektiva värdet sjunkit eller försvunnit hänsyn vore att taga därtill.[53]

[50] Jfr närmare nedan kap. 6.

[51] Detta kunde dock delvis betingas därav att problemet mer sällan blir aktuellt, i varje fall i mer tillspetsad form, emedan återanskaffning som regel kan ske. För det motsatta fallet åter se nedan kap. 9 D.

[52] SOU 1925:21 s. 117; jfr Hult, Föreläsningar s. 76 f.

[53] I ett av Skadeförsäkringens villkorsnämnd behandlat fall, 1949 nr 21,

Förut utvecklade synpunkter rörande ersättningens reparationssyfte och därav motiverad inskränkning av ersättningsskyldigheten till faktiskt liden förlust [54] stöda en dylik ståndpunkt. Praktiskt sett vore detta visserligen svårutförbart; särskilt måste den principiella invändningen beaktas, att man saknar måttstock för avgörandet av dylika omständigheters betydelse. Denna omständighet ävensom den villkorlighet och osäkerhet med avseende å värderingsprincipernas innebörd, som av den ifrågasatta tillämpningen kunde föranledas, talar emot metoden i fråga, vid sidan av andra tänkbara argument. Spörsmålet kommer senare att behandlas något mer ingående.[55] — Som huvudregel kan i allt fall med hänsyn till det anförda fastslås, att konsumtionsobjekt värderas utifrån återanskaffningskostnaden.

Vad så beträffar egendom som icke nått konsumtionsstadiet, alltså *förvärvskapital,* får värderingen en mer teknisk utformning, avseende marknadspriser, arbetslöner, avkastning etc.; i sista hand gäller det vissa med dispositionen över objektet förbundna pekuniära fördelar, och värderingen är i det nyss berörda avseendet, ehuru icke eljest, mindre problematisk, eftersom det gäller pekuniära resultatvärden. Även i fråga om dessa kan emellertid återanskaffningskostnaden få avsevärd betydelse, såsom strax skall utvecklas.

Med hänsyn till det nu anförda skisseras i det följande först värdering utifrån objektets funktion samt därefter kostnadsmetoden; slutligen beröres en form av allmän skälighetsvärdering.

II. De gängse metoderna för värdebestämning kunna angivas i dessa moment:[56]

---

hade en päls med ett ostridigt »faktiskt värde» av 10.000 kr. kort före försäkringsfallet inlämnats hos en pälshandlare till försäljning för 8.200 kronor (minus 10 % provision). Det högre beloppet ansågs böra utgå. — Jfr vidare Ernberg, Expropriationsskada å återstod av fastighet s. 23 f.

[54] Se ovan kap. 2 B III.

[55] Jfr nedan under D.

[56] Se t.ex. Martin & Estill a.a. s. 3 ff.

a) *återanskaffningskostnad;*
b) *försäljningsvärde;*
c) *avkastningsvärde.*

I första hand gäller det naturligen att utgå från läget i det konkreta fallet, alltså med hänsyn till det hypotetiska skeendet (b och c) eller kostnadsledet (a). I funktionell mening representera b och c överordnade metoder, i det att värdet i mer vidsträckt mening har avseende å de förmåner, som utnyttjandet av objektet medför. De tre metoderna innefatta skilda tillvägagångssätt för bestämmandet av detta värde, antingen med hänsyn till förmånen av konsumtion (mestadels uppskattad indirekt utifrån återanskaffningskostnaden), avsalu eller avkastning. Som värdekonceptioner äro de olika typerna artskilda från varandra; det är ju likgiltigt för konsumtionsvärdet, vad egendomen eventuellt skulle ha kunnat säljas för, liksom försäljningsvärdet och avkastningsvärdet i det konkreta fallet äro oavhängiga av varandra. Men då det gäller att utreda storleken av respektive värde hava givetvis de data, som avses i de andra funktionerna, sin betydelse genom att utgöra indicier på resultatet. Ur utredningssynpunkt får man därför en tredelning med hänsyn till typen av respektive åberopade faktum.

1) I första hand avgörande är som nämnts det faktiskt utredbara, de »primära» bevisdata; sålunda den faktiska konsumtionens art med hänsyn till behovstillfredsställelsen, vad egendomen faktiskt skulle eller kunde ha sålts för samt vad den de facto avkastar. Emellertid uppkommer därvidlag en skillnad i avseende å avkastningsvärdet. Detta är nämligen icke på anförda sätt direkt bestämbart; dels vila antaganden om viss avkastning på kalkyler över framtida beteenden vilka icke kunna direkt utredas,[57] dels bestämmes även kapitaliserings-

[57] Oklarhet uppkommer ofta i fråga om bevisvärdet av motsatta typer av bevis, t.ex. bokföringsvärden, reproduktionskostnad, verkliga avkastningar och kalkylerad framtida avkastning. Givet är att alla dessa data kunna ha betydelse. Men man får skilja på »primära» och »sekundära» bevis; vid värdering av ett företag skulle en expert troligen anse att värdet

procenten på ett indirekt sätt;[58] för fastställandet av dessa data måste man därför använda nedan skisserade »sekundära» metoder.

2) I andra hand, då utredning enligt 1 ej är tillgänglig, gäller det att med ledning av sekundära data fastställa, vad resultatet i respektive funktion skulle hava blivit. För försäljningsvärdet kommer därvid i betraktande faktiska försäljningar å denna och liknande egendom,[59] för avkastningsvärdet nyssnämnda under 1 anförda förhållanden, för konsumtionsvärdet anskaffningskostnaden för likartade substitut och överhuvud prisbestämmande faktorer; för det sistnämnda kunna givetvis också tidigare utgivna kostnader för föremålet vara indicerande.[60]

är avhängigt av en riktig kapitalisering av kalkylerad framtida avkastning. De andra ovannämnda data och eljest övriga ha blott betydelse som indicier för detta värde; jfr Bonbright a.a. I s. 230.

[58] Se härom Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 20 ff. samt Lawrance, May & Rees a.a. s. 13 ff.

[59] Faktiskt skedda försäljningar ha givetvis betydelse vare sig det är ett subjektivt värde eller marknadsvärdet som skall uppskattas. Stundom beror det förra visserligen på för ägaren speciella priser och i den mån så är fallet förlora givetvis nyssnämnda data sin relevans; härjämte kan anföras, att ett subjektivt värde eventuellt — jfr ovan s. 304 f. och nedan not 60 — kunde bestämmas med ledning av ett av honom tidigare givet pris för objektet; jfr Bonbright a.a. I s. 139. Därutöver kan emellertid marknadspriset och det subjektiva värdet sammanfalla för ägaren. — Vid avgörande av huru stor vikt, som skall fästas vid de särskilda priserna är naturligen att beakta, att det förhållande som ligger till grund för denna metod, nämligen att priser å vanliga objekt ha en tendens att upprepas, icke är uttömmande förklarat, beroende som det är av diverse skiftande orsaker. Det är tydligen av vikt att observera, om villkoren för de särskilda försäljningarna sammanfalla med dem, som föreligga i värderingsfallet, med hänsyn till köpares motiv, speciella egenskaper hos det sålda m.m.; samtidigt behöva ju icke mer extraordinära omständigheter vara irrelevanta, därest de äro aktuella även i det ifrågavarande fallet; jfr t.ex. Markutredningens betänkande I, SOU 1948: 4 s. 87.

[60] Någon direkt betydelse för det aktuella värdet anses i allmänhet den ursprungliga kostnaden icke ha. Indirekt kan den emellertid vara av visst bevisvärde. Så kan den ge ledning för beräknandet av reproduktionskostnad, i det att denna kan bestämmas genom att originalkostnader med hjälp

3) Härtill kommer, att med de olika metoderna avsedda marknadsdata o.d. icke utgöra exklusiva bevismedel för värdet i respektive funktion. Vad sålunda beträffar anskaffningskostnaden, så beror denna givetvis i första hand på vad som kan utredas om nuvarande och tidigare kostnader för denna och liknande egendom; ofta sammanfaller den därtill med försäljningspriset och i den mån så icke är fallet kan detta likväl vara indicerande för ifrågavarande kostnad. Inom vissa — naturligtvis mycket vida — gränser kan man utifrån priset på en nybyggd hyresfastighet och med kännedom om normal vinst vid jämförbara försäljningar ungefärligen sluta sig till vad uppförandet har kostat; visserligen ett mindre praktiskt tillvägagångssätt. Försäljningspriset på ett föremål bestämmes vidare ofta, förutom av andra faktorer, jämväl vad det kostat i tillverkning liksom även av dess väntade avkastning. Och vad beträffar den senare så är för dess kapitaliserade värde avgörande förutom priserna å de producerade varorna även kapitaliseringsprocenten, vilken i sin tur är avhängig av bl.a. bruksvärdet av företagets olika delar, kostnaden för nyanskaffning av förslitna delar samt marknadsdatá rörande försäljningsvärdena å objekt av motsvarande beskaffenhet.[61]

III. Det ovan skildrade sättet för värdering innebär i sina olika former en metod att bestämma värdet med hänsyn till

av index över prisförändringar ekvivaleras till dagens kostnad, ett vid bestämmande av försäkringsvärdet å byggnad ofta använt tillvägagångssätt. Därvid är det ofta dock icke priserna som jämföras, utan t.ex. återuppbyggnadskostnaden efter brand bestämmes genom att olika arbets- och materialenheter i den ursprungliga byggnaden åsättas dagens priser; se Bowman, Brandskadens Opgørelse og Fordeling s. 25, 50. Dessutom kan ägarens kostnad — särskilt om tidsskillnaden icke är större — indicera det subjektiva värdet för ägaren; jfr ovan s. 304.

[61] Många metoder synas icke direkt basera sig på marknadspriser men oftast göra de det i sista hand; så t.ex. vilar reproduktionskostnaden å priser på material och tjänster; kapitaliseringsmetoden innebär att ett företags avkastning bestämmes av försäljningar och tjänster, varjämte kapitaliseringsprocenten bl.a. grundas på att egendom faktiskt säljes till ett pris så och så många gånger dess årliga avkastning.

objektets kapacitet för respektive ändamål och är sålunda till sin tendens framåtblickande. Samtidigt kompletteras — såsom det i flera andra sammanhang tidigare funnits anledning att påpeka — detta förfaringssätt av en metod, som inriktar sig icke på värderelationen utan på objektet, sålunda en »substantiell» värderingsprincip, nämligen *återanskaffningskostnadsmetoden.* Den allmänna karaktären av denna motiverar dess tillämpning i varje situation, där återanskaffning är möjlig, och den bildar därvid en övre gräns för ersättningen. Därutöver har den, såsom förut anförts, sin speciella motivering i de fall, då värdet icke kan mätas direkt i penningenheter, företrädesvis då värderelationen anknyter till själva behovstillfredsställelsen. I detta fall kan därför metoden ifråga motiveras dels med den nyssnämnda allmänna principen, dels såsom ett indirekt sätt att bestämma storleken av den genom skadegörelsen undandragna fördelen. I sistnämnda hänseende drager kostnaden därför dels en nedre gräns för värdet, dels jämväl en övre, i det att den ger det enda sättet att begränsa värdets storlek; utan denna bestämning vore ju värdet kvantitativt i princip obegränsat.[62] Detta är visserligen något som i och för sig förefaller tämligen självklart, när det framträder i explicit form; å andra sidan föreligga vissa risker för principiella kontroverser om det ej hålles klart för ögonen. När man sålunda finner sig i avseende å innebörden av begreppet ekonomisk skada i rättslig mening icke kunna ange något annat kriterium än det, att annan skada icke kan uppskattas i penningar efter en allmän måttstock, måste det beaktas, att så länge återanskaffning är möjlig, en allmän uppskattning i penningar likväl kan ske — och detta även i fall där skadan ostridigt icke är ekonomisk till sin karaktär eller denna fråga i varje fall är tvistig.[63]

Om sålunda metoden ifråga med anförda motivering kan

[62] Den subjektiva värderingen av ett objekt saknar ju i och för sig bestämbarhet, när den icke tagit sig uttryck i handling eller sådan kan indiceras av omständigheterna; jfr Bonbright a.a. I s. 157.

[63] Jfr nedan s. 378 ff.

betraktas som den grundläggande värderingsprincipen, så ligger å andra sidan i denna motivering också innesluten grunderna till dess begränsade tillämplighet. Ty i det förhållandet, att den i motsats till de tidigare anförda värderingsmetoderna riktar sig mot substansvärdet, föreligger också den möjligheten — vilken med hänsyn till naturen av det ekonomiska handlandet [64] ytterst ofta måste träda i dagen — att en divergens uppkommer mellan de två metoderna, uttryckande sig däri att värderingen efter funktionssynpunkten skulle ge ett högre numeriskt resultat.[65] Som förut anförts spelar detta som regel icke någon roll i de fall där återanskaffning faktiskt kan ske, förutsatt att denna återanskaffning innebär ett »läkande» av den tidigare värderelationen; i den mån av olika skäl så icke är fallet — t.ex. vid varubrist — kräver divergensen sitt rättsliga beaktande.

Därutöver gäller också, att såsom avseende rent substantiell värdering metoden kan medföra en divergens i motsatt riktning: nämligen med hänsyn därtill att praktiskt taget alltid en viss värdesänkning måste föreligga hos ett föremål i samma ögonblick som det passerat från det tidigare ledet i den ekonomiska processen till ett senare. Såvitt gäller den fysiska värdeminskningen, beroende av slitage o.d., medför metoden utan speciella korrektioner ett hänsynstagande därtill, om den fattas så att återanskaffningen skall avse ett substantiellt sett identiskt föremål. Men därutöver och potentiellt för varje värdesänkande omständighet av icke-substantiell natur, måste en komplettering ske med en funktionell bedömning, i det att t.ex. slitagets betydelse måste betraktas icke blott med hänsyn till varaktighet o.d., utan även utifrån vilken relevans det har för objektets utnyttjande; därjämte kunna andra omständigheter, såsom åldern av objektet i och för sig, ändrade moder, konjunkturer, tekniska framsteg m.m. hava relevans.

IV. De förut angivna metoderna för värdering kunna sägas

[64] Till en viss grad kan ju detta visas vara bestämt av föreställningen om att handlingen, t.ex. ett köp, medför en ökad fördel för vederbörande.

[65] Jfr Stang, Erstatningsansvar s. 295.

vara värderepresentativa i den meningen, att de vila på en i möjligaste mån klar bestämning av vad det är som skall med desamma utredas och kunna teoretiskt följas i sina olika led. Därutöver förekommer emellertid stundom att skadan bestämmes på ett mera vagt sätt, efter allmänna skälighetsprövningar o.d.,[66] till grund för vilka läggas olika moment i anförda metoder, som i och för sig icke synas ha relevans i förhållande till varandra; så t.ex. kan det förekomma att man låter värdet av en byggnad bestämmas dels av reproduktionskostnaden, dels av den ursprungliga anskaffningskostnaden. På vilket sätt man då principiellt grundlagt den använda värdekonceptionen är ofta svårt att utreda. Stundom kan det förhålla sig så, att man velat taga hänsyn till moment i värderelationen, som icke enligt blott endera metoden kunnat beaktas. I det anförda exemplet har man kanske velat närma sig till ett individuellt värde (t.ex. i avseende å den arkitektoniska utformningen av en byggnad) som på grund av det till grund för anskaffningskostnaden liggande sättet för återuppförandet icke beaktats, men som däremot spelat in vid kostnaden för den ursprungliga anskaffningen. Men stundom kan det också förhålla sig så att man — på liknande sätt som man i handel och vandel värderar — finner värdet icke kunna refereras till särskilda faktorer utan på ett mer eller mindre vagt sätt influeras av hela den föreliggande situationen; vid bestämmandet av en skälig lön kan man ju påverkas av diverse förhållanden, såsom antaganden om arbetsförmåga, ålder, löntagares privata förhållanden, företagets ställning m.fl. omständigheter, utan att kunna klargöra, vilken relevans som skulle tillkomma respektive moment.[67] Därvid kan möjligen också spela in en vag föreställning om att uppskattningen skall avse det »sanna» värdet; därmed icke sagt att man skulle hava utgått från någon teoretisk uppfattning i

[66] Stang, a.a. s. 284, synes mena att detta förhållande principiellt kännetecknar skadeuppskattningen; jfr Hagen, Versicherungsrecht II s. 32.

[67] Jfr till det anförda Bonbright a.a. I s. 166 och se nedan s. 327 f. (ang. RB 35: 5).

fråga om det berättigade av dylika antaganden. Man kan ju mycket väl i vardagliga förhållanden laborera med allmänföreställningar om ett fixt värde, ledd av en allmän känsla av att med utgångspunkt från de konkreta förhållandena det dock skall vara möjligt att principiellt bestämma värdet; detta betyder att normeringen endast föreligger implicit, något som torde vara tämligen vanligt på områden där värderingsattityderna ha en mer utpräglad intersubjektiv karaktär.

C. OM BEVISNINGEN VID VÄRDETS UPPSKATTNING.

I. Utredningen av saksammanhanget har icke direkt samband med de rättsliga värderingsprinciperna utan rör den empiriska grundvalen och föregår systematiskt sett tillämpningen av desamma.[68] Såsom avseende bevisningsfrågor skall ämnet i

[68] Detta innebär givetvis ett visst våld å verkligheten. I mer komplicerade fall är utredningen sammanvävd med den värderande bedömningen; och i princip kan den icke företagas utan att i sin utgångspunkt och ofta i senare stadier vara normerad. Vilka data som ha relevans beror t.ex. på vilket värde, som skall utredas. Och därvid kan — med hänsyn till mångtydigheten av värdetermen — stundom utredningen bliva mindre adekvat i förhållande till regeln, i det att anförda bevisdata ej ha relevans för det värde, som i regeln åsyftas. Detta kan naturligen, om den bristande överensstämmelsen är dold, föra till olämpliga eller icke avsedda resultat. Så kan vara fallet, därest rättsfrågan om värdestandarden avgöres av domstolen eller annan instans, medan utredningen företages av någon annan, t.ex. en värderingsexpert. Denne kan sålunda ofta vara obenägen att taga hänsyn till mer ovissa eller extraordinära omständigheter. Vid frågan om byggnads värde sjunkit p.g.a. sådan »annan omständighet», som avses i FAL 37 §, har t.ex. uppkommit spörsmål om betydelsen av att försäkringstagaren avsett att riva byggnaden. Ur ett utlåtande häröver må citeras: »Vi äro tekniker och inga jurister och vilja icke sätta våra namn under andra värden än sådana, som kunna beräknas och motiveras till sin storlek». Häremot är väl i och för sig intet att erinra. Men spörsmålet gäller eljest den rättsliga frågan om innebörden av att objektet »förlorat i värde» och en bristande precision i bestämningen av värderingsnormen kan lätteligen — särskilt om nämnda motsättning är dold — leda till resultat, som med hänsyn till visst regelinnehåll äro felaktiga. — Se om förhållandet mellan värde och bevis Bonbright a.a. I s. 113 ff.

huvudsak förbigås.[69] I vissa avseenden får emellertid bevisningen en särskild utformning vid skadeuppskattningen och i sådant hänseende skall den här översiktligt beröras. I första hand må därvid erinras om att svårigheten att erhålla tillfredsställande bevisning givetvis är särskilt stor på detta område, särskilt vad angår den framtida händelseutvecklingen, varför domstolen ofta är hänvisad till tämligen osäkra kalkyler. Förhållandet måste lätt få det resultatet att beviskravet sänkes. Särskilt har väl detta gjort sig märkbart i de fall — särskilt under äldre tid — då uppskattningen hänskjutits till gode män.[70] Domstolarna ha också i stor utsträckning vid bestämmandet av storleken utav ersättning anlitat skälighetsbedömningar och liknande metoder.[71] Den närmare innebörden av därvid använda formuleringar undandrager sig dock en mer ingående analys.

Den anförda lindringen av bevisningskravet har ju numera lagfästs i RB 35: 5, enligt vilket stadgande vid uppskattning av inträffad skada denna, vid omöjlighet eller svårigheter att åstadkomma full bevisning, må uppskattas till skäligt belopp. Med hänsyn till de angivna förutsättningarna för bestämmelsens tillämplighet kan dess innebörd närmast antagas vara den,

---

[69] Det förbises härvid icke, att det stundom kan vara vanskligt att skilja på värde och bevis om värde. Marknadsvärdet kan sålunda vara relevant för fastställandet av det subjektiva värdet för ägaren, men det kan också ingå som en del av en värderingsnorm; jfr Bonbright a.st. Det är t.ex. icke helt klart om FAL 37 och 38 §§ angiva metoder för utredande av »värdet av själva godset» enligt 36 § eller utgöra egentliga uppskattningsnormer; se härom kap. 4 och 6 B. Då de åter åberopas för analogisk användning inom den allmänna skadeståndsrätten, får det antagas vara avsett blott som en hänvisning till lämpliga metoder; jfr Karlgren a.a. s. 196 och ovan s. 3 f.

[70] Inom expropriationsrätten har detta förhållande ofta föranlett uppskattningsresultat, som ansetts för höga; se härom SOU 1948: 4 s. 80 ff.

[71] Se t.ex. NJA 1939 s. 183, 1941 s. 263 och 580, 1943 s. 80 samt 1946 s. 185, i vilka fall ersättningen »skäligen» uppskattats till visst belopp, samt NJA 1941 s. 547 (»omkring 1000 kr.»). Jfr NJA 1939 s. 70 (skadan kunde »i brist på utredning, ej skattas högre än» medgivet belopp) samt NJA 1941 s. 334 (»I brist på närmare utredning kan ifrågavarande skada . . . skattas till . . .»).

att — det vanligen käranden åvilande [72] — kravet på bevisning lindrats [73] eller eljest att domstolen finge anlita en sannolikhetsbedömning.[74] På grund av vad förut anförts om de skilda jämförelseleden vid skadeuppskattningen kan det emellertid sägas med nödvändighet kännetecknа densamma, att den i avsevärd utsträckning har prägeln av dylik sannolikhetsbedömning. RB 35: 5 får väl därvid närmast det resultatet, att sannolikhet (i stället för »full» bevisning) kan vara tillräcklig redan för den förflutna delen av händelseförloppet samt att i avseende å de framtida skeendena redan en mindre betydande grad av sannolikhet (än som utan tillgång till principen i RB 35: 5 vore att antaga) kan vara tillfyllest.[75] Även med antagande av den

[72] Jfr om fastställandet av skadan Schw. OR Art. 42: »Wer Schadenersatz beansprucht, hat den Schaden zu beweisen. Der nicht ziffermässig nachweisbare Schaden ist nach Ermessen des Richters mit Rücksicht auf den gewöhnlichen Lauf der Dinge und auf die vom Geschädigten getroffenen Massnahmen abzuschätzen.» Se om stadgandet Oser-Schönenberger, Das Obligationenrecht I s. 306 ff. och Oftinger, Schweizerisches Haftpflichtrecht I s. 131 ff. Från Art. 42 är att skilja Art. 43, vari domaren inrymmes befogenheten att bestämma *ersättningen* med beaktande av »sowohl die Umstände als die Grösse des Verschuldens». — Det bör för missförstånds undvikande tilläggas, att den i texten angivna formuleringen icke innesluter föreställningen om någon huvudprincip i svensk rätt (i likhet med OR Art. 42 Abs. 1) om kärandens bevisbörda; se härtill Olivecrona, Bevisskyldigheten och den materiella rätten, passim (sammanfattning s. 159 ff.) och se vidare Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 106 ff. samt Bolding, Har försäkringsfallet inträffat s. 14 ff.; jfr än vidare SOU 1938: 44 s. 379. Däremot uttrycker uttalandet det praktiskt sett troligen vanligare förhållandet.

[73] Se Ekelöf, Civilprocessen II s. 356.

[74] De båda formuleringarna täcka icke helt varandra; vid anlitande av en »överviktsprincip» — jfr Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken s. 86 ff. — ställer det sig mindre naturligt att referera till lindring av bevisbörda.

[75] Att bevisningen i viss mening alltid kan sägas icke kunna nå längre än till sannolikhet (i det att visshet om vilket som helst förhållande principiellt sett skulle vara utesluten) förbigås här. Ytterligare är det tydligt att »full visshet» i praktisk mening ofta icke kan uppnås. I sådant hänseende avser skillnaden ovan det dubbla bruk av termen i fråga som uttryckes däri, å ena sidan att ett förhållande säges »sannolikt» föreligga,

anförda allmänna syftningen av lagrummet är det dock något obestämt, såväl till sin räckvidd som eljest till sin närmare innebörd. I första hand skall i korthet beröras dess betydelse för realskadans bestämning, dels till avgränsning mot värderingen, dels med hänsyn vad redan tidigare i anslutning till frågan om orsakskonkurrens anförts.[76]

II. I avseende å stadgandets räckvidd [77] synes först och främst kunna antagas, att det icke avser frågan om skada skett och ej heller rör det kausala sambandet mellan denna och den skadegörande händelsen (liksom naturligen icke övriga ansvarsförutsättningar [78]). Det förutsättes ju enligt lagrummet »inträffad

å andra sidan att blott en viss *grad* av sannolikhet föreligger (sannolikt—osannolikt resp. ganska sannolikt—mer sannolikt). Jfr Bolding, Har försäkringsfallet inträffat s. 11 not 1.

[76] Se kap. 2 s. 172 ff.

[77] Härvid bortses från de i lagrummet angivna förutsättningarna för att det skall bliva tillämpligt, vilka naturligtvis även de måste vara allmänt formulerade. Avgörandet av om bevisningssvårigheterna äro »tillräckligt» stora resp. om part gjort vad på honom ankommer, kräver ju också det en skälighetsbedömning, jfr SOU 1938: 44 s. 382. Det kan antagas, att kraven ifråga komma att variera allt efter målets art, det omtvistade beloppets storlek m.m.; jfr Oser-Schönenberger a.a. s. 307 och Glarner, Die Schadensberechnung bei der Ersatzpflicht aus unerlaubter Handlung s. 41 ff. Därtill synes domstolen strängt efter orden (»äge rätten uppskatta skadan till skäligt belopp») ha erhållit en befogenhet att tillämpa eller icke tillämpa stadgandet allt eftersom det ur skilda synpunkter kan befinnas lämpligt. I fråga särskilt om invändningar, att skadan helt eller till viss del ändå skulle (i det hypotetiska förloppet) hava uppkommit, är det typiskt, att mer än en viss sannolikhet endast undantagsvis kan erhållas. Det kunde därvid vara befogat — förutsatt att omständigheten i och för sig hade relevans — att anlita ett strängare bevisningskrav än eljest; jfr härom ovan s. 173 f. Se härtill NJA 1940 s. 166 (utredningen gåve ej stöd för antagandet, att bil skulle ha störtat av vägen, därest broräcke varit i tillbörligt skick; skadeståndsskyldighet för vägdistrikt) ävensom 1950 s. 506 (samma förhållande på grund av sågklinga, å vilken s.k. överskydd saknats; skadeståndsskyldighet för arbetsgivaren). I dessa fall ha emellertid skyddsföreskrifter o. likn. åsidosatts; jfr nästföljande not. — Se vidare nedan V.

[78] Ekelöf a.st. Jfr emellertid a.a. s. 380 f. där det framhålles, att gärningens art och andra till ansvarsförutsättningarna anknutna omständigheter även-

skada»;[79] [80] någon mildring av kravet på »full» bevisning om sambandet [81] mellan den till ansvarighet utpekade faktorn och skadan får dock icke anses utesluten.[82] Däremot är lagrummet enligt motiven att tillämpa å, förutom värderingen, jämväl

---

som förhandenvaron av ansvarighetsförsäkring de facto kunna komma att inverka i de ovan anförda hänseendena; detta är väl dock närmast frågor utanför området för RB 35:5. — Se ytterligare Karlgren a.a. s. 208 med anförda rättsfall, särskilt NJA 1940 s. 166 och 1950 s. 506 (ovan not 77).

[79] Jfr NJA 1941 s. 334, avseende talan mot flottningsförening för intrång i nyttjande av vattenområde, å ena sidan HR:s av HovR icke ändrade dom, enligt vilken kärandenas ersättningsyrkande ogillades »enär den i målet förebragta utredningen icke innefattar tillräcklig grund för bedömande om eller i vad mån» de lidit skada; å andra sidan HD:s dom, vari konstateras, att »intrång i någon mån vållats dem vid nyttjande i andra hänseenden (än vid bedrivande av fiske) av vattenområdet», och skada i brist på närmare utredning utdömdes med för envar av kärandena 25 kr. om året under 10 år.

[80] Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken s. 27, synes anse, att RB 35:5 verkar i den riktningen, att vid ovisshet domstolen kunde uppskatta graden av denna och tilldöma käranden ett häremot svarande belopp; det uttalande av Ekelöf, a.a. s. 360, vartill hänvisas, synes dock icke avse en dylik möjlighet; jfr även Karlgren a.a. s. 207. Såvitt gäller frågan om skada överhuvud inträffat går en sådan tolkning utanför betydelseomfånget av stadgandets ordalag. — Se vidare i motsatt riktning mot anförda uttalande Bolding, Har försäkringsfallet inträffat s. 10 in finem.

[81] Som regel lärer det vara orsakssambandet, vilket vållar utredningssvårigheter; om viss konkret effekt föreligger är väl i allmänhet evident — i allt fall så vitt gäller sakskada.

[82] I ett fall, NJA 1947 not B 151, utförligare refererat i FFR 1947 nr 593 och NDS 1947 s. 1, hade HD funnit att förhandenvaron av visst faktum (närvaron vid en sjöolycka av en u-båt, som skulle orsakat sammanstötning med annat fartyg) »måste antagas». Två ledamöter funno att det »måste hållas för övervägande sannolikt» att detta faktum förelegat. Den sistnämnda mildringen i beviskravet kan ha berott på de särskilda skäl, som kunnat göra sig gällande i fallet, enär frågan gällde — icke ersättningsgiltigheten av skadan — utan om ansvaret skulle bäras av civil- eller krigsförsäkringsgivare; se härom Schmidt a.a. s. 224 ff.

bestämmandet av *skadans omfång*.[83] Härvid kunna vissa mellanfall uppkomma, i vilka visserligen skadan är utredd och det likaså är styrkt, att den utpekade händelsen varit kausal, men ovisshet råder om icke annan orsak framkallat en *del av skadan*. I dylika fall har stundom en allmän skälighets- eller sannolikhetsbedömning använts.[84] I avseende å skadans omfattning kan alltså RB 35: 5 vid en extensiv tolkning komma att omfatta *dels* frågan om och i vad mån viss skada är att hänföra till viss tillsammans med annan orsak verkande faktor, *dels* — och detta är naturligen det reguljära tillämpningsområdet — bedömningen av huru stor skadeverkan viss, ostridigt vållande faktor föranlett. — I det sist nämnda hänseendet kommer skälighetsbedömningen sålunda närmast att avse fastställandet av de skilda jämförelseleden;[85] härvidlag sammanfaller alltså delvis stadgandets användning å ansvarsomfånget med dess tillämpning å värderingen; som förut erinrats är gränsdragningen här emellan icke klar.[86] Skillnaden är i nu förevarande avseende närmast den, att i avseende å realskada (som inledande faktum eller som följd därav) resultatet blir antingen att skada sannolikt föreligger eller motsatsen; vid värderingen åter kräves vid

[83] SOU 1938: 44 s. 382; jfr Karlgren a.a. s. 207. — Härmed torde väl avses den konkreta skadans omfattning; därvid bör emellertid erinras om det förut påpekade förhållandet att det vid icke-substantiell skada (eller följd av sådan) är vanskligt att draga en gräns mellan skadeomfångets bestämmande och värderingen; se ovan s. 58 ff.

[84] Se NJA 1951 s. 271. Viss skada hade orsakats av antingen två faktorer (varav en icke ersättningsgill) i förening eller också av blott endera (obekant vilken); i sistnämnda fall hade emellertid enligt utredningen den andra faktorn icke varit utan betydelse för skadans omfattning. I brist på närmare utredning antogos båda faktorerna hava i lika mån medverkat till skadan och ersättning utdömdes med halva skadans belopp. — Jfr tidigare NJA 1943 s. 343 och se ytterligare FFR 1944 nr 390, berört ovan s. 78 not 33. — Se vidare kap. 3 s. 198 ff.

[85] Detta har framhållits av Rodhe, Skadeståndets storlek (otryckt framställning); se även Karlgren a.a. s. 207 f.

[86] Ovan not 83.

negativt svar antagandet av ett annat alternativ, såsom nedan skall utvecklas.[87]

III. Vad härefter angår det närmare utförandet av skälighetbedömningen, såvitt gäller *skadeuppskattningen,* torde avvägningssvårigheterna komma att röra framför allt ännu icke utvecklade effekter ävensom det hypotetiska ledets konstruktion. Särskilt i avseende å det sistnämnda kan en avvikelse från bedömningssättet i övrigt vara motiverad. I detsamma innehållas ju bl.a. vissa data, vilka vid förändrade betingelser skulle ha inverkat å objektet eller dess värde. Såvitt gäller värdeminskande faktorer av ordinär typ ingå de vid den reguljära värderingen och innefattas sålunda under RB 35: 5. Detsamma gäller väl om mer extraordinära värdeminskande omständigheter; stadgandets formulering möjliggör emellertid i avseende å dylika data en snävare tillämpning av skäligheten.[88] Framställes slutligen en invändning om att realskadan skulle hava hypotetiskt framkallats av en alternativ orsak [89] är lagrummet till synes icke direkt tillämpligt;[90] och det har tidigare anförts att skäl föreligga för att här antaga ett strängt beviskrav.[91]

IV. Den användning av RB 35: 5, som hittills berörts, har i huvudsak angått bedömningen av sannolikheten för, respektive

---

[87] Jfr även ovan s. 64.

[88] Rätten »äge» uppskatta skadan efter skälighet; jfr vidare ovan not 77.

[89] Jfr FFR 1944 nr 324 (immissionsfall) »samt det icke vore utrett, att skador av samma omfattning skulle hava uppkommit även vid en med tillbörlig omsorg utförd grundläggning».

[90] Det kunde visserligen anföras, att betydelsen av den hypotetiska faktorn är den, att förlusten negeras, och att därför RB 35: 5 skulle vara tillämpligt. Lagrummet avser emellertid efter orden det fall, att ovisshet råder angående förlustens omfattning, icke dess förhandenvaro. Vid sådant förhållande kunde det likvisst anses tillämpligt, därest den alternativa faktorn hotat blott med delskada. Dock synas dessa situationer icke ha varit med bestämmelsen avsedda, utan densamma torde ha syftat mot det mer normala fall att realskada är förlustbringande, men ovisst i vilken omfattning; därvid lärer differensfrågan icke hava varit aktuell; jfr SOU 1938: 44 s. 382.

[91] Se kap. 2 s. 173 f., 182 f., 186 samt kap. 3 s. 260; jfr ovan not 77.

emot, viss realskadas förhandenvaro eller framtida (inklusive, vid alternativ orsakskonkurrens, hypotetiska) inträffande ävensom styrkan av kravet på bevis eller sannolikhet i nämnda situationer. Motsvarande spörsmål uppkomma naturligtvis med än större frekvens vid den egentliga värderingen; helt kort berördes de under III. De äro emellertid här ofta mer komplicerade; stundom måste sålunda bevisvärderingen uppdelas i flera led på det sätt bl.a., att sedan sannolikheten för viss händelses inträffande uppskattats, man också måste först bedöma sannolikheten för densammas inverkan på andra personers attityder (t.ex. köpvilja)[92] och härefter väga resultatet mot ett, på liknande sätt osäkert, alternativt värde (i en annan funktion; så i fall där ett objekt kan ersättas med antingen bruksvärdet eller saluvärdet).

1. Först bör observeras, att bevisvärderingens inriktning är beroende av värderingsdirektivens innehåll. I sådant hänseende får beaktas, å ena sidan den skadeståndsrättsliga huvudprincipen, att den individuella skadan skall ersättas, å andra sidan särskilda värderingsregler, enligt vilka endast typvärden ersättas.[93] Det är visserligen ovisst hur långt individualiseringen respektive normaliseringen sträcker sig; likaså är det stundom oklart, om en viss föreskrift syftar till angivandet av visst giltigt värde (t.ex. gemeiner Wert) eller endast är en bevisningsregel.[94] Detta kan emellertid här förbigås. Det väsentliga är det faktum, att en dylik olikhet förekommer mellan individualiserad och objektiverande värdering; i avseende å den sistnämnda formen intresserar vidare särskilt det kännetecknet, att objektets värde ofta bestämmes efter en viss typfunktion, oavsett om den motsvarar den in casu föreliggande.[95] — Den anförda distinktionen

[92] Jfr Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 108 f., ävensom ovan s. 220 ff. rörande farans betydelse.

[93] Såsom till en viss grad är fallet med FAL 37 och 38 §§.

[94] Se i sådant hänseende kap. 1 s. 66 f.

[95] Till belysning anföres bestämmelsen i 37 § FAL om byggnads värdering efter kostnad för återuppförande; detta anses vara tillämpligt även

har betydelse dels för sannolikhetsbedömningens innehåll, dels för dess inverkan å värdet. I det första — mer preliminära — hänseendet skall blott erinras om att man i huvudsak brukar röra sig med två olika sannolikhetsbegrepp; enligt det ena — i högre grad medvetna och preciserade — vilar probabiliteten på frekvenser, statistiskt bestämda eller grundade på allmän erfarenhet;[96] det andra hänför sannolikheten direkt till det särskilda fallet. Med det sist anförda är visserligen icke påstått, att bedömningen icke i grunden bygger på — medvetna eller omedvetna — frekvensresonemang; denna fråga förbigås här.[97] Men den skillnaden föreligger, att man vid individualiserad värdering i princip bedömer sannolikheten utifrån in casu förebragta omständigheter, medan man i det motsatta fallet i högre grad anlitar genomsnittstal (avseende t.ex. marknadsvärden).

I båda fallen gäller det nu på grund av bristande utredning nödvändiga sannolikhetsbedömningar. Emellertid karaktäriseras ju redan värderingsförfarandet överhuvud av att det innefattar dylika kalkyler; det sägas ligga i sakens natur, att man måste rätta värderingen efter den större eller mindre möjligheten för vissa händelsers inträffande.[98] Härvidlag bör man likväl skilja mellan sannolikheten för viss omständighets

---

om i det individuella fallet försäljning varit avsedd; jfr Berndt, Der Ersatzwert in der Feuerversicherung s. 164 och se för ett liknande fall Hult, Föreläsningar s. 73 f.

[96] Se härom Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken, kap. 2.

[97] Se i denna fråga Bolding a.a. s. 77. Det torde väl kunna sägas, att det i många fall rör sig om dylika frekvenser och det är väl också troligt, att observerandet härav är relevant för den rättsliga bedömningen; jfr t.ex. ovan om faran som »rättsstridig» faktor s. 144 ff., jfr not 72. Frågan är i övrigt alltför omstridd för att ställning här skall kunna intagas till densamma; jfr Russell, An inquiry into meaning and truth (1951) s. 289 ff.; se även Oxenstierna, Sannolikhetens filosofi, passim. (Studentföreningen Verdandis småskrifter. N:r 395).

[98] Strahl, Skada och vinning s. 112 ff. och Expropriationsrättsliga uppsatser s. 177 ff.

förhandenvaro och betydelsen härav för värdet av det aktuella objektet,[99] såsom härefter skall utvecklas.

2. Vid en individualiserande skadeuppskattning har man att utgå från godsets konkreta funktion.[1] Sannolikhetsbedömningen i avseende å värdet kommer därvid att avse det pekuniära resultatet i ifrågavarande funktion. Detta resultat kan emellertid vara avhängigt av viss händelses inträffande; vi antaga vid positivt svar ett värde av 200 kronor, medan vid händelsens uteblivande värdet tänkes uppgå till endast 100 kronor. Vid tillämpning av RB 35: 5 kan en viss lägre sannolikhet (än t.ex. 95 %) för den gynnsammare utvecklingen vara tillfyllest för utdömande av den högre ersättningen. Detta synes vara det reguljära fallet. Emellertid är en annan möjlighet tänkbar, enligt vilken värdet följer sannolikheten; även om domstolen skulle finna densamma vara alltför låg för händelsens postulerande kunde den då utdöma ett mot gradtalet svarande belopp, t.ex. 150 kronor. Det uttalas ofta tämligen generellt, att värderingen har denna karaktär[2] av graderad sannolikhetsbedömning. Följden av en dylik ståndpunkt är naturligen också, att principen i RB 35: 5 betyder tämligen litet för värderingen; eller om man så vill, att stadgandet endast utgör en legitimering av ifrågavarande uppskattningsmetod.

Frågan ställes såvitt bekant endast sällan på sin spets. Ett tydligt fall i rättspraxis finnes emellertid, i vilket metoden i fråga använts, nämligen NJA 1935 s. 148: förlusten på grund

---

[99] Jfr Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 186 om relevansen för en fastighets värde av ett icke beslutat men projekterat järnvägsbygge. Strahl hävdar — under åberopande av Böhm-Bawerk, Rechte und Verhältnisse (1881) s. 84 ff. — att nämnda inverkan å värdet varierar i takt med sannolikhetsgraden. I sådant hänseende föreligger en parallell till hävdade uppfattningar om farans betydelse som (presumerad eller verklig) ansvarsgill skada; se särskilt Stang, Erstatningsansvar s. 297 ff. och jfr ytterligare ovan kap. 3 C III: B.

[1] Se om de olika funktionsvärdena ovan s. 295 och s. 301 f.

[2] Se sålunda Strahl a.st., Stang a.st.; jfr Mataja, Das Recht des Schadenersatzes s. 140 f.; se också ovan not 80 anförda uttalanden av Bolding.

av att en förrymd silverräv skjutits av jakträttsinnehavaren har »med hänsyn till den risk, som, sedan räven en gång kommit i frihet, förelåg att den icke skulle kunna av ägaren återfås levande» skäligen uppskattats till ett lägre belopp än det normala värdet (400 respektive 1.000 kr.)[3] Betraktar man den ifrågavarande situationen ur synpunkten av ersättningens reparativa funktion, faller det i ögonen att lösningen så att säga utgör en halvmesyr. I realiteten har ju läget varit det, att antingen skulle total förlust på grund av rymningen uppkommit eller skulle — vid rävens återfående — skada alls icke hava uppkommit. Ersättningen, som enligt svensk rätt skall täcka skadan, får i stället karaktären av en »skälig» fördelning av förlusten.[4] Formellt tar detta gestalt av en värdering, men denna synes i realiteten vara fiktiv. Det är visserligen sant, att graden av sannolikhet för viss effekt kan ha en parallell verkan å värdet; men härvid bör man skilja på bl.a. följande situationer.

A. *Sannolikhet in casu:* Detta angår utredningen i det konkreta fallet. Då — i värderingsfrågor — full visshet (i praktisk mening) endast sällan kan uppnås, nöjer man sig med en viss grad av sannolikhet. Denna ersätter bevisningen och resultatet blir ett positivt eller negativt svar på frågan om faktum föreligger, däremot icke något däremellan.[5]

B. *Sannolikhet som värdedatum:* Även om enligt A skada

---

[3] Jfr Karlgren a.a. s. 37 not 12 och Hult, Konkurrerande skadeorsaker s. 111 not 49; rättsfallet anföres som ett exempel på delskada; i sådant hänseende åberopas det av Hult som ett belägg för att vid »fixerat» fareläge p.g.a. Y-faktor befrielse i motsvarande del skulle medgivas X-faktorn; jfr ovan s. 222 ff. Detta är givetvis fullt adekvat, på samma sätt som varje värdeminskning av ett objekt kan ses ur synpunkten av delskada (vid jämförelse med ett läge då värdeminskningsfaktorn icke förelåge). Eljest synes denna rubricering av fallet vara ägnad att skymma det faktum, att det såsom uttryckande en — icke gängse — värderingsmetod har en vida större potentiell betydelse.

[4] Jfr Schw. OR Art. 43, ovan not 72.

[5] Jfr Bolding, Har försäkringsfallet inträffat s. 10 ff.

måste negeras, så kan — den visserligen i dylikt avseende alltför låggradiga — sannolikheten ha betydelse för värdet. Detta gäller för varje fall, i vilket dylika kalkyler ingå i miljön för objektets funktion (i oskadat skick). Praktiskt sett torde det här som regel komma att röra sig om objekt, avsedda (de facto eller fingerat) till försäljning, i det att möjligheten av olika händelsers inträffande eller uteblivande inverka å presumtiva köpares attityder och därmed å erbjuden köpeskilling.[6]

C. *Genomsnittsberäkning:* Härvid rör det sig om värden, för vilka ingen konkret sannolikhet är aktuell (A) och icke heller någon utomstående intressents bedömning av möjligheten för viss händelses inträffande eller uteblivande (B). I stället utgår genomsnittsberäkningen från en (faktisk eller hypotetisk) förutsättning, att objektet skall på visst sätt användas, t.ex. genom försäljning; avsikten är då icke att med sannolikhetsbedömning av föreliggande fakta in concreto kalkylera ett sannolikt pris, utan endast att fastställa ett medeltal för priser å jämförbara objekt. Det är heller icke fråga om någon sannolikhet för ernåendet av detta medelbelopp, därest försäljning kommer att ske — tvärtom är väl ett sådant resultat högeligen osannolikt; däremot kan det vara troligt, att priset kommer att närma sig nämnda belopp. Detta angår emellertid icke genomsnittsberäkningen i och för sig utan frågan om jämförelseobjekten varit representativa,[7] och i sådant hänseende kunna naturligen sannolikhetsbedömningar (enligt A och B) bliva aktuella.

D. »*Abstrakt*» *sannolikhet:* Stundom förekomma fall, i vilka sannolikhetsbedömning måste användas, trots att den icke kan fylla något av ovan angivna ändamål. Gäldenärens osäkra fordran kan t.ex. icke till sitt värde — se dock undantag i det följande — i egentlig mening uppskattas. Likväl förekommer

---

[6] Så kunde vara fallet med det från Strahl ovan not 99 anförda exemplet (exproprierad fastighet — projekterad järnväg), förutsatt att byggnaden har eller enligt värderingsregler skall förutsättas ha omsättningsfunktion.

[7] Jfr SOU 1948: 4 s. 86 f.

— stundom med visst stöd i lag [8] — att i dylika fall värden åsättas parallellt till graden av antagen sannolikhet för inträffandet av visst faktum. Detta är icke tillämpligt å situationerna under A och B; det är i D-fallet icke fråga om ett antingen-eller och ej heller har sannolikhetsgraden någon relevans för ett värde i funktionell mening. Icke heller rör spörsmålet någon genomsnittsberäkning enligt C, eftersom ju även en sådan har funktionell inriktning. Resultatet blir därför ett fiktivt värde. Metoden är stundom motiverad av det praktiska förhållandet, att ställning till värdefrågan måste tagas och att därvid olägenheten av den ifrågavarande ovissheten kan fördelas på »flera händer». I linje härmed ligger emellertid också det faktum, att metoden under vissa förhållanden kan ge ett någorlunda adekvat värde i indirekt mening: nämligen genom att grundas å ett frekvensresonemang, därvid förhållandet mellan totalförlust och utebliven förlust (respektive mellanfall) i ett större antal likvärdiga situationer uttryckes med ett approximativt belopp. Vid verksamhet med avsevärd frekvens av typiska skadefall skulle en dylik metod kunna inarbetas i företagets ekonomiska kalkyl, och värdet finge då indirekt en reell grund (man jämföre uppköp i större skala av osäkra fordringar).

I fråga om skadefall av den i ovan berörda HD:dom avgjorda typen (förrymd silverräv) synes resultatet väl närmast böra bliva det, att sannolikhet enligt A finge fälla avgörandet. De under B och C anförda formerna sakna tydligen relevans i den aktuella funktionen, och detsamma gäller i det hela en procentuell värdeminskning enligt E.[9] Ett antagande om sådan värdesänkning kan visserligen synas svara mot en i utomrättslig värderingspraxis ofta använd metod. Därvid är emellertid att märka att i nämnda praxis metoden användes för mer reguljära värderingsdata av relevans i respektive funktion; sitt sär-

[8] I fråga om osäker fordran se FörmF 4 § sjätte stycket och AGF 23 § C andra stycket; jfr Welinder, Skatterättens värderingsregler s. 136.

[9] En reservation bör göras för det fall, att rävfarmen varit av sådan omfattning, att en kalkyl av den under D angivna typen varit indicerad.

skilda värde såsom upplysningskälla för domstolen har den på grund av den erfarenhet och kunskap, som den normalt representerar, och genom att den ger viss säkerhet vid det förhållandet att den går tillbaka på frekventa situationer. Detta är emellertid icke tillämpligt å extraordinära omständigheter av casus' natur och likn., och dylika bruka icke heller indragas i den tekniskt-ekonomiska värderingskalkylen.[10]

Det enda av de angivna värderingsalternativen, som här svarar mot gängse uppskattningsprinciper, och mot skadeståndets syfte att utgöra reparation, synes därför vara den under A angivna. Något starkare skäl — utöver den prejudicerande verkan som kan tilläggas ifrågavarande avgörande — att i fall av nämnda typ mer generellt avvika från eljest använda tillvägagångssätt synes icke föreligga och torde icke heller hava stöd i lag, med reservation dock för den möjliga tolkningen av RB 35: 5, att domstolen finge efter gottfinnande — i egentlig mening *skäligen* — bestämma ersättning.[11] De lämplighetsskäl, som kunna anföras, angå skadeståndets reparationssyfte. Här kan icke diskuteras, vartill dylika skäl, i förbindelse med processuella m.fl. grunder, lämpligen böra leda i fråga om fixerandet av punkten tillräcklig sannolikhet. Däremot kan påpekas den osäkerhet,[12] som skulle följa av en princip om abstrakt procentuell värdeminskning,[13] utöver den som redan eljest vidlåder skadeuppskattningen och skadeståndsrätten överhuvud.

3. I det föregående har en individualiserande skadeuppskattning förutsatts och följaktligen har dess ändamål antagits vara att fastställa funktionsvärdet in casu. Ofta kan det emellertid

[10] Jfr ovan not 68 citerat utdrag av ett värderingsutlåtande.

[11] Se nedan under V.

[12] Jfr Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken s. 27.

[13] Principen finge väl närmast placeras i ett mellanläge, omgivet av å ena sidan låg sannolikhet för skada, med talans ogillande, och å andra sidan hög sannolikhet, med motsatt resultat. Osäkerheten om resultatet av eventuell rättegång skulle sålunda komma att angå dels ersättningens storlek, dels fråga om sådan överhuvud komme att utgå (och detta i en tämligen väl utredd situation).

bliva nödvändigt att företaga ett val mellan alternativa användningssätt av objektet. Som regel avviker väl denna bevisningsfråga icke från andra, såvitt nämligen gäller blott ovisshet om vilket av de olika alternativen, som svarar mot det verkliga förhållandet. Emellertid kompliceras läget stundom därav att av skilda alternativa funktioner alla icke äro rättsligt sett likvärdiga. Sålunda antages ofta i skadeståndsrätten att försäljningspriset, därest det är högre än ett värde — om också mer träffande — enligt andra värderingsgrunder, skall utgöra måttstock för värderingen.[14] I vad mån detta är en undantagslös huvudregel eller om det överhuvud får uppfattas som en mer allmän princip är tveksamt; sålunda vore det i och för sig befogat att skilja på det fall, då det alternativa utnyttjandet är en öppen möjlighet och den situation, då utredningen entydigt visat att detsamma är fiktivt. Dessa frågor behandlas i ett senare kapitel.[15] Här må understrykas de särskilda komplikationer som uppkomma, då resultatet kommer att bliva beroende av en sannolikhetsprövning. Denna kan därvid avse *dels* den större antagligheten av endera bruksvärde eller försäljningsvärde, *dels* storleken av respektive värde för sig. Valet kan härvid — därest icke det högre värdet enligt regeln generellt skall ersättas — icke bliva beroende av en avvägning mellan storleken av respektive värden, eftersom en statistisk siffra (marknadsvärde) vilar på andra fakta än sannolikhetsvärdet in casu.[16] I första hand måste respektive funktion bestämmas, utifrån den övervägande sannolikheten för den ena eller den andra, och först därefter värdet inom denna. Därest åter valet mellan funktionsalternativ vore beroende av å ena sidan den större eller mindre sannolikheten för endera, å andra sidan förhållandet mellan respektive värdens belopp liksom deras sannolikhet, kunna väl som regel svårigheterna icke enligt gängse metoder bemästras. I sådana fall är att antaga möjlig-

[14] Se under 1 ovan.

[15] Se kap. 9.

[16] Jfr Bolding, SvJT 1953 s. 332 ff.

heten att RB 35: 5 användes för att i en allmän skälighetsprövning lösa tvisten (jfr V nedan). — Det må tilläggas, att därest beaktandet av viss funktion (även en fiktiv sådan) är statuerat i en regel,[17] svårigheterna såtillvida äro avlägsnade.

V. RB 35: 5 har i det föregående huvudsakligen betraktats såsom givande uttryck för en viss frihet för domstolen vid fastställandet av de särskilda jämförelseleden för uppskattningen. Särskilt har därvid saken setts ur synpunkten av en befogenhet att låta en mindre utpräglad sannolikhetsgrad ligga till grund för avgörandet. Samtidigt är det tydligt att stadgandet på ett mer obestämt sätt inrymmer en skälighetsmaxim och att det därför icke är omöjligt att opreciserade eller opreciserbara motiv kunna spela in eller vara avgörande. Att detta har sin motsvarighet vid värderingen har förut påpekats.[18] Tillika har i det föregående framhållits att en skälighetsbedömning i mer egentlig (värderingsmässig) mening måste till vid avgörandet huruvida bevissvårigheterna varit så stora, att de påkalla stadgandets användning. Än vidare har erinrats om att tveksamheten om tillämpligheten av skälighetsmaximen i vissa gränsfall (delskada, orsakskonkurrens m.m.) måste hävas på liknande sätt (sannolikheten kan där icke utgöra något stöd vid valet).[19] Där liksom eljest — t.ex. vid ovissa, extraordinära faktorer, såsom konjunktursvängningar, eller vid den stundom komplicerade värderingen av objekt med växlande eller alternativa funktioner — ligger det nära till hands att lösa problemet antingen genom att icke tillämpa stadgandet eller genom mer lösa förmodanden eller slutligen genom att ge en ersättning som synes skälig i mening av lämplig kompensation (gränserna mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada bliver då flytande).[20] Dylika förfaringssätt kunde — med en bokstavstolkning — synas vara godtagna i lagrummets formulering (»äge

[17] FAL 37 och 38 §§.

[18] Se s. 310 ff. ovan.

[19] Se s. 315 ff. (not 77).

[20] Så Rodhe, Skadeståndets storlek (otryckt) samt Karlgren a.a. s. 208.

uppskatta skadan till skäligt belopp»). Uttrycket »äge» framstår dock närmast som en reflex av obestämdheten uti förutsättningarna för tillämpligheten, vid sidan av dess färgning av rutinmässig lagskrivning. Mera låge då i rekvisitet skälig, onekligen ett emotionellt färgat ord. Formuleringen av stadgandet och ett kortfattat motivuttalande om dess innebörd [21] tyda dock icke på annat än en avsikt att underlätta bevisningen.

D. DEN RÄTTSLIGA NORMERINGEN AV VÄRDERINGEN.

I. I det föregående (under B) erinrades om att man har att skilja på, å ena sidan en värdering utifrån objektets funktion, allt efter dess egenskap av konsumtions- eller förvärvskapital, å andra sidan återanskaffningskostnadsprincipen; den sistnämnda tjänar dels som en begränsning till kostnaden för skadans läkande, dels som en metod för konsumtionsvärdets uppskattande. Även för den rättsligt kvalificerade värderingen gäller det anförda. Som allmän huvudregel kan skadan sägas bestämmas utifrån godsets funktion, med anförda begränsning. Att den lidna skadan i princip bör i sin helhet ersättas motiveras av skadeståndets syften;[22] framför allt gäller detta dess reparativa syfte i vidsträckt mening,[23] men som tidigare antytts kan det också antagas vara av viss betydelse för den preventiva verkningen,[24] på områden där dylik funktion tillkommer påföljden.[25] Att å andra sidan större ersättning icke bör utdömas än som är erforderligt för att ekonomiskt sett återföra status quo, även därför kunna skäl sökas i anförda syftemål.[26] — Härmed är emellertid intet närmare sagt om vilka de värden äro, som i enlighet med anförda metoder skola ersättas. Skilda omstän-

[21] SOU 1938: 44 s. 382.

[22] Om termens innebörd se ovan s. 149 not 86; jfr om lagstiftares m.fl:s »syften» s. 159 ff.

[23] Jfr s. 155 vid not 2.

[24] Se s. 163 not 28.

[25] För särskilda förhållanden inom försäkringsrätten se kap. 6 B.

[26] Se kap. 2 B III.

digheter föranleda, att icke den individuella förlusten i sin helhet ersättes, liksom stundom att en objektiv värdering sker till den skadelidandes eventuella favör, till hans berikande; det är i hänseende å dessa spörsmål de preciserande reglerna bliva aktuella.

I detta ämne kan inledningsvis erinras om de särskilda värdekonceptioner, som innehållas i motsättningen *objektiva-subjektiva värden.*

Dessa motsvara icke direkt nationalekonomiens särskilda värdeläror, närmast den klassiska ekonomiens bestämning av värdet till kostnaden respektive gränsnyttelärans subjektiva värde; för skadeuppskattningen är icke uppgiften att förklara prisbildningen, utan att med utgående från de konstaterbara priserna m.m. bestämma en ersättning, som anses till viss grad objektiv i den meningen bl.a. att icke alla utan endast vissa av subjektets individuella intressen beaktas, respektive att de objektiveras, detta alldeles oavsett i vad mån desamma för ekonomiens beskrivning skulle vara relevanta. Härmed förbises visserligen icke, att en parallell dock föreligger såtillvida som *dels* ekonomiska teorier kunna påverka och synes hava påverkat juridikens värdekonceptioner,[27] *dels* det faktiska värderingsmaterialet dock är detsamma. Det sistnämnda kan hava varit en bidragande omständighet till nyssnämnda påverkan och gör därtill en hänvisning till ekonomien naturlig i ett annat avseende, nämligen däri att värderingsmetoderna dock i mycket är beroende av den empiriska ekonomiens och särskilt företagsekonomiens erfarenheter. Vad särskilt det objektiva värdet beträffar, varom mer längre fram, så har detta en viss motsvarighet i den värdemåttstock som i det praktiska värderingsförfarandet ofta uppställes; värderarens uppgift säges som förut anförts

[27] Se ovan s. 284 f. och jfr Bonbright a.a. I chap. 3 s. 40 ff. Se vidare Mataja, Das Recht des Schadenersatzes s. 160 ff. om omöjligheten av ett »gemeiner Wert» och jfr Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 224 not 1, ävensom s. 221 f.

vara att bestämma objektets »fair market value» etc.[28] Juridikens objektiva värdebegrepp är emellertid historiskt icke avhängigt av ekonomiens bestämningar, utan går i sista hand tillbaka till den romerska rättens verum rei pretium;[29] det har vidare sin särskilda motivering i rättsliga hänsyn, bl.a. försäkringstekniska.[30] — Vid sidan härav föreligger en särskild inskränkning av ersättningsskyldigheten i det kriterium, som uttryckes däri att skadegörelsen skall hava drabbat ett *ekonomiskt värde* eller intresse.

Den allmänna formuleringen av dessa värdekonceptioner gör dem föga upplysande. I den följande framställningen blir det tillfälle att närmare granska dem. Det synes emellertid vara ändamålsenligt att dessförinnan söka systematiskt förteckna de moment i skadesituationen, till vilka de ifrågavarande bestämningarna, liksom preciseringen av värdet och skadan överhuvud såsom rättsliga kategorier, anknyta. Härvid må såsom skett vid framställningen av värderingsförfarandets allmänna drag anslutas till de skilda jämförelseleden; framför allt uppmärksammas det hypotetiska ledet, i vilket sakvärdet har sin plats, ävensom kostnadsledet, som ofta indirekt bestämmer värdet. Ytterligare må skiljas mellan två olika moment i värderelationen: *dels* den »yttre» sidan därav, avseende det faktiska utnyttjandet till olika ändamål, såsom produktion, konsumtion etc.; *dels* den »inre» sidan, angående subjektets ekonomiska utbyte eller eventuellt relevanta behovstillfredsställelse.

1. Vad beträffar *det faktiska läget* (det förutsättes härvid att utnyttjandet är »ekonomiskt» till sin natur) så leder som nämnts reparationstanken till att utgångspunkt skall vara den faktiska funktionen. Från denna allmänna princip kunna avvikelser tänkas, avsedda i den anförda distinktionen mellan *subjektiva*

[28] Ovan s. 300.

[29] Se härtill Stang, Erstatningsansvar s. 20 ff. och Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 44 ff. ävensom Möller, Summen- und Einzelschaden s. 17 ff. — Jfr emellertid ovan s. 289 vid not 16.

[30] Se kap. 6 B.

och objektiva värden. I tysk rätt uttryckes denna vanligtvis som en motsättning mellan ausserordentlicher Wert, der Wert für die betreffende Person etc. och gemeiner Wert.[31] I anglosaxisk litteratur åter finner man ofta en distinktion av delvis annan innebörd, nämligen mellan value to the owner och exchange value eller liknande.[32] I nordisk litteratur återkomma dylika avgränsningar, mellan objektivt bytesvärde och subjektivt bruksvärde.[33] På angivna sätt kan emellertid den rättsligen relevanta motsättningen ej utan vidare fattas. Det subjektiva värdet innesluter nämligen både bruksvärde och försäljningsvärde, alltefter godsets funktion,[34] det objektiva värdet åter fattas vanligen, såsom i konstruktionen gemeiner Wert, som avseende försäljningsvärdet. Fullt utförd är motsättningen snarare den mellan objektivitet och subjektivitet i bedömningen av respektive funktion överhuvud, sålunda vid bruksvärde om detta skall bestämmas subjektivt eller objektivt och motsvarande vid försäljningsvärde. Följande frågor bli här aktuella.

a) Skall det avgörande vara typen av föremål eller skall man anlita ett »pseudovärde»,[35] skall med andra ord t.ex. gemeiner Wert i betydelsen av marknadsvärde alltid ge värdemåttet eller skall värdet bestämmas efter *den typiska funktionen*? Härom gäller som huvudregel, att det är den faktiska funktionen i typisk mening (jfr förteckningen ovan s. 301 f.)[36] som avses; så i den allmänna skadeståndsrätten, och på grund av FAL:s i

---

[31] Se Enneccerus-Lehmann, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts II s. 60, Gerhard-Hagen m.fl., Kommentar zum deutschen Reichsgesetz über den Versicherungs-Vertrag s. 229.

[32] Bonbright a.a. I s. 14 f.

[33] Se Ussing, Erstatningsret s. 170 samt Enkelte Kontrakter s. 249; jfr nedan kap. 7 C I: 1.

[34] Jfr motiven till FAL, SOU 1925: 21 s. 117 in finem och 118 (rörande 38 §); jfr Stang a.a. s. 307.

[35] Jfr Bonbright a.a. I s. 14.

[36] Avgörande blir alltså i första hand godsets plats i den ekonomiska processen; däremot icke nödvändigtvis eventuella avvikelser in casu därifrån.

huvudsak även i gällande försäkringsvillkor adopterade regler är det samma förhållandet i försäkringsrätten; man skiljer ju där på försäljningsvärde å varor och anskaffningskostnad för övriga objekt.[37] Det är tydligt att frågan i allmänhet ej får större aktualitet, på grund av begränsningen med hänsyn till anskaffningskostnaden; dock kvarstår den även där, såvitt gäller värdeminskningsavdragen, i det att dessa kunna bestämmas olika med hänsyn till föremålets funktion.

b) Skall emellertid ytterligare föremålets typiska funktion vara avgörande, även om in casu *särskilda från det normala avvikande förhållanden* skulle föreligga; skall sålunda föreskriften i 37 § FAL gälla även för bruksföremål, vilka varit avsedda att realiseras?

c) Härutöver kan det ifrågasättas, om hänsyn skall tagas till alternativa möjligheter att utnyttja objektet, så att ersättning bör givas för det *gynnsammaste alternativet*, bortsett från om det kunnat styrkas, varit det mest sannolika eller t.o.m. av utredningen negerats.[38]

d) Härtill kommer frågan *huru respektive funktion närmare skall bestämmas,* alltså vilka data i denna som bör vara grundläggande, detta såväl beträffande ägarens kapacitet etc. som i fråga om det yttre läget i övrigt (varierande priser eller kostnader, värdeminskande faktorer, sjunkande avkastning p.g.a. konjunktur etc.).

2. Som nämnts har man att från bestämningen av det yttre tillstånd, som läderats, att skilja *den värderande sidan.* Om man mycket allmänt antager att värdet har sin grund däri att vederbörande objekt tillfredsställa mänskliga behov, skulle ersättningens yttersta syfte vara att kompensera förstörelsen härav. Frågan om relevansen av den i det hypotetiska förloppet föreliggande behovstillfredsställelsen etc. sammanhänger med kravet

[37] FAL 37 resp. 38 §§.

[38] Jfr Karlgren, Skadeståndsrätt s. 197 samt Stang a.a. s. 310 f.; ämnet behandlas närmare i kap. 9.

på att *skada skall vara ekonomisk*. Emellertid bör man skilja på frågan om vilka behov eller andra intressen, som äro relevanta, och mätande av skadan med hänsyn till de relevanta behoven.

Som regel anlitar man vid värderingen metoder, som icke taga sikte på själva behovstillfredsställelsen och den därtill knutna emotionen. Det ifrågasättes emellertid också en möjlighet att i fall där ifrågavarande moment tagit sig faktiskt uttryck beakta dessa, något som har anknytning till innebörden av det ekonomiska värdet. Det hävdas ju nämligen, att helt ensartade behov sakna betydelse för ersättningens storlek.[39] Om det nu skulle visa sig att man kunde få fram en mer adekvat värdebestämning genom att direkt mäta behovstillfredsställelsens styrka, kunde detta ha två aspekter: antingen vore detta ett sätt att mäta ett behov eller ett intresse, som varken till art eller styrka vore på något sätt ensartat, blott att det utsattes för en närmare uppskattning in casu;[40] eller vore intressets höjd eller intensitet helt beroende av en speciell värdesättning hos den skadelidande. I sistnämnda fall uppkommer frågan om skadan uppfyller villkoret att vara av ekonomisk natur. För lösningen härav bör en indelning av materialet ge ledning.

a) *Arten av behov,* d.v.s. skillnaden mellan olika typer, såsom hunger, törst, girighet, sentimentalitet etc., spelar i huvudsak ingen roll ur denna synpunkt; vilken inställning som helst i sådana ting är potentiellt och godtaget motiv för ekonomiskt handlande. Undantagsvis kan det dock förekomma, att rättsordningen vägrar att beakta vissa motivationer; som exempel kunna nämnas alkoholefterfrågan under spritförbud,[41] tillfredsställande av »osedligt» behov,[42] eventuellt blott vissa former för

[39] Karlgren a.a. s. 193.

[40] Jfr SV 21/1949 (pälsskada), anfört s. 304 not 53 ovan.

[41] Se Vance, Handbook on the law of insurance s. 257.

[42] Jfr Strahl, Skada och vinning s. 43 f.

tillfredsställande av dessa behov.[43] I den mån dylika behov icke erhålla skydd — utan att nedan nämnda ytterligare skäl tillkomma — kan man sålunda urskilja vissa icke accepterade motivationer av i och för sig normal art. Det torde dock vara svårt att finna någon mer väsentlig kategori av betydelse i detta avseende.

b) *Sättet för behovstillfredsställelsen* kan emellertid spela in som relevant faktor; sålunda vid s.k. olagliga och osedliga intressen.[44]

c) Vad som emellertid har särskild betydelse och är det som väsentligen avses, när man talar om ekonomiska intressen, är det fall, då *värdet har en helt individuell utformning.*[45] Man undantager sålunda i stor utsträckning individuella värderingar, liksom dåraktiga, abnorma och fantiserade värden, från ersättningsskydd.

I anslutning härtill skall erinras om att frågan om ersättningen ej är ur förenämnda synpunkt besvarad sedan värdekriteriet i det hypotetiska förloppet avklarats. Om nämligen en viss relation förklarats vara rättsligt relevant, uppkommer frågan vad som skall sättas i stället. Svaret härpå synes vara att ett i möjligaste mån identiskt tillstånd skall återställas. Härvid uppkomma svårigheter avseende möjligheten härav, alltså identitetskravet med hänsyn till objektet respektive behovstillfredsställelsen samt kostnaden härför. I det sistnämnda hänseendet kan det vara så, att det numera skulle kosta så mycket, att reparation vore orimlig, oskälig. Denna oskälighet kunde *dels* vara sådan att den hade aktualitet för var och en och sålunda vore objektiv, *dels* vara beroende av den enskildes värdering. Om det förhölle sig så att genom ersättningen ett överskott skulle uppkomma för den skadelidande vore saken

[43] Strahl a.st.

[44] Vance a.a. s. 255 ff.

[45] Karlgren a.st.

att lösa enligt huvudprincipen, ehuru överskottets storlek kunde vara svårt att konstatera. Men om så icke vore fallet, blir det svårare. Det kan väl antagas, att vid dylika prisförändringar, t.ex. i avseende å reparationskostnad, detta också tagit sig uttryck på annat sätt; vid pekuniära värden så att värdet av det ursprungliga objektet anpassat sig efter utvecklingen. Men eljest blir frågan aktuell, jämväl för kravet på ekonomisk skada. — Beträffande leveranstider o.d. gäller i princip detsamma som nu anförts.

II. Det är vanskligt att avgöra, om och i vad mån de olika ovan skisserade preciseringarna av skade- respektive värdebegreppet faktiskt genomföras vid bestämmandet av ersättning. Å ena sidan utgår man från vissa grundläggande, mycket allmänna principer, å andra sidan variera de faktiska värderingssituationerna starkt; i tillämpningen ges därför stort utrymme för billighetsavgöranden eller eljest kasuistiska ställningstaganden. I den fortsatta framställningen — kap. 6 A, B och C — skall först behandlas grundfrågorna för värderingen, avseende i vad mån värdet av ett skadat objekt skall bestämmas objektivt, med bortseende från eventuella omständigheter in casu, samt vad som förstås med kravet på att skadan skall vara ekonomisk. I förstnämnda hänseende är avsikten att, under rubriken *den allmänna kompensationsprincipen,* behandla den grundläggande principen för skadeersättning. Därefter upptages frågan om *subjektivt-objektivt värde i försäkringsrätten.* Slutligen behandlas kriteriet *ekonomisk skada.*[46]

[46] De inskränkningar som förekomma vid bestämningen av ersättningen ha prägeln av att vara grundade på *normalitetsresonemang.* Därvid förhåller det sig ju så, att de delvis sammanfalla med rekvisiten för skadestånd överhuvud, i det att skadan för att vara ersättningsgill skall vara adekvat, och man kan fråga sig om detta krav har särskild tillämpning vid sidan av de övriga reglerna. Man har alltså att skilja på huru objektiviteten motiveras och om därvid samma resultat skulle ha nåtts genom att anlägga ett adekvansresonemang. Tydligen är detta icke fallet, ty även om vissa data i det hypotetiska förloppet i det konkreta fallet skulle hava varit

Härefter övergår framställningen — i kap. 7 ff. — till de olika värderingsprincipernas närmare utformning och förhållande till varandra. Därvid kommer avkastningsvärdet mindre att beröras; icke därför att frågan om dess bestämmande ej skulle erbjuda viktiga problem, utan emedan dessa äro mindre signifikanta i hänseende å de spörsmål, som här äro aktuella.

---

beräkneliga för skadegöraren är därmed icke säkert, att de ha relevans, liksom förhållandet kan vara det omvända. Ett visst sammanhang mellan spörsmålen är emellertid möjligt, såsom tidigare berörts. Se i frågan närmare kap. 1 under D.

Kap. 6.

HUVUDPRINCIPER FÖR SKADEERSÄTTNINGS BESTÄMMANDE.

A. DEN ALLMÄNNA KOMPENSATIONSPRINCIPEN I SKADESTÅNDSRÄTTEN.

I. För den utomobligatoriska skadeståndsrättens del finnes intet annat allmänt stadgande om skadeersättning än SL 6: 1, som kommit att trots sin placering i strafflagen utgöra *den skadeståndsrättsliga huvudregeln*.[1] Här föreskrives att »skada,

[1] Motsvarande stadganden hade tidigare upptagits i Förslag till Allmän Civillag, Stockholm 1826 och andra upplagan därav, Stockholm 1838, uti Handels Balk, Kap. 15, 5 och 6 §§; de återkommo (i något ändrat skick) i Förslag till Handels-Balk och Utsöknings-Balk m.m., Stockholm 1850, Handels-Balk, 15 kap. 6 § ff. I förslag till Allmän Criminallag, Stockholm 1832 och 1839 (2 uppl.) intogs i 8 kap. 1 § en hänvisning till sistnämnda lagförslag. Därefter inflöt en allmän bestämmelse om skadestånd för uppsåtligt eller culpöst vållande av skada genom brott i Förslag till Straff-Balk, Stockholm 1844, 8 kap. 1 §; samtidigt uteslöts hänvisningen till 15 kap. HB, detta »under förutsättning att förslaget till kriminallag kommer under lagstiftande maktens behandling förrän förslaget till civillag»; se Motiver till kriminallagsförslaget s. 18. Bestämmelsen upptogs oförändrad i Förslag till Strafflag, Stockholm 1862, i 6 kap. 1 §, och inflöt med denna placering i den nu gällande strafflagen. Synbarligen avsågs, att denna allmänna regel om skadeståndsansvar skulle gälla både brottsligt och eljest obehörigt vållande och endast lagstiftningstekniska- och politiska skäl föranledde, att bestämmelsen kom att inflyta i strafflagen; jfr Motiver till 1826 års förslag till Allmän Civillag, s. 269 f. »En hwar är berättigad att fordra ersättning för den skada, honom genom annans wållande

som någon genom brott annan tillfogar, skall av den brottslige gäldas . . .» Att genom tolkning av stadgandet utvinna någon nämnvärd ledning för frågan om ersättningens omfång i tvistiga fall är icke utförbart. De spörsmål av hithörande slag, som kunna bliva aktuella i skadeståndsrättsliga sammanhang med deras ofta problematiska karaktär, torde icke hava varit i någon högre grad uppmärksammade vid stadgandets tillkomst; i vart fall lämna de kortfattade motiven till bestämmelsen respektive dess föregångare i de tidigare lagförslagen föga upplysning i ämnet. Endast i ett hänseende ha i de äldre lagförslagen särskilda regler om skadeståndets storlek givits, nämligen i frågan om ersättning borde omfatta också utebliven »båtnad och winst».[2] Eljest synas de olika formuleringarna giva vid handen, att man tänker sig skadan såsom identisk med den in casu timade förlusten.[3] Om stadgandet sålunda naturligt nog icke inrymmer någon klarare värdekonception, så torde det å andra sidan avse den individuella förlusten och alltså ge uttryck för en subjektiv värderingsprincip, om än så litet preciserad, att dess verkliga relevans må vara tveksam. Det är eljest snarare med hänsyn till skadeståndsrättens utveckling överhuvud, som denna princip i mer bestämd mening kan hävdas.

Några mer bestämda historiska hållpunkter för bedömningen torde heller icke kunna erhållas genom vad som är utrett rörande skadeståndsinstitutet i 1734 års lag och tidigare lagkomplex. I 1734 års lag gives ju icke någon allmän skadeståndsregel, utan en mängd spridda bestämmelser, vilka dock kunna antagas giva uttryck för en allmän grundtanke om skade-

tillfogas, ehvad skadan genom öfwerträdande av någon contractspligt, eller eljest genom obehörig åtgärd eller underlåtenhet, är orsakad . . .»

[2] Se härom ovan s. 269 not 20.

[3] ». . . förlust, någon lidit å det han redan ägde eller innehade . . .»; Motiver till 1826 års civillagförslag, s. 209 f. Detta förslag, liksom de efterföljande av 1838 och 1850, upptager också i RB 28 kap. 15 § en regel om värdering genom särskild nämnd »när bestämda grunder» för ersättningens mätande saknades. I 1850 års förslag HB 15 kap. 8 § betecknas skadan såsom »den förlust någon lidit . . .»

görelse såsom ansvarsgrundläggande.[4] De skilda stadgandena ålägga ofta skadegöraren att gälda »all skada» men lika ofta bestämmes skadan i likhet med vad i landskaps- och landslagarna varit fallet till fixa belopp.[5] I civillagförslagen från 1800-talet anges ersättningen gälla »all skada», vid uppsåt eller grovt vållande, eljest blott damnum emergens; den typ av sistnämnda skadekategori, som utgöres av sakskada, är med avseende å skadans mätning icke särskilt beaktad. I den mån problemet uppmärksammas gäller det som nyss anförts snarare distinktionen mellan damnum emergens och lucrum cessans el. likn., vilket emellertid rör ett särskilt spörsmål.[6] När ersättningen begränsats till sakvärdet i motsats till intresset överhuvud, har den i allmänhet antagits ha en objektiv karaktär; man har sålunda skilt på sak- och intresseersättning, men mindre aktualiserat den särskilda skillnaden mellan objektivt och subjektivt sakvärde. I allmänhet har nämligen det objektiva värdet jämställts med det allmänna omsättningsvärdet, och till kategorien intresseersättning ha förts både subjektiva sakvärden och medelbara förmögenhetsintressen;[7] denna distinktion har lämnat spår efter sig även i senare litteratur.[8]

[4] Se härom bl.a. Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten på det utomobligatoriska området, i Minnesskrift ägnad 1734 års lag II s. 874 ff.

[5] Se framställningen hos Lundstedt, Compensatio lucri cum damno s. 37 ff. och Strahls ovannämnda avhandling samt Winroth, Om skadestånd s. 8 ff., 68 ff.

[6] Se sålunda reservationer, avseende behovet av en regel om lucrum cessans, till 6 kap. 1 § i 1844 års förslag till Straffbalk, Motiver s. 123 ff., s. 178: »Till stöd för det rättvisa i detta föreslagna stadgande må anföras det exempel, att någon wårtiden afskär annans wexande hvetebrodd. Skadan, mäten efter det värde brodden såsom foder kan för tillfället äga, är visserligen ringa, men för ägaren uppstår den wida större skada, att han ej får någon hweteskörd, hvilken skada kan vara ganska betydlig».

[7] Förhållandet går tillbaka bl.a. på den romerska rättens reglering av ersättningen; till en början ersattes blott verum rei pretium men senare utsträcktes ersättningen till hela intresset, id quod interest, se vidare Stang, Erstatningsansvar s. 286 ff.

[8] Se sålunda Stang a.a. s. 287, om skadebegreppet: »Er det den konkrete skade, som skal erstattes, er det tingsværdien, verum rei pretium, som skal

Som bekant förhåller det sig i varje fall så, att sedan principen om full ersättning under 1800-talet helt trängt igenom, ersättningen numera enligt huvudregeln bestämmes individuellt. Språkligen synes det också naturligast att uppfatta SL 6: 1 såsom avseende förlusten i dess helhet, alltså en värdebestämning, som motsvarar det högsta ekonomiska utbyte objektet kan ge ett visst subjekt. På detta sätt uppfattas stadgandet ju vanligen också.[9] Motsvarande ståndpunkt intages i den skandinaviska rätten överhuvud[10] och även i största utsträckning i kontinentala och andra rättsordningar.[11]

I så fall måste denna princip emellertid fattas med någon inskränkning. Den är beroende av de rättspolitiska överväganden, som ligga bakom skaderekvisitet; och det har redan i det föregående (se särskilt kap. 5 D) utvecklats, hurusom dessa kunna föranleda, att hänsyn tadgandet till den skadelidandes särskilda situation avsevär inskränkes. Bortsett från de kriterier, som bruka upps tällas som förutsättningar för skadeståndsskyldighet, så gäller ju att ersättningen skall

betales. Er det derimot den øko nomiske skade, man spør om, er det interessen, id quod interest, som s al erstattes. I første tilfælde er det den objektive værdi av et formuesgod man søker, i sidste tilfælde den individuelle skade, et individ lider»; jfr s. 290 f. Se vidare Ussing, Erstatningsret s. 170 och Karlgren, Skadeståndsrätt s. 195 med distinktion mellan det almindelige resp. objektiva värdet, lika med bytesvärdet eller omsättningsvärdet, å ena sidan, och det särskilda värdet eller bruksvärdet respektive det subjektiva intressevärdet å andra sidan.

[9] Senast Strahl, Skada och vinning s. 8.

[10] Se sålunda Stang a.a. s. 290 f. och Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 319 ff.; vidare Ussing a.a. s. 169 f.

[11] Sålunda som huvudregel i tysk och fransk rätt; se BGB § 249 ff., och CC Art. 1149; jfr Möller a.a. s. 23 f. Enl. Schw. OR Art. 43 Abs. 1 bestämmer domaren ersättningens storlek med hänsynstagande till »sowohl die Umstande als die Grösse des Verschuldens», jfr ovan s. 314 not 72. — Den österrikiska rätten åter har bibehållit den äldre distinktionen; vid enkel culpa omfattar ersättningsskyldigheten blott »eigentliche Schadloshaltung», ABGB § 1324 Sats 1, vid sakskada bestämt »nach dem gemeinen Werte», § 1332. — I princip skall också i anglosaxisk rätt full kompensation givas; se Mayne, On damages s. 9, 44 ff.

avse blott s.k. ekonomisk skada samt — som det stundom tillägges — skall bedömas objektivt, utan hänsyn till den skadelidandes privata önskemål om värdesättningen.[12] Samtidigt hävdas icke sällan en objektivering i motsatt riktning, vilken väl delvis beror av svårigheten att med erforderlig säkerhet fastställa skadegörelsens ekonomiska följder. Det händelseförlopp, som skulle ha utvecklat sig om allt fått fortgå ostört, kan ju blott antagas hypotetiskt. Osäkerhet kan sålunda råda, om vederbörande fastighet av ägaren skulle behållas för eget bruk eller säljas; om det sistnämnda antages uppkommer tvekan om olika priser. Det göres stundom gällande, att man vid sådant förhållande bör välja det för den skadelidande gynnsammaste alternativet.[13] Härjämte förekommer, att ersättning gives för »objektiv» skada i trots av att enligt utredningens tydliga resultat någon förlust icke synes hava inträffat. Redan tidigare, i avseende å orsakskonkurrens, har detta påpekats,[14] och även eljest kunna tendenser i sådan riktning skönjas.

Anförda spörsmål skola behandlas i samband med den mer detaljerade diskussionen av värderingsprinciperna för olika slags egendom.[15] Bortsett därifrån fasthålles den allmänna förutsättningen om det subjektiva värdet som måttstock för uppskattningen. I den mån så kunde vara behövligt — vilket på grund av den tämligen allmänna enigheten i huvudfrågan knappast är fallet — kunde till stöd för en individualiserad värdering åberopas, såväl positivt, för fulla skadans ersättande, som negativt, mot ersättning för fiktiv förlust, skadeståndets preventiva och reparativa funktioner.[16] Samtidigt är det värt att med större eftertryck notera de avsteg från ifrågavarande princip som förekomma. Redan tidigare angivna principiella synpunkter på frågan, respektive i sådana implicerade,

---

[12] Se Strahl a.a. s. 24 f.

[13] Strahl a.a. s. 17 f.

[14] Se kap. 2, särskilt B I.

[15] Kap. 7—9.

[16] Se kap. 2, särskilt s. 152 ff.

skola icke upprepas.[17] I särskilda frågor återkommer framställningen till ämnet.[18]

[17] Kap. 2 i dess helhet.

[18] Tilläggas må — med hänsyn särskilt till de analogier som kunna framstå som naturliga i särskilda avgöranden och efter den senaste förändringen i expropriationsförfarandets reglering bli mer aktuella — att expropriationsrätten i stort sett torde på förevarande område sammanfalla med den allmänna skadeståndsrätten. ExprL 7 § stadgade sålunda före 1949 års lagändring, att »för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens fulla värde». Detta synes ju närmast tyda på att samma resultat varit avsett som det i skadeståndsrätten hävdade, och har även uppfattats på detta sätt. De anslutande föreskrifterna om ersättning på grund av annan skada är egendomsskada — »skall ock sådan skada fullt ersättas» — ge ytterligare stöd åt antagandet. Numera föreskrives att »för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde, med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning». Man har således uteslutit beteckningen fastighetens »fulla» värde. Att man härmed velat åstadkomma en mer restriktiv värdering är utsagt i motiven. Detta har emellertid berott på att ersättningarna tidigare ansetts ha tilltagits i avsevärd överkant, se SOU 1948: 4 s. 85 ff. (ett förhållande som man väl i och för sig kunnat komma tillrätta med även med stöd av den äldre formuleringen). Tillägget om ortens pris och fastighetens avkastning komplicerar emellertid frågan något. Äro dessa termer att uppfatta såsom anvisningar eller såsom en bestämning av vad man menar med »fastighetens värde»? Orden tyda i och för sig snarast på det förra. Även motiven ge stöd för en sådan tolkning, SOU 1948: 4 a.st.; det uttalas, att behovet att förhindra övervärdering kunde tillgodoses bl.a. genom att i lagtexten gåves klarare anvisningar för tillämpningen. Det torde kunna antagas, att man i huvudsak velat ansluta sig till en individuell skadevärdering, ehuru vissa restriktioner för särskilt utpekade fall angivas. Ortens pris skall i princip vara ett normalpris, varför korrigering sker med hänsyn till speciellt uppskruvade respektive exceptionellt låga priser vid andra försäljningar. Vad som närmare skall förstås med normalpriset är tveksamt; att döma av den princip för uppskattningen, som vid fall av bristande ledning för beräkning av marknadspris anges för avkastningsvärdets vidkommande, avses ett skäligt pris, förstått som det pris en genomsnittsperson, en bonus pater familias skulle erbjuda, dock med en glidning mot ett med hänsyn till marknadsläge, prisutveckling etc., beräknat, enligt den värderande instansens mening korrigerat pris. Skulle emellertid saluvärdet å fastigheten influeras uppåt på grund av förekomsten av en särskilt intresserad grupp av köpare, torde även hänsyn vara att taga därtill, och

B. OBJEKTIVT-SUBJEKTIVT VÄRDE I FÖRSÄKRINGSRÄTTEN.

I. Inom försäkringsrätten är läget ett annat än i skadeståndsrätten. Det hävdas där tämligen allmänt, att man i avseende å *försäkringsvärdet* (enligt lagens terminologi avses därmed värdet av det försäkrade intresset, här saken,[19] från försäkringens början till dess slut och sålunda också skadebeloppet)[20] skall bortse från den särskilde ägarens förhållanden och bestämma värdet objektivt, som det gäller för envar tänkt ägare till saken.[21] Till stöd för den ifrågavarande uppfattningen anföras *dels* specifika försäkringsmässiga skäl, framför allt av den innebörd att endast objektiva värden äro beräkneliga på det sätt, att de ägna sig för en fastare premieberäkning och medgiva försäkringsgivaren att överblicka omfattningen av sin ansvarighet;[22] dylika omständigheter anses i och för sig motivera inskränkningen av försäkringsskyddet; *dels* åberopas stadganden i respektive försäkringsavtalslagar, vari uttryck för nämnda objektivering skulle givas, såsom FAL 36 §:s likställande, in dubio, av försäkringsintresset med »värdet av själva

---

uteslutet är ej heller att ett individuellt pris beaktas. Det kan därför ifrågasättas, om ej de mer objektiverade metoderna snarare vore att använda, om utredningen ej ger vid handen ett mer individuellt bestämt pris, i varje fall till en viss grad individuellt; jfr Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 218 f. och se vidare nedan kap. 8 A II: 4.

[19] Jfr kap. 4 rörande distinktionen sak—intresse; vad om värdebegreppet förut anförts (kap. 5 A) torde göra det tydligare, att motsättningen är konstlad — varmed dock icke i och för sig bestrides den för försäkringsväsendets utveckling viktiga roll, som brukar tillskrivas intresseläran; se framställningen hos Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 174 ff. Jfr Ussing, Enkelte Kontrakter s. 245.

[20] Hult, Föreläsningar s. 71; stundom användes termen ersättningsvärdet; jfr för motsvarande distinktion i kontinental rätt Bruck, Das Privatversicherungsrecht s. 503 ff.

[21] Se Hult, Föreläsningar s. 74.

[22] Hult, Föreläsningar s. 72.

godset»,[23] ävensom speciella värderingsföreskrifter med förmodat uttryck för samma princip.[24] De skilda motiveringarna skola i det följande närmare angivas och diskuteras. Först må läget i litteratur och lagstiftning i korthet beröras. — Som nämnts är den dominerande uppfattningen den att endast objektiva värden skola in dubio ersättas.[25] I utländsk lagstiftning förekomma i stor utsträckning motsvarande regler som i de nordiska lagarna, dels i form av en huvudregel av liknande art som FAL 36 §, dels i särskilda värderingsregler, svarande mot FAL:s stadganden (vissa olikheter föreligga, som emellertid här ej behöva beröras). Den objektiva principen stödes därvid ofta direkt på en dylik huvudregel.[26] Vad angår den tyska försäkringsavtalslagen, som i viss mån torde ha varit mönstergivande, skilde man vid dess tillkomst i anslutning till äldre regler om försäkringsvärdet mellan två typer av värden, dels gemeiner Wert, vilket motsvarar den nytta, som en sak har för envar, i allmänhet uppfattat som marknadsvärde eller försäljningsvärde, dels ausserordentlicher Wert, d.v.s. den nytta en sak kan stifta blott under särskilda förhållanden. I det förstnämnda fallet beaktades blott sakens objektiva beskaffenhet, i det senare den tillfällige ägarens subjektiva förhållanden.[27] I

[23] Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 236 f. och Föreläsningar a.st. Om den nordiska doktrinen i övrigt, med samma åskådning som den dominerande, se i det följande vid diskussionen av FAL 36 §.

[24] Hult, Föreläsningar s. 74 ff.

[25] För tysk rätt se Ehrenberg, Interesse, s. 61 f., Hagen, Versicherungsrecht I s. 470, II s. 32 ff., Bruck a.a. s. 515, Gierke, Versicherungsrecht II s. 185; för österrikisk rätt Ehrenzweig, Versicherungsvertragsrecht II s. 544; för schweizisk rätt Jaeger (som dock intar en mellanställning), Schadensversicherung s. 352 f., Koenig, Gegenstand der Versicherung s. 23 f. och Schweizerisches Privatversicherungsrecht s. 289 f.; för engelsk rätt Porter, The laws of insurance s. 229 och Macgillivray, Insurance law s. 1028.

[26] DVVG 52 § och ÖVVG 51 § tala om »der Wert der Sache», vilket i allmänhet antas avse gemeiner Wert; se ovan citerad litteratur; av motiven till DVVG 52 § synes också framgå, att sistnämnda värde avses; se Gerhard-Hagen, Kommentar zum deutschen Reichsgesetz über den Versicherungsvertrag, s. 243 jfrd med 391 f.

[27] Gerhard-Hagen a.a. s. 229.

detta ligga två tendenser inneslutna: dels skiljer man visserligen på två olika sorts värden, dels synes man emellertid fortfarande influerad av tanken på ett riktigt värde, som bestämmes helt av sakens beskaffenhet.[28] Uppenbarligen ger emellertid en hänvisning till ett objektivt värde ej klar vägledning i konkreta värderingssituationer. Det kommer därför att ersättas av olika värdetyper, såsom anskaffningsvärde, byggnadsvärde m.m.; dessa olika kategorier fattas emellertid i allmänhet ej som i princip kvalitetsskilda, utan som särskilda metoder att fastställa ett objektivt värde.[29] — Häremot hävdas emellertid undantagsvis att det är värdet för den särskilde ägaren, som skall ersättas. Det förmenas, att de enda värden, som kunna konstateras, äro subjektiva värden;[30] dock medges ibland möjligheten att få fram objektiva värden i meningen av genomsnittsberäkningar, prisrelationer, alltså i en mer »värdefri» betydelse.[31] För den positiva rättens del göres någon gång gällande, att den subjektiva metoden är huvudregel,[32] men den förses då ofta med så starka inskränkningar, att den förlorar större delen av sin betydelse.[33] — Slutligen har på senare tid anförts, att man kan antaga en gruppindelning, avseende olika typer av försäkringar

[28] Så skiljes i motiven till DVVG på sakens värde och dess bruksvärde för ägaren; se Gerhard-Hagen a.a. s. 391 f. I försäkringsvillkor av äldre typ finner man uttryck sådana som sakens »sanna värde»; se t.ex. Bache, Brandforsikringsretten s. 282 och densamme, Forelæsninger over de almindelige Brandforsikringsbetingelser for Løsøre, s. 44 citerade försäkringsvillkor; jfr ovan s. 68 not 4.

[29] Så Koenig a.a. s. 23 f.; jfr vidare ovan Bentzon & Christensen, Lov om forsikringsaftaler I s. 214 och Ehrenberg, Interesse s. 61 f.

[30] Kisch, Handbuch des Privatversicherungsrechtes III s. 34 f., Hoppe, Versicherungswert und Schadenersatz in der Feuerversicherung s. 5 f.; för nordisk rätt se Federspiel, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring s. 113 ff. och Dalberg, NFT 1923 s. 372 ff.

[31] Kisch a.st., Hoppe a.a. s. 6 ff.

[32] Jaeger a.a. s. 60, Käser, Untersuchungen über den Begriff des Ersatzwertes in der Versicherung s. 81, Berchtold, Neuwertversicherungen s. 29 ff.

[33] Jaeger a.a. s. 56, 352 f., Käser a.a. s. 81 ff.

(eller försäkringstagare), inom vilka grupper sedan en objektiv bedömning finge ske.[34]

De olika uppfattningar som sålunda hävdas grundas som nämnts — förutom direkt i eminent objektiva värdekonceptioner[35] — delvis i hänsynstaganden till försäkringsmässiga ändamål; härjämte förmenas olika lagstadganden innehålla uttryckliga ståndpunktstaganden i frågan. I första hand skall argument av sistnämnda typ diskuteras.

II. Man har sålunda, vad angår nordisk rätt, gjort gällande, att det objektiva värdets princip erhåller stöd i FAL:s regler, enkannerligen 36 §, som stadgar, att in dubio försäkringen skall antagas avse »sådant intresse, som är beroende av att värdet av själva godset icke minskas eller går förlorat, men icke annat intresse, som är förknippat med godset, såsom att hinder icke möter för dess användning under viss tid eller på beräknat sätt». Det göres nu gällande, att 36 § (och motsvarande bestämmelser i övriga nordiska försäkringsavtalslagar) genom sin hänvisning till »värdet av själva godset» tagit ståndpunkt i frågan; redan själva uttrycket skulle vara liktydigt med det objektiva värdet.[36] Åsikten bestrides endast undantagsvis.[37]

På paragrafens ordalag i och för sig synes man emellertid ej kunna stöda en sådan uppfattning. Endast om man antoge sakens värde vara en bestämd storhet, som i ett givet ögonblick kunde entydigt fastställas, vore det möjligt att i formuleringen finna någon upplysning. Men i och med att man vidgår mot-

---

[34] Se Schmidt, SvJT 1940 s. 412 ff. Jfr diskussionen hos Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 235 f. — Jfr nedan under III.

[35] Jfr ovan not 28.

[36] Hult a.a. s. 237, Bentzon & Christensen a.a. s. 214, Ussing, Enkelte Kontrakter s. 249. — Grundt, Lærebok i norsk forsikringsrett s. 97, 208, utläser ur hela komplexet av värderingsregler en objektiv princip, utan att särskilt hänvisa till 36 §.

[37] Schmidt, a.a. s. 412 ff., bestrider möjligheten av en absolut objektivering och uttalar, att sådan kan ske blott mer begränsat inom skilda typgrupper av försäkringstagare. Se vidare Dalberg i NFT 1923 s. 372 ff.; jfr Hult a.a. s. 229 f.

sättningen subjektivt-objektivt värde, förlorar man denna möjlighet. Kunna olika värden tänkas, är det strängt taget meningslöst att tala om själva värdet. Det kan visserligen häremot anföras, att lagförfattaren kunde nöjt sig med att skriva värdet av godset i stället för värdet av *själva* godset, och det sistnämnda kunde tyda på en avsikt att vid bedömandet av skadan så att säga lösrycka godset från förbindelse med ägaren. Detta argument bevisar emellertid i och för sig intet. Formuleringen ger sig nämligen helt naturligt på grund av motsatsställningen till de andra typer av intressen, som stadgandet avser att utesluta från försäkringsskydd.[38]

[38] 36 §:s formulering återfinnes mer eller mindre likalydande i övriga gällande försäkringsavtalslagar. Närmast utgör den ett mellanting mellan tysk och österrikisk lag samt schweizisk. I DVVG 52 § och ÖVVG 51 § ges denna bestämmelse: »Bezieht sich die Versicherung auf eine Sache, so gilt, soweit (ÖVVG: sofern) sich nicht aus den Umständen ein (ÖVVG: etwas) anderes ergibt, der Wert der Sache als Versicherungswert.» Av andra stadganden, DVVG 51 § och ÖVVG 50 § framgår, att försäkringsvärdet betyder — liksom i FAL — värdet av det försäkrade intresset. Detsamma gäller för schweizisk rätt, se SchwVVG Art. 49, som vidare föreskriver: »Besteht das versicherte Interesse darin, dass eine Sache nicht beschädigt oder vernichtet wird, so gilt im Zweifel dasjenige Interesse als versichert, das ein Eigentümer der Sache an deren Erhaltung hat». Medan sålunda de två förstnämnda lagarna in dubio bestämma försäkringsvärdet till sakens värde, utgöres det enligt den senare av ägarens intresse i sakens bibehållande. Härmed avses emellertid ingen skillnad; de tyska och österrikiska lagarna likställa sakvärdet med ägareintresset, se Gerhard-Hagen a.a. s. 243, Geller, Gesetz über den Versicherungsvertrag s. 55, och på samma sätt är enl. schweizisk rätt värdet av ägareintresset att jämställa med sakvärdet (Jaeger a.a. s. 53). — Men lika litet som FAL 36 § innehålla dessa regler någon explicit upplysning om huruvida detta värde skall bestämmas objektivt eller subjektivt. Här liksom i FAL ges särskilda värderingsföreskrifter (såvitt gäller brandförsäkring DVVG 86 och 88 §§, ÖVVG 76 §, SchwVVG art. 63). Mellan dessa redigeringar och de nordiska föreligger emellertid en särskild olikhet. De senare äro ju uppställda på det sättet att de dels avse all skadeförsäkring dels ge en i princip fullständig reglering i den formen att vid sidan av vissa särskilda stadganden 37 § innehåller en huvudregel, som ej är begränsad till vissa typer av föremål utan avser alla icke särskilt undantagna objekt. Härigenom komma alla

Härmed förnekas ej möjligheten av att lagens författare avsett att i 36 § uttrycka en objektiv princip, vilket i så fall kunde ha bidragit till formuleringen (om man alltså inte av ordalagen kan draga några bestämda slutsatser, kan ett eventuellt fastställande av en dylik avsikt ge en förklaring till formuleringen). I FAL:s motiv finner man emellertid ej något uttalande härom. Paragrafen utlägges genom en exemplifiering av skillnaden mellan medelbara och omedelbara intressen; jfr det tidigare anförda exemplet med konsertinstrumentet.[39] Sedan det konstaterats, att försäkringen in dubio avser sakens värde, hänvisas i avseende å beräknandet härav till de särskilda värderingsreglerna.[40] Detsamma gäller motiven till motsvarande stadganden i NFAL och FFAL.[41] Och så är även förhållandet med de danska motiven, men dessa tillägga: »Det er altsaa Tingens objektive Værdi, der legges til Grund for Erstatningsberegningen».[42] Här synes alltså ligga ett tydligt ställningstagande i frågan. Det är emellertid att märka, dels att satsen snarast framstår som en karakteristik av de särskilda värderingsreglerna, dels att då det i fortsättningen förklaras vilka arter av förluster, som genom bestämmelsen ifråga äro avsedda att uteslutas, det blott talas om medelbara intressen.[43] — Det är av intresse att jämföra detta uttalande i de danska motiven med en motsvarande formulering i ett av den svenska försäkringslagstiftningskom-

stadgandena (36 § ff.) att avse samma område och vidare 36 § ej att framstå som en huvudregel för värdering i fråga om föremål, som ej särskilt omnämnts i övriga regler. För de andra nämnda lagarna åter är utmärkande, att de särskilda värderingsreglerna dels icke äro uttömmande, dels gälla blott för de särskilda branscherna, varigenom de mot 36 § svarande bestämmelserna mer komma att framstå som självständiga och överordnade värderingsregler. Som redan berörts ge de emellertid i själva sin formulering ej något besked i den här aktuella frågan.

[39] Ovan s. 272 not 28.

[40] SOU 1925: 21 s. 117.

[41] Se Bugge, Lov om forsikringsavtaler s. 107; Förslag till lag om försäkringsavtal (finskt) s. 90.

[42] Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 75.

[43] A.st.

mittén år 1921 publicerat preliminärt utkast till lag om försäkringsavtal. Enligt 55 § i utkastet skulle in dubio försäkringsvärdet »anses motsvara godsets fulla värde, beräknat efter de grunder, som i 56 och 57 §§ stadgas» (nämnda lagrum i utkastet motsvara FAL 37 och 38 §§). I anmärkningarna till bestämmelsen förklaras att den innebär »att det är godsets objektiva värde, som är avgörande, och att något avseende sålunda icke fästes vid att en viss ägare kan hava ett alldeles speciellt intresse i godsets bevarande, exempelvis att en virtuos under en påbörjad konsertresa varit i särskilt starkt behov av ett visst medfört instrument».[44] Även om häri ligger en hänvisning till det objektiva värdet, så gäller emellertid i viss mån om detta detsamma som vad nyss anfördes rörande de danska motivens motsvarande formulering. Som redan framgått återkommer uttalandet icke i de svenska lagmotiven.

Det anförda ger anledning ifrågasätta, om det överhuvud finns skäl för att ur 36 § utläsa en huvudprincip om det objektiva värdet. Själva ordalagen ge ej tillräckligt stöd härför. Motiven tiga i allmänhet i frågan. Såtillvida skulle det kunna synas befogat att påstå, att lagrummet ifråga ger utrymme för en fri tillämpning inom ramen för värderingsföreskrifterna, och att det därför vore på det sätt innehållslöst, att det icke gåve någon upplysning om hur försäkringsvärdet in dubio skall beräknas. Det kan tilläggas, att 37 och 38 §§ avse alla olika typer av försäkringsobjekt, och att därför något behov av en allmän bestämmelse om värdering därutöver ej finnes, med den modifikationen dock, att särskilda omständigheter kunna utesluta deras tillämplighet eller i vart fall föranleda tvivel om det lämpliga av att i vissa fall tillämpa dem.[45]

I den mån emellertid i förarbeten det objektiva värdet hävdas — såsom i de danska motiven och i nyssnämnda utkast — framstår det som redan anförts snarast som en karakteristik av de särskilda värderingsföreskrifterna, och vid bestämmelsens

[44] Utkast till lag om försäkringsavtal m.m., Sthlm 1921 s. 25.

[45] Se härom nedan kap. 9 D.

utläggning diskuteras ej skillnaden mellan objektiva och subjektiva värderingsmetoder utan mellan omedelbara och medelbara intressen. Den närmare betydelsen av den påstådda objektiva karaktären hos de särskilda reglerna [46] får i senare sammanhang undersökas; av vikt här är att utifrån det anförda 36 § ej nödvändigtvis framstår som en överordnad objektiverande värderingsföreskrift. — Även om man emellertid vill fatta 36 § i den allmänt antagna betydelsen, därvid stödjande sig på anförda uttalanden och på de olika ändamålsbetingade skäl, som hävdas för denna ståndpunkt, så är man därmed ej hjälpt utan att få anvisning på vilket sätt man skall leta ut det objektiva värdet, bortsett från det tvivelaktiga i själva föreställningen om ett sådant. Även med denna utgångspunkt kommer därför 36 § att framstå som i viss grad blott formell. En viss självständig betydelse har emellertid frågan; alltefter den ståndpunkt man intager kan följa olika konsekvenser i fråga om värderingssituationer, där 37 och 38 §§ av olika skäl icke kunna tillämpas.

Det skall emellertid icke bestridas, att tanken på det objektiva värdet såsom en inom försäkringsrätten särskilt relevant kategori kan ha föresvävat författarna till FAL, även om den ej kommit till tydligt uttryck. Det ligger utom tvivel, att den motsvarar den dominerande åskådningen på området och flerstädes inom utländsk rätt knäsatts, ett förhållande, som kan ha påverkat lagens författare.[47] Särskilt torde den tyskspråkiga kontinentala försäkringslagstiftningen varit mönstergivande för

---

[46] Jfr Hult, Föreläsningar s. 74 ff.

[47] I svenska motiven, SOU 1925: 21 s. 56 f. uttalas: »Den privata försäkringsrätten bär en i hög grad universell prägel. Utvecklingen på detta rättsområde har inom alla kulturstater i stort sett ägt rum efter gemensamma grundlinjer. Till denna likformighet har lagstiftaren att taga hänsyn. En lagstiftning på detta område bör icke bygga enbart på nationella rättskällor utan även på vad som kan sägas hava i större eller mindre utsträckning vunnit erkännande såsom internationell rätt».

den svenska lagstiftaren, och som förut erinrats anses denna som regel avse ett objektivt värde.[48]

[48] Se ovan s. 344 f. — Såvitt gäller DVVG giva visserligen motiven icke något direkt uttalande härom. Både före och efter lagens tillkomst har emellertid rättspraxis fastslagit gemeiner Wert som det principiella måttet för försäkringsgivarens ersättningsskyldighet och enligt före DVVG gällande lagstiftning begränsades försäkringen strängt till gemeiner Wert, medan därutöver fallande värden överhuvud ej kunde avses med försäkring; se Gerhard-Hagen a.a. s. 229. Man har därför redan på grundval av den vid lagens tillkomst härskande praxis antagit, att lagstiftarna uttryckligen med sakens värde avsåg gemeiner Wert (Hoppe a.a. s. 4 ff.). Däremot återges ej något uttalande i motiven till stöd härför; för de flesta synes satsen mer eller mindre självklar, dels såsom liggande i sakens natur, Gerhard-Hagen a.st., dels såsom en allmänt antagen princip (Koenig a.a. s. 22). I motiven till DVVG, Begründung zu dem Entwurf eines Gesetzes über den Versicherungsvertrag (här citerade enligt Gerhard-Hagen a.a.) innehållas vissa uttalanden, som kunna ge någon ledning. Som nämnts uttala de sig ej direkt om vilket värde som skall vara avgörande, utan nöja sig med att nämna ägareintresset. Vid 51 § anföres emellertid: »Soweit sich das Interesse auf eine Sache bezieht, kann entweder der gemeine Wert oder der Wert, den sie für den Versicherungsnehmer hat, den Gegenstand des Vertrags bilden; ebenso ist es möglich, den durch die Vernichtung oder Beschädigung der Sache entstehenden Vermögennachteil ohne oder mit Einschluss des entgehenden Gewinns zu versichern. Welches Interesse im einzelnen Falle versichert ist und welcher Wert daher als Versicherungswert zu gelten hat, richtet sich zunächst nach dem Inhalt des Vertrags; in manchen Beziehungen hat der Entwurf ergänzende Vorschriften hierüber getroffen (zu vgl. §§ 52, 53, 54, 85, 86 . . .)». Hänvisningen till bl.a. 52 § tyder ju på att man därmed ej avsett blott att bestämma ägareintresset som försäkringsavtalets föremål in dubio, då ju detta i och för sig intet säger om intressets höjd, utan att man också velat uttala sig om vilken måttstock som principiellt skall anläggas. Och att man då avsett gemeiner Wert vinner stöd av att vid 52 § säges, att sakens värde in dubio gäller som försäkringsvärde »übereinstimmend mit der in Praxis und in der Wissenschaft herrschende Auffassung» (a.a. s. 228, 243); enligt såväl försäkringspraxis och rättspraxis som doktrinen hade ju gemeiner Wert antagits som det rätta värdet.

Detta styrkes ytterligare av vad som anföres vid 86 § rörande försäkringsvärdet för bruksföremål (a.a. s. 391 f.). Det uttalas där, att regeln i 52 § om sakens värde som avgörande erhållit en komplettering (Ergänzung) genom 86 §, enligt vilken återanskaffningskostnaden med avdrag

III. Ytterligare kan emellertid anföras, att det synes vara förfelat att uppställa det objektiva och det subjektiva värdet som absoluta motsatser, t.ex. det förra som en verklighets-

för slitage m.m. skall gälla som försäkringsvärde; detta emedan försäkringstagarens berättigade intresse ej skulle tillgodoses om han blott erhölle försäljningsvärdet. Härav synes ju framgå att man med sakens värde menar något annat än bruksvärdet och närmare bestämt försäljningsvärdet (Bruck a.a. s. 515 sluter sig härav motsättningsvis till att 52 § avser gemeiner Wert). Intressant är härvid att iakttaga motiveringen för 86 §. Skälet till den därigenom införda särskilda regleringen är ju den, att försäkringshavarens berättigade intresse ej skulle tillgodoses genom en tillämpning av huvudregeln. Häri synes ligga i varje fall en tendens att såsom skyddsobjekt för försäkringen antaga ej ett abstrakt från försäkringshavarens intresse helt oavhängigt värde, utan det konkreta värdet för honom; därvid uttalas f.ö. att ifråga om avdragen hänsyn också skall tagas till hans särskilda förhållanden. Om man utginge från ett abstrakt värde, motiverat av försäkringsmässiga skäl, vore en dylik reglering onödig och den särskilda motiveringen irrelevant. Detta kan å andra sidan också tyda på, att värdets principiella bestämmande till gemeiner Wert bottnar i en uppfattning, att detta i princip utgör det riktiga, det rättvisa värdet; värt att lägga märke till är att 86 § ej fattas som ett inskränkande undantag, utan som en »Ergänzung». Specialregeln i 88 § om byggnadsvärdet som avgörande vid skada å byggnad karakteriseras likaså som en »Ergänzung» (Gerhard-Hagen a.a. s. 396).

Det ligger därför nära till hands att uppfatta DVVG:s regler om försäkringsvärdet som försök att bestämma den rättvisa ersättningen. Man finner också hos Gerhard-Hagen a.a. s. 342 ett uttalande, att de av försäkringsfallet orsakade skadorna skola ersättas fullt ut, såvitt det »finansiella» intresset kommer ifråga, och i fortsättningen anföres, att värdet av saken kan vara lägre än försäkringshavarens nytta av densamma, till vilket ändamål 86 § uppställes som korrigering; jfr vidare uttalandet å s. 229 om gemeiner Wert som »ausreichender Ersatz», och se Ehrenberg, Versicherungsrecht s. 447, om det objektiva värdet: »In der That wird hiermit in vielen Fällen das Richtige getroffen sein, in anderen Fällen je doch . . . würde durch eine derartige Berechnung der Zweck des Versicherungsvertrages nur in sehr unvollkommener Weise erreicht werden». — Ståndpunkten skulle då kunna vara denna: Sakens värde enl. 52 § är det sanna värdet; detta är i allmänhet gemeiner Wert och 52 § avser därför principiellt detta men undantagsvis motsvarar gemeiner Wert dock ej det riktiga värdet och man måste därför för sådana fall komplettera stadgandet. Utifrån en sådan åskådning kommer regleringen av försäkringsvärdet att

främmande abstraktion och det senare som en realistisk värdebestämning.[49] När det sålunda gentemot principen om det objektiva värdet invändes, att ett sådant är oegentligt, därför att värdet alltid bestämmes av relationen mellan saken och ägaren,[50] så kan denna invändning i viss mån riktas till-

---

grundas på skadeståndsrättsliga, ej på specifikt försäkringsmässiga skäl. Och redan den allmänna skadeståndsrätten hade ju under denna tid en mer restriktiv prägel än numera. — I den fortsatta diskussionen i doktrinen utgår man från gemeiner Wert, detta även sedan den skadeståndsrättsliga grunden därför bortfallit, och man åberopar därvid försäkringsmässiga skäl. Stundom förekommer det emellertid att man hävdar det subjektiva intresset som försäkringsavtalets föremål, och detta ej blott som ett rättspolitiskt önskemål (Hoppe a.a. s. 6 ff.) utan också de lege lata, såsom knäsatt i 52 § DVVG; så Berchtold a.a. s. 29 f. Motiveringen härför är emellertid då av rättspolitisk natur, och hävdandet de lege lata är såtillvida misslyckat.

Medan sålunda för tysk rätts vidkommande tesen om sakens värde såsom betydande gemeiner Wert i allmänhet lämnas obestridd, och detsamma även synes gälla österrikisk rätt (se Ehrenzweig a.a. s. 544 f.), är förhållandet mer omstritt i schweizisk rätt. Som tidigare påpekats äro de olika lagrummen (se om dessas innehåll ovan not 38) i sin formulering, såvitt på denna fråga ankommer, av samma karaktär. Ofta hävdas emellertid att art. 49 avser det subjektiva intresset. Man gör till en början gällande, att de särskilda reglerna i art. 63 rörande brandförsäkring i princip äro uppställda som objektiva regler (detta är en obestridd ståndpunkt; se Jaeger a.a. s. 352 f., Koenig a.a. s. 23 f., Käser a.a. s. 81). Härav dras ibland undantagsvis den slutsatsen, att i övrigt en subjektiv måttstock skulle vara avgörande; eljest vore en särreglering för ifrågavarande fall onödig (Käser a.st.). Å andra sidan antas huvudregeln vara det objektiva värdet och de särskilda värderingsreglerna uppfattas som konsekvenser och härmed omskrivningar av detta värde; de äro metoder för fastställande av det objektiva sakvärdet (Koenig a.st.). Slutligen antas av Jaeger vid kommentaren till art. 49 första st., som anger försäkringsvärdet som det försäkrade intresset, att i allmänhet grundsatsen om en subjektiv värdering gäller, men av offentligrättsliga grunder lagen ibland disponerar annorlunda; vidare uttalas rörande art. 49 andra st., att denna bestämmer värdet såsom det objektiva värdet (Jaeger a.a. s. 60, jfr s. 56).

[49] Se Mataja, Das Recht des Schadenersatzes vom Standpunkte der Nationalökonomie s. 140, ävensom Federspiel a.st. och Dalberg a.st.

[50] Kisch a.a. III s. 34 f.

baka, i det att man redan vid fastställandet av ett subjektivt värde ofta måste företaga abstraktioner från verkligheten; relationen bestämmer icke entydigt värdet. Detta blir särskilt tydligt, om det föreligger olika alternativ vid jämförelsen mellan tillståndet före och efter skadan; så kan det vara omöjligt att avgöra vilket ändamål en sak i fortsättningen skulle kommit att tjäna eller den kan befinna sig på väg att övergå från en funktion till en annan (t.ex. från nyttjande till försäljning) och likaledes kan det finnas olika alternativ, avseende samma ändamål (t.ex. olika försäljningspriser). Man kan därvid, som inom den allmänna skadeståndsrätten stundom hävdas,[51] välja det för den skadelidande gynnsammaste alternativet,[52] eller som inom försäkringsrätten påstås lämpligt mer eller mindre abstrakt bestämma värdet med bortseende från de föreliggande omständigheterna, i större eller mindre grad; antingen på grund av svårigheten att fastställa vilket händelseförlopp, som skulle utvecklat sig, om den skadebringande händelsen ej inträffat,[53] eller på grund av särskilda rättsliga skäl. Men härmed kommer man ej fram till något entydigt värdebegrepp, utan abstraheringen kan vara mer eller mindre fullständig. Redan inom den allmänna skadeståndsrätten gives ju utrymme för en viss objektivering; och vad angår värderingsreglerna i FAL synes å andra sidan det objektiva värdet i vart fall delvis hava genombrutits. Det kan därvidlag i första hand hänvisas till uttalandet i motiven till FAL, att syftet med försäkring å gods är att efter inträffat försäkringsfall återförsätta försäkringshavarens förmögenhet, såvitt den bestod av ifrågavarande gods, i samma skick som före försäkringsfallet.[54] Till vinnande av detta syfte anges som huvudregel i 37 §, att ersättningen bör bestämmas

---

[51] Karlgren a.a. s. 196 f.; jfr Strahl, Skada och vinning s. 17 f.

[52] Se närmare kap. 9.

[53] Vid ersättning för skadad och reparerad byggnad göres av bl.a. anförda skäl till försäkringshavarens förmån ej avdrag för icke-substantiell värdeminskning; se SOU 1925: 21 s. 118 ävensom i det följande kap. 7.

[54] SOU 1925: 21 s. 117.

efter återanskaffningskostnaden för nytt gods av samma slag med avdrag för olika värdesänkande omständigheter. I avseende å handelsvaror ges en specialregel i 38 §, enligt vilken det pris försäkringstagaren kunde uppnått vid avyttring till annan för försäljning i rörelse av samma slag är avgörande. I anförda stadganden är en objektiv princip given i den meningen att måttstocken i princip blir beroende av rent yttre anknytningar, såsom priser, reparationskostnader o.d. Men å andra sidan ger motivuttalandet ifråga ett stöd för tanken, att ersättningen bör avse det konkreta intresset. Och då det i fortsättningen förklaras, att saluvärdet ej bör vara normerande beträffande bruksföremål, motiveras detta med att försäkringstagaren då skulle komma i sämre ställning.[55] Även rent skadeståndsrättsliga överväganden leda till att antaga anskaffningskostnad respektive saluvärde som de principiella ersättningsmåtten,[56] i det att de utgå från det ändamål, som den förstörda saken tjänat. Genom en ersättning efter dessa yttre »objektiva» principer kommer därför försäkringstagarens subjektiva intresse att täckas.[57]

Att sålunda huvudposten har en objektiv karaktär, betyder än vidare icke, att den kan fastställas oberoende av försäkringstagarens person. Detta kommer tydligt fram vid en jämförelse mellan 37 och 38 §§. Enligt dessa skall värdet bestämmas olika beroende på i vilket led av den ekonomiska processen försäkringstagaren befinner sig, och ersättningen blir som regel större, ju längre ner på skalan till konsumenten man kommer; denne

[55] Jfr Gerhard-Hagen a.a. s. 229: »In der Natur einer Beschädigung durch Sachentziehung liegt es, das dabei der gemeine Wert der Sache in erster Reihe berücksichtigt und der Regel nach als ausreichender Ersatz für den Eigentümer angesehen wird . . .»; vidare s. 392, där anledningen till den särskilda regeln för bruksföremål anges vara, att försäkringstagarens berättigade intresse ej tillgodoses, om blott saluvärdet utges; och det uttalas som en allmän princip, att skadan skall »soweit das finanzielle Interesse in Betracht kommt, vollständig ersetzt werden».

[56] Jfr Karlgren s. 196 f.

[57] Jfr ovan not 48.

erhåller inköpspriset från detaljisten; ersättningen till den senare är i princip lika med anskaffningskostnaden för en ny vara; kostnaden inkluderar emellertid grossistens handelsvinst, för vilken grossisten själv emellertid ej skall erhålla ersättning. Det översta ledet på skalan är fabrikanten, det nedersta konsumenten. Försäkringsvärdet får olika höjd alltefter godsets läge på skalan. Så långt ge alltså redan lagens regler uttryckligen avkall på den objektiva principen, i motsats till vad stundom hävdats.[58] Frågan om inom dessa grupper ytterligare hänsyn må tagas till det individuella läget skall senare behandlas. Här skall blott konstateras, att någon rent objektiv värdekonception icke kan utläsas ur FAL eller dess motiv. Snarare torde värdebestämningen vara underkastad en glidande skala av förutsättningar, med en gradvis ökande subjektivering eller objektivering, beroende på i vilken ända av skalan man börjar; *någon eminent subjektiv eller objektiv form för värdering skall man emellertid svårligen finna,* även om enskilda värderingsresultat ibland kunna förtjäna en sådan beteckning.

IV. Slutligen böra emellertid beröras de särskilda försäkringsmässiga skäl, som bruka — de lege lata eller de lege ferenda — anföras för en mer restriktiv skadevärdering. Utgångspunkten härutinnan tages i de särskilda krav, som antagas böra uppställas med hänsyn till försäkringens teknik och dess förutsättningar i övrigt. Premiesättningen vilar sålunda på en beräkning av riskens art och grad, vilken måste grundas å kalkyler, som ej tillåta alltför stark inverkan av oberäkneliga faktorer. Härjämte skulle vid ansvar för atypiska skador försäkringsgivaren icke kunna överblicka sin risk.[59] I den mån dylika icke beaktas eller kunna beaktas vid premiesättningen, måste de alltså uteslutas från försäkringsskydd. Av dessa och andra skäl,

[58] Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 236 f.; häremot Schmidt, SvJT 1940 s. 412 f.

[59] Argumentet kan med starkt fog i omvänd riktning anföras till förmån för försäkringstagaren.

bl.a. hänsynen till utredningssvårigheter,[60] krävs det — menar man — en objektivering vid bedömningen av ersättningsfrågor. Dessutom skulle ett alltför starkt beaktande av försäkringshavarens intressen öka den s.k. subjektiva risken, alltså frestelsen för densamme att uppsåtligen framkalla försäkringsfallet, eller i övrigt hans befarade tendens att på grund av vetskapen om sitt försäkringsskydd åsidosätta annars påkallade hänsyn i avseende å skadans framkallande eller begränsande. Som följd härav skulle frekvensen av försäkringsbedrägerier och onödiga eller onödigt omfattande skador öka. — Anförda omständigheter äro — utöver att de som tidigare anförts anses hava kommit till uttryck i FAL 36, 37 och 38 §§ — enligt en utbredd uppfattning i och för sig av avgörande betydelse för frågan om bestämmandet av försäkringsvärdet.[61] Vikten av desamma är emellertid beroende av bl.a. och särskilt försäkringsstatistikens större eller mindre perfektion; någon mer ingående aktuell undersökning av densamma med hänsyn till dess relevans för värderingsfrågorna föreligger dock såvitt bekant icke. Överhuvud torde det vara ytterst vanskligt att här komma till några bestämda resultat, och förevarande undersökning har icke utrymme för en omfångsrikare diskussion av frågan. I det stora hela måste därför de angivna ändamålssynpunkterna lämnas till det värde de kunna hava. Vissa mer allmänna reflexioner av potentiell relevans för ämnet, vilka här naturligt inställa sig, skola dock i korthet framställas. Häremot kunde visserligen riktas en anmärkning för ytlighet, vilken måste bäras. Men därvid är att observera att den anförda argumenteringen utan större förändringar tämligen regelbundet återkommit, så länge spörsmålet varit aktuellt,[62] trots att under samma tidsrymd försäk-

[60] Synpunkten — varom f.ö. även må hänvisas till föregående not — har efter RB 35: 5 mindre relevans.

[61] Se bl.a. Engströmer, Om försäkringsgifvares förpliktelse s. 13 ff., Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 218 ff., 240 ff., Bache, Brandforsikringsretten I s. 71 ff. och Forelæsninger s. 40 ff.

[62] Se t.ex. Engströmer a.st. och Bache a.st.

ringens teknik ovedersägligen utvecklats till allt större nyansering;[63] och då icke heller argumenten i fråga — i varje fall icke explicit — stöda sig på mer inträngande hänvisningar till den tekniska grundvalen för försäkringen, kan måhända även en mindre utförlig diskussion ha ett hypotetiskt intresse.

Till en början är nyssnämnda förhållande, försäkringsteknikens utveckling, att beakta. Denna har bl.a. lett till införandet av nya försäkringsformer, av vilka flera utmärkas därav att de i dem avsedda skadorna överhuvud icke äro typiska; ansvarsförsäkringen präglas sålunda starkt härav, och detsamma gäller avbrottsförsäkringen. Detta försvagar i någon mån styrkan av argumenteringen för objektiverad ersättningsberäkning. Visserligen kunde det hävdas, att man har att skilja på försäkringsformer, där skadorna reguljärt äro av starkt skiftande art och omfattning, och sådana där de atypiska skadorna utgöra undantagsfall eller eljest låta sig med någorlunda säkerhet gruppvis avgränsas. Det vore på sistnämnda områden, kunde det anföras, lämpligare att låta den primära försäkringen täcka de reguljära skadorna och hänvisa den extraordinära skadan till särskilda försäkringsformer; därvid vunnes också den fördelen, att försäkringsgivaren kunde genom inspektion, föreskrivande av skyddsåtgärder m.m. åstadkomma en fastare grundval för bedömningen och ett ökat skydd för sitt eget intresse.[64] En

---

[63] Varförutom i fråga om den subjektiva risken argumentet icke är grundat på ett bredare erfarenhetsmaterial och med hänsyn därtill och andra omständigheter dess betydelse är begränsat.

[64] Jfr för denna synpunkt, anlagd vid frågan om försäkringsskyddet för tredje man (jfr FAL 54 §) vid medelbara intressen, motiven till FAL, NJA 1927 Avd. II s. 452 samt Schmidt, SvJT 1940 s. 415 f. Schmidt framhåller, att därest försäkringsgivaren företager en dylik individuell riskbedömning, sakförsäkringen borde tolkas efter huvudprincipen, medan om så icke varit fallet, även medelbara intressen, som icke med hänsyn till riskens ekonomiska omfattning överstege det ordinära sakintresset, lämpligen borde skyddas även hos tredje man. — Motsvarande synpunkter göra sig gällande i avseende å det i framställningen här ovan diskuterade spörsmålet. Och det kan tilläggas, att dylik individuell bedömning av riskläget

dylik uppdelning kunde — lyder argumentets fortsättning — vara försäkringstekniskt (i vidaste mening) ändamålsenlig och skulle dessutom medföra den fördelen att premieutgiften komme att på ett »rättvisare» sätt fördelas, så att försäkringstagare med större risker finge bära den däremot svarande premiehöjningen.[65] — En sådan anordning av försäkringsskyddet lider dock av den svagheten, att då gränsen mellan subjektiva och objektiva värden är ytterst flytande redan formulerandet av försäkringsavtalet rörande det »subjektiva överskottet» skulle bereda stora vanskligheter; dessa skulle sedan återkomma vid bestämmandet av försäkringsersättningen, medförande bl.a. den risken att samma intresse eventuellt skulle komma att täckas av två försäkringar. Dessutom kan det icke antagas att försäkringssökande i gemen skulle vara medvetna om den ifrågavarande möjligheten.[66] Redan för mer ordinära försäkringsformer är ju problemet att erhålla kunskap om allmänhetens individuella försäkringsbehov relativt besvärligt. Och den ytterligare belastning å försäkringsservicen, som genom angivna uppdelning skulle uppkomma eller i vart fall vara påkallad, skulle måhända icke svara mot fördelarna, vilka troligen icke skulle bliva alltför avsevärda.[67] Härtill kommer så, att redan för de medelbara intressenas del försäkringsskyddet är och av tekniska skäl måste vara inskränkt, och att denna svårighet att anordna särskilda försäkringsformer måste för här ifrågavarande överskott vara ännu större, bl.a. på grund av nyss angivna omständigheter. Det kan också som en allmän invändning anföras, att de individuella sakintressena (av i och för sig omedelbar karaktär) äro så varierande, att den ifrågavarande

vid ordinär sakförsäkring liksom vid ansvarsförsäkring torde höra till ovanligheterna.

[65] Se Berndt, Der Ersatzwert in der Feuerversicherung s. 70 ff.; se ytterligare NJA 1937 s. 662, s. 69 ovan not 7.

[66] Jfr till nu anförda synpunkter — mutatis mutandis — ovan s. 280 ff. rörande försäkringsskyddet för medelbara intressen.

[67] Detta med hänsyn till bl.a. vad i det följande anföres om nämnda distinktions utförande i praktiken.

avgränsningen även av den anledningen ställer sig vansklig. Slutligen förutsätter tankegången, att en subjektiverad skadebedömning skulle leda till en kännbar premieförhöjning, då eljest spörsmålet vore utan större praktisk betydelse. Därtill kan det anföras, att vid de flesta sakförsäkringar premierna icke ha den omfattning att en rimlig höjning, om sådan bleve nödig, skulle behöva vara av alltför stor betydelse.[68] Och det må ifrågasättas, om någon väsentlig premiehöjning i stort sett vore med hänsyn till verkan av subjektiv skadevärdering påkallad.

Svaret på den sistnämnda frågan beror av dels den praxis som faktiskt föreligger, dels den möjliga inverkan av en eventuell förändring av denna i subjektiverande riktning. Härvid är naturligen icke avgörande, hur enligt rättspraxis eller eljest auktoritativa källor värderingen »bör» ske, utan huru den de facto gestaltar sig. Skriftligt material till belysning härav är alltför sparsamt och mindre givande. Studier av det faktiska beteendet på området och muntliga upplysningar ge emellertid det intrycket, att spörsmålet icke bland skadereglerare och värderingsexperter är i någon påfallande utsträckning aktuellt samt att gränsen i olika fall mellan vad man kunde kalla objektiva respektive subjektiva värden är tämligen obestämd.[69] Och utöver vad eljest därvid kunde som orsaker spela in — se den föregående och efterföljande framställningen — kan särskilt erinras om att försäkringsskador ofta uppskattas av personal med företrädesvis ekonomisk skolning och vid mer komplicerade och/eller större skador av oberoende värderingsexpertis; därvid uppkommer en naturlig benägenhet att anlägga liknande

[68] I det anförda är — även med hänsyn till att blott en allmän och förty vag karaktäristik avses — den reservationen förutsatt, som betingas utav avsaknaden av någon samlande systematisk undersökning i berörda fråga.

[69] Jfr här — ifråga om skador på gränsen mellan ansvarsgill brandskada och icke täckt avbrottsskada — Arne Hägglund, Avbrottsförsäkring inom industri- och handelsföretag (1945) s. 13; det upplyses att avbrottspremier uppgå till väsentligt lägre belopp än brandpremierna och vanligen äro utan relevans för rörelsens ekonomi; att icke heller brandpremierna bruka vara alltför betungande är bekant.

principer för likartade, ehuru inom skilda försäkringsformer fallande skadetyper,[70] försåvitt icke särskilda undantag äro uttryckta i lag eller försäkringsvillkor.[71]

Den anförda tendensen i praktiken till utjämning av motsättningarna har sin motsvarighet i själva avgränsningens vaghet och den relativa sällsyntheten av — uppfattade eller uppfattbara — utslag för densamma, av större betydelse; detta föranleder för övrigt ofta praktikern att i frågan se något av en akademisk konstruktion. Vad först beträffar vad som tidigare i denna framställning benämnts pekuniära värden, föreligga yttre anknytningar, som i och för sig äro avindividualiserade — såsom marknadspriser, avkastning etc. Endast i undantagsfall bliva individuella omständigheter därvid av betydelse. Detsamma gäller i icke ringa grad även huvudposten i 37 §, återanskaffningskostnaden; ofta är det därvid fråga om priser för nyinköp o.d. Och även reproduktionskostnaden kan bestämmas med tämligen hög grad av säkerhet, så länge det blott gäller objektets substans. Dessutom är den objektiv i så måtto, att den på det hela taget är oberoende av ändamålsöverväganden. Med en viss noggrannhet kunna också avdragen för den fysiska värdeminskningen beräknas. Uppskattningen av reproduktions-

---

[70] Uppskattning av sakskada inom ordinär sakförsäkring och ansvarighetsförsäkring är ofta enhetlig i principfrågor; jfr ovan s. 4.

[71] Det må tilläggas, att domstolarna icke visat större benägenhet att anlägga särskilda försäkringsmässiga synpunkter vid tolkning av klausuler i försäkringsavtal. Sålunda ha avtalsbestämmelser om ersättning endast för »direkta» skador eller liknande följder icke tillagts så stor vikt. Se i ämnet Schmidt, Faran och försäkringsfallet s. 198 ff., med där s. 210 f. anförda domar, NJA 1924 A 445 (SFÅ 1926 s. 37), 1937 s. 662 och 1941 B 895 (FFR 1941 nr 185). Jfr än vidare NJA 1943 s. 319; och se om anförda fall ovan s. 54. Se vidare NJA 1947 B 151 (FFR 1947 nr 593), anfört ovan s. 316 not 82, rörande bl.a. frågan, om viss skada i enlighet med försäkringsvillkoren varit »direkt förorsakad». — I tolkningsspörsmålet må vidare hänvisas till NJA 1951 s. 765, där försäkringsavtalets ordalydelse blev avgörande, utan hänsyn till försäkringsgivarens invändning om förhållandet mellan risk och premie; fallet beröres ovan s. 282 not 60.

respektive reparationskostnad erbjuder därför i allmänhet ej så ofta problem av betydelse ur den synpunkt som här är aktuell. Medan vid anförda fall en objektiv bedömning så att säga ligger i sakens natur, gäller om de värdesänkande omständigheterna slutligen det motsatta, och ej heller i avseende å dessa torde därför frågan vara av så stor vikt, som ofta tillägges densamma.

Enligt det föregående synas skälen, de lege lata och de lege ferenda, för objektiv skadevärdering i strängare mening icke vara helt överbevisande,[71] utan snarare en motsatt princip (inom rimliga gränser) kunna ifrågasättas. Ytterligare stöd därför kan sökas i hänsynen till försäkringstagarens behov av skydd och av att kunna överblicka *sin* risk.[72] I avseende härå må närmare hänvisas till vad tidigare andragits.[73] — Ämnet kommer mer ingående att beröras vid de särskilda skadefrågorna, kap. 7—9.

C. KRAVET ATT SKADAN SKALL HA DRABBAT ETT EKONOMISKT VÄRDE (ELLER INTRESSE).

I. Det råder allmän enighet om att därest icke särskilda undantagsregler föreskriva annat, endast skada å s.k. ekonomiska värden föranleder ersättningsskyldighet;[74] detta gäller genomgående nordisk rätt och även i övrigt tämligen gene-

[72] Jfr ovan vid not 59.

[73] Se kap. 1 under D, särskilt s. 52 f., 72 f.

[74] Direkt stöd härför i givna lagstadganden finnes endast i senare lagprodukter, såsom i FAL 35 §, men åsikten har gammal hävd. Sålunda uttalar sig redan Nehrman i denna riktning, med särskild syftning på affektionsvärdet, dock med någon varsamhet: »Dock tillstår jag, att sådana tvister varit hos oss sällsynte, och at then litet lärer winna, som ökar sin klagan med pretio affectionis»; se Inledning till Then swenska jurisprudentiam civilem, Lund 1729, s. 112 f. Se vidare Tengwall, Twistemålslagfarenheten, Lund 1794, s. 38: »Pretium affectionis, prix de gout är blot en saks tilfälliga egenskap i ägarens tycke; men som alt lagligit wärde måste kunna skattas efter penningar, så kan i twister på detta wärde intet göras afseende». — Den rättshistoriska bakgrunden skall här icke beröras; se i avseende härå Winroth, Om skadestånd s. 8 ff., och Strahl, Minnesskrift ägnad 1734 års lag, II s. 874 ff.

rellt.[75] Enigheten är ävenledes stor i fråga om vilka skador, som falla under den nämnda kategorien, fram till en punkt, vid vilken för skadans bestämmande den pekuniära jämförelsen icke förslår, där åter en avsevärd osäkerhet råder.

Man kan i huvudsak urskilja tre olika bestämningar av begreppet ekonomisk skada: *antingen* angives den som ett angrepp på förmögenheten *eller* som ett förstörande av ett nyttovärde och liknande *eller* slutligen mer formellt såsom skada, som kan uppskattas i penningar.[76]

Framför allt i tidigare litteratur angives skadan som *förmögenhetsförlust*; förmögenhetsbegreppet bestämmes därvid på olika sätt, men som allmänt karaktäristikum kan anges, att skadan anses som förmögenhetsangrepp, när den minskar penningvärden eller förhindrar inkomsters inflytande, respektive när den föranleder utgifter; detta svarar närmast mot Scheels framställning i hans bekanta avhandling i ämnet.[77] Denna s.k. »pengeteori»[78] har utsatts för kritik såsom varande alltför trång, i det att den icke skulle taga hänsyn till andra än

---

[75] Bl.a. fransk, schweizisk och anglosaxisk rätt medge dock i avsevärd utsträckning ersättning för icke ekonomisk skada; se härtill Stang, Erstatningsansvar s. 362 f. och Popp-Madsen, Bod s. 16 ff., 47 ff. och 90 ff.

[76] Se vidare framställningen hos Ussing, SvJT 1941 s. 741 ff. och för den tidigare diskussionen i ämnet Hagerup Bulls' avhandling Den økonomiske skade, TfR 1920 s. 155 ff.

[77] Se Scheel, Om Erstatning for ikke økonomisk Skade, TfR 1893 s. 432 ff.; jfr vidare Sjögren, Om rättsstridighetens former s. 144 ff. och Stang a.a. s. 288 f. Medan Scheel bestämmer förmögenheten i juridisk mening, hänvisar Sjögren till nationalekonomien såsom källa, ehuru med hänvisning till av rättsliga skäl betingade inskränkningar i ansvaret. Jämväl Stang åberopar nationalekonomien men av hans framställning, bl.a. a.a. s. 289 f., framgår att i sista hand rättsliga avgöranden fälla utslaget. — En viss oklarhet föreligger i frågan om ännu icke realiserade inkomster eller utgifter, vilka ostridigt svara mot rekvisitet ekonomisk skada, ingå i förmögenhetsbegreppet positivt eller negativt; från denna terminologiska fråga bortses här; det väsentliga är det nämnda pekuniära kännetecknet.

[78] Hagerup Bull har präglat denna term; se a.a. s. 169 f.

rent pekuniära moment.[79] Häremot uppställer Hagerup Bull sin »værditeori», enligt vilken skada är läderande av värde, i enlighet med nationalekonomiens uppfattning bestämt såsom »de økonomisk værdifulde goder», som stå till subjektets förfogande;[80] härmed avser Hagerup Bull, såsom av hans framställning närmare framgår, att uttrycka att det icke i och för sig är det pekuniära resultatet som är relevant utan *behovstillfredsställelsen*; han ser i konsumtionsvärdet det centrala värdebegreppet. Och han hävdar ytterligare, att detta värde kan empiriskt fastställas i penningar.[81] I och för sig är det av de nu anförda uppfattningarnas principiella utformning svårt att erhålla full klarhet om begreppet ekonomisk skada, såsom det av vederbörande fattats. Nyckelorden äro förmögenhet respektive värde och båda äro alltför obestämda för att ge tillräcklig ledning. Den väsentliga skillnaden synes ligga i distinktionen mellan pekuniär skada och lädering av behovstillfredsställelse, varvid dock en viss tendens till glidning mot den motsatta synpunkten gör sig gällande. Såsom Ussing framhåller [82] är Scheels lära för snäv, medan Hagerup Bulls synes alltför vid.[83] Själv hävdar Ussing en mellanståndpunkt. Han vänder sig mot Hage-

---

[79] Stang definierar visserligen förmögenhetsbegreppet på ett liknande sätt som Scheel men hans lösningar i särskilda tvistefrågor gå — såsom bl.a. Ussing a.a. s. 745 framhäver — längre i riktning mot ett beaktande av icke pekuniära moment; överhuvud äro hos de olika författare, som behandlat frågan, de praktiska motsättningarna mindre utpräglade än av de allmänna definitionerna kunde antagas; se härom även Hagerup Bull a.a. s. 169 ff. och i det följande.

[80] S. 162 ff.

[81] S. 196 f.; som stöd för denna sin ståndpunkt hänvisar Bull till gränsnytteläran, särskilt Mengers utformning av denna i Theorie der Wirtschaftslehre.

[82] A.a. s. 744 och 746 samt Erstatningsret s. 138 f.

[83] Det bör emellertid observeras, att Scheel uttalar sig de lege lata, men eljest pläderar för ett vidsträcktare hänsynstagande till icke-ekonomiska skador, medan Hagerup Bull skriver de lege ferenda; Bull hävdar därvid, att den gängse tolkningen av begreppet är felaktig, bl.a. med hänsyn till dess »egentliga» innebörd såsom en ekonomisk konception; se s. 156 f.

rup Bulls nationalekonomiskt inriktade metod, såsom varande icke reellt grundad,[84] och anger som den riktiga utgångspunkten att undersöka vilka praktiskt juridiska hänsyn som ligga bakom principen om att blott ekonomisk skada som regel skall ersättas.[85] Denna inställning är i och för sig befogad; att verkligen med bestämdhet uttala sig om nämnda ändamål är dock vanskligt. Vad särskilt angår svensk rätt är frågan icke historiskt utredd och att erhålla några säkrare upplysningar torde vara vanskligt. Lagar och lagmotiv tiga, och rättspraxis är till omfånget obetydlig. Man kan ifrågasätta, om icke problemet till större delen saknat aktualitet under tidigare skeden och dess komplikationer därför icke så noggrant observerats; det är huvudsakligen affektionsvärdet som behandlats i äldre framställningar.[86] Vad Ussing avser är också — helt naturligt — snarast de praktiska hänsyn, som *kunna hävdas* för principen i fråga.[87]

---

[84] Hagerup Bulls framställning saknar dock icke — bör det framhållas — särskilda rättsliga motiveringar för hans ståndpunkt; bortsett från de olika mer speciella omständigheter, som vid behandlingen av särskilda fall andragas, anföres som ett argument av generell betydelse, att man endast genom hans metod kan få samma behandling av likartade tillfällen: t.ex. vid skada å konsumtionsgods, som i det ena fallet kan, i det andra icke kan återanskaffas; se s. 188 ff.

[85] Se SvJT 1941 s. 746 ff.

[86] Se Nehrman a.st.; Nehrman skiljer mellan *pretium vulgare,* vilket »har rum, när man thet ena tinget med thet andra förliknar», *pretium eminens,* avseende jämförelse med penningar, och *pretium affectionis,* som motsvarar ägarens individuella uppskattning med hänsyn till någon särskild egenskap hos tinget; Nehrman synes anse värdet egentligen hava sin grund i utbytbarheten; a.a. s. 111. Jfr Tengwall a.st.

[87] Ussing a.st.; Ussing anför vanskligheten att på historisk väg komma till några resultat och tillägger, att enstaka äldre avgöranden icke böra utgöra absoluta hinder för regler, som stämma överens med »Sagens natur i vore Dage». Han erinrar därvid bl.a. om hur gränsen kan variera med skiftande tiders olika uppfattningar om domstolarnas tolkningsfrihet o.d.: i äldre tider en avsevärd grad av formalism, senare en mer frirättslig inställning och för närvarande en reaktion i riktning mot försök att finna klara och avgränsande regler.

Den uppfattning i frågan, som utvecklats av Ussing, går ut på att skada är ekonomisk, om den kan *värderas i penningar efter en allmän värderingsmåttstock*. Ståndpunkten kan sägas numera dominera i nordisk doktrin.[88] Olika grunder äro tämligen utförligt anförda av Ussing och torde i stor utsträckning — att döma av de tämligen reservationslösa hänvisningar som bruka göras till hans framställningar i ämnet — ha befunnits övertygande. Väsentligen motiverar Ussing satsen därmed, att det skulle medföra betänklig rättsosäkerhet att ersätta icke ekonomisk skada; detta utifrån åsikten, att de praktiska hänsynen bakom principen böra vara ledande för avgränsningen. Rättsosäkerheten ifråga skulle väsentligen vila på svårigheten eller omöjligheten att i penningar uppskatta icke-ekonomisk skada;[89] därjämte anföres vanskligheten att avgränsa området för rättsstridig handling såvitt gäller denna skadetyp, något som dock synes tilläggas mindre vikt.[90] Det är svårt att med mer generell giltighet bedöma betydelsen av det förstnämnda argumentet. Enligt Ussings mening skall det vara avgörande för huru avgränsningen skall företagas; å andra sidan förhåller det

[88] Se för svensk rätt bl.a. Karlgren, Skadeståndsrätt s. 193; jfr vidare Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 291. — Strahl, Skada och vinning s. 22 not 1, anmäler viss reservation.

[89] Hagerup Bull och Scheel ha icke velat tillerkänna omständigheten så stor vikt. De anföra båda, att risken är överdriven; Bull utifrån sin uppfattning om den principiella möjligheten att med hjälp av nationalekonomiens metoder mäta värden, a.a. s. 194 ff. (under rubriken »Enhver økonomisk værdi kan ansættes i penge»); Scheel med hänvisning bl.a. till att risken icke är så mycket större vid icke ekonomiska värden än eljest. Scheel anför emellertid ett ytterligare skäl: han hävdar att det vore så mycket mindre anledning att tillägga denna omständighet större vikt, som svaranden i egenskap av skadevållare icke vore förtjänt av samma hänsyn som den skadelidande käranden; a.a. s. 455 ff. Argumentet är visserligen i och för sig mindre övertygande, enär frågan just är om vederbörande vid icke ekonomisk skadegörelse skall anses ha vållat skada i rättslig mening, men pekar å andra sidan hän mot behovet att om möjligt finna grunder, som icke vila på huvudsakligen hänsyn till bevismässiga svårigheter.

[90] Det återkommer icke i den senare i Erstatningsret, 1947 års upplaga, givna framställningen och anföres ej heller i allmänhet av andra författare.

sig ju så, att nämnda svårighet stundom kan vara stor nog även vid vissa typer av ostridigt ekonomisk skada, men däremot mindre vid gränsfall, såsom Ussing också själv antyder.[91] Därjämte leder principen ibland till resultat som utifrån endast den angivna motiveringen äro svårförståeliga; varför skulle t.ex. förhindrandet av bevistandet av en teaterföreställning vara ersättningsgillt just ur den synpunkten, att publiken i allmänhet betalar för att övervara densamma?[92] Överhuvud synes tanken förutsätta någon särskild bestämning av vad det är som skall värderas såsom skada,[93] om icke bedömningen skall bliva villkorlig.[94] Och möjligen ligger också en sådan implicerad i formuleringen, i det att termen värdering eventuellt användes i två olika betydelser; dels som penninguppskattning, dels som hänvisning till intersubjektiva ställningstaganden (»almen Vurderingsmaalestok»).[95]

Det synes därför vara lämpligt att på något bredare bas angiva de olika typerna av skador, utifrån deras sätt att verka ur nytto- respektive penningsynpunkt; ty i denna motsättning koncentrerar sig av allt att döma svårigheterna. Härvid må anslutas till ett argument som av Ussing förkastas.[96] Det anföres

---

[91] SvJT 1941 s. 749 f.

[92] Se SvJT 1941 s. 751 och Erstatningsret s. 139; jfr Karlgren a.a. s. 193, utan en uttrycklig sådan förutsättning.

[93] Se i sådan riktning också Strahl, Skada och vinning s. 22 not 1.

[94] Bl.a. anför Ussing, SvJT 1941 s. 749 f., att skadan på grund av förlust av ett föremål, som icke kan återanskaffas, kunde sättas till den ursprungliga anskaffningskostnaden minus eventuellt avdrag för ålder och bruk. Enligt eljest gängse värderingsprinciper har originalkostnaden icke direkt relevans för värdet. Vad som i sådant fall förlorats är möjligheten av en behovstillfredsställelse, ej något pekuniärt, och satsen kunde då innebära, att den nämnda skadan skall ersättas, därest objektet — men icke nödvändigt skadan — kan på något sätt visserligen icke värderas men sättas i samband med pengar; eller möjligen utgjorde den en indirekt metod att mäta behovstillfredsställelsen. Jfr härom vidare nedan s. 393 ff.

[95] Ussing a.a. s. 750. — Jfr ovan s. 295 f.

[96] A.a. s. 746. Ussing kritiserar därutöver, a.st., vissa av honom angivna hypotetiska skäl för principen i fråga, nämligen att icke ekonomiska

ju stundom, att den icke ekonomiska skadan ej kan ersättas och följaktligen faller utanför skadeståndssanktionen.[97] Häremot hävdas nu, å ena sidan att även den ekonomiska skadan ofta icke kan ersättas i egentlig mening, utan att det blott blir fråga om ett surrogat, medan det alltid är osäkert om själva olustkänslan bringas ur världen; å andra sidan att i fall då den icke ekonomiska skadan kan värderas i penningar, den i så måtto kan ersättas.[98] Kritiken i fråga är emellertid icke helt övertygande, i det att den förutsätter att den kritiserade uppfattningen skulle se skadeståndet såsom avsett att läka skadan i dess totalitet. Meningen kunde ju lika gärna vara den att i princip blott penningförlusten skulle ersättas; detta har ju tydligen varit Scheels åsikt rörande den gällande rättens innehåll och även om den i *det* avseendet kan vara diskutabel träffas den dock icke av den anförda kritiken. Och än vidare synes det kunna ifrågasättas om man kan tala om ersättning i en enhetlig mening vid den ena eller den andra skadetypen, då ju skada liksom ersättning verkar på olika sätt.

II. I enlighet med det anförda kunna skadegörelser sägas verka i två principiellt skilda former: antingen ingripa de i pro-

---

»Goder» skulle vara mindre viktiga eller mindre skyddsvärda, respektive att vid dem behovet av ersättning skulle vara svagare; han anför därvid att många icke ekonomiska värden äro minst lika beaktansvärda och därutöver äro mindre skyddade, bl.a. därför att de ej äro straffrättsligt sanktionerade. För en historisk betraktelse undandrager sig frågan visserligen mer bestämd kunskap, men den hypotesen kunde vågas att förhållandet har en naturlig historisk bakgrund. För äldre skeden torde de fysiska livsbehoven, avseende föda, kläder, bostad m.m. i allmän värdering ha framstått såsom de väsentligaste; detta sagt utan underskattande av betydelsen utav angrepp å känslolivet etc.; skadan därutinnan har varit av annan art, mindre ägnad att läkas genom skadestånd i vanlig mening. Och detsamma torde gälla allt fortfarande (så till vida om också icke eljest kunde man acceptera Stangs uppfattning: »At ville omsætte de høieste livsgoder i pengebeløp er, efter min mening, at flytte dem ned paa et lavere plan», s. 366).

[97] Se i sådan riktning Stang a.a. s. 363 ff.

[98] Ussing, SvJT 1941 s. 747 ff.

duktionen eller i konsumtionen.[99] Härtill ansluta sig de olika metoderna för uppskattningen, i det att denna antingen innefattar värdering i »egentlig» mening, alltså bestämmandet av det pekuniära resultatet i det hypotetiska förloppet, eller inriktar sig på konsumtionsskadan, i gemen bestämd genom nyanskaffningskostnaden. Det brukar ju med fog anföras, att gränsen mellan ekonomisk skada och dess motsats är vag, men i det avseendet gives dock viss säkerhet, att den här nämnda distinktionen har en principiell bestämbarhet, och att i båda fallen det numeriska resultatet som regel kan angivas. Om också det kontroversiella i ämnet väsentligen anknyter till de skilda ändamålsöverväganden, vilka hävdas eller kunna hävdas beträffande ersättningsgillheten och värderingen av på ömse sidor om gränsen fallande skadetyper, kan det därför måhända delvis hävas genom ett närmare utförande av distinktionen i fråga.[1]

---

[99] Jfr ovan s. 301 ff.

[1] Därtill kan obestämdheten betingas av en särskild typ av ställningstagande i metodiskt hänseende — vilken i sin tur delvis kan ligga bakom den osäkerhet som allmänt säges råda i ämnet — nämligen den uppfattningen, att uppgiften icke är att undersöka om en skada av viss typ är ekonomisk eller icke utan att man har att direkt fråga om ersättning bör givas; se t.ex. Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 174. Ett dylikt ståndpunktstagande kunde åsyfta, att den systematiska uppdelningen av olika förutsättningar för ansvar lätt kan tilläggas ett egenvärde som föranleder till begreppsjurisprudens, förhindrande bedömaren att undersöka de bakomliggande värderingarna; likvisst är det cirkulärt vid det förhållandet att vad som av domaren »bör» företagas beror på tillämpliga imperativ, bland dem det fastslagna rekvisitet ekonomisk skada (FAL 35 §). Men uttalanden av dylik art kunna också markera en glidning mot en s.k. allsidig bedömning med en opreciserad hopkoppling av diverse olika regler och ändamålsöverväganden. (Jfr sålunda vad ovan s. 23 f. anföres om förbiseendet av skillnaden mellan differensschemat och de särskilda variablernas fastställande samt ovan s. 310 ff., 327 f. om de »fria» värderingarna av skada ävensom, i orsaksfrågan, s. 246 ff.). I det här aktuella sammanhanget bör särskilt observeras, att rekvisitet i fråga är — eller antages vara — gemensamt för skadestånds- och ersättningsregler överhuvud, medan de faktiska syftena variera inom respektive discipliner. Den sistnämnda omständigheten kan för övrigt föranleda till en upplösning av begreppet

I anledning av det nu anförda skall ämnet härefter behandlas med utgångspunkt i realskadornas olika verkningssätt.

1. Först antages den situationen, att skadan har en *pekuniär inverkan,* d.v.s. minskar tillgångar, förhindrar inkomster eller vållar utgifter, väsentligen alltså vad som avses i definitionen av skada såsom förmögenhetsförlust.[2] En begränsning skall emellertid göras till objekt, som disponeras för sin avkastnings skull, i vidsträckt mening, sålunda huvudsakligen varor i *produktions- eller omsättningsledet,* respektive andra produktionsmedel. Det värde som här föreligger ger direkt utslag i penningenheter, bestämt utifrån det hypotetiska förloppets resultat. Ersättningen är därför reparation i egentlig mening, i det att identitet mellan skada (i penningar) och ersättningsbelopp föreligger; skadan kan sägas vara pekuniär, ty ingen anledning finnes att taga hänsyn till minskad behovstillfredsställelse o.d.[3]

Emellertid är det härvid nödvändigt att skilja mellan faktiska förluster och potentiella förluster. Man ger nämligen stundom ersättning såsom för ekonomisk skada, när brukandet av ett objekt för viss tid undandragits, även om skada därav icke kan påvisas. Vid behandlingen härav skiljes emellertid icke alltid klart mellan olika typer av skador med hänsyn både till

---

ekonomisk skada till olika meningar i skilda discipliner. Att sålunda behandlingen av fall av förevarande typ inom försäkringsväsendet kan betingas av för detta specifika ändamålsöverväganden bör beaktas, när man söker material därstädes i enlighet med Ussings antagande, att skador som försäkringsrättsligt betraktas som ekonomiska skador kunde bedömas så också i skadeståndsrätten; SvJT 1941 s. 750. Jfr i sådant hänseende kap. 2 s. 184 ff.

[2] De olika definitionsvarianserna lämnas här åsido. Jfr ovan s. 363 och Hagerup Bull a.a. s. 157 ff. Det må anmärkas, att Hagerup Bulls tolkning av Stangs uppfattning icke synes riktig. När Stang med ett objekts värde förstår att det kan göras ekonomiskt fruktbringande, behöver detta icke nödvändigtvis i enlighet med Hagerup Bull tolkas så, att det skall ge pekuniär avkastning; såsom av Stangs framställning, a.a. s. 304 ff., framgår antages bruksvärdet av konsumtionsgods vara ekonomiskt till sin natur.

[3] Såvitt icke dylik uppträder som en följd av den inledande realskadan; men det gäller då en *annan* skada och är icke här aktuellt.

deras karaktär och sannolikheten för deras inträffande. Det ifrågakommer för det första att ge ersättning för angrepp på sådana objekt, som äro avsedda att inbringa inkomst, och liknande fall, även om det ej utretts, att sådan inkomst skulle hava influtit. Sålunda kan — mutatis mutandis — ersättning ifrågasättas för förlust av arbetsförmåga, även om det ej kan visas, att in casu något arbetstillfälle varit att vänta,[4] liksom skadestånd kan givas för att förfoganderätten över ett avkastningsgivande föremål undandragits, även om undandragandet ej visats ha lett till förlust.[5] Likaledes ifrågasättes ersättning för minst försäljningsvärdet av ett föremål, även om försäljning icke skulle ha kommit ifråga.[6] I den mån detta beror på att man i brist på kunskap om fakta presumerar skada eller laborerar med en sannolikhetsberäkning, har det mindre intresse i detta sammanhang. Om man emellertid ger dylik ersättning även i fall av tillfredsställande motbevisning, har man tydligen gått utom ramen för den nu berörda sidan av ersättningens funktion. Detta innebär, att man typicerar begreppet ekonomisk skada, liksom man på motsvarande sätt kan typicera värdebegreppet. Det förändrar emellertid ej nämnvärt innebörden i begreppet, ty man handlar ju dock utifrån den (visserligen eventuellt fiktiva) förutsättningen, att förlust föreligger, i det att det är typiskt att förlust utkommer i sådana situationer. Att åter se dessa fall som frågor om *ekonomisk* skada respektive motsatsen, är icke befogat, då tvekan icke gäller detta utan rör spörsmålet om skada över huvud uppkommit.[7] — Annorlunda blir läget om det temporära berövandet av dispositionen över objektet med-

[4] Jfr Strahl, Skada och vinning s. 23 not 1.

[5] Se om det fall, att skadestånd tillerkänts järnväg för förlust under viss tid av vagn, trots att det ej visats att förlust uppkommit, NJA 1939 s. 481 och 1945 s. 295; jfr SvJT 1942 rf s. 38 och NJA 1945 s. 440.

[6] Se sålunda Strahl a.a. s. 17 f.

[7] Det bör observeras, att i dylika fall det stundom hävdas, att skadan bestått däri att käranden haft vissa kostnader för att gardera sig mot risken för skadegörelse, t.ex. genom hållande av reservfordon; se de i not 5 nämnda fallen. Jfr om originalkostnadens betydelse nedan s. 395 ff.

fört att viss icke pekuniär nytta ej kunnat dragas av detsamma; men därvid rör det sig om konsumtionsskada, som icke hör under de nu avsedda fallen.[8]

Att »förmögenhetsskador» äro pekuniära betyder som nämnts, att hänsyn icke behöver tagas till de motivationer som bestämma värdena, annat än i utredningssyfte; varför produkterna eftersträvas är alltså som regel [9] likgiltigt. Avgörande blir blott det faktum att pekuniär skada föreligger. Därmed är dock icke sagt att ersättningen bestämmes av värdet såsom det här bestämts, utan den övre gränsen utgöres givetvis i princip av anskaffningskostnaden. Skadeståndets funktion vid här berörda skador är sålunda den att återföra det pekuniära läget i dess ursprungliga skick.

Med förlust av ett förmögenhetsvärde respektive av en intäkt brukar enligt penningteorien och anslutande åskådningar jämställas vållande av utgift eller rimlig anledning att företaga sådan.[10] Här som förut är att skilja mellan fall då utgiften avser ett värde av ovan angivna typ och då den gäller återställande av konsumtionsmöjlighet (nedan under 2), och motsvarande synpunkter äro tillämpliga. Att — i det förra fallet — utgiften skall vara rimlig torde endast betyda, att dess belopp skall vara adekvat till skadans belopp, respektive till ändamålet att hindra eller upphäva pekuniär skada.[11]

2. Att skadeståndet icke kan begränsas till fall av rent pekuniär skada är emellertid ostridigt; det förnekas ju numera icke

---

[8] Jfr Ussing, SvJT 1941 s. 751 och Erstatningsret s. 140.

[9] Undantag bör möjligen göras för olagliga eller osedliga motivationer; jfr FAL 35 §. Den inkomst man kunnat göra sig på osedligt levadssätt, på smuggling etc. anses i princip icke rättsligen skyddad; se härom Strahl, Skada och vinning s. 35 ff.

[10] Se sålunda Scheel a.a. s. 447 och Hagerup Bull om pengeteorien, a.a. s. 157 ff.; satsen är för övrigt allmänt accepterad, dock naturligen med olika ståndpunkter i fråga om vad som kan sägas vara »rimlig» utgift.

[11] De spörsmål som uppkomma, då utgiften är större eller då med hänsyn till leveranstider etc. alternativa utgiftsbelopp föreligga, angå icke det ämne som här behandlas; se härom nedan kap. 9 D.

av någon, att ersättning som regel skall givas, då för *konsumtion* avsedd egendom läderas. Samtidigt gäller ju detta icke generellt. I gränsdragningen ligger själva kontroversen om naturen av den ekonomiska skadan. De olika principer, som bestämma densamma, äro av dels »formell» art, dels »materiell». Den förstnämnda representeras av åsikten, att ekonomisk skada är i *penningar värderingsbar skada*. För en materiell bestämning åter kan först erinras om att enligt en tidigare hävdad mening utgjorde »gemeiner Wert» och liknande figurer ersättningens objekt. Detta har nu huvudsakligen aktualitet endast såsom objektivt värde i bl.a. försäkringsrätten; tydligt är att dylika värden, när de uppträda som försäljningsvärde o. likn., äro att hänföra till de ovan under 1. angivna fallen. Om detta i förevarande fråga har huvudsakligen historisk betydelse, är det dock ur synpunkten av skadeståndets syfte intressant. Ty i den mån sålunda nämnda värde — som egentligen svarar mot priset — bestämt måttet för ersättningen, ger det en antydan om ett eventuellt »syfte» med skadeståndet ur historisk synpunkt, nämligen såsom avseende pekuniär skada.[12] Som förut berörts kunna emellertid objekt, som disponeras för konsumtion, icke på vanligt sätt pekuniärt värderas utifrån funktionssynpunkt. Skadan kan därför icke direkt bestämmas såsom värdeförlust. I detta hänseende betecknar den äldre *penningteorien* en mer realistisk inställning än *värdeteorien*. Den förra bestämmer nämligen icke skadan utifrån en värdering av nyttan utan betraktar den som ett kauserande av utgift, medan den senare direkt vill mäta värdeförlusten ur psykologisk synpunkt,[13] en på det hela taget [14] omöjlig uppgift vid det förhållandet, att här saknas värdemåttstock.

---

[12] Jfr ovan s. 362 not 74. Därvid bör då underförstås också pretium vulgare, not 86 ovan.

[13] Hagerup Bull a.a. s. 194 ff. Hagerup Bulls svårighet sammanhänger tydligen därmed, att han bygger icke blott på den empiriskt inriktade sidan av gränsnytteläran, läran om värden, som söker en förklaring av prisbildningen, utan också accepterar dess lära i värden, objektiveringen av de

Den avgörande skiljelinjen ligger därför i frågan om skadan skall hava varit pekuniär eller icke. Denna motsättning kunde rent principiellt upprätthållas, om det blott gällde att skilja mellan två slags effekter av realskadan, förmögenhetslädering och nyttolädering. Emellertid är detta icke möjligt vid skadeståndsfrågan, ty skadan får sin innebörd icke blott genom de faktiska effekterna i konkret mening, utan som förut berörts genom en jämförelse. Endast ett betraktande av skadebegreppet såsom implicerande en differens kan klarlägga innebörden av motsättningen mellan respektive åskådningar, och därvid föranledes också en misstanke, att motsättningen i själva verket icke är så skarp, som Hagerup Bull i sin avhandling synes antaga.[15] Det är ju icke nog att utgift föranletts, utan denna skall också kunna på något, ehuru ofta svårbestämt sätt svara mot det hypotetiska skeendet; fortfarande kvarstår därför uppgiften att bestämma innebörden i skadebegreppet. Scheel angiver som nämnts den förutsättningen, att utgiften skall vara »rimelig»,[16] och Hagerup Bull bygger på en karaktärisering av de olika typerna av nytta med hänsyn till om de äro av ekonomisk art eller icke.[17] Till slut blir det därför för alla åskådningarna — jämväl, synes det, för den formaliserade bestämningen: värderingsbar skada — en fråga om en värdering av nyttan; dock med den skillnaden att enligt penningteorien densamma har betydelse blott som motiv för utgiften, medan den enligt värdeteorien i och för sig svarar mot skada, och utgiften (t.ex. anskaffningskostnaden) endast innefattas i en metod för att

---

subjektiva emotionerna; se a.a. s. 196 f. — Jfr härtill Sundbom i Theoria 1935 s. 231 ff.

[14] Reservationen avser fall, då den subjektiva värderingen tagit sig uttryck i handling; detta kunde ju eventuellt få indirekt betydelse för värderingen av skadan; jfr ovan s. 302 ff.

[15] Se särskilt s. 169 ff.

[16] Scheel a.a. s. 447.

[17] S. 162 ff.; en dylik distinktion mellan ekonomiska och andra nyttigheter förekommer fortfarande i diskussionen. Se sålunda tidigare Stang s. 305 f. och Ussing, SvJT 1941 s. 752; se vidare i det följande.

mäta skadan.[18] Följaktligen måste skadan resp. nyttan bestämmas. Detta har två aspekter, enligt nedan; de kunna behandlas utifrån den reguljära förutsättningen, att ersättningen bestämmes av kostnaden.

a) I satsen om att skada är differens ligger att utgiften med hänsyn till sitt ändamål måste jämföras med det hypotetiska läget, ty icke vilken som helst utgift motiverar ersättning; den skall också leda till ett utjämnande av skadan.[19] Eljest skulle ju ersättningsskyldigheten kunna bliva obegränsad, i det att en realskada kunde hos den skadelidande utlösa vilket som helst kompensatoriskt handlande. Detta rör det särskilda spörsmålet, *om ändamålet med utgiften är kommensurabelt till realskadan* och dess följder, om t.ex. ett substitut har värde i samma mening som det förstörda objektet; detta skall behandlas under III.[20]

b) För det andra är det icke tillräckligt att nämnda ekvivalens föreligger, utan även *behovstillfredsställelsens art* kan ha relevans. Det vore anledning att antaga, att just i detta spörsmål bestode frågan om den ekonomiska skadan. Scheel behandlar icke särskilt denna sida av saken utan diskuterar huvudsakligen ekvivalensfrågan; den huvudsakliga ledningen — vilken icke ger mycken klarhet — ges i det både a och b omslutande rekvisitet rimlig utgift; det väsentliga problemet för Scheel är om utgift föranletts och om dess resultat är tillräckligt ekvivalent. För Hagerup Bull åter, som icke tillerkänner det pekuniära momentet någon självständig betydelse, föreligger nödvändigheten att gradera behoven, då som han anför icke alla konkreta, för subjektet negativa förändringar äro ersättningsgilla. Han söker svaret i en klassificering av nyttigheterna i ekonomiska och andra; till de förra hänför han resultaten av den ekonomiska verksamheten; de senare höra till den del av tillvaron »som bygger op vort religiøse, vort politiske, vort

[18] Och som sådan icke exklusiv; även en jämförelse mellan subjektets relativa uppskattningar av sina olika nyttigheter ger enligt Hagerup Bull en värdemåttstock; s. 196.

[19] Scheel a.a. s. 448 ff.

[20] Se s. 381 ff.

sociale og vort familieliv såvelsom vort liv i og med naturen», dock endast försåvitt angrepp i denna sektor icke berör ekonomiska värden.[21] Denna bestämning är tautologisk och representerar just däri teoriens onöjaktighet, nämligen i förbiseendet av att om man med mening skall skilja på ekonomiska och andra värden de förra måste anknyta till en verksamhet som antingen avkastar penningar eller motiverar utgifter, detta utifrån den nationalekonomiska grund, varå Bull bygger sin värdelära. Och då vid de nu ifrågavarande skadetyperna en ekonomisk komponent är närvarande, nämligen anskaffningskostnaden, leder Hagerup Bulls lära icke till någon som helst inskränkning i ersättningsskyldigheten.[22]

Uppgiften att gradera de olika behoven är med hänsyn till sin vaghet till synes outförbar. Till en början torde kunna fastslås att det som regel är likgiltigt, vilken sorts behovstillfredsställelse, som undandragits.[23] Vilken inställning som helst i sådana ting är potentiellt motiv för ekonomiskt handlande, och man kan icke skilja på ekonomiska och icke-ekonomiska behov

[21] S. 167.

[22] Som exempel på icke-ekonomisk skada angiver Hagerup Bull, a.a. s. 168, bl.a. obehaget att utstötas ur en klubb; jfr dock s. 188. Varför denna skada icke skulle — i motsats till förhindrandet att vid en högtidsdag avbränna ett fyrverkeri, s. 176 f. — vara ekonomisk utifrån Hagerup Bulls egen lära är mindre klart; man jämföre t.ex. att vederbörande söker obehaget upphävt genom ett kompensatoriskt handlande, genom att söka inträde i en annan klubb och därvid erlägga stadgade avgifter, något som i och för sig icke skulle vara nödvändigt enligt Bulls framställning om skadeuppskattningens principer, s. 194 ff. Det är möjligt, att såsom Øvergaard anför, a.a. s. 290, ekonomiska värden i Bulls lära skulle referera till »yttre behovstillfredsställelsemedel»; jfr Popp-Madsen, Bod s. 260, om icke-ekonomiska nyttigheter: »Gode, der ikke har objektiv existens udenfor det berettigede Subjekt», och härtill Ussing, Erstatningsret s. 138 f. — Även med hänsyn tagen till vagheten i en dylik avgränsning kan den icke sägas vara träffande, vare sig de lege lata eller utifrån Hagerup Bulls egen principståndpunkt, såsom framgår av ett flertal av hans exempel, t.ex. tillskott av eget arbete, s. 172 ff.

[23] Det bortses från den särskilda avgränsningssynpunkt, som tager sitt uttryck i att olagliga och osedliga intressen uteslutas från ersättning.

bland dem som över huvud kunna föranleda pekuniära uppoffringar;[24] och det är dylika varom här är fråga. Vare sig den skadade egendomen varit avsedd att tillfredsställa de »elementära» behoven, betingade av hunger, törst etc., eller estetiska eller andra känsloinställningar, skall den i princip ersättas, därest reparation är möjlig. Man kan sålunda antaga, att de flesta drifter, behov önskemål etc. äro ekonomiska i den meningen, att de kunna leda till ekonomiska uppoffringar, samt att vidare i högre eller mindre grad värderingen av objektet ur synpunkten av tillfredsställandet av nämnda behov etc. varierar från individ till individ; i strikt mening kan då ej talas om objektiva måttstockar. Objektivt åter är att med bl.a. dessa subjektiva moment som delar av orsaksförloppet vissa priser utbildats. Kostnaden är sålunda given, men värderingarna skifta, och detta gäller alla intressen, även affektionsintressen. Den skada, som i fall av denna typ föreligger, är pekuniär. — Emellertid antages i allmänhet en viktig inskränkning i ersättningsskyldigheten, belyst bl.a. därav att s.k. affektionsintressen icke ersättas. Det sistnämnda är nu något inadekvat, som också brukar medgivas; man framhåller bl.a. att därest affektionen i fråga skulle delas av någon annan, såsom vid familjeklenoder kan vara fallet, ersättning vid skada må kunna utgå, varvid man hänvisar till att just sagda förhållande ger varan ett pekuniärt värde, ett försäljningsvärde.[25] Emellertid är det tydligen i sådant fall icke affektionsintresset som ersättes[26] utan kapitalvärdet och skadan är tydligen av den ovan

---

[24] På annat sätt nämligen än att *dels* en skillnad föreligger mellan produktions- och konsumtionsgods, vilken skillnad dock här icke avses; *dels* inom gruppen av de sistnämnda det kanske vore möjligt att urskilja en del ekonomiskt helt irrelevanta handlingar; även detta saknar emellertid här aktualitet, då frågan gäller nytta, som i varje fall av ett subjekt tillerkännes ekonomisk betydelse.

[25] Stang a.a. s. 305.

[26] Det får sålunda antagas vara likgiltigt om ägarens affektion är högre än den presumtive köparens.

under 1 berörda typen. Ifrågavarande intresseläge kan likväl på annat sätt repareras om det är knutet till ett objekt, som kan återanskaffas; i det fallet torde ersättning kunna utgå med anskaffningskostnaden. I båda dessa fall kan det emellertid konstateras, att värdemåttstocken är pekuniär och så till vida är affektionen såsom sådan lämnad utanför bedömningen. — I själva verket synes i dylika fall en rent individuell värdering icke föreligga; å andra sidan kan värderingen svårligen sägas vara i någon utpräglad grad intersubjektiv.

Man kan nu fråga om någon särskild inskränkning i ersättningsskyldigheten framgår av det mer formella skaderekvisitet, kravet på att skadan skall kunna penningvärderas utifrån en objektiv måttstock. Detta synes här kunna betyda två saker: antingen kan objektiviteten anknyta till ett återupprättande av det faktiska tillståndet och gälla frågan, om det med hänsyn till den tänkta nyttan är skäligt att ersätta ifrågavarande kostnad; eller kan den avse en penningvärdering av själva nyttan respektive lidandet. Som en exemplifiering av satsen i fråga angives bl.a. affektionsintresset »hvor der ikke haves anden Maalestok for Tabet end Skadelidendes egen vurdering af det krænkede Gode».[27] Eftersom i förevarande fall en objektiv värderingspunkt gives i anskaffningskostnaden och då vidare kriteriet ej synes avse en direkt penningvärdering av själva nyttan,[28] behövde här tillämplig inskränkning icke avses med detsamma. Av allt att döma är detta dock avsikten; det skall enligt en allmän värdering vara rimligt att företaga uppoffringen.[29] Och objektivitetsbestämningen synes därför avse *förhållandet mellan kostnaden och nyttan.*

---

[27] Ussing SvJT 1941 s. 750.

[28] Jfr sålunda de s. 750 f. givna exemplen å ekonomiska skador: realskadans upphävande genom eget arbete etc. Se vidare nedan s. 392 ff.

[29] Se a.a. s. 752 f. Uttalandet ansluter till skador å icke ekonomiska »Goder». Bortsett från tveksamhet om huru dessa skola bestämmas, så torde väl kriteriet, ehuru så ej direkt utsäges, avse också sedvanligt konsumtionsgods.

För att, vid frågan om denna avvägning, åter anknyta till ett utpräglat subjektivt intresse, affektionsintresset, så gäller ju visserligen om detta, att det sällan föreligger i förhållande till objekt, som äro återanskaffningsbara. Stundom kan det dock tänkas inträffa, så t.ex. om till ett objekt för sådan uppskattning finnes en duplett, t.ex. hos en antikvitetshandlare. I så fall kan konkret reparation ske till ett pris som bestämmes av det förhållandet, att den särskilda personen har dylik affektion.[30] Objektivitetskravet tillämpat på detta förhållande rör icke en värdering av skadan [31] efter en allmän måttstock utan av rimligheten i förhållandet mellan intresset och kostnaden.[32] Hur denna rimlighetsbedömning grundas är det naturligtvis vanskligt att uttala sig om och också tämligen meningslöst; i korthet må hänvisas till storleken av kostnaden i och för sig samt i förhållande till ändamålet, eventuellt den skadelidandes förmögenhetsläge och ställning i övrigt etc.[33] — Det sagda kan emellertid även tillämpas å egendom, som icke värderas rent individuellt. Då som nämnts även vid stark grad av intersubjektivitet värderingarna överhuvud äro i strikt mening inkommensurabla, uppkommer nämligen det motsvarande spörsmålet för de fall, där en i och för sig allmänt värderad nyttighet på grund av en individuell utformning av ett behov föranleder en särskilt stor utgift; sålunda i det av Strahl givna exemplet med en neurasteniker som berövas en villa som har en med hänsyn till hans psykiska egenart speciellt avpassad belägenhet etc.[34]

---

[30] Det slutliga prisets storlek inverkas naturligtvis av diverse andra faktorer, såsom prutningsförmåga etc.

[31] Såsom Ussings bestämning efter ordalagen synes ge vid handen.

[32] Skadan såsom rent individuell kan ju icke rimligtvis upplevas av andra.

[33] Det kan icke hållas för uteslutet att dylika omständigheter inverka i fråga om det befogade i återanskaffning. Att de göra det i negativ riktning antages ofta; så anföres, att brukade möbler ha olika värde hos skilda nyttjare; Se Hoppe a.a. s. 168.

[34] Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 172 f.; jfr Ussing, SvJT 1941 s. 750, om egendom som särskilt anpassats till viss person.

Det anförda kan *sammanfattas så,* att i fall då skadan är ekonomisk i den meningen, att den kan på pekuniär väg *repareras,* den också som regel ersättes, men att vid individuella eller ensartat utformade intressen ersättningsfrågan kommer att bliva avhängig av en *rimlighetsbedömning,* avseende förhållandet mellan å ena sidan kostnaden, å andra sidan ändamålet.[35] Därvid kan naturligtvis resultatet bliva att ersättning icke utgår med hänsyn till kostnadens storlek. Och det skall icke förbises, att det kan tänkas typer av subjektiva värderingar eller intressen, som på grund av enbart sin art skulle vägras beaktande, såsom eventuellt stundom affektionsintressen.[36] Detta har naturligen tillämpning också på det fall, att skadan bestått i att en utgift föranletts och det ifrågasättes huruvida utgiften varit med hänsyn till sitt ändamål »skälig» etc.[37] Det bör ju icke göra

---

[35] Motsvarande synpunkter synes vara tillämpliga, då kostnaderna variera med hänsyn till olika leveranstider etc. och den skadelidande gör anspråk på den högre kostnaden.

[36] Utöver tidigare nämnda olagliga intressen etc. kan också nämnas fantasivärden, d.v.s. sådana som grunda sig på en felaktig uppfattning av ett faktiskt läge; som Nehrman framhåller, a.a. s. 112, »kan en inbillad nytta offta giöra mehr här wid, än then som wärkelig är». — Jfr vidare FFR 1944 nr 387 (hovrättsdom): utgifter för leksaker åt barn, som vårdats å lasarett; ersättning härför »kunde icke ifrågakomma».

[37] Vid ersättning för *begravningskostnader* o.d. uppkomma ofta fall av dylik skälighetsberäkning. Därvid synes ha inverkat bl.a. hur nära släktskapen och samhörigheten med den avlidne varit, se NJA 1948 s. 170, 1949 s. 693, FFR 1950 nr 50 (hovrättsdom); vidare möjligen också den avlidnes ekonomiska och sociala ställning, se NJA 1936 s. 106 (uttryckligen i RR:s dom). Se vidare NJA 1949 s. 693 (yrkande om ersättning för flygresa Chicago—Stockholm och åter till underårig sons begravning, där modern även var närvarande, ogillad av HD; två diss.), 1935 s. 303, 1939 s. 410, FFR 1944 nr 329 (not B 107), 1946 nr 476 (NJA 1945 B 1320), 1946 nr 507 (not B 477) och 1947 nr 657 (hovrättsdom). Motsvarande spörsmål aktualiseras vid *sjukvårdskostnader* o.d. Se t.ex. NJA 1944 s. 206, där yrkande om ersättning för vårdavgift å halvenskilt rum å lasarett ogillades, och FFR 1947 nr 627 (not B 873) med motsatt utgång; vidare för resor till sjukläger NJA 1949 s. 72 samt FFR 1941 nr 203 (hovrättsdom), 1945 nr 407 (not A 66) och 1946 nr 526 (not A 155). — Jfr slutligen för frågan om vilka intressen

någon skillnad ur förevarande synpunkt om kostnaden redan uppkommit eller icke.[38]

Objektivitetskravet får härvid den innebörden, att vid skadegörelse, som såtillvida är av ekonomisk natur, att den vållar en utgift, likväl ersättning stundom ej skall utgå, i det att ekonomisk skada dock icke förelåge. Ett sådant sätt att bestämma detta allmänna kriterium synes nu emellertid ej lyckligt. Härvid må hänvisas till att det ofta hävdas, att vid dolös eller grovt culpös skadegörelse även de ifrågavarande mer ensartade intressena borde beaktas; än vidare är det icke a priori praktiskt påkallat att utesluta desamma från möjligheten till försäkringsskydd, om sådant med hänsyn till tekniska möjligheter o.d. kunde erbjudas. Å andra sidan synes just den nämnda mer generella giltigheten av förutsättningen om ekonomisk skada nödvändiggöra en enhetlig tolkning. Problemet har betydelse i avseende å de flesta frågor om ekonomisk skada, och återkommer därför i det följande. Här skall blott erinras om, att objektivitetskriteriet ifråga om skada, som kan repareras, får denna särskilda mindre enhetliga innebörd.

III. I de hittills angivna fallen har situationen förutsatts vara den, att reparation kunnat genomföras så, att den skadade funktionen kunnat på ett adekvat sätt återupprättas, och den inskränkning med hänsyn till rekvisitet ekonomisk skada, som varit tillämplig, har rört icke en diskrepans mellan läget före och efter skadan utan frågan om det ur en objektiv måttstock skäliga i reparationen i avseende å förhållandet mellan kostnaden å ena sidan, nyttan å den andra. Som ovan (II: 2 a) påpekats, får rekvisitet en annan innebörd, när en *diskrepans mellan det hypotetiska och det faktiska läget efter utgivandet av ersättning* uppkommer eller kan antagas uppkomma. Rent

---

som beaktas NJA 1932 s. 150, där ersättning för sveda och värk åt en tolvåring med hänsyn till åldern av HovR icke ansågs kunna medgivas; yrkandet bifölls i HD; samt NJA 1951 s. 79 avseende ersättning för svårigheter och obehag i studier.

[38] Se vidare nedan kap. 7 C om värdeminskning.

principiellt kunde det anföras, att så vore fallet vid varje skada, i det att läget i dess totalitet icke kan intill fullständig identitet återställas; detta är emellertid av mindre betydelse, enär ju icke heller detsamma för den skadelidande kan vara till sådan fullständighet väsentligt.[39] När dylik avvikelse är aktuell rör den blott relevanta moment; diskrepansen skall alltså bedömas med hänsyn till om den gäller skadan, icke andra omständigheter, även om de kunde vara väsentliga ur någon annan synpunkt.[40]

Frågan om ekonomisk skada får sålunda särskild vikt i fall, där genom utgivande av penningar nämnda likhet mellan lägena före och efter skadan icke genomföres eller kan genomföras. Om trots denna brist i ersättningens funktion densamma likväl skall vara motiverad, är för en renodlad penningteori till synes att besvara nekande.[41] Mot Scheels lära har i detta avseende riktats kritik.[42] Det må lämnas därhän om Scheel verkligen avsett att giva uttryck för en fullt genomförd penningteori.[43] För värdeteorien saknar det i ansvarsfrågan betydelse om reparation genomföres eller icke och detsamma kunde vid första

---

[39] Jfr ovan kap. 2 om motsvarande fråga vid kausalitetsprövningen.

[40] När mot argumentet, att blott ekonomisk skada kan ersättas, anföres att detta med hänsyn till de olika möjligheterna till diskrepans är felaktigt, kan ett förbiseende ha skett därav, att å ena sidan fullständig identitet praktiskt taget aldrig kan genomföras, å andra sidan reparation i mer typiska hänseenden kan ske. Snarare kunde nämnda argument ifrågasättas med hänsyn till dess till synes implicerade förutsättning att denna typiska identitet skulle vara avsedd i skadeståndsanktionen. Jfr härom Ussing, SvJT 1941 s. 747 f.

[41] En konsekvent tillämpning av Scheels åskådning synes leda till att ersättning icke skall givas, när förlusten av en »aandelig eller legemlig Nydelse eller Tilfredsstillelse» skulle vara uteslutande av icke pekuniär karaktär; a.a. s. 448.

[42] Se sålunda Hagerup Bull a.a. s. 169 ff. samt Ussing SvJT 1941 s. 744 och 749 och Erstatningsret s. 137 f.

[43] Scheel berör huvudsakligen fall av reparationsomöjlighet, respektive inkommensurabilitet mellan skada och reparation.

påseende gälla principen om ekonomisk skada såsom i penningar värderingsbar.[44]

Vad först beträffar det eventuella kravet, att skadan skall hava lett till en *utgift* (eller annat pekuniärt minus) för den skadelidande, kan det icke finna stöd i vare sig lag eller judikatur. Ej heller synes det kunna återföras till något rimligt antagande om skadeståndets syfte eller något godtagbart ändamålsövervägande därom. Ty den utgift, som förutsättes, skall ju just hava till uppgift att reparera skadan, såsom av Scheel närmare utvecklas.[45] Om käranden återupprättat läget och av sin motpart kräver ersättning för kostnaden härför, eller om hans yrkande direkt innefattar åläggande för den andra att utgiva medel till sådant ändamål ger ju icke större skillnad; ty det är som sagt icke en utgift, vilken som helst, som skall motivera skadeståndstvånget, utan en utgift med ändamål att reparera skadan.[46] Ett accepterande av utgiftssynpunkten skulle för övrigt i sina yttersta konsekvenser leda till att den skadelidande undandroges skyddet i situationer, där han vore mest illa ställd, d.v.s. när han saknade medel till bibehållande av sin förutvarande konsumtion.[47] Även i övrigt skulle motstridande resultat kunna uppkomma;[48] och än vidare skulle det kunna

---

[44] Se sålunda Ussing SvJT 1941 s. 750 f. — Jfr å andra sidan s. 752 rörande i nationalekonomiens mening icke-ekonomisk skada samt Erstatningsret s. 140; vidare Øvergaard a.a. s. 293 och Karlgren a.a. s. 196 f.

[45] A.a. s. 452 ff.

[46] Vilket ju också stödes av den ännu icke helt övergivna principen om naturalrestitution.

[47] Hagerup Bull s. 172; jfr NJA 1938 s. 147 (reparationshinder p.g.a. insolvens).

[48] Om realskada lett till att käranden ådragit sig en förpliktelse, som kräver pekuniär uppoffring, har han enligt penningteorien anspråk på ersättning; Scheel a.a. s. 446 f. Dock förutsätter skadeståndsskyldighet eljest icke att förlusten är på sådant sätt rättsligt kvalificerad, och Scheel anför själv, att även hindrandet av intäkt inneslutes i skadan, naturligtvis där intäktens effektuerande varit tillräckligt sannolik. Varför skillnad i detta hänseende skulle göras mellan intäkt och utgift torde vara svårt att motivera. Och än vidare skulle, därest käranden beställt nya varor i de för-

föranleda avsevärda praktiska och processuella svårigheter.[49] Det synes snarast antagligt, att utgiftskravet enligt Scheel har en mer speciell bakomliggande motivering, bestående däri att om reparation ej senare skulle komma att ske, ersättningen icke skulle *tjäna sitt antagna syfte att utgöra reparation i strikt mening,* såsom strax skall beröras. — Beträffande värdeteoriens motsatta ståndpunkt beror dess giltighet utav tolkningen av det vaga värdebegreppet. Bortsett från teoriens innebörd i negativ riktning, nämligen att realskadan icke behöver ha en pekuniär följd, avhänger dess positiva innehåll av vad som inlägges i värdetermen. Härvid må först hänvisas till vad i det föregående utvecklats. Det är sålunda tydligt, att objektet i och för sig icke har ett värde utan att detta uppkommer i de värderelationer, vilkas andra led i förevarande sammanhang utgöres av ett utnyttjande till behovstillfredsställelse. Vad sedan angår den närmare arten av den angripna nyttan såsom ekonomisk, söker Hagerup Bull som förut nämnts därav giva en till nationalekonomiska källor återgående innehållsmässig beskrivning; dels avskiljas vissa typer — obestämt vilka — som icke ekonomiska, dels hävdas beträffande de återstående möjligheten av deras direkta värdering i penningar. Enligt denna teori är det sålunda för både ansvarsfrågan och skadeuppskattningen likgiltigt om reparation företages eller icke. — Vad slutligen den formella skadedefinitionen angår så ger den mindre en innehållsmässig beskrivning av det aktuella begreppet än vissa allmänna kännetecken å de skador, som ersättas

---

störda ställe och därigenom ådragit sig en skuld, ersättning utgå, men icke om han — t.ex. av hänsyn till risken att skadestånd av något skäl ej skall utdömas i rättegången — i sådant fall avtalat om öppet köp.

[49] Sålunda i det förstnämnda avseendet om anskaffande av ersättningsobjekt kunde beräknas draga ut på tiden med på grund härav i kombination med kravet i fråga orsakad omöjlighet att inom önskvärd tid — betingat av tidsintressen m.m. — genomföra process. Vidare olägenheter med hänsyn till otymplighet i bevisningens förande. — Stundom kunde ju resultatet bliva, att då medel till reparation av saken för käranden saknats, skadan bleve ohjälplig eller mer omfattande.

såsom ekonomiska, grundade på själva uppskattningsmöjligheten. Dess närmare innebörd kommer att erhålla belysning vid den följande genomgången av olika skadefall. Här skall blott i korthet beröras den metodiska inställning som i särskilt Ussings utformning ligger bakom densamma, nämligen den att de praktiska syftena med skadeståndet äro avgörande för frågornas lösning, därvid de syften, som historiskt kunde varit aktuella, knappast låta sig utredas och för övrigt rimligen ej vore att tillmäta större betydelse.[50]

Det förhåller sig som anförts så att både pekuniär- och nyttoskada täckas genom att ersättning för anskaffningskostnaden gives, och endast i undantagsfall får frågan därför aktualitet, av allt att döma mer sällan förr än numera.[51] Det torde icke vara möjligt att bakom lagstiftning och domstolsutslag finna data som utvisa att det ena eller andra i värderelationen mer generellt fått dominera. Historiskt har det ytterligare förhållit sig så, att objektet ofta tillagts ett objektivt värde, och motsättningen i fråga har då varit dold. När åter intressesynpunkten senare vunnit insteg har den visserligen här medfört en nyansering, men denna har mest rört sig kring olika sätt att bestämma pekuniär förlust, särskilt i fråga om skillnaden mellan omsättningsvärde och bruksvärde, det senare i allmänhet bestämt såsom anskaffningskostnad och liknande. Vid frågan om utgift respektive nytta ligger det nära till hands att se utgiften i förhållande till dess ändamål, nyttan, och att bestämma ersättningen i förhållande därtill, vilket svarar mot den vanliga bestämningen av skadeståndets syfte: att återställa det rubbade läget; häremot korresponderar ju också metoden att ålägga naturalrestitution. Härtill kommer, att det faktiska läget i allmänhet icke varit sådant, att det funnits

[50] Se härom ovan s. 365.

[51] Särskilt inom försäkringsrätten med dess omfattande material av kontroversiella skadefall aktualiseras spörsmålet ofta; speciellt vid frågan om värdeminskningsavdrag vid personlig bruksegendom. — För äldre tid se t.ex. Nehrman a.st.

anledning att skilja på de två olika leden i skadan, med hänsyn till läget i processen, i det yrkandet i allmänhet avser ersättning för värdet, bestämt på gängse sätt.[52] Slutligen ligger det ju ofta faktiskt till så, att även om utgift icke göres för direkt reparation, ett utgivet skadestånd kommer att på ett eller annat sätt konsumeras i individens — i allmänhet begränsade medel innehållande — hushållning och att därför läget såväl pekuniärt som med hänsyn till behovstillfredsställelsen efter ersättningens utgivande ter sig tämligen likartat — om också detta måste förstås mera vagt. — Det torde med hänsyn till det anförda kunna hävdas att de fall där återanskaffning sker och de motsatta i stor utsträckning te sig som likartade både utifrån rättsmedvetandets mer oprecisa inställning och vid en ekonomisk bedömning,[53] och att likaledes tolkningsmässigt en divergens i allmänhet ej kan i domstolsavgöranden etc. spåras. De renodlade penning- respektive värdeteorierna framstå därför till en avsevärd grad som konstruktioner. Härmed har naturligtvis icke avsikten varit att hävda något inom rättsordningen mer medvetet syfte, tvärtom har just vagheten i fråga understrukits. Det har i stället avsetts att med konstaterande av ersättningens i allmänhet dubbla effekt att återställa det yttre tillståndet och därigenom återupprätta nyttan antyda hur en viss fast relation mellan värde och nytta etableras, och hurusom i avsevärd utsträckning denna har ekonomisk bakgrund i de särskilda individernas hushållning.

Detta har naturligen tillämpning framför allt på de mera vanliga konsumtionsskadorna. Ju mer individuell däremot skadan är, desto mera tenderar sambandet i fråga att upplösas. I den mån man i dylika fall vägrade att medgiva ersättning eller minskade dess belopp, kunde det synas som om fråga i själva verket vore om en bedömning av nyttan; och man kunde då

[52] Att det skulle vålla avsevärda praktiska olägenheter att fordra bevis om att återanskaffning skett eller skulle komma att ske, är vidare tydligt, såsom nyss anförts.

[53] Se Hagerup Bull a.a. s. 188 ff.

eventuellt hävda detta som ett allmänt bevis för att när saken kommer till sin spets, det i själva verket är nyttan, som är avgörande. Emellertid förhåller det sig väl så, att något direkt beaktande av nyttan icke sker vid konsumtionsskada. Anskaffningskostnaden utgör ju i regel maximum för ersättningen och det är först i negativ mening och i mer utpräglade fall, som nyttan respektive dess lädering explicit beaktas. I de fall, som i rättslitteraturen och judikaturen beaktats, har det i allmänhet förelegat en tydlig diskrepans mellan läget före skadan och efter ersättningens hypotetiska utgivande. Med anknytning till skadeschemat kunde man uttrycka det så, att medan i de normala fallen det faktiska förloppet efter ersättnings utgivande tenderar att sammanfalla med det hypotetiska, så kan en sådan tendens icke konstateras i särfallen i fråga, vilket betyder att skadan icke läkes, i vanlig mening.

Om det sålunda i och för sig kan antagas sakna betydelse för rätten till ersättning, om en utgift definitivt vållats eller icke, är därmed icke sagt, att det skulle vara likgiltigt om reparation överhuvud kommer till stånd. Om man till en början i enlighet med det föregående med reparation avser återställande av det läderade läget och samtidigt observerar, att detta ofta icke till fullo kan ske, framstår problemet i en *glidande skala från identitet till total avvikelse,* det sistnämnda i den formen att mot skadan svarar förmånen att disponera ett penningbelopp, vars utgivande icke är förbundet med något särskilt tänkt eller verkligt ändamål för dess användande.[54] Skadeståndets syften behöva icke föranleda till att ersättning vägras i någotdera fallet. Preventionsfunktionen synes tvärtom stöda den motsatta lösningen. Emellertid motväges detta delvis av en motsatt preventionssynpunkt, nämligen den att regler icke böra så utformas, att de av dem, till vilkas förmån de givits, kunna utnyttjas mot reglernas ändamål: i den mån vid ersättningen föreligger en dylik diskrepans, av för den skadelidande gynn-

[54] Även vid dylikt fall behöver icke identitetsbrist föreligga — så t.ex. icke vid rent pekuniära skador — eller vara mer avsevärd; se ovan rörande egendom för ordinär vardagskonsumtion.

sam art, och denna regelmässigt beaktas, kan ju för honom uppkomma en frestelse att själv framkalla eller utsätta sig för skadan, underlåta att efter råd och lägenhet begränsa densamma eller söka överdimensionera den.[55] [56] Ersättnings utgivande kunde med andra ord stundom synas leda till ett berikande.[57] Dock beror detta i grund på vad man närmare

---

[55] Dylika omständigheter pläga anföras till stöd för en objektiv skadevärdering; se ovan s. 365 f. Å andra sidan kan en dylik objektivering också verka i motsatt riktning, såsom vid i FAL 37 § avsedda fall kan förekomma; jfr härom nedan s. 500 ff. Risken är möjligen icke alltför stor och motverkas av regler om ansvarsbegränsning resp. -befrielse vid medverkan o.d. Jfr Ussing, Erstatningsret s. 140.

[56] Den sistnämnda risken föreligger naturligtvis vid varje särskild skada, men kan vid dessa fall, där mindre fasta grunder för värdering givas, bliva större. — En dylik tendens till överdimensionering av skadan påstås ofta föreligga vid ansvarighetsförsäkring.

[57] Se i sådan riktning Ussing, Erstatningsret s. 140. Ussing synes mena, att ersättning alltid skulle leda till berikande, om »det skadade Gode ikke kunde benyttes til at skaffe Indtægt, saafremt Godet ikke kunde genanskaffes eller Skadelidende dog ikke vilde genanskaffe det for Penge». Varför i så fall ersättning — i enlighet med Ussings definition av begreppet ekonomisk skada — likväl bör utgå synes ur synpunkten av skadeståndets reparativa funktion mindre klart, i varje fall när denna berikelseeffekt kunde utrönas, såsom vid återanskaffningsomöjlighet; ekonomisk skada antages visserligen föreligga men ersättning därför skulle berika mottagaren. Enligt detta skulle Ussing icke vid skada å bruksegendom se konsumtionsläderingen som ekonomiskt sett relevant skada. Frågan förändrar sig då: det gäller icke längre varför icke-ekonomisk skada ej skall ersättas, med de slutsatser beträffande gränsdragningen, som därav kunna dragas, utan varför överhuvud annat än rent pekuniär skada skall ersättas. Härvidlag anför Ussing risken för ett avslappande av preventionskraften i skadeståndet. — Inom andra discipliner, såsom försäkringsrätten, spelar emellertid preventionen mindre roll, medan däremot den s.k. subjektiva risken antages vara väsentlig, såsom ju särskilt vid ansvarighetsförsäkring visat sig vara fallet. Detta kunde, vid accepterande av Ussings uppfattning om berikelsen, föranleda en annan bestämning av det visserligen generellt gällande rekvisitet ekonomisk skada. Så fattas emellertid på goda grunder icke berikandet inom försäkringsrätten, såsom bl.a. framgår av FAL 37 § jfr med 39 §.

menar med skada och reparation.[58] Därvid torde det vara lämpligt att skilja mellan två olika fall: dels det, då *reparation av läget* visserligen är *möjlig* men likväl underlåtes, dels det när *omöjlighet* föreligger.

1. När ersättning yrkas för skada eller förstörelse av ett föremål, som kan återanskaffas, respektive för att kostnad föranledes av realskada eller eljest för att behovstillfredsställelse på ett eller annat sätt hindrats,[59] måste skadan bestämmas i rättegången. Om man överhuvud skulle kräva att redan i processen visats, att skadan reparerats, kunde det bero på antingen risken för att skadan eljest kunde felvärderas eller på att man ville förvissa sig om att ersättningen skulle tjäna sitt restitutionssyfte. Det kan här vara lämpligt att översiktligt ange huru värderingen med hänsyn särskilt till bruksvärdessynpunkten och liknande sker, för att därmed belysa den allmännare frågan om pekuniär contra nyttovärdering. Härvid skiljes på de olika typer av skador, som ovan angivits med hänsyn till att de verka på olika sätt.

a) Vad först angår *sakskada,* så användes i allmänhet metoden att till grund för uppskattningen lägga återanskaffningskostnaden och därifrån sedan avdraga ett antaget belopp för värdeminskning, avseende icke blott slitage o.d. utan även icke substantiella faktorer, såsom minskad användbarhet.[60] Härvid är särskilt den frågan omdebatterad, om betydelsen av dylika faktorer skall bedömas objektivt, med hänsyn t.ex. till deras betydelse för envar tänkt ägare, eller subjektivt,[61] samt

[58] Det nyssnämnda »berikandet» kan därvid vara av olika slag; antingen är bruksvärdet lägre, i det att godsets funktion delvis förändrats; eller har subjektets uppskattning förändrats; eller har så icke skett men underlåter han av andra grunder reparation; se vidare i texten.

[59] Exempel på det nämnda kan vara, utom sakskada, en kroppsskada, som fordrar läkarvård; temporärt hinder att nyttja ett föremål; stöld av teaterbiljett.

[60] Se FAL 37 §.

[61] Jfr Ussing SvJT 1941 s. 750, rörande det fall att viss egendom är särskilt anpassad efter ägarens behov t.ex. ett hus med speciell utsmyckning.

i det förra fallet om objektivitetskravet skall kompletteras med en individuell avvägning.[62] Dylika frågor, som angå variationer inom sakens funktion, ha naturligen potentiell tillämplighet också vid fall, då funktionen växlar.[63] Hur bedömningen i dessa olika frågor sker, kommer att närmare beröras senare.[64] Att det därvid rör sig om en uppskattning av nytta är tydligt, nytta för den subjektiva ägaren eller en bonus pater familias eller en economic man.[65] Det har nu visserligen ovan gentemot Hagerup Bull hävdats, att värdet eller nyttan i och för sig ej kan bestämmas.[66] Däremot har ej bestritts, att indirekt en viss uppfattning om nyttan av en sak för ett subjekt kan erhållas, något som ju delvis förutsättes för tillämpningen av bl.a. FAL 37 §. Att bruksvärdet lägges till grund för ersättningen vilar ju på den förutsättningen, att saken har ett ändamål som fullföljes genom utnyttjandet. Genom olika data, t.ex. påbörjade underhandlingar om försäljning etc., kan man draga slutsatser härom. Bland dessa kunna också finnas uttryckta eller indicerade värderingar hos ägaren som utvisa något om hans uppskattning av objektet. Även om man därför icke kan bestämma värdet och nyttan som enheter, kan man sålunda på nämnda sätt avgöra om och delvis i vad mån nytta för ägaren föreligger; och därvid är man ju även nödsakad att till grund för värderingen lägga ytterst allmänna och vaga antaganden.[67] Att man nu till större eller mindre grad har att taga hänsyn till dylika faktorer,

---

[62] Med en förändring av exemplet i not 2 antages, att en byggnad är rikligt prydd med s.k. snickarglädje och att denna utsmyckning är allmänt föga värderad, ehuru icke helt utan uppskattning, medan den för ägaren är totalt likgiltig.

[63] Sålunda i ett försäkringsfall, då en till visst bruksvärde uppskattad päls inlämnats i affär för försäljning till ett högsta pris, som avsevärt understeg beloppet av det förra värdet; se ovan s. 304 not 53.

[64] Se nedan kap. 7 C.

[65] Jfr Bonbright, Valuation of property I s. 85 ff.

[66] Se även Hoel, Risiko og ansvar s. 105 f.

[67] Se t.ex. motiven till FAL, SOU 1925:21 s. 117, rörande bedömandet av värdeminskning å personlig lösegendom.

synes klart; det ligger redan i begreppet bruksvärde. Och tillika torde det här i första hand vara en fråga, icke om ekonomisk skada inträtt, utan om skada överhuvud föreligger. I negativ riktning har sålunda subjektets värdering en potentiell betydelse; att den har det också i positiv riktning antyddes i fråga om FAL 37 §.[68] Men det är därvid icke givet att denna subjektiva värdering helt beaktas; snarast måste den ha någon grad av normalitet, i mycket vag mening.

Det anförda utgår sålunda från det allmänna antagandet, att ersättningen bygger på det faktum, att angreppet på objektet är för ägaren skadligt med hänsyn till dess funktion för honom och att därför möjlighet till dess återupprättande bör beredas. Värderingsregler äro bestämda utifrån denna synpunkt; även utgifter, som av den skadelidande göras i anledning av skadan, vägas mot det skadeupphävande eller -begränsande ändamål, som de avse. Om nu likväl ersättningen icke användes enligt de förutsättningar, som ligga till grund för dess bestämmande, är detta som regel likgiltigt, något som också förefaller tämligen självklart;[69] undantagsvis kan dock motsatsen vara befogad, enligt nedan.

Om av någon anledning den skadelidande »frivilligt» avstår från återanskaffning, kan detta betyda: (a) Bruksvärdet var lägre än antagits t.ex. därför att möjligheten av ett utnyttjande hade sjunkit; detta är en normal värderingsomständighet att taga hänsyn till enligt den i FAL 37 § lagfästa värderingsmetoden. — (b) Saken har förlorat sitt bruksvärde, en omständighet som jämväl har betydelse för värderingsfrågan. — (c) Den skadelidande värderar icke själv nyttan eller affektionen [70] så högt att han vill utgiva ersättningsbeloppet för upprättandet av

---

[68] Att skadan skall kunna värderas i penningar efter en allmän måttstock, så att icke den skadelidandes egen värdering får beaktas, Ussing SvJT 1941 s. 750, synes alltså icke för dessa fall vara generellt riktigt.

[69] Jfr ovan s. 385 f.

[70] T.ex. i det ovan s. 379 nämnda exemplet med dupletter av föremål med affektionsvärde.

densamma. Vid sådana förhållanden falla förutsättningarna för den rimlighetsavvägning,[71] som motiverat ersättningsskyldigheten.[72] Och detta kan bliva än mer motiverat om återanskaffning ej kunde avse ett helt kommensurabelt substitut.[73] Om också förutberörda praktiska grunder ofta förhindra den ifrågasatta lösningen, kunna omständigheterna dock vara sådana att desamma äro försatta ur spel eller eljest icke anses tillämpliga.[74] Och för vissa fall, till vilka framställningen nu skall övergå, ha de en allmännare relevans.

b) Om skadegörelse å ett objekt icke skett men *utnyttjande av detsamma för en tid förhindrats,* liksom i en del liknande situationer, såsom då en person *utan ersättning utfört ett arbete,* varför vanligen betalning gives, eller *eljest berövats en behovstillfredsställelse,* t.ex. ett teaterbesök,[75] äro motsvarande syn-

[71] Se ovan s. 390.

[72] Så kan vara fallet vid egendom, som varit särskilt anpassad efter ägarens behov eller önskemål.

[73] Se till belysning de av Scheel a.a. s. 450 f. givna exemplen, bl.a. det, att en äldre person, som tillbringar sin tid med promenader och besök hos vänner, efter skada, som förhindrar dylika spatserturer, yrkar ersättning för köp av rullstol och lön till ledsagare; skulle han i stället använda pengarna till inköp av reseskildringar och litteratur om friluftsliv, kan ersättningens syfte till reparation i mer strikt mening näppeligen sägas vara uppfyllt.

[74] Sålunda finner Ussing, a.st., att om skada drabbat ett objekt, som är särskilt anpassat efter ägarens behov, ersättning för reparation bör utgå, även om sådan in casu icke sker; å andra sidan skulle lösningen bliva den motsatta om t.ex. skadeståndet bestämdes efter kostnaden för en skönhetsoperation som sedan icke företages. Skälen härför äro icke närmare anförda; som Ussing anför finnes ju emellertid särskilda undantagsregler om ersättning för lyte och liknande ideella lidanden; och ersättningen i det nämnda fallet avser då icke denna värde(känslo-)skada, utan är ändamålsbestämd till kostnaden. Ersättningen för den ideella skadan bestämmes väl dock i sådant fall under hänsynstagande till operationens resultat och ersättningarna täcka därför icke varandra.

[75] Se exemplen hos Ussing, SvJT 1941 s. 750 f. — Dessa och liknande fall förekomma i olika variationer i den förut anförda litteraturen; se ovan anförda ställen hos respektive författare.

punkter som de nu anförda tillämpliga; det antages tämligen allmänt, att ersättning i dylika fall bör utgå vid förutnämnda normalitets förefinnande.[76] Skillnad synes emellertid böra göras för fall, då ersättningsyrkandet avser framtiden eller förfluten tid. I det förra fallet kan hänvisas till det ovan anförda enligt vilket även individuell skada kan ersättas. Gäller det åter förfluten tid[77] är reparation i här anförda mening oftast icke möjlig,[78] och frågan behandlas då under följande avsnitt.

2. Det är obestridligt, att ersättning i avsevärd utsträckning är motiverad, även om i och för sig möjlig reparation av läget underlåtes. I det föregående har ett försök gjorts att — visserligen hypotetiskt — skissera skälen härför, till stor del kännetecknade av att typiskt sett skadan likväl har ett pekuniärt moment, att skilda praktiska skäl tala därför, att likartade fall också böra lika behandlas. Det sistnämnda argumentet framhäves särskilt av Hagerup Bull.[79] I och för sig synes det dock vara mindre avgörande, ty det förutsätter en möjlighet att bestämma de särskilda fallen som lika. En sådan gives ofta vid en konkret jämförelse; detta aktualiseras tydligast då skadan angripit en mer allmänt förekommande sak eller nyttighet, t.ex. varor för vardagskonsumtion. På analogiens väg torde ersättningen eventuellt utsträckas till andra typer av skada, särskilt sådana, där en alternativ behovstillfredsställelse av likartat slag är möjlig. I den mån nu ersättning gives även vid underlåten återan-

---

[76] Ussing a.st., Karlgren a.a. s. 193, Øvergaard a.a. s. 291 f. — En särskild fråga är dock om reparation — med hänsyn till om denna är kommensurabel mot skadan — kan ske, något som t.ex. kan diskuteras vid exemplet med teaterbesöket; se härom vidare nedan under 2.

[77] Såsom då skada avhjälpts genom eget arbete, utan att inkomst därför förloras; se av Ussing anförda danska domar, UfR 1937 s. 316 och 1939 s. 1087; jfr Ussing, SvJT 1941 s. 751 och Erstatningsret s. 141 f.

[78] Vid positivt undandragande av behovstillfredsställelse, t.ex. ett teaterbesök (i motsats till vållandet av ett obehag; jfr not 77) kan dock även i avsedda situation reparation ske, om substitutet är kommensurabelt med hänsyn till sin typ.

[79] A.a. s. 188 f.

skaffning kan situationen vara den, att beloppet användes till alternativ konsumtion eller att det sparas. Det synes nu i första hand vara rimligast att antaga den möjligheten, att skadan skall bestämmas på samma sätt, vare sig återanskaffning eller annan reparation helt enkelt underlåtes eller är omöjlig. Det faktiska läget efter skadan behöver ju därför icke avvika.[80] Härvid måste tydligen i första hand avgöras innebörden däri, att *återanskaffning icke kan ske.* Redan förut har erinrats om att i mycket stor utsträckning en avvikelse förekommer, ehuru i oväsentligheter; frågan om skadat objekt och dess substitut äro kommensurabla representerar naturligen en glidande skala och några bestämda gränser kunna icke dragas.[81] Om det till en början antages, att avvikelse in concreto sker, kan antingen samma sorts nytta uppkomma eller behovstillfredsställelsen ersättas med en annan; som exempel kan anföras å ena sidan inköp av ett vinlager med delvis annan sammansättning än ett förstört, anskaffande av en segelbåt i stället för en stulen motorbåt å andra sidan. Självfallet innebär varje förändring i reparationen också en potentiell skillnad i nyttan, och det kan blott bli fråga om en grövre distinktion vid ersättningsfrågans avgörande. För rättsfrågans vidkommande kan man i första hand framhålla, att det i princip är likgiltigt, om nyttan ändras, blott det konkreta läget har en — villkorligt bestämd — tillräcklig likhet.[82] Om vidare sådan yttre likhet icke föreligger, men avvikelsen dock icke är större än att nyttan på det hela taget blir densamma, torde i icke ringa utsträckning ersättning givas.

---

[80] Jfr ovan s. 385 f.

[81] Även för penningteorien har detta problem sin aktualitet; jfr Scheel a.a. s. 450 ff. Det skall tilläggas, att därest krav på att utgift faktiskt skett icke uppehålles, men däremot fordras, att skadeståndet skall föra till upprättande av det skadade tillståndet, motsättningen häremellan och den motsatta åsikten till sin betydelse avhänger av hur identitetskravet bestämmes. — För värdeteorien saknar problemet betydelse, enär den förutsätter en direkt värdering av nyttan.

[82] Att det kan föranleda en nedsättning av ersättningen har förut berörts; se ovan s. 389 f.

Det är tydligt, att man här till slut kommer över till det läge, där det icke längre är fråga om reparation, utan om en annan sorts kompensation.[83]

Att närmare utföra en gränsdragning är icke möjligt; de olika situationerna skifta alltför mycket och rättspraxis ger föga ledning. Såvitt gäller fast eller lös egendom, blir problemet sällan aktuellt; för produktionsmedel har man att se till det ekonomiska ändamålet; vid objekt för vardaglig konsumtion torde så gott som genomgående ett likartat substitut kunna frambringas. Mer praktiskt blir spörsmålet vid individualiserade behovstillfredsställelser, där en tämligen fri bedömning är indicerad.

Frågan löses i allmänhet icke på sådant sätt, att man kan urskilja några tydliga principer, vilket väl bl.a. beror på hur yrkandena framställas i tvister. Vid skada å en lustjakt, föranledande inställandet av en sommarsegling kan man yrka ersättning med kostnaden för jaktens utrustning för resan m.m. eller med utgiften för en motsvarande rekreation, t.ex. förhyrande av en annan farkost.[84] Några bestämda värderingsmetoder kunna icke antagas, utifrån i litteraturen och rättspraxis hävdade synpunkter och avgjorda fall. Principen om att skadan efter en allmän måttstock skall kunna värderas i penningar innesluter utifrån dess utförande olika, delvis *disparata metoder*.

Man kan ifrågasätta huruvida det icke bakom uppskattningen av de skador, som här avses, finnes en föreställning

---

[83] Eljest är det emellertid en för de olika skadeteorierna gemensam fråga. Skillnaden kommer först fram när reparation icke sker, ehuru den — inom angivna ram — är möjlig. En del av de kontroversiella frågor, som avses med definitionen av skadan såsom nytteförlust respektive såsom mätbar skada, synas i själva verket avse detta spörsmål om substituering kan ske, om skadan alltså kan läkas.

[84] Se NJA 1945 s. 440. Ersättning yrkades för avsaknad av skadad lustjakt under semester med ett belopp, avseende dels löner till besättning, dels kostnader för försäkring, varvshyra m.m. HD utdömde ersättning för avsaknaden med dels lönekostnaden, dels ytterligare 1.000 kronor, efter skälighet bestämda.

om att målet är att mäta nyttan. Samtidigt antages ju på goda grunder, att bruksvärden i och för sig icke kunna mätas. Det är till denna svårighet den mer formella skadedefinitionen anknyter, när den kräver att skadan skall kunna värderas i penningar. Det är svårt att — bortsett från objektivitetskravet — förstå detta på annat sätt än som ett principiellt accepterande av värdeteorien ehuru försett med en modifikation med hänsyn till nödvändigheten att erhålla en någorlunda enhetlig beräkningsgrund. Om det emellertid är riktigt, att skadan i dessa fall i och för sig icke kan mätas, synes emellertid denna modifikation utmynna i en logisk omöjlighet, nämligen föreställningen om penningvärdering av en skada, som till sitt begrepp icke är på sådant sätt värderingsbar. Förut har emellertid erinrats om att indirekt nyttan kan bestämmas genom utredning eller antagande om subjektets handlingar m.m. och att detta stundom beaktas vid värderingen. Vid fall, där funktionella uppskattningsmetoder icke kunna användas, är det likväl tänkbart att brukade *sekundära metoder* avse *indicier* för de förra värdena.[85] Bl.a. kunna följande värderingstyper angivas.

a) Skadan bestämmes utifrån omsättningsvärde och liknande, däremot icke utifrån skadan å behovstillfredsställelse o.d. Denna metod förekommer i fall, då skadan föranlett en uppoffring i form av eget arbete o.d. för den skadelidande, varvid ersättning stundom gives för den inkomst, som av dylikt arbete normalt kan påräknas.[86] Även icke helt individuella affektionsvärden kunna uppskattas på liknande sätt.

---

[85] Jfr ovan s. 306 ff. rörande uppskattningsförfarandet.

[86] Detta synes vara Ussings mening; se a.a. s. 751. Se å andra sidan FFR 1944 nr 340 (not A 44); ägaren av en skadad byggnad deltog i reparationen av denna; ehuru han hade rätt till ersättning för skadan, ogillades hans talan i vad den avsåg ersättning för nämnda arbete, enär avtal om vederlag för arbetet ej träffats. Se emellertid vidare FFR 1942 nr 250 (hovrättsdom), vari ersättning med ett till 100 kronor skäligen uppskattat belopp gavs för »besvär och arbete» i anledning av skadegörelse. — Jfr också FFR 1946 nr 526 (not A 155) vari ersättning yrkades för bl.a. förlust av arbetsförtjänst, orsakad av att fadern till ett svårt skadat barn måst under 10 dagar vistas hemma, emedan hustrun varit så nedbruten,

b) Skadeståndet vilar på kostnad för erhållande av en motsvarande behovstillfredsställelse som den läderade. Denna metod hävdas bl.a. vid tillfälligt undandragande av tjänster, disposition över ett föremål etc. eller vid definitivt undandragande av nytta m.fl. fall.[87]

c) I liknande situationer som under b angivna, där emellertid dylika aktuella kostnader icke kunna konstateras, förekommer en ersättning på grundval av utgivna kostnader.[88] Särskilt vid förstörelse av icke återanskaffningsbara objekt hävdas denna metod.

d) Slutligen göres en mer allmän värdering av skadan, som kan synas direkt avse en kompensation för nyttans undandragande, t.ex. då ersättning gives för tillspillogivna skönhetsvärden,[89] respektive det framkallade obehaget eller uppoffringen.[90]

---

att hon icke kunnat lämnas ensam; yrkandet ogillades enär det »icke visats fog» därför; det gäller emellertid här en tredjemansskada, liksom i TSR 1943 nr 10, vari dylikt ersättningsanspråk ansågs »sakna laga grund». Och även eljest är det mindre ägnat till ledning vid avgörandet av den här aktuella frågan.

[87] Så därest ersättning utgåves för berövandet av konsertbiljett e.d.; jfr Ussing SvJT 1941 s. 751.

[88] Se sålunda NJA 1945 s. 440 rörande ersättning för förlust av lustjakt under reparationstid. — Se härtill Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet, s. 108. Ekelöf anför den trygghetseffekt, vartill skadeståndet skulle bidraga, därest folk kunde vara säkra på att nedlagda kostnader vid skadegörelse bleve ersatta.

[89] Se NJA 1919 s. 1, i vilket fall olovlig avverkning av träd invid en kyrka å av församling ägt område förde till ersättningsskyldighet för förlust av skönhetsvärde. I NJA 1898 s. 290, avseende prydnadsträd å enskild egendom blev utgången densamma. Se vidare SvJT 1921 rf. s. 70, där »den förlust i värde, lägenheten genom avverkningen (av prydnadsträd) lidit» ersattes. — De anförda fallen ha behandlats av Strahl, Skada och vinning s. 21, såsom avseende icke ekonomisk skada. För att belysa, hur flytande gränsen är, må här erinras om att pekuniär beräkningsgrund så tillvida fanns i de två sistnämnda fallen, som saluvärdet möjligen kunde antagas hava påverkats, ehuru osäkert och sannolikt outredbart om och i vilken utsträckning; dylika utredningssvårigheter skola ju dock icke utgöra något principiellt hinder för ersättning (jfr ovan kap. 5 C). I det förstnämnda

När det enligt ovan anföres, att dylika varierande metoder äro oegentliga, avses att det icke sker någon mätning av vare sig nyttoskada eller pekuniär skada, utan antingen en allmän kompensation av typen d ovan eller ett mer villkorligt sammanförande av skadan och visst penningbelopp; hypotetiskt torde man kunna antaga en föreställning om att beloppet anknyter till konsumtionsskadan på det sätt, att det inom vida gränser kunde antagas motsvara, vad individen själv skulle vilja kosta på sig för att erhålla nyttan eller begära för att göra uppoffringen, respektive vad som i sådant hänseende vore normalt. I det sistnämnda hänseendet synes det därtill finnas anledning till antagande, att objektivitetskravet blir skärpt samt att det skadade intresset skall hava viss grad av intensitet för att ersättning skall medges.[91] Och en omständighet kan tilläggas. Medan

fallet åter vore en — kostnader medförande — nyplantering icke utesluten (liksom ej heller i de andra fallen). Samtliga fall utmärkas av att de ifrågavarande objekten typiskt sett och dessutom potentiellt i de faktiska situationerna voro »nyttigheter», som antingen hade ett icke enbart subjektivt värde eller — om också så ej varit fallet — voro ersättningsbara med liknande objekt. Och även om man eljest ville kräva påvisbar skada vore det ur enhetlighetens synpunkt och med hänsyn till nämnda potentiella värde icke normalt obefogat att i dylika lägen medge ersättning. Att sedan i ett av fallen något pekuniärt utnyttjande icke kunde komma ifråga bör måhända ej inverka; dels vore det ur nämnda enhetlighets (i varje fall i yttre hänseende) och följaktligen ur allmän rättspolitisk synpunkt mindre befogat; dels föreligger som nämnts reparationsmöjlighet; jfr också uttalandet av Ekelöf enligt not 88 ovan.

[90] Sålunda eventuellt i fråga om förlust av semesterrekreation. I NJA 1949 s. 72 ogillades yrkande om ersättning för dylik skada, enär ej visats att ekonomisk förlust uppstått. Däremot har sådant anspråk bifallits i NJA 1948 s. 646 och 1952 s. 547. Jfr vidare FFR 1950 nr 51 ävensom ovan not 84 anförda NJA 1945 s. 440.

[91] Särskilt då skadan består i att nyttjandet av viss egendom temporärt förhindrats och vid övriga ovan s. 392 under b) anförda fall kunna ju en mängd varierande olika bagatellskador uppkomma, i avseende å rekreation, arbetsmöda m.m. Om utgift på grund härav företagits, är visserligen ersättningsskyldighet mer motiverad, men därest så icke skett synes det ofta vara fog att anse skadan obefintlig eller i varje fall icke av ekonomisk natur.

vid faktisk återanskaffning ren pekuniär skada kan konstateras och vid icke utnyttjad återanskaffningsmöjlighet en analogi ligger nära till hands, så är vid återanskaffningsomöjlighet, där blott den rena konsumtionsskadan kan beaktas, skademöjligheten utsträckbar i det oändliga och tillika — om det bortses från rent individuella skador — en pekuniär analogi enligt ovan i största utsträckning möjlig. Vid sådana skador ligger det därför nära till hands att inskränka ersättningsskyldigheten till mer elementär behovstillfredsställelse och att, ju mer man närmar sig »överflödsbehov» eller eljest mindre intersubjektiva behov skärpa kravet på intensiteten och normaliteten av nyttan, behovet etc.[92]

[92] Se till det under 2 anförda kap. 9 B.

Kap. 7.

VÄRDERING PÅ GRUNDVAL AV ÅTERANSKAFFNINGSKOSTNAD.

A. METODENS MOTIVERING.

I. I viss mån kan all skadeersättning sägas syfta till restitution, nämligen i den meningen att därigenom det förutvarande läget — med vissa inskränkningar — återföres i de avseenden vari det varit relevant, eller möjlighet därtill beredes. Såvitt gäller egendomsskada kan restitution i denna mer allmänna innebörd åsyfta antingen att objektet återställes eller att det däremot svarande värdet utgives. I trängre mening förstås emellertid restitutionen snarare såsom ett återställande av själva objektet för kränkningen eller ett substitut för detsamma och så synes den, såvitt man vill till utgångspunkt taga objektets funktion, vara att fatta i de fall, då själva objektet såsom sådant har betydelse i denna funktion; dock sker det i allmänhet icke genom naturalrestitution [1] utan genom att ekonomisk möjlighet gives den skadelidande att själv företaga sådan. Sålunda skulle det vara naturligast att i fråga om objekt som äro nödvändiga för att det läderade tillståndet skall kunna upprättas anlita kostnaden för återanskaffning såsom värderingsdatum; alltså närmast i fråga om föremål som avses för omedelbar eller medelbar konsumtion i den skadelidandes hand. För varor hos producent eller affärsidkare åter är det väsentliga i huvudsak ernåendet av ett visst ekonomiskt utbyte genom försäljning,

[1] Jfr ovan s. 264.

varför ersättningen kunde bestämmas efter en uppskattning av sannolika priser. För produktionsmedel slutligen, såsom maskiner m.m., är enligt det anförda anskaffningskostnadsmetoden indicerad; vid sidan därav anlitas emellertid stundom — ehuru som en sekundär metod — avkastningsvärdet såsom värderingsdatum.[2] Ur synpunkten av värdering, fattad såsom ett försök att uppskatta det värdefulla resultatet av en viss verksamhet etc., skilja sig metoderna principiellt: i avseende å varor samt vid på grundval av avkastning uppskattade produktionsmedel har värderingen anförda funktionella karaktär; vid konsumtionsartiklar till synes icke. I samma grad emellertid som i fråga om de sistnämnda hänsyn tages till värdeminskning, bestämd som sänkt nytta för individen, leder uppskattningen till ett bruksvärde;[3] så är ju i avsevärd utsträckning fallet och vid sådant förhållande kan ersättningen också sägas sikta mot *restitution av värde.* — Även om ersättningens funktion eller effekt som regel är av sådan karaktär, kan dess syfte i mer begränsad mening icke sägas vara detta; eller tydligare: uppskattningen kan generellt icke påstås hava angivna syfte, utan ofta i stället att bestämma *kostnaden för återupprättandet* av det faktiska läge, som läderats. Den riktar sig då mot det ena ledet i värderelationen, objektet, medan utnyttjandet i form av pekuniär avkastning eller behovstillfredsställelse ligger utanför; sålunda mot medlet för återupprättande av den situation, som uppfattas såsom värdefull, utan att frågan om arten etc. av detta värdefulla behöver undersökas.

Tydligt är, att de båda metoderna i ett givet fall icke behöva leda till samma resultat. Eftersom en utgift i stor utsträckning göres för att man därigenom skall förskaffa sig ett plus, tenderar den funktionella värdebedömningen att leda till pekuniärt

[2] Se till det anförda förteckningen kap. 5 B, ovan s. 301 f.

[3] Jfr den olikartade bestämningen av försäkringsvärdet å byggnad, i FAL 37 §, allt eftersom återuppförande sker eller icke; i ena fallet funktionsvärde, i det andra substansvärde=kostnad.

större resultat än den substantiella. Vad angår valet mellan värderingsmetoderna får hänvisas till att skadeståndet visserligen hämtar sin motivering därur, att något värdefullt angripits, men att för dess ändamål är tillfyllest, att kostnaden för skadans eliminering täckes. Med hänsyn därtill är det principiellt befogat att ange *återanskaffningskostnaden* som *allmän uppskattningsgrund,* icke blott för konsumtionsartiklar utan även för i produktion och omsättning insatta objekt, inklusive osålda varor.

Dessa satser äro visserligen i och för sig triviala, men det är icke desto mindre av vikt att framhäva den betydelsefulla *distinktion* de innehålla: den *mellan värde och kostnad.* Denna förbises ej sällan när såsom ett kompletterande normativt begreppspar uppställas skada och värde. Hänvisningar till objektiva värden eller till nationalekonomiens värdeläror antyda — utöver vad eljest kan däremot anföras — ett sådant förbiseende.[4] — Motsättningen i fråga är å andra sidan icke absolut, utan utjämnas ofta av särskilda omständigheter. I den allmänna skadeståndsrätten ersättes ju icke blott sakskador utan jämväl i stor utsträckning övriga till dessa anknutna förluster, och därvid är det naturligen ofta ändamålsenligt att direkt bestämma skadan efter funktionsvärdet, t.ex. med salupriset. Men detta är dock endast befogat i fall där objektet icke — utan förluster med hänsyn till tidsskillnad m.m. — till lägre kostnad kan återanskaffas, och sålunda ej i fall, där en varuskada icke inverkar på omsättningsvolymen.[5] Vad särskilt angår konsumtionsobjekt, så representerar återanskaffningskostnaden icke blott skadan

---

[4] Att kunskap om ekonomiska sammanhang kan vara av faktisk nytta för juridiken, respektive att objektiveringen kan ha rättslig relevans, är en annan sak. I det sistnämnda hänseendet må dock erinras om att objektiveringen in casu kan komma i strid med ersättningsändamålet, genom att föra till vinst för den skadelidande; se kap. 2 och 3.

[5] Gällande föreskrifter om försäkringsersättning för förstörda varor synas i sådant hänseende lämna distinktionen (respektive sambandet) mellan värde och kostnad utan tillräckligt beaktande, med ty åtföljande komplikationer; se närmare kap. 8 B.

utan ingår dessutom i en utomrättslig värderingsmetod; när ett objekt så att säga nått sin slutliga bestämmelse, vid den omedelbara eller medelbara konsumtionen, är det ju som regel icke möjligt att anlita någon av de gängse funktionella värderingsmetoderna, i det att det icke är genomförbart att evalvera behovstillfredsställelsen direkt i penningar.[6] Värderingen måste därför ske utifrån kostnaden, antingen enligt en stundom hävdad mening indirekt genom en hänvisning till den uppoffring subjektet skulle velat utgiva för behovstillfredsställelsens ernående,[7] eller direkt, eventuellt genom identifiering av kostnad och värde.[8] Utan denna metod skulle beträffande föremål, där den har särskild tillämpning, sålunda de där direkt värdebestämning icke kan ske, någon begränsning oftast icke kunna erhållas och under alla förhållanden icke någon preciserbar gräns.[9]

II. Den ifrågavarande metoden kan sålunda sägas på två sätt giva uttryck för en grundtanke bakom skadeståndsinstitutet: att försätta den skadelidande i samma läge, ekonomiskt sett, som om skadan icke inträffat. Dels utgör den nämligen en *övre gräns* för ersättningen, på det sätt att även om värdet enligt något annat beräkningssätt skulle vara högre än det mot reparationen svarande beloppet, det sistnämnda likväl förslår för full kompensation; dels innefattar den ofta *en nedre* gräns i de fall, där t.ex. försäljningsvärdet skulle vara lägre, i det att det genom den kostsammare återanskaffningen återupprättade bruksvärdet likväl får utgöra måttstock för ersättningen. I dessa två satser inneslutas emellertid icke blott metodens motivering utan också dess begränsning, såsom nedan skall vidare utvecklas.[10] Här må emellertid till en början förutsättas, att åter-

[6] Att nyttan stundom kan beaktas i korrigerande riktning har ovan berörts, s. 304; se vidare kap. 6 s. 389 ff.

[7] Jfr t.ex. Hagerup Bull, TfR 1920 s. 196 f.

[8] Så t.ex. i FAL 37 §; försäkringsvärdet bestämmes såsom kostnad för återanskaffning.

[9] Jfr Bonbright a.a. I s. 156 f.

[10] Se kap. 9 D.

anskaffning kan ske och att metoden med hänsyn därtill och eljest har tillämplighet.

Inom *skadeståndsrätten* antages som regel, att ersättningen icke må understiga bruksvärdet, och vid sådant förhållande ger priset för nyinköp (korrigerat med avdrag för värdeminskning) skadans belopp.[11] Inom *expropriationsrätten* åter är allmänna saluvärdet det viktigaste värderingsdatum; härvid är att observera, att för de objekt, som avses vid expropriation, någon bestämd skillnad mellan å ena sidan återanskaffningskostnad, å andra sidan marknadspris icke låter sig upprätthållas.[12] I *försäkringsrätten* slutligen har den ifrågavarande allmänna principen lagfästs såsom huvudregel för bestämmande av försäkringsvärdet.[13] — Densamma lider emellertid åtskilliga legala inskränkningar, såsom senare skall beröras. Här skall blott framhållas, att man har att skilja på olika typer av egendom med hänsyn till deras plats i produktions- och konsumtionsledet. Främst för konsumtionsobjekt är återanskaffningskostnaden indicerad; men även för övrig egendom gäller detsamma, därest godsets funktion betingar fördelarna, sålunda vid de flesta produktionsmedel. Endast i sådana fall, där objektet in casu har sitt värde med hänsyn till att det skall säljas, kan det vara en onödig omväg att gå över kostnaden. Denna distinktion upprätthålles till viss grad i FAL och övriga nordiska försäkringsavtalslagar:[14] FAL 37 § lagfäster den nämnda huvudprincipen, medan i 38 §, samt vid sjöförsäkring 75 §, för handelsvaror det beräknade priset å varan i avsevärd utsträckning angives såsom

---

[11] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 196 f.

[12] Jfr vidare nedan kap. 8 A II: 4.

[13] FAL § 37. — Den allmänna regeln om återanskaffningskostnaden innesluter naturligtvis olika värderingsalternativ; man har särskilt att skilja mellan inköpspris å färdiga objekt samt reproduktionskostnad; den sistnämnda posten får ofta ge värdemåttstock vid uppskattning av producents lager av råvaror och halvfabrikat; se AFF § 27.

[14] Se §§ 37, 38 och 75 i DFAL, FFAL och NFAL.

uppskattningsdatum. Även utländsk försäkringsrätt i övrigt har antagit föreskrifter av liknande art.[15]

Om sålunda någon större skillnad i fråga om huvudregeln för uppskattningen icke föreligger för olika fall, så hävdas ju å andra sidan, att försäkringsvärdet skall bestämmas objektivt, i motsats till förhållandet vid skadevärdering i allmänhet. Det har redan ovan framhållits, att man icke i vare sig FAL:s stadganden eller dess motiv kan finna explicit stöd härför. Att en viss objektivering redan inom den allmänna skadeståndsrätten förekommer är dock tydligt och i fortsättningen skall den närmare arten av olika objektiva moment vid uppskattningen beröras i samband med en genomgång av de olika leden i densamma.

B. OM ÅTERANSKAFFNINGSKOSTNADENS BERÄKNANDE.

I. Vid kostnadens bestämmande har man att i första hand utgå från konstaterade eller antagna marknadspriser, arbetslöner o.d. En undergräns synes kunna antagas i det *lägsta möjliga priset,* även ett sådant som är specifikt för den skadelidande på grund av hans förbindelser; skadeståndets syften föranleda icke i sådant hänseende någon ersättning för normalpriset. Och detta torde — trots det eminent subjektiva däri — gälla även försäkringsvärdet, enär ifrågavarande belopp förslår för att i FAL:s motiv angivna huvudsyfte, att försätta försäkringstagaren i samma ekonomiska position som före försäkringsfallet,[16] skall uppfyllas.[17] Om detta antages som huvudregel,

[15] Se för bruksföremål i allmänhet respektive byggnader DVVG § 86 (Wiederbeschaffungspreis) och § 88 (der ortsübliche Bauwert) samt med liknande reglering ÖVVG § 76 och SchwVVG Art. 65; jfr ovan s. 348 ff.

[16] SOU 1925: 21 s. 117.

[17] Jfr berikandeförbudet i 39 §. — Om emellertid värdet i FAL antages vara objektivt (värdet för envar) måste, med den vanliga tolkningen av anförda lagrum såsom icke avseende värdering enligt FAL:s regler, se ovan s. 280 not 57, den högre kostnaden ersättas. Härigenom kan man åter komma i konflikt med principen bakom FAL 52 §:s åläggande för försäk-

torde man emellertid böra göra undantag därifrån i samma mån som det skulle strida mot nämnda ändamål; så t.ex. om en dylik speciellt fördelaktig inköpskälla är begränsad och försäkringstagaren till fullo skulle utnyttjat den, även om försäkringsfallet icke inträffat.[18]

Det är ytterligare att observera, att om *varierande priser* finnas och man således enligt huvudregeln skall utvälja det lägsta, den skadelidande dock har krav på beaktande av sitt intresse i fråga om de olika förutsättningarna för dessa olika priser. Han anses t.ex. ha rätt att fordra, att nyanskaffning sker inom rimlig tid, även om detta skulle medföra högre ersättning än en återanskaffning efter längre tids förlopp, och detsamma torde överhuvud kunna antagas, därest alternativa kostnader föreligga, på grund av *olika leveranstider och leveranssätt,* tidsutdräkt för köpeförhandlingar m.m. Det ifrågavarande intresset kan emellertid vara av mer eller mindre subjektiv natur med hänsyn till antingen pekuniär eller icke pekuniär inverkan. I det sistnämnda hänseendet är i första hand avgörande sådan »rimlighetsbedömning», som förut vid frågan om kravet på att skadan skall vara ekonomisk har berörts.[19] — Gäller det åter produktionsmedel har tidsskillnaden den betydelsen, att ju större den är desto mer omfattande kunna de indirekta skadorna bli; som regel torde därför valet stå mellan å ena sidan en högre kostnad (avseende t.ex. kortare leveranstid), å andra sidan en lägre kostnad jämte det tillagda beloppet för indirekt skada

---

ringstagaren att begränsa skadan. Därjämte ökas vid en dylik tillämpning den subjektiva risken; jfr kap. 2 B IV: 4.

[18] Någon skulle kanske vilja göra gällande, att ett dylikt intresse hos försäkringstagaren, att försäkringsfallet i detta avseende ej skall inverka ogynnsamt på hans möjligheter att helt utnyttja inköpskällan, är medelbart och att försäkringen ej vore avsedd att skydda ett sådant intresse. Det är emellertid tydligt att FAL 36 § efter sina ordalag icke kan åberopas härför och någon analogi är icke indicerad; se vidare i det följande och jfr s. 462, om försäkringsvärdet å såld vara, vilket i viss mån erbjuder en parallell.

[19] Se ovan s. 380.

eller för provisorisk reparation,[20] och den lägre slutsumman skulle härvid utgivas.[21] Betydelsen av de anförda omständigheterna kan emellertid vara olika stor för den särskilde skadelidanden och för folk i gemen. Enligt huvudregeln har man då att utgå från det individuella läget, dock med den allmänt antagna inskränkningen, att om den individuella skadan blir större på grund av den skadelidandes lägre personliga kapacitet eller dåliga ekonomiska ställning hänsyn därtill i allmänhet icke tages.[22]

Även för försäkringsrätten torde motsvarande principer kunna hävdas.[23] FAL 37 § avser ju bruksföremål; och om det är godsets funktion, som är avgörande för värderingen synes det ofrånkomligt, att i varje fall en viss grad av hänsyn måste tagas till det faktiska nyttjandet. Frågan torde böra besvaras i samma riktning som vid problemet om hänsyn skall tagas till den skadelidandes individuella förhållanden vid bestämmande av värdeminskningsavdrag.[24] — Dock kompliceras spörsmålet därav, att sakförsäkring icke omfattar medelbara intressen. Därest vid pekuniär skada förlusten ökas på grund av tidsutdräkt från försäkringsfallets inträffande till ersättningens utbetalande kunde detta synas vara för försäkringsgivaren ovidkommande. Honom åligger endast att inom avtalad eller eljest

---

[20] Jfr UfR 1947 s. 931; sedan en butiksruta skadats ålades skadevållaren att ersätta dels kostnaden för en provisorisk ruta, enär materialbrist fördröjde fullgod reparation, dels den framtida utgiften för en ruta av samma kvalitet som den förstörda.

[21] Emellertid bör framhållas, att det ofta kan vara vanskligt att bestämma de indirekta skadorna till omfattning och belopp, något som, därest osäkerhet råder i frågan, kan motivera den högre ersättningen.

[22] Däremot ofta om han saknar medel för ersättningsgill reparation; se NJA 1938 s. 147; jfr nedan C III.

[23] Så Sindballe, Dansk Forsikringsret I s. 134. — I NRt 1925 s. 248 gavs ersättning för av svårighet att inom rimlig tid erhålla reservdelar betingad fördyring av reparation; jfr vidare SV 19/1948 och ASR 864, anförda ovan s. 71 not 8.

[24] Nedan under C.

stadgad tid fullgöra sin ersättningsskyldighet,[25] varvid dock utbetalning bör ske snarast möjligt.[26] Emellertid föreskriver FAL 37 §, att försäkringsvärdet skall avse tidpunkten vid skadans inträffande. Det torde kunna antagas, att därmed avsetts den kostnad, som skulle utgått, därest objektet då inköpts eller beställts för omgående leverans; med andra ord, den då gällande kostnaden för att »få godset ersatt med nytt gods av samma slag». Ytterligare uttalas det ju i motiven till 37 §, att syftet med försäkring är att »återförsätta försäkringshavarens förmögenhet, såvitt den bestod av ifrågavarande gods, i samma skick som före försäkringsfallet — varken sämre eller bättre».[27] På grund härav torde den högre kostnaden böra ersättas. Och vad angår invändningen om medelbar skada får man enligt det anförda skilja mellan de av realskadan betingade skadeföljderna samt önskemålet om snabb reparation, som sålunda icke bör föras under 36 § sista punkten.[28]

II. Förut har berörts den svårighet, som betingas därav att i strikt mening återanskaffning ofta är omöjlig eller att *identiskt föremål* icke finnes att tillgå.[29] I FAL 37 § föreskrives att kostnadsuppskattningen skall avse ett föremål av samma slag. Bestämningen av huru stor avvikelsen får vara är avgörande för metodens genomförande. Om avvikelsen blott ligger i högre eller lägre olikhet ifråga om slitage, användbarhet o.d., beaktas den genom avdrag för värdeminskning; eljest använder man —

---

[25] Se FAL 24 §: som regel inom en månad efter meddelande om försäkringsfallet.

[26] Jfr Bentzon & Christensen a.a. s. 143.

[27] SOU 1925:21 s. 117.

[28] Från det anförda böra skiljas fall av prisförändringar efter försäkringsfallet. Dessa beaktas p.g.a. nämnda föreskrift i FAL 37 och 38 §§ om tidpunkten för skadans beräknande icke, därest ej försäkringsgivaren, såsom ofta sker, åtagit sig naturalrestitution eller reparation, jfr Bentzon & Christensen a.a. s. 218 f. Se ovan not 23 berörda fall, NRt 1925 s. 248, i vilket försäkringsgivaren fick svara för efter försäkringsfallet inträffad stegring av arbetskostnader.

[29] Vid avsnittet om kriteriet ekonomisk skada; se s. 394 ovan.

i varje fall utanför försäkringsrätten — ofta en sekundär värderingsmetod, t.ex. utifrån försäljningspris. Kriteriet angives stundom så att substitutet skall hava »väsentligen samma ekonomiska egenskaper»,[30] eller säges avse »Gleichen Zwecken dienende gleichartige Gegenstände».[31] Den senare formuleringen är mer vid, då den — i varje fall tydligare — innesluter också objekt som värderas ur det icke pekuniärt inriktade nyttjandets synpunkt. Objekt avsedda för ordinär *konsumtion* kunna vanligen substitueras, medan detta är svårare med föremål, som karaktäriseras »genom sina speciella egenskaper», såsom det stundom uttryckes, t.ex. konstverk; ifråga om dessa skulle 37 § icke kunna användas utan i stället t.ex. försäljningspriset.[32] Den egentliga signifikansen av dylika fall är väl den, att behovstillfredsställelsens art och intensitet bestämmes av fakta, som icke kunna återskapas. Frågan om avgränsningen i dessa hänseenden skall beröras vid diskussionen av vissa gränsfall.[33] — För *produktionsmedel* åter torde det avgörande vara typen av utnyttjande, medan objektets individuella utformning har mindre betydelse. Ej heller synes det vara av någon vikt i denna fråga, om det nya objektet är mer värdefullt, t.ex. ger större avkastning; detta beaktas vid värdeminskningsavdragens genomförande. Endast därest det gamla objektet är en mycket föråldrad maskin av obetydligt värde i förhållande till substitutet, antages att värderingen icke kan anse återanskaffningskostnaden, utan i stället får då den skadelidande nöja sig med försäljningsvärdet.[34]

Det synes emellertid icke vara helt korrekt att bestämma identitetskriteriet på ovan anförda sätt. Såsom redan tidigare berörts och vid behandlingen av värdeminskningsavdragen skall närmare belysas, vila ju värderingsreglerna och -principerna i avse-

[30] Bentzon & Christensen a.a. s. 221.

[31] Prölss, Versicherungsvertragsgesetz s. 217.

[32] Bentzon & Christenson a.st., Grundt, Norsk forsikringsrett s. 210.

[33] Nedan kap. 9.

[34] Bentzon & Christensen a.st.

ende å icke till avsalu avsedda objekt på den förutsättningen, att det är *bruksvärdet* som skall ersättas. I det sista ledet av det ekonomiska förloppet kan detta endast ske på det sätt, att antingen det konkreta tillståndet repareras eller att kompensation för den läderade behovstillfredsställelsen gives. När vid reparationsomöjlighet ersättningen bestämmes på grundval av försäljningspriset, betyder det att blott den rent pekuniära — och oftast till beloppet obetydligare — skadan ersättes. Vad åter gäller produktionsmedel äro endast två värdekonceptioner relevanta, antingen återanskaffningsvärdet eller avkastningsvärdet. Ett antaget försäljningspris kan i dylika fall väl ha betydelse antingen som en direkt värdemåttstock, såsom när blott materialvärde återstår, eller såsom ett indicium på avkastnings- eller bruksvärdet.[35] I det sistnämnda hänseendet är försäljningspriset emellertid, ju större värdeminskningen är, desto mer missvisande.

Om det sålunda är bruksvärdet, som vid angivna differenser är avgörande, synes det härutöver också konsekvent böra vara likgiltigt, om substitutet för ett objekt med pekuniär funktion är till det yttre likartat eller icke; syftningen i 37 § är ju återupprättandet av ekonomiska läget, och det är just i följd härav som kostnaden korrigeras med omständigheter av betydelse för avkastningen. Om därför reparation kan ske på ett konkret avvikande sätt till lägre kostnad men med bibehållen ekonomisk kapacitet finnes icke någon anledning att vid värderingen utgå från ett identiskt återställande;[36] d.v.s såvitt man icke därvid avser att beakta omständigheter som antagas vara av värdebestämmande betydelse för ägaren utan att ha pekuniär inverkan.[37]

---

[35] Jfr kap. 5 s. 306 ff.

[36] Se emellertid nedan C II om försäkringsvärdet å byggnad.

[37] Jfr å andra sidan ett av Bonbright a.a. II s. 1184 citerat votum ur en auktoritativ dom i U.S.A:s högsta domstol: »There is to be ascertained the value of the plant used to give the service and not the estimated cost of a different plant.»

I avseende å under II diskuterade spörsmål föreligga vidare samma allmänna problem som det vid alternativa kostnader (I) berörda, nämligen om beaktas skall — vid tolkningen av identitetskriteriet — den skadelidandes *individuella förhållanden*; och även här gäller att frågan torde böra besvaras i konsekvens med lösningen vid värdeminskningsfrågorna. Den får nämligen samma principiella innebörd, när det gäller att avgöra om ett substitut har samma funktionskaraktär [38] som det förstörda objektet, som när man har att bedöma en värdesänkande omständighets inverkan å objektets funktionskapacitet.[38]

Sammanfattningsvis kan beträffande huvudposten i 37 § sägas: i den mån olika alternativ i fråga om anskaffningskostnaden förefinnas, ligger det närmast till hands att välja det lägsta. Här uppkommer i allmänhet ingen konflikt mellan objektiva och subjektiva värderingsmetoder, emedan möjlighet till sakens substitution redan ur allmän skadeståndsrättslig synpunkt är tillfyllest. I den mån emellertid tvekan uppkommer om substitutionsföremålet, vare sig med avseende å dess karaktär eller sättet och tidpunkten för dess tillhandahållande, är ekonomiskt likvärdigt med det förlorade godset, positivt eller negativt, ligger en avvikelse från en objektiv princip redan däri, att det är betydelsen för bruksvärdet det gäller och ej för något allmänt abstrakt värde. I vad mån sedan bruksvärdet skall bedömas objektivt, därom hänvisas till den nu följande framställningen om värdeminskningsavdragen.

C. OM AVDRAG FÖR VÄRDEMINSKNING.

I. Inverkan av värdeminskande faktorer har givetvis relevans för ersättningens storlek, oavsett vilken uppskattningsmetod som användes, men som ett mer självständigt komplex inom uppskattningsförfarandet aktualiseras den huvudsakligen vid värdering enligt återanskaffningskostnadsmetoden, i det att dylik inverkan där ifrågakommer som en särskild avdragspost.

[38] Se om dessa termer vid värdebegreppet kap. 5 II: 2, 3.

117.
RTDCiv 1954 s. 106, 1 Mag cand 4 III s. 2403.

Vid ersättning med saluvärde är värdeminskning visserligen medelbart beaktad i det antagna priset, eftersom de faktorer som konstituera densamma kunna vara av betydelse för köpares respektive säljares attityder, och den ingår sålunda bland de data som bliva bestämmande för prisets storlek.[39] Och vid kapitalisering av avkastning grundar sig resultatet på särskilt avkastningens omfattning, vilken i sin tur kan vara beroende av anförda faktorer, t.ex. för frågan om dess varaktighet. Medan emellertid ifrågavarande omständigheter i nämnda fall icke äro särskilt rättsligt reglerade utan endast utgöra en del av de data, som i utredningen måste beaktas för att berörda värden skola kunna empiriskt fastställas, och därvid för övrigt ofta icke kunna isolerat för sig numeriskt bestämmas,[40] så äro de såsom avdragsgilla data vid värdering på grundval av kostnaden särskilt rättsliga bestämda och det är som bekant ingalunda säkert, att avgörande alltid är deras faktiska inverkan. Det är också i allmänhet endast i fråga om återanskaffningskostnadsmetoden, som de med värdeminskningen förbundna uppskattningssvårigheterna diskuteras och värderingsregler giva en mer ingående reglering av dessa, så som skett i FAL 37 §. — Detta såvitt angår en systematik utifrån lagregler och gängse tillvägagångssätt vid uppskattning.

Emellertid synes den berörda distinktionen icke vara fullt klar; i avseende å värdeminskningsavdragen sker en sammankoppling av kostnad och värde, vars innebörd är vansklig att bestämma. Utgångspunkt kan tagas i nyssnämnda stadgande,[41] som ger ett koncentrerat uttryck för det vanliga för-

[39] De särskilda avdragsposter, som angivas i FAL 38 § (undgången försäljningskostnad och handelsrisk m.fl.) gå naturligtvis icke tillbaka på värdeminskning, utan innefatta s.a.s. en compensatio lucri cum damno.

[40] Att direkt avgöra i vad mån en värdesänkande omständighet kan tänkas påverka köpare eller vilken andel den har i en sjunkande avkastning är särskilt vid s.k. fysisk värdeminskning med viss bestämbarhet möjligt, men är eljest vanskligt; se härom vidare nedan s. 419 ff.

[41] Stadgandet återkommer — huvudsakligen likalydande — i övriga nordiska, liksom i kontinentala försäkringsavtalslagar; se närmare nedan s. 424 ff.

faringssättet vid värdering överhuvud, även utanför försäkringsrätten.[42] Det föreskrives där, att värdet å skadat eller förstört gods skall anses motsvara nyanskaffningskostnaden »efter avdrag av vad godset kan hava förlorat i värde genom ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet». Lagrummet synes närmast utgå därifrån att det försäkrade godset på grund av bl.a. tidens inverkan *fallit i värde,* i enlighet med det vanliga föreställningssättet;[43] att t.ex. en maskin slitits ner och därför är mindre användbar än förut eller att prisförändringar sänkt ett objekts saluvärde.[44] I stort sett kunna väl de citerade lagorden sägas med erforderlig tydlighet angiva huvudprinciperna för denna form av värdering; dock är formuleringen något vag och synes delvis motstridande och den kräver därför en precisering. Det är ovisst om och i vad mån en sådan kan antagas vara implicerad i lagtexten eller om denna ansetts bokstavligen återgiva uppskattningsprincipen.

På det anförda sättet synes nämligen värdeminskningen icke kunna beskrivas, när värdet av ett objekt skall bestämmas vid en viss tidpunkt, såsom vid tiden omedelbart före försäkringsfallets inträffande.[45] Därvid har det icke något omedelbart intresse att veta vad objektet tidigare eller under andra än de rådande förhållandena må ha varit värt.[46] Att saluvärdet tidi-

[42] Se Karlgren a.a. s. 196; jfr NJA 1936 s. 693, avseende värdeminskning å bil.

[43] Successiv avskrivning av anläggningskostnader vilar sålunda på en dylik tidsmässig grundval; jfr framställningen hos Tham, Handledning i värdering av fastigheter s. 38 ff.

[44] Se t.ex. Bentzon & Christensen a.a. s. 224; som exempel på värdeminskning på grund av »annan omständighet» anges vidare, att godset tidigare skadats genom en av försäkringen icke omfattad händelse; se härom ovan s. 251 ff.

[45] Det sistnämnda är huvudregeln i försäkringsrätten, såsom också av FAL 37 och 38 §§ framgår.

[46] En annan sak är, att kunskap härom stundom kan vara av betydelse såsom indicium på det aktuella värdet, såsom kan vara fallet med bokföringsmässiga nedskrivningar. Se härom Bonbright a.a. I s. 186; det framhålles emellertid, att det föreligger blott en »rough correlation» mellan

gare varit högre är sålunda likgiltigt, liksom att omvänt godsets användbarhet eventuellt är densamma som förut. Likväl förutsätter lagtexten, efter orden tolkad, den motsatta tanken; att fastställa ett fall i värde krävde då en jämförelse av följande art: avkastningsvärdet å en maskin har tidigare varit 5.000 kr. men har nu sjunkit till 3.000 kr. och värdeminskningen motsvarar då 2.000 kr.; kostar en ny maskin 4.000 kr., återstår för ersättningen efter avdrag blott 2.000 kr., alltså ett lägre belopp än det nuvarande avkastningsvärdet; resultatet kan självfallet icke accepteras och är naturligtvis ej heller avsett. Så självklart detta än kan synas rymmer det dock vissa ej oväsentliga komplikationer. — Det synes till att börja med i 37 § visserligen vara fråga om en jämförelse mellan olika värden, men icke en värdeminskning av godset i den angivna meningen. Om det läderade objektet kan ersättas med ett i alla väsenliga avseenden identiskt substitut, föreligger det ingen anledning att laborera med värdeminskningsavdrag hur »värdeminskad» saken än varit. Om åter substitutet har ett högre värde skall enligt 37 § avdrag ske. Värdeminskning betyder då i princip, att *de två olika objektens värden jämföras,* och skillnaden upptages som minuspost;[47] som beteckning för denna *värdeskillnad* är termen värdeminskning icke helt adekvat och möjligen vilseledande. Konstruktionen av lagrummet kräver vissa

---

den årliga nedskrivningen å ena sidan och den årliga värdeminskningen å den andra. Ibland antages i analogi med dylik avskrivning, att avdraget som regel kan bestämmas utifrån förhållandet mellan den upplupna tiden för nyttjandet och hela varaktighetstiden; se Bentzon & Christensen a.a. s. 226. En sådan metod synes dock icke utan avsevärda modifikationer vara rekommendabel; värdeminskningen fortskrider ju tvärtom oftast olika snabbt under skilda delar av brukningstiden: saluvärdet sjunker sålunda avsevärt redan i och med att godset övergår från säljaren till konsumenten, och bruksvärdet faller snabbast i slutet av brukstiden, bl.a. därför att reparationer då oftare måste ske och i större omfattning.

[47] Jfr formuleringen av HD:s dom i nyss anförda NJA 1936 s. 693 (jämförelse mellan visst med hänsyn till ålder, brukbarhet etc. bestämt värde samt reparationskostnad).

kompletteringar, avseende dels bestämmandet av *vad för sorts värde, som värdeminskningen skall avse,* dels frågan hur *subtraktionen* skall genomföras; värdeminskningen sker ju å ett visst värde, medan avdraget skall göras å kostnaden.

1. FAL 37 § lämnar icke någon direkt ledning i det förstnämnda hänseendet, och ej heller i litteraturen kring FAL lämnas klara bestämningar. Man utgår som förut berörts från ett objektivt värde, som går tillbaka på äldre föreskrifter om gemeiner Wert o.d., och en tendens föreligger att utpeka marknadsvärdet som måttstock.[48] Som stöd för den objektiverande ståndpunkten åberopas FAL 38 §, där nämnda värde upptagits som normerande för uppskattningen [49] och 37 § anses härutinnan icke utgöra undantag, utom i fråga om personlig lösegendom;[50] motsättningen är dock icke alldeles renodlad.[51] Emeller-

[48] Se till det anförda ovan kap. 6 B.

[49] Ehuru i olika utformningar; se härom i kap. 8 B.

[50] Se i sådan riktning Bentzon & Christensen a.a. s. 226 f., rörande bestämmelserna i DFAL 37 §, som avvika från det motsvarande stadgandet i FAL 37 § på det sätt, att vid personlig lösegendom värdeminskning på grund av ålder och bruk skall ske blott om objektets »Nytteværdi for den sikrede» därigenom väsentligen nedsatts (undantaget som icke innehölls i det ursprungliga lagförslaget, avser icke andra värdesänkande omständigheter). Det anföres nu, att vid av andra faktorer än de nämnda betingad värdeminskning huvudregeln i DFAL 37 § första stycket gäller men att man dock även därvid skulle kunna underlåta att taga hänsyn till faktorn i fråga, om den visserligen sänkt omsättningsvärdet men icke i synnerlig grad förringat objektets »Nytteværdi for den sikrede»; i sammanhanget åberopas att det föreskrivits, att avdraget skall vara »rimeligt». Därvid skiljes tydligen som motsatta begrepp mellan objektivt värde=omsättningsvärde och subjektivt nyttovärde. Det må lämnas därhän om denna utläggning av stadgandet har fog för sig; dock må framhållas, att ordalagen icke nödvändiggöra en dylik tolkning, i det att avsikten kan ha varit att vid egendom, vars bruksvärde svårligen låter sig bestämmas objektivt, hänsyn bör tagas till försäkringshavarens värderingsattityd, men att därmed icke avsetts att eljest saluvärdet skulle vara avgörande. — Se vidare för FAL, som i likhet med NFAL och FFAL saknar nämnda modifikation (»rimeligt»), Hult Föreläsningar s. 75 ff. Hult åberopar som stöd för sin uppfattning om det objektiva värdet såsom det i FAL avsedda bl.a. den i 38 §

tid synes en dylik begreppsbildning icke fullt tillfredsställande. Vad det gäller är å ena sidan godsets funktion, såsom omsättningsvara, produktionsmedel eller konsumtionsartikel, å andra sidan motsättningen objektivt-subjektivt värde, vilken har tillämpning i varje särskild funktion;[52] det sistnämnda spörsmålet lämnas tills vidare åsido.[53]

I första hand har man att skilja mellan den »oäkta» värdekonception, som representeras av anskaffningskostnaden, och de nyssnämnda funktionsvärdena. Den bakom ersättningsreglerna liggande tanken är som tidigare påpekats den, att den skadelidande bör försättas i samma ekonomiska läge som före försäkringsfallet.[54] Detta sker enligt 37 § så, att han beredes möjlighet att anskaffa ett substitut. Och en motsvarande tankegång skymtar bakom 38 §; vid frågan om handelsvinst bör inräknas i försäkringsvärdet framhålles sålunda ofta, att genom att försäkringshavaren sättes i stånd att anskaffa nytt gods, möjligheten att erhålla ifrågavarande vinst återställes.[55] Vidare faller efter ordalagen under 37 § också annan egendom, som varit avsedd att försäljas, blott att genom erhållandet av anskaffningskostnaden denna möjlighet som regel åter beredes försäkringshavaren. Att försäkringsvärdet bestämmes på olika sätt i de båda stadgandena innebär följaktligen — eller kan i vart fall fattas så — blott en skillnad i metod,[56] men det ger

angivna prismåttstocken och anför, att 37 §:s stadgande icke representerar någon avvikelse härifrån utan grundar sig på att det vid bruksföremål vore »mindre ändamålsenligt» att använda prismåttstocken. Endast i fråga om personlig lösegendom gör han ett undantag; det objektiva värdet vore där blott ett värde som »gamla möbler» etc., vilket emellertid icke svarade mot skadan. Men även ett dylikt värde kan ju avse antingen priser eller objektivt bruksvärde, och argumentet utifrån 38 § är därför icke överbevisande. I frågan om objektivitetskriteriet se vidare nedan under III.

[51] Se vidare Hults nyssnämnda framställning, not 50 ovan.

[52] Jfr i kap. 5 D.

[53] Se ovan under B och nedan punkt III.

[54] SOU 1925: 21 s. 117.

[55] Se SOU 1925: 21 s. 118 och 121.

[56] Jfr Hult a.st. och SOU 1925: 21 s. 118.

i och för sig icke upplysning om värdekonceptionen i respektive stadganden. Behov att korrigera denna grundläggande princip för ersättningens bestämmande, d.v.s. lägets återställande, uppkommer emellertid, därest den berättigade genom en sådan tillämpning skulle komma i bättre ställning än den som rått före skadans inträffande,[57] med andra ord då kostnaden överstiger det aktuella värdet av det skadade godset. Vad det gäller är därför som förut anförts egentligen *icke värdeminskning utan värdeskillnad.* Betydelsen av de angivna omständigheterna, ålder och minskad användbarhet m.m. beror därvid av godsets faktiska eller vid värderingen antagna funktion och det är tydligen å detta *funktionsvärde* deras inverkan skall mätas.

Enligt i *den allmänna skadeståndsrätten* antagna huvudprinciper skulle därför avgörande bliva, om de värdesänkande faktorerna påverkat respektive *saluvärdet* eller *bruksvärdet,* allt efter funktionen.[58]

Vad angår *försäkringsrätten,* så avser FAL 37 § enligt sin formulering väsentligen bruksföremål och det vore, förefaller det, utan mening att låta avdragen avse saluvärdet; i så fall kunde ju detta likaväl antagas som direkt normerande för ersättningen. En sådan tolkning strider också mot uttalandet i stadgandets motiv, att syftet är att återställa det ekonomiska läget, vilket icke skulle kunna ske med antydda tillämpning i fråga om de för brukandet relevanta faktorerna. Det framhålles ju till yttermera visso, att realisationspriset icke skall vara väg-

[57] Det bortses i detta sammanhang från att metoden av andra, praktiska skäl icke alltid kan tillämpas, eller att den ibland icke skulle leda till full ersättning.

[58] Jfr NJA 1940 s. 719. I detta fall ansågs en något begagnad bil ha praktiskt taget samma (HR) eller i det närmare samma (HovR och HD) värde för ägaren som en ny bil, och ersättning bestämdes enligt denna grund. — Se å andra sidan TSR 1935 nr 55; blott ersättning för försäljningsvärde utdömdes, ehuru ovisst på vilka grunder (ett sakkunnigt vittne hade uppgivit ett högre bruksvärde; å andra sidan hade bilen möjligen nått maximum för användbarheten). Se ytterligare förut åberopade NJA 1936 s. 693.

ledande.[59] Som exempel härpå angives ett fall avseende personlig lösegendom. Detta antages visserligen stundom beteckna ett avsteg från huvudprincipen,[60] men såvitt man därvid stöder sig på lagtext och förarbeten är ett sådant antagande så mycket mindre befogat, som uttalandet i fråga framstår som en direkt utläggning av 37 §, utan några inskränkningar som kunde tyda på att det i fråga om personlig lösegendom skulle röra sig om ett specialfall. Därtill kommer att redan uppfattningen, att uttalandet ifråga skulle för undantagsfallet giva uttryck för ett eminent subjektivt värdebegrepp, icke utan vidare kan accepteras. Man måste nämligen observera den tidigare anförda distinktionen mellan valet av funktionsalternativ och bedömning av de olika konkreta data, som grundlägga vederbörande funktion.[61] Det är med hänsyn till sitt sammanhang endast i det förra avseendet som uttalandet explicit tager ställning. I det andra hänseendet, som nedan kommer att beröras, kan visserligen ifrågasättas, om icke även där den subjektiva metoden är anbefalld. Det måste emellertid vid denna fråga beaktas, att vid bruksföremål som ha en helt personlig anknytning funktionen är och icke kan vara annat än individuell, och att därför en därefter bestämd ersättning framstår som en konsekvens av den här antagna tolkningen av 37 §, utan att däri nödvändigtvis behöva ligga vare sig en från huvudregeln avvikande bedömning eller något ställningstagande överhuvud till tvistefrågan subjektivt-objektivt värde.[62] I dansk rättspraxis

---

[59] SOU 1925: 21 s. 117.

[60] Se ovan not 50.

[61] Kap. 5 D.

[62] Att det ofta icke behöver medföra större skillnader — bortsett från läget vid värdering av personlig lösegendom — vilkendera metoden som än användes må vara riktigt, men det hör väl till undantagen. Se sålunda Hult, Föreläsningar s. 77, ifråga om skillnaden mellan subjektivt och objektivt värde i det fall, då en i en hotellanläggning ingående byggnad försäkras såsom en del av anläggningen. Hult anför att i sådant fall försäkringsvärdet vore att bestämma subjektivt, med avseende å användbarheten för detta särskilda ändamål, men tillägger, att detta värde dock vore objektivt

har också antagits, att 37 § skulle avse *bruksvärdet*.[63] Dock ha vissa reservationer gjorts ifråga om särskilda objekt, bl.a. beroende på speciella försäkringsvillkor. Därvid rör det sig emellertid vanligen om fall, där godsets funktion icke varit fixerad, utan — såsom vid fastigheter, automobiler o.d. — även saluvärdet kan hava aktuell betydelse, respektive möjligen situationer, då blott skrotvärde antagits återstå.[64] Detta är emellertid ett särskilt spörsmål, som senare skall beröras.[65]

2. Vad härefter angår frågan huru den i 37 § FAL angivna *subtraktionen* med värdeminskningsfaktorn som subtrahend skall verkställas synes vid närmare betraktande själva tankeoperationen vara något konstlad såsom redan antytt är.[66]

Frågan om t.ex. omodernitetens betydelse för värdet av en maskin är, liksom för varje värdedatum vid skadevärderingen är fallet, beroende av vilken värdekonception, som är normerande för utredningen, den sistnämndas resultat i empirisk mening och de i samband med bedömandet av resultaten antagna bevisningskraven. Härvidlag föreligger vid s.k. värdesänkning i och för sig icke något speciellt huvudproblem — d.v.s. såvitt ej särskilda stadganden eller andra normer för värderingen därtill föranleda. Alla de olika faktorer, som avses,

---

så till vida, att det motsvarade vad ägaren vid föryttring av hela anläggningen skulle kunna få ut av just den särskilda delen. Bortsett från ståndpunktstagandet i tvistefrågan subjektivt-objektivt värde och vanskligheten i att referera en del av det erhållna priset till en del av hela företaget, må invändas att det icke som regel kan antagas att avkastningsvärde och försäljningsvärde sammanfalla; snarast förefaller det i huvudsak osannolikt. Mer påfallande blir detta beträffande objekt, som ha en mer typisk bruksfunktion, såsom maskiner; där är divergensen oftast avsevärd.

[63] Se UfR 1928 s. 55 och 1932 s. 866 samt ASD 1932 s. 204. Jfr ovan not 58 anförda (icke försäkringsrättsliga) fall.

[64] Se sålunda ASD 1927 s. 45; försäkringsersättningen för bil bestämdes på grundval av det bruksvärdet understigande försäljningsvärdet, osäkert på vilka grunder. Jfr TSR 1935 nr 55, citerat ovan not 58.

[65] Kap. 9.

[66] Se inledningsvis under I ovan.

äro just sådana som ingå som moment vid bestämmandet av värde överhuvud. Värdesänkande i egentlig mening äro de endast vid en tidsmässig jämförelse, något som emellertid är irrelevant för skadeuppskattningen, huru betydelsefullt det än må vara för uppställandet av en balansräkning eller en företagsekonomisk kalkyl. Vid värderingen förhåller det sig tvärtom så, att resultatet bestämmes av objektets faktiska egenskaper (däribland slitage o.d.) dess miljö (vari ingå av konjunkturer resulterade prisförändringar), köpares antagna attityder med hänsyn till sina behov etc. och en mängd andra fakta. Att en del av dessa data betecknas som värdeminskande har endast den innebörden, att det aktuella föremålet har lägre kapacitet, värde etc. än ett annat föreställt, en omständighet emellertid, som vid funktionsvärdering saknar specifik relevans. — Saken kompliceras emellertid något därav, att enligt 37 §:s mönster värdeminskningen skall avse kostnaden, och jämförelsen kommer därför på ett obestämt sätt att angå tre olika poster: det förstörda objektets värde, substitutets värde samt kostnaden för det sistnämnda. Utan vidare kan vi här gå förbi det fall, då samtliga dessa tre poster sammanfalla; något spörsmål om värdeskillnad aktualiseras ju då icke. Detsamma är förhållandet, därest de båda objekten äro likvärdiga samt kostnaden understiger värdet; enligt reparationsprincipen begränsas då ersättningen till kostnaden.[67] Eljest — vid andra varianser mellan anförda poster — föreligga i 37 § avsedda situationer; värderingen får därvid en innebörd, som kan belysas i följande översikt:

A. *Värdet av det ursprungliga objektet lägre än substitutets värde och kostnaden för detta.*[68] — Skall man här — i enlighet

[67] I den mån värde definieras med kostnad erhåller man i anförda situation två numeriskt skilda värden å samma objekt.

[68] Det förutsättes naturligtvis, att den relevanta värdekonceptionen — enligt den föregående framställningen — redan bestämts. Skulle därvid t.ex. bruksvärdena ha befunnits sammanfalla, men hade substitutet därutöver ett högre saluvärde är det naturligen — därest det anses vara

med (eller för skadeståndsrätten, i »analogi» med)[69] nyssberörda stadgande — göra avdrag för värdeminskning, ifrågakommer först bestämmandet av dennas storlek. Ett betraktande av objektet enbart ger intet, eftersom en minskning måste föreligga i förhållande till något annat. Objektets tidigare skick eller värde duger som anförts icke till jämförelsemoment.[70] Följaktligen är det heller icke fråga om någon sänkning, minskning eller eljest till tiden hänförlig förändring, utan om en skillnad. Enligt rubriken är därvid substitutet subtrahend. Operationen innebär därför att först det ursprungliga objektet uppskattas (varvid värdeminskningsfaktorn är bevisdatum för värdet) och därefter substitutet, varpå slutligen subtraktion utföres. Mellanskillnaden får bäras av den ersättningsberättigade. Men något behov att göra avdrag för den mot skillnaden svarande faktorn finnes icke; ty beloppet i fråga är ju en resultant av de båda värdena och den ifrågasatta operationen skulle blott innebära att det beskrivna förfarandet tankemässigt upprepades. — Vid nu anförda förhållande synes det överhuvud sakna mening att företaga någon jämförelse; man kunde likaväl direkt bestämma värdet av det ursprungliga objektet.[71]

Här tillkommer emellertid kostnadsbeloppet. Sammanfaller detta med substitutvärdet uppkommer visserligen icke något problem. Så blir icke heller fallet därest kostnaden är lägre; även här ersättes blott det ursprungliga värdet. Överstiger slutligen kostnaden substitutets värde måste avdragsposten bliva större än värdeminskningen = värdeskillnaden mellan objekten. Så måste i vart fall bliva resultatet enligt allmänt skadeståndsrättsliga grunder. Såvitt angår ett försäkrat objekt åter kompli-

relevant för subjektet — detta jämförelsen skall avse. Möjligheten är icke helt opraktisk; reparationer av bilskador medföra sålunda stundom, att visserligen bruksvärdet endast återställes till det tidigare men saluvärdet ökar.

[69] Se Karlgren, Skadeståndsrätt s. 196 och jfr ovan s. 3 f.

[70] Se ovan s. 413 f.

[71] Därest skadegöraren (eller försäkringsgivaren) redan ersatt motparten med det högre beloppet respektive med ett substitut med skyldighet att återbära överskottet, måste givetvis den anförda beräkningen företagas.

ceras frågan av 37 §:s formulering. Det får ju icke anses möjligt att bestämma värdeminskningen på annat sätt än genom en jämförelse med antingen substitutet eller det ursprungliga objektet, tankemässigt befriat från den värdesänkande faktorns inverkan. Ty det får väl anses uteslutet att minskningen av värdet skulle kunna konstateras genom en jämförelse med kostnaden; dessa två äro ur värdesynpunkt (varom vid värdeminskning måste vara fråga) inkommensurabla storheter. Å andra sidan kan icke heller ett avdrag med den på anfört sätt konstaterade skillnaden anses tillfredsställande, ty detta skulle ju betyda, att ersättningen komme att överstiga förlusten. Detta blir ju tydligt nog, därest ett nyinköpt objekt skadas, i avseende å vilket ingen värdeförändring inträtt vid något moment i relationsledet; trots detta kan det icke vara ändamålsenligt att ersätta detsamma med en plötsligt stegrad, mångdubbel kostnad.

På grund av det anförda förefaller 37 § böra tolkas på det sätt, att värdeminskningen icke innefattar något specialproblem.[72] Det centrala är att ersättning icke utgår med högre belopp än som motsvarar värdet av det skadade, varför försäkringstagaren själv får svara för den del av kostnaden, som innefattar värdeöverskottet.

B. *Det ursprungliga objektet och kostnaden sammanfalla, men substitutvärdet är högre:* I förevarande situation erhåller den skadelidande ett överskottsvärde.[73] Härför anses i regel avdrag böra göras; det bör observeras, att den skadelidande

---

[72] Detta synes också vara den egentliga innebörden av uttalandet hos Eklund & Hemberg, Lagen om försäkringsavtal s. 73, att en föråldrad och därför i det närmaste värdelös maskin icke skall ersättas med kostnaden för en ny likadan maskin. Det är väl icke värdeminskningen i och för sig som motiverar detta; ty resultatet måste dock ha blivit detsamma, därest en exakt replik (även i avseende å den bristande moderniteten) kunnat anskaffas, för samma höga kostnad. I motsatt riktning uttalar sig visserligen Bentzon & Christensen, Lov om forsikringsaftaler s. 224, men det torde vara ordinära situationer, som därvid avses.

[73] Se not 68 ovan anfört exempel.

härigenom tvingas till en utgift, som han kanske eljest icke skulle ha velat företaga. Om detta ger direkt utslag i ett pekuniärt och realiserbart värdeöverskott har det visserligen mindre betydelse; men om så icke är fallet, såsom vid konsumtionsartiklar, är det icke alldeles självklart, att avdrag å ersättningen bör ske. Härvid anföres dock ofta, att ersättningen eljest skulle leda till berikande.

C. *Värdet icke direkt pekuniärt bestämbart.* — I avseende å konsumtionsobjekt kunna som redan tidigare utvecklats några resultatvärden icke angivas. För dessa kommer kostnaden att utgöra värderingsmetod. Avdrag för värdeminskning o.d. kan icke heller här i egentlig mening ske utan frågan härom kommer att såsom förut anförts bliva beroende av en »skälighetsbedömning».[74]

D. *Företagandet av värdeminskningsavdrag som praktisk metod.* — På tekniska grunder kan det stundom vara ändamålsenligt att anlita avdragsmetoder. Härvidlag är det lämpligt att skilja på värdepåverkande faktorer allt efter deras egenskap att vara substantiella eller icke-substantiella.

a) I enklare fall kan ju skadan ofta sättas lika med reparationskostnaden. På motsvarande sätt kan man efter att ha bestämt kostnaden för nyanskaffning beräkna utgiften för en reparation av det skadade objektet — före skadan — till samma kapacitet som substitutet. När vidare skillnaden beror på en av fysiska orsaker allmänt sänkt kapacitet hos försäkringsföremålet kan en varaktighetsberäkning anlitas, vilken metod ofta är enklare och ibland, då reparation ej är möjlig eller ändamålsenlig, den enda användbara.[75] Därjämte kan man, särskilt vid omfattande värdesänkning, bestämma värdet av objektet såsom ingående i konstruktionen av ett nytt objekt.[76]

---

[74] Se ovan s. 418.

[75] Detta är en vanlig metod vid bestämmandet av försäkringsvärdet å byggnader.

[76] Särskilt vid uppskattning av värdet å rester efter en brand användes denna metod; jfr NJA 1937 s. 662 och se vidare ovan s. 31 not 86.

Slutligen användas dessa olika metoder kombinerade.[77] De nu anförda metoderna användas vid fysisk värdeminskning. Utmärkande för dem är att någon värdeminskning i »egentlig mening» icke utrönes; det blir ju aldrig fråga om att funktionellt värdera försäkringsobjektet. Och just med hänsyn härtill äro metoderna adekvata, eftersom de liksom kostnadsposten avse objektets substans.

b) Är det åter fråga om icke substantiell sänkning av värdet är som nämnts metoden i fråga icke adekvat till värdebestämning i egentlig mening, utan man har i stället att direkt bestämma värdet av det skadade objektet (såsom det förelåg före skadans inträffande). Emellertid kan detta som nämnts ofta vara opraktiskt eller svårutförbart. I stället kan man därför jämföra kapaciteten av de olika objekten och låta jämförelsetalet gå ut på kostnaden (t.ex. ny och föråldrad maskin) eller skönsmässigt mäta skillnad i behovstillfredsställelse o.d. (t.ex. vid ersättning av en äldre, ehuru föga försliten möbelgrupp med en ny). Alla dessa praktiska problem kunna icke här beröras.

II. I det föregående har utvecklats frågan å vilket värde avdrag skall vid värdeminskning göras, med andra ord om vid skillnad mellan återanskaffningskostnaden och värdet det sistnämnda jämförelseledet avser salupriset eller bruksvärdet; och det antogs därvid att funktionen in casu som regel vore avgörande. Beträffande härefter spörsmålet *vilka värdesänkande omständigheter* som få betydelse, finnes det enligt allmänna skadeståndsprinciper ingen anledning att antaga någon begränsning, blott inverkan faktiskt skett i respektive funktion.[78] Skadeståndet skall ju täcka hela skadan men heller icke mer. Även FAL inkluderar i 37 § efter ordalagen varje sorts verkande faktor: Ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller

[77] Vid skador å större försäkringsobjekt, särskilt byggnader, är detta det reguljära förfaringssättet.

[78] Tills vidare bortses från spörsmålet, om ifrågavarande inverkan skall hava varit till viss grad objektivt kvalificerad (se härom under III).

annan omständighet. Stadgandet överensstämmer — som i betraktande av ersättningens syfte naturligt är — i huvudsak med övriga nordiska försäkringsavtalslagar [79] liksom med de flesta andra utländska regleringar av försäkringsvärdet.[80] — Att göra en systematisk förteckning över de olika typerna av värdeminskningsfaktorer, vilken kan ligga till grund för en framställning av värderingsförfarandet i denna del, är med hänsyn till deras variation och olika relevans i skilda sammanhang vanskligt; i litteraturen i ämnet förekomma skiftande indelningar och någon enhetlig terminologi är icke utvecklad. Det kunde också synas onödigt att här driva en långtgående systematisering, enär en sådan för rättsliga ändamål kunde antagas vara intresselös; för värderingstekniken ligger det självfallet annorlunda till. — FAL 37 §, liksom eljest stadganden av motsvarande innebörd, angiver som nämnts de olika faktorerna summariskt. Eftersom i sista hand all värdesänkning är potentiellt relevant, blir också en uppräkning föga upplysande. De faktorer som i 37 § angivas utgöra sedan gammalt särskilt uppmärksammade typer, som övertagits utan särskild precisering. Det ligger emellertid vissa nackdelar i dylika exemplifierade uppräkningar, vilka så att säga gå en medelväg mellan att generellt hänvisa till värdeminskning och att definitionsmässigt precisera de olika faktorerna. Dels variera formuleringarna

[79] 37 § DFAL, FFAL och NFAL.

[80] Den tyskspråkiga försäkringslagstiftningen liksom respektive allmänna försäkringsvillkor innehåller tämligen utförliga bestämmelser. Bortsett t.v. från värdering av byggnader, där särskilda regler gälla, överensstämma beträffande bruksartiklar, hushålls- och bruksföremål, arbetsredskap och maskiner de flesta stadganden i huvudsak med FAL 37 §; sålunda ÖVVG § 76, ÖVB Art. 20, SchwVVG Art. 63. DVVG § 86 åter medger avdrag blott för skillnaden mellan »alt und neu», liksom DVB § 3; sistnämnda stadgande föreskriver dock att för maskiner, vilka voro »dauernd entwertet» blott »der geringere Wert» ersättes; skillnaden avser andra faktorer »als derjenigen der Zeit»; se vidare Raiser, Kommentar der Allgemeinen Feuerversicherungsbedingungen s. 115 och Berndt a.a. s. 111 ff.

från det ena regelkomplexet till det andra [81] eller t.o.m. inom samma komplex av stadganden,[82] utan att innebörden av avvikelsen med bestämdhet kan angivas; dels äro de olika typerna ofta icke avgränsade från varandra utan täcka delvis samma område.[83] [84] — Icke heller metoderna för utredningen

[81] Se å ena sidan föreskriften i FAL 37 §, att avdraget för återuppförda byggnader skall avse skillnaden mellan »nytt och gammalt», varmed antages avses fysisk värdeminskning; se Hult, Föreläsningar s. 76, Bentzon & Christensen a.a. s. 227. Jfr härtill DVVG § 88, enligt vilket stadgande avdrag skall ske med »eines dem Zustande des Gebäudes, insbesonders dem Alter und Abnutzung entsprechenden Betrags»; sålunda tydligen blott fysisk värdeminskning, medan åter avdraget för skillnad mellan »alt und neu» i § 86, avseende bruksföremål, omfattar viss även icke fysisk värdeminskning.

[82] Det framgår sålunda icke utan vidare av FAL 37 §, om uttrycken »ålder och bruk» samt »nytt och gammalt» avse samma sorts värdeminskning; jfr ovan not 81. — Typiska exempel återfinnas i ÖVB Art. 20, där för de flesta bruksföremål avdragsfaktorerna anföras som »Alter, Gebrauch oder andere Ursachen», för maskiner och arbetsredskap åter »Alter, Abnützung, Systemänderung, Betriebstillstand oder andere Ursachen»; språkligt och logiskt sett föreligger ingen skillnad, men man lämnas likväl i ovisshet om den mer omfattande uppräkningen i det senare fallet skall uttrycka en avvikelse eller är blott en exemplifiering.

[83] Faktorerna »ålder och bruk» i FAL 37 § kunna ju betinga »nedsatt användbarhet», liksom skillnaden mellan »gammalt och nytt» kan föranleda den »minskade brukbarhet», som enligt stadgandets motiv icke skall vid återuppförd byggnad beaktas; SOU 1925: 21 s. 118.

[84] Som nämnts är det vanskligt att åstadkomma en systematiskt korrekt indelning av de olika faktorerna och det är icke heller för de rättsliga spörsmålen nödvändigt. För erhållande av en mer konkret grundval för diskussionen av de olika rättsfrågorna skall emellertid följande schematiska översikt antecknas:

I. *Fysisk värdeminskning.*
   1) På grund av ålder: tidens och elementens inverkan.
   2) På grund av brukandet: slitage, skador.
   3) På grund av andra omständigheter, såsom olyckshändelser, sjukdom (svamp o.d.) m.m.

II. *Icke-fysisk värdeminskning.*
   A. Faktorer, avseende skillnaden mellan gammalt och nytt (i vidsträckt mening).

av de olika faktorernas faktiska inverkan och de svårigheter, som därmed äro förknippade, skola här beröras, utöver vad därom redan anförts.[85] I princip skall som nämnts varje kon-

1) Fysiska faktorers inverkan på brukbarheten även i andra hänseenden än ovan under I avsedda.
2) Inverkan av brukandet såsom sådant ur annan synpunkt än substansvärdet (nya objekt förlora sålunda i värde redan då de passerat disken).
3) Ålderns allmänna inverkan:
   a) växlingar i moder, smak och kulturella behov i övrigt;
   b) den tekniska utvecklingen;
   c) den ekonomiska utvecklingen (ändring i företags planering etc.).

B. Värdeminskning med hänsyn till andra faktorer (dessa sammanfalla delvis till sin typ med de under A angivna, men utan att ha tidsmässig karaktär, i det att de kunna gälla även ny sak).
1) Yttre, särskilt ekonomiska förhållanden, såsom konjunktursvängningar, teknisk utveckling, moder, konkurrens etc.
2) Yttre naturförhållanden, såsom konkurrens utifrån, nedläggandet av en järnvägslinje, ändrandet av en flods lopp etc.
3) Byggnadsförbud, försäljningsrestriktioner och andra legala hinder.
4) Omständigheter, anknytande till den skadelidandes individuella förhållanden (naturligtvis ofta beroende på förut berörda faktorer):
   a) objektets faktiska utformning, såsom orationellt byggnadssätt eller olämplig rumsindelning; eller otillfredsställande anpassning i den individuella miljön;
   b) ändringar i den individuella miljön, såsom fabriks stillastående, utrangering o.d.;
   c) räntabilitet o.d.;
   d) »In der Person der Versicherungsnehmer liegende Umstände» (Prölss a.a. s. 217), antingen av ekonomisk natur, såsom konkurs eller penningbrist; eller hänförliga till hans personliga kapacitet; eller slutligen — såsom ibland nämnes — blotta planer och avsikter.

[85] Se ovan under II: 2. — Några allmänna kännetecken för förfarandet må dock anföras. I allmänhet utgår man från nyvärdet av objektet, t.ex. såsom återanskaffnings- och reproduktionskostnad, och företager därefter särskilda avdragsoperationer för de två huvudtyperna av värdeminskningsfaktorer, sådana som inverkat å objektets substans, såsom nötning, ålder-

staterbar inverkan å värdet beaktas. Stundom hävdas dock för vissa undantagsfall en motsatt uppfattning, framför allt i fråga

domssvaghet, tidigare skador m.m., och sådana av icke substantiell art, t.ex. sänkt bruksvärde, gammalmodighet, försämrad belägenhet m.m.

a) Genom bedömningen av de substantiellt inverkande faktorerna erhåller man ett s.k. skickvärde å objektet. Detta sker oftast *antingen* så att kostnaden för reparation till fullgott skick bestämmes, *eller* — därest detta av olika skäl icke skulle vara utförbart — genom att nyvärdet minskas med ett belopp, svarande mot objektets i procenttal uttryckta varaktighet, *eller* eventuellt genom en kombination av båda metoderna; se härtill Lawrance, May & Rees a.a. s. 79 ff., Bonbright a.a. I s. 188 ff. och Karl Tham, Handledning i värdering av fastigheter s. 38 ff., 51 f.

b) Vad så beträffar icke substantiella faktorer är det svårt att uttala sig mer allmänt med hänsyn därtill, att de variera så starkt både i avseende å verkningssätt och intensitet: i den mån spörsmålet får aktualitet skall det särskilt beröras i texten.

c) De under a och b angivna olika typerna kunna icke alltid bedömas fristående från varandra. Sålunda kan en faktor utesluta verkningen av en annan, såsom då sänkt räntabilitet leder till driftsnedläggning, innan slitage o.d. ännu hunnit inverka å avkastningsvärdet. Ofta måste de kombineras, ibland därför att de särskilda faktorernas betydelse icke kan var för sig urskiljas; jfr Bonbright a.a. I s. 197. Särskilt bör vid varaktighetsberäkning observeras frågan om hur den tidpunkt skall bestämmas, då varaktighetens slutpunkt nås; denna kan ju infalla, innan objektet i och för sig förlorat sin kapacitet, blott det dessförinnan varit mer fördelaktigt att förnya detsamma. Överhuvud kan man icke vid skadevärdering alltför mycket lita till varaktighetstabeller o.d., i det att de blott utvisa frekvenser, medan den faktiska livstiden in concreto oftast kan antagas avvika från den typiska, både med hänsyn till substantiell och icke substantiell värdeminskning; jfr Hoppe a.a. s. 136: »Der Versicherer hat Wertminderungen aus wirtschaftlichen Ursachen insoweit zu berücksichtigen, als sie die Benützungsdauer der Gebäude verkürzen». — Redan bedömningen av den fysiska värdeminskningen är ytterst vansklig och det hävdas ofta, att en underskattning av dessa i stor utsträckning sker, bl.a. av domstolar, varför i försäkringspraxis särskilt äldre byggnader skulle anses vara »dåliga risker»; se bl.a. Bonbright a.a. I s. 215. Å andra sidan har det anförts att försäkringsgivare, på grund av att avdraget för ålder och bruk i fråga om byggnader ofta blir relativt stort, stundom utbyta dylik värdering med en uppskattning efter nyttovärde, vilket skulle leda till att högre försäkringsvärden medgivas; se härom Nils Holmqvist och C.-O. Johansson, Värdering av ekonomibyggnader och bostäder vid lantbruket, Lund 1948 (i

om konjunkturförsämringar och liknande skiftningar i marknadsläget. Naturligen kunde det sägas vara befogat att fastställa avvikelser härutinnan med hänsyn till risken för felbedömningar till försäkringshavarens nackdel, såsom också stundom sker. Men vid sidan av eventuell reglering av sådan innebörd i försäkringsvillkor eller eljest synes i allt fall för svensk rätts vidkommande alla faktorer vara att anse som relevanta. Det enda — visserligen intrikata — problemet härutinnan består då i utredandet av den faktiska inverkan å värdet; vid bruksföremål begränsar den sig oftast till anskaffningskostnaden, såvitt icke gäller avkastningsgivande objekt, vilkas värden som produktionsmedel givetvis kunna vara avhängiga av bl.a. prisvariationer o.d. i marknaden.[86] Enligt den motsatta uppfattningen vore man nödsakad att göra en skillnad mellan varaktiga och icke varaktiga verkningar, en tämligen vansklig uppgift, i stället för den mer naturliga avskiljningspunkten: faktisk inverkan eller icke. Och som nyss nämnts innehåller FAL icke någon allmän begränsning av dylik art;[87]

Meddelanden från Statens Forskningskommitté för Lantmannabyggnader. Nr 15).

[86] Den stundom anförda uppfattningen, att nämnda omständigheter icke böra beaktas grundas bl.a. på hänsyn till försäkringshavaren. Som emellertid konjunkturförändringar också kunna vara till fördel för denne, blir det ofta mer en slump om principens tillämpning svarar mot nämnda motivering. När sålunda densamma förmenas leda till att prisvariationer av mindre varaktig art skola tillmätas betydelse endast i fråga om anskaffningskostnaden, jfr Hult, Föreläsningar s. 79 f., kan det erinras att, eftersom kostnaden skall avse tidpunkten för försäkringsfallet, vid stigande priser fördelen för den skadelidande vändes till nackdel.

[87] Att såsom stundom sker, jfr Hult a.st., i motivens till FAL 37 § uttalande, att ersättning efter försäljningsvärdet icke skulle ge rimlig ersättning för förlusten (SOU 1925: 21 s. 118), inläsa ett argument för den här kritiserade ståndpunkten synes icke befogat. Därmed avses ju att ett objekt med bruksvärde icke bör värderas efter det lägre försäljningspriset, som ostridigt saknar relevans för den förra funktionen. Det nu aktuella spörsmålet utgår tvärt om från att det aktuella värdet faktiskt påverkats, såsom ju också Hult antager, a.a. s. 80, då han berör den subjektiva risk som kan

tvärtom skulle detta strida mot det tvingande förbudet i 39 § emot berikande av försäkringshavaren på grund av försäkringsfallet.[88] [89] — Att å andra sidan svårigheten att utröna betydelsen av ifrågavarande omständigheter, möjligheten av deras neutraliserande på grund av andra faktorer m.m. manar till återhållsamhet är en särskild sak.

I fråga om *byggnad* gäller enligt FAL 37 § andra stycket emellertid det undantaget, att därest försäkringshavaren iståndsätter eller återuppför densamma, avdrag för värdeminskning icke får avse annat än skillnaden mellan »nytt och gammalt».[90] Motiveringen för stadgandet är icke ägnad att angiva någon grund för en avgränsning av de faktorer, som avses. Det uttalas sålunda,[91] att därigenom ett korrektiv ges mot möjliga misstag o.d., varmed tydligen avses att skydda försäkringshavaren; därjämte anföres det allmänna intresset av att byggnader återuppföras[92] samt hänsynen till inteckningshavare. Stundom anföres, att genom stadgandet en möjlighet beredes att taga hänsyn till det subjektiva värdet för den försäkrade;[93] förutsatt riktigheten av det här förut anförda har dock denna synpunkt

---

uppkomma, därest »värdeförluster som bero av konjunkturförsämring o.dyl.», icke beaktas.

[88] Jfr emellertid om 39 § vad som anförts ovan s. 280 not 57.

[89] Man kunde också i likhet med Hult — se ovan not 87 — hänvisa till risken för avsiktligt framkallande av försäkringsfallet.

[90] Motsvarande stadgande återfinnes i DFAL, FFAL och NFAL med liknande motivering; se Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 76, Förslag till lag om försäkringsavtal s. 91 samt Bugge a.a. s. 109 f.; i de norska och danska motiven åberopas dock icke risken för misstag vid uppskattningen.

[91] SOU 1925: 21 s. 118.

[92] Argumentet är icke generellt övertygande, ty om en definitiv värdeminskning på grund av yttre orsaker föreligger synes ofta — bl.a. i tider av bostadsbrist — ett mer rationellt byggande på annat sätt eller annan plats vara ur allmän synpunkt att föredraga; och dylika överväganden torde också gälla byggnader för industriellt bruk. — Betydelsen av argumentet är följaktligen avhängig av bl.a. den omständigheten, hur försäkringsgivaren ställer sig vid förändrat återuppbyggande.

[93] Hult, Föreläsningar s. 76.

— som heller icke åberopas i motiven till FAL — mindre betydelse; att den faktiskt kan ha nämnda verkan är naturligen obestridligt.

Det är icke klart, vilka faktorer som enligt bestämmelsen äro avsedda att uteslutas. Att hänsynstagande till minskad användbarhet och »annan omständighet» icke skall ske, synes ju vara tydligt och uttalas också i motiven.[94] Men den skillnad mellan nytt och gammalt, som må föreligga, kan ju verka på olika sätt, dels med hänsyn till gammalmodighet (på grund av ändrade moder, teknisk utveckling m.m.), dels fysiskt å byggnadens substans. Motivuttalandena ge icke någon upplysning i frågan och även eljest framstår den såsom tvivelsam. En omfattad åsikt är den, att endast fysisk värdeminskning skall beaktas,[95] något som också synes antagas i försäkringskretsar.[96] Åsikten torde svara mot den faktiska tillämpningen. — Även om detta antages som huvudregel är dock att beakta, att vissa utslag av värdeminskning på grund av ålderns icke substantiella inverkan dock kunna bliva relevanta ur den synpunkten, att försäkringshavarens intresse härvidlag må vara av icke ekonomisk natur; så kan vara fallet i fråga om överdriven utsmyckning i jugendstil.[97]

Även vid inskränkning till substansinverkan blir emellertid användbarheten av eventuell relevans. Ty den fysiska inverkan kan ske i två riktningar; dels kan den med hänsyn till reparationskostnader o.d. sänka substansvärdet, vilket motsvarar den reguljära avdragsposten; dels har den betydelse för brukbarheten. Tydligen har det sistnämnda som regel icke någon betydelse, enär om återuppförande sker brukbarheten i detta hänseende återställes. Och skulle så icke vara förhållandet torde

---

[94] A.st.

[95] Jfr Hult a.st. om nämnda avdrag: »d.v.s. för värdeförlust genom slitage o. dylikt».

[96] Se Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 61.

[97] Spörsmålet, som visserligen förefaller opraktiskt, aktualiseras enligt uppgift icke alltför sällan.

det oftast bero av omständigheter av den i stadgandet uteslutna beskaffenheten. Emellertid bestämmes ju ofta avdraget å substansvärdet utifrån varaktigheten; och denna i sin tur kan vara beroende även av andra omständigheter än den tekniska åldern. Hänsyn tages ofta härtill på det sätt, att tidrymden i fråga bestämmes med hänsyn till den funktionella användbarheten av byggnaden.[98] För frågan om detta skall ske objektivt eller subjektivt hänvisas till det följande.[99] Men påpekas bör, att det anförda förfaringssättet motiverar inskränkningen till substansvärdet av ett annat än det i motiven till stadgandet angivna skälet, nämligen det att en del av de icke substantiella värdeminskningsfaktorerna med hänsyn till det sistnämnda eljest kunde komma att två gånger indragas i uppskattningen.[1]

När förutsättningen för stadgandets användning angives såsom återuppförande o.d., vilar detta som nämnts dels på risken för misstag (eventuellt också enligt en mening hänsyn till den försäkrades subjektiva intressen i objektet),[2] dels på vissa allmänna och sociala grunder. I tämligen stor utsträckning sker emellertid vid återuppförande avsevärda förändringar. Ett dylikt förändrat återuppförande är ur de nämnda allmänna synpunkterna irrelevant; det får snarast ses såsom en fördel både för inteckningshavare och eljest ur samhällsekonomiska synpunkter. Emellertid kan förändringen medföra just att den icke substantiella värdeminskning, som faktiskt förelegat, nu bringas ur världen och i så måtto faller den i särskilt försäkringshavarens intresse uppställda förutsättningen för undantagsstadgandet. Vanligen brukar man ju vid frågan om full ersättning för kostnaden å substitut angiva det kriteriet (eller liknande), att substitutet skall hava väsentligen samma ändamål som försäkringsföremålet, och detta allmänna krav

[98] Se t.ex. Hoppe a.a. s. 153 ff. och Berndt a.a. s. 162 ff.

[99] Det bör dock observeras, att när det som i förevarande fall rör sig om beräkningar för längre tidsrymd motsättningen ifråga blir mindre utpräglad.

[1] Jfr Hoppe a.st.

[2] Hult a.a. s. 76.

antages gälla också för byggnader.[3] Om emellertid visserligen ändamålet är detsamma men det fullföljes bättre, är detta utan tvivel en fördel för alla parter. I den mån det representerar en ekonomisk eller annan vinning för försäkringshavaren brukar avdrag göras. Det är ovisst, när enligt 37 § andra stycket så skall ske, och det är tydligt att det kan motverka en rationell reparation av det tidigare läget. En särskild svårighet uppkommer härvid om kostnaden för reparation skulle komma att överstiga det tidigare värdet. Detta faller emellertid ofta utanför 37 § andra stycket, och kostnaden torde i så fall böra ersättas enligt förut anförda grunder, avseende spörsmålet om förhållandet mellan kostnad och nytta (varvid nyttan värderas utan avdrag för icke fysisk värdeminskning).[4]

III. Problemen om värdeminskningens rättsliga betydelse inskränka sig givetvis icke blott till frågan om dess faktiska inverkan å det läderade värdet, här vanligen bruksvärdet. Därtill kommer den mer kontroversiella tvistefrågan, förut berörd, om bedömningen skall avse det individuella läget och endast detta, eller om blott inverkan å det »objektiva» värdet är relevant. När värderingen refererar till priser, löner o.d., såsom vid kostnads- respektive prisbestämning är fallet, blir spörsmålet icke så ofta aktuellt, enär dylika data pläga ha en viss enhetlighet och ligga utanför den skadelidandes privata sfär. I fråga om avdragen för minskning av objektets värde åter erhåller den sagda motsättningen särskild aktualitet, då man ju där saknar nämnda yttre anknytningar, som underlätta en

[3] Se Hoppe a.a. s. 142 ff. — Se vidare ASD V s. 218 (underrättsdom, 1918), vari uttalades att efter brand å byggnader försäkringstagaren varit berättigad att vid återuppförandet företaga sådana ändringar i fråga om de särskilda byggnaderna, som av praktiska hänsyn krävdes, när merutgifterna härför motsvarades av andra besparingar vid återuppbyggandet.

[4] I fråga om nämnda värde jfr ASD 1932 s. 204 (att automobils saluvärde understeg kostnaden för anskaffande av bil av lika godhet, tillmättes ej betydelse). Jfr härtill det oklara NJA 1936 s. 693 ävensom UfR 1947 s. 931 (prov. reparation plus definitiv reparation; jfr NFT 1942 s. 328) och se vidare ovan s. 417 ff.

abstraktion. Formuleringen i FAL 37 §, att avdrag skall ske med vad »godset kan hava förlorat i värde» av olika angivna orsaker, ger ingen upplysning i frågan, lika litet som bestämningen i 36 §, »värdet av själva godset».[5] Det göres som tidigare anförts i regel gällande, att det också här är fråga om ett objektivt värde. Som ett undantag angives värdering av egendom, som anskaffats för försäkringshavarens personliga bruk, såsom kläder, mattor o.d. För dessa säges avdragen böra bestämmas under hänsynstagande till föremålens användbarhet för den särskilde ägaren; för andra människor ha de ett avsevärt lägre värde.[6]

37 §:s formulering varken stöder eller motsäger en sådan tolkning. Att antaga detta som ett specialfall, där man låter subjektiva synpunkter spela in, medan principen i övrigt — i fråga om objekt avsedda för pekuniärt bruk, vare sig försäljning eller avkastning [7] — skulle vara den objektiva, synes emellertid icke helt träffande. Det ligger ju, kan det sägas, i sakens natur, att man, då man skall bedöma värdet av ett föremål, lämpligen tar hänsyn till dess ordinära funktion, alltså det ändamål, som det är avsett att tjäna, och av det föregående framgår, att FAL åtminstone i viss utsträckning ger stöd härför. När det gäller personlig lösegendom, kan det normala utnyttjandet blott sättas i relation till en person, dess ägare. Principiellt sett ligger det till på samma sätt i fråga om föremål avsedda för ekonomiskt bruk, blott att deras funktion möjliggör ett allmännare bedömande, eftersom en större krets av människor kan tänkas utnyttja dem för deras ändamål. Så länge man antager, att det är värdeminskningens betydelse för bruksvärdet som avses, skall icke realisationspriset eller eljest uppskattningen hos personer, som icke ha motsvarande användning för objektet, läggas till grund för ersättningen, vare sig i fråga om personlig lösegendom eller andra bruksföremål, avkastningsgivande eller

[5] Se härom ovan kap. 6 B.

[6] Hult, Föreläsningar s. 76 f. och Bentzon & Christensen a.a. s. 225 f.

[7] Jfr Engströmer a.a. s. 38 ff. Se vidare Hult a.st.

icke; och detta gäller alldeles oavsett ställningstagandet till frågan om det objektiva värdet.[8] — Den angivna motsättningen återgår snarare på en annan fråga, nämligen den huru värderingen av konsumtionsgods o.d. skall kunna företagas. Som i annat sammanhang anförts är man därvid ofta nödsakad att företaga en skälighetsbedömning, avseende nyttan samt förhållandet mellan nytta och kostnad; denna kan icke någonsin vara objektiv men däremot i mer eller mindre utpräglad grad intersubjektiv.[9] Det faktum, att vid personlig lösegendom bruksvärdet till större delen föreligger endast för nyttjaren och att ersättning efter annan grund i själva verket skulle tendera mot realisationsvärdet är heller icke ensartat, ty motsvarande förhållande uppkommer med olika styrka för huvudparten av de i 37 § avsedda objekten; en maskin kan t.ex. som regel icke utnyttjas på samma sätt och med samma resultat inom olika företag.[10] Av det anförda särfallet kan därför icke dragas några motsatsslut — vilket för övrigt även med bortseende från den nämnda glidningen icke vore befogat.[11]

Ej heller synes ett dylikt e contrario-slut kunna motiveras av stadgandet i FAL 37 § andra stycket, enligt vilket vid ersättning för skadad byggnad, som återuppföres, avdrag icke må ske för annat än skillnaden mellan »nytt och gammalt». Grunden till detta undantag är nämligen, såvitt av motiven framgår, icke den att man ville taga hänsyn till försäkringshavarens mening om andra värdeminskande omständigheters bristande betydelse just för *honom,* och att därest återuppförande icke sker, denna subjektiva mening icke vore värd beaktande.[12] I motiven åberopas i detta hänseende endast, att

[8] Att för övrigt finna ett »objektivt» värde — som realisationspris eller eljest — å bruksföremål torde vara vanskligt; jfr Mataja a.a. s. 159 ff. Se å andra sidan Engströmer a.a. s. 40 not 1.

[9] Se härom ovan s. 375 ff.

[10] Jfr Prölss a.a. s. 217, Raiser a.a. s. 115 f.

[11] Ty även om ett visst objekts bruksvärde blott kunde uppskattas subjektivt, uteslöte detta icke samma princip i fall, där tillika en objektiv värdering vore möjlig.

[12] Jfr Hult a.a. s. 76.

uppskattningen alltid innebär ett visst mått av osäkerhet och att stadgandet giver ett korrektiv mot eventuella misstag; här synes avses, icke subjektiv contra objektiv värdering, utan osäkerhet om den faktiska inverkan av viss omständighet. Dessutom anföres hänsynen till inteckningshavare och ett stundom föreliggande allmänt intresse av att återuppförande eller reparation sker.[13] — 38 §:s särskilda reglering av försäkringsvärdet för handelsvaror synes icke heller den med större fog kunna motivera en analogi.[14] Att normerande där är försäljningspriset, är visserligen ostridigt, men att detta utgör ett objektivt värde i mer utpräglad bemärkelse är mindre säkert; härutinnan får dock hänvisas till den följande framställningen.[15] Även om emellertid antoges, att värdet å handelsvaror enligt 38 § vore att bestämma objektivt, följer därav icke, att detsamma de lege lata gäller 37 §:s fall.

I det följande skola med hänsyn till nu berörda spörsmål den ifrågavarande inverkan å egendoms värde, som värdesänkande faktorer innefatta, behandlas med hänsyn till i första hand om respektive faktor avser det individuella utnyttjandet eller är av objektiv (intersubjektiv) relevans, respektive om den verkar i båda hänseendena. Schematiskt kan detta framställas enligt följande:

1. I vilken funktion verkar faktorn, å vilket värde?
   a) Saluvärdet men icke bruksvärdet.
   b) Bruksvärdet men icke saluvärdet.
   c) Både salu- och bruksvärdet.
2. Betydelse för bruksvärdet; indelning av olika alternativ sker utifrån respektive faktors verkan å:[16]
   a) Bruksvärdet i såväl den individuella funktionen som i motsvarande funktion överhuvud.

[13] Till det anförda se SOU 1925: 21 s. 118.

[14] Jfr Hult a.a. s. 74.

[15] Nedan kap. 8.

[16] Jfr härtill ovan s. 426 not 84 antecknade översikt över olika värdesänkande faktorer.

b) Det sistnämnda »objektiva» bruksvärdet men icke det individuella:
   1) på grund av den individuella anpassningen, utformningen etc.;
   2) på grund av särskilda ekonomiska förhållanden;
   3) på grund av ägarens eller nyttjarens kapacitet.
c) Det individuella, subjektiva värdet (av motsvarande skäl som under b anförda) men icke det objektiva värdet.

Därest förutsättningen om det objektiva värdets primat upprätthölles, skulle den mest genomförda ståndpunkten leda till att endast 1 a (respektive saluvärde i 1 c) beaktades. Visserligen kan icke något eminent objektivt saluvärde bestämmas, ehuru vid vissa objekt en tämligen fast prisbildning föreligger, och visserligen är det vid nyttjade objekt än vanskligare att finna ett objektivt pris, men i allt fall representerar detta det minst skiftande värderingsmåttet. När det emellertid, såsom i förevarande avsnitt, väsentligen är fråga om bruksföremål, går man dock endast i undantagsfall så långt. Det är som regel omständigheter av under 2 angivna typer, kring vilka debatten i sak rör sig, om också distinktionen ej alltid strängt uppehålles;[17] i sammanhang härmed bör det tilläggas, att för de flesta framställningar som beröra frågan den endast har aktualitet som ett detaljspörsmål. I avseende å de nyssnämnda faktorerna synes den i allmänhet antagna objektiva normen innebära att — bortsett från personlig bruksegendom [18] och med den modifikation som stundom inlägges i en förutsättning om att värderingen skall ske med hänsynstagande till »billig-

[17] Jfr Ussing, Erstatningsret s. 170, med en avgränsning mellan »Tingens almindelige Værdi (Bytteværdi)» och den »særlige Værdi (Brugsværdi)», som saken har för den särskilde skadelidande. I Enkelte Kontrakter s. 249 säges ersättningen skola beräknas efter en objektiv måttstock, varmed dock icke avses det »almindelige Værdi» utan kostnaden, och »til Dels» skall det tagas hänsyn till »Nytteværdien for den sikrede»; det subjektiva inslaget avser tydligen personlig bruksegendom, rörande vilken DFAL 37 § andra stycket använder samma formulering; jfr ovan s. 415 not 50.

[18] Jfr i det föregående samt Hult, Föreläsningar s. 76 f.

hetens» krav [19] — endast den i a och b avsedda objektiva inverkan skall beaktas (utan hänsynstagande till under b 1—3 samt c upptagna moment). Detta göres mer explicit gällande för 38 §:s fall, som dock ej anses representera någon objektiverande avvikelse, utan antas ge utslag för en allmän objektiv princip. Det skall dock tilläggas, att enär nämnda ståndpunkt icke brukar utföras i någon detaljdiskussion, säkra slutsatser om en mer precis innebörd i teorien om det objektiva värdet icke kan dragas; dess allmänna natur gör den föga ägnad för deduktioner. Särskilt kan erinras om att det är omöjligt att i en kort sats avgränsa den punkt i den glidande skalan, där en faktor skulle övergå från att vara objektiv till subjektiv. Så antages ju allmänt, att det är objektet i dess faktiska gestalt som skall värderas, utan att det dock är klart, om värdet skall bestämmas objektivt även med hänsyn till de faktiska egenskaperna hos saken, eller var ifråga om egendom som är en del av en funktionell helhet gränsen går mellan dess egenskaper och dess miljö.

Tydligen föreligger mellan skilda typer av värdeminskningsfaktorer den skillnaden, att vissa, framför allt de som inverka å objektets *substans,* kunna till sin betydelse bestämmas utan att det ifrågavarande föremålet i övrigt behöver värderas. Såtillvida äro de av objektiv beskaffenhet, antingen de bedömas utifrån kostnaden för reparation eller med hänsyn till sitt värde såsom delar vid reproduktion eller om en varaktighetsberäkning lägges till grund. Emellertid uppkommer även här en mot-

[19] Se Ussing, Enkelte Kontrakter, s. 249 och Bentzon & Christensen a.a. s. 226 i anslutning till DFAL 37 § första stycket, där nämnda krav finnes intaget. Se för svensk rätt, som ej innehåller något dylikt stadgande om rimlighetsvärdering, Hult a.a. s. 82; Hult hävdar billighetskravet, dock utan att utlägga det såsom en subjektiverande modifikation. — I och för sig vore en dylik princip snarast att hänföra till uppskattningen av skadans storlek, med hänsyn särskilt till utredningens osäkerhet. I motiven till DFAL 37 § uttalas emellertid »at det her drejer sig om et Skøn, hvor ogsaa individuelle Hensyn kan gøre sig gældende»; se Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 76. — Jfr ovan s. 327.

sättning mellan kostnaden och det subjektiva intresset. Vad beträffar de båda förstnämnda metoderna så är det ju icke säkert att reparationen helt motsvarar en värdeökning för ägaren. Om sålunda vid återuppbyggnad av en fabrik en divergens uppkommer därigenom att de nya byggnaderna erhålla vissa företräden i avseende å sitt utseende m.m. — t.ex. om de gamla taken voro nerrökta och man nu får dem renoverade — kan detta tillskott vara utan relevans för företagets ägare; många åldersskador uppkomma ju snabbt i industrin och sakna väsentlig betydelse, ehuru de när reparation av andra skäl måste ske automatiskt bliva botade. Det kunde som stöd för att omständigheten likväl avdragsvägen skulle beaktas anföras, att det dock föreligger en värdeökning rent objektivt, eventuellt då med hänvisning till att för utomstående, t.ex. presumtiva köpare, förhållandet vore av relevans. I den mån emellertid dessas inställning saknar faktisk betydelse, i det att någon försäljning av företaget ingalunda vore ifrågasatt, saknar argumentet bärkraft. Möjligen skulle man kunna hänvisa till att denna alternativa funktionsändring i framtiden kunde bliva aktuell och att detta representerar ett värde, men dels är invändningen alltför generell och strider i icke ringa mån mot dylika frågors behandling i andra situationer, dels saknar den all mening i de fall, där värdetillskottet ändå icke skulle kvarstå någon längre tid. Det enda man kan åberopa — utöver en hänvisning till estetiska och liknande moment — synes vara, att tidpunkten för renovering av företaget förskjutes framåt, vilket kan sägas representera en förmån, dock endast därest det kan konstateras eller eljest antagas att en sådan besparing i avseende å framtida renovering verkligen uppkommer.[20]

Vid varaktighetsberäkningen uppkomma motsvarande frågor. Särskilt vid byggnader men även eljest [21] användas standardi-

[20] Jfr Svenska försäkringsföreningens publikationsserie, nr 7, s. 68 f., i motsatt riktning.

[21] Sålunda brukar ofta vid försäkringsersättning för skadade cyklar ersättning schematiskt bestämmas efter förhållandet mellan total och förlupen varaktighet. Jfr vidare Durling, Kortfattad handbok i försäkringslära s. 16. — Jfr om varaktighet NJA 1951 s. 271.

serade tabeller o.d. över varaktighet.[22] Emellertid kan icke enbart objektets tekniska brukningstid läggas till grund, utan hänsyn måste tagas till företagsekonomiska och liknande synpunkter. Sålunda bruka ju ofta maskiner utrangeras innan de äro helt förbrukade och även beträffande byggnader kan detta vara fallet. Detta betyder att vid bedömningen av den substantiella värdeminskningen hänsyn måste tagas till inverkan av andra faktorer (såsom tekniska förbättringar etc.) både i positiv och negativ riktning; och därvid kunna också särskilda former av fysisk inverkan, t.ex. beräknat reparationsbehov, bliva irrelevanta, enär de icke komma att realiseras inom nämnda tidrymd. Det är tydligt att dessa spörsmål få olika lösning allt efter som de bedömas subjektivt eller objektivt. Bortsett från den verkan, som kan uppkomma å saluvärdet, torde i fråga om bruksvärdet anförda faktorer böra behandlas enligt samma principer som de icke substantiella faktorerna; i ovannämnda hänseenden måste nämligen en funktionell bedömning företagas, innan avdrag å kostnaden kan ske.

Värdet i *funktionell mening* bestämmes av dels de individuella omständigheterna, dels faktorer, som icke direkt emanera ur detta läge utan äro »utifrån kommande».[23] Denna bestämning är vag och angives blott preliminärt; den har sitt värde genom att antyda en systematisk åtskillnad mellan objektiv och subjektiv värdeminskning, enligt nedan.

1. De »*objektiva*» *faktorerna* utmärkas av att de potentiellt ha allmängiltig betydelse, d.v.s. ha en tendens att inverka på ekonomiska funktioner av denna typ överhuvud. Enligt allmänna skadeståndsgrunder måste de för att ha relevans hava verkan i det individuella fallet. Detta är å andra sidan icke ostridigt i fråga om de försäkringsrättsliga reglerna. De olika faktorerna utveckla sig mer eller mindre starkt utom försäkringstagarens verksamhet. Om — såsom i sådant fall normalt

[22] Se Berndt a.a. s. 157 ff. och jfr ovan s. 427 not 85.

[23] »Ausserhalb der Wirtschaft des Versicherten gelegenen Ursachen»; Hoppe a.a. s. 67; se ovan s. 436.

torde vara fallet — detta också innebär, att saluvärdet förändras, har detta för de reguljära fallen under FAL 37 § ingen relevans.[24] Påverkas åter bruksvärdet, betyder detta objektivt sett att människor, som äro sysselsatta med samma sorts verksamhet som försäkringstagaren eller som ha en liknande konsumtion, ha att taga hänsyn därtill. Gäller detta också försäkringstagaren, föreligger icke någon konflikt mellan objektiva och subjektiva synpunkter och problemet saknar då aktualitet. Skulle det emellertid förhålla sig så, att omständigheterna ifråga icke ha någon betydelse i det särskilda fallet, kommer den aktuella frågan på sin spets. Förhållandet kan då tydligen vara det att i det konkreta fallet någon omständighet föreligger, som neutraliserar det ogynnsamma inflytandet; man måste därvid utskilja till vilket led i värderelationen detta är att hänföra.

a) I första hand kan det gälla objektets egenskaper. Självfallet är att värderingen utgår från det faktiskt föreliggande objektet. Om objektets egenskaper — med övriga faktorer oförändrade — motverka värdeminskningen, innebär detta, att i själva verket ett annat objekt föreligger än det, varmed man företager jämförelsen. Och det innebär tillika, icke blott att värdeminskning ej föreligger, utan även att återanskaffningskostnaden skall bestämmas med hänsyn till just detta objekt och icke något därmed likartat. Ett belysande fall kan vara det, att omständigheter förekomma, vilka medföra en allmän hyressänkning å kontorshyrorna i en ort, men att detta saknar aktualitet för denna särskilda fastighet på grund av dess utformning o.d. — Det motsvarande synes böra gälla föremålets anpassning i den individuella miljön. Om det sålunda utnyttjas på sådant sätt, att det ger högre avkastning än dylika objekt i gemen i motsvarande funktioner, har värderaren i allmänhet att taga hänsyn därtill. Och detta kunde hävdas också för försäkringsrättens del.[25]

---

[24] Liksom det naturligen ej heller bör inverka vid värdering för skadestånd; se Karlgren a.a. s. 196.

[25] Så i tysk rätt enligt en stadgad uppfattning; se Raiser a.a. s. 115 f.,

b) Något mer komplicerad blir situationen, när man kommer in på omständigheter anknytande till ägarens eller nyttjarens person. Om motståndskraften mot de värdesänkande faktorerna beror på hans ekonomiska läge, kunde det måhända vara tveksamt om detta skall inverka. Detsamma gäller med större styrka, om hans speciella kapacitet har sådan effekt.[26] Det brukar påstås, att man icke har att taga hänsyn till dylika personliga moment. Dock kan ifrågasättas, om man därmed icke antager en alltför generell princip. Dels strider detta mot kompensationstanken, som ju fått uttryck i reglerna om skadeersättning, visserligen försedd med reservationer, men inga som ha tillämpning på denna situation, dels kan man härvid hänvisa till rättspraxis på ett närstående område: man antager ju att om skada uppkommit det åligger den skadelidande att i möjligaste mån söka begränsa denna.[27] Med lika stor rätt kunde man hävda, att därest den skadelidande förhindrar eller kunnat förhindra en skadlig inverkan, detta bör räknas honom till godo vid uppskattning av värdet före skadan.[28]

med hänvisningar, varest framhålles att värdeskillnad mellan en ny och en föråldrad maskin icke skall beaktas i den mån förhållandet saknar inflytande i det särskilda fallet (en lappskräddare har lika stor nytta av sin gamla symaskin som av en ny). Se vidare Bruck a.a. s. 514 ff. och Ehrenzweig a.a. s. 577.

[26] Stundom uppkommer sålunda frågan om möjligheten att omändra ett företag till annan fabrikation; detta aktualiserades vid en del försäkringsfall under 1940-talets förra hälft, då företag för tillverkning av gengaskol på grund av ökad bensintillgång blevo nödsakade att lägga om driften. Möjligheterna beaktades vid ersättningen; om personliga moment spelade in är obekant.

[27] Om t.ex. reparation eller lämplig återanskaffning icke skett i tid eller på sätt som bort och detta berott av den skadelidande, får han själv bära den ökade förlusten, såsom också synes vara en konsekvens av vad SL 6: 1 om medvållande stadgar. Se ur rättspraxis bl.a. NJA 1938 s. 147, 273 och 606, NJA 1944 B 105 (FFR 1944 nr 328), 1946 A 127 (FFR 1946 nr 516), och 1946 B 181, SvJT 1953 rf s. 28, FFR 1938 nr 32, 1941 nr 194, 1947 nr 573 och 1949 nr 2.

[28] I de flesta försäkringsavtal brukar förekomma en bestämmelse, enligt vilken värdet före branden och restvärdet böra beräknas enligt samma grunder. Så t.ex. AFF § 27.

c) Det hittills anförda har haft tillämpning på bruksvärdet i mer teknisk mening, d.v.s. fall, där det varit möjligt att bestämma en faktisk verkan på brukbarheten, vare sig det gällt avkastning e.d. moment. Vad så gäller den subjektiva emotionella attityden eller behovstillfredsställelsen sakna dessa i detta sammanhang som regel betydelse. Ej ens förhållanden av »allmän» natur, som påverka människors emotionella och liknande ställningstaganden, ingå ju i princip i den bedömning, som avser värdeminskningsavdragen. Frågan kan emellertid uppkomma: om man förlorar ett objekt, t.ex. ett prydnadsföremål eller ett husgeråd, som sedan länge är omodernt, inverkar ju i regel nämnda förhållande redan på anskaffningskostnaden för ett likartat substitut, och någon anledning att göra avdrag föreligger då icke, lika litet som något skäl att beakta föremålets eventuella högre värde för den skadelidande; han får ju ett ersättningsföremål i det skadades ställe. Om det vidare skulle förhålla sig så, att objektet finns att få i något exemplar, men till samma kostnad som ett modernare föremål, utgår också ersättning, såvitt icke den vid diskussionen av den ekonomiska skadan berörda rimlighetsavvägningen [29] lägger hinder i vägen. Skulle åter saken icke kunna återanskaffas, utan man i stället får bestämma kostnaden med hänsyn till ett nytt modernt föremål, som i alla avseenden kan förutsättas vara likvärdigt med det gamla, bortsett från moderniteten, är en motsatt lösning möjlig. Om gammalmodigheten inverkat så, att människor i gemen icke efterfråga dylika objekt, vilket sålunda skulle ha lett till att om de utbjudits i marknaden, de icke skulle ha kunnat säljas eller i varje fall blott till ett lägre pris, skall detta då inverka; skall det beaktas, om försäkringshavaren skulle dela denna inställning, och skall det ytterligare få relevans i fall, då han ställer sig likgiltig eller kanske rentav uppskattar objektets omodernitet? Frågan har redan diskuterats i samband med rekvisitet ekonomisk

[29] Nämligen kravet, att skadan skall kunna värderas, icke blott i penningar, utan efter en »almen Vurderingsmaalestok»; Ussing SvJT 1941 s. 750; se ovan s. 380.

skada, vartill därför hänvisas; lösningen har angivits ligga i en »objektiv» bedömning av den individuella attityden respektive förhållandet mellan denna och kostnaden.[30]

2. Är slutligen situationen den, att *värdeminskningen beror enbart av i det individuella fallet föreliggande omständigheter* av ovan angiven typ, ehuru verkande i negativ riktning, skall enligt en i tysk försäkringsrätt hävdad uppfattning hänsyn till densamma som regel icke tagas.[31] — Skillnaden är bl.a. den, att medan i förut berörda fall omständighetens beaktande är till fördel för den skadelidande, förhåller det sig här tvärtom. Om nu värdeminskningen är hänförlig till själva objektets särskilda utformning, dess miljö, anpassning o.d., finnes det synbarligen icke någon anledning att förbigå den. Rör det sig åter om till vederbörandes ekonomi eller kapacitet anknutna omständigheter, är det mer tvivelaktigt, nota bene såvitt de ej tagit sig uttryck i först angivna faktorer, t.ex. stillastående av en fabrik på grund av dålig ekonomi, bristande förmåga att tillvarataga möjligheterna etc.[32] Med eventuellt undantag för nyssnämnda omständigheter av personlig art, vilka ännu icke realiserats i effekt, synes det icke föreligga något allmängiltigt skäl varför värderingen icke skulle kunna ske på grundval av det individuella läget. I det föregående ha vissa allmänna omständigheter som tala härför anförts, och tillika har hävdats, att varken FAL §:s ordalag eller motiven till densamma resa något hinder för en dylik tillämpning.

[30] Det kan erinras om att vid personliga bruksföremål värdeminskningens betydelse varierar efter bl.a. ägarens ekonomi; ju bättre den ekonomiska ställningen är, desto större kan värdeminskningen ofta antagas vara; jfr Hoppe a.a. s. 168 f.

[31] Se Berndt a.a. s. 117. Jfr Ehrenberg, Interesse s. 61.

[32] I tyska försäkringsvillkor för industriskador av vissa slag har en klausul intagits enligt vilken dylika omständigheter skola beaktas, därest de tagit sig uttryck i utrangering av maskiner o.d. Även härförutan antages emellertid allmänt, att omständigheterna äro av relevans om de tagit sig dylika yttre former av varaktig beskaffenhet. Se härom Raiser a.a. s. 116. Jfr ASD II s. 137 (1918); då en brunnen byggnad ansågs ha varit bestämd till omedelbar rivning utdömdes ersättning för blott materialvärdet. Se vidare Bentzon & Christensen a.a. s. 227 not 1.

Kap. 8.

FÖRSÄLJNINGSVÄRDET SÅSOM MÅTT FÖR ERSÄTTNINGEN.

A. HUVUDPRINCIPER.

I. Även om återanskaffningskostnaden genom att kunna tjäna som både övre och nedre gräns för ersättningen utgör det grundläggande måttet för densamma, är likväl även andra, funktionella värderingsmetoder av avsevärd betydelse.[1] Särskilt gäller detta försäljningsvärdet. Stundom är det visserligen endast en praktisk lämplighetsfråga, vilkendera metoden som bör användas. Vid fall, då hela förlusten är avsedd att täckas, bl.a. även förlorad vinst, kan man ofta direkt använda saluvärdet till ledning, i det att anskaffningskostnad plus handelsvinst e.d. motsvarar försäljningspris minus sparade kostnader. Därtill gäller, att på de områden där inköps- och försäljningspris sammanfalla eller i vart fall ej framstå såsom skilda typiska kategorier, uppgiften helt enkelt blir att utsöka det antagliga priset i marknaden, vare sig det gäller konsumtions- eller omsättningsobjekt. I fråga om fastigheter är detta sålunda ofta fallet.[2]

Dessa allmänna förutsättningar lida emellertid vissa inskränkningar, såsom vid närmare betraktande av utgångs-

[1] Det bortses nu därifrån, att inom ramen för mätandet av återanskaffningskostnaden både bruks- och försäljningsvärdet spelar en väsentlig roll; dels som korrektion vid värdeminskning, dels — ehuru mer sällan — som eventuella indicier på kostnaden; jfr för det sistnämnda ovan s. 306 f.

[2] Jfr emellertid nedan under II.

principens innebörd framgår. Som tidigare framhållits åsyftas restitution; och denna kan avse antingen möjligheten till nyttjandet eller försäljningsresultatet. I den mån den faktiska *funktionen* är brukandets, finnes i och för sig ingen anledning att beakta ett — högre eller lägre — försäljningspris,[3] medan i motsatt fall försäljningsvärdet borde ersättas.[4] Den rättsliga motiveringen för anläggandet av saluvärdet såsom måttstock är följaktligen i huvudsak den, att det är adekvat till föremålets funktion. Och därvid måste med hänsyn till kompensationens innebörd den modifikationen göras, att *kostnaden* likväl bildar *gräns* i de fall, då sakrestitution räcker för att värderelationen skall kunna återupprättas. Därest sålunda objektet ingår i en försäljningsverksamhet och nyanskaffning utan svårighet kan ske samt — förutsatt omsättningen icke negativt påverkas — vinsten kan genom nyanskaffning och en påföljande försäljning inhämtas, liksom eljest då återanskaffning leder till sådant resultat, skulle ersättning efter hela salupriset leda till vinst; kostnaden bör därför utgöra den övre gränsen.[5] — Detta betyder naturligen också, att försäljningsvärdet, där det icke utgör ett mått å anskaffningskostnaden, ej i alltför stor utsträckning får betydelse som värderingsdatum. Väsentligen har det aktualitet i fråga om sådana till avsalu avsedda föremål, som icke kunna återanskaffas i tid för att — på grund av omsättningshinder eller eljest — ytterligare förluster skola förhindras.[6] Beträffande bruksföremål gäller ju vidare i största utsträckning, att de sakna den egenskap som är väsentlig för marknadsvärdesbegreppet, nämligen utbytbarheten; eller rättare att

[3] Se ASD 1932 s. 206 (responsum av Ass. Soc. enligt vilket sjöskadad båt värderades endast med hänsyn till bruksvärdet).

[4] Jfr det nedan not 6 anförda fallet NJA 1951 s. 130.

[5] Se NJA 1939 s. 196, där i underrätterna blott den till beloppet lägre kostnaden ersattes (ogillat av HD i ansvarsfrågan). Jfr också ASR 689/1942 (NFT 1943 s. 98).

[6] Jfr NJA 1951 s. 130; fråga bl.a. om innebörden av SjöL:s stadgande i 120 § om att vid bortfraktares ansvar för skadat gods ersättningen skall beräknas på grundval av det värde godset i oskadat skick skulle ägt vid framkomsten; se om fallet ovan s. 66 not 96.

denna eventuella kapacitet hos dem endast är av sekundär betydelse.

I anslutning till det sist anförda är det emellertid påkallat att framhålla, att vid sidan av denna — begränsade — tillämplighet särskilda omständigheter dels indicera ett *utvidgat användande av* ifrågavarande måttstock, dels också kunna nödvändiggöra en inskränkning. Vad det förstnämnda beträffar, så kan som antytts bruksföremål potentiellt besitta ett sekundärt marknadsvärde. Beträffande vissa objekt kan det sägas, att de ligga på gränsen mellan respektive funktioner, i det att de — såsom ofta gäller fastigheter — ur ägarens synpunkt äro värdefulla både emedan de giva avkastning och därför att de kunna realiseras i pengar;[7] eller de kunna beräknas i framtiden komma att byta funktion (ur den nuvarande ägarens synpunkt), såsom i stor utsträckning gäller automobiler.[8] Dessutom ha många bruksföremål, även om deras funktion är och kan antagas komma att vara orubbad, likväl den hypotetiska kapaciteten att kunna försäljas, stundom till högre belopp än som motsvarar ersättning enligt huvudregeln.[9] Än vidare kan salupriset eventuellt komma att utgöra en sekundär värderingsmetod i fall, då anskaffningskostnadsmetoden visserligen i och för sig är indicerad, men då — t.ex. på grund av legala hinder — återanskaffning icke kan ske.[10]

Vad angår berörda *inskränkningar* så kan, även om saluvärdets beräkning enligt den allmänna huvudprincipen eller i nyssnämnda fall skulle vara indicerad, dess utförande vara omöjliggjort, enär försäljning icke kan ske eller icke täcker

[7] Jfr ExprL 7 §: »fastighetens värde, med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning».

[8] Se det ovan s. 417 ff. anförda om betydelsen av värdesänkning å bil med hänsyn till bruks- respektive saluvärde eller utbytesvärde.

[9] Sålunda om det finns en person eller persongrupp, för vilken ägandet av en fastighet skulle ha ett särskilt värde; jfr Vislie, TfR 1948 s. 98 samt vid expropriationsvärdering SOU 1948: 4 s. 87.

[10] Jfr emellertid NJA 1937 s. 662 rörande restvärdesberäkning vid nybyggnadsförbud; se härom ovan s. 69 not 7. — Se vidare UfR 1944 s. 845 (priskontrollerad whisky); fallet refereras ovan s. 279 not 54.

skadan. Den kan sålunda vara förhindrad på grund av faktiska svårigheter [11] eller legala förbud [12] eller emedan egendomen till sin natur icke ingår i marknaden, såsom är fallet med kyrkor, skolor och andra offentliga institutioner.[13] Den kan också vara olämplig i det att objektet i fråga är individuellt avpassat efter ägarens privata önskemål eller eventuellt efter en intersubjektiv måttstock, som dock icke uttrycker sig i saluvärdet;[14] eller egendomen kan effektivt utnyttjas blott i förbindelse med ägarens övriga egendom.[15]

Spörsmålet huru saluvärdet skall bestämmas kan icke a priori antagas böra lösas enhetligt för alla de fall, där det utgör måttstocken för ersättningen. I stället bör det med hänsyn till de nu anförda olika värderingssituationerna upplösas i särskilda frågor för *olika typlägen:* (a) I första hand äro aktuella de fall, då saluvärdet motiveras med att det är ekvivalent till godsets funktion. Det är främst därvid, som det är antaget eller föreskrivet såsom mått för ersättningen; och det är särskilt dessa fall, som i förevarande avsnitt skola behandlas. — (b) Härifrån böra skiljas nyssberörda situationer, i vilka nämnda värde är sekundärt tillämpligt. Det rör sig därvid om gränsfall, som icke kunna direkt inordnas under de vanliga uppskattningsprinciperna. Dessa — liksom de problem som uppkomma när saluvärdesmetoden av praktiska m.fl. skäl icke

[11] Jfr ASD 1936 Avd. A s. 162 (responsum av Ass. Soc.), vari uttalas att saluvärdesbestämningen enl. DFAL 38 § vid industriskador icke alltid är användbar (det ifrågavarande företaget försålde bl.a. pappersavfall o.d., vilket måste rensas och sorteras före försäljning).

[12] Se Karlgren a.a. s. 198. Jfr NJA 1938 s. 184 (kursvärdet av riksmark å »Kreditsperrkonto»).

[13] I förut, s. 397 not 89, anförda domar rörande skada å prydnadsträd antyddes en distinktion mellan skadan å skönhetsvärdet i och för sig och dess därigenom förmedlade inverkan på fastighetsvärdet; se å ena sidan NJA 1919 s. 1, å andra sidan SvJT 1921 rf s. 70.

[14] Jfr Ussing SvJT 1941 s. 750 och s. 752 f.

[15] Såsom en i en järnvägsanläggning ingående station, jfr Bonbright a.a. I s. 169 f., eller eljest en del av en större företagsmässig enhet; jfr vidare ovan s. 276 f. rörande s.k. Sachgemeinschaften.

kan anlitas — behandlas i ett särskilt avsnitt (kap. 9). — (c) Slutligen utskiljes en särskild grupp av mindre intresse, där saluvärdet framträder blott som ett indicium på ett annat värde (se ovan kap. 5 B).

Framställningen utgår sålunda i det följande från förutsättningen, att uppskattning efter saluvärdet är indicerad såsom adekvat till den aktuella funktionen av godset; mer i förbigående anknytes härtill en jämförelse med nyssnämnda under b anförda förhållanden.

II. Som tidigare anförts har det varit vanligt att skilja mellan å ena sidan det subjektiva (nytto)värdet, å andra sidan det objektiva bytesvärdet.[16] Denna motsättning har av allt att döma ett visst samband med föreställningen om det objektiva värdet som »värde i sig» och liknande, och det brott på den sistnämnda principen som skett i bl.a. tysk försäkringslagstiftning vid sekelskiftet har närmast haft den innebörden, att man vid sidan av det egentliga värdet (gemeiner Wert) ansett sig i visst hänseende böra taga hänsyn till försäkringshavarens subjektiva intresse.[17] Att även saluvärdet varierar med hänsyn till subjektiva förhållanden är emellertid tydligt, och det antages ofta — utifrån förutsättningen om full ersättning — att det subjektiva priset bör vara avgörande,[18] ehuru också motsatsen förfäktas.[19] Emellertid är, om också den förstnämnda ståndpunkten som huvudregel synes förtjäna anslutning, icke heller den andra nödvändigtvis oförenlig med den anförda kompensationsprincipen. Den värderingssituation, till vilken

[16] Se ovan s. 330 f.

[17] Jfr distinktionen mellan »der Wert der Sache» i DVVG 52 §, uppfattat såsom gemeiner Wert (Prölss a.a. s. 154), samt det subjektiva intresset i § 86. Se om motiven till respektive bestämmelser Gerhard-Hagen a.a. s. 228, 243 och 391 f.; det uttalas å sist anförda ställe, att stadgandet i 52 § om att sakens värde skulle gälla som försäkringsvärde erfordrade en utvidgning vid bruksföremål; i annat fall bleve försäkringshavarens »berechtiges Interesse nicht gewahrt».

[18] Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 158.

[19] Meyer, Erstatningsfastsættelse ved Ekspropriation s. 27 ff.

nyssnämnda motsättning i det särskilda fallet hänfört sig, har gällt expropriation av fastighet, och som nedan skall utvecklas, synas olika lösningar kunna hävdas vid olika slag av objekt och skilda värderingslägen.

1. Vid en odeciderat *subjektiv uppskattning* svarar saluvärdet mot det belopp, för vilket objektet in casu skulle sålts eller kunnat säljas.[20] Att utreda detta är en empirisk uppgift [21] och

[20] Dock skall tilläggas, att vid mer omfattande varuskada en beräkning efter försäljningspriset före branddagen å hela partiet kan ge ett i förhållande till skadan inadekvat resultat; en hypotetisk realisation kunde inverka å själva priset i sänkande riktning och härtill torde hänsyn böra tagas. — Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 51 f., anger ett fall av visserligen annan art, men som dock illustrerar frågan, nämligen det att ett större träkolslager vid ett järnbruk förstöres av brand. Härav föranledes ofta en stegring av priset å varan. Detta i sin tur orsakar en förlust för försäkringshavaren, i avseende å den del, som kan återanskaffas, såvitt man fasthåller vid regeln om att värderingen skall avse tidpunkten före realskadan. I den övriga delen uppkommer förlust med hänsyn till att återanskaffning ej kan ske. I det anförda arbetet synes det tagas för givet, att den förra förlusten skall bäras av försäkringshavaren. Beträffande den senare, där i lagen avsett värderingsdatum saknas, föreligger tvekan. Man har, anföres det med framhållande av att därvid avsteg göres från regeln om värderingstidpunkten, diskuterat möjligheten att gå tillbaka till närmast föregående eller efterföljande säsongs priser. — Det kunde emellertid ifrågasättas om icke för vad faktiskt kunde återanskaffas man borde utgiva den faktiska stegrade kostnaden. Principen om värderingstidpunkten behövde ju icke nödvändigt tolkas strängt formellt, särskilt som man tydligen i det andra hänseendet, ehuru icke till försäkringshavarens förmån, tillåter sig en viss frihet. Det må därvid särskilt anföras, att den nämnda föreskriften om värderingstidpunkten torde ha avsetts att utesluta hänsyn till efter skadan inträdande oavhängiga omständigheter, icke av densamma framkallade följder. Särskilt tydligt skulle detta framstå vid en motsvarande tillämpning i det inledningsvis angivna fallet; priset enligt FAL 38 § skulle därvid bliva för lågt och resultatet skulle komma i strid med vad i motiven explicit uttalas, att 38 § blott föreskreve ett annat sätt för uppnående av det i 37 § avsedda syftet, förmögenhetsreparation genom lägets återupprättande; se SOU 1925: 21 s. 117 och 118 f. — Se vidare i frågan Bentzon & Christensen a.a. s. 218 f.

[21] En annan sak är, att faktiska vanskligheter här kunna uppresa sig, som nödvändiggöra anlitande av sekundära värderingsmetoder, såsom all-

för nämnda ståndpunkt inrymmer uppskattningen i detta hänseende icke några principiella svårigheter.[22] Att detta individuella värde ofta sammanfaller med ett normalvärde e.d. är för den anförda principen i och för sig betydelselöst.

Spörsmålet, om det individuella saluvärdet kan antagas utgöra den principiella normen för uppskattningen på förevarande område, är icke alldeles enkelt. I de här mindre aktuella fall, där ändamålet är att söka återanskaffningskostnaden, finnes det ingen grundad anledning att ej anlita det lägsta pris, som faktiskt kan uppnås, med vissa modifikationer ifråga om med alternativa priser förbundna olika fördelar eller nackdelar.[23] Därest åter såsom här försäljningspriset för det skadade objektet sökes, ligger det annorlunda till. För det fall att objektets funktion varit att omsättas föreligger som regel anledning att tillämpa den subjektiva principen. Även därvid kunna dock vissa modifikationer vara påkallade; sålunda brukar priset såtillvida bestämmas objektivt, att det skall avse »a fair voluntary sale»,[24] varmed avses tid för avtalsförhandlingar, frånvaro av obehörig press etc.[25]

Om såsom huvudregel det subjektiva priset antages till måttstock, bör det dock observeras, att sist anförda omständigheter hava olika betydelse vid saluprisvärdering och vid kostnadsvärdering. I det förstnämnda fallet äro de potentiella faktorer i det hypotetiska förloppet. Kan detta i väsentliga delar utredas är ur strikt reparationssynpunkt utgångspunkten att taga i frågan om nämnda förhållanden där skulle hava förelegat. Utfaller svaret jakande är hänsynstagande till desamma indi-

mänt marknadsvärde, normalt värde m.m.; detta är för övrigt snarast det vanliga förhållandet.

[22] Härvid bortses alltså från de särskilda spörsmål, som dölja sig bakom andra förutsättningar för ersättning, såsom adekvans m.m. Jfr ovan s. 62 ff.

[23] Härom ovan kap. 7 B.

[24] Bonbright a.a. I s. 57 ff.; Meyer a.a. s. 27 f.

[25] Vi utesluta här frågan om motivationernas betydelse, såsom att priset vilar på bl.a. extraordinära värderingar eller felaktiga föreställningar om sakförhållanden; jfr härom ovan s. 332 ff.

cerat, och den ytterligare argumenteringen finge söka finna särskilda skäl för att de likväl borde lämnas utan beaktande. Det ligger i öppen dag att en avsevärd villkorlighet skulle bliva följden, om man här sökte bestämma värdet på grundval av en individuell bedömning, kombinerad med ett uteslutande av vissa »obehörigt» verkande faktorer. Vill man finna en någorlunda klar gräns kunde denna bestämmas till vad man brukar hänföra under »olagliga intressen»; dylika skola ju enligt gängse uppfattning icke åtnjuta det skydd rätten till ersättning erbjuder.[26] Denna restriktion kan emellertid icke utan vidare överföras till den förevarande situationen. Här gäller det ju icke vilka obehöriga fördelar för den skadelidande, som eventuellt skola uteslutas, utan motsatsen. Och även om realskadan förhindrat, att »olagligheten» respektive »obehörigheten» inträdde i det hypotetiska förloppet, så är därmed icke sagt att det obehöriga hypotetiska priset är för ersättningsskyldighetens omfång irrelevant. Snarare leda de tankegångar, för vilka tidigare i denna framställning redogjorts,[27] till att ersättningen bestämmes till det ifrågavarande prisets belopp, såvitt icke den hypotetiska försäljningen skulle tagit sådana former, att den skulle motiverat en rätt för ägaren till skadestånd;[28] i sådant fall är den motsatta lösningen indicerad.

Om åter priset sökes för att bilda grundvalen för fixerandet av återanskaffningskostnaden är läget ett annat. Representerar nämnda kostnad blott den övre gränsen för ersättningen av en för avsalu avsedd vara, kan visserligen samma resonemang utifrån det hypotetiska förloppet användas. Har åter objektet bruksfunktion och saluvärdesbestämningen endast har en sekundär relevans såsom bevisdatum, kan bedömningen av det hypotetiska förloppet icke ske ur försäljningssynpunkt och anförda omständigheter bliva därför icke aktuella. Härvid kommer man emellertid över till en annan sida av det förelagda

[26] Se FAL 35 §.

[27] Se ovan Kap. 3 B, särskilt III—IV.

[28] Ovan s. 211 ff.

problemet, avseende saluvärdet såsom »sekundär» eller »oäkta» värdekonception.

2. Vid sidan av det individuella saluvärdet finnes det en mängd olika schatteringar av ifrågavarande konception, vilka åberopas såsom i olika fall normerande; de flesta av dem gå tillbaka till begreppet *marknadsvärde,* och detta uppfattas såsom ett normalt värde, motsatt till det subjektiva värdet. Hur än marknadsvärdet i övrigt bestämmes, måste i första hand vissa preciseringar av detsamma göras, som emellertid endast i korthet behöva förtecknas: *dels* finnes det naturligtvis icke annat än undantagsvis något enhetligt marknadsvärde,[29] utan variation sker bl.a. alltefter vilken marknad objektet befinner sig i, från producenten över grossisten och detaljisten till konsumenten; såtillvida är värdet därför icke objektivt;[30] *dels* skifta dylika priser med hänsyn till tid för avtalsförhandlingar, leverans, datum o.d.;[31] *dels* kunna särskilda priser föranledas av de olika parternas respektive förhandlingsförmåga, ekonomiska överlägsenhet och möjlighet att utöva press;[32] *dels* måste beaktas nödvändigheten att från priset göra avdrag för försäljningskostnader o.d.[33]

Det har ovan anförts, att vid uppskattning av kostnad det aktuella priset i princip är avgörande, samt att detsamma som regel gäller värdet å omsättningsvaror. I vissa andra fall kan detta icke utan vidare hävdas. Ett steg mot en högre grad av objektivet kunde tagas på det sätt att värdet av objektet bestäm-

---

[29] Jfr Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 209.

[30] Distinktionen motsvarar schemat i FAL 37 och 38 §§, och är i och för sig trivial; det skall dock erinras om att därest av olika skäl den skadelidande haft möjlighet att överhoppa ett led i förloppet, till kostnadens sänkande eller prisets höjande, detta icke kan utan vidare lämnas åsido vid värderingen; jfr nedan s. 405 f.

[31] Se också det föregående.

[32] Jfr exemplet ovan not 20; fabrikantens utsatta läge kan föranleda säljare att höja sina priser vid försäljning till honom.

[33] Se FAL 38 § andra stycket. — Bl.a. denna omständighet visar det begreppsmässigt onöjaktiga i att identifiera värde och pris.

des, icke efter vad detsamma enligt vad som utretts eller gjorts sannolikt skulle hava sålts för, utan efter vad det kunde hava sålts för, därest — fingerat — försäljning blivit aktuell. Detta kan vara adekvat nog, om objektet varit avsett att senare försäljas. Eljest är bestämningen icke tillfyllest. Något ytterligare attribut brukar tilläggas och man kan skilja mellan följande olika huvudtyper.

a) Man bestämmer stundom saluvärdet i meningen av marknadsvärde såsom ett normalt pris, i den betydelsen att det motsvarar vad en *genomsnittligt skicklig säljare* skulle kunna uppnå av en på samma sätt utrustad *köpare*;[34] man får därvid antaga att läget är normaliserat enligt det nyss anförda med hänsyn till leveranstider m.m. För ersättningens bestämmande synes denna kategori icke vara av nämnvärd direkt betydelse. Visserligen anföres ofta, att man icke skall taga hänsyn till kärandens personliga kapacitet o.d. vid värderingen, men detta gäller väl i så fall vare sig ett subjektivt värde eller ett annat sökes.[35] Och att en genomsnittlig köpare skall införas är i allmänhet icke föreskrivet eller eljest antaget.[36] Snarast kan bestämningen fattas såsom avseende ett indicium på värde i något avvikande mening, nämligen nedan under b respektive c anförda.

b) *Normalt värde.* —Detta vaga begrepp har ett flertal olika betydelsevarianter.[37] Att i och för sig bestämma ett värde som normalt är icke möjligt, utan något representativt mått att jämföra med synes nödvändigt. Dock kan man fixera det rent statistiskt som ett genomsnittspris för en viss period; i denna mening kunna även »abnorma» priser vara normala. Enligt en annan, för juridiken mer relevant metod, utmönstrar man vissa faktorer såsom onormala och bestämmer på grundval av de återstående normaliteten (i båda hänseenden kan detta ske i kombination med den statistiska bedömningen).

[34] Jfr Welinder a.a. s. 182.

[35] Jfr härovan s. 442 ff.

[36] Se dock anvisningarna till Kommunalskattelagen 9 § och Welinder a.st.

[37] Se Bonbright a.a. I s. 29 ff.

c) »*Rimligt*» *värde.* — Normalitetsbedömningen enligt ovan vilar till någon grad å en frekvensbedömning eller ett uteslutande av vissa såsom irreguljära antagna faktorer. Av en annan (men med hänsyn till det nyssnämnda urvalet av »normala» data besläktad) typ är en bestämning, enligt vilken vissa antagna faktorer rättfärdiggöra ett visst pris; härmed avses en kritisk värdering av olika prisbestämmande fakta utifrån den betydelse de enligt värderarens mening kan komma att få eller böra få.[38]

Då i det föregående värdet i princip hänförts till det konstaterbara priset i återanskaffningsledet respektive i det hypotetiska förloppet har det förutsatts att härmed fullföljts en funktionell värdering. Om objektet varit avsett för avsalu är det — ur allmänt skadeståndsrättslig synpunkt — konsekvent att bestämma värdet utifrån det hypotetiska resultatet av försäljning; och vad gäller kostnaden, så bör ju den faktiska eller nödvändiga utgiften ersättas. Däremot är det icke, såsom stundom sker, befogat att generellt hävda det subjektiva värdet som det pris vederbörande vid tidpunkten för skadan (eller värderingen) skulle hava eller kunde hava uppnått. Ty just ur synpunkten av individuell reparation måste avgörande bli om och när försäljning kan antagas skola ha skett, och i samma mån som tidpunkten är framskjuten, i samma utsträckning kan ett *normalt värde* och liknande — på grund av dess representativitet — ge ett mer *adekvat uttryck för just det individuella värdet.* — Vad så beträffar de förut berörda fall, i vilka saluvärdet representerar en sekundär metod för uppskattningen,[39] såsom

[38] Jfr till det anförda Bonbright a.a. I s. 24 ff., 62 ff. och Welinder a.st. Se vidare den sistnämnde, Skatterättens värderingsregler s. 16: »Ett föremåls värde kan alltså i detta sammanhang ses ur fyra synpunkter: ägarens uppfattning om det värde föremålet har för honom, en utomstående värderares uppfattning om det värde föremålet har för dess ägare, en genomsnittlig ägares uppfattning om det värde föremålet har för honom samt en utomstående värderares uppfattning om detta värde. Vill man tala om ett objektivt värde, ligger det närmast till hands att välja det sistnämnda».

[39] Se ovan s. 447.

vid mer obestämda funktioner av viss egendom eller vid återanskaffningsomöjlighet, erbjuder stundom ett mer normalt eller objektivt saluvärde på motsvarande sätt en viss approximation mot adekvat kompensation. — Att mer preciserat bestämma ett kriterium för normaliteten är ogörligt såsom av ett närmare betraktande av olika fall, där salupriset blir aktuellt, framgår. Om sålunda ett objekt kommer att inom den närmare framtiden utbrytas ur sin bruksfunktion för att säljas och om detta finnes böra rättsligt beaktas, måste uppgiften vara den att söka bedöma det ekonomiska resultatet härav, och både en normalitetskalkyl och en speciell bedömning, eventuellt en kombination av båda, är befogad. Detsamma gäller objekt, som — ehuru avsedda för nyttjande — besitta ett beaktansvärt potentiellt marknadsvärde. Och slutligen äro dessa synpunkter tillämpliga å bruksföremål, vilka av olika anledningar icke kunna återanskaffas. Detta är för den allmänna skadeståndsrätten en konsekvens av dess förut angivna syften. — De nu anförda värderingssituationerna markera gränsfall mellan olika funktioner och skola diskuteras senare.[40]

3. För *försäkringsrätten* ställer sig saken svårare med hänsyn därtill att enligt FAL 37 § anskaffningskostnaden och enligt 38 § saluvärdet skola avse tidpunkten omedelbart före försäkringsfallet. Frågan är om i de fall, då andra värderingsmetoder måste användas — vilket ostridigt stundom måste ske[41] — man är strikt bunden vid denna föreskrift. Förut har anförts att man i försäkringspraxis stundom ifrågasätter undantag.[42] Vid ett närmare betraktande av stadgandena synes det kunna ifrågasättas, om de behöva tolkas så att framtida förhållanden icke skulle få inverka. Avsikten är synbarligen att värdet skall bestämmas till viss tidpunkt, icke att beloppet då skall inflyta, respektive utgiften företagas, samt att därefter ändrade omständigheter icke skola beaktas. Om emellertid redan vid denna tid-

[40] Se kap. 9.

[41] Se ovan s. 447 f. och närmare i kap. 9.

[42] Se ovan not 20.

punkt framtida förhållanden kunna med erforderlig säkerhet utredas, vilka redan i dagens läge påverka värdet, synes det icke vara uteslutet att beakta dem; så sker ju i regel vid värdeminskningsavdragens fastställande.

Enligt de förut anförda synpunkterna skulle saluvärdets bestämmande variera allteftersom försäljning varit vid försäkringsfallet aktuell respektive om sådan överhuvud kunde antagas komma att ske och i så fall när, och även för ett till avsalu icke avsett objekt skulle därvid stundom ersättning kunna bestämmas utifrån dess försäljningsvärde. Detta behövde emellertid ej betyda, att man laborerade med ett objektivt värde, utan man kunde i stället antaga, att objektet betraktades, utöva sin kapacitet att tillfredsställa ett behov, såsom en *förmögenhetsreserv*.[43] Och därvid vore det aktuellt, om värderingen vore att binda till en viss tidpunkt eller om enligt ovan även därefter verkande förhållande vore relevanta. Det kunde ifrågasättas om icke, då skadeuppskattningar av dylik art betingas av att de ordinära reglerna icke kunna tillämpas, man även kunde laborera med senare hypotetiska försäljningar. Det kan särskilt framhållas, att därest man ville strikt fasthålla vid det objektiva försäkringsvärdet ett avsteg från föreskriften om värderingstidpunkten ofta måste bli en konsekvens, om nämligen läget då icke vore »normalt». — Se vidare nedan B II.

4. För *expropriationsrätten* gälla i någon mån andra principer, enligt vad i allmänhet hävdas. Enligt 7 § ExprL skall exproprierad fastighet bestämmas till sitt värde »med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning». Det framgår, att med ortens pris avses ett normalpris, baserat på »i gemen verkligt representativa försäljningar».[44] Huruvida på grund av särskilt intresserade köpares förhandenvaro och dylika omständigheter särskilt uppskruvade priser få beaktas är något tveksamt. Vid första påseende förefaller det som om ett normalvärde avsåges men motiven till den senaste lag-

[43] Jfr Mataja, Das Recht des Schadenersatzes s. 150 f.

[44] SOU 1948: 4 s. 87.

ändringen ge vid närmare studium fog för den motsatta åsikten.[45] Spörsmålet skall här icke mer ingående beröras; eftersom ersättning enligt anförda lagrum skall ske även för annat intrång, blir det för omfånget av den slutliga ersättningen mindre aktuellt.[46] Med hänsyn till intrångsregeln vore det till synes att antaga, att stadgandet utgår från samma reparationstanke som i den allmänna skadeståndsrätten är grundläggande och möjligen i ännu något mer liberal form.[47]

Med hänsyn till expropriationens innebörd och nyss berörda omständigheter synes det vid expropriation än mindre än vid ersättningsfrågor i övrigt finnas anledning att utesluta någon ekonomisk skada från ersättning. Men den frågan kvarstår dock, om icke vid variationer i saluvärdet åtminstone det kravet får uppställas, att försäljning för det sagda högre priset också skulle hava skett; och därtill kommer: visar det sig, att försäljning till lägre pris skulle hava skett, är det också ett värdeindicium, ehuru i negativ riktning. Vad först ersättning efter

[45] Se SOU 1948: 4 a.st. rörande prishöjning, beroende av att en större industrianläggning utvidgas eller liknande fall: »En under nu angivna förhållanden tillkommen prissättning bör emellertid ej få bli normgivande för markvärderingen i trakten däromkring, helst de speciella förutsättningar, som möjliggjort ett uppdrivande av markpriset just på den platsen, sannolikt icke äro tillfinnandes för andra markområden i omgivningen»; Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 219. Formuleringen av det anförda uttalandet synes motivera angivna tolkning, med hänsyn till den där åberopade grunden till att »abnorma» priser icke vore relevanta. — Jfr i avseende å tiden före den senaste lagändringen å andra sidan Ernberg, Expropriationsskada å återstod av fastighet s. 11 ff. — Se vidare ovan s. 342 not 18.

[46] Observeras bör dock hänsynen till inteckningshavare; jfr Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 158.

[47] Se SOU 1948: 4 s. 115 f., där frågan diskuteras utifrån grundsatsen, att den enskilda skall »sättas i trygghet för allt lidande». Se särskilt uttalandet å s. 116: »Intrånget kan emellertid i vissa fall av individuella och tillfälliga orsaker vara större än som framgår av ett dylikt resonemang som bygger på accepterandet av värdenormer som äro allmänt gängse. I den mån intrång därutöver sker i något som för den enskilda fastighetsägaren framstår som ett väsentligt värde synes ersättning emellertid även böra utgå härför därest värdet och intrånget synas vara reella och ostridiga».

det högre priset beträffar, synes ett medgivande härav ligga i linje med syftet med expropriationsersättning;[48] och även om ett krav på nämnda värdes fakticitet har fog för sig, torde med allt skäl bevisningsgrunderna härvid kunna ställas tämligen lågt.[49] Vad åter det lägre priset beträffar är det väl mer tveksamt, om detsamma bör få inflytande; att ägaren — av t.ex. personliga motiv — önskat sälja fastigheten för visst lägre pris, indicerar ju icke att han velat för samma belopp avstå den till exproprianten.[50]

B. SALUVÄRDET I FÖRSÄKRINGSRÄTTEN.

I. I det föregående berördes frågan om uppskattning utifrån försäljningsvärde som en sekundär metod för fastställande av försäkringsvärde, när av olika anledningar huvudregeln i FAL 37 § icke kan tillämpas. Saluvärdet har eljest enligt FAL:s bestämmelser mindre betydelse. Där det förekrives som värderingsmåttstock ger det till synes endast en indirekt metod för att få fram återanskaffningskostnaden.[51] Beträffande dessa fall, avseende *varor som av en yrkesidkare anskaffats eller tillverkats för att försäljas*, stadgas i 38 §, att försäkringsvärdet skall bestämmas på grundval av det pris som varan kan antagas hava bort inbringa därest den (omedelbart före försäkringsfallet) sålts till annan för försäljning i rörelse av samma slag;

---

[48] Se Strahl a.a. s. 158.

[49] Här må hänvisas till att enligt 7 § värdet skall vara »skäligt», ett kriterium visserligen som på grund av sin vaghet icke är mycket upplysande utöver det självklara, att ovisshet hellre bör falla å exproprianten och att eventuellt även värden på gränsen till de ekonomiska må kunna beaktas. — Jfr emellertid i frågan om det högre värdet nyssnämnda motivuttalanden, not 45 och 47.

[50] Se Ernberg a.a. s. 23.

[51] Se SOU 1925:21 s. 118 f.; jfr Hult, Föreläsningar s. 74 f. samt Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 65, ävensom tydligare, i motiven till DFAL, Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 76. — Att det anförda dock gäller endast med modifikationer, skall nedan utvecklas.

därvid skall hänsyn tagas till undgången risk, räntevinst och besparad utgift. Avdragsposterna framställas som konsekvenser av huvudregeln [52] och det är att observera att därvid icke något nämnes om handelsvinst. Detta sistnämnda kan synas märkligt eftersom, såsom i motiven framhålles, avsikten är att utesluta den vanliga handelsvinsten från ersättning.[53] Om stadgandet är att förstå på sådant sätt, borde synbarligen för konsekvensens skull bland de i 38 § andra punkten upptagna avdragsposterna ha intagits också handelsvinsten, som kan utgöra en icke obetydlig del av priset; detta desto mer som ej heller första punkten av stadgandet, enligt vad nedan närmare skall utföras, efter orden nödvändigtvis utesluter hänsynstagande till vinsten.

Tveksamheten med avseende å bestämmelsens innebörd får ytterligare näring vid en jämförelse med annan reglering av försäkringsvärdet för varulager. I gällande försäkringsvillkor har densamma utförts så, att den i avseende å fabriksvarulager i visst hänseende går längre än 38 § i anförda tolkning, på det sätt att vinst ersättes i fråga om försålda varor, som hålles färdiga för leverans, såvitt leveransen icke kunnat ske med andra tillgängliga varor; likväl förmenas avtalsvillkoren härutinnan överensstämma med 38 §.[54] DFAL och NFAL

[52] Formuleringen är denna: »Vid uppskattningen skall *alltså* hänsyn tagas till undgången försäljningskostnad . . .» etc.

[53] SOU 1925:21 s. 119. — Detsamma antages ofta följa redan av FAL 36 §; se härom ovan kap. 4 II.

[54] Se AFF § 27: »Försäkrad egendom, såväl skadad som oskadad, värderas efter följande grunder:

a) varor som av en yrkesidkare anskaffats för att säljas skola uppskattas till det pris, som de bort inbringa, om de omedelbart före skadan försålts till annan yrkesidkare för försäljning i rörelse av samma slag.

Värdet å såld vara färdig för leverans fastställes, i den mån leveransen icke kan fullgöras med annan vara, till avtalat pris med avdrag för inbesparad kostnad och med iakttagande av sådana omständigheter i övrigt, som bort medföra minskning i det avtalade priset.

b) Varor eller fabrikater som försäkringshavaren själv yrkesmässigt framställt eller haft under tillverkning värderas efter tillverkningskostna-

(däremot icke FFAL) ha i detta hänseende liberalare regler, i det att enligt 38 § i respektive lagar fabriksvarulager värderas även med hänsyn till vinsten; likväl antagas de leda till väsentligen samma resultat som den svenska lagens stadgande.[55] — Frågan är av stor praktisk betydelse och skall här närmare belysas; därvid skall till en början skillnad göras mellan å ena sidan detalj- och grosshandlares varulager, å andra sidan producents.

1. Enligt DFAL och NFAL skall i fråga om de förstnämnda kategorierna, *varulager i distributionen,* försäkringsvärdet bestämmas enligt huvudregeln i 37 §, alltså med hänsyn till återanskaffningskostnaden. Detta betyder reguljärt, att hela skadan blir täckt, eftersom vinsten kan intjänas på det nyinköpta. Samtidigt uppkommer emellertid divergens i de förut berörda fall, då skilda omständigheter förhindra detta eftersträvade resultat; sålunda särskilt i fråga om säsongvarulager (som icke i tid kan substitueras), vidare vid omöjlighet att på grund av dröjsmålet bibehålla omsättningsvolymen, vid förlust av kundkrets o.d.; därjämte kan bestämmelsen stundom överhuvud

---

derna omedelbart före skadan, dock högst till det pris för vilket de då hade kunnat försäljas. Var varan såld och färdig för leverans, tillämpas vad under a) andra stycket sägs.»

Jfr i anslutning härtill Holmgren & Lindbohm a.a. s. 61 ff., med kommentar till 1938 års i detta avseende i huvudsak likalydande försäkringsvillkor. — I ett hänseende föreligger emellertid en avvikelse, som ehuru någon skillnad i sak icke torde vara avsedd, är värd att notera: i fråga om handelsvaror skulle enligt de tidigare villkoren, liksom enligt FAL 38 §, det pris vara avgörande som varorna »kunna antagas hava bort inbringa», vilket i 1950 års villkor utbytts mot formuleringen »bort inbringa». Medan rent språkligt sett den förra formuleringen snarast implicerar något slags normalt pris i riktning mot faktiskt pris, tenderar den senare mot föreställningen om ett kritiskt bedömt pris, »justified price» (Bonbright a.a. I s. 24); jfr ovan s. 455, c. — När i fortsättningen refereras till allmänna försäkringsvillkor, avses där icke annat angives de ovan anförda 1950 års villkor.

[55] Så Bentzon & Christensen s. 232 f. samt motiven till DFAL s. 78. — Detsamma anföres i de svenska motiven, se SOU 1925: 21 s. 122.

icke tillämpas, t.ex. vid före branden föreliggande absolut återanskaffningshinder.

Vad angår svensk rätt så har AFF § 27 samma innehåll som FAL 38 § med undantag för det fall, att varan sålts och varit färdig för leverans; det avtalade priset skall då vara avgörande, såvitt ej leveransen likväl kunnat fullgöras med annan vara. — Nämnda undantagsregel har ett visst intresse med hänsyn till dess förhållande till FAL 54 §. I den mån detta dispositiva stadgande gäller för försäkringsavtalet, leder det ju till att ersättningen för såld vara stundom skall tillfalla köparen-konsumenten, vilken i så fall jämlikt 37 §, som för honom är tillämplig, erhåller inköpspriset, alltså detaljistens försäljningspris. Denne å sin sida har givetvis kvar sitt krav på betalning för varan, därest han icke själv stått faran. I de gränsfall, då 54 § icke är tillämplig,[56] kan enligt nyssnämnda bestämmelse i försäkringsvillkoren likväl salupriset utgå, och säljaren erhåller sålunda handelsvinsten ersatt. Därmed har han emellertid icke gjort någon vinst på grund av försäkringsfallet; i de fall, då inverkan på leveransmöjligheterna icke skett, leder jämväl 38 § till samma slutresultat. Endast i ett fall kan enligt nämnda försäkringsvillkor för säljaren åter uppkomma förlust, på samma sätt som enligt de danska och norska reglerna, nämligen då han visserligen har kvar tillräckligt för att kunna fullgöra leveransen, men saknar möjlighet att nyanskaffa de förstörda varorna.

Tolkad som till slutligt resultat syftande på ersättning för återanskaffningskostnaden, synes FAL 38 § ge huvudsakligen samma resultat som den övriga skadinaviska lagstiftningen på området och medföra samma nackdelar. Jämväl sammanfaller den i detta hänseende med bestämmelserna i de allmänna försäkringsvillkoren. I ett avseende äro dock de sistnämnda

[56] Enligt 54 §:s formulering i de fall, då köparen icke står faran för godset. Jfr emellertid i denna fråga Schmidt, SvJT 1940 s. 422 ff. samt Hult, Försäkring av tredje mans intresse s. 206 ff. och Föreläsningar s. 164 ff.

gynnsammare; kan nämligen omsättningen icke återvinnas, utgår för såld vara enligt FAL 38 i angivna tolkning likväl icke ersättning för förlorad handelsvinst, medan så åter är fallet enligt försäkringsvillkoren. — Denna tolkning av 38 § synes hava stöd i dess konstruktion. Den där avsedde fiktive köparen får ju tänkas från köpeskillingen utesluta handelsvinst, då han rimligtvis bör antagas vilja själv genom avyttring i sin rörelse erhålla densamma. Detta innebär att han icke betalar mer än vad han hos producenten själv skulle få giva för varan, och samtidigt erhåller försäkringshavaren just detta anskaffningspris, med möjlighet att i sin tur efter återanskaffning genom försäljning intjäna handelsvinst. I en situation medför dock bestämmelsen, att handelsvinst kan inkluderas i ersättningen, nämligen om försäkringshavaren har haft en lägre anskaffningskostnad än den vanliga; denna speciella vinst inkluderas ju i det pris han enligt schemat skulle erhålla. Har han åter allt fort speciellt fördelaktiga anskaffningsmöjligheter, gör han en vinst *på grund av* försäkringsfallet, i det att han två gånger för samma vara erhåller skillnaden mellan sin anskaffningskostnad och den normala. Här är han sålunda lika fördelaktigt ställd som enligt de allmänna försäkringsvillkoren och såvitt gäller icke försålda varor ännu fördelaktigare. — För det fall åter att angivna speciella förhållanden icke föreligga, kommer försäkringshavaren vid omsättningshinder o.d. i ett sämre läge genom att icke få vinst ersatt.

Med angivna inskränkningar synas — må *sammanfattningsvis* anföras — de olika bestämmelserna till resultatet sammanfalla. Som regel kommer den angivna metoden för ersättning att medföra att också vinstintresset indirekt skyddas. I den mån så icke är fallet, på grund av omsättningshinder o.d., ger 38 § i undantagsfall skydd också för viss vinst beroende på särskilda gynnsamma inköpsmöjligheter; de allmänna försäkringsvillkoren giva i sådant fall ersättning för vinst, därest varan sålts. Avvikelsen mot de inom den allmänna skadeståndsrätten hävdade principerna om full ersättning blir därför icke

så stor som det i första hand kunde förefalla. Dock kvarstår den skillnaden, att definitiv förlust av vinst aldrig ersättes enl. DFAL och NFAL, och endast undantagsvis enl. FAL 38 § och AFF 27 §; skiljaktigheterna synas vara svårmotiverade, slutligen kan som nämnts försäkringsfallet någon gång leda till berikande av försäkringstagaren.

I fråga om *38 §:s* sålunda antagna *innebörd* kan dock viss tvekan vara motiverad. Skälet till att förlorad *handelsvinst som regel icke bör ersättas* anges vara det att nettopriset vid försäljning i vanlig ordning ej motsvarar varans verkliga värde, sakvärdet;[57] det ifrågavarande priset representerar nämligen icke ett redan uppnått resultat, utan »däri ingick en allenast väntad vinst, som lätt kunde bytas i förlust».[58] Denna synpunkt

[57] Denna formulering återfinnes hos Holmgren & Lindbohm a.a. s. 63, omedelbart följd av uttalandet, att därest man i sakvärdet inrycker »något så obestämt som en antagen vinstmöjlighet, giver man sig in på konstruktioner». Det synes här föreligga en kombination av ett utredningsspörsmål och ett principiellt ståndpunktstagande, resulterande i eller möjligen betingat av tanken på ett objektiverat sakvärde.

[58] SOU 1925:21 s. 119. — Se vidare Holmgren & Lindbohm a.st. där — med uttryck för försäkringspraxis' inställning — utöver nyssnämnda argument åberopas möjligheten att taga avbrottsförsäkring; därjämte anföres att den försäkringshavare, som på grund av den s.k. moraliska risken vägrats dylikt försäkringsskydd icke kan ha berättigat krav på att inom den ordinära brandförsäkringens ram få tillgodoräkna sig en så »imaginär företeelse som vinst». — Härvid må anföras, att avbrottsförsäkring icke synes vara ett reguljärt instrument för detaljhandlare i gemen; AFF omfattar väl brand, vattenledningsskade- och inbrottsrisk men icke chomage. I ett arbete från 1938, Nils Nordengren, Om avbrottsförsäkring enligt svensk metod, s. 7, anföres, att avbrottsförsäkringen icke nått den utbredning den förtjänar. I en senare skrift av en expert på området, Arne Häggblund, Avbrottsförsäkring inom industri- och handelsföretag, 1945, synes en motsvarande uppfattning föreligga; jfr inledningen, s. 1. — Vad den moraliska risken beträffar synes den därtill anslutna synpunkten vara alltför speciell för att ha nämnvärd relevans; det synes mindre befogat att låta den få inverka vid utformningen av standardvillkor. — Det i det förstnämnda arbetet, Holmgren & Lindbohm a.st., ytterligare anförda argumentet, att gränsen mellan sak- och avbrottsförsäkring skulle utsuddas, varigenom till viss mån dubbelförsäkring skulle framtvingas, är utan närmare utläggning

synes icke vara helt övertygande, såsom också indirekt framgår av vad rörande vinst å fabriksvarulager brukar anföras.[59] Den bygger nämligen på den tanken, att vinsten — och detta skulle gälla generellt — i själva verket icke skulle vara förlorad i den meningen, att man kunde tala om förlust (som en del av skadan) och har alltså formen av ett skadeståndsrättsligt resonemang. Ett dylikt ståndpunktstagande möter man av naturliga skäl icke inom sistnämnda disciplin, utan avgörande är där hur stor säkerhet respektive osäkerhet för vinstens erhållande, som i det konkreta fallet förelegat: alltså en bevisningsfråga.[60] Att den väntade vinsten lätt kan bytas i förlust är obestridligt, men detta motiverar icke den fiktionen, att sådan risk alltid skulle föreligga. Den härpå fotade konstruktionen av 38 § föranleder också vissa svårigheter. När det i dess motiv läses att stadgandet leder till samma resultat som det med 37 § avsedda, nämligen att täcka skadan, aktualiseras detta särskilda spörsmål: om den nyss anförda förlustrisken [61] faktiskt förelåg, hur skall hänsyn därtill kunna tagas enligt schemat? Om den berodde av icke individuella omstän-

---

vanskligt att bedöma. Det kunde synas, som om någon principiell svårighet icke skulle föreligga att bestämma gränsen mellan å ena sidan den förlorade vinsten å skadade varor och ytterligare annan avbrottsskada å andra sidan. Att dock premiesättningen kunde vålla vanskligheter, med eventuell fördyring för försäkringshavaren är möjligt; dock synes den risken till icke ringa grad kunna undanröjas, om premierna för båda försäkringstyperna ej bestämdes isolerat, utan under beaktande av den totala risken. Det anföres f.ö. i Hägglunds nyssnämnda skrift, s. 13, att avbrottspremier äro av väsentligt lägre belopp än brandpremierna (vilka ej heller de bruka vara allt för betungande) och vanligen äro oväsentliga för rörelsens ekonomi.

[59] I avseende härå hävdas, att ersättning för förlorad vinst bör utgå; SOU 1925: 21 s. 120. Se härom under 2 i det följande.

[60] Se Karlgren a.a. s. 194 f.; det erinras där ytterligare, att det är irrelevant om den skadelidande haft rättsligt säkrade vinstutsikter; AFF § 27 åter förutsätter att försäljningsavtal föreligger. — Jfr Bowman, Brandskadens Opgørelse og Fordeling s. 34. — Än vidare må hänvisas till RB 35: 5.

[61] Varmed väl torde avses förlust utöver vinstbortfallet; eljest bleve ju argumentet utan mening.

digheter skulle den väl av den presumtive köparen ha beaktats i hans anbud eller accept; om risken ifråga åter vore hänförlig till försäkringstagarens individuella förhållanden, kunde detta knappast antagas. Visserligen nämnes i andra stycket av stadgandet att hänsyn bl.a. skall tagas till undgången handelsrisk; men såsom detta uttryckts, nämligen som en konsekvens av huvudregeln, har det icke direkt tillämplighet på det förevarande fallet. Resultatet blir därför, att medan man enligt 37 § tager hänsyn till värdeminskning, nämligen i avseende å nyttjandet som där är den reguljära funktionen, gör man det efter orden icke vid varulager, såvitt värdeminskningen icke är av objektiv beskaffenhet; dessutom tager omvänt 38 § hänsyn till värdeminskning av objektiv beskaffenhet, även om den saknat subjektivt inflytande.

38 §:s metod — enligt den gängse tolkningen — att undvika hänsyntagande till vinsten medför därför vissa svårigheter och inkonsekvenser. Den resulterar i en möjlighet att i försäkringsvärdet likväl indraga en del av vinsten (parallellt till fabrikantens produktionsvinst enligt nedan). Därjämte uppkommer nyssnämnda olägenhet i avseende å objektiva respektive subjektiva förluster. Än vidare saknar metoden fast grundval i det att det icke är möjligt att konstatera, i vad mån den presumtive köparen skulle vara villig att betala för en — större eller mindre — del av vinstmöjligheten.[62] — Dessa omständigheter styrka den möjligheten, att stadgandet i nämnda hänseenden kan förstås på annat sätt, något som strax skall beröras.

Den anförda argumenteringen rörande försäkringsvärdet å handelsvarulager är sålunda ur ersättningsrättsliga synpunkter (som den ju bygger på) icke helt tillfredsställande. Såvitt icke andra skäl tillkomma, vore det enligt det föregående rimligare att medgiva ersättning för med tillräcklig säkerhet konstaterad

[62] Eftersom bestämmelsen i omvänd och schematisk form uttrycker grundprincipen om återanskaffningskostnaden torde avsikten väl snarast vara den, att köparen borde antagas icke betala för någon del av vinsten; möjligen med undantag för prisstegring o.d.; jfr under 2 nedan.

vinstchans. Det anföres häremot visserligen att även 36 § skulle förhindra ett sådant resultat; detta är, som förut visats, sannolikt icke hållbart.[63]

Om ståndpunkten ifråga icke kan i den angivna formen accepteras, finnes likväl ett annat stöd för det resultat man därvid förfäktar, ett stöd som egendomligt nog icke anföres i motiveringen för 38 §; i varje fall sker det icke explicit, ehuru det skymtar i en speciell argumentering rörande fabriksvarulager, vartill framställningen strax återkommer. Det förhåller sig ju nämligen så att i den mån skadan redan skulle hava täckts med ett mindre belopp (anskaffningskostnaden eller det fiktiva priset i 38 §) en ersättning därutöver skulle medföra icke blott reparation utan förmögenhetsökning på grund av försäkringsfallet, och således komma i strid med grundtanken bakom restitutionen.[64] Föreligger alltså för försäkringshavaren möjlighet att genom återanskaffning bota sin skada, är såsom förut flera gånger betonats, ersättning därutöver icke befogad. Men om dylik reparation icke skulle vara möjlig, bör utifrån samma grundtanke ersättning för den förlorade vinsten utgå. Detta är sålunda fallet, när varan överhuvud icke eller icke i tid [65] kan återköpas, och samtidigt icke annan liknande vara kan användas inom den genom det hypotetiska förloppet fixerade ramen för omsättningen. Det kan icke rimligen häremot hävdas, att dylika intressen av ersättning må vara nog så behjärtansvärda, men att de såsom utgörande medelbara intressen icke kunna beaktas inom sakförsäkringens ram. Dels skall man i själva verket finna, att de i stor utsträckning ej heller finna skydd i intresseförsäkringen, såvitt icke gäller härom slutna speciella försäkringsavtal, i den utsträckning som

---

[63] Ovan kap. 4.

[64] Härtill kommer den ökade subjektiva risken med den — tämligen osäkra — relevans denna må ha.

[65] Såsom vid säsongartiklar kan vara fallet; se härom Hult, Föreläsningar s. 75.

detta är möjligt,[66] dels — vilket ur här diskuterade synpunkter är väsentligare — vilar invändningen mot ersättning för vinsten i en skadeståndsrättslig tankegång.[67] Därur synes omvänt böra följa, att försåvitt icke hindret ifråga förelåge, vinsten mycket väl skulle kunna indragas i sakförsäkringsvärdet. Det sistnämnda vinner ytterligare stöd av att så enligt lagmotiven ansetts vara lämpligt vid fabriksvarulager och även eljest i försäkringsvillkor[68] samt i speciella tillämpningsfall ofta förekommer, utan att de betänkligheter, som därvid diskuterats, rört sig kring frågan om s.k. medelbara intressen eller icke realiserade värden.

Resultatet av det anförda synes därför bliva, att om man drager ut konsekvenserna av de grundsynpunkter, som anföras i den berörda diskussionen och därest man beaktar ersättningens syfte, den förlorade vinsten borde ingå i ersättningen; dock givetvis under den förutsättningen, att den varit säker eller tillräckligt sannolik samt med det ytterligare villkoret, att ett uteslutande av densamma skulle betyda definitiv förlust. 38 § synes också i någon utsträckning möjliggöra en dylik tolkning, såvitt nämligen gäller den del av den förlorade vinsten, som närmast svarar mot tillverkarens produktionsvinst.[69] Det sistnämnda skall nu behandlas.

2. För *varor i producentens hand* gör FAL 38 § ingen särskild åtskillnad. Uppenbarligen medför regleringen här speciella svårigheter. För handelsvaror kan man antaga en någorlunda jämnt utbildad vinstmarginal för respektive vara; eller rättare, för dessa varor föreligger som regel anskaffningskostnaden i

[66] Se i dessa frågor ovan s. 356 ff.

[67] Att också andra grunder äro hävdade förbises dock icke; förut ha berörts hänvisningar till avbrottsförsäkringen och den moraliska eller subjektiva risken; se not 58.

[68] AFF § 27 a) andra stycket.

[69] Jfr Hult, Föreläsningar s. 75; Hult erinrar om att stadgandet i 38 § vanligen leder till samma resultat som 37 §, men att vid modevaror, som snabbt omsättas och äro utsatta för en tämligen obetydlig handelsrisk, värdet i hög grad närmar sig detaljpriset.

form av ett tämligen enhetligt pris för olika kategorier och denna anskaffningskostnad bör utan större svårigheter kunna fastställas. Likaså kan vägen över ett fiktivt pris — trots därmed förbundna andra vanskligheter — dock med hänsyn tagen till varans notering i marknaden, sedvanlig handelsvinst och liknande faktorer vara någorlunda användbar.[70] Ifråga om producents varulager är typiceringen icke så omfattande; att bestämma vad en annan producent av liknande vara skulle vilja ge i pris bereder i gemen tämligen stora svårigheter, i den mån metoden överhuvud användes.[71] På samma sätt som i det under 1 avsedda fallet antogs får man här förmoda, att den presumtive köparen icke är hågad att gå över sin egen kostnad, men naturligtvis gärna under denna; i varje fall bör en tendens i sådan riktning kunna antagas föreligga. Om man i det stora hela förutsätter en över respektive varuområde någorlunda likformig produktionskostnad och likaledes antager den villkorliga förutsättningen, att köparen ifråga i sitt anbud håller sig vid sin egen produktionskostnad, eventuellt med någon variation neråt, blir resultatet dock icke alltför annorlunda mot det i 37 § avsedda.

38 §:s metod innefattar emellertid därutöver möjligen också ett hänsynstagande till s.k. fabrikationsvinst;[72] om den aktuella företagaren har en *speciellt gynnsam produktionskostnad,* skall detta enligt motiven [73] beaktas vid värderingen (liksom handelsmannens förlust av motsvarande fördel, trots det häremot anförda, i varje fall kan tänkas inom ramen för stadgandets ordalag ersättas). För det fall emellertid att försäkringsfallet orsakar, att den *normala vinsten* icke inflyter, t.ex. på grund av omöjlighet till nyproduktion eller omsättningshinder, leder

[70] Jfr dock nedan s. 480 ff.

[71] Med hänsyn till förut berörda stadganden i AFF § 27 torde metoden ifråga ytterst sällan komma till användning. Jfr vidare Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 78.

[72] Termen, som eljest icke synes vara bruklig, är lagmotivens.

[73] SOU 1925: 21 s. 120 f.

den i paragrafen angivna metoden även i producentfallet till förlust.

Vad sålunda stadgats har i olika hänseenden kritiserats.[74] Man har hävdat, att med hänsyn till principen att brandskadeersättningen icke bör bereda vinst, varmed man väl torde mena att vinst icke bör uppkomma på grund av just försäkringsfallet, ersättningen borde begränsas till tillverkningskostnaden på branddagen (däremot givetvis icke till den faktiska kostnaden för det skadade lagret, ty lika litet här som eljest har originalkostnaden betydelse annat som ett eventuellt indicium, bland andra). Härmot anföres nu i lagmotiven [75] att detta skulle strida mot huvudprincipen, enligt vilken försäkringshavaren bör försättas i samma förmögenhetsläge som före försäkringsfallet. Till belysning anföres därvid följande exempel: Ett brunnet mjöllager var vid dess inläggande i kvarnmagasinet värt 100.000 kr. och skulle även enligt branddagens spannmålspriser m.m. kunna tillverkas för samma belopp; emellertid har mjölpriset stigit så, att vem som helst som gör engrosaffärer i mjöl dagen före branden skulle ha betalat 110.000 kronor för samma lagar. Om icke sistnämnda belopp lades till grund för ersättningen utan blott kostnaden skulle — tillägges det — ett värde av 10.000 kr. lämnas oersatt.[76] Detta må vara riktigt

[74] Se SOU 1925: 21 s. 119 ff., samt den härtill anslutande kommentaren i Eklund & Hemberg, Lagen om försäkringsavtal s. 76 ff. Jfr även Holmgren, Försäkringsgivarens prestation vid brandförsäkring s. 72 ff. samt Holmgren & Lindbohm a.a. s. 61 ff.

[75] SOU 1925: 21 a.st.

[76] A.st. — Formuleringen av exemplet innesluter viss dubbeltydighet. Tidigare skall lagret ha varit *värt* 100.000 kr., och *även* vid branden skulle det kunna tillverkas för *samma kostnadsbelopp*. Därjämte skall *priset* hava stigit så att ett *värde* motsvarade fabrikationsvinst tillkommit. — Följande tolkningsmöjligheter kunna anföras. (a) Menas med det ursprungliga värdet detsamma som kostnaden, betyder detta att marginalen mellan kostnad och pris stigit (d.v.s. att vinstmarginalen ökats); detta föranleder ingen avvikelse från det ordinära vinstfallet i detalj- och grosshandel. — (b) Avses åter med nämnda värde detsamma som det aktuella värdet, alltså kostnad jämte viss vinst innebär detta blott att kostnaden stigit; ej heller detta

och kan i varje fall in casu svara mot det faktiska förhållandet. Förutsatt tills vidare att så är fallet, har argumentet dock vissa nackdelar. Det har ju tidigare i motiven till samma stadgande i fråga om handlandes eller grossists varor anförts, att jämförelsen bör avse en person på samma led i omsättningen som försäkringshavaren, detta av det skälet att handelsvinsten ej bör ersättas. I fråga om värdet av fabriksvarulager synes rakt motsatt ståndpunkt intagas. Man accepterar visserligen — i konsekvens med allmänt skadeståndsrättsliga grunder men även här i klar strid med det nyssnämnda uttalandet — principen om ersättning för säkra om också icke (såsom i de allmänna försäkringsvillkoren) säkrade vinster. Till stöd härför anföres nu ett exempel, där den ifrågavarande vinsten skulle representera en del av det pris en köpare på ett led längre ner i skalan skulle utgiva, nämligen en grossist, följaktligen i strid jämväl mot ordalagen i 38 §. Häremot är nu visserligen ur reparationssynpunkt i och för sig icke något att invända, dock med den viktiga reservation, som mer eller mindre explicit ligger till grund för ytterligare en från praktiskt försäkringshåll framförd invändning mot metoden i 38 §.

Det framhålles nämligen att metoden kan leda till att försäkringshavaren gör en vinst på grund av försäkringsfallet. Och

föranleder något undantag. — (c) Ytterligare en tolkningsmöjlighet är möjlig; meningen kunde antagas vara den, att den specielle producenten hade en ovanligt bred vinstmarginal. Ej heller detta markerar emellertid någon avvikelse från distributionsfallet. Därvid bleve endast det först berörda resultatet möjligt, att försäkringshavaren — i båda leden — finge ersatt sin speciella fördel. — (d) Intet av dessa förslag synes emellertid med säkerhet (måhända icke ens med sannolikhet) kunna antagas. Snarast synes innebörden vara, att *den ordinära vinsten alltid skall ersättas.* Detta antydes av uttrycket fabrikationsvinst, och den eventuella övertygelsekraften av exemplet erhålles genom att den antagne köparen skall vara en som gör engrosaffärer. Om därmed, som synes vara fallet, avses en köpare i ett senare led av det ekonomiska förloppet, är naturligtvis vinstresonemanget adekvat. Men dels erfordrades därför icke anförda exempel, dels strider det mot 38 §:s formulering och motivens egen utläggning därav i avseende å handelsvarulager. — Se härom vidare i texten.

härmed avses då icke det förut berörda om vinsten såsom en ännu icke realiserad möjlighet etc. utan följande. Om varor motsvarande t.ex. en månads avsättning skulle förstöras, skall — anföres det — enligt lagmotiven ersättningen inkludera fabrikationsvinsten. Är det emellertid möjligt för fabrikanten att med kvarvarande lager fortsätta sina leveranser samt utöka sin tillverkning så att årsomsättningen icke minskas, erhåller han vinst för ytterligare en månad och har sålunda på grund av försäkringsfallet tjänat ytterligare en tolftedel av sin normala nettovinst, och det enbart emedan skada inträffat. — Det förefaller också vara riktigt, att om den omsättning, som i det hypotetiska förloppet skulle hava utgått, till sitt ekonomiska resultat understiger den i det reparationsmässigt insatta förloppet, ersättningen är obefogat hög, och såtillvida är argumentet bindande.

Tydligen stå *två ståndpunkter* emot varandra, av vilka vardera emellertid har *blott partiell giltighet* för de gjorda slutsatserna. Ty på samma gång som den i exemplet med mjöllagret antagna metoden skulle leda till för hög ersättning i det enligt det nyssnämnda särskilt däremot jämförda fallet, hävdas till synes — argumentet framstår nämligen som en generell invändning — detta med allmän giltighet. Invändningen kan dock rimligtvis hava betydelse blott i den mån den verkliga situationen är den angivna, alltså under den villkorligt angivna förutsättningen, att företagets kapacitet endast är delvis utnyttjad. Ur hittills berörda synpunkter är det därför till lämpligheten diskutabelt, att ifrågavarande kostnadsprincip upptagits såsom huvudregel i de allmänna försäkringsvillkoren. Med angivna modifierande inskränkning är å andra sidan den i lagens motiv angivna metoden konsekvent i förhållande till den förutsatta ändamålet, nämligen full ersättning.

Det skall emellertid tilläggas, att invändningen ifråga till viss grad accepterats i motiven. Det framhålles nämligen att i den anförda situationen det vore felaktigt av värderaren att icke taga hänsyn till nämnda möjlighet att öka produktionen.

Bland de faktorer, som inverka på prisbildningen, skall det nämligen beaktas, erinras det, huruvida en eventuell köpare kunnat påräkna, att tillgången skulle öka; vid sådant förhållande skall man »följaktligen sätta priset lägre än eljest bort ske».[77] — Det alternativa förfaringssättet, nämligen att från ersättningen avdraga handelsvinsten på den varumängd, som motsvarar den ökade omsättningen, synes dock i första hand vara enklare att tillämpa och torde leda till exaktare resultat. Utan att veta vilken närmare innebörd det rekommenderade förfaringssättet har, är det dock svårt att med bestämdhet yttra sig i frågan; några närmare upplysningar ge motiven icke. Man kan emellertid till en början anföra, att det har sina svårigheter att genomföra operationen inom det av 38 § angivna schemat (då mot ordalagen nödvändigtvis jämkat så, att köparen antages ligga i en punkt längre ner på skalan, alltså i normalfallet vara en grossist). Det måste ju rimligtvis gälla den av honom företagna prövningen, såsom också av lagförfattarna förutsättes.[78] Det avgörande skulle då vara huru stor vikt han skulle tillägga omständigheten ifråga. Redan detta är osäkert och i de flesta fall outredbart. Rör det sig ytterligare om mindre varulager, är det ej säkert att produktionsökningen överhuvud skulle få relevans. Och även om det skulle röra sig om lager av sådan storlek, att beaktandet av omständigheterna vore i varje fall potentiellt möjligt, så kompliceras frågan ytterligare därav, att hänsyn också måste tagas till konjunkturer: i den mån ifrågavarande ökning i tillgången skulle motsvaras av en större eller mindre stegring i efterfrågan skulle måhända prisnivån alls ej eller endast i lägre grad påverkas. Finner man sig nu emellertid kunna få fram en dylik inverkan i numeriska storheter, så är det dock slutligen ingalunda säkert, att de uppgå till fördelen för försäkringstagaren av

[77] SOU 1925: 21 s. 121.

[78] Eller eventuellt en bonus pater familias, economic man eller liknande; jfr formuleringen i exemplet: »vem som helst, som gör engrosaffärer i mjöl, skulle hava betalat» etc.; SOU 1925: 21 s. 120.

den högre ersättningen och han kan därför likafullt göra en vinst på grund av försäkringsfallet.

Med nu angivna reservationer kunde man emellertid principiellt acceptera den i lagmotiven föreslagna metoden. Till synes finns det emellertid icke något skäl att ej också utsträcka den till handelsvaror.[79]

3. Det gives emellertid andra möjliga grunder till tveksamhet, grunder som avse *både fabriks- och handelsvarulager*: *lagens formulering* samt särskilda praktiskt *försäkringsmässiga omständigheter,* som stundom antagas ligga bakom densamma.

Vad först de sistnämnda angå, så preciseras de oftast icke så strikt att man kan bedöma deras räckvidd. Det kan icke i

[79] Att någon saklig skillnad i ekonomiskt hänseende där skulle föreligga, synes icke framgå ur diskussionen. Svårförståeligt är därför, hur det kan från försäkringshåll hävdas å ena sidan att med den slutliga utformningen av FAL 38 § försäljningsteorien segrat i fråga om fabriksvarulager, å andra sidan att försäkringsvillkorens med FAL 38 § likalydande föreskrifter om värdet å handelsvarulager åsyfta den motsatta kategorien, anskaffningskostnaden; se Holmgren & Lindbohm a.a. s. 62 ff.; jfr s. 65. I sak överensstämma ju sistnämnda föreskrifter med FAL 38 §, som rör båda fallen. Och svårt är också att inse, hur FAL 38 § skulle ha kunnat föranleda försäkringsvillkorens bestämmelser om fabriksvarulager, vilka tvärtom vila på kostnadsprincipen, med vissa modifikationer; jfr a.a. s. 62 ff. — Den anförda uppfattningen torde bero mindre av en direkt analys av lagtextens innehåll än ett accepterande av den i motiven antagna tolkningen, enligt vilken fabrikationsvinst och handelsvinst behandlas olika. — Även eljest antages ju FAL 38 § leda till samma resultat som motsvarande stadgande i DFAL och NFAL; se SOU 1925: 21 s. 122, Udkast til Lov om Forsikringsaftaler s. 78, samt vidare Bentzon & Christensen a.a. s. 232 f. Argumenteringen härför är emellertid icke helt träffande. Sålunda anföres det — se sistnämnda två arbeten — att FAL 38 § kunde leda till alltför låg ersättning, vilket synes utgöra ett cirkelslut, enär meningen tycks vara: för låg jämfört med DFAL, som emellertid i motsats till FAL medger ersättning för handelsvinst. Det tillägges sedan, under hänvisning till ordet »alltså» i FAL 38 § andra punkten, att meningen torde vara densamma som i DFAL. Härtill må anföras, att de svenska motiven med ordet alltså avse, icke att det efterföljande om avdragen skall beteckna en bestämning av principen, utan endast att därmed en erinran gives om att de sparade kostnaderna måste subtraheras; SOU 1925: 21 s. 110.

och för sig göras gällande, såsom i mycket allmän form ofta sker, att försäkringen skulle avse ett objektivt bestämbart intresse, sakvärdet, men icke vinstintressen och dylika av diverse obeständiga inflytanden beroende storheter.[80] Redan de accepterade metoderna för sakvärdering i övrigt äro alltför litet ägnade att till sina resultat förutberäknas för att en dylik distinktion skall kunna göras på utredningsmässiga grunder eller hänvisningar till premiestatistik etc.;[81] och uppfattningen om sakvärdet såsom ett i anförda mening objektivt värde har förut tillbakavisats. Ett annat försäkringsmässigt argument nämnes emellertid, som upptagits och bemötts i lagens motiv. Det hävdas nämligen från försäkringshåll, att visserligen vore sagda vinstintresse ett försäkringsbart intresse, men detta utgjorde icke föremål för brandförsäkring i egentlig mening utan skyddades genom *avbrottsförsäkring*. Härvid är först att framhålla, att detta strider mot det samtidigt anförda argument,[82] som bygger på bl.a. berikandeförbudet;[83] och såtillvida innefattar åsikten också en inadekvat eller i varje fall förenklande bild av avbrottsförsäkringens uppgifter, sådana de vanligen framställas. Ty så mycket torde stå klart, att ersättning på grund av sådan försäkring avser uppkommen förlust, och om därför på förut angivet sätt redan anskaffningskostnaden skyddar häremot, så kan ytterligare ersättning icke givas utan att handelsvinsten täckes två gånger. Genom anförda bestämning av avbrottsförsäkringens ändamål öppnas möjligheten för just den risk som det så ofta varnas för, nämligen att ett intresse kommer att täckas av två försäkringar.[84] Som i motiven också antydes, har avbrottförsäkringen till uppgift, icke att ersätta

[80] Se härom ovan kap. 4.

[81] Svårigheterna härutinnan vid fastställandet av tillverkningskostnad belysas av Hoppe a.a. s. 176 ff.

[82] Se sålunda Holmgren & Lindbohm a.st.

[83] När det nämligen säges, att vinsten såsom »imaginär» icke har värdekaraktär.

[84] Så blir fallet i den del omsättningen kan uppehållas. — Jfr härtill SV 12/1927 (s. 282 not 58).

den förlust eller minskning i de angripna värdena, som uppkommit genom den till ersättning kvalificerade sakskadan, utan att ge ekonomiskt skydd mot de ytterligare förluster, som kunna inträda till följd av att de skadade objekten icke kunna brukas till framskaffandet av ytterligare fördelar, företrädesvis sålunda följdskador på grund av sakskador å fasta eller lösa anläggningar.[85] Någon typ av avbrottsförsäkring, som anknyter till enbart varuskada utan avbrott i rörelsen, finnes såvitt bekant icke. Och i varje fall har därutöver den invändning, som anföres i motiven,[86] fortfarande aktualitet: det är icke vanligen förekommande att skydda sig mot skador av denna typ genom avbrottsförsäkring. Avbrottsförsäkringen synes överhuvud icke vara så allmänt utredd, att den skulle medge ett kongruent skydd.[87]

Ur en annan synpunkt måste man emellertid resa tvivel mot motivens uttalanden om fabrikationsvinstens ersättande. De strida som nämnts ovedersägligen mot *lagens ordalydelse*. Principen kan därför endast accepteras som ett möjligt *tolkningsalternativ i särskilda fall,* då av tämligen extensiv natur, varvid man eventuellt kunde stödja sig på ändamålssynpunkter, som tagit sig uttryck i lagens förarbeten och jämväl i kulansens form ifrågasatts i praktisk tillämpning. De fall där spörsmålet blir aktuellt äro nämligen till större delen sådana, där redan den faktiska situationen avviker från den i lagen tänkta, på liknande sätt som förut berörts för 37 §:s del. Om sålunda reproduktion eller annan återanskaffning icke kan ske är det

[85] Se Nordengren a.a. s. 10: »Avbrottsförsäkringens uppgift är sålunda att svara för den förlust, som drabbar en försäkringshavare därigenom, att hans verksamhet på grund av *brand* blir för viss tid helt eller delvis avbruten». Jfr Allmänna försäkringsvillkor för avbrottsförsäkring i anslutning till lagen om försäkringsavtal den 8 april 1927, Art. 1. »Försäkringsgivaren ersätter endast skada genom avbrott förorsakat av brand» . . . »Lika med brand skall härvid anses olyckshändelse, mot faran varav brandförsäkringen gäller». Se vidare i samma riktning Bowman a.a. s. 34.

[86] A.st.

[87] Jfr ovan not 58 anförda uttalanden.

fiktiva momentet i 38 § särskilt iögonenfallande.[88] Gäller det varor som äro efterfrågade ligger det i den presumtive köparens intresse att kunna tillhandahålla dem; skall man taga den föreskrivna operationen på allvar kan man därför antaga, att det av köparen till sist accepterade priset skall vid dylikt undantagsfall tendera att ligga på gränsen mellan hans utförsäljningspris och säljarens eget anskaffningspris, så att handelsvinsten blir delad mellan parterna. Beror åter svårigheterna av att säljarens egen omsättning påverkats eller förhindrats, innebär mönstret en framtvingad realisation, vilket icke varit i lagen förutsatt. Andra förhållanden kunna medföra ytterligare variation. Accepterandet av 38 § efter ordalagen leder därför i dylika situationer till att stundom hela handelsvinsten ersättes, stundom en mindre del, ibland åter ingenting alls av densamma, och någon gång slutligen till att ersättningen kommer att understiga anskaffningskostnaden, vare sig såsom originalkostnad, vilket måhända har mindre betydelse, eller såsom motsvarande speciellt ogynnsamma anskaffningsmöjligheter för försäkringshavaren. Under sådana förhållanden vore det befogat att till en viss grad frångå 38 §. En sådan komplettering av densamma skulle jämväl kunna förenas med ett beaktande av att, såsom undantagsvis kunde vara fallet enligt ovan, dess tillämpning i andra situationer ledde till vinst på grund av försäkringsfallet.

Redan i sin nuvarande formulering medgiver emellertid såsom förut berörts 38 § ett visst hänsynstagande till *redan intjänad vinst*. I normalfallet kan detta visserligen blott undantagsvis förekomma, nämligen väsentligen då den skadelidandes originalkostnad, evalverad till nuvarande penningvärde, under-

[88] Bonbright upplyser, a.a. I s. 378 not 42, att det bland skadereglerare »in their actual practice outside of the courtroom» är vanligt att låta valet av värderingsmetod avgöras av om återanskaffning kan ske i tid för att marknaden ej skall förloras; detta även då förfaringssättet strider mot den vanliga värderingsprincipen i amerikansk försäkringspraxis, nämligen replacement cost; se vidare a.a. s. 372 ff.

stigit det vanliga anskaffningspriset. Och detta gäller också i mer påfallande grad den s.k. fabrikationsvinsten. Denna behandlas därvid på ett något ambivalent sätt i motiven till 38 §. Å ena sidan får termen, i exemplet med mjöllagret, beteckna överskottet utöver tillverkningskostnaden. Därvid antages överskottet bero av att mjölpriserna stigit. Samtidigt inkluderar den emellertid grossistens anbud. Detta kan emellertid icke rimligtvis återföras enbart på stegring av mjölpriserna, ty även om dessa varit stabila, skulle anbudet väl ha överstigit producentens kostnad.[89] I den så bestämda produktionsvinsten ligger det därför två moment, nämligen en *handelsvinst* och en *konjunkturvinst*. Behovet av att skilja på dessa två i och för sig vaga begrepp ligger i följande omständigheter: under eljest lika förhållanden innebär mjölprisets stegring, att samtliga producenter erhålla en viss handelsvinst, vilken för övrigt stundom kan rent numeriskt skiljas från konjunkturvinsten.[90] Insatt i 38 §:s schema kan den presumtive producenten-köparens pris tänkas innesluta den första kategorien, men ej eller i varje fall icke helt den andra.[91] — Förhåller det sig nu ytterligare så, att den av skadan drabbade producenten har lägre kostnader än övriga, så döljes i detta förhållande en särskild *fabrikationsvinst,* som helt naturligt utgår enligt 38 §. Detta har sitt särskilda intresse, då man nämligen eljest icke framhåller denna möjlighet; bortsett från handelsvinsten i övrigt, så kan denna typ av vinst ersättas enligt 38 §, och detta för övrigt även om det efter branddagen skulle visa sig, att någon vinst vid försäljning överhuvud ej skulle hava uppkommit.[92] Och det bör slutligen framhållas att — i likhet med

[89] Under normala förhållanden; eljest blir problemet ett annat.

[90] Så vid legal maximering av handelsvinst.

[91] Jfr ovan s. 469 och not 76.

[92] »Vinst» i sådant fall innebär, att försäkringshavarens läge såtillvida var gynnsammare än andra producenters, som kostnad och pris för honom gått jämt ut eller hans konjunkturförlust i allt fall varit mindre än den »normala».

vad fallet är vid handelsvaror — detta stundom kan leda till berikande för försäkringshavaren på grund av försäkringsfallet, nämligen då omsättningen icke påverkas, emedan reserver kunna utnyttjas.

4. Som förut nämnts ha de allmänna försäkringsvillkoren i fråga om fabriksvarulager föreskrivit en annan ordning än den i FAL antagna; de bestämma nämligen försäkringsvärdet till den aktuella *tillverkningskostnaden,* ehuru begränsad till högst försäljningspriset. Det sistnämnda tillägget har sitt naturliga berättigande ur kompensationssynpunkt. Dock kan därvidlag möjligen en reservation anföras. Det är ju ingalunda givet att ett företag nedlägges därför att det går med förlust, såvitt blott de fasta kostnaderna täckas,[93] och än vidare kan ju tillverkningskostnaderna befinna sig i en tillfällig stegring. Om då tillverkningen likväl fortsättes kan det vara kombinerat med en planering, enligt vilken försäljningen uppskjutes i avvaktan på bättre förhållanden. I den mån därför för hela varulagret icke kan konstateras såsom faktiskt utrett eller avtalat ett — lägre — försäljningspris, kan principen i fråga leda till en förlust för försäkringshavaren, vilket eventuellt eljest icke skulle hava uppkommit.[94] Såtillvida innebär regeln en viss osmidighet, möjligen av försäkringsmässiga skäl ofrånkomlig, därest kostnadsmetoden eljest skall bibehållas. Ur allmänt skadeståndsrättsliga synpunkter bibehåller frågan sin betydelse. — Bortsett nu härifrån, så innebär som nämnts regeln, att tillverkningskostnaden skall vara ledande. Detta betyder ju också, att på grund av försäkringsfallet förlorad vinst icke ersättes. Regeln är klar och föranleder inga andra kommentarer än dem, som kunde utlösas av den förvånande uppfattningen,

[93] Jfr Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 20 f., 28 f.

[94] Detta gäller också 38 §, ehuru kanske icke i samma utsträckning; stundom kunna ju omständigheterna vara sådana, att den fiktive köparen skulle betala mer, vilket dock förutsätter att försäljning i öppna marknaden av varorna icke i omedelbar anslutning sker.

att detta system verkligen skulle svara mot FAL 38 §:s reglering av frågan.[95]

II. Fortfarande är emellertid en fråga av vikt i avseende å försäkringsvärdet för varor obesvarad, nämligen hur i de fall, då *försäljningsvärdet* skall vara normerande för ersättningen, detta skall bestämmas. Såvitt angår de allmänna försäkringsvillkoren så föreskriva dessa, att försäljningsvärdet skall utgöra värdemåttstock blott i fråga om såld vara, färdig för leverans, samt vara, vars kostnad vid försäkringsfallet översteg det pris, vartill den då »hade kunnat försäljas».[96] Självfallet utgör det faktiskt avtalade priset ett subjektivt värde. Vad det andra fallet beträffar, så kunde man i första hand vara benägen att härvid hänvisa till vad enligt FAL[97] om saluvärdet gäller. Oavsett hur härmed förhåller sig, synes det likväl ligga nära till hands att även i fråga om försäkringsvillkorens nämnda värde antaga en subjektiverad norm. Ty då försäkringshavaren

[95] Se härom ovan vid not 55. — I SOU 1925:21 s. 119 f. avvisas anförda värderingsprincip från den synpunkten, att fabrikationsvinsten då fölle utanför ersättningen. — I avseende å det under I anförda må slutligen hänvisas till en diskussion mellan försäkringspraktiker i årgångarna 1920 och 1921 av tidskriften Gjallarhornet.

[96] Se ovan not 54 citerade försäkringsvillkor.

[97] Enligt DFAL och NFAL 38 § skola handelsvarulager värderas efter anskaffningskostnadsmetoden och fabriksvarulager efter försäljningspriset. — Bentzon & Christensen a.a. s. 230 f. anför att det sistnämnda — härvid hänvisas till det objektiva värdet såsom föreskrivet i 36 § — skall bestämmas som normalt marknadspris; och detta hävdas även för det fall att varan faktiskt sålts till ett visst högre pris. I så måtto skulle emellertid värdet vara subjektivt, att lägre priser, liksom individuellt utverkande omkostnader, »formentlig» skola beaktas. Berikandeförbudet i 39 § skulle nämligen ha sådan verkan. Därvid är emellertid att beakta, att i anförda arbete s. 234 f., i enlighet med den gängse åsikten i litteraturen — jfr Sindballe, Dansk forsikringsret s. 19 och Ussing, Enkelte Kontrakter s. 250 — förmenas 39 § vara tillämplig även i avseende å DFAL:s värderingsregler, i motsats till vad för svensk rätt hävdas; se härom ovan s. 280 not 57. I någon motsättning till den berörda hänvisningen till det normala marknadsvärdet resp. det objektiva värdet står en annan formulering i angivna sammanhang; uttrycket i DFAL 38 § om priset »ved Salg paa almindelige Vilkaar» uttolkas nämligen så: »D.v.s. saaledes som vedk. Producent plejer at sælge sina Varer, saalænge Virksomheden gaar sin normale Gang».

betages ersättning för tillverkningskostnaden, motiveras detta med att han eljest skulle erhålla en förmögenhetsökning;[98] och så vore icke fallet därest varan kunnat av honom säljas fördelaktigt. — Eljest kan icke vare sig enligt FAL 38 § eller de allmänna försäkringsvillkoren saluvärdet direkt läggas till grund vid uppskattningen, utan antingen kostnaden (enligt villkoren) eller 38 §:s speciella pris.

Den i det ifrågavarande stadgandet föreskrivna metoden lämpar sig emellertid föga för praktisk användning; det saknas i allmänhet upplysningar om där avsedda priser och i den mån de förekomma utgöras de av realisationspriser, vilka i det hela icke ha bäring å det här aktuella värdet.[99] I motiven framhålles också, att »direkt» upplysning om avsett pris ej kan erhållas och det tillägges: »Det kräves en subjektiv, förnuftig uppskattning; till de objektiva grunder, från vilka denna uppskattning kan utgå, höra självfallet även de priser, som yrkesidkaren hade kunnat uppnå vid försäljning i vanlig ordning».[1] Uttalandet synes närmast antyda, att bedömningen skall grundas å försäkringstagarens individuella förhållanden; den säges ju skola vara subjektiv och utgå från bl.a. de priser, som kunnat uppnås vid reguljär försäljning. Såvitt gäller avdragens företagande torde i allmänhet heller icke något tvivel råda härom.[2] Å andra sidan användes den formuleringen att uppskattningen skall vara »förnuftig» och att därvid bland »objektiva» omständigheter ingår nämnda pris, varvid också användes det mer neutrala uttrycket »yrkesidkaren», vilket allt kunde uttrycka en objektiverande tendens, svarande mot den

[98] Se Holmgren & Lindbohm a.a. s. 65.

[99] Motiven, SOU 1925:21 s. 119, använda visserligen en dylik formulering, då det säges att avgörande skall vara det pris som skulle betalas av en köpare, som övertoge hela lagret för att »realisera det i samma ordning som försäkringshavaren själv skulle hava tillämpat», men detta är uppenbarligen intet annat än just en formulering. Lagtexten har icke detta eller därmed likvärdigt uttryck.

[1] A.st.

[2] Se bl.a. Bentzon & Christensen a.a. s. 231 f.

i DFAL 38 § antagna.[3] I själva verket synes det dock, med hänsyn bl.a. till dessa svårtolkade uttalanden, tämligen lönlöst att söka utläsa ett ställningstagande i frågan ur lagmotiven. Och FAL:s ordalag ge icke nog ledning, ehuru de å andra sidan efter orden kunde tillämpas så att endast mer objektiva omständigheter finge inverka och alltid skulle så göra, även om de saknat subjektiv relevans.[4] Dock torde detta icke ha varit ett syfte hos lagtextens författare.

Frågan må belysas genom ett angivande av de olika viktigare pristyper, som kunna vara relevanta, nämligen i huvudsak dessa:

1. Det normala marknadspriset. — FAL 38 § använder om det där beskrivna fiktiva priset formuleringen »kunna antagas hava bort inbringa». Detta kunde uttrycka en tendens mot ett marknadspris av normaliserad typ; dock kan satsen också tolkas som ett uttryck för det faktiska priset, i kombination med ett svagare bevisningskrav.

2. Det för försäkringshavaren normala priset. — I DFAL 38 § användes uttrycket »Salg paa almindeliga Vilkaar».[5]

3. Det faktiska pris, som försäkringshavaren i det hypotetiska förloppet kunde antagas hava erhållit (jfr FAL 38 §: »kunna antagas hava bort inbringa»).[6]

Av motivens nyss citerade uttalande kunde man möjligen ha fog för slutsatsen, att alternativ 3 vore att lägga till grund för skadevärderingen, i det att det borde ske en subjektiv uppskattning med hänsynstagande till vad som kunnat uppnås vid vanlig försäljning (obs. dock »yrkesidkaren» m.fl. uttryck;

[3] Se ovan not 97.

[4] Se ovan s. 465 f.

[5] Bentzon & Christensen a.a. s. 230 utlägger som nämnts detta så: »saaledes som vedk. Producent plejer at sælge sina Varer, saa længe Virksomheden gaar sin normale Gang»; följaktligen är värdet i så måtto subjektivt, att hänsyn tages till försäkringshavarens »normala» situation, däremot icke till speciella förbindelser etc.

[6] Så till synes Bowman a.a. s. 33; jfr dock s. 34, där måttstocken anges som producentens »sædvanlige Salgspris».

se ovan).[6] En sådan tolkning är emellertid svår att förena med 38 §:s ordalag; den där nämnde presumtive köparen kan ju inte antagas bestämma sin köpeskilling efter förhållanden, som äro speciella för just denne säljare. I varje fall skulle utifrån detta sådana priser ej beaktas, som kunnat uppnås på grund av speciella förbindelser eller hos en viss köpare; det säges ju också att priserna ifråga skola avse försäljning i »vanlig ordning». Därutöver lägger emellertid icke vare sig lagtexten eller motiven hinder i vägen för hänsynstagande till försäkringstagarens individuella förhållande.[7] Tvärtom säges ju uttryckligen att uppskattningen skall vara subjektiv. Men denna subjektivitet bör då — synes det — också ha varit att räkna med i det hypotetiska förloppet; eljest saknas egentligen anledning att beakta densamma.

---

[6] Hult, Föreläsningar s. 74 f. hävdar, att det i 38 § vore fråga om ett objektivt värde i »den mest egentliga bemärkelse». Uttalandet framstår emellertid snarast som en konsekvens av föreskriften om försäljningsvärdet och kan avse att beteckna detsamma som objektivt just i dess egenskap av ett omsättningsvärde i motsats till bruksvärdet och det är ju under alla förhållanden tydligt, att bruksvärdet av konsumtionsobjekt har en speciellt subjektiv anknytning till nyttjaren. Vid sådan tolkning uttrycker uttalandet i fråga icke någon markerad ståndpunkt till frågan om hur priset ur förevarande synpunkt skall bestämmas. I anslutning till den i FAL:s motiv angivna indirekta metoden, erinrar Hult vidare rörande det pris, som »kunnat uppnås», att avdrag skall ske för undgången handelsrisk, varigenom försäkringshavaren blivit oberoende »av den växlande lyckan vid försäljning på sedvanligt sätt».

[7] Förutsatt riktigheten av det anförda skulle svensk rätt härutinnan innefatta en avvikelse från dansk, så som den enligt ovan not 97 blivit tolkad: försäkringsvärde=normalt marknadspris. Det rättsfall som därvid anföres — vilket för övrigt härrör från tiden före DFAL:s ikraftträdande — utgör emellertid icke något bindande stöd för påståendet. I fallet, UfR 1928 s. 1132 (se Bentzon & Christensen a.a. s. 230), säges visserligen marknadspriset utgöra värdemåttstock. Men bortsett från vagheten i termen (varförutom det icke är tal om det normala priset), så förekommer uttalandet i domskälen såsom led i en argumentering i frågan, huruvida vid halvfabrikat till nämnda pris borde läggas vissa allmänna omkostnader; om själva marknadsvärdet stod i målet icke någon strid. Vad tvistefrågan be-

träffar så medgavs för halvfabrikat (däremot icke för obearbetade råvaror) tillägg för försäkringshavarens nämnda kostnader, vilket snarare tyder på individualiserad uppskattning. Det framgår av ett i domen åberopat responsautlåtande, se vidare ASR 281, att dylikt tillägg svarar mot försäkringspraxis. — I ett senare fall, UfR 1944 s. 1170, har ersättning för skadat korn ej bestämts till det pris, som kunnat erhållas i fria marknaden »under hänsyn till den förhållandevis ringa mängd frihandelskorn, som kunde antagas komma i marknaden, och de särskilda förhållanden, som göra sig gällande vid fastställandet av priset härför.» Å andra sidan har i ett tidigare fall, ASD II s. 321 (1922), ersättning för mjölkförlust p.g.a. sjukdom hos ko icke ansatts till Andelsmejeriernas noteringar, utan till ett högre belopp med motiveringen, att ersättningen ej skall sättas lägre än till den verkliga lidna förlusten och att det pris, vartill mjölken skulle ha kunnat försäljas, översteg noteringen. De knapphändiga formuleringarna lämna ej utrymme för några bestämda slutsatser. Man kunde måhända våga den hypotesen, att försäkringstagaren kan få ersättning efter det »subjektiva» priset, om det kan med någon säkerhet antagas, att han skulle ha erhållit detta och det ej vore beroende av extraordinära förhållanden.

Kap. 9.

ALTERNATIVA OCH SUPPLERANDE UPPSKATTNINGSMETODER I SAMMANFATTANDE FRAMSTÄLLNING.

A. ALLMÄNT OM GRÄNSFALL MELLAN SKILDA FORMER FÖR VÄRDERINGEN.

I. Det rubricerade ämnet kan i viss mån sägas vara inneslutet redan i den föregående framställningen, ty i avsevärd utsträckning är det just förhandenvaron av flera alternativ, mellan vilka ett val måste företagas, som aktualiserar de rättsliga spörsmålen. Om man anger värderingsfrågorna såsom avseende *dels* förutsättningarna för den ena metodens företräde framför den (eller de) andra möjliga, *dels* det närmare utförandet av värderingen enligt den valda metoden, kan ju ämnet därmed synas vara i det hela uttömt. Emellertid har i de tidigare avsnitten intresset framför allt riktats på den sistnämnda sidan av saken, mindre på de förra frågorna [1] (det må väl medgivas att avgränsningen är något villkorlig men såsom präglande ämnet överhuvud kan detta icke helt undvikas), vilka åter i förevarande avsnitt främst intressera. Ehuruväl det följande med hänsyn till det anförda delvis kommer att innefatta ett förnyat upptagande av redan berörda frågor, synes det likväl även i den delen befogat att icke utesluta detsamma, särskilt på grund av behovet av en samlad överblick över det

[1] Se vid återanskaffningskostnadsmetoden ovan s. 405 ff. och vid saluvärdesbestämningen s. 446 ff.

område, på vilket den antydda konkurrensen mellan flera möjliga tillvägagångssätt för skadans uppskattande framträder. Härunder inneslutas också fall, i vilka praktiska omständigheter förhindra användandet av ett viss stipulerat värderingssätt och en supplererande metod måste angivas; den omöjlighet det därvid är fråga om är, därest stränga krav på dess precisering uppställas, i stor utsträckning av blott relativ natur (såsom är fallet med så många frågor på detta område av svävande och överglidande signifikans). Erinras må sålunda därom, att antagandet av återanskaffningsomöjlighet förutsätter en bestämning av vilket substitut återanskaffningen skall gälla; därvid iakttages, att strikt taget fullständig identitet ofta (eller kanske oftast) icke kan uppnås,[2] men att å andra sidan vid en vidsträckt definition av den funktion som skadats substituering endast i sällsynta undantagsfall är utesluten.[3] — I vad mån — efter vad nu anförts — det i detta kapitel avsedda ämnet ägnar sig för särskild behandling får den fortsatta framställningen utvisa. Inledningsvis skall först mot bakgrunden av den tidigare diskussionen tecknas utgångsläget för detsamma och angivas de huvudfrågor, som därav kunna härledas.[4]

II. I sådant hänseende bör det vara ändamålsenligt att utgå från den motsatsställning, som står i förgrunden för hela ämnet och ger uppskattning för rättsliga ändamål dess karaktäristiska, från värderingen i övrigt avvikande kännetecken: nämligen den mellan kostnad och värde (d.ä. funktionsvärde).[5] Betydelsen härav är som bekant den, att *återanskaffningskostnaden,* vilken här skall få tjäna som första anknytningspunkt, antagits så-

[2] Jfr ovan vid kap. 7 om principerna för anskaffningskostnads bestämning, s. 408 ff.

[3] Se vid frågan om gränsen mellan ekonomiska och icke ekonomiska värden ovan s. 393 ff.

[4] Tilläggas bör slutligen, att om också icke av enbart rättspraxis kan erhållas något omfattande material av skiftande situationer, så äro skadefall praktiskt — och potentiellt — så rikt varierande, att en fullständig systematik över desamma icke rimligen kan eftersträvas.

[5] Jfr kap. 5 s. 294 f.

som den *grundläggande värderingsmåttstocken,* såväl inom den allmänna skadeståndsrätten som försäkringsrätten [6] men särskilt inom den sist nämnda disciplinen; den gäller för bruksföremål av olika slag och likså ofta — så i FAL 38 § — såsom en riktpunkt för bestämmandet av försäljningsvärdet.[7]. Än vidare är i fall, då saluvärdet står i centrum, marknaden ofta sådan att anledning saknas att göra större skillnad mellan kostnad och pris.[8] Anförda dominans av principen i fråga motiveras därmed, att större ersättning icke är erforderlig än den, som medger det läderade tillståndets återupprättande.[9] Och det är väl bl.a. också en parallell härtill, som föranlett en utpräglad tendens i värderingspraxis att utnyttja kostnaden som värdemätare.[10] Emellertid riktas mot metoden ofta av en avsevärd kritik.[11] Det uppgives därvid också, att man numera lägger mindre vikt vid »fysisk» värdering för att i stället såsom det principala värdet adoptera avkastningsvärdet (i vidsträckt mening); egendom skulle vara värd icke mer och icke mindre än vad som svarar mot det utbyte den kan ge.[12] Samtidigt framställas invändningar även mot domstolars ställningstaganden

---

[6] Vid reglering av varuskador brukar ofta, även vid ansvarighetsförsäkring, den i FAL 38 § föreskrivna metoden användas; jfr ovan s. 3 f.

[7] Saluvärdet framstår därför som ersättningspost ofta såsom en kamouflerad kostnad; jfr ovan s. 445 f.

[8] Jfr Magne Schjødl, Norsk ekspropriasjonsrett s. 259.

[9] Se ovan s. 308 ff.

[10] Se Bonbright a.a. I s. 188 ff. och jfr Lawrance, May & Rees a.a. s. 112 ff. Jfr mer speciella uttalanden hos Tham, Handledning i värdering av fastigheter s. 38 ff., 51 f. och Schibbye, Lærebok om maskinforsikring s. 57 f.

[11] Se Bonbright a.a. I s. 275; jfr Hoppe, Versicherungswert und Ersatzwert in der Feuerversicherung s. 2.

[12] Jfr härtill Bonbright a.a. I s. 156 f. — Se vidare Lawrance, May & Rees, a.a., vari kostnadsmetoden icke tillägges alltför stor vikt; den rekommenderas särskilt för objekt som sällan omsättas å marknaden; se s. 112 ff. Detta betingas synbarligen bl.a. av det sätt på vilket värderarens primära uppgift angives, nämligen såsom »the estimation of present fair market value», a.a. s. 1. Jfr vidare Jarle, Värdet av en lägenhet och kostnaderna för densamma, Ekonomiska samfundets tidskrift 1952 s. 157 ff.

till förmån särskilt för den nämnda metoden; ehuru kostnad blott utgjorde ett bevis [13] om värdet säges den ha tenderat mot en identifikation med detsamma.[14] Bl.a. har det blivit en tvistefråga om företag med dålig avkastning skola värderas ur kostnadssynpunkt [15] eller efter kapitaliserat avkastningsvärde.[16] Motsättningen i fråga synes emellertid delvis vila på ett underlåtande att klart skilja specifikt rättsliga och eljest ekonomiska frågor från varandra; detta antydes av föreställningen att kostnadsmetoden i den rättsliga användningen väsentligen borde vara att förstå som bevisning om värdet.[17] Visserligen användas

---

[13] Jfr ovan s. 306 ff., vid framställningen av värderingsförfarandets grunddrag.

[14] Bonbright a.st. — Ett i viss mån parallellt förhållande i nordisk rättsdiskussion har antecknats i avseende å den s.k. orsakskonkurrensen.

[15] Denna metod har ju därvid särskild tillämpning å byggnader och inventarier; beträffande jorden sammanfaller anskaffningskostnad och marknadsvärde i stor utsträckning, och det sistnämnda är i sin tur ofta beroende av avkastningsvärdet; jfr dock nedan not 16.

[16] En fara i den motsatta riktningen är också tänkbar. Sålunda framhålles i SOU 1948: 4 s. 89 f., rörande avkastningsvärdets betydelse vid bestämmandet av expropriationsersättning, att ofta — särskilt i fråga om mindre jordbruksfastigheter — avkastningsvärdet är relativt ringa och icke svarar mot saluvärdet. I själva verket kan ju avkastningsvärdet icke ställas parallellt till saluvärdet, utan det sistnämndas motsvarighet är bruksvärde, utgörande antingen avkastningsvärde eller konsumtionsvärde. Den i texten nämnda kritiken synes delvis vila på ett förbiseende härav, liknande det som förekommer vid uppställandet av motsatsparet objektivt värde (saluvärde) — subjektivt värde (bruksvärde), se ovan s. 330 f. — Se härtill Hoppe a.a. s. 105, 146 ff. med kritik mot bl.a. ÖVVG § 76 och ÖVB, Art. 20, enligt vilka stadganden värdet av byggnad vid underlåtet återuppförande utgöres av dess »Verkehrswert». — Jfr vidare Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 20; det framhålles principiellt, att det ifråga om t.ex. jordbruksfastighet vore riktigare att säga, att ägaren tillgodoräknar sig en låg ersättning för sitt arbete, att han främst köpt ett arbetstillfälle, än att förräntningen är dålig (ehuruväl förhållandet f.n., för svenska förhållanden, är mindre framträdande). Jfr Magne Schjødt a.a. s. 255.

[17] För den utomrättsliga värderingen kan naturligen detta ofta vara fallet. Uppgiften för värderaren angives som nämnts ofta vara att finna »present fair market value», och för detta kan t.ex. byggnadskostnaden

stundom formuleringar som förefalla att ha en dylik innebörd, men för den bakomliggande rättsliga motiveringen är uppfattningen icke adekvat. Motiveringen för densamma är som redan påpekats framförallt att genom kostnadens utgivande möjlighet till återupprättande av det skadade tillståndet beredes vederbörande.[18] Än vidare är det just i fall, då behovet av *funktionell värdering* (alltså av »utbytet») av det ursprungliga objektet framträder — t.ex. då detsamma i något väsentligt avseende icke motsvaras av substitutet och då alltså kostnaden borde få tjäna såsom bevisdatum enbart — som dess onöjaktighet i nämnda hänseende framträder.[19] [20] Visserligen kunde till nöds sistnämnda brist delvis läkas därigenom, att — såsom stundom sker — med beaktande av bl.a. ifrågavarande omständigheter kostnadsprincipen utöver effekten att fixera och begränsa skadan[21] får tjäna syftet att bestämma bruksvärdet:[22] den bildar sålunda både övre och nedre gräns för ersättningen.[23] Detta är dock systematiskt något otillfredsställande. Snarare borde man på förut anfört sätt skilja mellan två principiellt

---

vara ett viktigt bevisdatum; se Lawrance, May & Rees a.a. s. 1 samt Martin & Estill, Valuation of property s. 4. — Att detta också har aktualitet för utredningen i ersättningsfrågor är tydligt.

[18] Tidigare har dock berörts, att vid konsumtionsobjekt kostnaden kan i undantagsfall vara ett potentiellt bevismedel för värdet (nyttovärdet); se ovan s. 302 ff.

[19] Jfr härtill vad ovan s. 419 ff. anförts rörande företagande av avdrag för värdeminskning.

[20] I själva verket torde kritiken i sak ha motiverats av bl.a. en uppfattning, att domstolarna icke tillräckligt beakta värdeminskningen; se t.ex. i sådan riktning Bonbright a.a. II s. 1183 ff., jfr å andra sidan ovan s. 427 not 85.

[21] Jfr den särskilda motiveringen för metoden i fråga vid värdering av personlig lösegendom.

[22] Jfr Hagerup Bull, TfR s. 194, med hänvisning till den subjektiva kostnaden eller uppoffringen (i anslutning till gränsnytteteorien); se ovan s. 373 f. Se å andra sidan Bonbright a.a. I s. 153 ff. rörande det skälet för kostnadsmetoden, att kostnad och pris tendera att sammanfalla i »normal value» o. liknande.

[23] Bonbright a.a. I s. 156; se vidare ovan s. 403 f.

skilda sätt att bestämma ersättningen för skadan: antingen genom att bereda reparation, eller genom uppskattning av värdet å det objekt som med reparationen avses. Man får då å ena sidan kostnaden, å andra sidan försäljningsvärdet och bruksvärdet, det sistnämnda bestående i avkastnings- och konsumtionsvärde. Denna uppdelning motsvarar också regelsystemet. Grundläggande är kostnaden; som regel endast då en avvikelse mellan substitutet och det ursprungliga objektet föreligger, respektive då tillståndet eljest icke kan återställas, har man anledning utföra en värdering i funktionell mening.[24] Inom detta värderingsområde slutligen kan en motsvarande diskrepans ifrågakomma mellan flera, var för sig potentiellt tillämpliga funktionsvärden.[25]

[24] Därvid bortses från de fall då båda metoderna leda till samma resultat (jfr not 15 ovan), varvid den bekvämaste eller billigaste metoden har företräde. — Jfr t.ex. ersättning för expropriation av fastighet. Denna bestämmes ju på grundval särskilt av ortens pris; samtidigt innefattar detta kostnaden för inköp av en motsvarande fastighet. Det bör dock erinras om att — även om det vid expropriationsersättning spelar mindre roll — de båda posterna ur värdesynpunkt ändå icke helt sammanfalla, ty för den ena parten minskas värdet med kostnaden för köpet, respektive försäljningen. När det — som vanligt är — för icke återanskaffningsbara föremål, såsom tavlor och antikviteter, hävdas att värdet svarar mot den möjliga köpeskillingen, borde en korrektion göras för bl.a. försäljningskostnader och där så är aktuellt också för provision till eventuell kommissionär. — Jfr Bentzon & Christensen, Lov om forsikringsaftaler s. 220 f.; Grundt, Lærebok i norsk forsikringsrett s. 210.

[25] De mycket skiftande och komplicerade värderingsmetoder, som av utredningsskäl, på andra praktiska grunder och särskilt emedan en viss av de konventionella metoderna icke kan användas, i värderingsteknik ifrågakomma, få förbigås och äro väl icke heller av mer omedelbart intresse för ämnet; det hänvisas dock till anmärkningarna i kap. 5. Ett exempel på svårigheterna må angivas: Vid uppskattningen av ett helt företag är kostnadsmetoden föga brukbar, särskilt om, såsom vid total förstörelse torde vara vanligt, företaget icke i samma skick återupprättas. Har åter skada träffat endast en del av en företagsenhet synes kostnadsmetoden som regel vara den mest ändamålsenliga; salupriset är av naturliga skäl icke tillämpligt, och att uppskatta det skadade objektets andel i värdet av det

III. Det är såsom har antytts till det nu anförda som behovet att taga ställning till alternativa och supplerande värderingsmetoder anknyter. När dessa frågor i det följande behandlas synes det vara lämpligt att inledningsvis giva en framställning — delvis generaliserande och förgripande det senare — över olika möjligheter att innehållsmässigt uppfatta skade- respektive värdebegreppet för förevarande komplex av gränsfall; detta är ju prejudicerande för frågan om den nyss berörda motsättningen mellan kostnad och värde eller skilda värdekonceptioner föreligger eller om restitutionsomöjlighet får antagas. Framställningen får alltså följande gestalt.

1. Först beröres — under rubriken *objektiv* eller fiktiv *skada* — frågan om värdet respektive skadan såsom för ersättning relevanta. Rubriken går tillbaka på det ovan anförda förhållandet, att spörsmålet angår en motsättning mellan viss individuell skada å funktionsvärde och en standardiserad värdering.

2. Härefter upptages mot angivna bakgrund frågan hur värderingen skall företagas, då objektet har — eller fingeras ha — flera *alternativa* funktioner (man jämföre variansen i automobils bruks- respektive bytesvärde).

3. Slutligen behandlas de fall, då den eljest stipulerade värderingsmetoden icke kan genomföras, eller ej leder till avsedd reparation, t.ex. vid *restitutionsomöjlighet,* och därför kräver *supplering.* — Understrykas bör slutligen det redan anförda, att gränsen mellan de olika grupperna är flytande.

B. OBJEKTIV ELLER »FIKTIV» SKADA.

I. För att kunna bedöma de under A berörda gränsfallen måste man som nämnts först söka preliminärt bestämma *vilket eller vilka sorts värden,* som här äro aktuella.

---

hela stöter på stora vanskligheter; jfr Welinder, Företaget och dess ekonomi s. 28 f. — Jfr även i övrigt om s.k. Sachgemeinschaften, ovan kap. 4 III.

Först må erinras om att reglerna i FAL 37 och 38 §§ tämligen klart och formellt — ehuru icke fullständigt — skilja på typiska bruks- och omsättningsobjekt. För den allmänna skadeståndsrätten åter finnes ett bestämningsdatum i reparationssyftet, enligt vilket godsets faktiska funktion kan antagas vara avgörande för uppskattandet av skadan. Utifrån detta syfte vore det icke anledning att begränsa sig till FAL:s formella mönster; även ett bruksföremål borde i så fall, därest det vid realskadans uteblivande skulle hava sålts, värderas därefter, icke utifrån återanskaffningskostnaden.

Det är i huvudsak ostridigt, att det är den faktiskt lidna skadan som skall ersättas. Det antages i konsekvens härmed som regel, att vid bruksföremål kostnaden skall utgivas även om den överstiger ett eventuellt bytesvärde,[26] liksom det vid ersättning för till avsalu avsedd artikel bör vara likgiltigt om priset skulle understiga bruksvärdet; en annan sak är — i sistnämnda hänseende — att det kan vara befogat att sätta maximum till återanskaffningskostnaden.[27] Härvid hävdas — vid bruksfunktion — dock en modifikation, därest kostnaden skulle vara oskäligt hög eller intresset av viss restitution eljest av speciella skäl icke skulle vara beaktansvärt.[28] Detta undantag avser emellertid icke det här aktuella spörsmålet om vid bruksfunktion ett lägre saluvärde skall bestämma ersättningens storlek,[29] utan frågan om relevant skada i visst avseende och med hänsyn till visst nyttjande överhuvud föreligger. Och det har tidigare påpekats att resultatet därvid kan bliva att viss billigare

[26] Karlgren, Skadeståndsrätt s. 196.

[27] Jfr AFF § 27 b; producents lager av osålda varor värderas utifrån (den aktuella) tillverkningskostnaden med den begränsning, att ett lägre marknadsvärde bildar övre gräns.

[28] Karlgren a.a. s. 197 not 3 samt Strahl, Skada och vinning s. 18 ff.

[29] En annan sak är, att därest bruksvärdet av angivna skäl icke skulle vara relevant — helt eller till viss del — försäljningsvärdet dock antages bilda den nedre gränsen.

reparation får ske eller att sådan överhuvud icke medgives.[30] I så fall kan saluvärdet bestämma ersättningen men då såsom ersättning för en *annan* skada, nämligen angreppet på det med bruksvärdet sidoordnade försäljningsvärdet (förmögenhetsreserven).[31] — Det anförda mynnar sålunda ut i den allmänna satsen, att som regel ersättningen bestämmes efter *den faktiska funktionen, därest en annan beräkningsgrund skulle vara till den skadelidandes nackdel*; i så måtto bestämmes alltså skadan enligt huvudregeln subjektivt. Undantag får tills vidare göras för FAL:s mer formaliserade regler, varom mera senare.[32]

I det motsatta fallet åter, när *det alternativa värdet överstiger det »faktiska» värdet,*[33] är lösningen mer diskutabel. Visserligen kunde man även här vara benägen att söka densamma i föreställningen om skadeståndet såsom reparation; med andra ord, eftersom skadan innebär ett förhindrande av det hypotetiska förloppet, skall ersättningen söka utjämna denna effekt. Det anföres nu visserligen, att i rättsliga sammanhang det rör sig om ett »korrigerat» förlopp; men därvid är att beakta, att korrigeringen i fråga om regel innebär en begränsning av ersättningsskyldigheten, med hänsyn till adekvans, angreppsobjekt m.m., medan den här synes angå en eventuell utvidgning av ersättningen utöver den faktiskt konstaterade förlusten.[34]

---

[30] Frågan har förut behandlats i samband med kravet på att skadan skall vara ekonomisk. Det må här upprepas, att två skilda spörsmål föreligga; dels vid konsumtionsobjekt en värdering av det icke pekuniära intresset i förhållande till kostnaden, dels eljest en jämförelse mellan kostnad och ekonomisk förlust; se ovan kap. 6 C I.

[31] Se vidare nedan s. 509.

[32] Se nedan s. 510 ff.

[33] Till missförstånds undanröjande må framhållas att när formuleringar av denna typ här användas, de blott innefatta ett förkortat uttryck för värdet i den ifrågavarande, faktiskt konstaterade (hypotetiska) funktionen.

[34] Om man betraktar frågan som ett spörsmål om huru objektivt skadebegreppet skall förstås — jfr Karlgren, TfR 1951 s. 178 — har sammanställningen »objektiv skada» sålunda en annan innebörd än den vanliga; jfr motsättningen »objektiver Wert — ausserordentlicher Wert», ovan s. 331.

Det antages likväl tämligen allmänt, att även här det för den skadelidande fördelaktigaste beräkningssättet skall användas.[35] Ett betraktande av reparationssyftet med skadeståndet föranleder dock någon tvekan om satsen i så generell form kan de lege lata godtagas, liksom naturligen frågan om lämpligheten härav kan vara ägnad att framkalla större tvivel. Något tillfyllestgörande stöd i judikaturen av mer generell giltighet synes principen icke hava.[36] Visserligen kan tydligen icke heller den motsatta åsikten förbehållslöst hävdas annat än som en privat värdering, men såtillvida är den dock tjänligare som utgångspunkt, som den vilar på en klar — eller tämligen klar — förutsättning, medan den andra ståndpunkten motiveras med skilda argument, vilka var för sig icke äro eller icke visats vara generellt tillämpliga.[37]

Med den nu givna utgångspunkten är det för denna fram-

---

[35] Så Strahl, Skada och vinning, s. 17 f. och Expropriationsrättsliga uppsatser s. 187 ff.; jämväl Karlgren, s. 197, uttrycker denna åsikt, ehuru med någon reservation (»i stort sett»). Bergendal accepterar visserligen satsen ifråga, såvitt gäller beaktandet av ett högre saluvärde, men ställer sig i övrigt skeptisk; se SvJT 1949 s. 45 f. — Jfr också Øvergaard, Norsk erstatningsrett s. 323, med motsvarande ståndpunkt som Strahl, och Ussing, Erstatningsret s. 175; se även Bramsjö, Om avtals återgång s. 259. — Rörande olika tidigare åsikter på området se vidare Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser a.st.

[36] Det stundom åberopade fallet NJA 1948 s. 401, i vilket ägaren av en skadad bil fick ersättning för — utöver reparationskostnaden — även minskning av bilens försäljningsvärde, synes visserligen utgöra ett gott argument för åsikten ifråga. Såsom nedan närmare skall utvecklas är emellertid utbytesvärdet för bilar av icke ringa betydelse för ägaren, varför fallet, även om det utan tvivel i betydande utsträckning är ägnat till analogi, dock icke lämpar sig till fullständig generalisering.

[37] När mot uppfattningen, att ersättningstvång förutsätter visad förlust, invändes att den icke kan godkännas, enär den konsekvent genomförd skulle leda till orimliga resultat, innebär detta såvitt av argumenteringen framgår att reparationstanken ofta motväges av andra skäl, såsom behovet av enhetlighet (så Hagerup Bull, TfR 1920 s. 188 ff. i fråga om konsumtionsskada), bevisningssvårighet, rättskänslans krav m.m.; jfr vidare Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 187 ff. samt ovan kap. 2 B.

ställning naturligt att låta frågan i första hand avse, icke huruvida skada skall bestämmas objektivt eller icke, utan om ersättning skall utgivas, trots att skada icke såvitt visats inträffat[38] (eller stundom visats icke ha skett).[39] Det torde icke vara fruktbart att utan modifikation arbeta med en rättsprincip, enligt vilken skadebegreppet saknar referens till in casu inträffad för ägare etc. ogynnsam effekt; att åter något annat, fingerat subjekt skulle i situationen hava lidit skada i vanlig mening kan väl i och för sig icke vara av relevans.[40] Härtill kommer att den ifrågavarande objektiveringen här icke som eljest kommer att avse blott speciella konkurrensfall i det hypotetiska förloppet,[41] utan hela den faktiska situationen måste förändras, därest man på objektiva grunder ville fingera skada. Att t.ex. skada vid undandragande av brukandet av ett objekt anses föreligga, beror ju på att brukandet i vanliga fall representerar ett värde. Men i den här avsedda möjligheten svarar detta mot ett individuellt läge, där icke blott nämnda värde saknas, utan jämväl ägarens faktiska brukande ofta är fiktivt antagit. Detta är sålunda stundom fallet med de på gränsen mellan instituten skadestånd och obehörig vinst liggande situationer, då svaranden temporärt nyttjat kärandens egendom, utan att likväl denne förhindrats i sitt nyttjande respektive utan att ha betagits någon inkomst. Dessa skola i korthet beröras — för belysning av huvudfrågan — varefter den »objektiva» skadan vidare behandlas.

II. För »*vinstfallen*» har ju i rättspraxis i icke ringa utsträckning uttalats en skyldighet att giva ersättning för »intrånget».[42] Domstolarna ha t.ex. funnit, att svaranden icke haft rätt att utan ersättning nyttja visst annan tillhörigt område till upp-

[38] Jfr i kausalitetsfrågan ovan kap. 2 B IV 2.

[39] Om bevisningsläget se ovan kap. 5 C.

[40] Jfr formuleringen av HD:s dom i NJA 1950 s. 409; se i det följande.

[41] Jfr s. 125 ff.

[42] Härom se Hellner, Om obehörig vinst s. 229 ff.; jfr Karlgrens recension i TfR 1951, särskilt s. 178 f.

lagsplats o.d.[43] respektive, då svaranden tillgodogjort sig eljest avgiftsbelagda prestationer, statuerat att förlust åsamkats motparten eller att den vanliga avgiften skolat betalas.[44] Det är ogörligt att sammanföra de olika fallen under en allmän princip. Man torde böra skilja på olika situationer. För de fall, då man obehörigen utnyttjar en avgiftsbelagd förmån, är betalningsskyldighet regelmässigt indicerad. Därvid kan stundom ett skadeståndsrättsligt resonemang användas [45] men torde vara obehövligt och icke innefatta en förutsättning för ansvar.[46] För de andra nyssnämnda fallen åter, där avgiftsbelagd förmån icke föreligger, kan ett skaderesonemang användas; det kan sägas, att culpanten alternativt skulle erlagt ersättning.[47]

---

[43] Se de av Hellner s. 233 f. anförda rättsfallen NJA 1896 s. 7, 1905 s. 76 och 1946 s. 143. Svaranden har ansetts — enär nyttjandet varit obehörigt — böra åläggas att för nyttjandet utgiva skälig ersättning. I NJA 1876 s. 6 däremot, där enskild väg nyttjats till körslor, ogillades käromålet »enär åtalade förfarandet, hvarav skada ej bevisligen uppkommit, icke vore af beskaffenhet att föranleda ansvar eller ersättningsskyldighet»; fallet — vars ålder eljest gör det mindre användbart — illustrerar den möjliga distinktionen, att det icke är det obehöriga brukandet som sådant som motiverar ersättning, utan ett på något — ehuru obestämt — sätt kvalificerat beteende. Jfr härtill Hellners uttalande s. 238 f. rörande ett obetänksamt billån för en nöjestur; ersättningsskyldighet skulle i detta fall framstå som alltför sträng, därvid särskilt åberopas att någon vinst ej uppstått för billånaren.

[44] Se NJA 1922 s. 267 (»förlust» ansågs på grund av färd utan biljett ha uppkommit för Statens Järnvägar), 1923 s. 17 (avledande av ström till visst »värde»), 1924 s. 106 (ersättning för fraktande utan avgifts erläggande) och s. 305 (d:o); explicit endast i det förstnämnda fallet, och möjligen också i det andra, har en skadeståndsrättslig formulering använts.

[45] Ofta kunde man — såsom i fallet NJA 1922 s. 267 (ovan not 44) — antaga, att därest det obehöriga förfarandet icke skett, vederbörande skulle mot stadgad avgift hava utnyttjat inrättningen etc.

[46] Jfr härtill H. Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare s. 273 f.

[47] Jfr ett av Stang, Inledning til formueretten s. 309 givet exempel, som av Hellner, a.a. s. 237, diskuteras. Fallet avser en sanatorieägare, som för byggnad behövde virke; han ville av ägare till på grund av bristande flott-

Men det är icke heller här troligt att skada i dylik mening är nödvändig. Tydligen är man i sitt dagliga liv i stor utsträckning utsatt för risken att göra intrång av den ifrågavarande typen och lika tydligt är, att ersättning härför icke utom i undantagsfall kan ifrågasättas. Troligen bör därför handlingen vara till någon grad onormal och dessutom ha en viss tendens mot reell skada. Såvitt man vill allmänt karaktärisera de fall, där ersättning utdömts eller enligt allmänt hävdad mening bör utdömas, kan man anföra att skada visserligen in casu kan hava uppkommit (genom att avgift etc. eljest skulle erlagts) men att detta synes vara varken nödvändigt eller tillfyllest för ansvar. Det avgörande blir troligen en kvalificering av beteendet, eventuellt kombinerad med det övervägandet, att i fall av den ifrågavarande typen skada dock brukar förekomma, respektive inkomst inlöpa; situationen skall, vid sådan förklaring, ha haft en tendens mot att vara typisk. Att härför finna skäl är vanskligt. Man hänvisar i första hand till skadeståndets preventiva funktion, kombinerat därmed, att ersättningen kommer att svara mot en av den förpliktade vunnen fördel.[48] Den reparativa sidan synes det svårare att komma till rätta med: där skada icke skett medför ersättning icke reparation. Härvidlag inträder emellertid som ett viktigt moment vinsten, och eftersom berikandet av käranden därför icke svarar mot förlust för svaranden, kan naturligen resultatet lättare accepteras. — Inom den allmänna ram, som nämnda

---

ningsmöjlighet värdelös skog köpa timmer, men då det begärda priset var för högt, högg han i stället obehörigt ut vad han behövde. Enligt Stang borde han därest anbudssituation icke förelegat (i vilket fall det fordrade beloppet borde ersättas) åläggas att betala värdet m.h.t. försäljningsmöjligheter i allmänhet. Enligt Hellner åter borde hänsyn tagas till sanatorieägarens efterfrågan. — Om här icke impliceras ett hypotetiskt prov, vilket icke synes vara fallet, torde ersättningen böra beräknas som skäligt vederlag, såsom för ett liknande fall i fortsättningen anföres, och detta torde ha kommit att avsevärt understiga de allmänna timmerpriserna.

[48] Hellner a.a. s. 234 f.

beskrivning angiver, uppträda fallen i vissa typiska grupper med olika kännetecken.

a) I en särställning står sålunda obehörigt utnyttjande av avgiftsbelagd förmån. Det torde utgöra något av en konstruktion att se dessa fall ur skadeståndsrättslig synpunkt.[49] Som regel synes det kunna sägas, att enligt respektive föreskrifter [50] själva utnyttjandet är förbundet med avgiftsplikt, oavsett avtal härom.[51]

b) Härefter kunna upptagas fall, då utnyttjandet skett av annans objekt, rättighet etc., som användes eller kan användas till ekonomiska ändamål; jfr de förut berörda situationer, där ersättning ålagts för nyttjande av annans uppslagsplats m.m.[52] Dylik egendom är i och för sig användbar i avkastningsgivande syfte, vare sig för ägarens egen verksamhet eller för uthyrning, och åtnjutande av fördelar av denna art är genomsnittligen förbundet med avgift eller eljest kostnad. Analogien med kontraktsfall och under a nämnda förhållanden föranleda — för bl.a. enhetlighetens skull — en generell regel om ersättningsskydighet. Men som nyss antyddes kunna dylika intrång placeras på en glidande skala från extraordinära fall till vardagens trivialare situationer. Man torde därför kunna ifrågasätta, att ersättningssanktionen är ett potentiellt instrument, som kommer till användning, därest så ur andra synpunkter [53] finnes befogat, och såtillvida ligger därför även denna fråga i stor utsträckning utanför den egentliga skadeståndsrätten.

[49] Om en person av misstag, som vore att betrakta som vårdslöst, kommer på fel tåg, är det alldeles icke självklart att han måste lösa biljett till närmaste station; och i vart fall kan en sådan skyldighet icke gärna grundas på att han skulle ha åsamkat järnvägsföretaget skada. **Jfr dock nedan** not 53.

[50] Oftast av offentligrättslig natur; analogi till privaträttsliga förhållanden av liknande art ter sig naturlig och skall här icke utföras.

[51] Se härtill H. Strömberg a.a. s. 274 ff.

[52] Ovan s. 496 not 43.

[53] T.ex. analogier med avgiftsbelagt utnyttjande, kvasikontraktsläge, en avtalssituation mellan parterna, dold skada m.m. Bergendal påpekar, a.a. s. 47, skadeståndets betydelse då kontraktssynpunkten är mindre användbar.

c) Har så det obehöriga brukandet avsett annans konsumtionsobjekt, ställer sig saken än mer tveksam. I den mån icke analogier från ovan berörda fall kunna göras, synes utdömande av ersättning mindre indicerat på andra än rent preventiva grunder, och därför torde åtminstone böra krävas, att intrånget varit av mer kvalificerad natur.[54] Det bör också tilläggas, att dessa fall omärkligt glida över i situationer av reella konsumtionsskador för ägaren; det torde ju nämligen icke kunna generellt sägas, att egendom för varaktigt bruk (t.ex. en ridhäst) konsumeras endast i de ögonblick, då den positivt utnyttjas.[55] Själva dispositionsmöjligheten kan eventuellt också den innefatta ett slags konsumtion. Och att draga gränsen mellan fall, då ägaren förhindrats i sitt utnyttjande och då så icke skett, är vanskligt. Men det är ytterligare tydligt, att man här tangerar det förut berörda spörsmålet, om hindrandet av konsumtion innebär skada; härvidlag hänvisas till vad därom tidigare anförts.[56] Det skall blott tilläggas, att den skepsis, som förut anmälts mot ett mer generellt accepterande av tanken att dylikt beteende innefattar skada, i de här ifrågavarande fallen ökar i styrka. Det må särskilt påpekas, att preventionsskälen ha mindre relevans, bl.a. därför att preventionskraften icke kan antagas vara alltför betydande i fall av denna art,[57] och mot preventionstanken, till den betydelse den kan hava, bör ställas behovet att förhindra onödiga eller chikanerande processer [58] samt såsom tidigare berörts den möjliga negativa effekten å

[54] Jfr Hellner a.a. s. 238 f. och se ovan not 43.

[55] Hagerup Bull, TfR 1920 s. 179 f.

[56] Se ovan kap 6 C (om ekonomisk skada).

[57] De tvister, som avdömts i högsta instans, äro fåtaliga. Vad beträffar den vardagliga inställningen hos gemene man torde man möjligen kunna antaga, att stundom en association till kontraktsliknande situationer sker, förbunden med ett krav på regelmässighet.

[58] Något, varom endast ytterst osäker kunskap kan erhållas, är frågan i vad mån ersättning utgives till undvikande av process i dylika fall — bl.a. p.g.a. osäkerhet i frågan om skadeståndsskyldighet förutsätter skada i vanlig mening.

norminställningen av såsom obefogade uppfattade avgöranden i judikaturen.

III. De nu anförda fallen präglas därav, att mot »skadan» för ena parten svarar en »fördel» för den andre, närmare bestämt i avseende å samma sorts nyttighet. I ett annat läge befinna sig *skadegörelser i reguljär mening,* där en sådan förutsättning icke föreligger. Visserligen kan man som redan nämnts konstatera en glidning mellan de olika fallen. Särskilt vid utnyttjande av konsumtionsobjekt och liknande, överhuvud fall där det pekuniära inslaget gör sig mindre starkt gällande, är det svårt att avgöra, när fördel respektive skada skall anses föreligga, och såtillvida ägna sig dessa mer för skadeståndsrättslig behandling; i det föregående har ju också antytts, att vid det obehöriga »skadelösa» brukandet vissa typsituationer kunde uppställas, å vilka särskilda synpunkter vore tillämpliga. Bortsett härifrån avviker det skadeståndsrättsliga spörsmålet också i ett annat hänseende; det föreligger som regel icke, även om skadegörelsen i och för sig skulle medföra en fördel för den handlande, något reciprokt förhållande mellan fördel och eventuellt skada.[59]

Dessa distinktioner äro icke enbart av terminologisk art. Vid vinstfallen har preventionstanken ett avsevärt berättigande, både positivt och med hänsyn därtill, att det för rättskänslan är naturligt, att ersättning gives för vunna förmåner. På grund av bl.a. det sistnämnda framstår vidare ersättning icke såsom ett opåkallat berikande för mottagaren, varför också reparationstanken har en viss tillämplighet.[60] Vid andra skadefall

[59] Se sålunda det nedan diskuterade NJA 1950 s. 409.

[60] Hellner synes, s. 236 f., avse liknande synpunkter, då han anför, att trots att skada icke är påvisbar det obehöriga utnyttjandet utan ägarens medgivande kan »framstå som en förlust för denne» respektive att eftersom egendomen, med hänsyn till att annan kan utnyttja den, »har ett visst bytesvärde . . . det är rimligt att ägaren får ersättning för detta». På grund av bl.a. formuleringen av den sistnämnda satsen torde det kunna antagas, att argumentet avser att *typiskt* sett ett värde föreligger, eller om man så vill en kapacitet, vars tillgodofående i regel icke kan ske gratis.

utan »skada» åter föreligga motvägande omständigheter. Till att börja med är reparationssyftet här icke helt tillämpligt. Synpunkten av ersättning för åtnjuten förmån saknar aktualitet och tanken på objektiv skada, i meningen av att sådan i normalfall av den in casu inträffade typen skulle hava uppkommit, är icke heller generellt genomförbar. För preventionstanken åter kunna de sedvanliga skälen anföras; är angreppet till sin karaktär samhällsskadligt föreligger skaderisk, d.v.s. i ett visst antal beteenden av typen i fråga uppkommer skada. Frågan om det är befogat att på grund enbart av faran och handlingens obehörighet i övrigt genomföra skadeståndssanktion har förut berörts och skall icke här vidare utföras.[61] Det erinras blott att starka betänkligheter kunna anföras, bl.a. med hänsyn till den inverterade, ofta alltför obeaktade preventionseffekt som består däri, att verkan av en sanktion icke bör motverkas av en tillämpning av densamma, som för »rättskänslan» framstår som obefogad; denna känsla kan nämligen — såsom allmän erfarenhet giver vid handen — färga av sig på inställningen till rättsområdet överhuvud. — Att därför ålägga skadeståndsansvar vid dylik »objektiv skada» kräver sin särskilda motivering. Spörsmålet har diskuterats tidigare, såvitt angår realskadan, därvid det befunnits att bristande kausalitet (negativ kausalitet) i detta hänseende endast i mindre utsträckning upphäver ansvaret. Detta kunde motiveras bl.a. därmed, att dock förlust hotade, medan i förevarande fall något (ekonomiskt) intresse att kränka överhuvud icke synes kunna konstateras. En närmare analys visar emellertid, att även denna avgränsning är villkorlig. Skada kan — bortsett från utgifter o.d. i det faktiska förloppet — utifrån den i detta arbete hävdade synpunkten icke bestämmas på annat sätt än såsom ett förhindrande av ett gynnsamt skeende. Skulle i detta skeende skada ändå hava uppkommit, brister sålunda förlustrekvisitet. Vid orsakskonkurrens beror detta i allmänhet därpå att realskadan under alla förhållanden

[61] Se ovan kap. 2 B.

var oundviklig. Vid övriga fall åter är det fråga om data som grundlägga värdet. Detta är avhängigt av inom respektive funktion verkande faktorer, såsom efterfrågan å varor, kapacitet hos maskiner m.m., i sista hand ägarens egna önskemål, personliga förmåga etc., allt omständigheter, som angå värderingsförfarandet och vilka förut berörts. Det problem, som i förevarande sammanhang är aktuellt, avviker endast såtillvida, som angreppet har avsett ett redan »värdelöst» objekt, ett redan vid angreppet inaktuellt utnyttjande o. likn. Visserligen betingas i sak värdet eller dess frånvaro alltid av framtida utveckling; men vid angrepp å ett »värdelöst» objekt äro de faktorer redan bestämda, som avgöra värdefrågan; objektet kan alltså icke ens vid denna tidpunkt fungera med sin förutvarande kapacitet. Det antages ju, såsom förut utvecklats,[62] att vid sådant förhållande ersättning för realskadan icke skall utgå.

Denna situation kan emellertid hava »objektiv» eller »subjektiv» form. I det förra fallet är allt utnyttjande förhindrat, i det senare fallet gäller detsamma blott ägaren.[63] Man skulle nu vilja antaga, att åtminstone i det förra fallet skadeståndsansvar vore uteslutet, medan det eljest möjligen kunde vara indicerat; man kunde m.a.o. här tillämpa liknande synpunkter som vid *värdeminskning* äro vanliga.[64] Härvidlag finnes det emellertid icke möjlighet att de lege lata uttala sig med bestämdhet eller ens med starkare tendens till principiellt ståndpunktstagande. Dock synes det ofta såsom en huvudregel antagas, att det är likgiltigt, om den skadelidande själv varit förhindrad eller ovillig att utvinna ett värde.[65] — Stöd härför i rättspraxis kan synas föreligga i vissa fall, ehuru med någon tvekan i avseende å deras principiella innebörd. Sålunda brukar stilleståndsersättning utdömas, trots att konkret skada icke visats; därvid har det emellertid rört sig om fall, där frågan om skadas förhanden-

[62] Se ovan kap. 3 III om faran såsom skadlig faktor, särskilt s. 225 f.
[63] Jfr ovan s. 444 rörande värdeminskning p.g.a. dylika omständigheter.
[64] Se ovan kap. 7 C III.
[65] Sålunda Karlgren a.a. s. 198.

varo varit tveksam eller det i vart fall icke varit visat, att skada ej uppkommit, samt skaderisken varit typisk. Man kan här tala om legal presumtion för att skada föreligger.[66]

Ett av HD under senare tid avdömt fall synes vara av mer generell betydelse, nämligen NJA 1950 s. 409. En person hade viss rätt till s.k. stöddragning av timmer för viss tid. Genom ett sjöregleringsföretag omöjliggjordes utnyttjandet av denna rätt. Mot yrkande om ersättning invändes, utöver att rättigheten saknade allt värde, att käranden i varje fall icke skulle hava utnyttjat densamma; viss bevisning härför anfördes, bl.a. den att rätten icke heller tidigare och ej ens intill dagen för målets slutliga avgörande tagits i anspråk; och det anfördes att detta berott på att käranden icke ansett möjligheten vara av ekonomiskt värde. HD fann emellertid »att stöddragningsrätten som sådan, för en innehavare av densamma, haft ekonomiskt värde» och att vid det förhållandet svarandena icke kunde undgå att gälda ersättning även om kärandens »uraktlåtenhet att under ifrågavarande tid utöva stöddragningsrätten berott på andra förhållanden än sagda intrång». JustR Karlgren, som dikterat domen, har i annat sammanhang anfört fallet, i anslutning till det allmänna spörsmålet, om skadestånd skall utgå trots att individuell ekonomisk förlust icke uppkommit; samtidigt har han därvid uttalat, att ett principiellt ställningstagande icke kan undgås.[67] I den mån man sålunda har anledning att i avgörandet se ett uttryck för en allmännare princip,[68] skulle denna närmast kunna innebära, att det vore likgiltigt om ägaren icke lidit någon förlust blott angreppet

[66] Se t.ex. NJA 1939 s. 481 och 483 samt 1945 s. 295; jfr Strahl a.a. s. 60 f. och Karlgren a.a. s. 198.

[67] TfR 1951 s. 178 f.

[68] Två justitieråd anmälde avvikande mening; de funno att kärandens underlåtenhet att avverka »såvitt visats, icke berott på att regleringarna försvårat möjligheterna att stöddraga virket». Enligt Karlgren, Skadeståndsrätt s. 198, vore detta knappast att anse som en avvikelse i princip. Såvitt endast av det skiljaktiga utlåtandets formulering framgår, kan såväl en brist i utredningen ha antagits som en avvikelse i princip.

avsett ett objekt eller en rättighet, som i och för sig kunnat utnyttjas.[69] Desto mer anmärkningsvärt är detta, som varken reparativa eller betydelsefulla preventiva syftemål här synas kunna anföras. I alla liknande fall skulle den ersättningsberättigade tydligen tjäna på skadegörelsen.[70] Och det är att beakta, att avgörandet icke inskränker sig till mer speciella förhållanden hos den skadelidande, vilket dock måhända ej kan tilläggas alltför stor vikt, då det allmänna spörsmålet om konkurrens i det hypotetiska ledet icke varit aktuellt i sammanhanget.

I det sistnämnda hänseendet är att märka, att icke annat visats än att käranden uraktlåtit — av subjektiva grunder, ovisst vilka — ett eljest möjligt utnyttjande. Om åter andra förhållanden, såsom bristande kapacitet, hade inverkat kunde man möjligen tänka sig ett annat resultat. Och än mer vore detta indicerat, därest objektiva grunder förelegat (i så fall vore det befogat att hävda att rättigheten icke ens såsom sådan, »för en innehavare av densamma, haft ekonomiskt värde»; HD:s formulering); så t.ex. möjligen om ett legalt förbud förhindrat nyttjandet.[71] Att i dessa fall — jämför dock vad avslutningsvis under denna punkt anföres nedan — liknande synpunkter som i avseende å värdeminskningsavdrag kunna anläggas, har påpekats.[72]

Det stöd, som för en objektiverande ståndpunkt kunde anfö-

---

[69] HD:s formulering om värdet av rättigheten ifråga »för en innehavare av densamma» (d.v.s. en annan, en »economic man») företer stor likhet med den i tysk rätt vanliga bestämningen av det objektiva värdet i försäkringsrätten; se t.ex. Raiser, Kommentar der allgemeinen Feuerversicherungsbedingungen s. 110. I sistnämnda fall är dock syftet det motsatta, nämligen att begränsa ansvaret; jfr ovan not 34 samt kap. 6 B i det föregående.

[70] Karlgren a.st. inskränker sig till uttalandet, att vinst skulle uppkomma i vissa fall.

[71] I motsatt riktning för vissa fall Karlgren a.a. s. 198.

[72] Se om värdeminskning kap. 7, särskilt under C III.

ras, har förut [73] berörts och resultatet har blivit, att förutom preventiva skäl, vilka å andra sidan ha mindre aktualitet utanför den vanliga culpösa skadegörelsen, i huvudsak endast ett praktiskt behov av en presumtionsregel talar för ansvar. Möjligen kunna stundom speciella grunder anföras; som emellertid dessa i avsevärd utsträckning måste anknytas till olika skadetyper utanför området för sakskada skola de i det hela icke mer ingående behandlas. Dock skall spörsmålet vidare utvecklas i samband med den inledningsvis angivna huvudfrågan, avseende värdeskillnad vid alternativa funktioner. De hittills behandlade frågorna ha rört fall, där överhuvud skada icke — enligt den här ifrågasatta bestämningen — förelegat, och vad som skiljer dem från de övriga är att preventionsmomentet är viktigare, enär frågan gäller ansvar eller icke ansvar. Mindre vikt har sagda moment i avseende å uppskattningen av skadans omfång; ty det väsentliga i preventionen torde kunna sägas bestå i det regelbundna utdömandet av en kännbar (och adekvat) sanktion, mindre i en avvägning av storleken därav i konkreta fall; variationer därvidlag äro ju överhuvud ofrånkomliga. I ett annat avsende åter kan det vara av vikt, att ersättning är adekvat till skadan, nämligen däri att det konkreta anknytandet till denna stärker eller kan stärka preventionens effekt. Den synpunkten leder till att i möjligaste mån hela skadan men heller icke mer ersättes; eljest kan preventionen tvärtom motverkas.[74] Med beaktande härav och det föregående i övrigt skall i det följande undersökas, hur reparationseffekten i de ifrågavarande fallen genomföres eller enligt olika hävdade synpunkter lämpligen bör genomföras.

C. ALTERNATIVA FUNKTIONER.

I. Frågan om alternativa funktioner är i första hand anknuten till utredningen och bevisningskraven. Det anföres sålunda i fråga

[73] Se kap. 2 B.

[74] Jfr ovan s. 168 ff.

om fall, där visst högre värde av käranden hävdas, att det skall hava gjorts troligt att förlust i sådant hänseende uppkommit.[75] Det invändes emellertid häremot, att det i många fall skulle leda till orimliga resultat,[76] och till belysning anföras dessa exempel: Ägaren av ett vattenfall av stort värde utnyttjar icke detsamma; ägaren av ett unikt föremål berövas detsamma; i båda fallen antages utrett eller sannolikt, att ekonomiskt utnyttjande icke skulle hava skett.[77] I anslutning till dylika fall hävdas nu, att det finge anses vara ägarens sak att bestämma hur han vill nyttja sin egendom.[78] Det tillägges emellertid ofta att i nämnda situationer ägaren har kvar en möjlighet till ekonomiskt utbyte, och det uttalas slutligen att därest med visshet kan sägas, att ägaren icke skulle ha utnyttjat möjligheten, densamma kunde lämnas utan avseende. Härvid synes emeller-

---

[75] Så Winroth, Om skadestånd s. 319 f. Det bör dock observeras, att Winroths uttalande i ämnet närmast avser frågan om lucrum cessans och är helt kortfattat. Man synes därför icke kunna med Strahl, Expropriationsrättsliga uppsatser s. 187 vid not 2, tolka detsamma som avsett att vara generellt tillämpligt. Huvudregeln får väl, bortsett från motsättningar i det aktuella spörsmålet, fortfarande anses vara den, att förlusten skall hava visats eller varit sannolik; jfr Karlgren a.a. s. 194. — Jämväl Stang, Erstatningsansvar s. 310, synes hävda denna åsikt, ehuru med en viss tendens mot försäljningsvärdet som måttstock även vid bruksföremål; se s. 311, där dock konkurrenssituationen avses, i vilket fall särskilda omständigheter tillkomma.

[76] Strahl a.a. s. 187 ff.

[77] I avseende å exemplet med vattenfallet anges, Strahl a.st., nämnda förhållande såsom sannolikt, i det senare fallet uttryckes det positivt såsom konstaterat. Formuleringen betyder mindre, men som nedan skall visas kan det vara befogat att härvidlag göra en skillnad.

[78] Jfr för en liknande synpunkt Hellner a.a. s. 236. Hellner gör i fråga om obehörigt, ehuru icke »skadligt» brukande av annans egendom en analogi till fall av utdömd ersättning för hindrad möjlighet att nyttja lyxvärden; om ersättning utgår för dylika fall kunde sålunda detsamma gälla undandragande av möjlighet att låta egendom stå obegagnad, en måhända något radikal synpunkt.

tid cirkeln vara sluten; i den mån någon motsättning kvarstår, ligger den synbarligen på bevisningsplanet.[79] [80]

Påfallande synes vara, att vilken inställning man än intager till frågan i dess helhet, saluvärdet spelar en särskild roll; detta skulle enligt gängse uppfattning under alla förhållanden utgå.[81] I sådant hänseende finnes också ett visst stöd i judikaturen: för skadad bil, vars bruksvärde efter reparation återställts, har utdömts ersättning jämväl för minskning av försäljningsvärde.[82] Avgörandet synes emellertid icke ägnat att stöda en generell sats om (det högre) saluvärdet såsom absolut värdemåttstock.

Beträffande bruksföremål gäller som bekant i större eller mindre grad, att de vid sidan av sitt bruksvärde ha ett sekundärt värde genom att de kunna säljas. Detta gäller redan personlig lösegendom, vilken kan utnyttjas såsom förmögenhetsreserv, och vidkommer än mer mindre personligt anknutna objekt. I allmänhet utgör därvid *försäljningsvärdet ett lägre belopp* än det mot bruksvärdet svarande och rimligen bör som regel hänsyn

[79] Jfr emellertid vad Strahl anför, a.a. s. 189, därom att inom expropriationsrätten ersättningen icke må understiga saluvärdet, och att eftersom man därvid icke tager hänsyn till den skadelidandes avsikter, det icke heller vore befogat att göra det i fråga om bruksvärdet. — Härvid må dock anföras först den allmänna anmärkningen, att vid expropriation en frikostigt tillmätt ersättning är särskilt befogad med hänsyn till bl.a. ingreppets art och expropriantens som regel avsevärda ekonomiska bärkraft; i Markutredningens betänkande av 1948, SOU 1948: 4, gör sig en dylik inställning märkbar och det meddelas hurusom denna frikostighet stundom tagit sig överdrivet uttryck; se s. 80 ff. Motsvarande synpunkt har för övrigt sin tillämpning på det förut berörda sjöregleringsfallet, NJA 1950 s. 409. — Ytterligare må det anföras, att när vid expropriation det allmänna saluvärdet utgives, därigenom möjlighet beredes exproprianten att förvärva ny fastighet; därtill hava, som nedan skall utföras, fastigheter värde som förmögenhetsreserv.

[80] Se emellertid vidare Strahl, Skada och vinning s. 18 ff., med mer bestämda formuleringar, i riktning mot absolut ansvar.

[81] Jfr Bergendal, SvJT 1951 s. 46 och se förut not 75 anförda författare. Stang, a.a. s. 309 ff., ger dock saluvärdet mindre utrymme.

[82] NJA 1948 s. 401; jfr ovan not 35 och 36.

därtill icke tagas.[83] Skulle emellertid i det hypotetiska förloppet försäljning hava skett, innebär detta att egendomen ändrat funktion, och något hinder att taga hänsyn därtill synes icke på ur skadeståndets syften hämtade grunder kunna antagas. Naturligen bör man därvid iakttaga en avsevärd försiktighet av hänsyn till den skadelidande.[84] — Funktionsförändringen kan vidare bestå däri, att objektet nått slutet av sin brukbarhet, varför blott realisationsvärde återgår,[85] eller att eventuellt omändring till annan bruksfunktion måste ske.[86] Till dylika omständigheter har man enligt FAL:s värdeminskningsregler att taga hänsyn och anledning finnes icke, att ej på den allmänna skadeståndsrättens område överföra samma principer.

Överstiger åter försäljningsvärdet bruksvärdet, har man i första hand att gå på anskaffningskostnaden. Såtillvida är det obefogat att ersätta skadan enligt saluvärde. Men därest föremålet skulle sålts och denna försäljning förhindrats genom skadegörelsen, bör enligt den skadeståndsrättsliga huvudregeln ersättning härför givas. Eljest blir spörsmålet aktuellt därest adekvat nyanskaffning icke kan ske. Frågan om saluvärdets betydelse i dylika fall synes icke kunna besvaras enhetligt. Å

---

[83] Jfr dock TSR 1935 nr 55 (Svea HovR): Ersättning medgavs endast för försäljningsvärdet av en bil, emedan reparationskostnaderna skulle avsevärt överstiga detsamma. En i målet hörd bilsakkunnig (innehavare av reparationsverkstad) hade uppgivit ett ungefär dubbelt så högt bruksvärde (trafikrörelse), medan motparten hävdade att bilen nått maximum av sin brukningstid; se om fallet ovan s. 417.

[84] Jfr SV 1949 nr 21: en päls med ett ostridigt värde (sannolikt anskaffningsvärde) av c:a 10.000 kronor hade inlämnats i en pälsaffär till försäljning för ett pris av 8.200 kronor. Sedan den stulits i butiken ansågs försäkringsgivaren böra utgiva ersättning med det högre beloppet. Det är härvid att observera, att försäkringsvillkoren innehöllo en mot FAL 37 § svarande bestämmelse.

[85] Jfr det ovan not 83 anförda fallet där möjligen ett dylikt resonemang ligger bakom avgörandet.

[86] Sålunda har vid värdering av företag för tillverkning av gengaskol m.m. vid bestämmande av försäkringsvärde hänsyn tagits till möjligheten att omändra driften; jfr ovan s. 442.

ena sidan bör som nämnts en individuell, förhindrad försäljning alltid beaktas. I annat fall har saluvärdet ur funktionssynpunkt icke någon relevans. Dock måste det fasthållas, dels att många objekt ha en »flytande» funktion, dels att objektets saluvärde representerar en *förmögenhetsreserv*. En ersättning efter nämnda värde är ur reparationssynpunkt i dessa fall indicerad, därest denna alternativa funktion har eller kan få någon aktualitet; därvid föreligger ett bevisningsspörsmål. Beträffande många objekt kan man som regel alltid antaga ett dylikt *hypotetiskt värde*,[87] och på dessa grunder kan ersättning för saluvärdet motiveras ur reparationssynpunkt. Men i dylika fall är det strängt taget icke konsekvent att utgå från värderingsdagens priser, ehuru av praktiska skäl så i allmänhet sker. Här fyller det i och för sig diskutabla *normalvärdet* en viktig funktion; icke därför att det är ett allmängiltigt mått för objektets värde men därför att det med alla sina ofullständigheter just genom sin »objektivitet» mest adekvat svarar mot det subjektiva saluvärdet på lång sikt. Och det bör särskilt erinras om att ju mindre prägel av omsättningsartikel ett objekt har eller ju säsongkänsligare det är, desto större anledning finnes att icke okritiskt lita till dagens priser.

Det anförda leder till satsen att såvitt skadeståndets reparationssyfte angår, *godsets funktion bestämmer värderingen,* och att ett närmare beaktande av den alternativa funktionens betydelse motiverar den inledningsvis angivna principen om *saluvärdet såsom lägsta gräns för ersättningen,* dock med modifikation att detta hypotetiska värde *icke* bör in casu ha varit *inaktuellt*.[88] I vad mån detta kan anses svara mot bakom domstolsavgöranden i frågan liggande ändamålsöverväganden undandrager sig delvis den utomståendes bedömande. Det intryck ger dock den rättspraxis, för vilken här redogjorts, att man dels rör sig med ett skadebegrepp av objektiv art i mer speciell

[87] Detta gäller sålunda som regel motorfordon. Se NJA 1948 s. 401; jfr emellertid nedan s. 513 not 1 och ASD 1932 s. 204.

[88] Det vanskliga bevisningsspörsmålet skall här icke ytterligare beröras.

mening,[89] dels i saluvärdet ser ett objektivt lägsta värde, bestämt med hänsyn till dagens priser.

II. *Försäkringsrätten* är i detta som i många andra stycken mer kontroversiell. För den som hävdar det subjektiva värdets princip ger sig svaret lätt. Den motsatta ståndpunkten åter innesluter ett flertal möjligheter. Å ena sidan kan det nämligen förfäktas, att visserligen valet mellan de olika värdekategorierna (d.v.s. funktionsvärdena) skall ske med hänsyn till den föreliggande situationen, men att inom respektive kategorier en objektivering skall ske.[90] Å andra sidan kan påstås, att funktionstypen skall bestämmas objektivt,[91] men att man härefter har att draga in subjektiva synpunkter. Ytterligare variationer förekomma i litteraturen.[92]

FAL ger icke något tydligt svar. Visserligen ställas mot varandra i 37 och 38 §§ å ena sidan varor, avsedda att försäljas, å andra sidan övriga försäkringsobjekt. Detta behöver emellertid i och för sig icke vara avgörande. Tanken bakom båda bestämmelserna är ju den, att försäkringshavaren bör hava ersättning för återanskaffningskostnaden, ehuru olika metoder därvid anlitas. Med hänsyn till sin struktur synes nu 37 § visserligen förhindra ett direkt hänsynstagande till saluvärdet. Det har emellertid tidigare utvecklats [93] att genom värdeminskningsavdragen, särskilt för »annan omständighet», möjlighet finnes att beakta saluvärdet i för försäkringshavaren negativ riktning. I motsatt riktning åter synes sådan möjlighet

---

[89] Jfr ovan s. 344 f.; se även NJA 1936 s. 696.

[90] Se sålunda Raiser a.a. s. 115: föremål, som anskaffats för försäljning men temporärt nyttjas, skola värderas utifrån ändamålet vid försäkringsfallet, såvitt det icke från början varit tänkt som övergående. I fråga om värderingen i respektive funktion bör enligt Raiser, a.a. s. 110, som regel det objektiva värdet (gemeiner Wert) vara normerande, såsom också i tysk rätt och även eljest tämligen allmänt antages; se härom ovan kap. 6 B.

[91] Jfr det ovan not 83 anförda rättsfallet.

[92] Se närmare s. 344 ff. i det föregående.

[93] Ovan s. 415 ff.

icke föreligga. I kommentarer till FAL skymtar dock ofta ett fall av denna art, avseende föremål med antikvitetsvärde; rörande dylika framhålles nämligen, att hänsyn till det högre värdet skall tagas.[94] Detta behöver visserligen i och för sig ej betyda mer än en erinran om att ålder nödvändigtvis icke behöver medföra värdeminskning, ehuru dock ordalagen i uttalandet sträcka sig längre. Om substitut för det skadade objektet kan skaffas, betyder det anförda, att avdrag å kostnaden härför icke skall ske; uttalandet i fråga har därför i första hand en negativ innebörd. Men om — såsom vid antikviteter ofta är fallet — substitut icke kan anskaffas, ligger det annorlunda till; man kunde då visserligen gissningsvis eventuellt få fram en fingerad återanskaffningskostnad, och så till vida befunne man sig fortfarande inom ramen för 37 §. Stundom rekommenderas det emellertid i dylika fall, att man skall gå på föremålets saluvärde.[95] Man kommer emellertid då till en avvikelse, icke blott från mönstret i 37 §, utan jämväl från grundtanken överhuvud bakom FAL:s värderingsregler, såsom den bl.a. kommit till uttryck i motiven i fråga om personlig lösegendom; en privatpersons realisation av sin egendom sker nämligen under sådana omständigheter, att priset i allmänhet tryckes. — Av nyssnämnda skäl måste man söka en rimligare värderingsmetod. Antingen kunde man då gå på ett försäljningspris av korrigerad natur, tagande hänsyn till prisfluktuationer o.d., för undvikande av vådorna med ett framtvingat försäljningspris.[96] Eller kunde man söka fram ett — visserligen fiktivt — anskaffningspris. Skillnaden emellan de olika metoderna bleve i realiteten icke så stor, eftersom anskaffnings- och försäljningspris utgöra två sidor av samma sak, nämligen priset i marknaden (bortsett från det faktum att realisation sker av en privatperson, något som emellertid enligt ovan vore att beakta). I intet av fallen träffar man nu visserligen värdet i

[94] Eklund & Hemberg, Lagen om försäkringsavtal s. 73.

[95] Bentzon & Christensen a.a. s. 215, Grundt a.a. s. 210.

[96] Sålunda ett normalpris; jfr ovan s. 454 f.

mer egentlig mening. Det väsentliga problemet är ju att behovstillfredsställelsen i fråga icke kan återupprättas och en egentlig värdering borde därför rikta sig mot denna; något som dock icke är utförbart.[97] Det är emellertid tydligt, att i det anförda fallet man befinner sig utanför ramen för 37 §; till frågan om hur uppskattningen då skall företagas återkommer framställningen.

Vad som emellertid här kräver sin särskilda belysning är frågan hur man har att förfara, därest visserligen återanskaffning kan ske, så att bruksvärdet återställes, men däremot försäljningsvärdet är rubbat.[98] Även i dylika fall synes man komma utanför ramen för 37 §, enligt vilket stadgande man blott inom ramen för substitutets kostnad kan beakta minskning av försäljningsvärdet resp. återställande av sådant. Den motsättningen uppkommer nu, att därest reparation icke kan ske, det anses vara möjligt att ersätta försäljningsvärdet — man är då tvingad att finna en hjälpmetod — medan samma värde eljest anses irrelevant. Såvitt detsamma endast har den förut angivna hypotetiska betydelsen är problemet icke aktuellt.[99] Men därest antingen saluvärdet förlorats under tiden (varvid sålunda ett individuellt försäljningsavtal eller möjlighet till sådant icke kunnat genomföras) eller reparationen är i anförda hänseende ofullständig, föreligger ett minus. I det sistnämnda fallet ligger bristen i själva återanskaffningen och det finnes därvid möjlighet att vid sidan av 37 § beakta värdeminskningen. Stadgandet uttalar sig ju icke om i vilket hänseende godset skall vara av samma slag och det utesluter därför icke ett beaktande av andra än till brukandet knutna värdemoment; därvid är också att observera att motiven i detta hänseende betecknat syftet vara att reparera förmögenhets-

---

[97] Se härom ovan s. 302 ff.

[98] Det förutsättes självfallet, att utifrån förut berörda skadeståndsrättsliga överväganden förhållandet skall beaktas.

[99] Saluvärdet återställes ju vid reparationen.

läget.[100] Och vid sådant förhållande — förutsatt att tolkningen accepteras — äro visserligen värderingsreglerna i FAL ofullständiga, men försäkringsgivarens skyldighet att ersätta den särskilda skadan kvarstår; metoden därför skall i ett följande avsnitt behandlas.[1]

Är emellertid den särskilda förlusten icke på detta sätt knuten till objektet, utan indirekt betingad av att ett visst sorts utnyttjande förhindrats, ställer sig saken annorlunda. Därest återanskaffning kan ske utesluter 37 § ett hänsynstagande till att t.ex. en försäljning förhindrats. Detta anses följa redan av 36 §; men en dylik slutsats åter kan som förut anförts icke utan vidare dragas.[2] Värdet bestämmes ju bl.a. av funktionen och i denna ingår i det aktuella fallet försäljning. Först därigenom att FAL i princip bygger på anskaffningskostnaden, komma värden, som endast anknyta till utnyttjandet, på grund av värderingsreglerna i 37 § att falla utanför ersättning. Men därvid uppkommer ett särskilt spörsmål, därest p.g.a. återanskaffningsomöjlighet 37 § icke kan tillämpas. Vid sådant förhållande är såsom nedan skall utvecklas, hänsynstagande till bl.a. det individuella saluvärdet icke uteslutet.

D. RESTITUTIONSOMÖJLIGHET OCH NÄRSTÅENDE FALL.

I. I föregående avsnitt infördes avslutningsvis frågan om huru uppskattningen skall ske, när den eljest för det skadade

[100] SOU 1925: 21 s. 117.

[1] Inom vissa försäkringsformer innehålla försäkringsvillkoren emellertid stadganden, enligt vilka ersättning icke utgår för efter reparation kvarstående värdeminskning; detta är det reguljära vid bilskade- och maskinförsäkring. Därvid synes — ehuru formuleringarna icke giva klart besked — avses minskning av saluvärde; se sålunda Mac Hall, Om bilförsäkring s. 82. — Stundom föreskrives, att anskaffningskostnaden skall avse egendom »av samma eller lika ändamålsenligt slag»; se AFF § 27 c. Skillnaden emot 37 § är alltför obestämd för att kunna läggas till grund för en avvikande tolkning, särskilt med hänsyn till avtalets typ; eljest kunde formuleringen synas tyda på att endast bruksvärdet åsyftades.

[2] Se ovan kap. 4.

objektet föreskrivna värderingsmetoden av olika skäl icke kan tillämpas. Spörsmålet har sin största betydelse i de fall, då återanskaffning eller reparation icke kan genomföras. Därvid har man emellertid att skilja på två olika anledningar till nämnda svårighet. Både för kostnadsuppskattningen och den egentliga funktionsvärderingen inställa sig ofta vanskligheter med hänsyn till utredningen, men dessa äro icke av principiell natur. Skall med hänsyn till funktionen saluvärdet ersättas borde teoretiskt sett ersättningen alltid kunna i linje därmed bestämmas; detsamma gäller avkastningsvärdet, när det undantagsvis föreskrives såsom värderingsnorm. Visserligen kunna utöver utredningssvårigheterna även praktiska hinder inställa sig, såsom avsaknad av marknad, föryttringsförbud etc. Sådana förhållanden representera emellertid icke en värderingssvårighet i egentlig mening, utan innebära att funktionen i negativ riktning påverkas av omständigheten i fråga. Det är ett särskilt spörsmål, i detta sammanhang icke aktuellt, i vad mån på sådant sätt uppkommen värdeminskning skall beaktas.[3]

I fråga om kostnadsmetoden åter får svårigheterna en särskild innebörd, just därför att denna icke uttrycker en värdering i funktionell mening. Medan ett föryttringsförbud sakligt sett sänker värdet av till avsalu avsett objekt, kan det i och för sig icke hava någon inverkan på bruksvärdet av det föremål, för vilket förbudet gäller; samma objekt får därför i säljarens hand ett lägre värde än det har i köparens, i motsats till vad eljest brukar vara fallet. — I avseende å bruksföremål uppkommer med hänsyn härtill det vanskliga läget, att ingen värderingsmetod, vare sig ur kostnads- eller funktionssynpunkt, synes vara tillgänglig.

II. Normalfallet är det, att motsvarande föremål icke finnes i marknaden. Härtill kommer emellertid sekundära hinder, beroende därav, att 37 §:s metod avser icke endast kostnaden, utan kostnaden jämförd med värdet av det skadade objektet.

---

[3] Jfr ovan kap. 7 C.

37 § kommer därför ofta att bliva oanvändbar, icke blott när *faktisk omöjlighet* föreligger, utan även vid vad man skulle kunna kalla *relativ omöjlighet;* denna åter kan antingen taga formen av *ekonomiskt hinder,* d.v.s. återanskaffning kan ske men endast till en exorbitant kostnad, eller *funktionell omöjlighet,* i vilket fall substitutet icke är adekvat till det ursprungliga objektet. Ett särfall av relativ omöjlighet är det, att återanskaffning skulle draga alltför långt ut på tiden, *tidsmässigt hinder.*

1. Det *faktiska hinder för återanskaffning,* som utesluter FAL 37 §:s värderingsmetod, ter sig olika allt efter som objektet är utgånget ur marknaden eller icke kan åter tillverkas, respektive om det »till sin natur» icke är möjligt att substituera, i det dess egenskaper äro utpräglat individuella.[4]

a) I det sistnämnda fallet rör det sig om konsumtionsobjekt av sådan art, att behovstillfredsställelsen anknyter just till *individualiteten.* Detta är fallet med konstföremål eller objekt med intersubjektivt affektionsvärde.[5] Det läres i allmänhet, att i dessa fall försäljningsvärdet skall ersättas.[6] I första hand är spörsmålet avhängigt av huru stor identitet mellan skadat objekt och substitut, som kräves. Detta har förut behandlats.[7] Förutsatt att tillfredsställande ersättningsföremål icke kan presteras, finnas här två principiella möjligheter: bruksvärde och saluvärde. En värdering enligt det första alternativet måste inriktas på *behovstillfredsställelsen* och ett sådant förfaringssätt är som regel icke praktikabelt, utan värdering utifrån saluvärdet måste i stället användas. Härvid är emellertid att observera frågan, om värderingen skall ske oavhängig av nyttan eller till någon grad utgöra en metod att mäta densamma. Därvidlag torde man till en början kunna utgå från den satsen, att även om nyttan såsom sådan ligger inom ramen för s.k. eko-

[4] Jfr Bentzon & Christensen s. 210.

[5] Det förutsättes sålunda, att affektionsvärdet är av ersättningsgill typ; se härom ovan s. 379.

[6] Bentzon & Christensen a.st., Grundt a.a. s. 210. Sindballe a.a. s. 134.

[7] S. 393 ff. i det föregående.

nomiska intressen,[8] subjektets pekuniära uppskattning av densamma icke kan, när den överstiger värdet enligt någon annan metod, beaktas. Däremot är det icke självklart, att en lägre subjektiv uppskattning skulle vara irrelevant. Skulle sålunda förhandlingar om försäljning till ett lågt pris eller dylika omständigheter indicera ett lägre konsumtionsvärde, kunde hänsyn därtill tagas i överensstämmelse med principen om hel men icke överflödig skadekompensation. Emellertid måste därvid objektets hypotetiska värde som förmögenhetsreserv beaktas; denna synpunkt leder ju till att saluvärdet som regel icke bör underskridas. Endast i det särskilda fall, att icke blott den lägre subjektiva värderingen uttryckts utan den även i det hypotetiska förloppet skulle hava lett till försäljning, är detta eller kan vara avgörande.[9] — Det måste dock tilläggas, att enligt gängse åskådning saluvärdesberäkningen i det faktiska förloppet synes hava en mer objektiv prägel. Därest ett högre pris på anförda väg skulle hava uppnåtts, torde visserligen ersättningsskyldighet bestämmas därefter; i det motsatta fallet åter måhända icke.

Bortsett från det anförda är som nämnt *saluvärdesbestämningen* normerande. I det sammanhanget skall blott erinras om, att detta värde såvitt reparationstanken beaktas närmast bör vara att bestämma såsom ett korrigerat normalpris.[10] Härtill skall slutligen anknytas möjligheten av »fiktiv» anskaffningskostnad. Denna är naturligen en med normalpriset någorlunda sammanfallande konception. Sin betydelse kan den hava därest inom beräknelig tid ett ur identitetssynpunkt tillfredsställande substitut kan antagas bliva tillgängligt.[11]

[8] I mening av möjliga motivationer till utgifter, m.a.o. till ekonomiskt handlande.

[9] Se emellertid SV 1949 nr 21 (pälsfall), refererat ovan s. 304 not 53.

[10] Se ovan s. 454 f.

[11] En viss målares verk kunna hava intresse för en viss grupp av samlare med hänsyn till ett i hans tavlor genomgående motiv (man jämföre karaktären av en Liljefors' eller Kallstenius' produktion). I sådant fall torde nämnda fiktiva anskaffningskostnad ofta vara adekvat mot värdet, så långt överhuvud dylik adekvans här kan nås.

I de förevarande fallen kan sålunda hänvisningen till saluvärdet uttrycka en »objektiv» metod. Men den kan också dels vara ett indirekt sätt att mäta något annat, nämligen bruksvärde eller fiktiv anskaffningskostnad, dels uttrycka kapitalvärdet (förmögenhetsreserven); slutligen kan den också avse ett individuellt pris i det hypotetiska förloppet. Det är tydligt, att värdet då icke enbart kan bestämmas efter »et fritt skjønn» såsom ofta mer generellt hävdas.[12]

b) Övergår man så till det fall, att *objektet icke* är på anförda sätt *individualiserat,* förändrar värderingsfrågan innebörd. Vid sådant förhållande äro i första hand funktionsvärdena direkt användbara vid uppskattningen. Endast i ett hänseende uppkommer ett problem, nämligen vid konsumtionsobjekt; vid dessa sviker ju varje form av direkt pekuniär mätning, såvitt icke ett relevant, högre saluvärde kan hypotetiskt antagas.

Fall av denna art ha med avsevärd frekvens aktualiserats vid bilskadeförsäkringen under tider av importsvårigheter. Enligt en i försäkringspraxis vanlig åsikt bör i dylika fall, därest ett katalogpris finnes (ehuru leverans nu icke kan ske) detta ersättas; eljest bör saluvärdet i öppna marknaden gälla.[13] Någon skillnad synes ej göras mellan det fall, att automobilen tjänar *privat konsumtion* och det, att ett avkastningsvärde eller *pekuniärt bruksvärde* av densamma kan bestämmas. I sistnämnda situation synes dock det pekuniära funktionsvärdet som regel kunna tjäna som måttstock.[14] Eljest — då detta icke är praktiskt genomförbart eller vid privat konsumtion — har självfallet saluvärdet relevans enligt förut anförda synpunkter. Däremot synes det icke vara av betydelse, om katalogpriser eller på annat sätt fastställda priser föreligga, när dock nyinköp icke kan ske; endast där de överstiga saluvärdet kunde de vara

---

[12] Grundt a.st.

[13] Se Ebbe Jacobsson, Några problem i försäkringsavtalslagen s. 13 ff.

[14] Jfr TSR 1935 nr 55 (ovan not 83) och NJA 1940 s. 719 (ovan s. 304 not 53). Se även UfR 1944 s. 845 (ovan s. 279 not 54).

relevanta som indicier på eventuell framtida återanskaffningskostnad.[15]

Vad nyss om katalogpriser o.d. anfördes aktualiserar emellertid en särskild tolkningsfråga. Uppfattningen om betydelsen av dylika priser synes nämligen förutsätta, att 37 § avser icke blott faktiskt möjlig återanskaffning, utan även är tillämplig i det fall, att visserligen restitution icke kan ske, men det dock är möjligt att bestämma den hypotetiska kostnaden för en i och för sig icke genomförbar återanskaffning. Sålunda skulle reproduktionskostnaden för ett hus kunna läggas till grund för ersättningen, även om byggnadsförbud gällde,[16] totalt eller på det ifrågavarande området.[17] Trots att återuppförande icke kan ske, ersättes vid sådan tillämpning

---

[15] Det bortses från de särskilda svårigheter, som uppkomma vid stoppriser, svartabörspriser o.d.; frågan om innebörden därav att intresset skall vara lagligt, icke osedligt etc. beröres icke i detta arbete; se härom bl.a. NFT 1945 s. 130 ff.

[16] Se t.ex. Holmgren & Lindbohm, Om brandförsäkring s. 42: »Om sålunda exempelvis två byggnader äro exakt lika, men den ena är belägen på en bättre tomt, så att högre hyror kunna ernås för denna än för den andra, är detta likgiltigt ur ersättningssynpunkt». I detta speciella fall kunde det visserligen hävdas, att värdeskillnaden betingades av respektive tomter och ej vore att hänföra till byggnaderna, en synpunkt som dock icke utan vidare kan accepteras; självfallet beror värdet av varje objekt av bl.a. dess miljö och ett särskilt undantag för det anförda fallet kunde icke utan särskild motivering göras. Se vidare Hult, Föreläsningar s. 79. Svårigheten ligger snarare däri, att betydelsen av objektets andel i en företagsmässig enhet ofta icke kan bestämmas; se i avseende härå ovan s. 490 not 25.

[17] I det sistnämnda hänseendet leder ståndpunktstagandet till en särskild konsekvens. Därest nämligen återuppbyggnad icke sker, skall ju enligt FAL 37 § andra stycket all värdeminskning beaktas. Om nu byggnadsförbud gäller å det ifrågavarande området tvingas försäkringshavaren att antingen acceptera avdrag eller återuppföra huset å ett annat, eventuellt närliggande område; som ovan belysts, s. 432, hävdas emellertid att detta vore att betrakta som förändrat återuppförande i anledning varav även i detta fall den i nyssnämnda stadgande givna fördelen betages försäkringshavaren.

icke hela förmögenhetsvärdet av saken i fall där detta överstiger nämnda kostnad; sålunda skulle det vara likgiltigt om objektet haft visst försäljningsvärde eller viss högre avkastning. Vid många objekt är det dock det normala, att funktionsvärdet överstiger produktionskostnaden; detta gäller sålunda just byggnader.[18] — FAL 37 § föranleder icke nödvändigtvis till den anförda tolkningen; det bör också observeras, att man som regel medgiver värderingsmetoder vid sidan av stadgandet.[19] Det brukar också anföras, att lösningen ifråga vore en konsekvens av 36 §:s stadgande om värdet av själva saken som försäkringsavtalets föremål in dubio. Att tolkningen är — med hänsyn till vagheten av nämnda stadgande — möjlig, men att den å andra sidan av samma skäl icke är bindande har förut utvecklats.[20] Det vore i och för sig visserligen icke uteslutet men likväl icke heller självklart, att salu- och bruksvärde beaktades blott då det vore till försäkringshavarens nackdel. Härom må emellertid vidare hänvisas till den tidigare diskussionen om det objektiva värdet i försäkringsrätten.[21]

2. Utifrån den allmänna utgångspunkten, att den skadelidande genom ersättningen skall försättas i samma läge, ekonomiskt sett, som före skadan brukar det antagas som huvudregel, att *kostnaden* härför skall ersättas även om den *skulle överstiga värdet,* vanligen då försäljningsvärdet.[22] Giltigheten av denna sats är givetvis beroende av huru det värde, varemot kostnaden skall jämföras, bestämmes. För normala fall framstår det nämnda principiella ståndpunktstagandet som en naturlig konsekvens av den överordnade rättsregeln om det individuella intressets primat. Ty skulle kostnaden för ett bruks-

---

[18] Se Hoppe a.a. s. 107.

[19] Se t.ex. Bentzon & Christensen a.a. s. 218 f.

[20] Ovan kap. 4. Jfr för övrigt SOU 1948: 4 s. 85 ff., där fastighetsvärdet vid expropriation bestämmes just med hänsyn till saluvärde och avkastning, även av individuellt slag.

[21] Ovan kap. 6 under B.

[22] Karlgren a.a. s. 196.

föremål överstiga försäljningsvärdet är det sistnämnda likgiltigt redan därför, att det är fråga om olika funktioner. Skulle åter kostnaden för en *omsättningsartikel* överstiga dess saluvärde bildar detta sistnämnda den övre gränsen för skadestånd,[23] och beträffande *avkastningsgivande bruksföremål,* såsom maskiner, följer resultatet via värdeminskningsavdragen. För *konsumtionsobjekt* slutligen betingas lösningen av en sådan värdering ur objektiverande synpunkt [24] av förhållandet mellan kostnad och nytta, varom i samband med frågan om ekonomisk skada har talats.[25] I själva verket avser den sistnämnda frågan till stor del det nu införda spörsmålet.[26]

Det nu anförda rörande skillnad mellan kostnad och värde har en parallell i en ofta aktuell, icke sällan avsevärd diskrepans mellan alternativa ersättningsvärden med hänsyn till *skilda leveranstider och andra vid återanskaffningen verkande förhållanden.* Särskilt i tider av importstopp och importsvårigheter kan avsevärd tidrymd förflyta innan reparation eller nyanskaffning kan ske. I första hand har man därvid att avgöra om försäkringshavaren har anspråk på snabbare reparation eller bör få avvakta. Det antages som huvudregel, att han skall ersättas med hänsyn till den kortare tidrymden, även om kostnaden därför skulle stiga. Avgörande blir naturligen här samma avvägning som den nyss vid den ekonomiska diskrepansen anfördes. Dock uppkommer vid skada i pekuniära funktioner [27]

---

[23] Härom har särskilt stadgande intagits i allmänna försäkringsvillkor vid olika former av sakförsäkring. Vid handlandes varulager fullföljes samma resultat genom den särskilda konstruktionen av FAL 38 § och däremot svarande avtalsvillkor. Se den ovan s. 460 not 54 citerade standardbestämmelsen rörande producents varulager.

[24] Jfr Karlgren a.a. s. 197 not 3 och Strahl, Skada och vinning s. 18 ff.

[25] Se ovan s. 380.

[26] Se härtill SOU 1925: 21 s. 118 rörande å ena sidan värderingen i fråga om personlig lösegendom, å andra sidan fordran på att återanskaffning av objekt med pekuniär funktion också skall leda till återupprättad avkastning.

[27] Däremot icke eljest, såsom framgår av vad som anföres rörande förhållandet till medelbara intressen.

en av tidsskillnaden betingad extra svårighet. Vad som därvid, som så ofta eljest i försäkringsrätten, komplicerar spörsmålet är gränsdragningen mot de medelbara intressena. Intresset att så fort som möjligt erhålla ersättning är beroende icke blott av önskan att erhålla den med ersättningen avsedda förmögenhetsreparationen utan jämväl av behovet att undgå ytterligare förlust, såsom utebliven hyresintäkt, minskning i produktionsvolym etc. Om dylika intressen gäller ju, att de icke ersättas genom sakförsäkringen. Däremot äro de som bekant av betydelse för värdets storlek.[28] Fråga är nu om hänsyn skall tagas till dessa motivationer av rent ekonomisk natur i förevarande situation eller om en parallell med de medelbara intressena skall föranleda det motsatta resultatet. Enligt en i försäkringspraxis knäsatt uppfattning[29] har försäkringshavaren intet anspråk på att hans ifrågavarande intresse av snabbare — och dyrbarare — reparation beaktas. Såvitt försäkringsavtalet så föreskriver är självfallet frågan därmed avgjord. Eljest — sålunda för avtal utan klausuler av den nämnda typen — kan emellertid den anförda ståndpunkten icke utan vidare accepteras. Att försäkringsgivaren icke svarar för skador å medelbara intressen betyder likväl icke även det motsatta, nämligen att försäkringstagaren icke skulle ha ett rättsligen grundat anspråk att utfå ersättningen i tillräckligt god tid för att undvika ytterligare förluster, liksom han i avseende å konsumtionsobjekt har krav på återupprättande inom rimlig tid av möjligheten att draga nytta av substitutet.

I den mån den skadelidandes ifrågavarande intresse icke beaktas, är därför eventuellt stöd snarare att hämta i överväganden, som anknyta till det särskilda rekvisitet, att skadan skall vara adekvat, beräknelig etc.[30] Å andra sidan är det ju så,

[28] Stundom förbises distinktionen mellan de särskilda avkastningsbeloppen samt avkastningsvärdet såsom en kapitalisering av dessa; jfr ovan s. 475 f.

[29] Se SV 1948 nr 19, berört ovan s. 71 not 8; se vidare i det hela s. 67 ff. samt kap. 4. Jfr NRt 1925 s. 248 (s. 71 not 8), UfR 1947 s. 931 (provisorisk plus definitiv reparation).

[30] Se ovan kap. 1 D. Spörsmålet hör icke till det förevarande ämnet. — Se i frågan bl.a. Grette, NFT 1944 s. 399 ff. och Bennich, Bilansvarighets-

att särskilt vid extraordinära förhållanden, varom här ofta är fråga, adekvanskravet icke alltid brister i »erforderlig» omfattning,[31] och det ifrågasättes om icke »sådana verkningar av ett skadefall, som uteslutande bero på förhållanden av allmän natur — helt utanför den skadeståndspliktiges inflytelsesfär» borde lämnas utan ersättning, även om kravet på adekvans vore att anse som uppfyllt.[32] Om problemet på detta sätt ses ur orsakssynpunkt, blir det närmast en fråga om samverkan i avseende å en del av skadan (varför kausaliteten för skadegöraren icke kan på anfört sätt förnekas). Dylik, av skadegöraren icke påverkbar samverkansfaktor föreligger i realiteten i varje skadefall. Den särskilda skillnaden synes bestå däri, att omständigheter, som normalt framstå som extraordinära och icke adekvata, plötsligt uppträda med sådan frekvens, att de i stället bliva högst ordinära. Vid sådant förhållande kan det om även skadefrekvensen har en icke alltför obetydlig omfattning, vara ur skadeståndsinstitutets egna syften, med särskild hänsyn till preventionen [33] och till önskemålet, att skaderisken icke skall ur synpunkten av företagsamhet o.d. verka häm-

---

lagen s. 16 not 3. Båda författarna, Grette med särskild styrka, hävda att en mer eller mindre allmän skälighetsavvägning, med hänsyn till bl.a. graden av skuld, parternas respektive ekonomiska bärkraft etc., vore indicerad. Kristen Andersen, Norsk erstatningsrett i hovedtrekk s. 74 ff. anför med instämmande Grettes uttalande härom.

[31] Grette a.st.

[32] Karlgren a.a. s. 199 not 6.

[33] Det kunde anföras, att preventionseffekten enligt stadgad uppfattning fordrar enhetlig tillämpning. Skador av denna art torde, trots att de äro ur rättsteknisk synpunkt adekvata, för gemene man framstå såsom lika extraordinära som eljest gängse fall av bristande adekvans. Vid sådant förhållande kan måhända, därest en ur detta synsätt inkonsekvent rättstillämpning uppmärksammas, uppkomma en skadlig inverkan å preventionseffekten, särskilt i avseende å dess förmåga att uppbygga normkänslor. — Ett dylikt resonemang kunde synas pedantiskt; dock gör sig ofta den — till synes rimliga — uppfattningen hörd, att de ur preventionssynpunkt negativa fallen äro av större verkan än de positiva, blott de uppmärksammas såsom negativa.

mande, olägligt att genomföra fullt ansvar. Även om dessa överväganden kunna tillerkännas någon, icke alltför obetydlig vikt, så förlora de dock en avsevärd del av sin eventuella tyngd på de områden, där försäkringsskydd är reguljärt; och det är just här, som dessa förhållanden hava erhållit särskild aktualitet, nämligen i fråga om automobilskadorna. Om alltså desammas rättspolitiska betydelse härvid minskas, med eventuellt åtföljande verkan vid ansvarsbestämningen, kvarstår dock som ett särskilt problem den försäkringstekniska frågan, om skydd för de ifrågavarande skadorna lämpligare gives i form av en särskild försäkring; härmed ha vi emellertid lämnat området för den rättsliga bedömningen.

Därest det nu befinnes att försäkringshavarens nämnda intresse skall beaktas, har han rätt till en ersättning som redan i det aktuella läget ger full reparation. Föreligger alternativ anskaffningskostnad, bör tydligen denna utgå intill värdet av det skadade objektet. Vid motsatt fall åter måste en direkt funktionell värdering företagas; om metoderna härför hänvisas till det föregående. Beaktas åter icke nämnda intresse får han nöja sig med en ofullständig reparation.

3. Vid framställningar av metoden för återanskaffningskostnadens bestämmande har tidigare frågan om *identitetskravet* diskuterats. Därest avvikelse av väsentlig art mellan ursprungsobjekt och substitut föreligger, behandlas detta inom ramen för FAL 37 § genom avdrag för värdeminskning. Om detta icke är möjligt är innebörden härav den, att återanskaffning icke kan ske, och det återstår då att direkt värdera det skadade objektet. Varje väsentlig avvikelse har i själva verket den innebörden, att restitution icke kan ske; denna fråga har tidigare berörts.[34]

[34] Se s. 393 ff.

Skrifter utgivna av
Juridiska fakulteten i Lund

I. Karl Olivecrona: **Döma till konung.** 2: —

II. Karl Olivecrona: **Domen i tvistemål.** 8: 50

III. Hjalmar Karlgren: **Skadeståndsläran.** 8: 50

IV. Folke Schmidt: **Faran och försäkringsfallet.** 8: 50

V. Sven Larsson: **Om personligt betalningsansvar för inteckning.** (Slutsåld)

VI. Per Nilsson-Stjernquist: **Om handräckningsutslag.** 8: 50

VII. Folke Schmidt, L. Gräntze, A. Roos: **Arbetstid och semester för jordbrukets utearbetare.** 5: —

VIII. Albert Ernberg: **Grunder för gruverätt till stenkol och eldfasta leror.** 7: 50 (Gleerupska Universitetsbokhandeln)

IX. Tore Strömberg: **Om konfiskation som brottspåföljd.** 14: —

X. Håkan Strömberg: **Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare.** 16: —

XI. Sven Bramsjö: **Om avtals återgång.** 16: —

XII. Fritjof Lejman: **Rättsförhållandet mellan hyresvärd och hyresgäst.** 17: —

XIII. Per Nilsson-Stjernquist: **Föreningsfirmans funktion.** 8: 50

XIV. Per Olof Ekelöf: **Är den juridiska doktrinen en teknik eller en vetenskap?** 3: 50

XV. Erik Danielsson: **Aktiekapitalet.** 19: —

XVI. Ulf Persson: **Skada och värde.** 20: —

C. W. K. GLEERUP, LUND

Pris kr. 20: —